Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі
Министерство Науки и Высшего образования Республики Казахстан
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті
Южно-Казахстанский педагогический университет имени У.Жанибекова

Қ.И.Сәтбаевтың 125 жылдығына арналған білім алушылардың дәстүрлі республикалық XII ғылыми-тәжірибелік конференциясының ҒЫЛЫМИ МАҚАЛАЛАР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК НАУЧНЫХ СТАТЕЙ XII традиционной республиканской научно-практической конференции обучающихся, посвященной 125-летию К. И. Сатпаева

Шымкент, 2024
жыл

УДК 001
ББК 72
Қ11

Ұйымдастыру алқасының төрайымы

Сугирбаева Гулжан Даулетбековна	- Ө.Жәнібеков атындағы ОҚПУ Басқарма төрағасы – Ректордың у.м.а.

Ұйымдастыру алқасы

Керімбеков Ержан Рахымжанұлы	- Басқарма мүшесі – Ғылыми жұмыстар және инновациялар жөніндегі проректор
Исабек Баршагүл Қашқынқызы	- Басқарма мүшесі – Стратегиялық даму және әлеуметтік істер жөніндегі проректор
Тажекова Акмарал Джаксыбековна	- Ғылыми зерттеулер департаментінің директоры
Куралбаева Жулдызай Шынжигитқызы	- Ғылыми зерттеулер офисінің маманы

Қ.И.Сәтбаевтың 125 жылдығына арналған білім алушылардың дәстүрлі республикалық XII ғылыми-тәжірибелік конференциясының ғылыми мақалалар жинағы. **377** бет. Шымкент 2024 жыл.

Сборник научных статей XII традиционной республиканской научно-практической конференции обучающихся, посвященной 125-летию К.И.Сатпаева. 377 стр. Шымкент 2024 г.

ISBN 978-601-7968-32-8

Жинаққа Қазақстан Республикасының жоғары және орта оқу орындарының жас ғалымдары, студенттері және мектеп оқушыларының ғылыми-зерттеу жұмыстарының нәтижелері ендірілді. Барлық жарияланымдар авторлардың редакциясымен берілген.

© Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, 2024

“STUDENT –CENTERED PEDAGOGY : EMPOWERING LEARNERS FOR THE FUTURE”

Polatbekova N.M.- student of 1703-30 group
Scientific supervisor: Balkibekova S.Zh. – lecturer
Pedagogical University of South Kazakhstan named after O. Zhanibekov, Shymkent.

Түйін:

Бұл мақалада оқушыларға бағытталған педагогика туралы түсінік, оқыту мен оқуға деген көзқарас және оқушыларды оқуға ынталандыру жолдары, оқушылар мен студенттердің қабілеттеріне қарай оқыту стратегиялары туралы мәліметтер қарастырылған.

Резюме:

В этой статье рассматриваются сведения о концепции педагогики, ориентированной на учащихся, подходе к обучению и способах мотивации учащихся к обучению, стратегиях обучения в зависимости от способностей студентов.

Student-centered pedagogy represents an educational approach that revolves around placing students at the core of the learning experience. Its primary goal is to enable students to actively engage in their own learning journey by giving precedence to their unique needs, interests, and capabilities. This approach endeavors to cultivate a learning atmosphere where students are empowered to become self-reliant, self-motivated learners, while also nurturing their academic, social, and emotional progress. Acknowledging the diversity of learning styles, preferences, and paces, educators can tailor their teaching to meet individual requirements, ensuring that each student has the opportunity to unleash their full potential. Moreover, by recognizing individual differences, teachers can employ diverse instructional methods to accommodate various learning styles within a single classroom. It's about understanding and addressing the social, emotional, and academic aspects of students' holistic development, helping them grow comprehensively, not solely academically. Personalized learning respects and recognizes the diversity within each student's experiences, backgrounds, and abilities, thereby fostering a more inclusive learning environment. By ensuring that the unique needs of each student are acknowledged and addressed, this approach promotes fairness. For instance, in a language arts class, students with varying reading levels may receive different texts to analyze or distinct writing prompts to respond to, ensuring that each student is appropriately challenged and engaged. Personalized learning encourages students to take ownership of their education and cultivate their capacity for self-directed learning. It empowers students to make decisions about their preferred learning methods and set their own goals. Involving students in interdisciplinary, long-term projects aligned with their interests can be highly motivating. For instance, students could engage in a community service project related to issues they are passionate about in the real world, integrating components from science, math, and social studies. There are several instances of successful application of student-centered pedagogy in educational environments. Here are a few real-world illustrations:

1. Big Picture Learning: This network of schools prioritizes personalized, student-centered learning. Tailored to each student's interests and career aspirations, the schools provide project-based learning opportunities, customized learning plans, and internships. Teachers closely collaborate with students to bolster their individual learning journeys, and students actively engage in shaping their own educational experiences.

2. High Tech High: A network of schools that places significant emphasis on student-centered education and project-based learning. At High Tech High, students delve into hands-on,

interdisciplinary projects often inspired by their own passions and inquiries. Teachers act as facilitators, guiding students while entrusting them with the responsibility for their own education.

3. Quest to Learn, a public school, utilizes design thinking and game-based learning to provide students with pertinent, student-focused learning experiences. Students collaborate on group projects, tackle practical issues, and explore their interests through the lens of game design. Placing an emphasis on student-centered learning, the school's inventive educational approach fosters critical thinking and creativity.

Highlighting the benefits and impact of student-centered methods is essential for encouraging their ongoing exploration and integration into teaching practices. By advocating for these strategies, educational stakeholders can collaborate to establish an environment that appreciates and bolsters student-centered pedagogy, ultimately leading to broader adoption of these effective educational approaches.

References:

• slejournal.springeropen.com.
• structural-learning.com/post/pedagogy-for-teaching-a-classroom-guide
• samelane.com/blog/learner-centered/
• upeducators.com/blog/differentiated-instruction-in…individual-learners/

УДК 372.8:811.111

THE IMPORTANCE OF EDUCATION

Karimbaeva.K.Zh-student of 1703-43 group,
Scientific adviser: **Kurmasheva M.B**-master teacher.
U.Zhanibekov South Kazakhstan Pedagogical University Shymkent, Republic of Kazakhstan.

Түйін

Жалпыға бірдей бастауыш білім берудің ең алғашқы жүйесі 1717 жылы Пруссияда құрылды. Ол 19 ғасырдың бірінші жартысында кеңейтілді, бұл Еуропа елдері мен Америка Құрама Штаттарына 20 ғасырдағы үлгіні пайдалануға мүмкіндік берді. Шешімінде,бүкіл әлемде оқи және жаза білетін адамдар санының артуына әкелді,әрі әлемдегі басты өзгерістерлің қатарына кірді. Білім әрбір адамның өмірінде тұлғаның, қоғамның, экономиканың және болашағының өсуі, дамуы үшін шешуші рөл атқарады. Білім қашанда қоғамдық өмірде ең биік орында болды. Білімнің қаншалықты маңызды екенін бәрі біледі және бұл шындықты ешкім жоққа шығара алмайды. Білім өмірдің барлық саласында маңызды рөл атқарады. Білім тұрақтылық пен болашаққа сенімділік береді.Білімнің маңыздылығы туралы,оның қазіргі таңдағы әлемде алып жатқан орны мен ықпал етуі жайлы түсіндіреміз.

Резюме

Первая система всеобщего начального образования была создана в 1717 году в Пруссии. В первой половине XIX века она была расширена, что позволило европейским странам и Соединенным Штатам использовать эту модель в XX веке. В результате привело к увеличению числа грамотных людей во всем мире, умеющих читать и писать. Образование играет важнейшую роль в жизни каждого человека для роста и развития личности, общества, экономики и будущего. Первое, что приходит на ум о знаний – это образование. Все знают, насколько важно образование, и никто не может отрицать этот факт. Образование играет жизненно важную роль во всех аспектах жизни. Образование дает стабильность и уверенность в завтрашнем дне. Мы объясним важность образования, его место и влияние в современном мире.

Education plays pivotal role in every human beings life for the growth, in the development of personality, society, economy and the future. Education is a system and process of acquiring knowledge, experience, skills and learning. The first thing that comes to mind when it comes to

education is knowledge. Everybody knows how education is significant and no one can deny this fact. Education is very important, it allows and gives the opportunity to provide the necessary supplies and needs, such as clothing, food, shelter. It is indispensable for the development of body, mind, soul. The place where everyone first receive education is school. It is easier to gain knowledge and education in young age, when brain is just starting to work. This is an area in which no one should not spare no expense savings and energy due to it will bring results. Fortunately, as people all get wiser and more mature with age, people understand the meaning behind it. It is never too late to get an education and study. Humanity study from birth until the end of death. Anyone can get an education when aged 17,21 or even 30 or 60 and it will never be too late or early, because everything has its time.

“Education is one thing no one can take away from you.”-Elin Nordegren. This quote is perfect for emphasizes the value of education as an asset that stays with a person throughout his life. Education plays a vital role in every aspect of life. Education gives stability and confidence in the future. It means that, education is a tool that maintains stability in life. Thanks to it, many opportunities and chances are expanded and opened up than those who did not receive it.

Education and equality in poor countries. Education is the most important source of reducing poverty and inequality between people in the world. Research by the famous scientist Emory Gethin from the Paris School of Economics on data from 150 countries, representing 95% of the world population, from 1980-2019 years and it’s the first research which quantifies the contribution of education in reducing poverty and inequality based on global income distribution and using microdata for each country - information on people's individual incomes, their education, age, gender and other socio-economic characteristics.

Education is necessary for everyone for equality.

Our legal writer Mukhtar Auezov said: "Education is what balances people and people, folks and folks." This quote talks about how knowledge and education makes people equal, be it social or gender equality. If every person in the world receives an education, then everyone will receive equal rights and equal chances in everything.

A peaceful world, security and a good life is a requirement for everyone. If it was provided to everyone, it would make the world a better place, people would know their rights and boundaries, live in a peaceful world and in security. Moreover, it helps to distinguish the bad from the good and think and act wisely and intelligently. When you are educated, you can gain knowledge in reading and writing, and you will also be smart enough to be able to recognize lies, not sign false documents and the tricks of people who cheat every single day.

No matter how developed our world is, there are countries where women are prohibited from receiving education. If in civilized countries of the West both women and men receive knowledge on an equal basis, while in the countries of Africa, Afghanistan, India, Yemen, Burkina Paso, Syria, Ethiopia, South Sudan and many other countries, women are denied the right to receive education.

The reasons are many why especially girls are illtreated. The reason why females do not receive education first is due to the difficult political and economic situation in the country. It can be inaccessibility of education, lack of stability and political incompetence. Moreover, families can suffer from poverty and misery can not afford to educate all their children or themselves, even if there is an opportunity. In poor countries, children need to work from an early age, and they are often forced to work and help their families instead of studying. In addition, they have limited educational opportunities, such as a lack of teachers and places to receive education. This means that about 130 million women do not study and are uneducated, and these are potential people who could make this world a better place and help in its development. There is poverty in the world , which makes it much more difficult to obtain.

In this huge world, out of 8 billion people, only 350-400 million people have access to education. This suggests that smart, capable and talented people are missing out on the opportunity to learn, which means that corporations are taking those who only had the opportunity to get an education. Moreover, changes are constantly taking place in the education system. Areas of science become unclaimed and unnecessary, which is why people become unemployed for the same reason.

As a result, women will be forced to work in jobs where no mental abilities are required of them. In addition, if a family has financial difficulties, they simply ask for it, give the girls away in marriage, or sell them.

Importance of education for worldwide value.

Education is significant for future career due to no one wants hire to work unlettered person with no experience in life wants to work for them and get a position at their job. If a person is educated, then he has the privilege of having high opportunities in the labor market and working for a good salary and well-educated person will get and earn more money than illiterate one. Then, it makes financially independent person who does not depend on anyone and self-depended. It provides financial security and makes financially stable.

Quality education, knowledge and trainings, teachings will help further career and acquire the necessary skills required for this profession. Furthermore, if person had big dreams ,they receive or have received knowledge, then person have every chance of turning everything what they have in mind into reality with ease. Human can achieve anything they want with just effort and perseverance. Moreover, if person have enough knowledge and skills no one can stop him from living that life according to their terms and conditions. When person educated they have the confidence to live their life to the fullest. Education can be obtained in any way, by self-radiation or thanks to someone's help. Areas due to which education is of great importance. For example: personal development, career opportunities, economic development, personal empowerment and etc.

Education sets all barriers between people, society and nation. It has brought people around the world closer together, developing strong bonds and connections between them. Education teaches the importance of peace by teaching the values of life. By studying we get knowledge about ourselves, about the world, about what is happening and also responsibility towards humanity and life and of course about the past. It means that history should not be corrected, but studied so as not to repeat mistakes. Education is part of culture and purpose. Education is closely related to the representatives of a given society. The goals of education can be considered as the goals of life in ordinary society.

Education in Kazakhstan. Everyone knows that the higher the level of education in a country, the better in all areas, such as the economy, the environment, low unemployment and a higher level and life expectancy. Education has become an essential part of life. It is crucial in all areas and aspects of life. Whether in a society or a nation, it has its seller and place. Education begins at a young age and is a never-ending process. This continues until death. Education transforms and shapes personality. It makes feel like a bird. It also opens doors for future success. Education in Kazakhstan, as in many countries, is significant and highly valuable for the future of the nation. In Kazakhstan, the education system plays a key role in the formation and development of society, as well as in ensuring economic growth. The education system in Kazakhstan is conducted in two languages: Kazakh and Russian and consists of several levels of public and private educational institutions: preschools, primary schools, comprehensive schools, colleges and academies.

Significant achievements in the educational sector of Kazakhstan is the introduction of a new education system aimed at improving the quality of education and training in accordance with modern requirements. Within this system, the emphasis is on the development of critical thinking, creativity and practical skills. In addition, Kazakhstan actively cooperates with international organizations and partners in the field of education to exchange experience, introduce advanced teaching methods and develop joint programs. The state of Kazakhstan has provided opportunities to study abroad, thanks to programs such as: Flex, Bolashak, Serpin, Fulbright and etc. and many higher institutions provide the opportunity to study for a semester through academic mobility, which is a very good opportunity to share, receive, see how knowledge can be applied. But, despite significant achievements, the education system in Kazakhstan faces a number of challenges. These include insufficient funding, uneven distribution of resources between regions, low levels of teacher qualifications, as well as the need to adapt to rapidly changing technologies and labor market requirements. To overcome these challenges, systematic work by the state, public organizations and the business sector is required. This includes increasing investment in education, training and advanced training of teaching staff,

improving educational programs taking into account modern requirements and active use of information technology in the educational process. Thus, education in Kazakhstan plays an important role in shaping the future society and economy of the country. With the right development strategies and investments in the education sector, Kazakhstan can achieve significant success and become a leader in education in the region.

After reading the article, we can say that,education is the key that opens doors and helps to achieve everything and gives opportunity to everything.It empowers people to reach their full potential, promotes economic prosperity and strengthens communities.It equips people with the skills and knowledge needed to navigate the complexities of the world, promotes personal development and fulfillment, and promotes social progress. By investing in education, we are investing in the potential of future generations, paving the way for a more prosperous and equitable world.

Education is an indispensable tool for personal growth and progress. It involves lifelong learning by providing people with the knowledge, skills and mindset needed to overcome the challenges of life. By investing in education, we are investing in the future, empowering individuals and communities to create a better world. Education is of paramount importance for personal growth, social progress and economic development. It empowers people with knowledge, critical thinking skills and opportunities for development. Education promotes innovation, creates informed citizens and reduces inequality. Ultimately, an investment in education is an investment in a brighter future for individuals and society as a whole.

Literature:

1. "Foundations of Education" by Allan C. Ornstein and Daniel U. Levine
2. "Educational Psychology: Developing Learners" by Jeanne Ellis Ormrod
3. “Education and Poverty” by Alfredo Gaete and Viviana Gómez
4. ”Education policy in developing countries” by Paul Glewwe
5. ”Educated” by Tara Westover

УДК 372.8:811.111

THE USAGE OF MBTI IN PEDAGOGY

Tursynbekova R. student of 1703-73 group
Scientific adviser: **Raimbekova G.I.-** master teacher
U. Zhanibekov South Kazakhstan Pedagogical University, Shymkent, Republic of Kazakhstan

Түйін

Мақалада оқушылардың типтерін анықтау арқылы және когнитивті функцияларының ерекшеліктерін ескере отырып,эффективті оқу жолдары және мысалдары келтірілген. Майерс-Бриггс типологиясы туралы білімді қолдана отырып,білім беруде тиімді әдістерді іздеу және оқушылар мен олардың оқудағы қалауын түсінумаңыздылығы жайлы жазылған. Юнг бойыншакогнитивті функциялар мен олардың ерекшеліктері сипатталып, шағын зерттеу нәтижелері көрсетілген.

Резюме

В статье исследуется особенности стилей обучения типов личностей в зависимоти от когнитивных функций. Приведены примеры использования знания типологии Майерс-Бриггс в качестве поиска эффективных методов обучения и для понимания учеников и их предпочтения в учебе. В статье описаны когнитивные функций по Юнгу, их возможные проявления во время познания, а так же описаны результаты небольшого исследования.

MBTI is now widely popular among people all over the world. MBTI helps people to sort themselves out and improve their relationships with other people. Understanding how our cognitive functions are arranged and what is the basis for certain of our decisions can help us perform tasks

more effectively and improve the quality of our lives. MBTI has gained particularly wide popularity in countries such as Korea and China. They use MBTI not only to explore themselves, but also to choose partners, employees, and even the president. A study conducted in December 2022 by Hankook Resaerch revealed that more than half of Koreans have passed the test. Many international companies also use test results when hiring employees.

For school students, teenagers, it is often very important to be heard and understood. During their school years, they get to know themselves from different sides and also strive for individualization. At this time, their worldview is forming, their preferences are changing, they overestimate their views and priorities, and there is a need to be accepted. In such a difficult period, it may be difficult for teachers to understand them, find the right approach to students and build contact with them. It is important to be aware of the student's feelings and morale.

The main idea of using MBTI in pedagogy is through testing understand students better, establish better contact with students, which should lead to more effective learning. As a result, MBTI can help us to correctly and fairly assess students, focusing on their abilities and natural inclinations. It is well known that assessment plays an important role in a student's life, as they affect students' self-esteem and motivation level. Misunderstanding of a student's real potential can hinder his self-perception, further development and disclosure of abilities. The task of teachers is not only to provide knowledge, but also to identify abilities and talents.

Although MBTI is not widely welcomed by professional psychologists, it is good enough because the concept is quite simple to understand and it can be used as a tool to find best learning styles for students, as well as predict their behavior in the classroom.

Typology by Myers Briggs is based on Carl Jung's work "Psychological Types" written in 1921. Already in the late 20s, the typology was developed. The essence of this typology is to understand through a questionnaire what type of personality each person belongs to. According to this typology, a person has certain cognitive functions and based on them we perceive information and make decisions in our own way. These functions are Se,Si,Ne, Ni,Te, Ti,Fe,Fi. The functions Se,Si,Ne,Ni determine how we process information and the functions Fe, Fi, Te, Ti determine how we make decisions. Jung believed that we use all four functions, but one of them is dominant, which is supported by an auxiliary function, as well as a less conscious tertiary function. The fourth function inferiorcomes out under stress. So adding these functions in a certain order, we get 16 personality types according to Myers Briggs.

For example, some personality types using Si function as dominant are better in conditions that guarantee practice, experience and consistency. While these students appreciate facts and detail-oriented, other students such as Ne and Ni users process information better analyzing ideas and concepts, they will always see the big picture first and can skip the details.

Students who use Fi and Se functions as dominant and auxiliary will work more productively on creative tasks where they will need to create something by themselves, whereas Si users will prefer traditional approaches to learning. Se users are very present-oriented, so they will be better able to create different presentations, layouts, posters, visual components, cope with the performance or can easily entertain the audience.These students are motivated by creation, whereas Si users will prefer a well-trodden path and proven methods.

Understanding which cognitive functions are dominant in a student can help to understand not only their way of processing information, but also how to keep students' attention. Such personality types as INFP, ENFP leaded by Ne functions can quickly be lured by questions that excite the their imagination and given the opportunity to play with imaginative situations, theories or ideas. On the contrary, Se and Si functions users such works will not hold their attention for long, such a lesson will not be of great value to these students and the lesson will quickly bore them.

Memorizing information is an important part of learning and each person has their own method of memorization. With the help of MBTI, it is possible to find the best way to memorize for each student. For example, it is important for Ne users to discuss a particular topic, share opinions and discuss with others, participate in debates. Whereas for Se and Si users, information is better

remembered by completing practical tasks. In the classroom alternating all the methods as concrete experience, reflexive observation, abstract conceptualization and active experimentation will have a good effect on memorizing information according to D. Kolb's research.

The atmosphere in the learning environment is also very important. Such types of personality as ESFJ, ISFJ it is important to feel harmony around themselves, it is important for them to communicate with a teacher, as well as mutual assistance. It is important to take into account that they prefer teamwork to single work, in which there is an opportunity to work together.They follow social norms and values. Such types as ESFJ, ISFJ, ESTJ, ISTJ that use Si function find it difficult to concentrate and get lost when there is no clarity and systematization at the place of study. They need to information be presented clearly and specifically. They appreciate routine, rules and reliability.

Thinkers (people whose dominant or auxiliary function is Te or Ti) are well-versed in facts, good at analyzing facts and solving problems, and good at seeing cause-and-effect relationships. They are impartial in making decisions and value clarity.

Feelers (people whose dominant or auxiliary function is Fe or Fi) learn through focusing on emotions and their principles. They work more effectively by communicating closely with other students. They are able to create a pleasant and comfortable atmosphere for studying. It is important for them to be in contact with their teacher.

In addition, knowledge about their cognitive functions and finding a common language with other students can help students in social life. Because children are usually poorly informed about their mental characteristics, which can often be the cause of misunderstandings, conflicts and strained relationships. Knowledge about personalities can help students to express themselves more boldly, to get along with peers and make it easier to get in touch with teachers. Obviously, complete harmony will not prevail in such conditions, since for many reasons it is difficult and pointless to achieve, but it is possible to achieve certain levels of a conscious approach to teaching students.

The results of the questionnaire

The results of a small questionnaire revealed that students withNe and Ni functions in a dominant position or auxiliary, effectively absorb knowledge by studying theories, concepts, hypotheses, whereas Se and Si users learn more effectively through practice and experiments. However, Ne users like discussions and debates related to the topic, Se, Fi users like creative activities. For all of them it is important to study in an atmosphere of acceptance, friendship and intimacy. Most Ne users indicate that kindness, honesty and humor are important qualities in teachers, while conservatism and inflexibility were indicated as qualities that negatively affect learning. Most participants with dominant extroverted function prefer group work, while participants with introverted dominant function prefer paired or single work. Most of Siusers do not have a problem with attention.

MBTI is just one of the tools that can be used for self-discovery and for learning, along with a large number of psychological techniques and concepts. MBTI should not completely define a human being, because it only indicates common features and does not take into account many nuances.

Literature:

1. Myers, Isabel Briggs (2003). *MBTI manual: a guide to the development and use of the Myers-Briggs Type Indicator* (3rd ed.)
2. Myers, Isabel B.; Myers, Peter B. (1995) [1980]. *Gifts Differing: Understanding Personality Type*. MountainView, CA: Davies-BlackPublishing.
3. Gardner, William L; Martinko, Mark J (2016). "Using the Myers-Briggs Type Indicator to Study Managers: A Literature Review and Research Agenda". *JournalofManagement*.

ӘОЖ 37.016

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕ ХИМИЯДАН ДАМЫТУ ТАПСЫРМАЛАРЫН ҚОЛДАНУ

Ходжанова К.К. – 1507-10а тобының студенті
Ғылыми жетекші: Керимбаева К.З. - доцент, т.ғ.к.
Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В данной статье рассматривается использование заданий по химии для развития внимания, воображения, мышления и памяти в инклюзивном образовании

Summary

This article examines the use of chemistry assignments for the development of attention, imagination, thinking and memory in inclusive education

Барлық мектептердің алдындағы тұрған маңызды және жауапты міндеттердің бірі – оқыту және тәрбиелеу жүйесінде әрбір баланың жан-жақты дамуын қамтамасыз ету. Химия пәні – жалпы білім беретін пәндердің ішіндегі ең күрделісінің бірі, әсіресе инклюзивті білім беруді қажет ететін балалар үшін бұл пән бойынша мектеп бағдарламасын толық меңгеру мүмкін емес. Бұл мақала осы санаттағы материалды оңай игеру үшін дайындалған жаттығуларды қамтиды.

Бүгінгі таңда химия сабақтарында "инклюзивті білім беру жүйесінде" оқушылардың даму мысалдары жеткіліксіз. Мұғалімдер көп жағдайда сабақтарда әртүрлі топтық немесе ойын сабақтарын пайдалану түрінде жүзеге асырылатын әдеттегі оқыту элементтерін пайдаланады. Инклюзивті білім беруде оқушылар әртүрлі санаттарға бөлінеді: мүмкіндігі шектеулі балалар, сондай-ақ көмекші немесе жеңілдетілген бағдарлама бойынша дәрігердің қорытындысы бар оқушылар. Сондықтанда бұл мақалада химия бойынша негізгі ұғымдарды ыңғайлы игеру үшін жаттығулар дайындалды.[2]

Химия пәнінің өзі күрделі болғандықтан, барынша зейінді, логикалық ойлауды және дамыған ақыл-ой қабілеттерін қажет етеді. Сабақта белгілі бір жұмыс әдістерін қолдану баланың диагнозына байланысты болады, бірақ кез келген жағдайда 15 минуттық жеке жұмыс тапсырмалары болады. Негізгі тапсырма оқушыны пәнге қызықтыру; қызығушылығын өмірден мысалдар келтіру арқылы оятуға арналады.

Зейінді дамытуға арналған тапсырмалар

1. Элементтерді өткізіп жіберу

Реакция теңдеуіндегі заттың жіберілген формуласын қойыңыз. Мұндағы тотықтырғыш пен тотықсыздандырғышты көрсет.[1]

1) $2HNO_3 + ... \rightarrow Cu(NO_3)_2 + H_2O$

2) $2HNO_3 + ... \rightarrow 2NaNO_3 + CO_2 + H_2O$

2. Қосымша мәліметтер үшін

Тапсырма: Артығын алып таста

а) көміртек, алмаз, карбид, графит, карбин;

б) антрацит, торф, кокс, мұнай, шыны;

в) әктас, бор, мрамор, малахит;

г) кристалды сода, мрамор, поташ, каустик

3. Үш бағанға заттардың формулалары жазылып берілген. Әр қатардан қосылыстардың басқа класына жататын заттың формуласын сызып тастау қажет.[1]

HCl	CuO	H_2SO_4
NaOH	$Fe(OH)_3$	KCl
SO_2	$Ba(NO_3)_2$	N_2O_5
Al_2O_3	$ZnBr_2$	$CaCO_3$

Қиялды дамытуға арналған тапсырмалар

Қиялды дамыту – адамның қиялындағы затты яғни жоқ немесе жетіспейтін затты бейнелеу, оны саналы түрде ойда сақтау және манипуляциялау қабілеті. Жалпы алғанда химияны зерттеу барысында қиялды қалыптастырудың негізгі әдісі – ақыл – ойды басқаруға болатын адам санасында сақталатын жоқ химиялық затты бейнебір түрінде бейнелеу әдісі.

Химия сабағында оқушылардың қиялын дамыту бойынша мұғалім жасайтын керекті әрекеттері:

1.Білім беру барысында химия мұғалімі оқушыларға химиялық заттарды немесе олар туралы ақпаратты суреттер, символдар, схемалар, шартты белгілер ретінде бейнелеуге үйретіп, қажетті суреттерге бар мүмкіндікше шығармашылық қиял енгізуі керек.

2.Мұғалім білім беру барысында оқушыларға химияны оқуда қолданылатын үлкен модельдер мен макеттерді әртүрлі проекцияларда бейнелеуге үйрете алады, сонымен қатар химиялық затты, мысалы, түпнұсқадағы химиялық құрылғыны ойша бейнелеуге баули алады.

3.Қиялды қалыптастыру мақсатында химиялық құрастырылымдар мен ертегілерді, кейбір химиялық заттарды жобалау мен модельдеуді қолдануға болады:

Жаттығулар

1.Дәптерге заттарды болмаса түсініктерді білдіретін мүмкіндігінше көп сөздерді жазу керек:

-пішіні бірдей болып келетін (дөңгелек, тікбұрышты, жалпақ, көлемді);

- түстері бірдей болып келетін (қызыл, жасыл, түссіз);

- 1 әріптен тұратын химиялық ыдысқа қатысты;

- 1 ғана материалдан дайындалған (ағаш, металл, шыны).

2. Жүргісі келмеген химиялық реакция және математика заңдарының бірі қалай бұзылғаны жайында қорқынышты бір уақиға

Екі оқушы – Нұртөре және Заңғар – III валентті хром хлоридінен III валентті хром гидроксидін алды. Нұртөре пробиркаға КОН ерітіндісін құйып, III валентті хром хлоридінің ерітіндісін қосты. Нәтижесінде ол тіптен тұнба белгілері жоқ өте мөлдір ерітіндіні байқағанда қатты таң қалды. Заңғар басқаша әрекет етті. Ол пробиркаға тұз ерітіндісін құйып үстіне тамшылата отырып сілті ерітіндісін құйды. Нұртөре одан бәрібір ештеңе шықпайтындығын түсіндіргенімен (қосылғыштардың орнын өзгерткенімен қосынды өзгермейді), пробиркада III валентті хром гидроксиді тұнбасы түзілді.

Несібелі келіп, Нұртөренің пробиркасының үстіне тұз қышқылын аздап қосты; пробиркада Заңғардың пробиркасындағыдай тұнба пайда болды. Нұртөре де Заңғар да таң қалды: мұнда бәрі білетін бір жағдай қышқыл өз тұзымен тұнба түзбейтіндігі көрінді. Несібелі қасындағы оқушыларға мұнда не болып жатқанын түсіндіруге тура келді. Бәріне түсінікті болу үшін ол реакция теңдеулерінде жазды. Сендерде Нұртөре, Заңғар және Несібелі жүргізген реакция теңдеулерін жазып көріңдер.

Калий гидроксиді ерітіндісіне III валентті хром хлориді ерітіндісін құяды, *ешнәрсе шықпайды*:_____

Осы ерітіндіге Несібелі азырақ тұз қышқылын құяды, тұнба түзіледі: _____

III валентті хром хлориді ерітіндісіне калий гидроксиді ерітіндісін құяды, тұнба түзіледі:_____

Бұл жағдайда неге қосылғыштардың орнын өзгерткеннен қосынды өзгерді?

Есте сақтау қабілеттін дамытуға тапсырмалар

Есте сақтау дегеніміз – адамның түрлі ақпаратты қорытуы, көбейтуі және еске түсіру процесі. Сондықтан химиялық білім беру процесінде есте сақтауды дамыту оқушылардың химия және басқа да пәндер бойынша ақпараттарды есте сақтау, көбейту және өңдеу әдістерін жүзеге асыруды талап етеді: балаларды әртүрлі ақпаратты (дүние жүзіндегі белгілі химиктер есімі, түрлі фактілер, химиялық жаңа терминдер, химиялық заттардың аттары тағы басқа) жазып алған қағаздарға қарамай есте сақтауға, ауызша қайталауға дағдыландыру. Әдетте мұндай тапсырмалар балалардың сөйлеуін дамытуғада ықпалын тигізеді.

Жаттығулар

1. *Жабысқан сөйлем тапсырмасы*

Тапсырма берердің алдында сөздері дұрыс жазылған текст береміз, одан кейін жабысқан сөздер жазылған каточка береміз, яғни ондағы сөздерді ретімен дұрыс бөлу керек. Мұнда жабысқан сөздерді сызықша арқылы бөлу керек.

Аргонкүкіртоксидібориттриймыспробиркасыкальцийтұзы

2. Балаларға оқулықтан белгілі бір тақырып бойынша сөздер тобы берілген, осы сөздерден тақырыпқа қатысты оқулықты пайдалана отырып сөздерді құрау керек.

3. Көзбен көрген нарсені есте сақтау қабілетін дамыту.

Балаларға көзбен анықтау ұсынылады:

Кітап неше беттен тұрады?

Кітаптың қай бетінде бетбелгі бар?

4. Төмендегі сөздердегі жетіспей тұрған әріпті жаз:

х - м - я	к – с – о - а
о - ыт	к - - л-т-
о – с - д-	св - й - - в -
в- щ –с - -о	и - д - - с

5. Антонимдерді табу тапсырмалары:

а) диссоциация... г) тотықтырғыш...

ә) катион... е) донор...

в) металл... ж) бастапқы материалдар...

г) катод... з) қышқылдық қасиеттері...

Балалардың ойлау қабілетін дамытуға арналған тапсырмалар

1.Зат атауының нөмірін формуланың сәйкес әріпімен сәйкестендіріңіз.[3]

1.Көмір қышқылы	А. HgO
2.Сынап (II) оксиді	Б. Mn_2O_7
3. Мырыш гидроксиді	В. $Ba(OH)_2$
4. Азот қышқылы	Г. H_2CO_3
5. Марганец (VII) оксиді	Д. $Zn(OH)_2$
6. Фторсутекті қышқыл	Е. HF
7. Фосфор (V) оксиді	Ж. P_2O_5
8. Барий гидроксиді	З. HNO_3

2.Оқушыға парақта химиялық элементтердің таңбалар тізімі беріледі:

Al, K, Cl, Na, Mg, Li, S, Si, Rb, Ag, P, Ar, Cs, Cu, Fr, Fe, H, Au, Ca, Zn

1.Ас тұзын құрамындағы аммоний хлоридінен тазарту жолдарын көрсет. Реакция теңдеуін жаз.

2.Осы заттардың химиялық қасиеттерін еске түсіре отырып, оттегі мен аммиактан тұратын газ тәрізді қоспаны бөлу әдісін ұсыныңыз. Реакция теңдеуін жаз.

Қорытынды және ұсыныс

Инклюзивті білім беруді жалпы білім беру процесіне енгізу кезінде балалардың өмірлік тонусы мен белсенділігі, ұстанымы артады. Дамуда белгілі бір оң нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік пайда болады. Осындай жақсы нәтижелерге қол жеткізу үшін оқушыларға тапсырма беретін кезде біраз ережелерге сүйеніп, тапсырмалардың мазмұнына ерекше назар аударған жөн.

Химияны оқытуда инклюзивті білім беруді сәтті енгізу үшін:

- Инклюзивті білім беру балаларына арналған жеке маршруттарды қолдану;
- Жасалған жоспарды үнемі бақылап, бағалау;
- Қол жеткізілген нәтижелерге мониторинг жүргізу қажет болады.

Пайдаланылған әдебиеттер
1. Хомченко И.Г. Сборник задач и упражнений по химии. 2009
2. Абишева А.Ж. Проблемы внедрения инклюзивного образования в Казахстане.
3. Нурахметов Н.Н. 9 сынып химия оқулығы «МЕКТЕП» баспасы 2015 год

УДК 372.8:811:111

TEACHING ART TECHNOLOGIES WITH JOLLY PHONICS METHODOLOGY AT PRIMARY SCHOOL

Ormanova G. – 1703-82 group master degree student
Scientific supervisor: Kiyasova K.K., - candidate of pedagogical sciences, associate professor
South Kazakhstan State Pedagogical University after Ozbekali Zhanibekov

Abstract

One of the modern innovations in education is art technologies, in particular as a solution to start learning English language at primary school. This article presents a general overview of Jolly Phonics methodology, including a description of its useful methods by phonics. The author focuses on the basic learning and own progress at state school.

Түйін

Білім берудегі заманауи жаңалықтардың бірі – көркем технологиялар, атап айтқанда ағылшын тілін бастауыш мектептен бастаудың шешімі ретінде. Бұл мақалада Jolly Phonics әдіснамасының жалпы шолуы, оның ішінде фонетика бойынша пайдалы әдістерінің сипаттамасы берілген. Автор мемлекеттік мектептегі негізгі оқу мен жеке жетістіктерге назар аударады.

Jolly Phonics is a properly integrated methodology for initial learning and understanding of the basics of the English language. It is based on the synthetic phonic of teaching the letter sounds and the students may understand the way how to use them in all comprehensions. In addition, the software offers activities where children can practice what they have learnt.

The success of the method is the variety of approaches. It includes movements for those children who learn kinaesthetically, sound and songs for aural learners and stories and images for visual ones. (Gardner, 1983) The software and songs put emphasis on the aural and visual aspects of the method and it promotes the use of movement through instructions that the teacher would have to guide.

Originally this method comes from the United Kingdom, which was first published in 1992 and it was created by Sue Lloyd, a teacher at a primary school in Suffolk.

Why is Jolly Phonics? Chris Jolly was the owner of the company Jolly Learning LTD, which he had founded in 1987, where first time he was publishing only small books and boxed reading games. At one of the conferences, he met the author of the idea of this technique Sue Lloyd, who worked as an English teacher in Woods Loke Primary School for more than 20 years in Suffolk. She explained how she got good results in teaching reading, but couldn't get anyone to listen to her. Fortunately, two years later by listening to her ideas, Chris developed the first book "The Phonics Handbook" and presented it to set in a discussion on one of the British morning television shows, which got Jolly Phonics off to a terrific start. The method had been worldwide spread and the success had reached unthinkable limits, because this method had been adopted for many countries to be present in their states schools.

Once it has explained a brief summary of the origins, let's concentrate on the methodology that it is used in the method.

Jolly Phonics Stages

The method is divided into 5 stages:

1. Learning the Letter Sounds
2. Learning Letter Formation
3. Reading (Blending)
4. Identifying the Sounds in Words
5. Tricky Words

In the following lines it is explained the main features of each stage.

In this method avoids using letter names and it is focused on teaching the sounds made by the letters.

Initially, we have to be clear differentiating between the 42 different sounds we can hear in the English language, and the only 26 letters that are used to represent them, despite the association between them is essential in the method.

The sounds are not organized alphabetically, but they follow a predetermined sequence, in order to form the highest number of common words possible.

Learning the letter sounds.

It is the first stage of this method. It is the introduction of the new routines to the pupils. As it has mentioned before the English language has 42 sounds that are introduced along this stage. The recommendation to introduce all the sounds is only one sound per day, because after nine weeks of daily work they will be able to at least, recognise the sound and the letter between the rests of them. So they will be competent to read and write most of the words since the end of the learning the letter sounds stage.

It is necessary to note that, each sound has got its own story, action, chant and own song. The letters are organized in studied letter groups, because it goes from the simple to the more complex ones, taking into account some similar sounds that can be confused by the children, and they are in different groups, as can be seen in the image, for instance the ‘b’ and the ‘d’.

Sounds with two letters are called digraphs or blends; the difference is that the first ones represent only one sound, however the blends are two or more sounds.

The *Jolly Phonics* method contents 42 sounds organized in 7 groups, with six sounds per group, as follows:

Group 1: s, a, t, p, i, n
Group 2: ck, e, h, r, m, d
Group 3: g, o, u, l, f, b
Group 4: ai, j, oa, ie, ee, or
Group 5: z, w, ng, v, short oo, long oo
Group 6: y, x, ch, sh, voiced th, unvoiced th
Group 7: qu, ou, oi, ue, er, ar

One of the premises of the method is that the letters must be taught by his sound and not by his name. For example, the letter s, which is the first one as can be shown in the picture 1, should be name as ‘sssss’ and not as ‘ess’. The sounds should be present through stories, flashcards, association picture-sound, writing skills... they will be able to recognise easily the letters and the sounds if they react recognising fast them, so if they are used to the pronunciation of the letters, they will be able to say it in the same way when in the future they see them included in a word.

The story of the sound “S” from the first group, which gives context to the sound that is going to be taught: “It is a sunny day. A boy takes jis dog for a walk. The boy throws a stick and the dog runs after it. The dog sniffs around in the grass and starts barking. A large, spotty snake is sitting up and hissing. /ssssss/ slowly slithers away.”

The action is also used while saying the sound, the teacher makes an action meant to help children remember that sound. Usually, the action is closely related with the story and includes a key word or a key character in the story. For example, the action for the /s/ sound imitates the movement of a snake, the /p/ sound is the action made for blowing candles on a cake, the /e/ sound tries to

replicate the action of breaking an egg, the /g/ sound imitates the movement of water when draining from the sink, etc.

Pupils may sing after learning one sound as an activity and at the same time remember and consolidate the material they have learned, and following the song of the sound “S”

“The snake is in the grass.
The snake is in the grass.
/sss/! /sss/!
The snake is in the grass.”

The method recommends teachers to use a series of eight steps when teaching the sounds. The first step is represented by the story, which gives context to the sound that is going to be taught. The second step means action. While saying the sound, the teacher makes an action meant to help children remember that sound. Usually, the action is closely related with the story and includes a key word or a key character in the story. For example, the action for the /s/ sound imitates the movement of a snake, the /p/ sound is the action made for blowing candles on a cake, the /e/ sound tries to replicate the action of breaking an egg, the /g/ sound imitates the movement of water when draining from the sink, etc.

	3 А	**3 Ә**	**3 Б**	**3 В**	**3 Г**	**3 Ғ**	**3 Ж**	**3 Д**
2-term	3,93	3,81	3,88	3,81	4,0	3,81	3,92	4,2
3-term	4,11	3,85	3,96	3,78	4,15	3,85	3,88	4,32

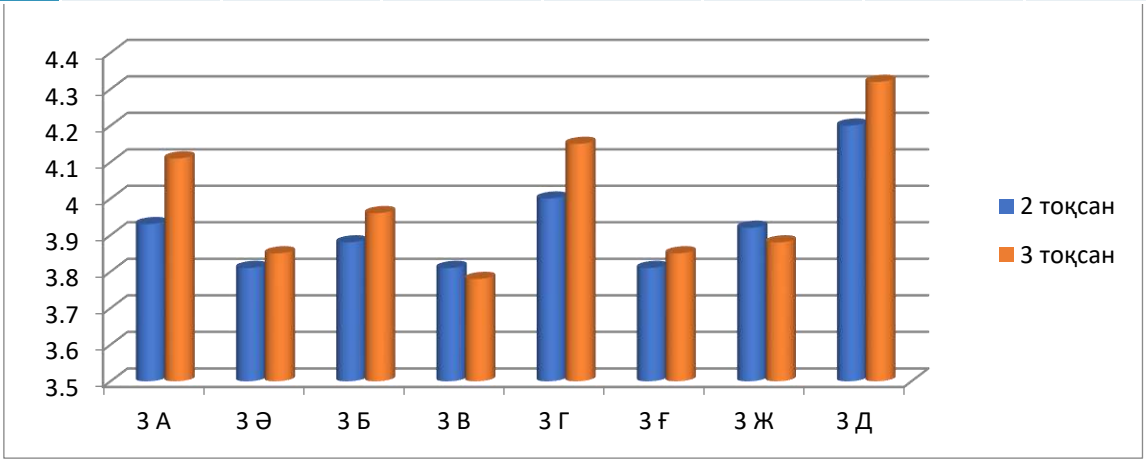

In conclusion, it should be noted that having all the tools of this methodology, each student may have progress in studying English language if teacher will show and work properly by using all the hacks. Based on this, it would be interesting to research the different outcomes the method has in both set of children. Here, the matter of language and culture in relation to the method and the digital resources would have to be observed in order to figure out any possible benefits or disadvantage for the children. It could be speculated that children from non-English speaking country would encounter the difficulty of the language when listening to the stories, the songs or when doing the activities where they would identify the sounds but they would not know the meaning of the words, whilst English speaking children would.

Literature:

1. Jolly Learning. Jolly Phonics and Grammar Training Courses. Available from http://jollylearning.co.uk/training-courses/
2. Department of Education. (2013) English programmes of study: key stages 1 and 2 National curriculum in England. London: DfE
3. Jolly Learning. Case Studies. Available from http://jollylearning.co.uk/2011/03/16/case-studies/
4. Jolly Learning. Research. Available from http://jollylearning.co.uk/2011/03/24/research/

ӘОЖ 378.016.02

CLIL ӘДІСІН ОРТА МЕКТЕПКЕ ЕНГІЗУДЕГІ ОЗЫҚ ӘДІС-ТӘСІЛДЕР МЕН ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Жусипханов А. Е. – МЕП-23-11-нк тобының магистранты
Ғылыми жетекшісі Омашова Г. Ш. – ф-м ғ.к., профессор
М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент

Резюме

В статье представлены передовые методы и технологии при внедрении интегрированного обучения английского языка и физики в средней школе с использованием методики CLIL. Приводится опыт реализации методики CLIL на уроках физики 7 класса общеобразовательной школы.

Summary

The article presents advanced methods and technologies in introducing integrated teaching of English and physics in secondary schools using the CLIL methodology. The experience of implementing the CLIL methodology in physics lessons in the 7th grade of a secondary school is given.

ҚР тұңғыш Президентінің Жолдауында: «Қазақстан бүкіл әлемде халқы үш тілді пайдаланатын жоғарғы білімді ел ретінде танылуы тиіс. Бұлар: қазақ тілі – мемлекеттік тіл, орыс тілі – ұлтаралық қатынас тілі, ағылшын тілі – жаһандық экономикаға ойдағыдай кірігу тілі» - деді [1]. Бұл жолдау, шын мәнінде, енді етек алып дамып келе жатқан елдің болашағына зор ықпалын тигізері анық. Осы орайда, мектеп қабырғасына 2016 жылдан бастап CLIL ағылшын тілін жаратылыстану пәндеріне (химия, биология, физика, информатика) кіріктіру мақсатында пилоттық бағдарламасы енгізілді.

CLIL термині алғаш рет ағылшын педагогы Д. Марш тарапынан 1994 жылы енгізілді. CLIL сөзі (Content and Language Integrated Learning) мазмұн мен тілді кіріктіріп оқыту деген мағынаға саяды. Ғылымның дамуы тек бір ғана елмен шектелмегендіктен, ғылымға ілесу үшін бірінші ортақ әлемнің тілін үйренген жөн болар. Сол себепті, ғылым мен техниканың дамыған сәтінде, еліміздің жас буынын жаһандық ғылым мен білімнің тартыс майданына етене араласып, бәсекелестік көрсете алатындай жеке тұлға қалыптастыру мақсатында осы бағдарлама көп көмегін тигізгені анық [2].

«NAZARBAYEV UNIVERSITY EDUCATIONAL EXCELLENCE CENTER» компаниясынан 2018 жылдың тамыз-желтоқсан айлар аралығында «420 hours of intensive English 72 hours of Content and Language Integrated Learning» курсын тәмамдап, «Жетісай ауданының мамандандырылған «Дарын» мектеп-интернаты» КММ-сінде 7 сыныптарға физика пәні бойынша академиялық ағылшын тілін енгізілді.

Пәнде теориямен бірге есеп қатар жүргендіктен, терминдерді үйретуде «Charades™» мобильді қосымшасы қолданылды.

Сурет – 1. «Charades™» мобильді қосымшасы.

Төмендегі терминдерді қосымшаға енгізілді:

- Физика – Physics
- Табиғат құбылысы – Natural phenomena
- Материя – Matter
- Диффузия – Diffusion
- Орын ауыстыру – Displacement
- Жылдамдық – Velocity [5]

Тағы сол секілді терминдерді енгізіліп болған соң қазақшасы экранға шығады, егер оқушы дұрыс жауап берсе телефонды жоғары бір рет қаратамыз, бұрыс жауап берсе төменге бір рет қаратамыз. Осылайша білім алушының терминологиясын тексеріп аламыз. Бұл әдіс оқушылардың қызығушылығын арттырды және термин жаттауда көмектесті [3].

Ал, сол терминдердің анықтамасын, яғни глоссарий жаттау үшін «SpinnerWheel» платформасы пайдаланылды.

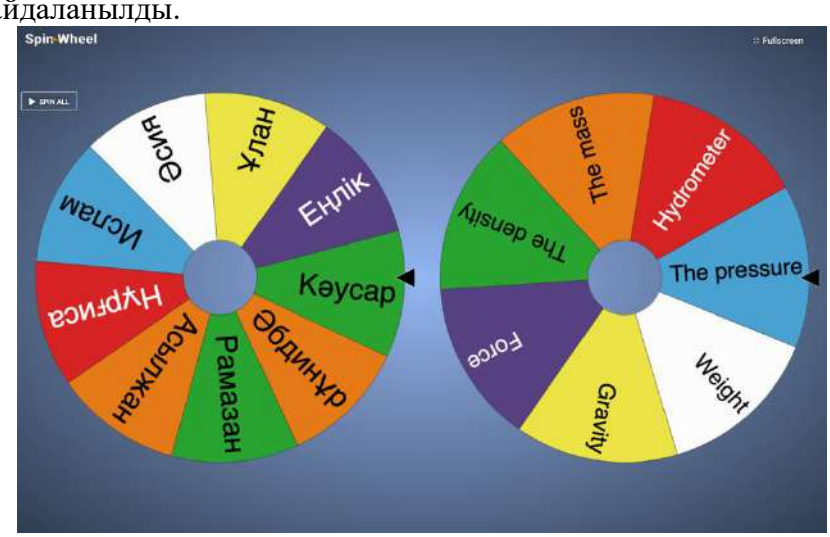

Сурет – 2. «SpinnerWheel» платформасы.

Платформада екі барабан болады. Біріншісіне оқушылардың атын енгіземіз, екіншісіне терминді енгіземіз. «Spin ALL» батырмасын басқан кезде екі барабан бірдей айналып оқушыға тапсырма шығады. Оқушы шыққан сұрақтың анықтамасын ағылшын тілінде айтады [5].

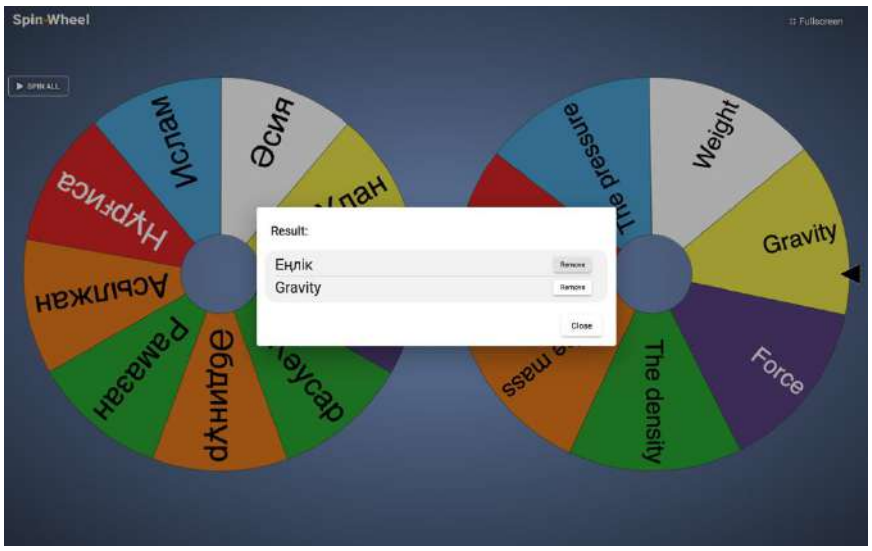

Сурет – 3. «SpinnerWheel» платформасы.

Есептерді ағылшын тілінде бердім және есеп шығару үлгісі көрсетілді. Есеп шығару үлгісі төмендегідей.

Problem 1. A biker travelled at a speed of $\vartheta_1 = 5$ km/h for the first half of the total time he spent moving, and at a speed of $\vartheta_2 = 8$ km/h for. The second half of total time. Calculate his average speed[5].

Given	SI	Formula	Solution
$\vartheta_1 = 5$ km/h $\vartheta_2 = 8$ km/h $t_1 = t_2$		$\vartheta_a = \frac{\vartheta_1 + \vartheta_2}{2}$	$\vartheta_a = \frac{5+8}{2} = 6{,}5$
To find $\vartheta_a = ?$			Answer: 6,5 km/h

Кесте – 1. Есеп шығару үлгісі.

Сабақ барысында физика пәнін ағылшын тілін кіріктіру арқылы өтуде бұдан да басқа көптеген қосымшалар мен платформалар пайдаланылды. Терминдердің көпшілігі ағылшын тілінен алынғандықтан сабақ қиынға соққан жоқ. Осы технологиялар қолданылған соң оқушылардың БЖБ және ТЖБ бақылау жұмыстарының нәтижесінде білім сапасы 78 %-дан 84 %-ға көтерілді.

Қорыта айтқанда, бүгінгі сабақ кешегі сабақтан өзгеше, ал ертеңгі сабақ бүгінгі сабақтан жақсы болуы тиіс. Осылайша физиканың негізгі заңдылықтары мен құбылыстарын өмірмен байланыстыра қызықты етіп беру жолдарын қарастыруға болады. Мұндай тапсырмалар оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, оларға физика заңдылықтарын өмірде кеңінен қолданылатынын да ұғындыруға мүмкіндік береді. Осы үлгідегі оқытудың әдіс-тәсілдері оқушылардың есте сақтау қабілетін арттырып, оларды жинақылыққа, дәлдікке, шығармашылыққа баулуға көмектеседі деп ойлаймын[4].

Бірнеше жыл бойы жүргізіліп жүрген зерттеулердің нәтижесінде CLIL әдісінің ұтымды тұстарын барлық ел көріп отыр. Оны мұғалімдер ғана емес, оқушылар ата-аналар да көріп отыр. Екінші тілді қарапайым деңгейден академиялық дәрежеге дейін жеткізу ынтасы мен ықыласы бар ғана адам тез меңгере алады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Ақиқат. 2013 жыл, No1. «Қазақстан – 2050» стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы.

2. Marsh, D (Ed) (2002) Content and Language Integrated Learning (CLIL). A Development Trajectory.
3. 4. Maryshkina T.V., Kalizhanova A. N. Possibilities of mechanisms of bilingual education for the formation of trilingualism // Филологический аспект: международный научно-практический журнал. – Нижний Новгород: Научно-издательский центр «Открытое знание», 2018. – №11 (43). – С. 138-145 с.
4. Машрапова А. С. Использование методики CLIL на уроках со вторым языком обучения // Молодой ученый. – 2017. – №18.1. – С. 48-51. – URL https://moluch.ru/archive/152/43289/
5. Алтынбеков А. С. Physics 7 grade, 2018.

ӘОЖ 574.127.6.37.02

ШОҚАН УАЛИХАНОВТЫҢ «ҚАШҚАРИЯ САПАРЫ» ЕҢБЕГІН STEAM ТЕХНОЛОГИЯСЫМЕН ОҚЫТУ

А.Рахымберді, М.Нышанбай -1601-10 тобының студенттері
Ғылыми жетекші: т.ғ.к., аға оқытушы **Б.С.Айтай**
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент қ.

Резюме

В статье расматривается соединение работы Шокана Уалиханова «Путешествие в Кашгарию» с методом STEAM является новым методом и инновацией для науки. Используя метод STEAM, мы можем прочитать и узнать путешествие Шокана в Кашкарию во всех областях науки.

Summary

The article examines the combination of Shokan Ualikhanov's work "Travel to Kashgaria" with the STEAM method, which is a new method and innovation for science. Using the STEAM method, we can read and learn about Shokan's journey to Kashkariya in all areas of science.

Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында «Бәсекеге қабілетті дамыған мемлекет болу үшін біз сауаттылығы жоғары елге айналуымыз керек» [1] делінген. Осы мақсатта әлемдік озық оқыту техно-логияларын оқу үрдісіне енгізу заман талабы. Сондай оқыту әдісінің бірі «STEM» атты технология. Бұл аббревиатураны алғаш рет американдық бактериолог Р.Колвэлл 1990 жылдары ұсынып-ты. Ол тек 2000 жылдары әйгілі бола бастағандығын Г.Ноғайбаева мен С.Жумажанова өз зерттеулерінде көрсеткен [2,2б]. STEM (*S-ғылым, Т-технологиялар, Е-инженерия және М- математика*). Тағы STEAM деп те көрсетуге болады. Айырмашылығы STEAM да А-*өнер, руханият* қосылған. Себебі, гуманитарлық,педагогикалық мамандықта білім алуды жеңілдетуге, үрдістерді терең түсінуге көмектеседі. Сонымен қазақтың дарынды зерттеушісі Ш.Уәлихановтың «Қашқарияға сапар» еңбегін STEAM технологиясымен оқыту әдісіне салып көрейік.

1.**S (*science-ғылым*)** Ш.Уәлихановтың Қашғарияға сапары 1858 — 1859 жылдарда жасалған ғылыми-зерттеушілік еңбегі. Оны жаңа белеске көтерілуіне жол ашқан зерттеуі. Қашғария ол кезде Ресей тарапынан зерттелмеген өлке болатын. Ресей жағрафиясы ғылымында өшпес жазба мұра боп қалған Қашқария сапарына Шоқан 22 жасында аттанып-ты. Бұл сапар Шоқан үшін және бүкіл әлем үшін үлкен ғылыми жаңалық болды. Сапары нәтижесінде географиялық, этнографиялық және көптеген тарихи қолжазбалар мен деректер тауып, алып келген болатын. Онда Қашғария халқы, шаруашылығы, тұрмыс-тірішілігі туралы

жан-жақты зерттелген болатын. Оның “Алты шаһар, яғни Қытайдың Нанлу өлкесінің шығысындағы алты қала жағдайы туралы” зерттеуі басты ғылыми жетістік болып табылады. Ол Шығыс Түркістан халықтарының тарихы мен география-сына, әлеуметтік құрылысына арналыпты. Бұл еңбек Шоқанды “Қашғария Колумбысы” деп атауға себеп болды [3.10б] деп көрсетеді Д.Ә. Марғұлан.

Шоқан Қашғардан «Тазкирян Сұлтан Сутуқ Боғра хан» (Сұтұқ Бұғрахан тарихы), «Тазкирян Туғлуқ Темір хан» (Туғлуқ Темір хан тарихы), «Тазкирян Ходжаган» (Қожалар тарихы), «Абумүслим Маурузи» және басқа да сирек кездесетін шығыс қолжазбаларын алып келді.

Technology –(*технология, әдіс, техника***).**

Шоқанның Қашғарияға саяхатын картаға түсіруін технологиялық әдіс ретінде қарастыруға болады. Бас штабтың ғылыми комитетінің тапсыруы бойынша, Орта Азия мен Шығыс Түркістанның картасын жасады. Орыс географиялық қоғамының мүшелеріне арнап Шығыс Түркістанның елдері мен халықтары туралы, Тянь-Шань мен Қырғызстанның географиясы жөнінде лекция-баяндама дайындады. «Северная пчела», «Русский инвалид» газеттерінде мақалалар жариялады. Қашғардан Қоқанға баратын жол бойында мыс пен қорғасын шығаратын зауыт орналасқандығын көрсетті. Минералды өнімдердің басым бөлігі Қытайға салыққа төленіп, ал барлық мыс Ақсудағы ақша сарайына жіберіледі екен. Металл өңдеудегі білімдердің жеткіліксіздігі мен кен өндірудің ең қарапайым әдісін білмеу түркістандықтарға қазба байлықтарды пайдалануға мүмкіндік бермей отыр. Кіші Бұхарияны қоршаған тау жыныстары осындай кеннің көзіне бай» депті [4, 76].

Шоқан Қашғар сапарында күнделік дәптер жүргізіп отырған.

Engineering*(инженерия, қолөнер,құрылысы***)**

1. Елдің минералдық байлықтары аз зерттелеген, алтын мен мыстың белгілері бар. Күкірт, мүсәтір, ашутас, селитра өндіреді. Қашғардың ең тамаша байлығы - яшма (сәндік тас) саналады.
2. Ауыл шаруашылығының түрлері: астық шаруашылығы, мақта мен кенешөп өсіру, қолдан шабындық өсіру және аздап жібек өндіру.
3. Қашғарлықтар жүн кілемдер, жұқа киіз, тафта мен мақта-мата өндіреді, бірақ мұның бәрінің сапасы онша жоғары емес [4, 96].

Уәлихановтың есебінен кейін Ресей Қашғарда сауда факторияларын ашу, Қытаймен сауда және мәдени байланысын орнықтыру қажеттілігі көрінді. Ежелден Атбас пен Арпа және Нарынның кең алқаптары Оңтүстік қырғыздардың экономикалық өмірінде маңызы болғандығын білді. Бұл жерлерден сәулет өнерінің монументальды ескерткіштері мен бай қалалық мәдениеттің ізін тапты. Шығыс Түркістан үш жағынан таулармен қоршалған: солтүстігінде Тянь-Шань, батысында Болор және оңтүстігінде Куен-Лун тұрған кең байтақ оазисті екендігін көрсеткен[4, 97]. Жаркент, Ташкент, Қоқанмен қатынас жолдары, ең бастысы Қытаймен қатынас жолдары өте ыңғайлы. Қытайлықтар барлық жолдарға - утрэн салған, онда 15 немесе 20 қытайлық офицермен және осынша жанұя түркістандықтар тұрады, олар жәмшік міндетін атқаруға тиісті, оған қоса соғыс және көтерілістер кезінде тез хабар алу үшін белгі беретін мұнаралар орнатылған. Бұл бекеттерден кішігірім керуендер өзіне қажет жем-шөп пен тамақ алуларына болады» деп көрсетіпті[4, 97].

Шығыс Түркістанның қала құрылысы туралы.

1. Шығыс Түркістан қалаларының сыртқы пішіні біркелкі де тартымсыз.

Кіші Бұхарияда мешіттер мұнарасыз салынатындықтан тек жалғыз Яркендте (Жаркент) ғана , көне мешіт Регистанда ғана мұнара бар және де үйлер аласа салынып және төбелері тайпақ болғандықтан, саяхатшы қалаға жақындай бере тек айналадағы топырақпен бір түстес саз қабырғалар мен олардың бұрыштарында орналасқан қытай сәулет өнерінің жеңіл торлы мұнараларын көреді.

2. Шығыс Түркістанның барлық қалалары жоғары жағында жіңішкеретін және қалыңдығы 5 сажын болатын қабырғалармен қоршалған, олардың биіктігі 8 сажын кейде одан да биік

болады. Қақпалар тақтайдан жасал-ынып, үш қатар орналастырылған. Қабырғаны айнала сырт жағынан 3 сажын, не одан да терең болатын орлар қазылған, олардың үстінен көпірлер асылған.
3. Үйлер де саздан салынады, тіпті билеушінің сарайлары да, төбелері тайпақ болып, қамалмен қоршалған. Олардың ішкі жағында бір екі ағашы бар қауыз орнатылған ашық алаңқай , тұрғын үй, жылқы қорасы және кейде бақшасы болады.
4. Үй бөлмелері үлкенді-кішілі болады, үлкендерінің төбесі ашық, қабырға жанына үй жиһазының орнына саздан көтермелер салынып, олардың үстінен шатыр орнатылған.
5. Бір үйдің қабырғасы екінші үйге тығыз жабысып салынады да, сол себепті көшеден тек қабырғалар мен есіктер көрінеді. Тек мешіт пен медреселер және басқа да қоғамдық мекемелер бір жағымен көшеге шығып, оның сырт жағы түрлі-түсті қыш тақталармен әрленген.
6. Көшелер өте тар тек басты көшелер мен екі дөңгелекті арбалар өте алады әрі түзу емес. Бұл көшелердің кейбірі шиден тоқылған өрмелермен жабылған.

Art – (*өнер, руханият, қала құрылысы***)**

1. Шығыс Түркістан халқы алдымен пұтқа табынушы болған, одан соң буддизм дініне кіріп , ақырында XVI ғ Мұхаммед пайғамбардың ұрпақтары қожалардың келуімен исламға келген.
2. Қалалар биік саз қабырғалармен, терең орлармен қоршалған. Жалпы қалалардың сыртқы келбеті біркелкі және көріксіз.

Шоқанның Қашғар күнделігінен:

6 ақпанда “Аям” тойладық

7 наурызда үлкен “Аямды” тойладық

9 наурызда “Жаңа жылды” тойладық.

2 қазан. Жұма күні, бұл жерде азна деп атайды. Мешітке бардық. Бізді көргісі келген кісі көп болды. Басымызға шалма орауға тура келді. Керуенбасын хәкімбектің кеңсесіне данзафанға шақырып кетті. Орда-5 аршын қабырғамен қоршалған үлкен кеңістік екен, үлкен қақпаның кіре берісінде оң жағында күйген кірпіштен салынып глазурьмен жабылған мешіт пен мерап, сол жағында биік мұнара, күнделікті сол мұнарадан күндізгі сағат екіде, түскі ас уақытында қоқандық кернейге ұқсас ұзын мыс сырнай мен сыбызғысында әуен тартады.

Мешіттің маңайында бір жағында әрбір бейсенбі күні бектің құдіреті мен бақыты үшін құран оқылып, күнәсіна кешірім тіленетін қарыхана. екінші жағында тормен қоршалған қытайша шатыр. Бұл жерде ол (бек) қажет болғанда халыққа көрінеді.

Бұл шатыр чифанза деп аталады. Сарай саздан салынып, ішкі жағы ақталып, күйген кірпіш төселінген. Әр жерде үстіне Хотан кілемдері жабылған диван тәріздес отыратын кірпіш текпіштер жасалған. Оны “қаранғудалан” деп атайды, ол үлкен, не қабырғасында, не төбесінде терезесі жоқ қараңғы бөлме, жарық тек басқа бөлмелерге өтетін есіктерден түседі, ол бөлмелерде қағаз жапсырылған қытай терезелері орнатылған. Кейінірек бұл жерде бізді қабылдады [4, 98].

Mathematics – (*математика,статистика***)**

Поручик Уалиханов 1858 жылы 28 маусымында Қапал қаласынан 30 км жердегі Қарамола шатқалынан өтіп, сауда керуенімен жолға шығады. Қауіпсіздік үшін қоқан азаматы Әлімбайдың атын жамылып, Қашғарға шығады.

1. Керуен құрамында керуенбасыдан басқа 7 саудагер, 34 қызметші, 101 түйе, 65 жылқы болған.
2. Жолда Зауқы шатқалына тік көтерілер тұста қалың жауған қар жолды қиындатты, жүріп келе жатқан жылқылар мен түйелер тастардан сырғанап, құлап жатты, осылайша 5 түйе, 2 жылқы шығын болды.
3. Зауқы шатқалынан Қашғарға дейін Сыртпен 150 шақырымды алып жатты.
4. 15 қыркүйекте ауа-райы қардан қолайсыз болды. Екінші рет өткенде 200 қой шығын болды. 15 қыркүйек. Жетімшоқының оң беткейі. Керуен 6 сағат жүрді, демек асудағы түйелердің тоқтағанын ескерсек, 20 шақырымдай жүрді деуге болады.

5. 19 қыркүйек. Бұл күндері ауа-райы ашық болды, желі өткір де суық, әрі бағытын жиі ауыстырып тұрады, көбіне оңтүстік батыстан соғады. Түні өте суық: 20 градусқа дейін жылыса, 25 градусқа дейін суық болады.
6. Жүк малы жиі-жиі кездесіп тұрған асу мен суықтан әбден титықтап Қашғарға 101 түйеден 36-сы жетті.
7. 27 қыркүйекте керуен Қашғарға аяқ басты.

Шоқанның Қашғар күнделігінен:

Қашғарда жылына салыққа: 61 бөлек дабы, 31 қапшық тары мен бидай, және ай сайын 2500 теңге ақшалай береді. Яркендте де солай деп естідік.

Шығыс Түркістан тұрғындарының саны - 580 мыңға дейін.

Қашғар-Шығыс Түркістанның ең үлкен қалаларының бірі онда 16 мың үй бар, Қызыл мен Түмен өзендерінің аралығында орналасқан, 6 сажын биіктігі бар саз қамалмен қоршалған, ол жоғарғы жағында жіңішкереді, қалыңдығы: шамамен 10 аршын (*ұзындық өлшемі,метрге тең*), ал үстіңгі жағында 5 аршынға дейін: қамал айналымында шамамен 12 шақырым болып, алты мұнарамен қаруланған.

Қорыта айтқанда, Шоқан саяхатын он ай он төрт күнде табыспен аяқтап, 1859 жылдың 12 сәуірінде "Қашғар туралы қызықты да бай мағлұматтары" бар Верный бекінісіне жетті.

Шоқан Уалихановтың Қашғарияға сапарын STEAM әдісімен байланыстыру, яғни ғылым, технолгия, инеженерия, өнер, математикамен ұштастыру тарих ғылымы үшін жаңа әдіс, жаңалық. Шоқан зерттеулерін күнделік дәптерге жазды, картаға сызды, сурет салды. Біз STEAM әдісі арқылы Шоқанның Қашқария сапарын әр ғылым саласы бойынша оқып, тани аламыз. Яғни қалалардың сырт келбетін өнер яғни, руханиятқа жатқызсақ, ал қала құрылысын, салынған кездегі материал-дарын инженерияға жатқызамыз. Математикаға келер болсақ, Шоқанның Қашғарға шығар алдын және сапар кезіндегі адам, мал санын жатқызамыз және қала тұрғындарының санын қарастырамыз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1.Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы №988 қаулысы.

2. Г.Ногайбаева, С.Жумажанова. «Развитие STEM-образования в мире и Казахстане» \\ «Білімді ел — Образованная страна» №20 (57), 25.10.2016ж.

3. Д.Ә. Марғұлан, Д.А. Марғұлан. Марғұлан шығармалар. 10- том.2011-Алматы., . -Т.-10-592 б.

4.Уалиханов Ш.Ш Көп томдық шығармалар жинағы. Үшінші том. - А., 2010-.76-98 бб.

EFFECTIVENESS OF THE FLIPPED CLASSROOM MODEL ON STUDENTS' SELF-REPORTED MOTIVATION

Жаңабай Н.Е. – 1703-61 тобының студенті

Ғылыми жетекші: Әбілмансұр Ә.Қ. – магистр оқытушы

Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент

Түйін

Есепте студенттердің өз бетінше есеп беруіне баса назар аудара отырып, студенттердің мотивациясына арналған «Төңкерілген сынып» моделінің тиімділігі бағаланады. «Төңкерілген сынып» моделі материалды үйде өз бетінше меңгеруді және мұғалімнің жетекшілігімен сыныпта талқылауды қамтиды. Бұл зерттеу оқушылардың оқуға деген мотивациясына аударылған сынып үлгісінің және оқушының өзіндік есеп беруінің әсері, сондай-ақ осы модельдің негізгі аспектілері, соның ішінде оқушылардың белсенділігін арттыру, оқуды дараландыру, сыни ойлау мен өзін-өзі бағалауды дамытуды қарастырады.

Резюме

Доклад оценивает эффективность перевернутой модели класса на мотивацию студентов с акцентом на их самоотчетность. Перевернутая модель класса предполагает самостоятельное изучение материала дома и обсуждение его в классе под руководством учителя. В данном исследовании рассматриваются влияние перевернутой модели класса и самоотчетности студентов на их мотивацию к учению, а также основные аспекты этой модели, включая увеличение активности студентов, индивидуализацию обучения, развитие критического мышления и самооценки.

Introduction:

The inverted class model, or reverse class, is an educational approach in which traditional lesson elements such as lectures and presentations are transferred outside the classroom, and time in the classroom is used for deeper discussion and practical work. Students' self-reporting, or their ability to assess and control their learning, plays a key role in this process.[1] In this report, we will look at how the inverted classroom model affects student motivation and how self-reporting contributes to this process.

Efficiency of the inverted class model:

1. Increased active engagement: The inverted classroom model stimulates students to actively prepare for classes, as they master materials at their own speed outside the classroom.[2] This contributes to a deep understanding of the material and creates favourable conditions for a more interactive exchange of opinions and ideas in the classroom.
2. Individualised learning: Students can explore materials according to their own pace and level of understanding, which contributes to the individualisation of learning and meeting their unique needs.[2]
3. Stimulation of critical thinking: Thanks to the inverted class model, students have more time to analyse and discuss the material, which contributes to the development of critical thinking and the ability to apply knowledge in practice.

Influence of self-reporting on motivation:

1. Increased responsibility: Self-reporting requires students to take responsibility for their learning, which can increase their motivation to succeed.[3]
2. Goal-setting and self-regulation: Students, aware of their learning goals and progress, can manage their time and learning efforts more effectively, which contributes to more successful learning.
3. Increasing self-efficiency: Through self-reporting, students can assess their own successes and failures, which helps to develop confidence in their abilities and strengthen their motivation.[3]

Main aspects:

1. Increased activity and self-sufficiency: The inverted classroom model encourages students to be more active and self-study. While studying the material outside the classroom, they are more deeply immersed in the topic and are ready for more productive discussion and practical tasks in the lesson.[2]
2. Creating conditions for individualisation: Self-study of the material allows each student to move forward at their own speed, paying more attention to those aspects that are most important to them. This helps to improve motivation, as students feel more responsible for their own learning process.[4]
3. Increasing self-esteem and self-reporting: Students in an inverted class model are more likely to face the need for self-esteem and self-reporting based on the results of their work. This process helps them realise their strengths and weaknesses, and also teaches them to plan their time and resources more effectively.[5]
4. Support for the formation of critical thinking: Discussions and practical exercises in the classroom, which are the basis of the inverted model, contribute to the development of critical thinking among students. They learn to analyse information, express their thoughts and argue their points of view, which is an important skill in both the educational and professional fields.

Conclusion

The inverted class model is an effective tool to increase students' motivation and self-reporting. It contributes to active and deep learning, individualisation of the educational process and development of critical thinking. The implementation of this model requires flexibility, patience and support from teachers, but the potential benefits for student learning and development justify the cost of effort. The inverted class model, combined with the active self-reporting of students, has the potential to significantly increase their motivation to learn. This approach allows students to take an active part in learning, develop critical thinking and self-regulation, which ultimately contributes to their success as students.

List of literature:

1. Bergmann, J., & Sams, A. (2012). Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day. International Society for Technology in Education.
2. Tucker, B. (2012). The Flipped Classroom. Education Next, 12(1).
3. Zimmerman, B. J. (2002). Becoming a Self-Regulated Learner: An Overview. Theory Into Practice, 41(2), 64-70.
4. Bandura, A. (1997). Self-Efficacy: The Exercise of Control. W.H. Freeman and Company.
5. Strayer, J. F. (2012). How learning in an inverted classroom influences cooperation, innovation and task orientation. Learning Environments Research, 15(2), 171-193.

UDC 37.015

USING ACTIVE AND INTERACTIVE METHODS OF TEACHING IN THE LEARNING PROCESS

Tileubekova A.S – student of 1703-21
Tastanova G.ZH–senior teacher
South Kazakhstan Pedagogical University named after Ozbekali Zhanibekov, Shymkent

Резюме:

Активные и интерактивные методы обучения преобразуют образование, делая приоритетом вовлеченность студентов, критическое мышление и сотрудничество. Эти методы выходят за рамки традиционных лекционных подходов, побуждая студентов активно участвовать в обучении посредством дискуссий, решения задач и практических занятий. В этой статье мы рассмотрели преимущества активных и интерактивных методов обучения, включая улучшение запоминания материала курса, развитие навыков решения проблем и повышение мотивации студентов.

Түйін

Оқытудың белсенді және интерактивті әдістері оқушылардың қатысуын, сыни тұрғыдан ойлауын және ынтымақтастығын басымдыққа айналдырып, білім беруді өзгертеді. Бұл әдістер дәстүрлі дәріс тәсілдерінен асып түседі, студенттерді пікірталастар, есептер шығару және практикалық сабақтар арқылы оқытуға белсенді қатысуға шақырады. Бұл мақалада біз белсенді және интерактивті оқыту әдістерінің артықшылықтарын қарастырдық, соның ішінде курс материалын есте сақтауды жақсарту, мәселелерді шешу дағдыларын дамыту және студенттердің ынтасын арттыру.

In today's evolving educational system, it is important to keep up with new technologies and methods, especially for teachers. As a person, who gives direction to students they should find new ways of teaching and use them in a teaching process. We should admit that traditional approaches often rely on passive learning, casting students as mere recipients of information rather than active participants in their education. However, the formation of active and interactive learning methods presents a promising strategy for enhancing learning outcomes and developing students' critical thinking skills. This article gives the foundational principles of active and interactive learning methods and explores their significant impact on the educational process.

First of all, let’s find out about active learning. Active learning process helps to make lessons more interesting and captivating. This method’s main aim is to foster deeper understanding and critical thinking. As opposed to traditional lecture-based learning, where students passively get information, active learning methods motivate students to use their knowledge, tackle problems, and interact meaningfully with course material. Examples of active learning methods may include Think-

Pair-Share, Problem-Based Learning (PBL), Flipped Classroom, Role Play, and Experiments in Practice.

1)The first example is “In Think-Pair-Share”. Here students individually make a question or suggestion, discuss their ideas that they have with a partner, and then share their thinking with the class.And we call it active learning process.

2) The next example is **“**Problem-Based Learning (PBL)”: Students work together to solve real-life problems and develop solutions using their knowledge and skills.

3) The most common example of active learning method is “Flipped Classroom”. It gives an opportunity to students to learn course content on their own outside of class, making way for interactive activities and discussions during class.

4) Role-playing is one of the best way to create captivating lessons. Students take on different roles or perspectives in modelled situations, fostering empathy, communication, and critical thinking skills.

5) The last example for active learning method called “Hands-On Experiments”. Students conduct experiments or demonstrations to explore concepts and principles through practical experience

We’ve found out about active teaching method and its types. What’s the differences between active and interactive methods? In order to address to this question, we have to know about interactive teaching method. Interactive teaching methods foster active engagement, collaboration, and critical thinking, leading to enhanced learning outcomes.

1. Interactive teaching methods are strategically used to foster active participation and collaboration among students, thereby enhancing the depth of their learning experiences. These methods transcend mere individual involvement by facilitating active interactions among students, teachers, and course materials. Examples to interactive methods are enough, ranging from promoting group discussions and peer tutoring sessions collaborative learning exercises, using Socratic questioning techniques, engaging multimedia presentations, and the utilization of interactive online platforms. By developing critical thinking skills and promoting supported engagement, these methods have the potential to significantly improve learning outcomes.
2. Group discussions offer students a valuable opportunity to delve into concepts, exchange ideas, and explore various perspectives with their peers. Peer learning encompasses structured activities designed to foster collaboration and the sharing of knowledge among students. Collaborative learning emphasizes teamwork and communication skills as students collaborate in groups to tackle assignments, projects, or problem-solving tasks. Mostly teachers use Socratic questioning techniques to enhance critical thinking and encourage active participation. Also, interactive multimedia presentations, ranging from videos to simulations, serve to captivate students' attention and facilitate their learning experience. Additionally, interactive online platforms and tools play a crucial role in fostering discussion.
3. Interactive teaching methods create proactive learning environment characterized by active participation, collaboration, and critical thinking. Thanks to this method students are able to foster improved learning outcomes and enhance their success.

In conclusion, the integration of active and interactive learning methods represents a transformative advance in education, offering teachers powerful tools to increase student engagement, foster critical thinking, and improve learning outcomes. By emphasising active participation, collaboration, and hands-on learning of course material, these methods create a fast-paced learning environment that inspires curiosity,fosters deeper understanding, and prepares students for success in an ever-changing world.

Reference:

https://www.facultyfocus.com/
https://www.terratechmsc.eu/interactive-teaching-methods-should-we-use-them/
https://www.formpl.us/blog/active-learning-techniques

ӘОЖ 376(072)

ЕСТУ ҚАБІЛЕТІ БҰЗЫЛҒАН БАЛАЛАРДЫҢ ДЫБЫСТАУЫН ТҮЗЕТУ ЖОЛДАРЫ

Калмаханова Ж. - 1901-20 тобының студенті,
Махмутова А. -1901-20 тобының студенті
Ғылыми жетекші: Калыбекова С.К.- аға оқытушы
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті,
Шымкент

Резюме

Устная речь широко используется в общественной и трудовой жизни, в быту.

Именно поэтому в образовательно-воспитательном процессе, осуществляемом в специальных учреждениях для детей с нарушением слуха, помимо общего развития ребенка, особое внимание уделяется коррекции нарушений речи и слуха, ведь обучение речи является необходимым условием развития ребенка, дальнейшее успешное развитие детей и их полная интеграция в общество.

Ауызша сөйлеудің біздің өміріміздегі рөлін асыра бағалау қиын. Қарым-қатынас жасаудың неғұрлым көп қолданылатын тәсілі ретінде әрекет ете отырып, ауызша сөз біз үшін тілді меңгеруші, ойлаудың маңызды құралы ретінде қызмет етеді.

Ауызша сөйлеу қоғамдық-еңбек өмірінде, тұрмыста кеңінен қолданылады. Оны қолдану саласы телефон, радио және теледидар сияқты ауызша сөйлеуді алыс қашықтыққа таратуға мүмкіндік беретін қазіргі заманғы байланыс құралдарын дамытудың арқасында үздіксіз кеңейіп келеді. Сондықтан да есту қабілеті бұзылған балаларға арналған арнайы мекемелерде жүзеге асырылатын көп қырлы тәрбие процесінде, баланың жалпы дамуынан басқа, есту қабілеті бұзылған балалардың дыбыстауын түзетуге ерекше назар аударылады, өйткені сөйлеуді меңгеру балалардың одан әрі табысты дамуының, оларды естітіндердің қоғамына барынша толық кіріктірудің алғышарты болып табылады. [1]

Біздің жұмысымыздың нысаны есту қабілеті бұзылған балаларды тәрбиелеу мен оқыту және осы балалармен жүргізілген дыбыстауын түзету жұмыстарын талдау болып табылады. Мәні - есту қабілеті бұзылған балалардың сөйлеу арқылы қарым-қатынас жасау процесі.

Жұмыстың мақсаты - есту қабілеті бұзылған балаларға арналған арнайы мекемелердегі педагогикалық жұмыс тәжірибесін қорытындылау, жұмыстың осы түрінің өзіне тән ерекшеліктерін анықтау, балалардың қалыпты дамуында ауызша сөйлеуді қалыптастыру ерекшеліктерін және дыбыстауындағы түзету жолдары.

Ауызша сөйлеуді бастапқы оқыту әдістерінің проблемасы - сурдопедагогиканың өзекті және күрделі проблемаларының бірі. Саңырауларды оқыту мен тәрбиелеудің негізгі мәселелерін қазіргі заманғы түсіну - сурдопедагогикалық ойды ұзақ тарихи дамытудың нәтижесі, оның процесінде әрбір жаңа кезең, әрбір жаңа көзқарас сурдопедагогиканың теориясы мен практикасына ең құнды үлес болып табылатын оң идеяларды енгізгеніне күмән келтіруге болмайды.

Мысалы, балаларды оқытудың қазіргі заманғы әдісінің алдында: синтетикалық әдіс және оның екі бағыты: дыбыстық және буындық әдістер, оларда ауызша сөйлеуді оқытудың барлығы балалардың ақыл-ой дамуына және балалар тілінің дамуына назар аудармай, артикуляция мүдделеріне ғана бағынатын; Баланың тұтас сөздері мен сөйлемдерінің әдісі, онда буындар мен дыбыстармен жұмыс істелмейді, тек тұтас сөздердің негізінде, соның салдарынан балалардың сөйлеуі ақаулы дыбыстарға толы және басқа да көптеген әдістер. Бұл әдістер қате және тиімсіз болғанына қарамастан, олар қазіргі сурдопедагогтарға алдыңғы оң және теріс жақтарын ескеретін жаңа әдісті құруға мүмкіндік берді. Бұл әдіс аналитикалық-синтетикалық деп аталды. [2]

Ф.Ф.Рау мен Н.Ф. Слезинаның айтуынша, дыбыстауға оқытудың бастапқы және негізгі бірліктері тұтас сөздер мен сөйлемдер болып табылады. Бұл ретте буындар мен фонемалар сияқты сөйлеу элементтерімен де жұмыс жүргізіледі. Мұндай тәсіл тұтас пен бөліктің, талдау мен синтездің өзара қарым-қатынасын диалектикалық түсінуге жауап береді.

Мұндай оқытудың практикалық әсері балалардың бір мезгілде тұтас сөздерді біртіндеп және ырғақты айтуына, олардың құрамдас бөліктерін фонемамен жеткілікті түрде анық жаңғыртуға қол жеткізуінен көрінеді, бұл сөздің түсініктілігінің маңызды шарты болып табылады.

Концентриялық әдісті Ф.Ф. Рау және Н.Ф. Слезина саңыраулар және нашар еститіндер мектептері үшін әзірлеген және оның негізіне қалыпты еститін баланың сөйлеудің дыбыс шығару жағын меңгеру заңдылығы негізделген, ол белгілі бір уақыт ішінде оған дәл фонетикалық қайта шығару үшін қол жетімсіз сөздерді шамамен айтады. [3]

Бір жағынан, саңырау балаға тек дактильді ғана емес, ауызша сөйлеу нысанын да пайдалану мүмкіндігін қамтамасыз ету қажет. Екінші жағынан, егер қысқа уақыт ішінде балаларға көп дыбыс қойса, бұл жалпы айтудың түсініктілігін төмендетеді. Бұдан басқа, дыбыстарды қарсы қою үшін қажетті талдамалық қызмет балалардың жас ерекшеліктерімен шектеледі.

Сондықтан шоғырлы әдісті немесе фонеманың қысқартылған жүйесін қолдана отырып, балаларды әуелі дыбыстардың тек бір бөлігін - негізгі дыбыстар деп аталатын дыбыстарды ғана дәл айтуға үйретеді. Қалған барлық дыбыстар уақытша айтылады, яғни туыстық негізгі дыбыстармен ауыстырылады. Дыбыстарды іріктеу кезінде әртүрлі жастағы балаларға қатысты оларды қоюға қол жетімділік, дыбыстардың жалпы бірізділігіндегі әрбір дыбыстың орны, осы «негізгі» дыбыстың және ол алмастыратын дыбыстардың сөйлеуінде қолданушылығы ескеріледі. [4]

Осылайша, есту қабілеті бұзылған балаларды оқыту аналитикалық-синтетикалық әдіс арқылы жүргізіледі деген қорытынды жасауға болады, ол баланың барлық сақталған талдағыштарын пайдалана отырып, концентраттық сипатта болады. Осы әдістің көмегімен балалардың ауызша сөйлеуінің фонетикалық ресімделуі оларға қойылатын талаптарға жауап беруі үшін қажетті белгілі бір дағдылар, дағдылар және кейбір білімдер қалыптастырылады. Бұл білік, білім және дағдылар есту қабілеті бұзылған балаларды оқытудың мазмұнын айқындайды. [5]

Қорытындылай келе, мынадай қорытынды жасауға болады:

1.Есту қабілеті бұзылған балаларда айтуды қалыптастыру еститін балалармен ортақ заңдылықтарға ие:

- сөйлеу қабілеті мен дағдыларын қалыптастырудың физиологиялық негізін сөйлеу әрекетінің бірнеше рет қайталануы нәтижесінде шартты-рефлекторлық байланыстарды қалыптастыру құрайды;

- айтуды қалыптастыру өзінің қалыптасуында қабылдаудан бастап өз бетінше айтуға дейін бірқатар кезеңдерден өтеді, мұнда балалардың үлгі алу қабілеті мен олардың қарым-қатынас жасау қажеттілігі үлкен мәнге ие.

2.Есту қабілеті бұзылған балалардың есту қабілетінің бұзылуы олардың ауызша сөйлеуді меңгеруі үшін белгілі бір қиындықтар туғызады және арнайы оқытусыз ауызша сөйлеуі мүлдем қалыптаспайды Осының салдарынан есту қабілеті бұзылған балаларды сөйлеуге үйретудің әдістемелік жүйесі қарастырылды.

3.Ауызша сөйлеудің коммуникативтік функциясы мен ойлауды дамыту функциясына сүйене отырып, есту қабілеті бұзылған балаларды оқытудағы бірінші кезектегі міндеттер оларда түсінікті және мүшелесетін ауызша сөйлеуді қалыптастыру болып табылады. Алайда, ерте жастағы балаларда түсінікті сөйлеу қалыптасатындықтан, біздің талдау жұмысымыздың негізгі міндеті айтылуын зерттеу болып табылады. [6]

Есту қабілеті бұзылған балалардың дыбыстауын зерттеу бойынша біз жасаған констатациялық эксперименттің сипаттамасына көшпес бұрын, біз тәжірибеге қатысатын

балалардың ерекшеліктері туралы деректерді ұсыну, зерттеу жүргізілген тілдік материалдың сипаттамасын беру, сондай-ақ экспериментте пайдаланылған ғылыми зерттеу әдістерін сипаттау қажет деп санаймыз.

2. Экспериментке қатысатын балалардың сипаттамасы.

Біздің зерттеуге есту қабілеті бұзылған балаларға арналған бірінші сынып оқушылары - 10 адам қатысты.

Сыналушылардың жеке істерінің негізінде есту қабілетінің бұзылуының мынадай себептерін анықтадық: тұқым қуалайтын құлақ мүкістігі (20%) және жүре пайда болған құлақ мүкістігі (60%).

Сондай-ақ экспериментке қатысатын балалардың есту қабілетінің ерекшеліктерін атап өту қажет. Балалардың көбінде «шекаралық» деп аталатын нейросенсорлық құлақ мүкістігінің III-IV дәрежесі бар. 10 баланың үшеуінде нейросенсорлық құлақ мүкістігінің II дәрежесі бар.

Балаларды оқытудағы маңызды нәрсе баланың үлгі алу қабілеті болып табылады. Бұл қабілет физиологтар (И.М. Сеченов, И.П. Павлов), психологтар (Л.С. Выгодский, А.Н. Леонтьев), сурдопедагогтар (Б.Д. Корсунская, Е.Ф. Рау) баланың даму шарттарының бірі болып саналады. [7]

Біз сынаққа қатысатын барлық балалардың ұсынылған үлгіні қолдана алатынын анықтадық, бірақ олардың назары тұрақсыз; балалар жеңіл және жиі алаңдайды, бұл мектеп жасындағы есту қабілеті бұзылған балаларға тән.

Осылайша, зерттеуге қатысатын балалардың сипаттамасы ұсынылды, ал енді оның негізінде констатациялық эксперимент жүргізілген тілдік материалдың сипаттамасына көшу қажет.

Есту қабілеті бұзылған балалардың дыбыстауын, атап айтқанда оның мүшелігін зерттеу сөздер материалында жүргізілді. Біз мұны неғұрлым орынды деп санаймыз, себебі сөз материалында балада ауызша сөйлеудің фонетикалық жүйесінің қалыптасуы туралы түсінік алуға болады: қазақ тілінің барлық дыбыстарының айтылу сапасы, сөздік екпінді айта білу.

Сондай-ақ баланың сөйлеуі, тыныс алуының дамуы туралы, яғни ол сөздерді бірге айтатыны туралы және бала дауысының жай-күйі туралы түсінік алуға болады. Осыдан сөз есту қабілеті бұзылған балаларды оқытудың бастапқы және негізгі бірлігі болып табылады деген қорытынды шығаруға болады.

Қазақ тілінің барлық дыбыстарын толық ескере отырып, арнайы тілдік материал таңдалды.

Екпінді тексеру үшін буынды-ритмикалық құрылымы бойынша әртүрлі сөздер таңдалды: үш буынды сөздер - /сатушы/, / балапан/, /қарындаш/.

Сөйлеудің мүшелігін зерттеген кезде балаларға сөздерді ұсынылған сурет бойынша өз бетінше атауды, оларды имитация бойынша айтуды, сондай-ақ кеспе үйлесімді қағаздар бойынша оқуды ұсындық. Болашақта балаларда сөйлеу қызметінің қандай түрі ең көп қиындықтар туғызғанын анықтаймыз. [6]

Ауызша сөйлеудің буындық-ырғақтық құрылымын меңгеру балаларда айту екпінін сақтай отырып, біріккен дағдылар мен дағдыларды қалыптастыруды көздейді. Кіші мектеп жасындағы нашар еститін балаларды оқыту бағдарламасында екпінді бөле отырып, сөздерді бірігіп айту дағдыларын қалыптастыру міндеті қойылады. Айқындаушы эксперимент барысында біз осы бағдарламалық талаптардың орындалуын қарастырамыз.

Дыбыстаудың тұтастығы бойынша, осы параметрде дыбыстау сапасын талдау балалардың сөйлеу материалын айту кезінде көптеген қателіктерге жол береді деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Оларға буынды және дыбысты сөздер жатады. Тұтастығы бұзылған сөздердің айтылуы 70% -ды құрады. Мұндай жағдайдың себебін балалардың сөйлеу арқылы тыныс алуының дамымағандығынан, сондай-ақ педагогтардың сөзді дыбыстау сапасына шамадан тыс қызығушылығынан көруге болады. Сондай-ақ баланың қалған есту қабілеті мен сөздердің бірігіп айтылу мүмкіндіктері арасындағы тікелей

тәуелділікті анықтауға болады. II дәрежелі есту қабілеті нашар еститін балаларда біріктіру ақаулары 20% құрады; есту қабілеті саңырау балаларда - 80%.

Сондықтан жеке сабақтарда және сабақтарда міндетті түрде мақсатты тапсырма болуы тиіс: айтудың тұтастығымен жұмыс істеу. Біріктіруді қалыптастыруға педагогтің сөздегі өңделетін дыбысты немесе буынды бөліп шығаруы сияқты факторлар да теріс әсер етеді; жекелеген дыбыстардың сөздерде сапалы айтылуына қол жеткізуге ұмтылу, бұл олардың жекелеген фонетикалық элементтерге ыдырауына әкеледі. Сонымен қатар, біз айтылу қарқыны мен айтылу сапасы арасындағы тікелей тәуелділікті анықтадық. Баяу қарқынмен шектен тыс кідіру есту қабілеті бұзылған баланы сөздердің монотонды, буындық, ал кейде дыбыстық айтылуына алып келеді. [7]

Есту қабілеті бұзылған оқушылардың ауызша сөйлеуін қалыптастыру проблемасы өте өзекті болып табылады. Мұндай балалардың сөйлеу қабілетінің деңгейі олардың мектепте білім алу сапасын және еститін адамдардың ортасына одан әрі кірігуін қамтамасыз етеді.

Психофизиологиялық және психологиялық-педагогикалық әдебиетті зерделеу еститін балалар мен есту қабілеті бұзылған балалардың ауызша сөйлеуін қалыптастырудың жалпы заңдылықтарын анықтауға мүмкіндік береді. Оларға мыналар жатады:

-шартты-рефлекторлық байланыстарды қалыптастыру және бекіту нәтижесінде пайда болатын сөйлеу қимылдарының динамикалық стереотиптерін қалыптастырудың бірыңғай тетігі;

-өзінің қалыптасуында қабылдау, имитациялау, репродукциялау, өз бетінше айту кезеңдерінен өтетін сөйлеу шеберлігі мен дағдыларын қалыптастыру кезектілігі;

-ауызша сөйлеуді қалыптастыру үшін балалардың үлгі алуға қабілеттілігі мен сөйлесу қажеттілігінің маңыздылығы.

Балалардың есту қабілетінің бұзылуы ауызша сөйлеуді қабылдау үшін сенсорлық базаны тарылтады және ауызша сөйлеудің қалыптасуының кейбір ерекшеліктерін негіздейді. Есту қабілеті бұзылған балаларда ауызша сөйлеудің қалыптасу заңдылықтарын білу оқыту теориясын әзірлеуге және ғылыми негізде ауызша сөйлеуді оқыту процесін құруға мүмкіндік береді. [7]

Констатациялық эксперименттің мәліметтері көрсеткендей, біз мектеп жасындағы балалардың айтылуын норма жақын деп есептей алмаймыз, яғни ойлауды дамыту үшін негіз болып табылады. Айтылымын түзету жолдарын әсер ететін факторлардың ешқайсысы, атап айтқанда, ауызша сөйлеудің буынды-ырғақтық құрылымы, дыбыс шығару, дауыс, қарқын балаларда толық көлемде қалыптаспаған.

Сондықтан есту қабілеті бұзылған балалардың ауызша сөйлеу қажеттілігін, есту қабілетінің төмендеуі салдарын және дамудың басқа да теріс факторларын жоюға бағытталған жұмысты одан әрі қалыптастыру қажеттілігі бар.

Пайдаланған әдебиеттер:

1.Андреева Е. И. Фонетический анализ устной речи глухих учащихся // Активизация познавательной деятельности глухих и слабослышащих учащихся: сб. науч. трудов / ответ. ред. Е. И. Андреева. – Л.: ЛГПИ А. И. Герцена, 1973.

2.Белова Н. И. К вопросу о произношении глухих дошкольников // Активизация познавательной деятельности глухих и слабослышащих учащихся: сб. науч. трудов / ответ. ред. Е. И. Андреева. – Л.: ЛГПИ А. И. Герцена, 1973.

3.Бельтюков В.И. Взаимодействие анализаторов в процессе восприятия и усвоения устной речи – М: Педагогика,1977

4.Боскис Р.М. Глухие и слабослышащие дети. – М.: АПН РСФСР, 1963.

5.Волкова К.А. Методика обучения глухих произношению. – М.: Просвещение, 1980.

6.Леонгард Э.И. Самсонова В.Г. Иванова Е.А. Я не хочу молчать. - Издательство « Теревинф» Москва,2008.

7.Рау Ф.Ф. Формирование устной речи у глухих детей. – М.: Педагогика, 1981

SOME PEOPLE ENJOY CHANGE,AND THEY LOOK FORWARD TO NEW EXPERIENCES. OTHERS LIKE THEIR LIVES TO STAY THE SAME,AND THEY DO NOT CHANGE THEIR USUAL HABITS.COMPARE THESE TWO APPROACHES TO LIFE.

Mukhametzhankyzy A. - student of 1703-63 group
Scientific supervisor: Baigutova G.N. - master's teacher
South Kazakhstan State Pedagogical University named after Uzbekali Zhanibekov, Shymkent

Түйін:

Бұл мақалада автор өмірге деген екі түрлі көзқарасты салыстырады: өзгеріске деген ұмтылыс пен тұрақтылыққа ұмтылу.

Резюме:

В этой статье автор сравнивает два разных подхода к жизни: стремление к изменению и тягу к стабильности.

The main text of the report: Some people welcome change and look forward to new opportunities. Others like to keep their life consistent and do not change their typical habits. Compare these two perspectives on life.

Abstract

The main goal of this article is to explore the opposite points of view between people who are always striving for change and are constantly ready to test new experiences in their lives, and people who do not want to start any changes in their lives and do not strive to change their daily habits."Change makers "are energized by new experiences and quickly adapt to new conditions, constantly improving their knowledge base,while "comfort keepers" do not set out to change their daily habits and prefer to continue their lives unchanged

Introduction

Do you feel that sometimes your life goes on without change? Do you want to try new challenges, new experiences, but refuse to risk because of fear? If yes, then you are not alone. Of course,change can be one big challenge to a person or a decision to make important, but as the quote says," your desire to change must be greater than your desire to stay the same." In this context, we emphasize the importance of the struggle between our qualities for stability and our desire to grow. What is familiar to a person may be convenient or comfortable, but not constantly changing our live can be a major factor in not only expanding our view of life, but also increasing new, unfamiliar, but interesting experiences from life. Change, on the other hand, can be scary and complex, but it is the main key that leads to the discovery of new opportunities.

In this article, we will give an idea of change, identify its main psychology and consider why change is so difficult, as well as how to develop the necessary motivation to move forward in a timely manner.In addition, we will also give practical tips on how to make changes so that you can finally bridge the gap between where you are and where you want to be.

Main body

Psychology of change

The most part of human life is unchanged, and it can be frightening and scary for us to bring new changes into our lives. Because change disrupts our routes and comfort zones, triggering a fight-or-flight response.But as the saying goes, "the only constant in life is change" (Heraclitus). Even though change can be scary, it's the key to growth and a happier life.

Why do we struggle with change? Our brain naturally resists changes for two reasons:

1.Fear of loss: we do not want to lose habits and things in our lives that are familiar to us, but not necessary. Even if these things are not great, it can be scary for us to lose them.

2.Fear of the unknown: it seems to us that leaving our comfort zone is like stepping into darkness. Things that are new but unknown to us can cause panic in our brains.During the changes, the fear center of our brain goes into high activity mode. We perceive the unfamiliar as a potential threat,

which leads to anxiety and avoidance. For example, this manifests itself when changing professions - holding on to a reliable job, despite feeling dissatisfied, seems safer than doing something new and interesting. This struggle between comfort and growth is perfectly discribed in Malcolm Gladwell's book "Blink." We often make quick choices based on what we already know, even if it's not the best option for us. The familiar always feels safe, even if it holds us back

Several obstacles can further hinder our ability to accept change.They are:

Our Inner critic: our inner voice of distrust can be an important factor, causing doubts and fears about our ability to cope with changes.

Perfectionism: The need for everything to be flawless might cause us to put things off and keep us from taking chances that come with change.

Lack of Support: It can be more difficult to leave our comfort zones if we are surrounded by unsupportive or negative people.

Development of motivation to move forward:

Determine Your "Why": In what areas of your life do you wish to make improvements? To stay motivated, picture the benefits of the change. In her book "The Happiness Project: Gretchen Rubin," author Gretchen Rubin points out how important it is to define happiness for yourself. A strong "why" for seeking change can be developed by coordinating your objectives with your values.

Small wins matter: be able to celebrate your small achievements as well. By breaking down big goals into smaller, achievable steps, you can feel the satisfaction of progress, allowing you to feel less painful about changes.

Inspiration: surround yourself with positive and supportive people who encourage you to grow. Read books about successful people who like and support change. Author Carol Dweck, in her book "Mindset: The New Psychology of Success: Carol Dweck," explores the concept of a growth mindset where individuals believe their abilities can be developed.Surrounding yourself with people who are prone to growth is one of the main factors that contribute to an interesting and positive life.

Making change a reality: practical tips

Start small: don't try to change your whole life in one night. Start with small, manageable changes that fit into your daily life.

Create a plan: set SMART goals set goals (Specific, Measurable, Achievable, Relevant and Time - bound) and enhance a clear action plan with deadlines.

Find an accountability partner: share your goals with a friend, family member, or teacher so they can give you support and encouragement.

Reward yourself: Always try to celebrate your progress with rewards that motivate you.

Be patient and persistent: Change always takes more time and effect.Don't be afraid to make mistakes. Try not to give up during the challenge and try to get back up and continue the action even if you give up.

Conclusion

You may overcome your objections and design the life you desire by learning about the psychology of change and keeping these pointers in mind. Keep in mind that, in the words of Nelson Mandela, "it always seems impossible until it is done." Today, embark on the transformational path by taking the first step.

List of used literature

Books:Blink by Malcolm Gladwell

The Happiness Project by Gretchen Rubin

Mindset: The New Psychology of Success by Carol Dweck

Quotes:"the only constant in life is change" by Heraclitus

"your desire to change must be greater than your desire to stay the same" by Shannon Kaiser

"it always seems impossible until it is done" by Nelson Mandela

ӘОЖ 376(072)

ЕСТУ ҚАБІЛЕТІ БҰЗЫЛҒАН БАЛАЛАРҒА КОХЛЕАРЛЫҚ ИМПЛАНТ ҚОНДЫРЫЛҒАННАН КЕЙІН ЕСТІП ҚАБЫЛДАУЫН ДАМЫТУ

Орынтай Г. - 1901-20 тобының студенті,
Султанбаева Д. - 1901-20 тобының студенті
Ғылыми жетекші: Калыбекова С.К.- аға оқытушы
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В настоящее время кохлеарная имплантация является наиболее эффективным методом слухо-речевой реабилитации глухих детей. В статье представлены этапы и методы слухоречевой работы в практике и отечественной коррекционной работы, а также возможности их реализации в отношении детей с кохлеарными имплантами в раннем возрасте.

Қазіргі кезеңде арнайы білім беруді жетілдірудегі басты міндет ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаға ерте түзету көмегін жасау болып танылады.

Отандық түзеу педагогикасына ерте араласу жүйесінің болуы баланың психофизикалық дамуындағы ауытқулардың алдын алуға, түзетуге және орнын толтыруға неғұрлым тиімді мүмкіндік береді. Шетелдік және отандық авторлардың (Е.Р. Баенская, Н.Н. Малофеев, О.С. Никольская, Р.Ж. Мұхамедрахимов, Ю.А. Разенкова, А.К. Жалмұхамедова, Е.А. Стребелева, Н.Д. Шматко, Т.В. Пелымская және т.б.) [1]

Қазақстанда соңғы жылдары есту қабілеті бұзылған балаларға кохлеарлық имплантация қондырудан микрохирургиялық операциялар жасалынып жатыр.

Соңғы онжылдықта техника, медицина прогрессі, ғылым жетістіктері және жаңа технологияларды қолдану есту қабілеті бұзылған балаларға көмек көрсетудің жаңа тәсілін өңдеуге мүмкіндік берді, бұл - көпканалды кохлеарлық имплантация әдісі (И.В. Королева, Э.И. Миронова, В.И. Пудов, Г.А. Таварткиладзе және басқалары). [2]

Қазіргі кезде кохлеарлық имплантация жүйесінен өткен есту қабілеті бұзылған балалардың көбеюіне қарай беталыс болып жатыр, олар есту бұзылыстары бар балалардың сапалы ерекше тобын құрайды, ол ести бастаған саңырау балалар. Осы естудің негізінде естіп қабылдау мен ауызша тілдің толыққанды дамуы мүмкін.

Педагогтардың-сурдопедагогтардың, логопедтердің тарапынан қазіргі және сапалы сурдологиялық көмектің болмауынан кохлеарлық имплантат қондырылған балаларға операциядан кейін есту-сөйлеу жұмысының тиімділігі мен сапасын жақсарту мақсатында жұмыс жасау көрсету мәселесі болып қалуда. [3]

Есту қабілеті бұзылған балаларды уақтылы анықтау және оларға медициналық («кохлеарлық имплантация» операциясы - КИ) және түзету-педагогикалық көмек (абилитация) көрсетуді ерте бастау оларда қарым-қатынастың негізгі құралы ретінде тілдің қалыптасуына ғана емес, жалпы баланың жеке басының үйлесімді дамуына да ықпал етеді. [4]

Н.В. Тарасованың ғылыми зерттеулеріне сәйкес, есту анализаторының тұрақты бұзылуы баланың сөйлеу дамуындағы елеулі ауытқуларға әкеледі, оның психикалық мәртебесіне теріс әсер етеді, қоршаған ортаны тану мүмкіндігін шектейді және қоршаған адамдармен толыққанды ауызша қарым-қатынасқа кедергі келтіреді [5].

Л.М.Кобрина өзінің зерттеулерінде абилитациялық іс-шараларды ұйымдастыру және жүргізу кезінде аномальды дамудың ерекшеліктерін, есту қабілеті бұзылған баланың жас ерекшеліктерін ескере отырып әзірленген психологиялық-педагогикалық және емдік әсерлердің үйлесімі қажет екенін көрсетті, бұл абилитациялық жұмысқа әртүрлі мамандар мен отбасын тартуды талап етеді [6].

Э.И. Леонгард сондай-ақ ерте және барабар естуді протездеудің ерекше маңыздылығын атап өтеді, дәл осы ол ерте түзету жұмысы жағдайында өмірінің 1-2 жылында есту қабілеті бұзылған баланың сөйлеу және психикалық дамуын еститін құрдастарының даму деңгейіне жақындатуға мүмкіндік береді. Сөйлеу естуді дамыту 1960-шы жылдары құрылған «Есту

қабілеті бұзылған балалардың сөйлеу есту және қарым-қатынасын қалыптастыру және дамыту» жүйесінің басты мақсаты болып табылады [7].

Қазіргі кезеңде имплантталған ерте жастағы балаларға бағдарланған сөйлеу арқылы оңалту әдістері бар. Кохлеарлық имплантациядан кейін сөйлеуді оңалту және балалардың сөйлеуін оқытудың заманауи әдістерін әзірлеу мәселелеріне Л.А. Головчиц, О. В. Зонтова, И. В. Королева, В. Е. Кузовкова, Т.И. Обухова, В. И. Пудова, Н.Д. Шматко және т.б.

Ғалымдардың пікірінше, КИ-дан кейін баланың сөйлеуін қалыптастыру - ақыл-ой сақталған жағдайда және жүйелі түзету-дамыту жұмысы кезінде ұзақ процесс, ол естітін балалардың сөйлеуін дамыту кезеңдері бойынша жүреді. Бала жоспарлы түрде белсенді және пассивті сөздік жинақтай алады, грамматикалық дағдылар мен байланыстық сөйлеу дағдыларын игере алады.

Н.Д. Шматко мен басқа да ғалымдардың зерттеулері, сондай-ақ мұндай балаларды оқытудың практикалық тәжірибесі олардың сөйлеу арқылы даму үдерісінің табыстылығы мынадай негізгі шарттармен айқындалатынын көрсетеді: бала үнемі қалыпты сөйлеу ортасында болуы және жүйелі түзету көмегін алуы тиіс; енгізілген оқушылардың тілін мақсатты түрде оқытуды есту қабілетін және барлық психикалық функцияларды міндетті түрде дамыту негізінде сөйлесу әрекеті, тәжірибесі арқылы жүзеге асыру қажет [8].

Сипатталғандарға сүйене отырып, есту қабілеті бұзылған балаларды, атап айтқанда кохлеарлық имплантациядан кейінгі балаларды ойдағыдай есту-сөйлеу арқылы оңалтудың оңтайлы шарттары мен қағидаттары жетекші мамандармен (сурдопедагог,логопед және т.б.) отбасылық-орталықтандырылған тәсілге және баланың сөйлеу ортасында болуына негізделген уақтылы түзету жұмысы болып табылады.

Қазақстанда соңғы жылдары кохлеарлық имплантацияны белсенді енгізу осындай пациенттерге тиімді оңалту және белсенді өмір салтына оралуға нақты мүмкіндік берді. Бүгінгі таңда Қазақстанда 2007 жылдан бастап кохлеарлық имплантты орнату бойынша 2000-нан астам ота жасалды. [9]

Есту-сөйлеу жұмысы және сәби жастағы балаларды КИ-мен оқыту баланы сөйлеуді түсінуге және дамытуға үйретуді көздейтін мынадай негізгі қағидаттарға құрылады.

Бірінші принцип тыңдауды, сөйлеуді және ана тілін (қалыпты есту қабілеті және КИ) үйрету үдерісімен байланысты - бұл оқыту ғана емес, оқыту.

Екінші қағидат ересектермен күнделікті күнделікті жұмыс кезінде (тамақтандыру, жуыну, киіну, бірлесіп ойнау кезінде) баланың бүкіл күн бойы сөйлеуді меңгеру процесін іске асырады.

Үшінші қағидатты ескере отырып, есту қабілеті бұзылған баланың ата-аналары, қалыпты еститін баланың ата-аналары сияқты, оның сөйлеуін дамыту жөніндегі негізгі мұғалімдер болып табылады.

Төртінші принцип сурдопедагогтың басты міндеті ата-аналарды күнделікті қарапайым істерді орындау кезінде баланың естуін дамытуға, сөйлеуді, қозғалыс дағдыларын, ақыл-ой/танымдық қызметті түсінуге үйрету болып табылады.

Бесінші принцип отбасылық-орталықтандырылған тәсілге негізделеді, онда ата-ана педагогтің баламен сабағына міндетті түрде қатысып қана қоймай, тең серіктес болуы тиіс.

Алтыншы қағидатты іске асыру кезіндегі негізгі бағыт міндетті түрде ойын түрінде сабақтар өткізу болып табылады.

КИ кейін балаларға ерте түзету көмегін көрсету алгоритмі көптеген авторлармен сипатталған. О.В. Зонтова әдістемелік ұсынымдарда екі жыл бойы үздіксіз сурдопедагогикалық көмек алған жағдайда есту-сөйлеуді оңалтудың үш кезеңін сипаттайды.

Бірінші кезеңнің міндеті - кохлеарлық импланттың көмегімен жаңа есту мүмкіндіктері базасында есту түсініктерін қалыптастыру. Екінші кезеңде ауызша сөйлеуді меңгеруге ықпал ететін педагогикалық жағдайлар жасалады, бұл балалардың есту қабілеттерінің сөйлеу процессорын қосқаннан кейін, бірінші және одан кейінгі күйге келтірілгеннен кейін анағұрлым дәл болуымен байланысты, балалар әр түрлі жиіліктегі және дауыстағы тілдік және

тілдік дыбыстарды есте бастайды, бұл балаларға оның бірінші кезеңінен кейін түзету-педагогикалық көмектің нәтижелерін көрсетеді. Үшінші кезеңде жұмыс айналадағылармен қарым-қатынас жасау құралы ретінде ауызша сөйлеуді қолдануды жетілдіруге бағытталған.

С.Н. Феклистова «есту» әдісін қолданудың шетелдік тәжірибесін негізге ала отырып, «Есту қабілетін дамыту» бағдарламасын әзірледі, ол оқыту мазмұнын үш кезеңде іске асыруды көздейді:

- нөлдік кезең (имплантация операциясына дейін есту қабілетін дамыту);

-бірінші кезең (кохлеарлық имплантты сөйлеу процессорымен қоршаған орта дыбыстарын қабылдау және түсіндіру қабілетін қалыптастыру);

-екінші кезең (неғұрлым нақты есту бейнелері және сөйлеуді дамыту үшін есту қабілетін дамыту қалыптасады). [10]

Біздің елімізде пайдаланылатын кохлеарлық имлантациядан кейінгі ерте жастағы балалар үшін неғұрлым тиімді және іс жүзінде негізделген алгоритм №1 кестеде ұсынылған И.В. Королеваның есту әдісін пайдалануға негізделген алгоритм болып табылады [3;4].

Кохлеарлық имплантациядан кейінгі балалармен оңалту жұмысының кезеңдері

Оңалту кезеңі	**КИ қосылғаннан кейінгі уақыт аралығы**	**Оңалту жұмысының міндеттері**	**Сурдопедагог функциялары**
1.Бастап-қы	3-12 апта	1.Балаға кемінде 4 м (әдетте>6м) қашықтықта сөйлеудің барлық дыбыстарын қабылдауға мүмкіндік беретін КИ процессорын баптау параметрлеріне қол жеткізу. 2.Баланың қоршаған ортаның дыбыстарына, адам дауысына, тыңдауға.	1. Болашақ сөйлеудің физиологиялық негізін қалыптастыру. 2. Баланың өз дауысына қызығушылығын тудыру, сөйлесу үшін дауысты пайдалану уәждемесі. 3. Сөйлеу дағдыларын дамыту, сөйлеуді жандандыру мәселелері бойынша ата-аналарға кеңес беру.
2.Негізгі	6-18 ай.	1. КИ сөйлеу процессорын баптаудың оңтайлы параметрлеріне қол жеткізу. 2. Балада дыбыстарды талдаудың барлық ми процестерін қалыптастыру. 3. Балада сөйлеу қуаты кезінде қарым-қатынас жасауға ынталандыруды дамыту.	1. Есту қабілетін дамыту үшін негіз ретінде фонематикалық естуді дамыту. 2. Дауысты дамыту, артикуляторлық аппараттың қозғалысын арттыру, дыбыс шығаруды дамыту жөніндегі жұмыс. 3. Есту және есту-сөйлеу жадының дамуы. 4. Өздігінен дамуды ынталандыру 5.КИ қондырылған баланың өз ауызша сөйлеуі.
3.Тілдік	Шамамен 5 жыл	1. Тілдік жүйені дамыту (ана тілі жүйесі - лексика, грамматика). 2. Тілді қарым-қатынас және таным құралы ретінде дамыту.	1. Есту-сөйлеу жадының дамуы. 2. Пассивті (импрессивті) сөздікті жинақтау. 3. Грамматикалық жүйені дамыту. 4. Есту-көру және есту негізінде

		3. Есту қабілетін және айту дағдыларын жетілдіру.	ауызша сөйлеуді түсінуді дамыту. 5. Белсенді (экспрессивті) сөздікті жинақтау. 6. Диалогтық сөйлеуді дамыту. 7. Байланыстық сөйлеуді дамыту. 8. Дауыстық бақылауды, дыбыс шығаруды, просодикалық компоненттерді жетілдіру. 9. Оқылған мәтінді оқу және түсіну дағдыларын дамыту.
4.Байла-ныс тілінің даму кезеңі	Одан арғы даму кезеңі	1.Қоршаған орта туралы жалпы ұсыныстарды кеңейту	1. Сөздік қорын ұлғайту, 2. Грамматикалық жүйені одан әрі дамыту

Алгоритмге сәйкес, бала оңалтудың барлық кезеңдерінен дәйекті түрде өтуі тиіс. Егер алдыңғы кезең сәтті аяқталса, ол ағымдағы кезеңнен өтеді.

Осылайша, есту қабілеті бұзылған баланың есту жүйесі мен сөйлеуінің неғұрлым қарқынды даму кезеңі болып табылады. Есту қабілеті бұзылған балалар имплантау (естуді протездеу) сәтіне дейін және есту функциясын қалпына келтіргеннен кейін айналасындағы адамдармен толыққанды ауызша байланысты қамтамасыз ету қажет. КИ бар балаларда сөйлеуді қалыптастыру процесі басқа да көптеген психикалық процестердің дамуымен тығыз байланысты, мысалы, назар аудару, саналы үлгіге қабілеттілік, қабылдау, есте сақтау, ойлау операцияларының дамуы (талдау, синтез, салыстыру, жалпылау). Еститін балалармен қарым-қатынас жасау, қоғамда әлеуметтендірілу мүмкіндігі - бұл, сөзсіз, мектепке дейінгі мекеме жағдайында да, отбасында да қолайлы сөйлеу ортасы жағдайында барлық қондырылған балалар қол жеткізуі тиіс деп қорытындылаймыз.

Пайдаланған әдебиеттер:

1.Разенкова Ю.А. Система ранней помощи: поиск основных векторов развития. Москва: Карапуз, 2011

2.Халыкова Б.С., Кенжеева А.К. Проектирование индивидуально-развивающей программы для детей раннего возраста с ограниченными возможностями в развитии. Алматы: Национальныйнаучно-практический центр коррекционной педагогики, 2014

3.Королева И.В. Нарушение слуха у детей в раннем возрасте: диагностика и реабилитация. Пособие для врачей. – СПб, 2014. – с. 78.

4. Королева И.В. Реабилитация детей с кохлеарными имплантами. Пособие для врачей. – СПб, 2014. – с. 44.

5.Тарасова Н.В. Комплексное сопровождение детей после кохлеарной имплантации в центре оториноларингологии: дисс. канд. пед. наук: 13.00.03 / Тарасова Наталья Валерьевна; Место защиты: Моск. гос. гуманитар. ун-т им. М.А. Шолохова; Москва, 2010.- 217 с.

6.Кобрина Л.М. Абилитационная работа с детьми раннего возраста с нарушениями слуха: учеб. пособие. – СПб.: Наука–Питер, 2005.

7.Шматко, Н.Д. Особенности организации коррекционного обучения имплантированных дошкольников / Н. Д. Шматко // Дефектология. – 2012. – № 3. – С. 45–51.

8. Пелымская Т.В., Шматко Н.Д. Формирование устной речи дошкольников: Пособие для учителя-дефектолога. – М.: ВЛАДОС, 2013. – 224 с.

9.Таварткиладзе Г.А. Кохлеарная имплантация // Учебное пособие. - М., 2015

10.Калыбекова С.К. «Слухоречевое развитие детей с нарушениями слуха после кохлеарной имплантации»Шымкент: *ЮКГУ им. М. Ауезова*,2010-80.

ӘОЖ 376(072)

ЕСТУ ҚАБІЛЕТІ БҰЗЫЛҒАН БАЛАЛАРДЫҢ ДАУЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Жорабек А. - 1901-20 тобының студенті,
Ғылыми жетекші: Калыбекова С.К. - аға оқытушы
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

Для детей с нарушенным слухом крайне важной задачей является формирование голоса, приближенного к норме, т. е. голоса нормальной силы, высоты, без грубых нарушений тембра. Решение этой задачи невозможно без специальной работы над качеством голоса. Дошкольный возраст является сензитивным периодом развития голоса детей. В статье о проведение систематической полноценной работы по формированию голоса особенно необходимо именно в дошкольном учреждении для детей с нарушенным слухом.

Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық дамуының ұзақ мерзімді жоспарларының нақты іске асырылуы өскелең ұрпақтың денсаулық деңгейіне байланысты. Осыған байланысты Қазақстан Республикасының соңғы жылдары байқалып отырған ерекше білім қажет етенің балалар, оның ішінде есту қабілеті бұзылған балалар санының өсуі ерекше алаңдаушылық туғызады.

Дауыспен жұмыс істеу есту қабілеті бұзылған балалардың ауызша сөйлеу жұмысының маңызды бөлімі болып табылады. Дауыстың қалыптасуы мен дамуы мәселесін түрлі мамандықтағы ғалымдар: лингвистер, психолингвистер, логопедтер, фониаторлар, сурдопедагогтар қарады. Алмазова Е.С., Вильсон Д., Дмитриев Л.Б., Ермакова И., Жинкин Н., Лаврова Е.В., Максимова И..А., Митринович-Моджеевск А.А., Рау Ф.Ф., Правдина О.В., Таптапова С.Л., Телеляева Л.М., Хватцева М.Е., оларда дауысты қалыптастыру және дамыту теориясы мен практикасының әртүрлі мәселелері қаралады. [1]

Дауыс сапасы, дауысты меңгеру дағдылары ауызша сөйлеудің қарқын, бірігу, әуен, сөздік және логикалық екпін сияқты сипаттамаларына үлкен әсер етеді. Дауыс мәнерлілікті, интонациялық безендіруді, ауызша сөйлеудің түсініктілігін айқындайды.

Есту қабілеті бұзылған балалар үшін нормаға жақындатылған дауысты, яғни қалыпты күштің, биіктіктің дауысын, тембрдің өрескел бұзылуынсыз қалыптастыру аса маңызды міндет болып табылады. Бұл міндетті дауыс сапасы бойынша арнайы жұмыстарсыз шешу мүмкін емес. Мектепке дейінгі жас балалар дауысының дамуының сензитивті кезеңі болып табылады. [2]

Есту қабілеті бұзылған балаларға арналған мектепке дейінгі мекемеде дауысты қалыптастыру бойынша жүйелі толыққанды жұмыс жүргізу қажет. Естімейтін мектеп жасына дейінгі балалармен жұмыс істеу әдістемесінің жоқтығы балалардың дауыс қабілеттерін қалыптастырудың жоғары емес нәтижелеріне себепші болады. Бұл біздің зерттеуіміздің өзектілігін айқындайды.

«Ауызша сөйлеу» бөлімі есту қабілеті бұзылған балаларға арналған мектеп жасына дейінгі балалардың дауысымен жұмыстың құрамдас бөлігі болып табылады, балалардың ауызша сөйлеуін қалыптастыру дауысты қалыпты күшпен, биіктікпен, тембрдің өрескел бұзылуынсыз пайдалану дағдыларын қалыптастырумен тығыз байланысты. [3]

Біз нормаға жақындатылған дауысты қалыптастыру бойынша мақсатты жұмысты ұйымдастыру үшін мынадай білімдерді ескеру қажеттігін анықтадық: дауысы және оның акустикалық сипаттамалары туралы, дауыс түзілуінің физиологиясы туралы, естітіндердің

дауысының дамуы және есту қабілеті бұзылған балалардың дауысының даму ерекшеліктері туралы және есту қабілетінің бұзылуына тән жалпы мәліметтер туралы.[4]

Зерттелген әдебиетті талдау және жүргізілген зерттеу деректері есту қабілеті бұзылған балаларға арналған балабақшада дауыспен жұмыс істеудің негізгі мақсатына қол жеткізу үшін екі бағытта жұмыс істеу қажет деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді: дауысты дамыту және анықталған дауыстың бұзылуын түзету. Біз екі бағыт та дауыстың негізгі сипаттамаларымен: тембрімен, биіктікпен және күшпен жұмыс істеуді көздейтінін атап өттік.

Есту қабілеті бұзылған балалардың дауысымен жұмыс істеудің негізгі ережелерін белгіледік:

- дауысты дамыту және түзету бойынша ерте жұмыс істеу қажеттілігі;
- дауыспен, тыныс алумен және артикуляциямен жұмыстың бірлігі;
- балалардың қалған есту қабілетін барынша пайдалану;
- баланың жеке ерекшеліктерін есепке алу.

Біздің балалардың дауыс жағдайын зерттеуіміз, жұмыс тәжірибесін зерттеуіміз есту қабілеті бұзылған мектеп жасына дейінгі балалармен дыбыстық жұмыстың арнайы әдістемесін жасау қажеттігін көрсетуге мүмкіндік береді. Әзірленген әдістеменің жоқтығы - есту қабілеті бұзылған балалардың дауысымен жұмыс істеудегі кемшіліктерді анықтайтын негізгі себеп.

Есту қабілеті бұзылған мектепке дейінгі балалар дауысының жай-күйін зерттей отырып, біз төмендегідей бұзушылықтарды анықтадық: қысылған дауыс, тыныс алуы бар дауыс, кір реңкті дауыс; дауысты арттыру немесе кейбір дыбыстарда фальцетке өту, төмен дауыс; сондай-ақ әлсіз және айқайлық дауыс. Біз бұл бұзушылықтардың себептерін қарастырып, есту қабілеті бұзылған балалардың дауысымен жұмыс істеу бойынша әдістемелік ұсынымдарды анықтадық.

Зерттеу әдістемесі Вильсон Д.В., Правдина О.В., Рау Ф.Ф., Таптапова С.Л., Фомичева М.Ф.

Бұл әдістеме бақылау тобының әрбір баласымен жеке жұмысты көздейді.

Зерттеу барысында балаларға мынадай материалдар ұсынылады: дауыстап оқуға арналған мәтін және әртүрлі дауыстық жаттығулар. Жаттығулардың бірізділігі олардың күрделілік деңгейімен анықталады.

Барлық тапсырмалар дыбыс күшейткіш аппарат арқылы (жеке есту аппараттарын) пайдалана отырып орындалады.

Дауыспен жұмыс процесінде ауызша сөйлеу бойынша жеке және фронталдық сабақтарда, музыкалық сабақтарда мақсатты жұмысты ғана емес, күнделікті өмірде дауысты меңгеру дағдыларын ұдайы нығайтуды көздейтін кешенді ықпал ету қажеттігін атап өту біз үшін маңызды болып табылады. Педагог пен тәрбиеші баланы сөйлеуге итермелеп қана қоймай, оның дауысының сапасын қадағалап отыруға, баланың дұрыс дыбысталмауын көрсетуге, кемшіліктерін түзетуге көмектесуге тиіс. Мектепке дейінгі балалардың өзін-өзі бақылау дағдылары әлі орнықты қалыптаспағандықтан, педагог пен тәрбиешінің міндеті - баланың дауысындағы кемшіліктерді дер кезінде түзетуге көмектесу. [5]

Педагогтарды, мүмкіндігінше ата-аналарды үнемі бақылау (егер олар еститін болса) баланың өзін-өзі бақылау дағдыларын меңгеруіне көмектеседі, бұл оның дауыс сапасын айтарлықтай жақсартады. Осылайша, тек қана жақсы ұйымдастырылған, жүйелі жұмыс пен үнемі сөйлеу арқылы қарым-қатынас жасау белгіленген мақсатқа жетуге әкеледі: сөйлеу барысында қалыпты күшті, биіктікті, тембрді өрескел бұзбай пайдалану дағдысын қалыптастыру. Дауыспен тікелей жұмыс істеу оның барлық қасиеттерімен - күшімен, биіктігімен, тембрімен және олардың сөйлеу процесіндегі өзгермелілігімен жұмыс істеу болып табылады. [6]

Осылайша, есту қабілеті бұзылған балаларға арналған дауыспен жұмыс бір мезгілде екі бағытта жүргізіледі: дауысты дамыту және оны түзету. Барынша жетістікке жету үшін жұмысты дұрыс ұйымдастыру қажет. Мектеп жасына дейінгі балалардың ерекшеліктерін

ескере отырып, күн сайын қайталанатын жаттығулардан аулақ болу керек. Бала сабаққа қызығушылығын жоғалтпас үшін оны барынша әр тараптандыру қажет: үнемі ауысатын қызметпен, түрлі-түсті материалдармен, ойын тәсілдерімен. Буындардың, сөздер мен сөз тіркестерінің біркелкі қайталануына қозғалысты да (фонетикалық ырғақтың элементтері), балаға қызықты көрнекі материалды да (сәйкесінше ресімделген көрнекі тіректер) және әртүрлі ойындарды енгізуге болады. Осының бәрі сабақтардың тиімділігін айтарлықтай арттырып, жұмыс нәтижелеріне оң әсерін тигізеді. [3]

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Алмазова Е.С. Нарушения голоса у детей и подростков // Расстройства речи у детей и подростков /под ред. Ляпидевского С. С. – М., 1969.
2.Андреева Е.И. Психологические основы обучения глухих детей произношению.–Л., 1977.
3. Таптапова С.Л. Коррекционно-педагогическая работа при функциональных нарушениях голоса.- М., Просвещение, 1984.- 109 с.
4. Вильсон Д. Нарушения голоса у детей. – М., «Медицина», 1990
5.Алмазова Е.С. Логопедическая работа у детей с нарушениями речи. -М., 1973.
6.Жинкин Н.И. О теориях голосообразования // Речь и мышление .М., 1963- с. 219-271.
7. Митринович- Моджеевска А. Патофизиология речи, голоса и слуха.-Варшава, 1965.-352с

ХХІ ҒАСЫР МЕКТЕБІ ЖӘНЕ ОНЫҢ МҰҒАЛІМІ, ОҚУШЫ БОЙЫНДА ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҚАЖЕТ ДАҒДЫЛАР

Күмісбекова Б. – математика пәні мұғалімі
Ғылыми жетекші:Ниязымбетов А.Д. -ф-м.ғ.к.,доцент
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В данной статье речь идет о ценностях характера, которые должны сформироваться у ученика, окончившего школу. Для этого показаны методы, используемые учителем на ежедневных уроках. В результате готовится гражданин, конкурентоспособный, умеющий открыто высказывать свое мнение, обладающий способностью жить, имеющий свою позицию и сформированный характер.

Summary

This article discusses the moral values that should be formed in a student who has graduated from school. To achieve this, the methods used by the teacher in daily classes are shown. As a result, a citizen is being prepared who is competitive, who knows how to openly express his opinion, who knows how to live, who has his own position and a well-formed character.

Оқушылардың зейінін өзімізге қаратпайынша сыныпта тиімді оқу кеңістігін құру мүмкін емес . Бір жылда 180 күн оқитын болсақ соның орта есеппен мұғалім оқушыларды тыныштандырып, өзіне қаратуға 10 күнін жұмсайды. Уақытты ұтымды пайдалану мақсатында **ВАЙ ФАЙ** тәсілін қолдануға болады. **ВАЙ ФАЙ** деп оң қолымызды көтеріп, оқушылар да солай қайталап оң қолын көтеруге дағдыландыру керек. Маңызды мәселе айтылады немесе жаңа сабақ түсіндіріледі дегенді білдіреді.

Оқушыларды партаға отырғызу мен парталарды сынып кабинетіне орналастырудың да маңызы зор. Бірінің артына бірі отырып, үнемі біреудің желкесінен қарап отыру оқушының ой –өрісінің дамуына кері әсер етеді. Бір біріне қарап, жақсы тілек айтып сабақты бастаған оқушылардың жемісі айтарлықтай. 4 оқушыдан команда етіп отырғызамыз. Оқушы саны толмай қалса, мысалы сыныпта 22 оқушы болсын. 4 топ 4 оқушыдан қалған екі топ 3 оқушыдан отырса болады. 5 оқушыдан құралған командаға қарағанда 3 оқушыдан құралған

команда жұмысы жақсырақ. Басқа командада 4-ші оқушы жауабын айтып жатқанда, 3 оқушыдан құралған команда мүшелерінің бірі өз жауабын толықтыра алады.

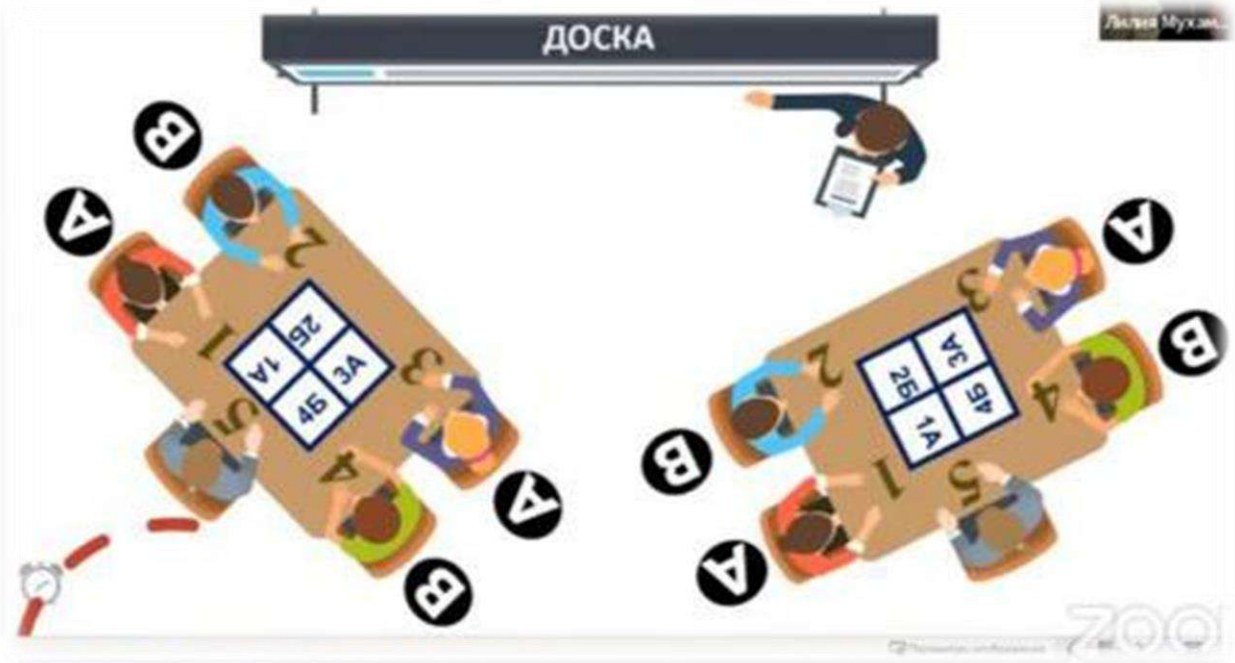

Әр оқушы парта бетінде қағазда көрсетілген өз номерлерін біледі. Сұраққа жауапты әр партаның 3-ші номерлі оқушысы бастасын немесе тақтаға 2-ші номерлі оқушылар шықсын десек оқушылар арасында менен сабақ сұрамады, үнемі жақсы оқитын оқушыдан сұрайды деген көзқарас болмайды. «Өзіңмен көрші болғаныма қуаныштымын», «Біз үнемі біргеміз» деген сияқты жақсы сөздерді бір біріне айтқызып барып сабақты бастау, оқушыға көтеріңкі көңіл күй сыйлайды.

Уақыттың құнды екенін түсіну, оны бағалау және тиімді пайдалану мақсатында «**ТАЙМ РАУНД РОБИН**» әдісін қолдану өте тиімді. Бұл әдісте лет экраннан уақыт 30 секундқа қойылады.Үй тапсырмасының бір сұрағына жауапты 1-ші номерлі оқушыдан бастаймыз. Бір оқушы 30 секунд ішінде өз жауабын айтады, қалған 3 оқушы оны мұқият тыңдайды. 2 -3 минутта сыныптағы барлық оқушы жауабы тыңдалады. Үнемі сабақта осылай сұраған соң оқушы қасындағы оқушыға қарағанда маңызды нәрселерді, тиянақты жауапты айтуға тырысады. Осылай уақытты тиімді пайдаланумен бірге көпшілік алдында ойын ашып айта алатын және бәсекеге қабілетті оқушы тәрбтелейміз.

4К моделі нені оқытады ?

Креативті ойлау қабілетін арттыру үшін лет экранға су құйылған баклашканы қойып:

су, бөтелке, баклашка, кришка, пластик, көк, ақ түс деген сөздерді пайдаланбай сүш сөйлем құрау. Бұл тапсырма оқушылардың креативті ойлау қабілетін дамытады. Сыни және констуктивті тұрғыдан ойлауға дағдыландырады.Оқушылардың математикалық сауаттылығын артыру арқылы құзіреттілігін көтереді.Әр оқушыға өз мүмкіндіктерін барынша пайдалана отырып, білім алуына жағдай жасау тікелей мұғалімге байланысты. Теориялық білімдерін практикалық дағдылары мен біліктілігін дамыту арқылы бекітуді үзбей, әр сабақ сайын жүргізуміз керек. Нәтижеде өздігінен дұрыс шешім қабылдай алатын, өзін-өзі тәрбиелеуші тұлға қалыптастыра аламыз.

Коммуникативтік- екі немес одан да көп адамдардың ақпарат алмасуы. Шешім қабылдауы, таңдай білуді, басқа адамдармен қарым қатынас орнатуды үйретеді.

Коллаборация- өз ара тиімді бәсекелестік: мәселенің шешімін табуға, нақты сұрақтар қоюға,түрлі дәлелдер айтуға,өз іс-әрекетіне талдау жасауға, істеген жұмыстарын бағалауды үйрету.

Командамен жұмыс-мақсат қоюға, оған қол жеткізуге, ынтымақтастықта жұмыс жасауға,жауапкершілікке тәрбиелейді.

Пайдалы әдебиеттер:

1) Ниязымбетов А.Д; Күмісбекова Б «Математикалық сауаттылық және логикалық есептер»,-2023ж Шымкент
2) Лилия Мухаметшина «Апгрейд-45»
3) Лилия Мухаметшина «Эффективные приемы развития навыкови компентаций 21 века:опыт Сингапура»
4) Лилия Мухаметшина «Эффективные приемыразвития у учащихся навыков 4к намуроках»

UDC 372.881.111.1

THE TRANSFORMATIVE ROLE OF GAMING TECHNOLOGIES IN EDUCATION

Ulykbek T.B. – student of group: 1703-11
Scientific adviser: Tastanova G.Zh. – senior teacher
Uzbekali Zhanibekov South Kazakhstan Pedagogical University, Shymkent

Түйін

Бұл мақалада білім саласында оқушылардың білім, білік, сөйлеу дағдыларын дамыту үшін оқу процесінде ойын технологияларын қолданудың алатын орны туралы айтылады.Ойын технологиясының шет тілдер үйренудегі маңызын көрсетеді.Ойын технологиясын және басқа да инновацияларды пайдалана отыра, білім саласын дамытуға, білім алушылардың білім алуға деген ынтасын ашуға болады. Осы орайда тек

білім алушы ғана емес, мұғалімнің де білім беруге деген бірқатар қызығушылығы артуын байқай аламыз.

Резюме

В этой статье рассматриваются о месте использования игровых технологий в процессе обучения для развития знаний, умений и речевых навыков обучающихся в сфере образования. Показана важность игровых технологий в изучении иностранных языков. Используя игровые технологии и другие инновации, можно развивать сферу образования, открыть энтузиазм учащихся к обучению. В связи с этим можно заметить, что не только ученик, но и преподаватель более заинтересован в образовании.

Currently, the use of game technology in the field of education gives high results. Educational game technologies have been used for a long time as an effective way of imparting information for the purpose of teaching and educating students. The activity of students is increasing, and the results of studies are surprising with good indicators. The use of new game technologies increases the interest of students and encourages them to learn new things.

The Pedagogical Potential of Gaming Technology:

There are many benefits that gaming technologies can provide in education. According to the three stages of education, i.e., the first lesson is explained, the second is the training of students in the process of receiving information, and the third is the stage of checking the knowledge gained by the students. There is no doubt that using game technologies will help teachers to explain the lesson easily to students and make it easier for them to accept it. Using game technologies, we can provide information using game types and technologies depending on the topic of the lesson. According to the types of didactics, the game also has its own goals. Taking into account that there are many types of game technologies today, we can encourage students to participate in group, pair, and individual work and influence their full mastery.

As students get tired of learning only from the pages of books, they need a psychological break. And it is necessary to encourage them to learn. And in this regard, game technology is an indispensable opportunity. When we hear the word game itself, relief and interest come to mind. That is, by following these two abilities, we can easily teach the learner new information. The main role is characterized by the psychological and intellectual preparation of the learner to participate in the game. In order to create mood, communication, and mutual understanding during the game, the teacher should take into account the psychological state, behavior, restraint and health of each game participant. The aim of the game is to make it interesting for the learners and to understand the important values so that the result is clear at the end of the game. The actions of each student during the game are based on the knowledge and skills acquired during the lesson. And these actions affect the ability to use opportunities in the environment in everyday life, make the right decisions. During the game, since the main goal of the learner is to win, the learner will irrationally recall the knowledge explained by the teacher during the lesson, that is, the game technology also helps critical thinking. At this point, the learner's brain function will work better. The learner will be able to use the skills acquired during the use of game technology in one lesson in the next lessons. He transforms new information through critical thinking, freely determines and accepts the information he needs.

Furthermore, video game technology has the ability to personalize learning experiences and meet student's individual needs. The adaptive learning system can adjust game difficulty and speed based on student performance and learning goals, ensuring that each student receives appropriate guidance and support .

The status of gaming technology in foreign language learning:

Gaming technology can and should be used in language learning. In today's age of technology and innovation, there are many applications and sites. There are many game applications that are used to memorize new words and stimulate foreign language learning. When learning a new language, teachers can engage learners by incorporating elements of game technology. The use of game technologies is an indispensable help for the development of language skills, that is, grammatical,

spelling, lexical and phonetic skills. The main goals of grammar games: to teach learners to use speech patterns in the past and present tense of a certain grammatical topic. Lexical games should be aimed at helping learners master vocabulary material. The purpose of these games is to help you learn new words and expand your vocabulary, to use the words you have learned in any situation; to familiarize students with the harmony of words, to develop speech. Creative games that contribute to the further improvement of speaking skills and abilities allow to show independence.

Game technology holds great promise as a transformative tool for improving education and making students engaged, engaged learners. By harnessing the pedagogical potential of gaming technology, educators can create dynamic learning environments that inspire play, foster creativity, and prepare students for success in the 21st century digital age. As technology advances, so do the opportunities for innovation and discovery in educational games that pave the way for an inclusive and unique approach to teaching and learning.

References:

1. Sandford, R., & Williamson, B. (2005). Games and learning: A handbook from futurelab. Bristol, UK: Futurelab.
2. Prensky, M. (2001). Digital game-based learning. New York: McGraw-Hill.
3. Innovations in vocational education and training. Educational technology "Training Firm" [Text] : manual for teachers / ed. A.C Zavgorodny, G. C Borisova, S.C Arkhangelskaya. - St. Petersburg: Polygraph - S, 2004. - 224 p.

ӘОЖ 79

ҚОЗҒАЛМАЛЫ ОЙЫНДАРДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СИПАТТАМАСЫ

Диханбай Ержан Құрманғазыұлы – М1402-13қ тобының 1 курс магистранты
Ғылыми жетекші: Ортаева А.С. – философия докторы PhD
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В данной статье рассматривается педагогическая характеристика подвижных игр, одного из важнейших средств физической культуры. Подвижные игры это сборник игр, которые заинтересуют участников. В статье представлена классификация подвижных игр, требования, предъявляемые при выборе игры, психофизиологические особенности детей разных возрастных периодов. При этом основное внимание уделяется его видам, этапам применения, выбору игр, конкретным задачам и условиям их проведения, а также специфическим особенностям в выборе и методике игры для каждой возрастной группы. В последнем разделе статьи подчеркивается важность выбора игры, уделяя особое внимание психике и физиологии детей каждого возрастного периода.

Summary

This article examines the pedagogical characteristics of outdoor games, one of the most important means of physical culture. Outdoor games is a collection of games that will interest participants. The article presents the classification of outdoor games, the requirements for choosing a game, and the psychophysiological characteristics of children of different age periods. At the same time, the main attention is paid to its types, stages of application, the choice of games, specific tasks and conditions of their implementation, as well as specific features in the choice and methodology of the game for each age group. The last section of the article emphasizes the importance of choosing a game, paying special attention to the psyche and physiology of children of each age period.

Қозғалмалы ойындар дене шынықтыру құралы ретінде бірқатар ерекшеліктерімен ерекшеленеді. Олардың ішіндегі ең ерекшелігі - ойыншылардың белсенділігі мен тәуелсіздігі, бәсекелестік сипаты және үнемі өзгеріп отыратын жағдайларда іс-әрекеттер жиынтығы.

Ойыншылардың қызметі олардың мінез-құлқы мен қатынастарын реттейтін ережелерге бағынады. Ережелер тактиканы таңдауды анықтайды және ойынды басқаруды жеңілдетеді. Ойындардың шексіз жиынтығы әдетте ойында қалыптасқан қатынастардың сипаты бойынша жіктеледі. Бұл принципті алғаш рет П. Ф. Лесгафт қолданды.

П.Ф. Лесгафт көптеген ойындарды жинады, ұйымдастырды және жіктеді. Ол оларды оқытудың өзіндік әдісін жасады. Ойындар өздігінен тәрбиелемейтініне сенімді бола отырып, Лесгафт көшбасшы-мұғалімге ерекше үлкен рөл берді.

Жетекшіге рөл бере отырып ол: «Ойынды жүргізу оңайырақ сияқты, ал бұл ең қиын нәрсе, сондықтан өз деңгейінде тұрған жетекшіні кездестіру өте сирек кездеседі» дейді[1].

Ойындардың жіктелуі

Ойындардың үш негізгі бөлімі бар: командалық емес, командалық ойындарға өтпелі кезең және командалық.

Қарапайым командалық емес ойындарда ортақ күш-жігермен мақсатқа жетудің қажеті жоқ. Әр ойыншы басқалардан тәуелсіз әрекет етеді, тек ойын ережелеріне бағынады.

Командалық ойындарға өтпелі кезеңдерде ойыншылардың жекелеген топтары ішіндегі әрекеттерді үйлестіру элементтері пайда болады. Бастапқыда қатысушылар өз бетінше әрекет етеді, бірақ ойынның сюжеті дамыған сайын топтар құрылады, онда жекелеген жеке мәселелерді шешкен кезде келісілген түрде әрекет ету керек.

Командалық ойындарда жарыс ойын командалары (командалар) арасында өтеді. Мұндағы жекелеген қатысушылардың іс-әрекеттері бүкіл ұжымның мүдделеріне бағынады. Мақсатқа негізінен ойыншылардың келісілген әрекеттері қол жеткізеді. Ойынның нәтижесін анықтау үшін төрелік ету қажет.

Іс-әрекеттің үйлесімділік дәрежесінің артуы қатысушылардан тек психологиялық қайта құруды ғана емес, сонымен қатар ұжымдық іс-әрекетте қажет күрделі қозғалыстардың дағдыларын игеруді талап етеді. Демек, ойын әрекетінің мазмұны командалық емес ойындардан командалық ойындарға ауысқан сайын күрделене түседі. Ойыншылар арасындағы қарым-қатынас неғұрлым қарапайым болса, ойынның мазмұны соғұрлым оңай болады.

Командалық ойындар ең күрделілігімен ерекшеленеді, мұнда мотористикалық жақсы меңгерумен қатар бүкіл ұжымның жоғары ұйымдастырылған іс-қимыл тактикасы қажет. Осыған байланысты командалық ойындар ойын іс-әрекетін дамытудың ең жоғары кезеңін білдіретін спорттық ойындарға жақын. Сондықтан командалық қозғалмалы ойындар кейде қарапайым спорттық ойындар деп аталады.

Командалық емес ойындардың ішінде әдеттегідей екі топқа бөлу қарастырылған. Олар: жүргізушілермен және жүргізушілерсіз ойындар.

Командалық ойындар екі топқа бөлінеді: барлық ойыншылардың бір уақытта қатысуымен және кезектесіп қатысатын ойындар — эстафеталар.

Өз кезегінде, бұл топтар кішігірім топтарға бөлінуі мүмкін. Сонымен, эстафеталар сызықтық, қарама-қарсы, айналмалы және т.б. болып бөлінеді. Қарсылассыз және қарсыласпен тікелей байланыссыз ойындар және онымен күресуге кірісетін ойындар бар. Ойындардың одан да егжей-тегжейлі жіктелуі олардың қозғалыс әрекеттерінің мазмұны бойынша бөлінуіне негізделген. Имитациялық ойындар (еліктеу қимылдарымен), жүгіру, кедергілерді жеңу, қарсылық, бағдарлау (есту және көру сигналдары бойынша), заттармен (таяқшалар, ленталар, доптар және т.б.) ерекшеленеді. Дене шынықтыру мақсатында таңдалған әрбір ойын міндетті түрде білім беру, тәрбие және сауықтыру міндеттерін шешуді қамтамасыз етуі керек.

Ойындарды таңдауға қойылатын талаптар

Ойындарды таңдау нақты міндеттермен және оларды өткізу шарттарымен анықталады. Әр жас тобына ойынды таңдау мен әдістемесінде өзіндік ерекшеліктері бар.

Бастауыш мектеп жасындағы балалар ерекше қозғалғыштығымен, қозғалысқа үнемі қажеттілігімен ерекшеленеді. Алайда, ойындарды таңдағанда, олардың денесі ұзақ мерзімді шиеленістерге төтеп беруге дайын емес екенін есте ұстаған жөн. Олардың күштері тез таусылады, бірақ тез қалпына келеді. Сондықтан бастауыш сынып оқушылары үшін ойындар тым ұзақ емес. Олар демалу үшін үзілістер болуы керек.

1-2 сынып оқушылары үшін күрделі қозғалыстар мен ойыншылар арасындағы қарым-қатынас ойындары әлі қол жетімді емес. Олар Имитациялық, сюжеттік сипаттағы ойындарға көбірек тартылады. Ұжымдағы іс - әрекеттер олар үшін қиын, сондықтан олар жүгіру, секіру, доптар мен түрлі заттарды аулау және лақтыру ойындарын жақсы көреді.

9-10 жаста (3-4 сыныптар) балаларда үйлестіру мүмкіндіктері айтарлықтай жақсарады. Күштің, жылдамдықтың, ептілік пен төзімділіктің артуы, өз денесін жақсырақ басқару және дененің физикалық белсенділікке жақсы бейімделуі осы жастағы балаларға өте күрделі мазмұндағы ойындарды қол жетімді етеді. 9-10 жастағы балалардың психикасында да өзгерістер болады. Жүйке процестерінің күші мен қозғалғыштығының артуы балалардың зейіні мен қызығушылықтарының тұрақтылығын арттыруға әкеледі. Ойлауды дамыту қиын тактикалық міндеттерді шешуді қамтамасыз етеді. Бұл өте маңызды, өйткені бұл жаста балалар жекелеген қатысушылар арасында емес, топтар арасында жарыс ойындарына көбірек қызығушылық таныта бастайды.

9-10 жастағы ұлдар мен қыздардың ойындары айтарлықтай ерекшеленбейді. Дегенмен, ұлдар жекпе-жек, өзара көмек және доп үшін күрес элементтерімен ойнауға бейім. Қыздар үйлесімді қимылдармен және нақты әрекеттермен (заттармен, доппен және т.б.) тыныш ойындарды жақсы көреді.

9-10 жастағы балалардың ойындары ойын жүктемесінің ұзақтығы мен қарқындылығымен, қатаң төрешілігімен, сүйікті ойындарды қолданудағы тұрақтылығымен ерекшеленеді.

5-8 сынып оқушыларының ойындары бастауыш сынып оқушыларынан айтарлықтай ерекшеленеді. Саны бойынша азая отырып, олар сонымен бірге мазмұны жағынан едәуір күрделене түседі. Бұл өзгерістер жас ерекшеліктеріне байланысты.

Ішкі ағзалардың қызметіндегі терең өзгерістер жасөспірімнің моторлық функцияларын жетілдіруді біршама баяулатады. Үйлесімділіктің бұзылуы көбінесе жүрек-қан тамырлары және дененің басқа функционалды жүйелерінің нашарлауымен бірге жүреді. Кейбір жағдайларда орталық жүйке жүйесінің қозғыштығының жоғарылауы тежеу процестерінің күшеюімен және мидың функционалды жетілуімен өтеді. Бұл мінез-құлқы тұрақсыздықпен, көңіл-күйдің күрт өзгеруімен, қабылданған шешімдердің кенеттен өзгеруімен ерекшеленетін жасөспірімдердің психикасында көрінеді. Осы жаста көрінетін жетілу және ойлаудың тәуелсіздігі, екінші сигналдық жүйенің әсерінің жоғарылауымен түсіндіріледі, жасөспірімдерге командалық ойындардың өте күрделі тактикасын қол жетімді етеді. Олардың ойын әрекеттерінде алдыңғы жас кезеңіне тән көптеген элементтер сақталған (сюжеттік ойындарға берілгендік, ұжымдағы жанжал, ойын нәтижесіне жауап берудегі ұтқырлық және т.б.), бірақ сандық өзгерістер әлдеқайда көп. Жасөспірімдер батырлық романтиканың рухын бейнелейтін және ойында тәуелсіз шығармашылық қызметке мүмкіндік беретін күрделі сюжеттік желілері бар ойындарға қызығушылық танытады. Оларды күрделі тактикалық қарама-қайшылық процесі басып алады. Бәсекелестікке деген тұрақты ұмтылыс жасөспірімдердің спорттық ойындар мен оған мазмұны жақын ойындарға деген бейімділігін түсіндіреді. Олар сондай-ақ кедергілерді жеңу эстафеталарына, "тапсырма" түріндегі ойындар (қатысушылардың өздері әрекет ету әдісін таңдайтын), күрес пен қарсылық және өзара көмек қолданылатын ойындарға қызығушылық танытады. Жасөспірімдерге арналған ойындардың қарқындылығы мен ұзақтығы бастауыш сынып оқушыларына қарағанда әлдеқайда көп. Сондықтан, үлкен жүйке және физикалық шиеленісу бар ойындарда ойыншылардың реакциясын мұқият бақылау керек, шамадан тыс қозу мен шаршауға жол бермеу керек. Бұл жаста ұлдар мен қыздар әлі де бірге ойнаса да, олардың ойын әрекеттерінде айырмашылықтар

бірден байқалады. Қыздар ептілік пен қозғалыс дәлдігін қажет ететін ойындарға көбірек тартылады.

Ұлдар мен қыздар (15-17 жас) физикалық дамудың жоғары деңгейіне жетеді және қозғалыс пен ойын тәжірибесіне ие. Сондықтан мұнда спорттық дайындық бірінші орынға шығады.

Ойнау кезінде ұлдар мен қыздар өздерінің іс-әрекеттерінің тактикасы мен нәтижелеріне баса назар аударады. Жеңіске жетудің тактикасы мен жолдарын таңдауда олар өзіндік әрекеттер жасайды. Олардың көпшілігі өз ұжымының іс - әрекетін ұйымдастыра отырып, команданың жетекшісі, капитан рөлін қуана алады.

Жастарды Күш пен ептілік танытуға болатын ойындар көбірек қызықтырады. Әр түрлі эстафеталар, қарсыласу ойындары, үйлесімділікке, ептілікке және іс-әрекеттің жылдамдығына арналған күрделі тапсырмалар мен ерекше ойындар қолданады.

Ұлдармен және қыздармен ойындар өткізген кезде дененің қалыптасу процестері әлі аяқталмағанын ескеру қажет. Сондықтан ойынды таңдау және жүктемені реттеу өте маңызды. Ойын әрекетінің қарқындылығын едәуір арттыруға болатынына қарамастан, ол ересек адамның іс-әрекетінің қарқындылығына тең келе алмайды[2].

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. П.Ф. Лесгафт. Собр. Пед. Соч. Т. ||. М., ФиС, 1952, 318б
2. А.Ю. Гринштейн. Спортивные и подвижные игры 3-е изд. 1984

ӘОЖ 373.1

ОРТА БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ БАҒА МЕН БАҒАЛАУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Нышанбек Б.К. – 1602-11 тобының студенті

Ғылыми жетекші: Байшуакова А.Д. – аға оқытушы

Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В статье рассматривается роль оценки и оценивания в системе среднего образования. Особое значение уделяется педагогическим и психологическим аспектам оценивания знаний школьников.

Summary

The article examines the role of evaluation and assessment in the secondary education system. Special attention is paid to pedagogical and psychological aspects of assessing schoolchildren's knowledge

Қазіргі таңда дүниежүзілік білім беру жүйесінде білім сапасы мен оқу қызметінің нәтижелерін бағалау мәселесі өзекті мәселелердің біріне айналды. Баға оқу процесіндегі оқытудың тиімділігін анықтайтын аса маңызды компонент. Кез келген бағалау әдістері негізінен белгілі бір білім беру жүйесінде кең таралған тұжырымдамалар мен стратегияларға негізделеді.

Белгілі педагог Ш. Амонашвили бағалау процесінің мәні ол оқытудың белгілі бір деңгейінде оқу нәтижелерінің алға қойған бағдарламаның талаптарына жетуін анықтау және салыстыру болып табылады деп көрсетті. Бағалаудың негізгі мақсаты ол алынған ақпаратты оқу процесіне белсенді түрде енгізу, оқу-танымдық әрекеттерді тиімді түрде жүзеге асыру, оны уақытылы түзету. Көп жағдайда бағалау мен бағаны синоним ретінде қолданады, алайда оның арасында айырмашылық бар. М.А. Пинская батыс тәжірибесін талдай отырып, екеуінің ара-жігін келесі түрде айқындады: бағалау (assessment) ол әртүрлі бағалау техникалары негізінде ақпаратты жинақтау, ал баға (evaluation) оқу процесін, оның мазмұнын, қажет әдістер

мен технологияларды таңдауды басқару мақсатында, жоспарланған білім беру нәтижелеріне қол жеткізуде ол ақпаратты интерпретациялауды білдіреді. [1; 3 б.]

Бағалаудың басты мақсаты ол түзету жұмыстарын ұйымдастыруда оқушының және сыныптың ағымдағы қиындықтарын анықтау, себебі осы мәліметтердің негізінде мұғалім оқу процесін саналы түрде басқару мүмкіндігін иемденеді [2; 20 б.] Әрқашан мұғалімдер тарапынан оқушылардың білім деңгейін анықтау ісінде бағалау сауаттылығына ерекше назар аудару қажет. Осы орайда И.Б. Шмигрилова мен т.б. авторлардың 2021 жылы Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-ның Хабаршысында жарияланған «Бағалау сауаттылығы қазақстандық мектептерде бағалау жүйесін реформалау жағдайында педагогтің кәсіби құзыреттілігінің компоненті ретінде» атты мақаласында білім берудегі бағалау мәселесіне байланысты шетелдік және отандық дереккөздерді, сонымен қатар нормативтік құжаттарды талдап, эмпирикалық зерттеу жүргізе отырып өз зерттеулерінде мектеп мұғалімдерінің бағалау сауаттылығын дамыту төңірегінде төмендегі ұсыныстарын ұсынды:

- Бағалау сауаттылығына ықпал ететін жағдайларды нақтылау үшін теориялық және эмпирикалық зерттеулерді жүзеге асыру;
- Практикадан өтіп жатқан педагогтердің біліктілігін арттырудың нысандары мен әдістерінің кең спектрін қолдану;
- Жоғары оқу орындарында оқыту процесінде бағалау тәжірибесін үйлестіретін педагогикалық білім беру бағдарламалары студенттерні кәсіби даярлауға кешенді тәсілді іске асыру;
- Мұғалімдер мен студенттерде білім беруді бағалау процесіне әлеуметтік-контексттік қатынасты қалыптастыру. [3; 123 б.]

Білім беру мақсаттарына жету дәрежесін анықтау үшін білім беру мақсаттарын жай ғана түсіну жеткіліксіз, мұны тиімді түрде жүзеге асыруда практикалық құралдар қажет. Қолданыстағы бағалау жүйесі білім беру парадигмасы шеңберінде қалыптасқан, ол балалардың білімді меңгеру деңгейін ғана көрсетеді, ал олардың ізденушілік әрекеті мен құндылықтар жүйесін қалыптастыру процесі көрініс таппайды. Сондықтан да бүгінгі күннің өзекті мәселелесі – бағалау жүйесін білім мақсаттарына сәйкестендіре отырып, оның мазмұндық, іскерлік, тәрбиелік мақсаттарының жету деңгейін анықтаудың технологиялық өлшеуіштерін жасау керек. [2; 20 б.]

Блум таксономиясында баға ең жоғары позицияны иемденеді, яғни ол мұғалім үшін күрделі процесс болып табылады, себебі ол пәндік, психологиялық, педагогикалық білімді қажет етеді. Бағалау барысында мұғалім ең әуелі оқушының дамуына ықпал ету керек екендігін ескеруге тиісті. [1; 3 б.]

Бағалау балаға алған білімдерін рәсімдеуге және оны ауызша немесе жазбаша түрде жаңғыртуға көмектеседі.

Оқушыларды баға мен бағалаудың қазіргі жүйесі әлі жетілдірілмеген, оның кейбір кемшіліктері бар: әр оқушының жас және жеке ерекшеліктері толық ескерілмейді, бағалау әдістері стандартталған және рәсімделген, бағалаудың сандық формалары басым. Баланың бағалаудағы жайсыздығы, баға көлемінің шектеулілігі, оң және теріс бағалар, объективті жиынтық бағалау механизмінің болмауы, оқушылардың оқу іс-әрекетінің нәтижелерін бағалау және оны түсінуге тікелей байланысты. Жүйелі жұмыс ретінде оқуға саналы көзқарастың негіздері төменгі сыныптарда қаланады. Сондықтан да әсіресе бастауыш мектептерде мұғалімдердің өз оқушыларына сезімтал және әдепті болуы өте маңызды. Бастауыш мектепте балалар барлық кейінгі оқу іс-әрекетінің негізгі құрылымын, тек негізгі білім мен дағдыларды ғана емес, танымдық қызығушылық пен оң мотивацияға бағдарлауды дамытады. Баға және бағалау қызметі оқушылардың оқу-тәрбие жұмысын басқару және өзін-өзі басқару үшін, сонымен қатар оларда барлық оқу іс-әрекетінің табыстылығына байланысты тұрақты оң оқу мотивациясын қалыптастыру үшін қажет.

Бағалауды ынталандыру және негіздеу кезінде тәжірибелі мұғалім сыни тұрғыдан тексерілген, нанымды реңкті сақтайды. Бала үшін ең маңыздысы – сабақта өз жұмысын

басқалардың көзінше бағалау. Тиімді және ынталандырушы бағалауды жүргізудің маңызды принциптерінің бірі – оны балалардың психикалық жарақатын тудырмайтындай етіп ұйымдастыру. Алған баға мен оқушының ішкі өзін-өзі бағалауы арасында терең психологиялық байланыс бар екенін де атап өткен жөн. Бала өз жұмысының аяқталу дәрежесін, қателіктер мен мүмкіндіктерді жан дүниесінде бағалайды, сонымен қатар осы процесте мұғалімдік шеберлік деңгейі де анықталады. Кез келген бағалау балаға мейірімді көзқарасқа негізделуі керек. Мұғалім оқушыға қысқа, бірақ жеткілікті түрде түсінікті етіп, әлі жеңе алмаған қиындықтарды талдап, мұның неге әкелетінін түсіндіріп, оң нәтижеге бағыттауға міндетті. Қанағаттанарлықсыз баға оқуға кері әсерін тигізеді, оқушының мазасыздануын, өзіне қанағаттанбауын тудырады және оқытылатын пәнге деген қызығушылығына теріс әсер етеді. Сондықтан оқушылардың білімін объективті бағалау үшін мұғалім олардың жеке ерекшеліктерін жақсы тұсіне білуі керек.

Бағалау жүйесінің басты артықшылығы - баланың мотивациясы: ол жоғары балл алу үшін неге назар аудару керек және тапсырмаларды қалай орындау қажет екендігі туралы нұсқаулар алады. Бағалау жүйесінің болуының кем тұсы - көбінесе бұл сыныпта стратификацияны тудыратын бағалар, яғни үздік оқушылар мұғалімдер мен сыныптастарының алдында жоғарыланып, басқа сынып оқушылары екінші орында қалады, ол өз кезегінде психологиялық тұрғыдан сынып ұжымына кері әсер етуі мүмкін.

Көп жағдайда ата-аналар тарапынан балалардың бойында бағалар ол табыс пен жетістіктің маңызды көрсеткіші, адамның құндылығы олардың бағаларымен анықталады деген қате ойды қалыптастырады. Бұл бірте-бірте балаға оған бейтаныс адамдардың ол туралы не ойлайтыны оның қызығушылықтары мен таланттарынан әлдеқайда маңызды етуіне әсер етеді. Ол кемшіліктің алдын алу мақсатында әр балаға бағалар туралы кері байланыс беру керек. Әрине ол қиын, өйткені мұғалім бұл үшін сыныптағы әрбір оқушымен сөйлесу керек. Бірақ дәл осы тәсіл, мұғалімнің оқушыға белгілі бір бағаның себебін түсіндіріп, оларды жетістіктері үшін мақтап, осы жолы өте жақсы нәтиже бермеген жақтарын қалай түзетуге болатынын ұсынса, ол балалардың бағадан қорқуын азайтады және оларды оқуға ынталандыра түсуіне оң ықпал етеді.

Қазіргі таңда білім беру жүйесінде қолданылатын критериалды бағалаудың көптеген артықшылықтары бар екендігін барлығы мойындады. Критериалды бағалау білім алушының жеке басын емес, тек жұмысын бағалайды. Білім алушының жұмысын бағалау алдын ала ұсынылған критерийлерге негізделеді, оларға бағалау алгоритмі алдын ала белгілі болады. Критерий арқылы бағалау оқытушыға білім алушының деңгейін анық білуіне мүмкіндік береді және ол нәтижесінде білім берудің сапасын арттыруға ықпал етеді. [4; 62 б.] Еліміздегі әрбір мұғалім оқушыға білім беру процесінде қолайлы психологиялық және педагогикалық ахуалды қалыптастыру үшін бағалау жүйесінің заңдылықтарын, талаптарын дұрыс меңгеру мәселесіне ерекше назар аудару қажет екендігін әрқашанда жадында сақтау керек. Бағалау оқу процесіндегі ең маңызды фактор және оны тиімді ұйымдастыру ол әрбір педагогтың міндеті.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1 Игнатьева Е.Ю. Оценивание образовательных результатов школьников как обучающая стратегия // https://cyberleninka.ru/article/n/otsenivanie-obrazovatelnyh-rezultatov-shkolnikov-kak-obuchayuschaya-strategiya

2 Пивоварова С.Н. Система оценивания результатов учащихся школы // Муниципальное образование: инновации и эксперимент. № 4, 2011. - 20-25 с.

3 Шмигрилова И.Б., Рванова А.С., Таджигитов А.А., Копнова О.Л. Бағалау сауаттылығы қазақстандық мектептерде бағалау жүйесін реформалау жағдайында педагогтің кәсіби құзыреттілігінің компоненті ретінде // Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Хабаршысы. Педагогикалық ғылымдар сериясы. Том 68, № 3, 2021. - 114-126 б.

4 Измагамбетова Р.К. Бастауыш сынып оқушыларының бағалау дербестігін критериалдық жүйе негізінде қалыптастыру. Философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. Алматы, 2022. - 184 б.

ПОТЕНЦИАЛ АУТЕНТИЧНЫХ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ФИЛЬМОВ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ И ВОЗМОЖНОСТИ ИХ ВКЛЮЧЕНИЯ В УЧЕБНЫЙ ПРОЦЕСС.

Koshkar.A.N
Karabayeva.S.K
Nuraly.A.A
Research supervisor: Aynabekova.T.A.
South Kazakhstan State Pedagogical University named by O.Zhanibekov,Shymkent

Резюме

The article examines the potential of authentic feature films in teaching a foreign language. The possibility of using such films in the educational process to increase students' motivation and improve their grammatical skills, vocabulary and pronunciation is being investigated. The advantages and disadvantages of this approach are discussed, as well as recommendations for the inclusion of feature films in educational practice.

Художественные фильмы являются мощным инструментом для обучения иностранному языку, потому что они позволяют учащимся погрузиться в аутентичную языковую среду и понять культурные особенности страны, на языке которой они учатся. [1]

Истинные художественные фильмы отличаются от учебных материалов тем, что они показывают языковые особенности, интонации и выражения реальной речи, которые обычно не присутствуют в специально подготовленных учебных материалах. Это помогает учащимся привыкнуть к реальному языку и улучшить их понимание его структуры и применения в различных контекстах. Кроме того, художественные фильмы позволяют учащимся насладиться процессом изучения языка, потому что они могут выбирать фильмы по своим предпочтениям, что делает обучение более увлекательным и мотивирующим. Настоящие художественные фильмы могут быть включены в учебный процесс различными способами. Например, учитель может дать задание по просмотру фильма с последующим обсуждением языка изучения, дать задания по пониманию диалогов и сюжета, делать упражнения, чтобы расширить словарный запас и грамматические навыки. [2]Настоящие художественные фильмы имеют огромный потенциал для обучения иностранному языку, потому что они помогают учащимся погрузиться в языковую среду, понять культурные особенности и улучшить их способность понимать и использовать язык в реальной жизни. Если их включить в учебный процесс, они могут значительно улучшить образовательный опыт учащихся и сделать изучение иностранного языка более привлекательным и эффективным. [3]

Методика использования аутентичных видеоматериалов на уроках английского языка

Хорошо известна тем, что эффективность обучения зависит от того, сколько органов чувств человека задействовано в процессе обучения, и чем больше чувств, тем лучше и прочнее усваивается информация. Я. Коменский описал эти черты в своем дидактическом принципе наглядности. Наглядность может быть эффективным средством обучения, если она не только помогает понять предмет, но и служит своеобразным источником новой информации для учащихся**.** Когда мы говорим «база», мы подразумеваем художественный фильм, потому что он богат разнообразными материалами, направленностями и освещает различные аспекты языка и жизни. Наглядность способствует активизации и фокусировке внимания в процессе обучения. Внимание — это способ направить сознание на какой-нибудь

предмет или явление действительности с помощью зрительных и слуховых каналов. Различные типы памяти работают лучше в процессе изучения и закрепления материала, когда у учащихся усиливается внимание. Память является основным компонентом развития в процессе обучения, мыслительной деятельности и трудовой деятельности. [4]Дети школьного возраста используют свои движения, осязания, зрение и слух для изучения окружающего мира. Принцип наглядности построен на принципе перехода конкретики в абстракцию. Дети школьного возраста используют свои чувства, движения, осязания и слух для изучения окружающего мира. Принцип наглядности построен на принципе перехода конкретики в абстракцию. По мнению К.Д. Ушинского, наглядное обучение имеет решающее значение для процесса образования, поскольку ребенок мыслит в основном образами, звуками, красками и ощущениями. [5]Визуальное представление фактов значительно улучшает восприятие учащимися. Это связано с тем, что художественный характер восприятия и памяти учащихся лучше отражается при запоминании зрительного материала, чем речевого. Наглядность также способствует развитию образного мышления. Познавательная деятельность стимулирует образное мышление и способствует реализации творческих возможностей.

Результаты исследований психологов показывают, что у школьников преобладает непроизвольное внимание, и они быстро устают от рутинной работы. [6]Требуются новые виды деятельности, особенно игровое обучение. Участие детей улучшает усвоение информации и повышает ее эффективность. В то же время перечень заданий для преподавателей становится более разнообразным, а методы работы с учениками также становятся более разнообразными. Задания могут варьироваться от индивидуальных до групповых. Систематическое использование наглядных средств увеличивает самостоятельность учащихся, повышает активность и стимулирует их интерес к предмету. Использование фильмов на уроках иностранного языка влияет на чувства учащихся, что позволяет решить еще одну важную задачу обучения — воспитание. В этом случае проблемой является правильный выбор материала. Согласно федеральным стандартам образования, видео должно не только передавать информацию, но и расширять ее. [7]

Можно инициировать дебаты, чтобы побудить студентов говорить и высказать свои мнения. Фильм может служить побуждением к написанию доклада, статьи или отзыва, если цель состоит в том, чтобы улучшить письменные навыки. Учащиеся могут придумать собственные сценарии или подготовить презентацию по фильму, основываясь на сценарии, который может быть в нем. Именно художественные фильмы позволяют организовать такие задачи, как прослушивание с выделением важных моментов или пересказ основных элементов сюжета. [8]Фильмы изменяют динамику мышления, позволяя проследить процесс формирования и развития мысли. Просматривая видеоконтент, мы можем увидеть скрытые детали реальной жизни.

Художественные фильмы должны быть сделаны правильно. Существует ряд важных факторов, включая выбор фильма, определение учебных целей и задач, разработку с учетом этих целей и задач, языковые и страноведческие особенности фильма и его тематику.

Список литературы:

1 Меликян А. Перевод как система доязыковых различий // Комментарии, 1997.
2 Комиссаров В. Н -Международные отношения, 1980.
3. Беер Ф. Теория и практика письменного перевода. - Минск: Высшая школа, 1986.
4 Роганова З-Москва:Высшая школа, 1971. - 208 с.
5. Зусман В. Г. Межкультурная коммуникация / Под ред.Зусмана В. Г. - Нижний Новгород. Г. - Нижний Новгород, 2001.
6. Бархударов Л.М.-Прогресс,1979г
7.Виноградов В. С. Переводоведение Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). -2001г.

8. Сабитова М. Т., Исина Г. И. Теория перевода (на немецком языке). - Алматы : Казахстан, 1995г

ӘОЖ 930.2

А.БАЙТҰРСЫНОВТЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫ

Асылхан А.Е., Тұрсынбай А.Р. – 1602-10 тобының студенттері
Ғылыми жетекші: Орынбасарова Г.Ж. – т.ғ.к., аға оқытушы
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

Мақалада Ахмет Байтұрсыновтың қазақ ұлттық педагогикалық мұрасына салған еңбегі мен артынан қалдырған бай мұрасы жайында баяндалған.

Summary

The article describes the work of Akhmet Baitursynov on the Kazakh National pedagogical heritage and the rich heritage that he left behind.

Қандайда болмасын әрбір ұлттың өз төл тарихына тиесілі қазыналы мұралары бар. Соның ішіндегі ең құндысы – халықтың рухани қазынасы. Бұл мұралар өз халықтарының саналы ойларынан, таудай талаптары мен ниет-тілектерінен, ізгі мақсаттары мен асқақ армандарынан туындап, жер бетіндегі барша адамзат баласына ортақ және болашақ саналы ұрпағымызды тәрбиелеуде бірден-бір құрал болып табылатыны анық.

Қадым заманнан, сонау түркі дәуірінен бастап қазақ халқының бүгінгі күнге дейін өз пайдасына жарап келе жатқан рухани асыл мұраларының бірі ол- этнопедагогика. «Этно яғни халықтық педагогика деген атаумен кездесетін Қазақ кеңес энциклопедиясында тәлім-тәрбие, халықтың педагогикалық білімдегі тәжірибесі туралы айтылған». Халық ауыз әдебиетіндегі шығармалар, халықтардың тұрмыс-тіршілігіне қатысты этнографиялық шығармалар, ұлттық тәлім-тәрбие дәстүрлері, ұлттық ойындар, отбасындағы алынатын тәрбиенің тәжірибелері және т.б. осындай зерттеулер халық педагогикасының мазмұны мен бағыты болып табылады. Еңбек етудегі тәрбие ондағы өндірістік білімі мен дағдысы, өнер, қолөнер шеберлігін ұрпақтан – ұрпаққа мирас етіп қалдыру бұл- халықтық педагогиканың негізгі түйіні болып табылады.

Қазақ ұлттық мәдениетінің тарихында маңызды орынды алып тұрған дара тұлғалардың бірі – Ахмет Байтұрсынов. Ол халықтық тәлім-тәрбие туралы өзіне тән ой-пікірі бар, аса прогрессивті ғалым-педагог. Тіл білімі саласы мен әдебиеттанудың яғни қазақ философиясының іргесін қалаған ағартушы ғалым, педагог-ұстаз, мәдениет және қоғам қайраткері.

Ахмет Байтұрсынов қазақ тіліндегі оқу әдістемелердің негізін салушы, «Оқу тек ана тілінде үйретілсін»-деген қағиданы ұстанушы. «Әліппенің» атасы (1912 жылы жазып шықты) Ахмет Байтұрсынов бұл оқу құралы арқылы халықты жаппай сауаттандырудың жолын ашты сонымен қатар қазақ халқының ұлттық дүниетанымын дамытуды көздеді. Бұл оқу құралы арқылы қазақ даласындағы әрбір жас сауатын ашты. Ал 1926 жылы «Әліппе» оқу құралы қайта өңделіп, жаңаша түрде қайта жарияланды сонымен қоса барлық қазақ мектептерінің алғашқы сауатын ашатын басты құралдарының біріне айналды. Оқыту процесін даярлайтын әдіскерлер тек ереже жаттатудың мән-мағынасыз екендігін айта отырып, дәлелдер келтіріп, оның орнына әріптерді түсіндіру, сабақты талдау және оны қорыту тәсілдерін қолдануды ұсыныс жасады. Мысалы Ахмет Байтұрсынов 1928 жылы өзінің «Қай әдіс жақсы?» деген мақаласында Әдебиет пәнін оқытқанда бейнелеу, тұжырымдау, талдау тәсілдерін қолдану керектігін айтады. Халықтың ұлттық ана тіліндегі жазуы сонымен қатар оқу құралдарының қазақ тілінде болуы бұл халыққа білім беру үшін аса қажеттігін атап өтті. Осындай аса маңызды өзекті мәселелерге ерекше мән беріп, ұлттық емлені, граматиканы ғылыми негізде жаңадан құрып, оның жүзеге асуына мұрындық болған да – Ахмет Байтұрсынов болды.

Қазақ халқын қараңғы түнектен шығарудың бірден-бір жолы ол білім екендігін дәлелдеді. Оның 1913 жылы «Қазақша оқу жайы» деген мақаласында «балаға білім беретін адам, барлық үйретететінін, оның жай-күйін, ұстаздықтың қыр-сырын жақсы білуі керек», -дейді. «Мұғалім бірнеше әдіс-тәсілдерді меңгерген болу керек. Оларды өзіне қажетті, жанына жақын, сүйеніші ретінде қолдануы керек». Ахмет Байтұрсынов: «Қазіргі заман талабына сай білім беру үшін, сол қоғамның мүддесіне сай болу керек, сонда ғана өз ісінің шебері болып, жоғары жетістікке жетеді», -деді. Бүгінгі күні өз пәнін терең, жақсы білетін, күнделікті сабағында өтетін тақырыпты толық қамтитын, оны оқушының санасына құя алатын, оқытудың дәстүрлі және ғылыми жетілдірілген әдіс-тәсілдерін түрлі деңгейде меңгерген, оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып, бойындағы шығармашылық қабілетін дамыту арқылы іздену-зерттеу жұмысындағы бірнеше тапсырмаларды ұсыну заман талабы. Мұның негізгі баспалдағы бастауыш мектептерде қаланбақ. Сол үшін бастауыш сыныптарында өткізілетін әрбір дәріске әртүрлі қызықты әдіс-тәсілдерді пайдалана отырып, оқушылардың білім сапасын арттыру ең негізгі өзекті мәселе болып табылады.

1923 жылы А. Байтұрсыновтың 50 жылға толған мерейтойында оның педагогикалық көзқарасындағы халықтық идеясы туралы М. Әуезов мақала жазды. М.Әуезов өз мақаласында: «Ахмет Байтұрсынов ашқан қазақ мектебі, ол негізін қалаған ана тілі, «Қырық мысалы», «Маса», «Қазақ» газеттерінің орны, 1916 жылдары қаракөз қазақ балдарына сіңірген еңбегі, мәдениетіне-өнеріне, білімі мен саясатына арнаған қажыр қайраты туралы біз ұмытқанымен өткен тарих мәңгіге ұмытпасы хақ», -деді [1]. Халықтық идеялар бұл, тәлім-тәрбиелік мән-мағынасы бар халықтық педагогиканың мазмұнын құрайтын мол мұра. Ал жас ұрпақты еңбексүйгіштікке, отанын сүйетін патриотизмге, иманжүзділік пен адамгершілікке, сана мен сымбат, ақыл мен ой тәрбиесін бойға біртіндеп сіңіретін нәрлі өзектің бірі ол - халықтық идеяларға негізделген педагогика болып табылады. Қазақ халқы халықтық идеяларға сүйемелденген тәлім-тәрбиенің әр алуан түрлерін, әртүрлі әдіс-тәсілдердің мысалыға жас жеткіншектердің бала кезінен «Халықтың ойы озық», «Халық айтса қалып айтпайды» деген сыңайлы ой-тұжырымдарын бойына терең сіңіріп өсіретіні айқын.

Жоғарыда айтылған мәселелердің барлығы қазақтың ұлттық мәдениеті мен әдебиетінен көрініс табатындығы белгілі. Атап айтқанда адамгершілік пен имани тәлім-тәрбиеге қатысты мағыналы ойлар – қазақ халқының мақалы мен мәтелінде көрініс тауып жатса, жастарға берер ақыл-ой тәрбиесі – қазақ айтысы мен жұмбақ-жаңылтпашында, сұлулық пен сырлы сымбат туралы-ән-күй, жыр дастандарда отанына деген сүйіспеншілік, патриоттық тәрбиенің негізгі өзегі болса, қазақ халқының ұлттық тәрбиесінің сан-алуан жақтарын қамтитын тұстары ол - халық ертегілерінен көрініс табады. Өз ұлтын шексіз сүйетін, оның тіліне, дініне сонымен қоса әдет-ғұрып, салт-дәстүріне берік болатын, оны құрметтейтін, оны сақтап, болашақ ұрпаққа көзінің қарашығындай аманат етіп, бүгінгі қоғамның белсенді, жан-жақты дамыған тұлғасы ретінде тәрбиелеп шығу ол халықтық мұратқа негізделген ұлттық тәрбиенің негізгі мызғымас мақсаты болып табылады.

Ұлттық идеяның негізгі мақсаты – отанына деген сүйіспеншілігі жоғары, қоғамның белсенді мүшесі бола білетін, саналы ұрпақ тәрбиелеу. Заманауи, әмбебап толық қанды жетілген адам болу дегеніміз – сана-сезімі, ой-өрісі дамыған, тәні мен жаны сау, еңбекқор, имани сауаты бар, ізденіс үстенде жүрген, этикалық нормалары бар, адами құндылықтары жоғары қоғамның белсенді мүшесін айтамыз. Халықтық ойға толы рухани мұраның мазмұны мен негізгі сәттері осы жас ұрпақ үшін білім берудің әртүрлі оң формаларын қалыптастыру болып табылады. Дәл осы жағдайда өскелең ұрпақты тәрбиелеуде әмбебап қоғамдағы өмірдің моральдық және психологиялық нормалары белгіленді, олардың мәні «Сегіз қырлы - бір сырлы» деген мақалға тұспа-тұс келеді.

Қазақ халқының ең маңызды педагогикалық ойларын бесік жырынан, ертегілер мен аңыздардан, жыр-эпос, дастандардан, күйші-шешендердің сөздері мен айтыскер ақындардың жырларынан, мақал-мәтелдер мен баталардан табуға болады.

Қорытындылай келе, А. Байтұрсыновтың ағартушылық қызметі және педагогикалық көзқарасының арқасында өмірін ұстаздыққа, қазақ халқынан шыққан педагог ретінде бүкіл саналы ғұмырын халық ұстазы ретінде халықтық идеяны кеңінен насихаттап, оның шынайы іске асу жолында еңбек еткен, тер төккен, ұлт тарихында теңдесі жоқ бірегей адам. Қазақ халқы үшін өзінің бүкіл саналы ғұмырын қызметке арнаған ағартушы педагог ғалымның, қазақ халқы үшін құрметті азаматтың мұрасы біздердің бүгінгі тәуелсіз еліміздің өскелең ұрпағына, болашағына тәлім-тәрбие беруде ерекше маңызды екені анық.

Жас ұрпаққа қоғамдық тәрбие берудің негізінде ана тілі, қазақ ұлтттық тарихы, ұлттық мәдениеті, ауызша әдебиеті, әдет-ғұрып пен салт-дәстүрлері, атамекенінің табиғаты мен географиялық жағдайына жан ашырлықпен қарау ағартушы ғалым педагогтар мен жазушылардың шығармаларында ерекше назар аударылған.

Мектеп, мұғалім, тәрбие мен оқу мұның барлығы А. Байтұрсыновтың және Х. Досмұхамедовтың қазақ балаларының мектептегі білім алуы туралы жазған оқулықтарынан сонымен қатар, Ж. Аймаутовтың ұлт тәрбиесі туралы жазған аса құнды психологиялық ой-пікірлері, М. Жұмабаевтың «Педагогика» атты тұңғыш қазақ тілінде кітап жазуы қазақ халқының өмірінде орасан зор роль атқаратындығын білдіреді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1.М.Әуезов Ақаңның елу жылдық тойы // Байтұрсынов А. Ақ жол.-Алматы:Жалын,1991.

2.Нұрпейісұлы К. Ғасыр басындағы ұлттық интеллигенция. // Егемен Қазақстан. 2019ж. 5 желтоқсан. -3-5 бб.

ӘОЖ372.901

ЗАМАНАУИ ОЙЫНШЫҚТАРДЫҢ ПАЙДАСЫ МЕН ЗИЯНЫ

Уалбек Әсел – 1504-23 тобының студенті

Аллақұл Әлия – 10ə сынып оқушысы

Ғылыми жетекшісі: **Керимбаева К.З.** – т.ғ.к, доцент

Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент

№68 Жалпы орта білім беретін мектебі, Шымкент

Резюме

В этой статье представлена польза и вред современных игрушек. Кроме того, сообщается и о восприятии детьми современных игрушек.

Summary

This article presents the benefits and harms of modern toys. In addition, children's perception of modern toys is also reported.

Ойыншық–балалардың ой-өрісін дамыту мақсатында қолданылады. Сонымен қатар, баланың өзінің пікірін ашық, еркін түрде жеткізе білуге септігін тигізеді. Ойыншықты пайдаланудың да өзіндік қағидалары бар. Яғни баланың жас ерекшелігі, психологиялық тұрғыдан қабылдауы және ойыншықтың балаға ыңғайлы болуы керек. Ойыншықтың сыртқы келбеті де балалар үшін аса маңызды. Сырт келбеті көз тартарлық алайда сапасы нашар, балаға зиянды болып табылатын ойыншық-балалар үшін аса қауіпті болып табылады. Бұндай ойыншықтардың балаларында болмауын ата-ана өз қадағалауында ұстауы қажет. [1]

Ендігі кезекте балалардың ойнайтын ойыншығының шығу тарихына тоқтала кетсек, баланың ең алғашқы ойыншығы-сылдырмақ. Ежелгі Грецияда және Римде сылдырмақты жаңа туған балаға сыйлаған. Осындай сылдырмақпен анасы және күтушісі бесік жырын айтқан. Сонымен бірге ежелгі наным сенімдер бойынша сылдырмақты сылдырлату арқылы жын-шайтандарды үркітеді деп сенген. Бізге белгілі ең ежелгі ойыншық біздің заманымызға дейінгі III ғасырда пайда болған. Болжамдар бойынша ойыншықтар алғашқы адамдар дәуірінде пайда болды деуге де болады. Археологтар қазба жұмыстары кезінде көне молалардан

адамдармен бірге әр түрлі ойыншықтардың да жерленгені жайында айтады. Ежелгі грек балаларының сүйікті ойыншықтары ат бейнесі ағаштан, саз балшықтан жасалынған.

Ойыншықтар – сюжетті бейнелі, техникалық, құрылыс, дидактикалық, спорттық, музыкалық, ойыншық ермексаздар, маскарадтық - шыршалық болып әртүрлі типке бөлінеді. Бұл ойыншықтар балалардың белгілі бір қабілетін әрі қарай дамыту үшін қолданылады. Нәтижесінде балалардың білім деңгейін, икемділігін арттырады. Ойыншықтарға қойылатын арнайы гигиеналық талаптар болады, Ойыншықтар жасауда қолданылатын материалдар балалар денсаулығы үшін зиян келтірмеуі тиіс. Сонымен қатар, гигиеналық өңдеуге, жууға, үтіктеуге ыңғайлы болуы қажет. Сарапшылардың зерттеуі бойынша, кейбір ойыншық өндіруші компаниялар табыс көзін мақсат етіп, ойыншықтардың сапасына аса мән бермейді. Оны қалай білеміз? Мәселен, ойыншық материалы тым қатты болуы және оны жасауда қолданылатын улы химиялық бояулардың ойыншық құрамында болуы осы пікірге дәлел бола алады. [2]

Қазіргі заманның ойыншықтарына пікір білдіре кетсек, кейбір ойыншықтардың сапасы көңіл толықтырардай емес. Қазіргі техникалардың дамуына байланысты ойыншықтардың сырт келбеті, сапалық жағынан көптеген өзгерістерді байқаймыз. Көптеген дүкен сөрелерінде көріп жүрген ойыншықтар-құбыжық немесе өзге ғаламшарлық, монстр бейнесінен алынып жасалынған. Әрине, бұндай ойыншықтар балаларға жақсы әсер қалдырады деп айта алмаймыз. Қорқынышты ойыншықтардың біріне тоқтала кетсек, барлығымыз білетін « HUGGY WUGGY» құбыжық ойыншығы. Бұл ойыншық «Poppy Playtime» ойынынан алынған кейіпкер. Хаги Ваги ойыншығын сипаттайтын болсақ, көк жүнді бас пішіні үш бұрышты бірнеше қатар өткір тістері бар, қорқынышты күлкісі бар антропоморфты тіршілік иесі. Бұл ойыншықты ата-аналар балалардың психикасына теріс әсер беретінін түсінбестен, танымалдылығына қарап балаларына алып беріп жатыр. Педагог-психологтардың зерттеу нәтижелері бойынша бұндай ойыншықтар баланың денсаулығына зиян келтіріп қана қоймай, жүйке жүйесіне әсер етеді. Бұндай ойыншықтармен ойнап өскен бала болашақта ашушаң, тұйық болып өсуі мүмкін. Себебі, өзі ойнап өскен ойыншықты өз өмірімен байланыстырып, соған ұқсау мақсатында ерекше әдеттерге бейім болады. Біздің елімізде ойыншық сатуда Қытай елінің ойыншықтары жаулап алды десек те қателеспейміз. Себебі олар өте арзан болғандықтан барлық ойыншықтарды сатып алады. Сапалы ойыншықтар әрине, қымбат болады. Қазақстанға ойыншықтар отызға жуық елдерден әкелінеді. Солардың ішіндегі алғашқы орынды алатын - Қытай ойыншықтары. Өткен жылдың қорытындысы бойынша, елімізге басқа елдерден келген жүз сексен мың ойыншықтардың гигиеналық талаптарға сай жасалмағаны анықталды. Соның ішінде тоқсан үш мыңнан екі жүз қырық екі ойыншықтың түрі сауда айналымынан алынып тасталынды. Себебі олардың құрамынан фенол, формальдегид, қорғасын элементтері табылды. Бұл заттар тек балалар үшін ғана емес, ересек адамның да жүйке жүйесіне, көз бен тыныс алу мүшелеріне кері әсерін тигізеді. Әсіресе балалар бұл ойыншықтарды алдымен аузына салады, сондықтан бұндай ойыншықтар сатып аларда ойыншық сапасына аса көңіл бөліп алуы қажет. [3]

Ойыншықтардың зияны мен пайдасын салыстыра кетсек, ойыншықтар бала үшін ермек қана емес, сонымен қатар ол оның дамуына тиімді әсер ететін құрал, қимыл-қозғалысты, сезім ағзаларын, тіл түсінуді де жетілдірудің бастамасы болып табылады. Елімізге тасымалданып әкелінетін көз тартарлық ойыншықтардың сапасын тексеру барысында, ойыншыққа көп мөлшерде мырыш қосылғаны анықталды. Мырыш балаға қалай әсер етеді?

Мырыш әсіресе нәрестелер үшін өте қауіпті. Яғни, ағзаға түскен мырыш миды зақымдап, сәбиді мүгедек қылады. Ал кішкентай бүлдіршіндердің кез-келген затты ауызға салып, иіскеуге бейім екені барлығымызға анық әрекет. Осылай зиянды, улы заттар бала ағзасына түсіп, түрлі ауруға ұшыратады. Сонымен қатар, Қытай ойыншықтарының құрамында зиянды зат- фенолдың көрсеткіші де бірнеше есе көп екендігі белгілі болды. Тіпті нәрестелерге сыңғырлақтардың болашақта баланы керең, саңырау қылатыны да анықталып отыр. Ал, жұмсақ резеңке ойыншықтарын бояйтын заттар құрамынан кадмий мен қорғасын мөлшері

әлдеқайда көп екендігі анықталған. Мұндай улы ойыншықтар баланы тек қана аллергиялық ауруға ұшыратып қана қоймай, сонымен қатар асқазан, ішек ауруларына да ұшыратады екен. Осындай олқылықтар болмауы үшін әрбір ата-ана баласының қандай ойыншықпен ойнап, қандай затқа көңіл бөлетінін қадағалауы қажет. [4]

Балаларға жиі ертегі, аңыз-әңгімелер айту арқылы қызықты әрі пайдалы дүние бере аламыз. Отандық ойыншықтарды өндіру арқылы өз еліміздің ұрпақтарының денсаулығын нығайта аламыз. Тіпті, шет елдерге танымал етіп әлемдегі барлық балаларға өз көмегімізді бере аламыз. Мәселен, Ер-Төстік, Таусоғар, Мақтақыз,батырлар секілді ертегі кейіпкерлерінен көптеген сапалы,зиянсыз, жұмсақ ойыншықтар шығару арқылы әрбір бала денсаулығына кепіл бола аламыз. Осындай ойыншықтармен өскен әрбір бала тарихымызды дәріптейтіні анық.

Қазіргі таңдағы балалар өте белсенді энергиясы мол болып өсіп келеді. Бұның сыры түрлі транспорттық ойыншықтар, құрастырмақтармен ойнау арқылы мидың тез жұмыс жасауына септігін тигізеді. Сонымен қатар, түрлі тілдегі мультфильмдер көру арқылы да шет елдің тілдерін меңгеріп алатын бүлдіршіндерді байқап жатамыз. Соның нәтижесінде балаларда ерте тілдің дамуы, есепке жүйріктік байқалады. Бұл да заманауи ойыншықтардың пайдасы болып табылады.

Ойыншықты таңдау барысында қандай белгілерге назар аудару қажет?
Қаптамада ойыншықтардың неше жастағы балаларға арналып жасалғандығы туралы жазылу қажет.Сонымен қатар, барлық ескертпе-белгілер анық көрінуі міндетті. Себебі, электрлі ойыншықтар өрт немесе басқа да қауіпті жағдайлар туғызуы әбден мүмкін. Балалар дәрігерінің айтуы бойынша, әрбір сатып алынған жаңа ойыншықты балаға бермес бұрын тазалап жууға кеңес береді. Бүгінгі күнде, ойыншықтардың басым бөлігі роботехника бағытында жасалынып жатыр. Себебі, қазіргі заман балаларының таңдауы техникалық ойыншықтарда болып тұр. Ең қуантарлық жағдай, бұл техника өзіміздің отандық өнім ретінде шығарылады. Толығырақ айта кетсек, IT саласындағы жас мамандар осы салада өздерін дамытып Қазақстанның дамуына өз үлестерін қосып жатыр. Балалар бұндай ойыншықтар ойнау арқылы ой жүйесін дамытып, математикалық тұрғыдан қабілетті бола алады. Әрине, осындай көзқараспен өскен бала өзін-өзі тез қалыптастыра алады. Яғни, тұлғалық дамуы жоғары болады.

Қорытындылай келе, біз өз тобымыздағы балаларға «Қай ойыншықты таңдар едің?» деген сұраққа жауап алған едік. Балалардың 70%-ы қазіргі пайдалы, сапалы ойыншықтарды таңдады. Бұл эксперименттік сұрақ-жауаптың нәтижесі көңіл толтырарлықтай бола алды. Осы сұрақ-жауап арқылы балалардың көп бөлігі техникалық ойыншықтарға қызығатынын байқадық. Техникалық ойыншықтарға жататындар: көліктік, құрылыстық, конструкторлық және тағы да басқа бұйымдар жатады. Сонымен қатар, балалардың ойын барасында көп күш жұмсамай-ақ еңбек процесін бейнелеуіне мүмкіндік береді. Конструкторлық ойыншықтар (құрастырмалы, алмалы-салмалы) тақырыптық, сұлбалық, немесе әмбебап конструкторлар болып бөлінеді. Құрастырмалы алмалы-салмалы ойыншықтар мектеп жасына дейінгі балаларға арналады. Олар арнаулы бекіткіштер арқылы құрастырылатын аздаған бөлшектерден тұрады.

Өскелең ұрпақтың қоғамның толыққанды, парасатты тұлға болып қалыптасуына оның қолындағы ойыншықтары мен көгілдір экранның тигізетін әсері мол деп айта аламыз. Қазіргі заманауи ойыншықтарға тек балалар ғана емес, ересек адамдар да қызыға қарайды. Бұл сөзден біз заманауи ойыншықтар жоғары сапада екенін біле аламыз. Қазіргі заман нарығында балалар ойыншықтарының алуан түрі бар.Бұндай алуан түрлі ойыншықтар баланың жан- жақты дамуына бірден-бір септігін тигізетіні сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қуандықова Ж. «Сапасыз ойыншықтар бала болашағын бұлыңғырлатады» мақала, Халық газеті. №50 19.12.2019

2. Тасболатқызы Г. Балаларды арбаған «Сиқыр ойыншықтар» оның денсаулыққа зияны қандай? Атырау қоғамдық-саяси газеті. №45 14.09.2013
3. Торпакова А. Қуыршақтарды күлімдетіп, сәбилерді сергелдеңге түсірген қайран Қытай. Сайты, 24.01.2020
4. Келменбетова Ж. 4 миллион баламыз Қытай тауарына телміріп отыр. Алаш айнасы газеті. №144 21.08.2013

ҚАНЫШ СӘТБАЕВТЫҢ ЕҢБЕКТЕРІНІҢ ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМЫН ДАМЫТУДАҒЫ РӨЛІ

Илесбек Асем – 1901-32 тобының студенті,
Ғылыми жетекші Акилбаева Г.И. - ф.ғ.к., аға оқытушы
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В статье представлены сведения о вкладе казахского академика-ученого Каныша Имантаевича Сатбаева в развитие педагогической науки.

Summary

The article presents information about the contribution of Kazakh academician-scientist Kanysh Imantaevich Satbayev to the development of pedagogical science.

XX ғасырда қазақ даласы көптеген дарынды тұлғалар мен мықты ғалымдарды дүниеге әкелді. Сол тұлғалардың бірі, әрі бірегейі қазақ ғылымының дамуына әлемдік деңгейде үлес қосқан академик-ғалым, Қазақ Ұлттық Академиясының тұңғыш президенті, әрі ұйымдастырушысы Қаныш Имантайұлы Сәтбаев болды. Қ.Сәтбаевтың қалам тартпаған, зерттемеген ғылым саласы кемде-кем.

Ғалымның геология саласынан бөлек, халық ауыз әдебиеті мен шешендік өнерді жетік меңгергендігі, әншілігі мен ұлттық өнерді қастерлеуі, салт-дәстүрді дәріптеуі XX ғасырдың басында-ақ орыс ғалымдары мен отандық ғалымдарды мойындатқан болатын. Орыс ғалымдары М. Усов, А.В.Затаевич, В.Г.Ерзакович, Е.В.Лизуновалардың ерекше пікірлері соның дәлелі. Әншілігі жайында атақты қазақ әншісі Әміре Қашаубаев мынадай жоғары баға берген болатын: «Қаныш ғалым-геолог болмай, әнші болса да бүкіл қазаққа танымал зор әнші болатын еді» [1], - дейді.

Семейдегі мұғалімдер семинариясында білім алған Қаныштың ұстаздары А.Байтұрсынұлы, М.Дулатұлы, Ә.Бөкейханұлы және ерлі-зайыпты Нұрғали мен Нәзипа Құлжановтар сынды Алаш зиялылары жас жігіттің зейінін ашып, дүниетанымының жаңаша қалыптасуына ерекше әсер етті. Ұстаздардың дәрістерін тыңдау арқылы білімге құштарлығы артып, өзіндік педагогикалық көзқарастарының пайда болуына жол ашты. Сол арқылы Қаныштың XX ғасырда қазақ фольклоры мен мен әдебиетін, тарихын, математика мен педагогика ғылымдарын жоғары деңгейге көтергені әрбір көзіқарақты адамға анық белгілі болып отыр [2].

Ғұлама ғалым Қазақстан тарихын, қазақтың әдебиеті мен мәдениетін зерттеу ісіне орасан мол еңбек сіңірді. Ұлы Отан соғысы жылдарына дейін қазақтың тарихын, әдебиеті мен мәдениетін оқыту ісі мектептерге арналған оқулықтардың көлемінде ғана жүзеге асырылып келсе, Қ.Сәтбаев оған ғылыми мән берді. Осы мәселе бойынша қазақ ғалымдарын бір жерге шоғырландырып, Қазақстан тарихын, қазақ әдебиетін, қазақ көркемөнерінің тарихын жазу ісіне өзі басшылық жасады. Соның нәтижесінде Қазақ ССР Ғылым академиясының тарих, тіл және әдебиет, көркемөнер институттары құрылды. Қ.И. Сәтбаевтың ғылыми мұралары қатарында педагогика ғылымдарына қатысты еңбектері ерекше орын алады.

Біздің зерттеуімізге ғалымның сан қырлы еңбегінің бір қыры ғана өзек болып отыр. Яғни оның педагогика ғылымына қосқан үлесін сөз етпекпіз. Педагогика ғылымының

теориясын қалыптастыруда А.Байтұрсынов, М.Жұмабаев, Ж.Аймауытов, М.Әуезов сынды ғалымдар көш басында тұрса, Қаныш солардың шәкірті ретінде ізін жалғап, білім беру саласында алуан түрлі зерттеу еңбектерін жарыққа шығарды, болашақ ұрпақ үшін бағасыз мол мұра мен рухани қазынаның кілтін жасап берді [3].

Қаныш Сәтбаевтың ғалым педагог ретінде көпшілікті мойындата түсетін еңбегі «Алгебра» оқулығы болды. 1923 жылы таза қазақ тілінде «Алгебра» деп аталатын тұңғыш оқулығын жазады. Қолжазба екі нұсқада жазылған болатын:

Алғашқысы араб әліпбиімен жазылған көлемі 592 парақтан тұратын еңбек болды. Екіншісі латын әліпбиімен жазылған көлемі 1467 парақтық еңбек еді. Бұл қазақ халқының болашағы үшін өте құнды еңбек еді. Ол туралы профессор Төлеген Оспанов жоғары баға бере отырып, басқа оқулықтармен салыстыра келе, бес түрлі ерекшелігін атап көрсетті: 1) орыс немесе басқа шетел тілдерінен атүсті асығыс аударылған аударма емес, қазақ тілінде жазылған төл еңбек; 2) сол кезең үшін бұл оқулық ең үздік оқулық ретінде танылды; 3) бұл қолжазба алгебраның бастауыш ұғымдарынан бастап, математика курсының барлық салаларының элементтерін қамтиды; 4) аталмыш қолжазба әрі оқу құралы, әрі оқушыларға математикалық негіз болумен қатар, мұғалімдерді теориялық және әдістемелік тұрғыдан дайындық деңгейін көтеруге зор ықпалы бар; 5) қолжазбада басқа еңбектер сияқты нтернационалдық терминдермен шұбарламай, онда ана тіліміздегі математикалық терминдердің барлығы таза қазақ тілінде түсінікті етіп берілген, - деп, жоғары баға берген болатын [4].

Геологиялық жұмыстармен айналыса отырып, ғалым Ұлытау, Жезқазған, Амангелді аудандарындағы ескерткіштерді, Бұланты өзенінің жағасындағы үңгір суреттерін зерттеді. Академик жинаған материалдар мен болжамдар, Орталық Қазақстан тарихы туралы ойлар сол кездегі тарихшыларды іздеуге бағдар болды. Ертеректе айтылған оның көптеген ойлары кейіннен арнайы экспедицияның археологиялық жұмыстарымен расталып, көп томдық «Қазақ КСР тарихына» және тарихты зерттеуші ғалымдардың жұмыстарына енді.

Қ.И. Сәтбаевтың туған елдің әдебиетіне деген ерекше жанашырлығын мынадай мән-жайлардан байқауға болады. Семей мұғалімдер семинариясында оқыған он алты жасар бала кезінде Абай Құнанбаевтың қайтыс болған он жылдығына арналған кеш өтеді. Сол кеште Қаныш Абай өлеңдерін жатқа оқыды. Бұл туралы «Айқап» журналында кеңінен жазылады.

1923 жылы «Қазақ тілі» газетінде ғалым «Обаған» әні туралы тырнақалды мақаласын жариялайды. Сонымен қатар ол Томскінің студент жастары ұйымдастырған ойын-сауық кеші туралы шолу мақала жазды. 1927 жылы Мәскеуде қазақтың «Едіге» эпосының белгілі бір нұсқасына алғысөз жазып, кітап шығарады. Ол кезде жиырмадан асқан жас жігіт тарихи оқиғалар мен қазақтың тарихи тұлғаларына қызығушылық танытып, терең зерттей бастады. Қазақтың лиро-эпос ырларының бірі – «Қозы Көрпеш-Баян сұлу» жырына да алғаш жоғары баға берген осы Қаныш Сәтбаев болатын.

1931 жылы әйгілі орыс ғалымы Александр Затаевичке қазақтың 25 әнін зерттеуге ұсынуы ғалымның қазақ өнері мен мәдениетіне жанашырлығы мен жауапкершілігі деп түсінеміз. «Қазақтың 500 әні мен күйі» атты Мәскеу қаласынан шыққан кітапта: «Қаныш Сәтбаев - Томск Технологиялық иниститутынан білім алған жас қазақ инженері. Баянауыл әндерін жетік біледі және жақсы орындайды, бұл жинаққа ол тек қана әндердің әуені жайлы құнды мәліметтер берумен шектелмей, әндердің қазақша сөздері мен орысша аудармасын да бірге табыстады» [4] - деген пікір жазылған еді.

Алайда Қ.И. Сәтбаевтің сан қырлы ғылымдарды игерген ғұлама екенін, ғылымды дамытуға айтулы үлес қосқанын мектеп қабырғасындағы оқушылар біле ме? Өйткені, 8-сынып география пәнінің «Қазақстан аумағынының жаңа дәуірде зерттелуі» деген тақырыпта Сәтбаевтың геология саласындағы еңбектеріне шолу ғана жасалып, соңында «Қаныш Сәтбаевтың Қазақстан ғылымын дамытуға қосқан үлесі» атты реферат жазу жөнінде тапсырма беріліпті.

Дегенмен Қаныш Имантайұлы Сәтбаевтың ғылымның сан алуан қырын меңгерген, ғылымның дамуына елеулі үлес қосқан ғалым екендігі туралы мәліметтер мектеп

оқулықтарында толық берілмейді. Себебі 8-сыныптың география оқулығында §10 «Жаңа дәуірдегі Қазақстан аумағын зерттеу» атты тақырыбында Сәтбаевтың геология саласындағы жұмыстары қаралып, соңында «Қаныш Сәтбаевтың Қазақстан ғылымының дамуына қосқан үлесі» тақырыбы бойынша эссе жазу үшін тапсырма беріледі. Бұл мәліметтер ғалымның ғылымға сіңірген еңбегін танытуға жеткіліксіз.

Ал орыс мектептері үшін жазылған 11-сыныптың «Қазақ тілі» оқулығында Қаныш Имантайұлы жайында қысқа ғана мәлімет ұсынылған. 11-сыныпқа арналған 1994 жылы жарық көрген «Қазақ әдебиеті» оқулығында ғалымның «Абай жолы» роман-эпопеясы жайлы ғылыми тұжырымы келтірілген. Оның өзі «Абай жолы - тек қана қазақ әдебиетінің емес, бүкіл кеңес әдебиетінің ең үздік жетістігінің бірі» - деп, өте қысқа қайрылған болатын. Ал 2007 жылы қайта басып шығарылған 11-сыныптың қоғамдық-гуманитарлық бағыттағы «Қазақ әдебиеті» оқулығында Қаныш Имантайұлының бұл пікірін оқулықтан мүлде алып тастаған. Ғалымның қазақ тілінде жазылған алғашқы еңбегі «Алгебра» оқулығы жайында толық мәлімет математиканы тереңдетіп оқытатын арнайы сыныптардың бағдарламасына енгізіліп, жай сыныптарда қосымша факулътатив сабақ ретінде оқытылғаны дұрыс деп ойлаймыз. Академик-ғалым Қаныш Имантайұлының мектеп оқушылары үшін жазылған оқулықтары мен оқу құралдары қаншама жыл өтсе де өз маңызын жойған жоқ. Қайта жыл өткен сайын олардың құндылығы арта түсуде. Сондықтан ғалымның оқулықтарын баспадан қайта шығарып, оның ғылымға қосқан үлесі жайында жан-жақты мәліметтер беріп, қазақтан шыққан тұңғыш академиктің ғалымдық тұлғасын айқын танытатындай мағлұматтар берсе дұрыс болар еді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1 Сәтбаев Қ.И. Қазақстан – менің Отаным. -Алматы: Ғылым, 2009ж.
2 Өмірбеков А.Ә. «Қ.И.Сәтбаевтың қазақ әдебиетіне қосқан үлесі». ҚазҰТУ хабаршысы, 1999ж.
3 Сәтбаев Қ.И. Қаныш және сұлу саз. -Алматы: Білік, 1999ж.
4. Қаныш Сатпаев. Энциклопедия / Бас редактор Б.Ө.Жақып. –Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 2011ж.

UDC 372.881.1

TECHNOLOGY OF CRITICAL THINKING DEVELOPMENT IN THE PROCESS OF TEACHING STUDENTS TO READ AND WRITE

Student group: 1703-81 **Davranova D.Zh.**
Scientific supervisor: master teacher **Suyundikov A.A.**
South Kazakhstan pedagogical university after named O.Zhanibekov. Shymkent

Түйін

Бұл мақалада білім беру жүйесінде маңызды рөл атқаратын сыни тұрғыдан ойлау қарастырылады. Талдауды, өзін-өзі реттеуді, сынды қолдану, болжамды анықтау, түсіндіру және бағалау сыни ойлаудың негізгі құрамдас бөліктері болып табылады. 21 ғасырда

оқушылар мен мұғалімдердің сыни тұрғыдан ойлау қабілетін дамытуда технология маңызды рөл атқарады. Ақпараттық технологияларды қолдану күрт өсті, сыни ойлауды арттырып, оны қолдану тәсілі өзгерді. Оқу бағдарламасында сыни тұрғыдан ойлауға себеп-салдар байланысын анықтау, әртүрлі критерийлер арқылы бөлшектердегі ұқсастықтар мен айырмашылықтарды анықтау, берілген ақпараттың қолайлылығы мен сенімділігін бағалау, ақпаратты талдау, бағалау, интерпретациялау және алу сияқты бірнеше ішкі дағдыларды қамтитыны айтылады.

Резюме

В данной статье рассматривается критическое мышление, занимающее значительную роль в системе образования. Использование анализа, само-регуляция, критика, выявление предположений, интерпретация и оценка являются основными компонентами критического мышления. В 21 веке технологии играют важную роль в развитии навыков критического мышления у учащихся и учителей. Использование информационных технологий резко возросло, что усилило критическое мышление и изменило способы его использования. Говорят, что в учебной программе критическое мышление включает в себя несколько навыков, таких как выявление причинно-следственных связей, выявление сходств и различий в деталях с использованием различных критериев, оценка приемлемости и достоверности предоставленной информации, анализ, оценка, интерпретация и получение информации.

Currently, critical thinking holds a significant role in the educational system. The use of analysis, self-regulation, critique, identification of assumptions, interpretation, and evaluation are major components of critical thinking. In the 21st century, technology plays an important role in developing critical thinking skills in students and teachers. The use of information technology has increased dramatically, which has enhanced critical thinking and changed the way it is used. In the curriculum, critical thinking is said to include several sub-skills such as detecting cause-and-effect relationships, identifying similarities and differences in details using various criteria, assessing the acceptability and credibility of information provided, analyzing, evaluating, interpreting and get conclusion.

Technology is changing the way we think, collect and produce information. Especially the Internet is changing the way we live and think. In a study comparing basic understanding of material in classrooms with and without Internet access, students who were allowed access to the Internet in class and required to use the Internet to study were more likely than students without Internet access to Better. Understand the material well.

The 21st century, also known as the computer age, has seen widespread changes in people's learning styles and social relationships. Life accomplishments are viewed as more than just rote learning. Rather, it involves collaborating and sharing, leveraging knowledge to solve complex problems, adapting easily to new environments, creating solutions, and taking advantage of technological advancements to generate solutions and knowledge. This is why previous expectations about an individual's knowledge, abilities and skills have changed. The needs of the 21st century, including critical thinking, creative thinking, innovation, problem solving, collaboration, communication, joint decision-making, and knowledge creation, have been met.

Critical thinking is seen as a tool that enables people to take responsibility for learning, thinking, and other aspects of life and achieve self-actualization. It is also one of the most important factors currently in the process of acquiring and using advanced technologies of this century, using the necessary skills such as technology, creativity, analysis, management, storage and transmission of information as needed (PPRC, 2011); Thompson, 2001). The International Society for Technology in Education (ISTE)'s 2009 National Educational Technology Standards for Students (NETS-S) report states that students must have access to appropriate educational technologies for learning. Evaluate knowledge and use it to develop new products, make informed decisions, support individual learning, and help others learn (ISTE, 2009).

Various studies on the influence of technology on critical thinking skills have shown that students who research online increase their confidence in communication and develop critical thinking skills (Arat, 2011). The most important reason why the web environment contributes to student motivation is that today's students are more familiar with computer culture (Owston, 1997). Therefore, this extensive information network enables students to utilize critical thinking skills such as analysis, synthesis, and evaluation (Uluyol, 2011). Let's take the Internet as an example: When teachers combine the use of web folios with traditional note-taking, web folios help students develop critical thinking skills and provide them with a safe, consistent, and easily accessible tool.

New technologies used in education to develop critical thinking

The following describes new technologies that differentiate current forms of interaction and communication in traditional classroom settings and learning environments. The potential impact of these techniques on critical thinking is also assessed.

Online discussion. Discussion forums, one of the most widely used technologies in online education, are collaborative learning environments in which people share their ideas with each other and with other groups (MacKnight, 2000). This technology was first used by scientists to facilitate discussion and collaboration when the Internet was first developed. These tools, which allow students to discuss problems in an open environment, provide online learning communities and opportunities for students to interact with other students or teachers at any time, both academically and socially (Corrich, Kinshuk, & Hunt, 2004). That is, this environment focuses on students' understanding and how they can meaningfully interact with other people and ideas (MacKnight, 2000). Furthermore, since forums are web-based (Cheong & Cheung, 2008), users can access them anytime and anywhere and save their conversations and discussions.

In this way, online discussions continue to support the learning environment both immediately and over time. As mobile devices increasingly dominate our lives as more people are online at the same time, synchronous discussion forums are becoming more common. Both synchronous and asynchronous discussions have different pedagogical potential and are very beneficial for students and teachers. Bach, Haynes, and Smith (2006) argue that online discussions provide relief to students who are hesitant, shy, and quiet during classroom discussions.

However, Cheong and Cheng (2008) point out that such an environment can reduce students' fear of face-to-face discussions conducted over the Internet and provide students with more time to think and express their thoughts more clearly. Markel suggests that courses that include online discussions maximize learning and increase student engagement. According to McKnight, the technology allows close monitoring of students' learning and critical thinking skills through collaboration, reflection, discussion and peer learning, increasing engagement and collaboration in the learning process.

Echoing McKnight's comments, Bender argues that online discussions provide students with open and inclusive opportunities for active participation and collaboration. These environments create a collaborative learning environment that provides students with the opportunity to interact with other students and enable student-to-student interaction, which is an important part of online education.

Gokhale argues that the active exchange of ideas between small groups promotes critical thinking in collaborative learning. For this reason, online discussions can be effectively used to teach critical thinking and provide comprehensive understanding (Cheong & Cheung, 2008). McKnight (2000) argues that critical thinking is possible in many online discussion groups that provide students with opportunities to practice and participate. Furthermore, McLaughlin and Minard (2009) argue that online discussion forums can support high-level thought processes. An environment in which elements such as topics, related cases, and cards are carefully organized helps students develop high-level thinking skills. In these studies, higher order thinking and critical thinking are considered synonymous. In summary, online discussion forums promote critical thinking by providing opportunities for active participation, collaboration and interaction.

Virtual learning environment. Virtual learning environments are Web 2.0 technologies that can be considered a new way of learning and teaching (Solomon and Schram,). Meadows (2008)

defines a virtual environment as an interactive online system in which many people (sometimes millions) participate to create interactive narratives. Virtual environments provide users with a variety of experiences in a technological environment that provides them with a strong sense of presence within the environment (Warburton, 2009). These environments are considered richer, more creative, and more impactful than other tools people use for learning, even other Web 2.0 tools (Solomon & Schrum, 2011).

The most well-known and popular virtual learning environment is Second Life (Warburton, Solomon & Schrum). Second Life is a three-dimensional online world created by users for a variety of purposes, including social interaction. People can participate in this environment by creating an avatar or character. In this virtual world, users can perform many of the same tasks as in real life, including meeting friends, joining groups, socializing, obtaining a college education, and purchasing consumer goods, vehicles, or homes. Participation is free, although some activities require payment.

From an educational perspective, we can see that virtual learning environments serve a variety of purposes. These environments are learning-friendly for both students and teachers and can be used to distribute course materials online (O'Leary & Ramsden, Resta & Laferrière). The virtual learning environment makes it easy for students to obtain learning materials and resources on and off campus, and provides flexible support for freelance teachers to connect and support students anytime, anywhere. Teachers can also benefit from these environments for professional development as well as communication, collaboration, and information sharing with colleagues and experts (Solomon & Schrum, 2011).

Virtual learning environments are therefore gaining traction in the education sector (Warburton) and hold the potential for new ways of learning and teaching, such as active and independent learning consisting of online communication, online assessment and collaborative learning (O'Leary and Ramsden). . These environments provide opportunities for groups and individuals to create, collaborate, and communicate. Solomon and Shrum say the multi-user virtual learning environment is designed to promote student learning and creative thinking. Virtual environments can be used to support online collaboration (Resta & Laferriere) and allow students and faculty to develop diverse relationships with each other (Piccoli, Ahmad, & Ives, 2001). This environment helps students build creative lives where they can interact with others and explore the world (Solomon and Scar). These environments are dominated by a high level of student control. This supports communication and interaction between participants during the learning process and provides opportunities to restructure the learning process in ways that cannot be achieved through computer-based learning alone (Piccoli, Ahmad, & Ives, 2001).

Social media. The existence of online communication and communities makes it possible to connect with people electronically to exchange interests, concerns, and opinions without having to be in the same geographical location to communicate (Solomon & Schrum, 2011). Social media has fundamentally changed the way we connect, interact, and share information (Toowner & Munoz, 2011). Social networks, one of the tools of Web 2.0, can be defined as websites that bring people together to, for example, communicate, exchange ideas, activities and interests, and make new friends. In these environments, users can socialize through friend lists and links, connect directly with other users, or join online groups (Green & Hannon, 2007).

Social networks have become part of the educational process as they reach many people and have millions of users. Social networks are designed to support relationships between students and between students and teachers, and can be used for learning, professional development, and content sharing (Blankenship, 2011; Crane). Faculty benefit from this environment in which they can share relevant topics, questions, and ideas with colleagues. Teachers can also use them to share information with families and students, share files, and conduct other classroom activities such as video lessons, notes, and podcasts. Students can ask questions and explain issues related to the course (Solomon & Schrum, 2011).

There is limited research in the literature examining the impact of social media on critical thinking. According to Saade, Morin, and Thomas (2012), online learning environments promote critical

thinking, which is the interaction between elements such as content, interaction, and design (pedagogy and design). Social media can also be used as an online learning environment to provide opportunities for critical thinking. Another researcher stated that the key to social media use is the ability to evaluate the credibility of information sources regardless of their actual content (Pattison, 2012). Although this activity is carried out in a traditional environment using traditional learning materials such as books, it is important, but absolutely essential, in a social media environment because information in social media environments does not typically undergo the same verification process as formal printed documents. The skill of assessing reliability/validity clearly requires critical thinking.

References:

1. National Educational Technology Standards for Students, Thompson 2001.
2. Measuring Critical thinking within discussion, Corrich, Kinshuk, & Hunt, 2004.
3. Critical Thinking and Digital Technologies: Concepts, Methodologies, Tools, and Applications, Solomon & Schrum, 2019.

ОӘЖ 37.013

ЛОГОПЕДИЯЛЫҚ ДИАГНОСТИКАНЫҢ МАҢЫЗЫ

Жакияева Қ. А. - 1901-20 тобының студенті
Ғылыми жетекші:Керимбекова Ж.У. – аға оқытушы
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

Речевые нарушения – частое явление у детей дошкольного возраста. Из-за этого многих родителей волнуют следующие вопросы: пройдет ли оно само, как помочь малышу и можно ли предотвратить нарушения речи? Часто во время консультации логопед ставит диагноз «дислалия».

Речь, в том числе ее звуковая сторона, не является врожденной способностью, а развивается вместе с физическим и умственным развитием ребенка в процессе онтогенеза и служит показателем его общего развития.

Summary

Speech disorders are a common occurrence in preschool children. Because of this, many parents are concerned about the following questions: will it go away on its own, how to help the baby, and is it possible to prevent speech disorders? Often during a consultation, a speech therapist makes a diagnosis of dyslalia.

Speech, including its sound side, is not an innate ability, but develops along with the physical and mental development of the child in the process of ontogenesis and serves as an indicator of his overall development.

Сөйлеу адамның қоғамда табысты өмір сүруінің негізгі факторы болып табылады. Сөйлеу тек қарым-қатынас пен байланыс құралы ғана емес, сонымен қатар адамның туғаннан бастап психикалық және әлеуметтік өмірдің алуан түрлілігін меңгеру құралы.

Осыған байланысты адамның дұрыс сөйлей білуі және өзінің сөйлеу қабілетін қоғамда толық пайдалануы аса маңызды. Бұған соңғы кезде кең таралған сөйлеу дамуындағы, атап айтқанда дыбысты айтудағы бұзылулар мен ауытқулар кедергі келтіруі мүмкін.

Дислалия – дыбыстың айтылу бұзылыстарының бір түрі. Бұл термин алғаш рет 1827 жылы енгізілген.

Г.А. Волкованың пікірінше, дислалияның әртүрлі формалары балаларда да, ересектерде де кездеседі. Бұл сөйлеу тілінің бұзылуы әсіресе мектеп жасына дейінгі балалардыі тілдік

дамуына әсер етеді. Отандық және шетелдік зерттеушілердің статистикалық мәліметтері мектеп жасына дейінгі балалардың 40%-да дыбыстың айтылуында кемшіліктер бар екенін көрсетеді [1, 52-б.].

Мектеп жасына дейінгі балаларда дыбысты айтудың бұзылуы жиі кездесетін құбылыс. Осыған байланысты көптеген ата-аналар келесі сұрақтарға алаңдайды: бұл өздігінен кетеді ме, нәрестеге қалай көмектесуге болады және сөйлеу бұзылыстарының алдын алуға болады ма? Көбінесе консультация кезінде логопед «дислалия» диагнозын айтады.

Сөйлеу, оның дыбыстық жағын қоса алғанда, туа біткен қабілет емес, онтогенез процесінде баланың дене және психикалық дамуымен қатар дамып, оның жалпы дамуының көрсеткіші қызметін атқарады. Барлық балаларда дыбыс айтудың дамуы мен қалыптасуы әртүрлі уақытта болады. Кейбір балалар белгілі бір кезеңде дыбыстарды дұрыс және анық айтады, ал басқалары бұзып айтады. Дыбыстың айтылу сапасы енді ғана белсенді қызмет ете бастаған артикуляциялық аппарат мүшелерінің жағдайы мен қозғалғыштығына байланысты. Балалардың сөйлеу тілінің фонетикалық жағының даму заңдылықтарын білу дыбыс айтылу бұзылыстарын уақтылы және дұрыс диагностикалау және сөйлеу патологиясын жеңу үшін барлық түзету және тәрбие жұмыстарын жүргізу үшін қажет.

Дыбысты дұрыс айту – баланың әрбір сөйлеу дыбысын анық айтуы ғана емес, сонымен қатар оның осы дыбыстарды буын мен сөзге біріктіру үлгілерін меңгеруі.

Н. А.Чевелеваныңана тіліндегі дыбыстарды қабылдау мен қайталау сөйлеу-есту және сөйлеу-қозғалыс анализаторларының үйлесімді жұмысына байланысты екенін айтады. Фонематикалық есту әр дыбыстың дұрыс айтылуын қамтамасыз ететін артикуляциялық мүшелерді,анық дикцияны дамытуға мүмкіндік береді деп атап көрсетеді [2, 134-б.].

Зерттеушілер балалардың сөйлеуінің даму кезеңдерінің әртүрлі санын анықтайды, оларды әрқайсысы басқаша атайды және олардың әртүрлі жас шегін көрсетеді. Көптеген жұмыстарда үш кезең бөлінеді:

1) уілдеу мен былдырлау кезеңі (2-6 ай және 5-11 ай) сөз алды, дайындық;

2) тілді бастапқы меңгеру кезеңі (11 – 12 ай);

3) грамматиканы меңгеру кезеңі.

А.Н. Гвоздевтің айтуынша, сөйлеуге дейінгі кезең сөйлеу әрекетінің өзіне қатысты дайындық болып табылады. Бала жеке дыбыстарды, буындарды және буын тіркесімдерін артикуляциялауға жаттығады, есту және сөйлеу моторлық бейнелерін үйлестіру пайда болады, ана тілінің интонациялық құрылымдары жаттығады, фонематикалық естуді дамыту үшін алғышарттар қалыптасады, онсыз ең қарапайым сөзді айтумүмкін емес. Сөйлеудің фонетикалық жағының дамуы перифериялық сөйлеу аппаратының жұмысының,қозғалыс сферасының дамуымен тығыз байланысты[3, 79-б.].

В.П. Глуховтың пікірінше, бұл уақытта бала белгілі бір дыбыстарды айта алады, бірақ олар ешқандай жағдайда байланыс құралы емес.Өйткені, олардың нақты локализациясы жоқ және артикуляциядағы белгісіздікпен сипатталады. Олар белгілі бір тілдің дыбыстық құрамына сәйкес келмейді [4, 95-б.].

Дамудың ең маңызды секірісі 4-5 ай аралығында болады. Бұл кезде дыбыстарда локализациялық белгі пайда болып, буынның құрылымы басталады, сөйлеу ағымы буындарға ыдырайды. Бұл балада басқа сөйлеу механизмдеріне қатысты автономды, буын құрудың физиологиялық механизмі қалыптасады дегенді білдіреді. Баланың сөйлеуі жаңа сапаға ие болады.

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының статистикасы бойынша әлемде 15 миллионға жуық адамның денсаулығы мен өмір сүру мүмкіндіктері шектеулі. Оның 20%-ы әртүрлі сөйлеу тілі бұзылған адамдар. Ал бұл көрсеткіш жыл сайын артып келеді. Дыбыстардың айтылуын түзетудегі негізгі міндет – диагностика. Мектепке келген бірінші сынып оқушыларының сөйлеуінде әртүрлі ақаулар бар: дыбыстың айтылуындағы кемшіліктер, интонациялық экспрессивтіліктің бұзылуы, сөйлеудің дыбыстық-буындық құрылымы, есте сақтау және зейін сияқты маңызды элементтер зардап шегеді. Осы проблемалардың барлығы

қарым-қатынаста, когнитивтік және интеллектуалдық салаларда қиындықтар тудырады. Қазіргі әлемде теледидар мен ғаламтор бірте-бірте кітаптар мен жаңды қарым-қатынасты алмастыра отырып, көп орын алады. Компьютерлік ойындар мен заманауи мультфильмдерді көру баланың толық қалыптаспаған психикасын шамадан тыс жүктейді, мұның барлығы психофизикалық дамуына зиянды әсер етеді. Ақпараттың шамадан тыс жүктелуі жүйке бұзылуына, сондай-ақ сөйлеуді дамыту проблемаларына әкелуі мүмкін. Көбінесе ата-аналардың өздері дыбысты айтуда қателіктерге ұшырайды және кейбір сөздерді ұқыпсыз айтады. Балалар бұрмаланған дыбысты естіп, қате айтады. Кішкентай балаларға арналған негізгі оқыту орталары отбасы және балабақша, онда бала уақытының көп бөлігін өткізеді. Мектепке дейінгі жаста балалардың қабылдау қабілеті жоғары, мұғалім мен ата-ана ауызша сөйлегенде дыбыстар мен сөздерді өте анық айтуы, баланың үлкендердің сөйлегенін қайталап, еліктейтінін естен шығармай, сөйлемдерді дұрыс құруы керек.

Ата-аналар баланың кішкентай кезінен бастап сөйлеу ортасына назар аударуы керек. Сөйлеу патологиясы бар баланы тексеру кезінде жасын ескеру қажет. Сөйлеудің қалыпты қалыптасуы үшін ми қыртысының белгілі бір жетілуге жетіп, артикуляциялық аппараты қалыптасып, есту қабілетінің сақталуы қажет. Балалар еліктеуге қабілетті, сондықтан олардың қолайлы сөйлеу ортасында тәрбиеленгені өте маңызды. Бұл белгілі бір ережелер негізінде жасалған тілдік құрылымдарды пайдалана отырып, адамға қоршаған әлемді тануға, адамдармен қарым-қатынас жасауға мүмкіндік беретін сөйлеу. Сөйлеу процесі бір жағынан ойдың қалыптасуы мен тұжырымдалуы, екінші жағынан қабылдау және түсіну. Тексеру мен диагностикада баланың сөйлеу қабілетіне маңызды рөл берілуі керек. Фонематикалық және фонетикалық естудің бірлескен қызметі басқа біреудің сөзін қабылдауды және бағалауды ғана емес, сонымен қатар өз сөзін бақылауды жүзеге асырады. Сөйлеуді есту – айтылымның қалыптасуына түрткі болып табылады. Фонематикалық есту дыбыстарды дұрыс айтуды үйренуге мүмкіндік береді. Сөйлеуді есту қабілетінің дамуы дұрыс сөйлеу артикуляциясы мен интонациясын меңгерумен байланысты. Жақсы дайындалған фонематикалық қабылдау естілген сөйлеуге еліктеу қабілетінен көрінеді. Ең алдымен, фонематикалық естуді дамыту керек, өйткені бұл сөз құрамына кіретін барлық сөйлеу дыбыстарын ажырата және жаңғырту, оларды ана тілінің фонетикасымен және ережелерімен байланыстыра білу. Дислалияға арналған логопедиялық жұмыстың негізгі мақсаты - сөйлеу дыбыстарын дұрыс айту мен қайталау дағдыларын қалыптастыру. Сөйлеу тілінің дыбыстарын дұрыс жаңғырту үшін бала сөйлеу дыбыстарын танып, оларды араластырмау керек. Тексеруден кейін логопед айтылу ақауларының жойылғанын анықтайды және осы мәліметтер негізінде қайта қаралған диагнозды немесе логопедтік есеп береді. Осындай кешенді логопедиялық тексерудің нәтижесінде дислалияның себебі, сипаты мен ауырлығы туралы қорытынды жасауға, сонымен қатар ақауды түзету жолдарын көрсетуге қажетті барлық мәліметтерді алуға болады [5].

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Волкова Г. А. Методика психолого-логопедического обследования детей с нарушениями речи. Вопросы дифференциальной диагностики: Учебно-методическое пособие, М.: Детство-Пресс, 2014.–144с.
2. Филичева Т. Б., Чевелева Н. А., Чиркина Г. В. Основы логопедии: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Педагогика и психология (дошк.)» М.: Просвещение, 2020. – 223с.
3. Гвоздев, А.Н. Вопросы изучения детской речи [Текст] / А.Н. Гвоздев. - М.: Творческий центр Сфера, 2017. – 470с.
4. Глухов, В.П. Основы психолингвистики [Текст]: учеб.пособие для студентов педвузов / В.П. Глухов.- М.: АСТ: Астрель, 2015. – 351с.

ОӘЖ 37.013

СӨЙЛЕУ ТІЛІ ЖАЛПЫ ДАМЫМАҒАН БАЛАЛАРМЕН ЛОГОПЕДИЯЛЫҚ ЖҰМЫСТА ТЕАТРЛАНДЫРЫЛҒАН ОЙЫНДАРДЫ ҚОЛДАНУ

АсилбековаҰ.Б. - 1901-20 тобының студенті
Ғылыми жетекші:Керимбекова Ж.У. – аға оқытушы
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

Театрализованные игры помогают детям развивать и совершенствовать разговорную речь. Это источник всестороннего развития ребенка и его творческих способностей. В ходе такой игры важно развивать эмпатию, дети учатся распознавать эмоциональное состояние человека по мимике, жестам, интонации, ставить себя на свое место в разных ситуациях, находить адекватные способы оказания помощи.

Театрализованная игра признана формой организованной учебной деятельности дошкольников эффективным средством развития детской речи и оказывает положительное влияние на общее развитие ребенка.

Summary

Theatrical games help children to develop and improve their spoken language. It is a source of all-round development of a child and his creative abilities. During such a game it is important to develop empathy, children learn to recognize the emotional state of a person by facial expressions, gestures, intonation, to put themselves in their place in different situations, to find adequate ways to help.

The theatrical game is recognized as a form of organized learning activities of preschoolers as an effective means of developing children's speech and has a positive impact on the overall development of the child.

Сөйлеу тілі жалпы дамымаған (СТЖД) балаларда сөйлеудің кеш басталуы, сөздік қорының өте шектеулілігі, аграмматизм, фонеманың айтылуындағы және қалыптасуында ақауларбар.

Балаларда сөйлеудің дамымауы әртүрлі дәрежеде көрінеді: бұл былдырлау, сөйлеудің толық болмауы және фонетикалық-фонематикалық немесе лексика-грамматикалық дамымауы элементтері бар фразалық сөйлеу болуы мүмкін.

Түзету құралы ретінде театрландырылған ойынды таңдауға болады. Ол баланың жан-жақты дамуының және оның шығармашылық қабілеттерінің қайнар көзі болып табылады және СТЖД мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу тілін дамытуға кешенді әсер етеді.

Сабақта театрландырылған ойындарға қатысқан балалардың біртұтас монологтық және диалогтік сөйлеуі дамып, сөздік қорлары кеңейеді, қоршаған әлем мен кеңістік туралы түсініктері байып, сөйлеудің лексика-грамматикалық және фонематикалық жақтары жетілдіріледі.

Театрлық ойындар балалардың сөйлеу тілін дамытуға және жақсартуға көмектеседі. Бұл баланың жан-жақты дамуының және оның шығармашылық қабілеттерінің қайнар көзі. Мұндай ойын барысында эмпатияның дамуы, балалардың мимика, ым-ишара, интонация арқылы адамның эмоционалдық жағдайын тануға, әртүрлі жағдайларда өзін оның орнына қоюға, көмек көрсетудің барабар жолдарын табуға үйрену маңызды.

Театрлық ойын мектеп жасына дейінгі балалардың ұйымдастырылған оқу іс-әрекетінің бір түрі ретінде балалардың сөйлеуін дамытудың тиімді құралы ретінде танылады және жалпы баланың дамуына оң әсер етеді. Театрландырылған ойын әдістері балалардың сөйлеу кемістіктерін түзетуге көмектесетіні және үйлесімді және грамматикалық дұрыс сөйлеудің дамуына ықпал ететіні дәлелденді.

Н.С.Жуковатеатрландырылған қойылымның тәрбиелік мүмкіндіктерінің кеңдігін ерекше атап өтті. Оның ойынша, театрландырылған ойынға қатысу арқылы балалар қоршаған

әлемді бейнелер, түстер, дыбыстар арқылы жан-жақты таниды және шебер қойылған сұрақтар оларды ойлауға, талдауға, қорытынды жасауға, жалпылауға үйретеді»[1, 14-б.].

Сөйлеу тілін жетілдіру психикалық дамумен тығыз байланысты. Бала кейіпкерлердің немесе өзінің сөздерін мәнерлі жеткізуге тырысқанда, ол өздігінен байқамай, белсенді сөздік қорын белсендіреді, сөйлеудің дыбыстық мәдениетін, оның интонациялық құрылымын жақсартады.

Бала рөлді сомдай отырып, кейіпкердің сөздерін айта отырып, еріксіз өз ойын анық, түсінікті, дәл жеткізе бастайды. Сөйлеу барысында оның диалогтік сөйлеуі, оның грамматикалық құрылымы жетілдіріледі.

Э.П.Короткова театрлық ойында сөйлеуді дамыту жұмыстарының негізгі бағыттарын атап өтеді:

- сөйлеу мәдениетін дамыту: артикуляциялық моториканы, фонематикалық қабылдауды, сөйлеу тынысын, дыбысты дұрыс айтуды жетілдіру;

- жалпы және ұсақ моториканы дамыту: қозғалыстарды үйлестіру, қолдың ұсақ моторикасы, бұлшықет кернеуін жеңілдету, дұрыс дене қалпын қалыптастыру;

- сахналық дағдылар мен сөйлеу әрекетін дамыту: мимика, пантомима, ым-ишара, эмоционалды қабылдау, сөйлеудің грамматикалық құрылымын, сөйлеудің монологтық және диалогтық формаларын, ойын дағдыларын және шығармашылық дербестігін дамыту[2, 20-б.].

Театрлық ойын баланың әлеуметтенуіне және әдеби шығарманың адамгершілік мәнін саналы түрде түсінуіне көмектеседі. Ойынға қатысу серіктес сезімін дамытуға және өзара жағымды қарым-қатынас тәсілдерін меңгеруге қолайлы жағдай жасайды.

Ойын барысында логопед балаларды қызықтыруға, олардың назарын аударуға, шығармашылық қиялдың репродуктивті элементтерін, қарапайым логикалық ойлауды, есте сақтауды дамытуға және ең бастысы сөйлеуге ішкі мотивацияны қалыптастыруға мүмкіндік алады.

Л.Г.Омельченко театрландырылған ойындарды әдеби шығарма жеке орындалатын спектакльдік ойындар деп есептейді. Бала әртүрлі экспрессивті құралдарды пайдалана отырып, нақты бейнелерді қайталайды:ырғақ, мимика, ым-ишара, поза, жүріс және т.б. [3, 62-66 б.].

Ойынның бұл түрінің ерекшелігі – әрбір бала өзінің эмоциясын, сезімін, қалауын, көзқарасын оңашада ғана емес, көпшілік алдында да айта алады. Бұл тәжірибе балаларды ұялып, қысылмауға үйретеді. Бала мәтінді қайталағанда сөйлемдерді сауатты және қисынды түрде құрастыруға үйренеді, берілген жағдаятқа сәйкес сөздерді қолдануға жаттығады. Бұл фактор балалардың үйлесімді сөйлеуін белсенді түрде ынталандырады.

Театрландырылған ойынның ұжымдық сипаты балаларға шынайы және ойдан шығарылған жағдайларда ынтымақтастық тәжірибесін кеңейтуге және байытуға мүмкіндік береді.

Ертегіні немесе әңгімені сахналауға дайындалу барысында балалар мақсат пен оған жету жолдарын анықтауға, өз әрекеттерін өз бетінше жоспарлауға және үйлестіруге және т.б. үйренеді. Әртүрлі рөлдерді ойнай отырып, балалар ересектермен және құрдастарымен өзара әрекеттесу және қарым-қатынас дағдылары бойынша тәжірибе алады. Осылайша олардың әлеуметтік дамуы жүреді.

Бірқатар зерттеулерде театрлық ойындар сюжеттің эмоционалды экспрессивтілігінің жетекші әдістеріне қарай бейнелеу құралдары бойынша жіктеледі.Осылайша, Н.В. Нищева театрландырылғанойындарды екі топқа: драмалық және режиссерлік депбөледі.

Мектепке дейінгі мекемеде балалардың театрлық-ойын әрекеті екі түрлі болады. Олардың әрқайсысы өз кезегінде бірнеше түрге бөлінеді:

1) Режиссерлік ойындар. Бұл қуыршақ театрының әртүрлі түрлеріндегі қуыршақтармен ойындар, кейіпкерлер белгілі бір ойыншықтар болады.

2) Театрландырылған ойындар, балалардың өздері кейіпкер бейнесінде өздеріне алған рөлін, яғни драмалық ойындарды орындайды.

Режиссерлық ойындарында кейіперлер ойыншық немесе оларды алмастырушы заттар, бала режиссер рөлін атқарады,бүкіл ойынды басқарады.

Кейіпкерлердің дауыстарын салып, көрініске түсініктеме бере отырып, олар сөзбен жеткізудің әртүрлі құралдарын пайдаланады.

Режиссерлік ойындардың түрлері балабақшада қолданылатын театрлардың әртүрлілігіне сәйкес анықталады[4, 112-б.].

Т.А. Ткаченкорежиссерлік ойындардың толығырақ жіктелуін ұсынады:

- Үстел үсті ойыншық театры. Үстел үстінде нық тұратын және қозғалысқа кедергі келтірмейтін ойыншықтар мен қолөнер бұйымдары қолданылады.

- Үстел үсті сурет театры. Кейіпкерлер – суреттер. Олардың әрекеттері шектеулі. Кейіпкердің жағдайы, оның көңіл-күйі ойыншының интонациясы арқылы беріледі. Кейіпкерлер әрекет барысында пайда болады, бұл таңдану элементін және балалардың қызығушылығын тудырады.

-Суретті кітап. Оқиғалардың динамикасы мен тізбегі ауыспалы суреттер арқылы бейнеленген. Кітаптың парақтарын аудара отырып, жүргізуші оқиғалар мен кездесулерді бейнелейтін әртүрлі көріністерді көрсетеді.

- Фланелограф. Экранда суреттер көрсетіледі. Оларды экранды және суреттің артқы жағын жабатын фланель ұстайды. Суреттер ескі кітаптардан, журналдардан балалармен бірге таңдалады немесе өз бетінше жасалады.

- Көлеңке театры. Ол үшін жұқа қағаздан жасалған экран, қара жалпақ кейіпкерлер және олардың артында жарқын жарық көзі қажет, соның арқасында кейіпкерлер экранға көлеңке түсіреді. Көлеңкені саусақтар арқылы да алуға болады. Қойылым сәйкес дыбыспен бірге жүреді [5, 42-б.].

Драмалық ойындарда бала орындаушы ретінде сөздік және вербалды емес экспрессивтілік құралдарының жиынтығын пайдалана отырып, өз бетінше образ жасайды. Драмалық ойындардың түрлері:

- жануарлардың, адамдардың, әдеби кейіпкерлердің бейнесіне еліктейтін ойындар;
- мәтін бойынша рөлдік диалогтар;
- шығармаларды сахналау;
- бір немесе бірнеше шығармалар бойынша қойылымдарды қою;
- алдын ала дайындықсыз бір немесе бірнеше шығармалар бойынша қойылымдарды қою;

Драмалық ойындар көрерменсіз орындалады немесе концерттік қойылым сипатында болады. Олар әдеттегі театрландырылған түрде (сахна, перде, декорация, костюмдер т.б.) немесе жаппай сюжеттік спектакль түрінде қойылатындықтан театрландырылу деп аталады.

Драмалық ойындарда орындаушы қуыршақтарды пайдалана алады. О.С. Ушакова, Е.М. Струнинамектеп жасына дейінгі балаларға арналған драмалық ойындардың бірнеше түрін анықтайды:

- Саусақ театры. Бала атрибуттарды саусақтарына киеді. Ол қолында бейнесі бар кейіпкерді ойнады. Сюжет өрбіген кезде ол мәтінді айта отырып, бір немесе бірнеше саусақпен әрекет етеді. Әрекеттерді экранның артында немесе бөлмеде еркін қозғалу кезінде бейнелеуге болады.

- Бибабо қуыршақтарымен драмалық ойындар. Бұл ойындарда бибабо қуыршақтары қолға киіледі. Перде тартылып,жүргізушіартында тұрады.. Мұндай қуыршақтарды ескі ойыншықтарды пайдаланып қолдан жасауға болады.

- Көріністі алдын-ала дайындықсыз сахналау [6, 125-б.].

Театрландырылған ойынды ертегілер, әңгімелер, арнайы жазылған көріністерді сахналау ретінде қоюға болады. Ертегі – түзету жұмысының ең әмбебап, жан-жақты әдісі. Ертегі мәтіндері сөздік қорын молайтады, диалогты дұрыс құруға көмектеседі, демек, байланыстырып сөйлеудің дамуына әсер етеді.

Топтық жұмысты бастау үшін тәрбиеші балаларды ертегі түрлерімен таныстырып, ерекшеліктерін түсіндіріп, мазмұнына мән беруі қажет.

Мектеп жасына дейінгі балалардың театрландырылған ойыны дамыта оқыту принциптеріне негізделген. Оның әдістері психологиялық жайлылыққа ерекше назар аудара отырып, даму заңдылықтарына негізделген:

- мүмкіндігінше стрессті тудыратын барлық факторларды жою;
- еркіндік, ынталандыру мен шығармашылық белсенділік;
- нақты түрткілерді дамыту. Мәжбүрлеп ойнатуға, оқытуғаболмайды. Ішкі, жеке түрткілер ересек адамның беделінен туындайтын сыртқы, жағдайлық түрткілерден басым болуы керек. Ішкі түрткілерміндетті түрде сәттілік пен алға жылжу түрткілер қамтуы керек.

Жалпы сөйлеу тілі дамымаған балаға арналған театрлық даму ортасы эмоционалды жай-күйге, өзін-өзі дамытуға және жас ерекшеліктерінің жетекші қажеттіліктерін қанағаттандыруға ықпал ететін психологиялық-педагогикалық жағдайлар кешенін қамтамасыз етеді: сөйлеу дамуының бұзылуынбарынша түзету,онымен байланысты моторлы, эмоционалды және т.б.бұзылуларды өтеу, мақсатты әлеуметтік-эмоционалды даму, өзінің мінез-құлқын және басқалармен өзара әрекеттесуін саналы реттеу механизмдерін қалыптастыру.

Сонымен, жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, балаға арналған театрлық ойын жан-жақты, оның ішінде оның шығармашылық қабілеттерін және, әрине, сөйлеу қабілетін дамытудың қайнар көзі болып табылады деп қорытынды жасауға болады. Тәжірибеде театрландырылған ойын әдістерінің көмегімен баланың біртұтас монологтық және диалогтық сөйлеуі қалыптаса бастайды, оның сөздік қоры кеңейеді, қоршаған орта туралы түсініктері байытады. Ойын сонымен қатар сөйлеудің лексикалық-грамматикалық және фонематикалық аспектілерін жақсартуға көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Жукова Н.С., Мастюкова Е.М., Филичева Т.Б. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников, второеиздание/ Н.С.Жукова, Е.М. Мастюкова,Т.Б.Филичева. – М.: Просвещение. 2015. – 320 с.
2. Короткова Э.П. Обучение детей дошкольного рассказыванию. / Пособие для воспитателя детского сада / Э.П.Короткова. – М.: Просвещение, 2018. – 223 с.
3. Омельченко Л.Г. Театрализованные игры как средство активизации речевой деятельности детей-логопатов // Молодой ученый. – 2017. –№34.1. – С. 62-66.
4. Нищева Н. В. Развивающие сказки: Цикл занятий по развитию лексического состава языка, совершенствованию грамматического строя речи, развитию связной речи у детей дошкольного возраста: учебно-методическое пособие-конспект. –Детство-пресс, 2002. –47 с.
5. Ткаченко Т.А. Обучение детей творческому рассказыванию по картинам/ Пособие для логопеда / Т.А. Ткаченко. – М.: 2022. – 48 с.
6. Ушакова О.С., Струнина Е.М. Методика развития речи детей дошкольного учреждений / О.С. Ушакова, Е.М. Струнина. – М.: Владос, 2021. – 288 с.

ОӘЖ 37.013

АЛАЛИЯ ЖӘНЕ ОНЫ ЛОГОПЕДИЯЛЫҚ ТҮЗЕТУ МҮМКІНДІКТЕРІ

Аққұл А.С., Асанова У. Қ.- 1901-20 тобының студенттері

Ғылыми жетекші:Керимбекова Ж.У. – аға оқытушы

Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

Механизм алалии недостаточно изучен. Наиболее убедительная точка зрения: нарушение функционирования языкового механизма связано с избирательной неспособностью овладеть языком как разновидностью знаковой системы.При алалии отсутствие развития речи принимает систематический характер.

Типичные проявления алалии: аграмматизм, нарушение актуализации слов, трудности в выборе фонем и указании их порядка, нарушение слоговой структуры слов. Речь, появляющаяся поздно, развивается по-особому. Нарушение неречевой деятельности проявляется в незрелости двигательных и психических функций.

Summary

The mechanism of alalia is not well understood. The most convincing point of view: disruption of the functioning of the language mechanism is associated with a selective inability to master language as a type of sign system. With alalia, the lack of speech development becomes systematic.

Typical manifestations of alalia: agrammatism, violation of the actualization of words, difficulties in choosing phonemes and indicating their order, violation of the syllabic structure of words. Speech that appears late develops in a special way. Violation of non-speech activity is manifested in the immaturity of motor and mental functions.

Алалия - есту қабілеті қалыпты балалардың сөйлеу тілінің жеткіліксіз дамуы немесе толық болмауы. Алалия, сонымен қатар дисфазия деп те аталады.Р.А. Белова-Давидалалия ми қыртысының органикалық зақымдануынан туындайдытынын атап өтеді. Диагнозды 3 жастан кейін балаларға невропатолог қояды, ал ол уақытқа дейін сөйлеу тілінің кешеуілдеуі диагнозы қойылады [1, 41-б.]

Қазіргі уақытта балалардағы сөйлеу проблемаларымен сипатталатын алалия өте кең таралған құбылыс. Ал кейбір сарапшылар асықпауға кеңес береді, бала өскенше күту керек дегенді айтады. Міне, қателік осында жатыр, өйткені 5 жасар баланың сөйлеу аппараты қалыптасады және аномалияны түзету қиынырақ болады.

Психо-эмоционалды стресс және сөйлеудің дамымауы интеллектке әсер етуі мүмкін, сондықтан ешбір жағдайда оның өскен сайын өздігінен кетуін күтуге болмайды.

Уақытты өткізіп алған кезде, анықталған ақауды ұзақ түзетуге тура келеді, ал бала өзінің басқа балалардан ерекше екенін түсінеді және оған қарым-қатынас жасау қиын екенін сезінеді. Түзету жұмысын сәби кезінен бастау керек, неғұрлым ерте болса, нәтиже соғұрлым тиімді болады. Ал бала мектеп табалдырығын аттағанша қатарластарымен тең сөйлесе алып, қарым-қатынас жасай алады.

Заманауи сарапшылар патологияның сенсорлық және моторлы түрлерін ажыратады. Алалияның ауырлығы бір немесе басқа түрдің басымдылығына байланысты.

Моторлы алалияда сөйлеу синтезіне жауап беретін ми аймақтарының жұмысы бұзылады. Г.Б.Ибатова, Ж.Ж.Нұрсеитова атап өткендей, бала не айтып тұрғанын түсінеді, бірақ оның сөйлеу мәнерлілігі жоқ, мәнерлі сөйлеуі дамымаған. Балаға әр сөздегі дыбыс тізбегін таңдау, сөздерді мағынасына қарай байланыстыру, сөз тіркестерін құрастыру қиын немесе мүмкін емес болады.

Сөйлеудің дамуы дыбыстарды және сөздердің үзінділерін айтуда байқалады. Моторлы алалия диагнозы сөздік қоры өте нашар балаларға қойылады, олар кейбір сөздерді қате, мағынасыз қолданады [2, 42-б.]

Сенсорлық алалия дегеніміз не?

Аномалияныңбұлтүріменсөйлеубұзылады, кейдемүлдемжоқ, өйткені бала оған не айтылғанынтүсінбейді. Сонымenбірге бала физикалықтүрдебәрінестиді, бірақмағынасынтүсінбейді. Балалардағысенсорлық алалия есту арқылыақпараттықабылдауғажәнеталдауғажауапберетін ми аймағыныңзақымдалуынабайланыстыпайдаболады.

Сөз неғұрлым дауыстап айтылса, сөйлеудіқабылдаусоғұрлымнашарболадыжәнекерісінше. Кейбіржағдайларда бала

жекесөздердіңмағынасынтүсінеді, бірақсөзтіркесініңмағынасынжоғалтады. Айтылғанды дұрыстүсінбеген бала естігенінеадекваттыемесжауапбереді. Кейдеолбелгілібірадамның, ананыңнемесемұғалімніңайтқанынтүсінеді, бірақбейтанысадамдәлсолайайтса, нәрестемағынасынтүсінбейді.

Алалияның себептері

Балалардың алалиясы ми қыртысының зақымдануынан дамиды. Мәселелер жүктілік кезінде, босану кезінде және нәресте кезінде, ми әлі дамып жатқан кезде басталуы мүмкін.

Жүктілік кезінде әртүрлі факторлар болашақ сөйлеудің дамуына теріс әсер етеді:

• инфекциялар;

• плацентарлы жеткіліксіздік;

• ұрықтың созылмалы оттегі ашығуы;

• ананың алкоголизмі мен темекі шегуі және т.б.

Босану кезінде ми оттегінің өткір жетіспеушілігінен зақымдалуы мүмкін, ол босану кезінде бастың қысылуынан, жатырішілік судың ерте кетуінен, тез босанумен, жарақаттанудан, кіндікпен оралып тұншығудан болады. Бір жасқа дейінгі нәрестелерде ауыр вирустық инфекциялар мен бас жарақаттары салдарынан бұзылулар пайда болады.

Алалия белгілері

Балалардағы моторлық алалия мотор бұзылыстарымен бірге жүреді:

- ебедейсіздік;

- қозғалыстарды үйлестірудің болмауы;

- саусақ моторикасының және жалпы моторикасының нашар дамығаны - балаға аяқ киімнің бауын байлау және түймелерді бекіту қиынға соғады.

Л.П. Голубева қозғалтқыш түрі бұзылған балалар не шамадан тыс қозғалмалы, гиперактивті, немесе керісінше, белсенді емес және тежелген, бұл жағдайлар күн ішінде тез өзгеруі мүмкін екені туралы айтады. Олардың зейіні шашыранды, балалар тез шаршайды. Моторлы алалия кезінде бүкіл дененің және артикуляциялық аппараттың моторлық қызметі бұзылады. Сөздік қорының жетіспеушілігі мимика мен ым-ишара арқылы өтеледі [3, 16-б.].

Алалияның сенсорлық түрі бар балалардың қоғамда болуы қиын. Моторикасының бұзылуынан басқа, олардың қабылдауы да бұзылады. Оларға қарым-қатынас жасау қиын, олар өздерінен не сұралып жатқанын немесе не айтылғанын түсінбейді, бірақ сонымен бірге олар естіген сөздердің интонациясының өзгеруін анық таниды.

В.А. Ковшиков сенсорлық алалия баланың мінезіне әсер етеді, ол тым импульсивті болады немесе, керісінше, тұйық, тез шаршайды және зейінін шоғырландыра алмайды деп көрстеді. Сенсорлық алалиясы бар балалар тыныштықты жақсы көреді және шулы жерлерде өздерін ыңғайсыз, жайсыз сезінеді. Сенсорлық алалияда аутисттік мінез-құлыққа ұқсас белгілер бар, сондықтан кәсіби диагностика өте маңызды [4, 72-б.].

Алалия механизмі жақсы зерттелмеген. Ең дәлелді көзқарас: тілдік механизмнің жұмысындағы бұзылыс тілді таңба жүйесінің бір түрі ретінде меңгерудегі таңдамалы сәтсіздікпен байланысты.

Моторлы алалияда сөйлеудің дамымауы жүйелі сипат алады.

Алалияның типтік көріністері: аграмматизм, сөз актуализациясының бұзылуы, фонемаларды таңдаудағы және олардың ретін белгілеудегі қиындықтар, сөздердің буындық құрылымының бұзылуы.

Кеш пайда болған сөйлеу ерекше түрде дами береді. Балалардың сөйлеу тілдік құралдарды сөйлеуді жүзеге асыру мүмкіндігі әртүрлі: жалпы қолданылатын сөйлеудің толық болмауынан бүкіл сөйлеу жүйесінде дамымаған элементтері бар фразалық сөйлеуге дейін.

Сөйлеуден тыс әрекеттің бұзылуы қозғалыс және психикалық функциялардың жетілмегендігінде көрінеді.

Қозғалыс алалиясы бар баланың жеке басының да өзіндік ерекшеліктері бар. Балаларда невротикалық мінез-құлық ерекшеліктері, қарым-қатынаста қиындықтар, нашар синергия және тұрақты күш салуға қабілетсіздік байқалады.

Алалия балада стрессті тудыруы мүмкін. Балалар өздерінің сөйлеуінің басқаша екенін түсінеді және басқаша әрекет етеді. Олар тұйық және ұялшақ болуы мүмкін. Төмен сөйлеу белсенділігі жалпы білім қорын шектейді. Бұл балаларға ақыл-ойы кемістіктің көрінісін береді, бұл әрқашан олардың интеллектінің күйіне сәйкес келмейді.

Алалияны одан әрі тереңдетіп зерттеу ақаудың этиологиясы, дифференциалды диагностикасы және құрылымы мәселелерін нақтылауға мүмкіндік береді, бұл түзету және логопедиялық әсерлерді оңтайландыруды қамтамасыз етеді. Алалияны түзету жүйелі логопедиялық жұмысы сөйлеуді дамытудағы олқылықтарды толтыруға және одан әрі мектепте оқуға дайындауға бағытталған.

Жұмыста коррекциялық және тәрбиелік әсер етуде ортақ мақсатқа ие әртүрлі тәсілдер мен әдістер қолданылады.

Жұмыстың міндеттері мен мазмұны баланың сөйлеу қабілетімен анықталады.

Алалияны түзету және болжау

Бұзушылық жүйелі сипатқа ие, сондықтан түзету жұмыстары сөйлеудің әртүрлі аспектілерімен жүргізіледі:

Балаға моторлы алалия диагнозы қойылған кезде сөйлеу белсенділігін ынталандыру, сөздік қорын кеңейту және бекіту, сөз тіркестерін құру, сөйлем құрылымын және дыбыстық айтылуды үйрену керек. Мамандырылған жұмыс сонымен қатар логопедиялық ырғақ және қажет болған жағдайда логопедиялық массажды қамтиды.

Сенсорлық алалияда сөйлеу дыбыстарын ажыратуды, белгілі бір сөзді белгілі бір әрекетпен немесе затпен анықтауды, сөз тіркестері мен сөйлеу құрылымдарын түсінуді үйрену керек.

Егер баланың сөздік қоры кеңейіп, жіңішке акустикалық дифференциациялар қалыптасып, бала сөздегі дыбыстарды ажыратуды үйренсе, оның өзіндік толыққанды сөйлеуінің дамуы басталады.

Алалияның әрбір түрі үшін балаларды оқуға және жазуға ертерек үйрету ұсынылады. Бала оқығанда және жазғанда ақпаратты жақсы сақтайды және ауызша сөйлеуі жақсарады. Коррекциялық сабақтар сөйлеуді дамытуға жақсы әсер етеді, әсіресе ерте жастан басталған кезде. Біріктірілген тәсіл және әртүрлі мамандармен (невропатолог, логопед, нейропсихолог, логоритмист) сабақтар жүйелі түрде сөйлеудің барлық компоненттеріне әсер етеді. Психикалық функциялардың дамуымен бір мезгілде сөйлеу процестері қалыптастырады.Бұл сенімділік балаға қиындықты жеңуге деген күш пен ұмтылыс береді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Белова-Давид Р.А. Нарушение речи у дошкольников. М.: 2015.
2. Онтогенез барысындадыбысайтудыменгерузаңдылықтары.Қазақтілідыбыстарыныңсөзтасқынындаайтылуы/ құраст.: Ибатова Г.Б., Нұрсеитова Ж.Ж. – Алматы АИБД ҰҒПО, 2022.- 44 б.
3. Голубева Л.П. Развитие речи неговорящих детей. / Из опыта работы с неговорящими детьми. - М.: 2021.
4. Ковшиков В.А. "Изучение динамики речевых и нервнопсихических нарушений". Л., 2017.

CLASSIFICATION OF IMPROVEMENT OF WOMEN'S SPIRITUAL ACTIVITY BASED ON SYNERGETIC APPROACH

Berdyorova Shoira Akhmadjonovna
JDPU, Pedagogical Education Theory
senior teacher of the department

Summary

In this article, from a scientific and theoretical point of view, the features of improving the spiritual activity of women in the state and society in microdistricts are explained on the basis of a synergistic approach. The article also analyzes on practical experience that the problems of improving the spiritual activity of women as an integral part of the new reforms being implemented in the republic are inextricably linked with the development of society and the upbringing of the younger generation.

The following directions play an important role in the humanization of relations between neighborhood women activists and women, as well as in the improvement of spiritual and educational activity:

- to expand the pedagogue's duties in the direction of personal development in the organization of "educational-educational activities" and educational training sessions;
- materials related to national and international experience in improving the spiritual activity of women (for example, materials related to new modern information technologies, news in the field of life, etc.);
- readiness of the respondents to apply the acquired knowledge and skills in their practical activities;
- that joint intellectual-emotional interaction between neighborhood women activists and women was developed on the basis of the principles of diversity of content and methods of educational work, interactivity, dialogue, problem-solving, and practical orientation to the process of practical activities of parents' university. We found it appropriate to illuminate. The effectiveness of the results of the experimental work was characterized by the enrichment of methodological opportunities that serve to improve the spiritual activity of women, the development of a model for the improvement of pedagogical mechanisms and its implementation.

"Women-girls.uz." Methodical possibilities of working with the electronic platform, inputting data into the "Problems" module have been developed, according to their talents and interests, unemployed women can be assigned to available jobs and those who want to learn a profession. were directed to training courses, special attention was paid to the organization of cultural-educational, health-enhancing events and trips for women in the neighborhood.

It should be noted separately that in cooperation with community women activists, "Enlightenment Hour" was organized in the streets on the theme "Spirituality begins in the family", in the formation of spiritual values in the community and family, women It was important in improving the spiritual and educational activity of girls, instilling national customs and traditions into the minds of the young generation, and in raising them to be physically fit, intellectually mature, compassionate people.

By organizing spiritual and educational activities with the participation of the members of the "Kizlarjon" club in cooperation with the women's primary organization of UOT, forming healthy and strong families, raising a morally and physically perfect generation, "Young people Pedagogical mechanisms of involvement in studies and organization of promotional events in the "family life preparation center" were improved, ways of improving the professional knowledge and skills of pedagogic staff were determined, the demand for a modern pedagogue and trainer to implement a cooperative educational process and was developed based on the criteria for determining his pedagogical competence. Also, it was found that social-progressive, goal-oriented activity, logical worldview, pedagogical, communicative, intellectual, psychological competence in the field of professional activity of trainers and social pedagogues is a factor of development of creative abilities of respondent girls.

On the basis of a synergistic approach, the motivation given by the social pedagogue is of great importance in improving the spiritual and educational activity of women. From a pedagogical point of view, motivation (lat. movere) means to arouse movement; means the dynamic process of the psycho-physiological plan, control of human movement, means of leading to the goal,

organization, activity and endurance. Motivation is emotional and confidence is mental. Motivation gives a person the opportunity to choose and does not force him to do something. He actively carries out this work based on his work feelings. In science, the following forms of motivation have been identified:
- external motivation - a person's direction to perform a certain activity as a result of social influences. Today, in all types of continuous education system, including in the school education system, educational work is enriched with innovative innovations, using pedagogical technologies and various forms of didactic systems. This, in turn, requires each respondent to review and organize his activity, that is, the activity should have a creative character;
- work motivation is the respondents' own desire, needs and interests aimed at ensuring their activity. A positive motivational preparation that deeply understands the content of the activity, according to individual interests and interests is of great importance.
- having a business motive in the structure of motives of activity;
- motivation to achieve results;
- motivation for women's self-development

Based on the above examples, you must have understood that motivation is divided into two. First, motivation serves as a factor that increases the strength of a person by others, and secondly, motivation is manifested through the impression of who or what a person receives from.

In the process of scientific observations, there were also cases of women complaining about their life and not being able to restore themselves. Women who suffer from a lack of motivation are often delusional, unwilling to use their minds, self-centered, older than their younger counterparts, and hopeless. In this process, we rely on the ideas of the great philosopher Socrates, who said: "Whoever has a desire - looks for a way, and who does not have a desire - looks for a reason." We have been working under the slogan "If you are looking for a suitable way to realize your goals, shine your face in front of your country and family, it's enough!"
Based on this motivation:
- with women who have moral and spiritual problems;
- with women from troubled families in the neighborhood;
- with women who are inclined to commit crimes and violations, are incompetent, and are in a mood of protest;
- with mothers who are taking care of children up to the age of 2 in the neighborhood;
- girls from 7 to 17 years old in the neighborhood with children whose education is difficult;
- with women who need help in the neighborhood and are in a difficult social situation;
- individual work with women raising disabled children gave positive results

mproving the spiritual and educational activity of women is a comprehensive process, in the course of our work, we prepare girls aged 15-17 for independent life, strengthen social protection of women aged 18-30, and reduce their tendency to commit suicide. Paying special attention to the issues of providing psychological, socio-spiritual support to women, and in order to improve their spiritual and educational activity, go from house to house with the head of the village, housekeeper, and partner organizations, We studied the spiritual environment and carried out preventive work. Contents of preventive, corrective, diagnostic activity:
-Determine the family situation of women of this category and the reasons for suicide and conduct a mental health examination of them, determine their mental state and take measures to eliminate it;
- identified We focused on conducting psychological interviews with this category of women, determining the future measures based on the results and implementing them without delay.

The content of working with this category of women is the formation of educational and cognitive skills that allow the full mental development of each woman and the ability to enter into social relations without losing her position in the life of society. Should be focused on providing. It is no secret that the number of women included in the "Women's Book" is increasing. Without a conscious and literate understanding of this issue, it is difficult to inculcate new values into their

minds. In the center of these values is the task of helping to improve the spiritual and educational activity of women and the problem of attracting universal values to the scope of this task.

It is worth saying that in the paradigm of improving the spiritual activity of women included in the "Women's Notebook", a democratic approach is important not only to the educational process, but also to the diagnosis of their "CHANGE" results, as well as to the process of humanizing the relationship between the social pedagogue and the respondents. .

On the basis of synergetic approach, problem education is one of the effective methods used in training sessions to improve the spiritual and educational activity of women. Problem-based education is a didactic system that encourages women to solve problems of a problematic nature.

LIST OF REFERENCES

1. G'anieva G.J. The issue of women in Uzbekistan: a new approach, problems and solutions. (Independence period 1991-2005). Dissertation written for the degree of candidate of sciences in history. Tashkent-2006
2. Kadirov B. Pedagogical foundations of perfect human education. - T.: Labor, 2001. - 195 p.
3. Egamberdieva N.M. Theory and practice of personal and professional socialization of students based on the cultural-humanitarian approach. (on the example of higher educational institutions of pedagogy) 13.00.01- general pedagogy, history of pedagogy and education. Tashkent 2010 pp. 24-25.
4. Berdiyarova Sh.A. Improving the spiritual and educational activity of women and girls in neighborhoods as a social and pedagogical problem. Bulletin of Gulistan State University. 23-27 p. 2023.
5. Berdiyarova Sh.A. (Republic of Uzbekistan) cooperation of state and nonstate organizations in increasing the spiritual and educational activity of women in society on the basis of asynergistic approach / Berdiyorova Sh.A. (Republic of Uzbekistan) cooperation of state and non-state organizations in increasing the spiritual and educational activity of women in society based on a synergistic approach. lxx international correspondence scientific and practical conference “European research: innovation in science, education and technology” .2021

DEVELOPMENT OF COMPETENCES OF FUTURE TEACHERS BASED ON DIGITAL LEARNING ENVIRONMENT.

Jizzakh State Pedagogical University named after A. Qadiri
Department of Pedagogical Education Theory
teacher F.S. Makhamatova
E-mail:feruzamaxamatova1987@gmail.com

Summary

The article discusses ways to develop and improve the intellectual potential of future teachers in the higher education system, as well as their digital competencies based on digital educational tools.

Today, digital technologies are rapidly developing and require keeping up with the times in every field. Previously, we conducted educational programs in the traditional way, that is, in the form of lecturing through large books and manuals. This, in turn, did not ensure that the quality of education was so high. Currently, the process of digitalization of education has started to improve the quality of education.

Any complex modern information communication technologies, integrations, universal innovations in the field of science, digital trends are first mastered by the teacher, and then they are conveyed to the minds and thinking of students in exchange for his knowledge, level, and ability. Every year, the demands on the teacher's professional activity are increasing. This is the demand of

the present time. Therefore, the term pedagogical skill applied to a teacher never loses its status, but keeps improving, enriching and changing according to the requirements of the times.

In the development of the digital society, it is appropriate to prepare the basis of training of future specialists in terms of professional potential, based on knowledge related to the sphere of technological production and the laws of society. The problems of developing mechanisms, tools, and technologies for training teachers with digital competence in the modern educational environment remain urgent. In turn, it means that it is necessary to scientifically understand the essence of training teachers with high digital competence in this field of activity.

We will answer the question of what is digital technology as follows: it is a modern form of economic management, in which a large set of data in digital form and the process of their processing serve as the main factor of production and management. Using the obtained results in practice makes it possible to achieve much greater efficiency compared to traditional forms of management. For example, various automatic production processes, 3D technology, cloud technologies. it is possible to mention the provision of remote medical services, the production and delivery of products with the help of smart technologies, the processes of storing and selling various goods. In this article, we will focus instead on digitization in the education system.

The term "digital" is derived from the Latin and English word "digital" and means "information in numbers, signal", "step by step" meaning a level of quality. This word, which entered the Uzbek colloquial language in the mid-90s of the last century, appeared first of all in the form of the phrase "digital economy", and even now, without leaving the field of "economy", it has expanded its scope of meaning and entered other areas in a comprehensive spiritual color, and is an important part of the field of information technologies. became one of the terms. According to the usage of this word, it has reached such a level of wide scope and productivity that now it has become, without exaggeration, a universal word of the Uzbek language, not as a term.

If education is provided through digital technologies, the methods of education are becoming easier for learners. In this case, multimedia, overhead projector, computer, laptop, televisions connected to the Internet, telephone lines, smart boards, and projectors play the role of educational system mediators. Teaching teachers with such tools ensures the improvement of the quality of education. We all know that the use of digital technologies in online classes has a good effect. For example, we can consider online classes given on television as a type of digital education.

Informatization of education using computer technologies is considered one of the necessities required at today's level of development, and computer programs and networks for teachers and students are modern tools for quickly implementing the processes of receiving, storing, protecting, processing, and transmitting information. In today's conditions of informatization of education, it remains urgent to create a system of using the possibilities of modern teaching tools and to use them efficiently for training future informatics teachers. The widespread introduction of modern teaching tools into the educational process imposes the task of regular independent education on future informatics teachers. There is no doubt that the creation of these teaching tools and their use in the educational system will have a good effect. The use of modern teaching tools in education is directly related to students' greater internal capabilities, intellectual potential, information reception and assimilation characteristics. L.F. Solovev "the great importance of multimedia interactive textbooks in teaching practical training, the appropriateness of choosing their content, ways of organizing and presenting educational materials, aesthetic and ethical features, methods of using textbooks, developing organizational mechanisms he thought about the need to leave.

Improving the development of electronic teaching-methodical materials for teachers and students in the world; preparation of educational projects by means of information and communication technologies; implementation of construction works; organization of intellectual activities for students with the help of computer technologies; helping to form communication and intellectual competences in students; formation and development of educational systems and types of pedagogical activities is a priority. In the speech of J. Delor, the chairman of the international commission of UNESCO, dedicated to the education of the 21st century, special emphasis is placed

on the necessity of designing the educational process on the basis of professional competence and forming the intellectual skills of future teachers. Today, in higher education institutions of Russia, England, France, Japan, China, South Korea, and the USA, based on the digital educational environment, dynamic results are being achieved in the effective preparation of students for professional activities and their acquisition of professional competence qualities. As a result, the effective use of digital educational tools, the development of intellectual potential of students in modern conditions, and the preparation of competitive personnel are achieved.

The use of innovative technologies in the higher education system of our republic serves to attract students to the creation of educational, creative, practical and research creativity, and to develop their intellectual culture based on creativity. At the same time, the fact that students' intellectual activities in the digital educational environment are not developed to the required level, creates the need to create a mechanism for substantiating the theoretical description of their intellectual development. In the technology of actions for further development of the Republic of Uzbekistan, the issues of "increasing the capabilities of quality education services, training highly qualified personnel in line with the modern needs of the labor market, and improving the quality and efficiency of the activities of higher education institutions based on the introduction of the international standard for assessing the quality of education and training" are highlighted. It serves to train pedagogues with the skills of preparing students for the educational process based on their intellectual qualities, innovative and interactive methods.

Decree No. PF-4947 of the President of the Republic of Uzbekistan dated February 7, 2017 "On the Technology of Actions for the Further Development of the Republic of Uzbekistan", Decision No. PQ-2909 of the President of the Republic of Uzbekistan dated April 20, 2017 "On Measures for the Further Development of the Higher Education System" , Decision No. PQ-3151 of the President of the Republic of Uzbekistan of July 27, 2017 "On measures to further expand the participation of economic sectors and sectors in improving the quality of training of highly educated specialists" and other regulatory and legal documents related to this activity. Development of the intellectual potential of future teachers and bringing them to intellectual activity is considered a desirable factor in the education system.

The concept of digital competences is characterized as a characteristic of the ability of a person (citizen, worker, student) to use information and communication technologies in various conditions (work, free time, training) in order to increase the efficiency of activity. In other foreign sources, digital competence is defined as the reliable, critical and creative use of ICT to achieve goals related to work, education, leisure, participation in society.

Our compatriot, young scientist M.R. Kadirova took into account the criteria for evaluating the effectiveness of educational processes in her research: intellectual ability, intellectual initiative, intellectual creativity and intellectual self-management. In the study, the levels of students' creative self-development were filled and applied:

1) a passive student does not believe in his abilities, at the same time, he cannot and does not want to perform certain creative assignments;

2) a lazy, idle student hesitates in his strength and capabilities, he can perform creative tasks only under the guidance of the teacher with the help of the reproductive method;

3) the average student needs additional factors in performing creative tasks and introduces new elements to realize what he thinks. It is important that the student prefers working in small groups rather than striving for individual creative activity;

4) a strong student believes in his own strength and capabilities, sometimes he overestimates them.

Within the framework of the research, the common forms of creative development of students are described:

- passive introduction (interest in creative activity and internal need);
- creative-reproductive (compatibility with students' desire for creative activity and its reproductive character);

- partially creative (the student's activity requires systematic desires and wishes, his creative activity is of a sought-after nature);
- private creative (when managing the student's own activity, his cognitive activity turns into creativity).

Scientist G.N.Ibragimova highlighted in her research the development of students' creative abilities based on interactive teaching methods and technologies.

Currently, in order to develop scientific research activities, the following are defined as the highest priority tasks for higher education institutions:

- involving scientists of scientific research institutions in the educational process and scientific leadership, ensuring that scientific work at the master's and doctoral stages is conducted and protected in these scientific research institutions;
- based on the trends of the world scientific research market, specialization of scientific research in each higher education institution (faculty, department and laboratories) in narrow and interdisciplinary fields, adapting them to the needs of production and regional development, promising scientific research with a comparative advantage setting directions, increasing the weight of highly qualified professors and teachers and students in these directions.

Training of qualified personnel in the system of higher professional education in accordance with the purpose, tools and structure of educational and knowledge activities, in order to expand the scope of the current situation and increase the power of knowledge, skills and abilities of students, improves the educational process. includes development of creative ability necessary for professional qualification improvement, one of its components is mastering the skills of research activities.

In conclusion, we should emphasize that the intellectual abilities of future teachers develop in the digital educational environment, and the content of the teacher's activity changes during the educational process: he stops being a supplier of knowledge and uses new educational technologies. becomes a developer. The nature of the student's educational activity will also change dramatically, because he will have the opportunity to communicate not only with the teacher and his classmates, but also with the computer. Based on this, their digital competence is also formed. Higher education allows solving one of the main tasks of the system - the problem of the quality of education. As a result, they develop intelligence and creativity.

Used literature.

1. Tolipov O`.Q. Pedagogical technologies of development of general labor and professional skills and qualifications in the system of higher pedagogical education / Monograph. - T.: Science, 2004. - 173 p
2. Safaraliyevna, M. F. (2022). The social necessity of preparing future teachers for intellectual activity and the conceptual basis of their implementation. integration of science, education and practice. scientific-methodical journal, 3(6), 168-172.
3. A. Y. Murodova, Sh. Makhammatov. The technology of developing professional and technical competence of future engineers by means of virtual education technology. III International scientific and practical conference "Modern trends of primary education: integration of education and training" Jizzakh city, May 4, 2023. Pages 214-216.

THE ROLE OF THE TEACHER IN THE IDEOLOGICAL AND SPIRITUAL FORMATION OF THE CHILD'S PERSONALITY

JDPU, head of the Department of Theory of Pedagogical Education,
Ph.D., associate professor F.A. Rahmatova

Summary

In this article, the ability and talent of future teachers to be demonstrated in all aspects, to ensure the priority of national and universal values and pedagogical factors, to achieve harmony in

the interaction of the individual, society and the environment, student and bringing the relationship between the teacher to the foundations of deep human respect, typical of the traditional "teacher-student" relationship, is the main direction of humanization of education, mutual understanding of the subjects of the educational process and provides cooperation.

The experience of historical and social development proves that when the socio-economic and political structure of society changes, these changes first of all require the reform of the education system, its essence and content. In other words, to raise and educate students in a spirit of spiritual maturity, respect for national values and traditions, to form a positive attitude towards life, our national-cultural heritage, spiritually healthy, and their spiritual development creation of necessary conditions for teacher and student activity requires building on the basis of cooperative pedagogy.

Manifesting the abilities and talents of future teachers in all aspects, ensuring the priority of national and universal values and pedagogical factors, achieving harmony in the interaction of individuals, society and the environment, student and teacher bringing the relationship between the students to the deep human respectful bases typical of the traditional "teacher-student" relationship is the main direction of humanization of education and ensures mutual understanding and cooperation of the subjects of the educational process**.** Collaborative pedagogy involves providing education and training to young people in the spirit of modern times.

The teacher unites the children into a team based on their interests. Regardless of age, if the educator is a master of his work, his level of creativity will increase during communication with children.

A teacher should focus on ensuring the continuity of education during his work. It is important to fully study the content of the preschool and school educational process in its direction and organize training based on it. Only then will the teenager be drawn to the continuity of education, get acquainted with the best of national traditions and the riches of world culture.

It should be noted separately that all the work in the education system today is the equipping of science classrooms, new information technology equipment, improved programs, new textbooks, training manuals, all of which improve the educational process at a high level. allows to organize. The goal of these works is to organize the educational process at a high level, which consists of the interaction, relationship, and communication between two people - the teacher and the student, and to make the student's knowledge and education at the level of world standards. to achieve If two persons - the teacher and the student - understand each other well, if the student takes what the teacher gives as his own, know that there is no need for a third person to intervene between them. Communication between two people takes place in the process of education and upbringing. Big problems arise when the first person - the teacher, that is, the teacher, gets along with everyone, imparts knowledge and education according to their taste and character. The knowledge given by the teacher does not reach all the recipients in the class in the same way. Because among the receivers, some accept quickly and forget late, and some accept late and forget quickly. The more students there are in the class, the harder it is for the teacher. Therefore, the teacher needs help. How to help? To absorb the knowledge and skills that are given to the receivers in the thinking of all of them, to find a way. Therefore, the teacher needs help. This support is the development of a creative environment in an educational institution. So, it depends on the teacher whether the child's mastery, his knowledge is deep or shallow. This is an axiom that does not require proof and has been proven in life. That's why Mamajon Abdurasulov, the master of elementary school in the republic, who during 35 years of his 50-year teaching career, taught all his students only for "5" grade: "There is no student who does not learn, he will be a teacher who cannot assimilate. I proved it in my teaching career." (Enlightenment, July 24, 2005)

The goal of developing teacher-student relations in educational institutions is to raise the quality indicator and efficiency of their knowledge, to start such a serious work, and the main reason

and chief authority in its implementation is the teacher. If the teacher works tirelessly on himself, strives for innovation, improves his pedagogical skills, then the intended goal will be achieved.

To strengthen teacher-student relations, every teacher should work creatively, work on himself, improve his professional skills, update and enrich teaching methods, use the experiences of advanced teachers, pedagogic innovations in our country, world pedagogy. being aware of their experience, accessing and using Internet pages ensures that the student's interest, aspiration, and activity are effective in educational institutions.

A library, information and communication technologies, an Internet network, an information resource center, exchange of mutual experience, with rich opportunities for the creative work of teachers of general education schools, artistic, scientific and popular, professional direction. , observing the lessons of advanced and innovative teachers and learning their experiences will not only increase his knowledge, but also increase the knowledge of students.

In this regard, it is necessary to popularize, support and encourage the achievements and innovations of students. That's the only way education develops the relationship between the teacher and the student.

If the relationship between the teacher and the student is an example for others, and the lessons are an example for everyone, the interest of the student will increase.

Students like to be appreciated for their work. If special attention is given to well-read and advanced students, and a thank-you note is announced, he will be proud of it, his spirit will be lifted, and he will learn to study in the future.

Conducting the event "Foundation Day of our school" and inviting parents, community activists, former students who graduated from this school and are working in different places, those who work in leadership positions in organizations, institutions, businessmen and entrepreneurs, the teacher strengthens relations.

Along with strengthening the teacher-student relationship, it creates opportunities for their interest and aspirations.

In this case, the teacher's work on himself, reading, research and creation, the existence of his family library, the wealth of books, subscription to the press, getting acquainted with scientific and creative news, at press conferences, in the press, local press, local radio and participate in television, give lectures, increase their activity, and be able to make good use of creative vacations and methodical days.

Creates a creative environment with students in general secondary educational institutions. If the teacher does not have enough interest, creativity and aspiration, if he does not have time to use the created conditions effectively, if the teacher is buried with various tasks in addition to the perfection of the teacher's profession, then the relationship with the students will not be effective. A good result in education cannot be achieved due to the lack of creative work of the teacher. It is our duty to the Motherland and the people that every teacher should always interact with his students in order to raise our children to be deeply knowledgeable and business-minded based on the requirements of the times.

At a time when the science of psychology and pedagogy is developing, it is important for pedagogues to constantly work on themselves, improve their skills, read independently and be creative in their relationships with students. Because success in raising hardworking young people, faithful to the ideas of the present time, depends to a large extent on the political, scientific-methodical and general pedagogical level of the teacher, on his creative approach to his work, and being serious about his duty. Solving this task largely depends on how the teacher manages the educational process and organizes and controls the relationship with the students.

Implementation of the educational plan by teachers increases the effectiveness of education at school. The use of modern computer technology, communication tools, information-resource centers, electronic textbooks, electronic versions of lecture texts, various teaching-methodical and fiction literature as the main and additional sources for the development of knowledge. while taking an important place, it shows its effectiveness in the interaction with students, in the implementation of cooperative pedagogy.

In order for this process to be carried out at the required level and effectively, teachers should provide appropriate support and create conditions for their students to acquire independent knowledge and successfully complete the set program.

In strengthening the relationship between the teacher and the students, conducting interviews, questionnaires, tests, studying the opinions and worldviews of the students is important. These situations are carried out by the teacher in order to identify the problems and difficulties, typical mistakes and shortcomings of the students or to study the advanced pedagogical experience of their activities.

The level of theoretical, methodological training, pedagogical skills and personality qualities of the teacher play an important role in this. The teacher studies the results of the education and prepares conclusions. Theoretical and methodological problems, pedagogical skills and correctional measures of personality qualities are determined. In addition, it is advisable for the teacher to monitor student education activities to strengthen relationships with students. The attitude of the teacher-student is an organized pedagogical process for the purposeful formation of the individual, which provides a regular and systematic impact on the personality of the pupil. The process of education includes two-sided activities, that is, the activities of the teacher and the student. In the process of upbringing, consciousness is formed, feelings are developed, and behavioral habits are formed that are necessary for social life and serve social relations. Educational influences, personal experiences and needs are reflected in the lives and activities of the teacher-student. Therefore. In the process of upbringing, it not only grows not only the mind of the student, but also the emotions. Creates a behavioral skills and habits that meet the ethical requirements of society. To achieve this, it has a systematic and regular impact on the minds, feelings and will of students. The process of upbringing in the school is continuous, and the relationship of the educator and the educator takes place in it. Education defines the activities that serve to solve a specific goal and ensures the active participation of students in these activities. Creates conditions for spiritual and moral relations between them. In order for the upbringing to be positive, it is important to know the process well, to know the differences between the disciplines and maturity of the student and the requirements for him. It is important to know the level of education of the educator with the requirements of the educator, that is, to ensure that children are actively involved in the activities, to form them in the level of awareness, readiness in each work. In order to shape the individual in the process of upbringing, the influence of the child's mind, emotions, will and system of relationships depends on the activities of the teacher. The teacher gives instructions to his student to perform a task. These guidelines are based on explanations. In this process, a teacher-student relationship is created. The teacher combines the activities of the students by influencing the child. In order to have an educational effect on children, the teacher delegates this or that task to the students. As a result, the student's live speech, children's games, public, amateur clubs are conducted under the guidance of a coach teacher. To do this, the teacher skillfully uses the methods, tools and forms of organizing the relationship with the student. It studies the child's personal characteristics and the level of upbringing, the nature of the specific pedagogical situation in which the child lives.

The teaching method uses the methods of self-education and motivation along with the formation of social consciousness and morals of students.

Along with permanently influencing the minds, emotions and will of the students, it forms in them loyalty to the motherland and the people based on the methods of explanation, story, conversation and examples.

It reveals the spiritual, aesthetic, meaning of actions, events and phenomena in children. It forms a correct assessment of behavior and human relations.

The lively speech of the teacher is effective in the ideological and spiritual formation of the child's personality, it creates confidence and positive feelings in them. If the teacher tells the class about Amir Temur's teachings and the childhood years of Alisher Navoi, the effectiveness of this can be checked by how the children listen. If the children express a general wish: "We will study Amir Temur and Alisher Navoi", it means that the words of the teacher have reached the minds of the children. In response to this, students have questions. It creates a sense of relationship towards a goal.

Conversations about morality expand the scope of students' behavior. Students are not just listeners, but become active participants of the discussed topics. In such conditions, the teacher should rely on his relationship with the students, their knowledge, and it is necessary to take into account their importance for the individual. Relationships help students to think and gain knowledge on this issue. The less the teacher speaks, the better he should enter the children's world, be surprised and happy with them, and the relationship and cooperation will be effective.

As a result of relationships, the behavior and activities of children are realized. Conducting conversations about moral qualities, reading books, develops the relationship between the teacher and children. It plays an important role in the formation of behavior. He uses the behavior and images of the people he respects and likes, and copies them. Other people are attracted to them by certain character traits. It is used in order to strengthen the influence of the relationship between the teacher and the students on the child and to activate the personality and behavior of the student. Attitudes inspire action and vary according to the personality of each child. In the process of relationships, students who are focused on the future will activate the child's activities. Such a demand creates a mood of joy in children. The growth of different children is also important for the teacher. Because the teacher helps the general growth of the school life based on their relationships. The educator helps the teacher to see and evaluate the potential of each child, to move forward, to educate the will and character. A primary school teacher influences a child in such a way that his behavior and behavior develop positively. The teacher helps to strengthen the child's behavioral skills and eliminate negative skills, improve them, and understand how to behave.

The student encourages the child's activity. It increases the mood of joy and encourages him to spend all his energy to achieve the set goal.

If the teacher is not satisfied with the child's behavior, his attitude to work, or his problem, he will help the child to correct his behavior. As a result of this, the child develops the characteristics of self-education, i.e. work on himself, active work. These will educate the child to strive for independence in life, will and diligence discipline in the family and at school.

References

1. Resolution of the President of the Republic of Uzbekistan "On additional measures to improve the system of protection of children's rights". May 29, 2020
2. Sh.Mirziyoyev's "Address to the Oliy Majlis" Tashkent-24.01.2020
3. Karimov I.A. "High spirituality is an unfamiliar force." Tashkent 2008.
4. Mavlonova R., Rahmonkulova N., Normuradova B. Methods of educational work. - T.: Medic book, 2010.
5. Ishmukhammedov R., Abdukodirov A., Pardayev A. Innovative technologies in education. - T.: science and Technology, 2010
6. Hasanbaev J., Turakulov X., Alkirov I., Usmanov N. Pedagogy. Textbook.-T. 2011.
7. Hasanbaev J., Turakulov H.A., Khaydarov M, Khasanbayeva O, Usmanov N.O. An explanatory dictionary on pedagogy. Tashkent: Science and Technology, 2009.
8. Tukhtamurodov E. Social and pedagogical basics of preparation of children in orphanages for family life: Candidate of pedagogical sciences. ... Diss. - T., 1995 - 151

ФОРМИРОВАНИЕ ДУХОВНОГО ВОСПИТАНИЯ УЧАЩИХСЯ В УЧЕБНЫХ КЛАССАХ

Х.Х.Хамзаев- доцент,
М .А.Эшпулатова- магистрант
Dzhizakskiy gosudarstvennyy pedagogicheskiy universitet

Резюме

В данной статье рассматриваются вопросы формирования целенаправленного процесса сотрудничества педагогов и учащихся, направленного на формирование всесторонне развитой личности, формирование нравственного воспитания учащихся на занятиях, формирование умения оценивать и сознательно строить личность. Воснове традиционных нравственных норми нравственных идеалов написано об отношении к себе и другим людям, обществу, государству, влиянии и литературы в ообщеи чтения в частности на формирование человека.

Summary

This article discusses the issues of forming a purposeful process of cooperation between teachers and students aimed at forming a well-rounded personality, forming the moral education of students in classes, and forming the ability to evaluate and consciously build a person. The basis of traditional moral standards and moral ideals is written about the attitude to oneself and other people, society, the state, the influence of literature in general, and reading in particular, on the formation of a person.

Духовного воспитания - воспитание духовно - нравственного человека. В системе образования целенаправленный процесс взаимодействия педагогов и воспитанников, направленный на формирование гармоничной личности, на развитие её ценностно - смысловой сферы, посредством сообщения ей духовно - нравственных и базовых национальных ценностей. Под «духовно - нравственными ценностями» понимаются основополагающие в отношениях людей друг к другу, к семье и обществу принципы и нормы, основанные на критериях добра и зла, лжи и истины.

Формирование духовного воспитание – это педагогически организованный процесс, в котором учащимся передаются духовно-нравственные нормы жизни, создаются условия для усвоения и принятия обучающимися базовых национальных ценностей, для освоения ими системы общечеловеческих, культурных, духовных и нравственных ценностей народа.

Понятие «духовность» не имеет единого толкования и различные мыслители определяли его по-разному [4].

Применительно к духовно-нравственному воспитанию выделяют следующие высшие духовные ценности:

1. индивидуально-личностные (жизнь человека, права ребёнка, честь, достоинство);
2. семейные (отчий дом, родители, семейный лад, родословная семьи, её традиции);
3. национальные (образ жизни, поведения, общения; Родина, святыни страны, национальная геральдика, родной язык, родная земля, народная культура, единство нации);
4. общечеловеческие (биосфера как среда обитания человека, экологическая культура, мировая наука и культура, мир на Земле и так далее) [5].

Главной целью воспитательной деятельности учащихся является формирование личности, а личность и культура, как каждый из нас понимает, неразрывны. Ни для кого не секрет, что культурный человек — это человек, не только и не столько успешно обучающийся и образованный, сколько человек, способный сохранить и развить в себе нравственные

ценности семьи, общества и человечества, демонстрируя их в повседневной жизни своим поведением, общением и т.д.

Задачи воспитания тесно связаны с процессом духовного развития личности и осуществляются в процессе социализации, последовательного расширения и укрепления ценностно-смысловой сферы личности, формирования способности человека оценивать и сознательно выстраивать на основе традиционных моральных норм и нравственных идеалов отношения к себе, другим людям, обществу, государству, Отечеству, миру в целом. Уважение к прошлому ради будущего – выбор духовного поколения.

На сегодняшний день, материальные ценности превалируют над духовными, в связи с этим у детей неправильно сформированы представления о духовно - нравственных качествах. Школьники далеки от таких понятий, как мораль, добро, милосердие, справедливость, гражданственность, патриотизм. Духовно - нравственное воспитание является главным этапом в формировании личности младших школьников. Нашему социуму необходимы образованные, высоконравственные люди, обладающие не только знаниями, но и прекрасными чертами личностиПеред современным образованием стоит сложная и ответственная задача – воспитание многогранной личности, личности, способной ориентироваться на духовно-значимые нормы и ценности. У современных детей стало теряться понятие нравственности, духовности, на второй план отходит воспитание собственного «я». Дети легко поддаются вредным привычкам, отношения друг с другом строятся очень тяжело. Они часто грубят взрослым, обзываются, между собой общаются жаргонами.

Приоритетные задачи воспитания:

- Оказание помощи ребенку в его мировоззренческом гражданском самоопределении
- Необходимость вооружить растущего человека средствами самоорганизации, уважения человеческого достоинства, самоутверждения личности;
- Постановка ребенка в ситуацию нравственного выбора, усвоения им нравственных категорий в реальных жизненных обстоятельствах.

Часто наблюдая за поведением учеников на переменах, в столовой, на улице, транспорте мы приходим к размышлениям об их недостойных поступках. Задаем себе вопрос: Почему они такие? Чего им не хватает? Почему они безнравственны? Как воспитывать таких детей? Назрела необходимость пересмотра основ духовно-нравственного воспитания. Нужен новый взгляд на саму сущность этого воспитания.

Учащиеся практически не читают дополнительной литературы, если их к этому не подталкивать, а значит не пополняются их знания о духовности, литературе, красоте. Дети мало посещают дополнительные кружки, спортивные секции, почти перестали читать книжки, литературы. Всё это говорит о том, что необходима определённая система занятий, которые помогут детям подняться нравственно и воспитать себя, как личность.Литература - единственный учебный предмет эстетического цикла, систематически изучаемый с первого по одиннадцатый классы. Поэтому влияние литературы в целом, и чтения, в частности, на формирование личности школьника является неоспоримым фактом. Важность чтения подчёркивал и В.А. Сухомлинский: *«Чтение как источник духовного обогащения, не сводится к умению читать; этим умением оно только начинается. Чтение – это окошко, через которое дети видят и познают мир и самих себя. Читательская культура является существенным показателем духовного потенциала общества».*

Ведущее место в культуре всегда занимала литература. Нельзя отрицать роли классической литературы в духовно-нравственном воспитании подростков, её роль просто неоценима.

Литература, как никакой другой предмет, способствует духовно-нравственному становлению обучающихся, формированию их нравственных позиций, эстетического вкуса, совершенствованию коммуникативных навыков.

Художественная литература – это источник, который благотворно влияет на развитие духовно-нравственной стороны личности ребёнка. Слушая чтение книг, он видит перед собой определённую ситуацию, поступок, образ, которые не могут не затронуть его эмоций.

Возрождая традиции, воспитания и образования, полезно вспомнить педагогическое наследие, направленное на воспитание таких качеств, как честность, доброжелательность, доверие к людям. Легенды, былины, сказки, которые, на мой взгляд, благотворно воздействуют на духовно-нравственную сферу ребёнка, делают его способным глубже чувствовать и сопереживать.

Основой эстетического воспитания должно стать чтение классики, нравственно-эстетический потенциал которой неисчерпаем. Литература всегда отличалась необыкновенной чуткостью к решению нравственных вопросов.

Сегодня, когда одной из важных проблем нашего общества является возрождение духовности, у учителя есть богатые возможности для того, чтобы сделать уроки литературы уроками нравственности, добра и красоты. Уроки литературы должны стать поистине уроками «нравственного прозрения».

Педагоги в тесном взаимодействии с семьей, с общественностью призваны формировать у подростков морально-нравственные критерии и принципы повседневной жизни. В этом и заключается сущность нравственного воспитания несовершеннолетних, которое осуществляется через процессы воспитания, обучения, саморазвития школьников с использованием комплекса воспитательных, образовательных, развивающих, психологических, физиологических, социальных мер и факторов.

Формирование духовного воспитания учащихся включает в себя:

- Во-первых, понимание и учёт в работе всех источников нравственного опыта. Такими источниками являются: деятельность (учебная, общественнополезная), отношения между детьми в коллективе, отношения учащихся с педагогами и родителями, эстетика быта, мир природы, искусства.
- Во-вторых, правильное соотношение форм деятельности и просвещения на разных возрастных этапах.
- В-третьих, включение нравственных критериев в оценку всех без исключения видов деятельности и проявлений личности детей.

Любой учитель должен помнить: творчество – самый мощный импульс в развитии ребёнка. Потенциальная гениальность живёт в каждом человеке. В каждом есть индивидуальное своеобразие. Наша задача – разбудить, развить творческие силы в ребёнке.

Не секрет, что с современными учениками работать гораздо сложнее. Духовная опустошённость, порой отсутствие жизненных ориентиров, желание получить всё и сразу, пагубное влияние средств массовой информации на неокрепшие души ребят, иногда и негативное отношение семьи к школе заставляют меня серьёзно подходить к вопросу нравственного воспитания учеников. А главной задачей нравственного воспитания, на мой взгляд, является процесс становления в каждом ребёнке Человека.

Нравственный мир ребенка сложен, изменчив, находится в постоянном развитии. Задача воспитателя состоит в том, чтобы постоянно следить за нравственным ростом ребёнка, улавливать возможные отклонения от нормального нравственного развития.

И как говорил Иоанн Кронштадский: *«При образовании чрезвычайно вредно развивать только рассудок и ум, оставляя без внимания сердце…»*

Специфика нашей работы такова, что мы сеем зерна разума и доброты, а прорастают они нескоро, не вдруг. Но если после наших уроков учащиеся станут хоть немного чище, добрее душой друг к другу и окружающим людям, если понятия долг, честь, ответственность,

порядочность, патриотизм не останутся для многих фразой из книги, то учитель может считать свою задачу выполненной.

Использованная литература.

1. Нравственное воспитание /Гусейнов.А.А.// Николай Кузанский— Океан [Электронный ресурс].— 2013.— С.367-368.— (Большая российская энциклопедия:[в 35 т.]/ гл. ред.Ю. С. Осипов; 2004—2017, т.23).—ISBN 978-5-85270-360-6.
2. *Левичев О. Ф.*Духовно-нравственное развитие: закон сохранения мощности// Школьные технологии.- 2010.- №3. С. 64.
3. *Осипов А. И.*О духовно-нравственном воспитании:Часть 1,Часть 2. На канале YouTube телеканала«Союз».
4. *Пархоменко И. А.*К вопросу об определении понятия «духовно-нравственное воспитание младших школьников»// Мир науки, культуры, образования. № 5. 2009. С. 184-186.
5. «Большая российская энциклопедия» (БРЭ). О проекте.Архивная копияот 8 октября 2020г.
6. Sheranova M.B. The use of media education technology in the spiritual education of primary school pupils.// RESEARCH&DEVELOPMENT (IJRD)Monthle, Peer Reviewed(Refereed) &indexed International journal Volume-5,Issue-5, may 2020 Pp-383-385
7. https://ru.wikipedia.org/wiki/

ӘОЖ

МЕКТЕПТЕ ТАРИХТЫ ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕ ГЕЙМИФИКАЦИЯ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ

Әменова Аружан., Рақымберді Қарлығаш. – 1602-10тобының студенті
Ғылыми жетекшісі - Орынбасарова Г.Ж. – т.ғ.к.,аға оқытушы
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В статье познакомить педагогическое общество с возможностями использования игровых технологий в своей работе. В работе представлена общая структура и компоненты игры на уроках истории, а также показаны примеры разработанных образовательных игр, которые могут быть изменены и использованы в преподавании предмета.

Summary

The article to introduce the pedagogical society to the possibilities of using gaming technologies in their work. The paper presents the general structure and components of the game in history lessons, as well as shows examples of developed educational games that can be modified and used in teaching the subject.

Елімізде білім беруді қарқындату тенденциясы кәсіби құзыреттілікке қол жеткізу шеңберінде жеке тұлғаны тәрбиелеу стандарттарына жаңа талаптар қояды. Бұл білім беруді геймификациялау сияқты оқыту әдісін кеңінен насихаттауға әкеледі, оны қалыптастыру тұрғысынан талдау қажет.

Еліміздің Президенті Қасым-Жомарт кемелұлы Тоқаевтың «Білім мен ғылым – табысқа жетудің ең басты кілті» атты Республикалық педагогтер съезінде сөйлеген сөзінде «Біз елді түзеуді бала оқыту ісін түзеуден бастауымыз керек» деген. Ұлт ұстазының бұл сөзі қашанда

орынды. Білім мен ғылым – табысқа жетудің ең басты кілті. Өскелең ұрпаққа тағылымды тәрбие және озық білім беру – өте маңызды міндет», - деді [1]. Демек, біз болашақ педагогтер өсіп келе жатқан ұрпаққа сапалы тәрбие мен жүйелі білім беру үшін осы қағиданы басты назарда ұстауымыз қажет.

Кез-келген саналы адамның іс-әрекетінің мақсаты - нақты нәтиже алу, оған қол жеткізу үшін күш салу ғана емес, сонымен қатар іс-әрекетті жоспарлаудың бастапқы кезеңінде де қабылданған іс-әрекеттердің дәйектілігін қамтитын стратегия жасау қажет. Сонымен, адамның кез-келген саналы әрекеті қандай-да бір пайда алу немесе қандай-да бір нәтижеге жету үшін үлкен стратегияның бөлігі деп айтуға болады.

Осылайша, XXI ғасырда белгілі бір нәтижеге қол жеткізуге бағытталған барлық жүйелер мен әдістер кеңінен қолданылды. Осындай жүйелердің бірі-геймификация жүйесі.

Алғаш рет «геймификация» терминін 1980 жылы жасанды интеллект докторы Р. Бартл қолданды. Геймификация арқылы ғалым ойын элементтерін пайдаланушылардың бірлескен қызметі үшін пайдалануды түсінді [2].

Сонымен, геймификация (ағылш. gamification) - бұл белгілі бір ұйымдасқан топтың жұмысына ойын технологияларын енгізуден тұратын тұжырымдамалық стратегиялық әдіс [3].

2010 жылға дейін «геймификация» термині ғылыми қоғамда және іскерлік ортада сирек қолданылған. Бұл ойын ойнау жобаларын пайдаланудың жеткілікті оң тәжірибесі жинақталмағандығына байланысты. «Геймификация» термині тек 2010 жылы, әлемге әйгілі сарапшы Ю-Кай Чоу жариялағаннан кейін, ойынның құрамдас элементтеріне арналған. Ғалым ойын тұжырымдамасының сегіз негізгі элементінің октализ схемасын жасады:

Сегіз қырлы Ю-Кай Чоу - адамның мінез-құлық ынталандыруларын анықтайтын, адамның қандай да бір әрекетті орындауға ішкі мотивациясын арттыратын адам мотивациясын талдаудың өнімі дкеп қарастырды .

Қазіргі уақытта ойын ойнау әдісін қолданудың ең өзекті салаларына мыналар жатады:

Қызметкерлердің жұмыс көрсеткіштері жүйесі;

Инновацияларды басқару;

Жеке даму;

Клиенттермен өзара әрекеттесу;

Білім.

Қазір геймификация білім беруде тиімді қолданылады. Осылайша, кең таралған диджитализациямен бірге гейминг жүйесі заманауи IT технологияларын да, заманауи оқыту әдістемелерін де толықтырады [4].

Ақпараттық технологиялардың дамуымен бірге ғалымдар мен әдіскерлердің білім беруде геймификация тұжырымдамасын қолдануға деген қызығушылығы арта түсті. Бұл салада ізашар Т. Мэлоун болды, ол 1980 жылы балаларды оқытуда компьютерлік ойындарды қолдануды ұсынды [5].

Қазіргі уақытта білім берудегі геймификация - бұл оқу процесінде ойын элементтерін пайдалану. Ойын ойнау білім беруде кең таралған және ойын технологиясының әдістемесі әдіскерлердің көптеген мақұлдау пікірлерін табады. Бұл геймификация көптеген жағымды ойын механизмдерін қамтитындығына байланысты:

Марапаттар мен жетістіктер;

Көшбасшылар тақтасы;

Жылдам кері байланыс;

Көзілдірік;

Деңгейлер;

Бірлескен жұмыс;

Уақыт шеңбері;

Бәсекелестік сәт.

Бұл тақырыптың артықшылығы ақпараттық қоғамдастықтың дамуына, білім беру жүйесін цифрландыруға, цифрлық экономика бағдарламасы аясында «Цифрлық мектеп»

жобасына байланысты. Мектепте ақпараттық технологияларды қолдану объективті және табиғи процесс, бұл бүгінгі күннің талабы. Оқушылардың пәнге деген қызығушылығын, мотивациясын қалай арттыруға болады? Бұл мәселе барлық мұғалімдерді алаңдатады. Тарихты зерттеу, кез-келген басқа оқу пәндері сияқты, қиындықсыз. Олар монотонды әдістер қолданылған кезде нашарлауы мүмкін, керісінше, егер ойын, бәсекелестік және басқа да дәстүрлі емес формалар осы процеске енгізілсе, тақырыпты зерттеу қызықты және тіпті қуанышты болуы мүмкін. Сондықтан, біз оқу пәндерін оқытуда тиімді әдістер мен технологияларды іздейміз, қолданамыз.

Геймификация - бұл білім беру процесінде компьютерлік ойындарды қолдану. Геймификация пайдаланушыларды, тұтынушылар мен оқушыларды тарту, олардың қолданбалы мәселелерді шешуге, өнімдерді, қызметтерді пайдалануға қатысуын арттыру мақсатында ойын процестеріне арналған бағдарламалық құралдардағы компьютерлік ойындарға тән тәсілдерді әр түрлі қолдану. Бүгінгі таңда геймификация оқытуды қызықты әрі есте қалатындай етуге мүмкіндік беретін тарихты оқытудағы заманауи технологиялық трендтердің бірі болып табылады. Бұл технология жаңа емес, бірақ ол жақында белсенді дамыды.

Біз зерттеп отырған тақырыбымызды ашу мақсатында Шымкент қаласындағы №2 Білім-инновация қыз бзалаларға арналған лицей интернаты және №25 Тұрар Рысқұлов атындағы мектеп гимназиясында педагогикалық іс-тәжірибеден өттік. Онда бізге 7-ші және 8-ші сыныптарға сабақ өту процесін мұғалімнің көмегімен жүргізу жүктелді. Сабақ өту барысында қысқа мерзімді жоспар (Қосымша А) құрылды және соған орай сабақ өту процесі жүргізілді.

Сабақ өту барысында өзіміз зерттеп отырған геймификация әдісі щкеңінен қолданылды. Геймификацияда ойын элементтері пайдаланылды: тапсырмаларды беру, іздеу, кері байланыс, материалды «деңгейлер» бойынша орналастыру, шығармашылық. Біз өз жұмысымызда элементтерді геймификация элементтерін белсенді қолдандық. Оларды сабақтың кез-келген кезеңінде, яғни өзектендіру және ынталандыру, жаңа материалды түсіндіру, бекіту және қайталау кезінде қолдануға болатынын түсіндік. Ойын элементтерінің арқасында сіз қызықсыз тапсырмаларды қызықты ете аласыз, аулақ - қалаулы, ал күрделі - қарапайым. Тарих пәнін оқыту барысында ақпараттық технологияларды әртүрлі нысандарда қолдануға болады: Тарихи турнирлер, тренажерлер, викториналар, кроссвордтар, ребустар және т.б

Геймификацияның басты артықшылығы - бұл қызық емес және монотонды тапсырмаларды көңілді және қызықты етуге мүмкіндік береді.

Оқушылар ойын арқылы әлемді үйреніп, танығанкезде баладан ересек күйге ауысады. Бұл оларға материалды оңай сіңіруге мүмкіндік береді. материалға аз қарсылық жасалады, психологиялық қарсылықтар мен шектеуші көзқарастар жойылады; топтық оқыту кезінде геймификация сапалы топтық жұмысты ынталандырады; бәсекелестік элемент эмоцияларды қосады, соның ішінде өзін-өзі растау және өзін-өзі бағалауды көтеру қажет.

Білім берудегі геймификацияның негізгі идеясы, егер ол ойын принциптері мен механикасына, мысалы, тапсырмалар мен марапаттар жүйелеріне, ұпайлар мен жетістіктер сияқты прогресс белгілеріне негізделген болса, білім беру процесі тиімдірек болуы мүмкін.

Мысалы: Прогресс картасы - оқу бағдарламасында әр түрлі деңгейлер енгізіледі, олардың әрқайсысы белгілі бір тақырыпқа немесе тестке сәйкес келеді. Барлық оқушылар барлық деңгейлерден өтуі керек. Әр деңгейде оқушылар марапаттарға ие болады және бір-бірімен бәсекелесуге мүмкіндік алады.

Баллдық жүйе - Оқушылар әртүрлі марапаттарға немесе артықшылықтарға айырбастай алатын тапсырмаларды орындағаны үшін ұпай алады. Мысалы, оқушылар сабаққа белсенді қатысқаны, жақсы жұмыс істегені немесе сабаққа өзін-өзі дайындағаны үшін қосымша ұпай жинай алады.

Рейтингтер - Оқушылар әртүрлі тақырыптар бойынша рейтингтерде бәсекеге түсе алады. Мысалы, үздік тарихи білімді үйренушілердің рейтингі, үздік математиктердің рейтингі және т.б.

Әр түрлі ынталандыруларға ие бола отырып, оқушылар оқудан ләззат алады және жақсы нәтижелерге қол жеткізеді.

Сонымен қатар, біздің алдымызда тұрған ғылыми міндет - білім беру кеңістігіне ойын механикасын енгізетін оқытудың ерекше әдісін бөліп көрсету және сипаттау, мұндай жеке атауды қажет етеді

Педагогикада кодификацияланған «іскерлік ойын», «рөлдік ойын» және т.б. осы тұрғыдан алғанда, «геймификация» осы жобада қарастырылған процестерді анықтаудың ең дәл термині болып табылады.

Осылайша, біз геймификация туралы үлкен педагогикалық әлеуеті бар оқытуды ұйымдастырудың жаңа тәсілі ретінде айта аламыз. Механиканың тән геймификациялары белсенділіктің ең жоғары деңгейін іске қосуға мүмкіндік береді, бұл «шығармашылық, трансформациялық сипатқа ие баланың іс-әрекетінің негізгі себебі, көзі» және оқушыны шындықтан алыстатпай субъективті белсенділікті ынталандырады.

Әдебиеттер:

1. Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев «Білім мен ғылым – табысқа жетудің ең басты кілті» // URL: https://almaty-akshamy.kz. Қазан 5, 2023 12:10
2. Артамонова В.В. Исторические аспекты развития концепции геймификации. Историческая и социально-образовательная мысль. Вып. №2 (10). 2018.
3. Уфельманн В.Д. Исторические аспекты развития геймификации / В.Д. Уфельманн, И.В. Кохова, И.Н. Белогруд // Современная научная мысль. 2020.
4. Пахомова Т.Е. Геймификация как средство подготовки студентов педагогического колледжа к решению профессиональных задач / Т.Е. Пахомова // Ученые записки Забайкальского государственного университета. Серия: Профессиональное образование, теория и методика обучения. Вып. № 6 (65). 2015. – с. 33
5. Чубик П.С., Чучалин А.И., Соловьев М.А., Замятина О.М. Подготовка элитных специалистов в области техники и технологий // Вопросы образования. 2013. № 2 – С.188-208.

ӘОЖ 37,0-371

ДИДАКТИКАЛЫҚ ОҚУ ҚҰРАЛЫНА ҚОЙЫЛАТЫН ЭРГОНОМИКАЛЫҚ ТАЛАПТАР

Жуасбек Д.М – 1404-10 тобының студенті
Абылда Д.С. – 1404-10 тобының студенті
Ғылыми жеткешісі: Маханов Т.Ш. – п.ғ.к., аға оқытушы
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңт.стік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В статье рассматривается проблема создания благоприятной учебной среды для субъектов образовательного процесса: педагога и ученика. Данный процесс реализуется на основе дидактических средств обучения с учетом эргономических требований. Обозначены главные эргономические требования к средствам обучения.

Summary

The article discusses the problem of creating a favorable learning environment for the subjects of the educational process: teacher and student. This process is implemented on the basis of didactic teaching aids, taking into account ergonomic requirements. The main ergonomic requirements for teaching aids are outlined.

Білім беру жүйесін ақпараттандыру мен компьютерлендіру жағдайында оқу-әдістетелік құралдар (дидактикалық құралдар) білім беру мазмұнымен қатар оқу үдерісін қамтамасыз етудің міндетті элементтеріне айналады. Білім беру саласындағы оқыту құралдарының мәнін, үдерістерін, рөлін төменде көрсетілген ғалымдардың еңбектеріне көруге болады. Л.В. Занков.,

Л.С. Выготский., М. Жұмабаев. және т.б. Оқу құралдары деп оқу ақпаратының көзі болып саналатын объектілер және оқу материалдарының мазмұнын, мұғалімнің шешімдерін, кез келген материалдар айтады. [1]

Эргономикалық талаптар шеңберінде дидактикалық құралдарға сезімталмен ынталандыруды жетілдіретін, білім алушылардың сезім мөлшеріне ықпал ететін сонымен қатар олардың дүниені тануын дамытатын және оқу үдерісінің табыстылығын, жайлылығы мен қауыпсіздігін қамтамасыз ететін құралдар болуы қажет. Осыған орай білім алушылар мен мұғалімдер қолданатын оқу құралдарының тиімділігіне және ыңғайлылығына ықпал ете алатын эргономикалық талаптарды меңгеру мәселесі өзекті болып отыр. Оқыту құралының эргономикасы деп оқу іс-әрекетінің білім алушының психологиялық және физиологиялық ерекшеліктеріне сай дәрежесіне қарай тиімділігін арттыратын оқу құралының қасиеттерін түсінеміз. [2]

Негізіде эргономика (ежелгі грек тілінен ἔργον-еңбек + νόμος-заң) – дәстүлі мағынада – еңбек міндеттерін, жұмыс орындарын, еңбек заттары мен объектілерін, сонымен қатар жұмысышының ең қауыпсіз және тиімді жұмыс жасау үшін компьютерлік бағдарламаларды икемдеу туралы ғылым, адам ағзасының физикалық және психикалық ерекшеліктеріне негізделген.

2010 жылы Халақаралық эргономика ассоциацисы қабылдаған эргономиканық кеңірек анықтамасы: «Адамдар мен жүйенің басқа элементтерінің өзара әректтесуін және оның теориясын, қағидаларын, деректері мен әдістерін қолдану аясында зерттейтін ғылыми пән, адамның әлауқатын арттыруға және жалпы жүйе өнімділігін оңтайландыруға арналған ғылым». [3]

Оқыту үдерісінің тиімділігі мен жайлылығын арттыра алатын дидактикалық оқытудың маңызды қағидаларының бірі болып көрнекілік саналады. Оқыту үдерісінің қағидаларын Я.А. Коменский., И.Г. Песталоцци, К.Д. Ушинский пайдаланды.[4] Оқу-тәрбие үдерісінде көрнекі құралдарды қолдану кезінде білім алушылардың психологиялық-физиологиялық ерекшеліктерін қарастырайық. Білімді меңгеру – біртұтас процес. Оның барлық элементтері өзара байланысты және олардың біреуін елемеу немесе жеке бағалау соңғы нәтижеге – білімді игеру сапасына кері әсерін тигізеді. Ақпаратты меңгеру оны қабылдаудан басталады. Сонымен Б.Г. Ананьев және Е.Ф. Ралов кіші мектеп білім алушыларының қабылдауы жақсы дамыған деп есептеді. [5] Заттардың түсін, пішінін, көлемін кеңістікте орналасуын ажыратады, ұсынылған пішіндер мен түстерді дұрыс атайды. Дегенімен 1-2 сынып білім алушыларына осындай объектілерді қабылдауда әлсіз дифференциция тән. Кей бір жағдайда олар кескіні бойынша ұқсас сандарды (6 және 9) және әріптерді (З және В) ажыратпайды, олар жиі кездейсоқ бөлшектерді ерекшелейді, дегенімен маңызды екенін түсінбейді. Кіші мектеп білім алушыларының қабалдануының ерекшелігі оның іс-әрекетпен тығыз байланысы болып саналамды.

В.А. Петровский., В.М. Русалов және т.б. көрнекілікті қабалдау, есте сақтау, ойлау секілді психакалық үдірістердің терең дамуына ықпал етіп қана қоймай, олардың негізінде психикалық әрекетті белсендіруге және зерттелетін объектінің мәніне тереңрек енуге ықпал ететінін дәлелдеді.

Қазіргі физиологиялық концепциялар көрнекі материалдарды пайдалану барысында білім алушының танымдық әрекітінің механизмдерін түсіндіреді. Осыған байланысы жаңашыл педагогтардың тәжірибесі айғақ. Айқандық үдерістеріне негізделген оқытуды интенсификациялауды В.Ф. Шаталов пен С.Д. Шевченко зерттейді. Тағы бірқатар ғалымдар И.М.Чередов., С.Ю. Курганов., В.К. Шевченко оқытуды ұйымдастыру формалыры мен құралдарын жетілдіру және мұғалімдер мен білім алушылардың сабақтағы өзара әрекетін талдайды. И.П. Волоков оқытудың көрнекі құралдарын пайдалана оқытуды дараландыруды қамтамасыз етеді деп дұрыс санайды.

Оқыту құралдарын тиімді пайдалану үшін мұғалімнің қозу мен тежелу процестерінің заңдылықтарын білу керек. Оқу материалын ұсынғанда, монотонды ынталандырудан аулақ

болу керек. Осылайша, оқу сабақтарында визуализацияның бір түрін қолдану тежелуге алып келеді, бұл білімді меңгеру үшін қажетті жаңа уақытша нейрофизиологиялық байланыстарды жетілуіне кедергі жасайды. Білім алушыларды ынталандыру үшін қолданылған шамадан тыс демонстрациялар сабақты оқуға кедергі келтіретін шамадан тыс ынталандыруды тудырмауы мүмкін. Практикада көрсеткендей, сабақта көрнекі құралдарды пайдалану қабылдау процесіне барлық анализаторларды – есіту, көру, қозғалыс және басқаларды тартуға көрсетеді. Неғұрлым анализаторлар тартылса, соғұрлым тақырыптық материал жақсы меңгеріледі. Сонымен, әртүрлі анализаторлардың бірлескен жұмысы тұтас қабылданудың маңызды шарты болып саналады. Анализатордың бірлескен әрекеті тек заттардың қасиеттерін ғана емес, сондай-ақ құбылыстар арасындағы күрделі байланыстарды да бейнелеуді қамтамасыз етеді.

Сонымен, оқу құралдары мұғалімнің жанды сөзімен бірге оқу-тәрбие үдерісінің маңызды құрамдас бөлігі мен кез келген оқу орындарының оқу-материалдық базасының міндетті элементі болып саналады. Олар оқу үдерісінің басқа элементтерінің – мақсаттардың, мазмұнының, нысандар мен әдістердің тиімділігін арттырады.

Шынайы өмір құбылыстарына эмоционалды-сезімтал қатынасты қалаптастыру үшін электронды оқулықта білім алушылардың психикалық және жас ерекшеліктерін ескере отырып, эмоцияны тудыруда алатын материалдар қамтылған. Оқулық ақпаратты беріп қана қоймай, білім алушының танымдық іс-әрекетіне негізгі қызметті – құбылыстар мен процестерді көрсету, ақпаратты қабылдауды жақсарту және әрекетін ынталандыруы ықтимал.

Оқытудың тиімділігі мен жайлылығын арттыру мақсатында мұғалімдер электронды оқулықтарды өз бетінше әзірлеп пайдаланады. Біздің ойымызша, мұғалім электронды оқулық жасағанда келесі үдірістерді ескерген жөн:

• коммуникативтілік – білім алушы мен кітап арасындағы диалогты қамтамасыз ету қабілеті;

• толықтыру – оны қосымша оқу құралдарымен толықтыру мүмкіндігі;

• модельдеу – зерттелетін объект немесе құбылыс туралы қажетті білім алу құралы ретінде модель құру;

• оқулықты өзін-өзі қамтамасыз ететін жүйе ретінде қарасыруға мүмкіндік беретін автономиясы.

Мұндай кітаптың құрылымдық құрамдас бөліктері мәтін (негізгі, қосымша, түсіндірме) және мәтіннен тыс компононттер (илюстрациялық материалдар, ассимиляцияны ұйымдастыру аппараты, бағдарлау аппараты) болып саналады. Электронды оқулық мұғалімнің төменде көрсетілген мәтін түрлерін пайдалана алады:

• негізгі, ассимиляцияға арналған негізгі теориялық материалдарды қамтиды, олар өз кезегінде былай бөлінеді: теориялық және құралдық-практикалық;

• қызықты дамытатын мәліметтерді қамтитын қосымша мақал-мәтел немесе нақыл сөздер түрінде беріледі;

• негізгі мәтінге тікелей қатысты қажетті қосымша материалды қамтитын түсіндірме.

Біздің ойымызша, оқу үдерісінде білім алушыларға заманауи аудиовизуалды (экран-дыбыс) және мультимедиялық (аудио-бейне техникалық құрлығылары қосылған компьютер) оқыту құралдары тиімді әсер етеді. Мультимедиялық технологияның интеллектуалдық қызметін автоматтандыруға мүмкіндік береді. Сондықтан мектептерде соңғы үлгідегі оқу құралдары мен ақпараттық технологиялар енгізілуде. Сонымен бірге олардың рөлі де өзгереді: ақпараттық технологиялар көмекші және иллюстрациялық әрекеттерден мұғалімнің іс-әрекетін ұйымдастыруға және оның бағыттарын анықтауға ауысады. Оқытудың қолайлы құралдарын таңдап, интерактивті әдістерді пайдалана отырып, оларды қалай біріктіру керектігін ой елегінен өткізуді, өзі қолданылатын педагогикалық технологиялармен үйлестіреді. Демек ақпараттық-коммуникациялық технологиялар үнемі өзгеріп отыратындықтан және білім алушы мен мұғалімдерге кең мүмкіндіктер беретіндіктен, оқытудың жаңа құралдарын қарастырғаны жөн.

Зерттеу жұмыстарын жүргізу барысында оқытудың жаңа құралдарын жасау төменде көрсетілген қосымша қағидаларға негізделген:

• эргономикалық (қауыпсіздік, психофизиологиялық бейімділік, сенімділік, жайлылық, хронометриялық сәйкестік және этикалық);
• ұйымдастырушылық-өндірістік (өндірістік, унификация және стандарттау, тиімділік, сапаны үздіксіз басқару);
• болжамдық (оқу-әдістемелік құралдарды әзірлеу саласындағы ғылыми-техникалық жетістіктерді талдау).

Эргономикалық тұрғыдан алғанда оқыту құралдарына (экранды-дыбыс, баспа, табиғи заттар, модельдер, құрлығылар және т.б.) қойылатын жалпы және анайы педагогикалық және эргономикалық талаптарды білу мен пайдалану маңызды. Оларды әсіресе мұғалімнің дидақтикалық оқу құралдарын (кестелер, сызбалар, схемалар үлестірмелі материалдар және т.б.) өз бетіншеи жасап , оқу үдерісінде пайдаланған кезде маңызы зор. Мысалы, оқыту құралдарының көмегімен білгілі бір жалпы оқу және политехникалық білім, іскерлік, дағдыны қалыптастыруға, білім алушылардың жеке тұлғасын дамытуға ықпал етуге, сондай-ақ олардың физиологиялық және психикалы ерекшеліктеріне сәйкестігін анықтауға болады.

Дейкеле, мұғалімнің негізгі міндеті – оқу құралы арқылы берілетін ғылыми сенімге негізделген, қазіргі ғылым деңгейіне, оқытылатын бағдарлама мен оқылықтың мазмұнына, білім алушылардың жас ерекшеліктеріне, дайындық деңгейіне сай ақпарт беру, белгілі бір жастағы балаларға қол жетімді, олардың білімі, іскерліктері мен дағдыларын қалыптастыруы.

Эргономикалық тұрғыдан алғанда оқыту құралдары замануи ақпараттық-коммуникациялық технологиялар мен оқыту формаларында қолдануға жарамды және басқа білім беру әдістерімен органикалық түрде үйлесуі керек. Сонымен, оқыту құралдарына қойылатын педагогикалық және эргономикалық талаптар оқыту құралдарындағы бақылау объектілерінің көлемі, пішіні, жарықтығы, контрасты, түсі мен орналасуы білім алушылардың көру мүшелерінің мүмкіндіктеріне, дыбыстық ақпараттың ерекшеліктеріне сай келуі қажет екенін көрсетеді.

Осылайша, қарастырылатын эргономикалық талаптар білім алушылардың денсаулығына қолайлы және қауыпсіз оқу мен білім беру жағдайларын қамтамасыз етіп, олардың үлгерімдерін, белсенді психофизиологиялық дамуына және оқу өнімділігін арттыруға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. М. Жұмабаев. Педагогика. – Алматы: Ана тілі, 1992ж. – 160б.
2 Л.П. Окулов Педагогическая эргономика: монография. – М:, 2011г. – 200с.
3. С.Ф. сергеев Инженерная психология и эргономика. – Москва.: НИИ школьных технологии, 2008г. – 176с.
4 К.Д. Ушинский Собрание соченений. – Т. 10. – Москва.: АПН РСФСР, 1950г. – 390с.
5 Ананьев Б.Г., Ралов Е.Ф. особености восприятия пространства у детей. – Москва.: Просвещение, 1964. – 304с.

УДК: 378.147.811.512

РАЗВИТИЕ РЕЧИ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Исмаилова А.Х. – студентка группы 1301-80
Научный руководитель: Калжанова Алтынай Кенжемуратовна- к.ф.н., доцент
Южно- Казахстанский педагогический университет имени Озбекали Жанибекова
Шымкент

Резюме.

Статья представляет собой обзорный материал о важности и методах развития речи у детей начальной школы. В статье рассмотрены основные цели развития речи, такие как формирование навыков говорения, развитие понимания речи, усвоение грамматических и

лексических структур, а также развитие коммуникативных навыков. Описаны различные методы и приемы работы, включая игровые упражнения, чтение и обсуждение текстов, работу с изображениями, творческие задания и использование технологий. Рассмотрены также вопросы активизации словарного запаса, работа с текстами, анализ языковых средств и развитие творческого мышления. В заключении подчеркнуто, что развитие речи является важным аспектом обучения, который способствует успешной учебе и социальной адаптации детей, и требует систематической и целенаправленной работы как со стороны учителей, так и родителей.

Summary.

The article is an overview of the importance and methods of speech development in primary school children. The article discusses the main goals of speech development, such as the formation of speaking skills, the development of speech understanding, the assimilation of grammatical and lexical structures, as well as the development of communication skills. Various methods and techniques of work are described, including game exercises, reading and discussing texts, working with images, creative tasks and the use of technology. The issues of vocabulary activation, work with texts, analysis of language tools and the development of creative thinking are also considered. In conclusion, it is emphasized that speech development is an important aspect of learning, which contributes to the successful study and social adaptation of children, and requires systematic and purposeful work on the part of both teachers and parents.

Особое место в образовательном пространстве Республики Казахстан занимают общеобразовательные школы. В концепции развития образования до 2015 года обозначена первая ступень уровней образования-начальное образование, 1-4 классы. Несомненно, в этом возрасте положительное влияние окажет умственное развитие ребенка, сознательная, качественная организация учебной и письменной работы в учебной и воспитательной деятельности. А его основным ключом является совершенствование, развитие, формирование навыков чтения, речи. Известно, что объем знаний, необходимых для функционирования и жизни в обществе, начинается для учащихся начальных классов [1].

Овладение речью должно обеспечивать, чтобы учащийся передавал то, что он говорит, в устной и письменной форме, понятной другому человеку, а обучение речи должно осуществляться в зависимости от повседневных обстоятельств. Если бы в овладении речью была сформирована следующая структурная система, необходимая для ее функциональной деятельности, это было бы осуществлено несколько эффективно.

Материалы, направленные на подготовку речевого процесса (лексический минимум, опорные слова, слова, уже знакомые учащемуся)

1. Материалы, направленные на конструирование речевого процесса (речевые диологи)

2. Материалы, направленные на систематизацию речевого процесса (небольшие функциональные тексты, т. е. использованные выражения лексического минимума и речевых диологов, образцы художественных текстов)

3. Материалы, направленные на реализацию коммуникативно - деятельностной деятельности(различные упражнения)

4. Самопроверка и оценочные действия (тестовые)[2]

Изучение языка детей, их речевой деятельности все больше и больше привлекает учителей и психологов, особенно в конце девятнадцатого века. В этот период были сделаны первые шаги по изучению языка детей разного возраста статистическими методами. В частности, первыми представителями исследователей детского языка квантитативным методом стали Н.А.Рыбников, А. Н.Гвоздев, Э. Штейнфельдт, А. Люблинская, М. Р. Львов, К. Молдабек и другие приложили немало усилий для определения динамики развития детского языка путем изучения лингвостатистического метода учебников младших школьников и текстов детской литературы. В исследовании проводились специальные эксперименты в городских и полевых школах с целью определения степени усвоения, усвоения словоупотребления в текстах учебников и детской литературы младших школьников,

сравнивались полученные результаты исследования с выводами, полученными путем изучения лингвостатистическим методом, даются достойные оценки деятельности текстов школьных учебников в целях расширения и обогащения словарного запаса учащихся.

Для обогащения словарного запаса младших школьников имеет смысл подобрать слова, которые часто используются в их дневниковой жизни, что поможет учащемуся быстрее овладеть словом. При выборе наиболее часто используемых слов для учащихся начальной школы отслеживается их возраст, степень образования, соответствие повседневной жизни учащихся каждого класса.

Развитие речи является одним из ключевых аспектов обучения учащихся начальных классов. В этом возрасте формируются основы коммуникации, понимания текста, а также умение выражать свои мысли. В данной статье рассмотрим основные аспекты и методы развития речи у детей начальной школы.

Формирование навыков связной речи начинается с развития фонематического слуха, а также упражнений с буквами и звуками. Для этого можно использовать игры, задания на определение и выделение звуков в словах, а также упражнения на составление слов из букв. Эти активности способствуют развитию звукового анализа и синтеза, что является важным шагом к формированию навыков чтения и правильной речи.

Следующим этапом в развитии связной речи является расширение словарного запаса. Для этого необходимо проводить систематическую работу по ознакомлению детей с новыми словами, их значениями и использованием в контексте. Упражнения на подбор синонимов, антонимов, ассоциаций также способствуют расширению лексического запаса и улучшению качества речи.

Важной составляющей развития связной речи является обучение детей орфографии и правилам пунктуации. Умение писать грамотно и чётко влияет на качество высказывания, делая его более понятным и убедительным. Регулярные упражнения по правильной расстановке знаков препинания, написанию слов с учётом орфографических правил помогают детям овладеть навыками письма.

Особое внимание следует уделять развитию устной речи. Учитель должен создавать условия для свободного общения детей, стимулировать их к высказыванию своих мыслей, идей, впечатлений. Групповые дискуссии, дебаты, презентации и ролевые игры - все эти формы работы способствуют развитию навыков публичного выступления и улучшению устной речи учеников.

Развитие речи в начальной школе должно быть системным и целенаправленным. Учитывая индивидуальные особенности каждого ребёнка, необходимо подбирать методы и приёмы работы, которые наиболее эффективны для его развития. Кроме того, важно создать атмосферу в классе, где речь становится не только инструментом обучения, но и средством общения, самовыражения и самореализации.

Развитие речи у учащихся начальных классов является многогранным и важным процессом, определяющим успехи не только в учебной деятельности, но и в жизни в целом. Эффективные методы работы, такие как развитие фонематического слуха, расширение словарного запаса, обучение правилам орфографии и пунктуации, а также усиление устной речи, способствуют формированию грамотных и уверенных в себе общительных личностей. Работа над развитием речи - это инвестиция в будущее каждого ребёнка, которая открывает перед ним множество возможностей для самореализации и успеха.

Важность развития речи на начальном этапе обучения трудно переоценить. Этот период играет ключевую роль в формировании языковых навыков, которые будут определять коммуникационные возможности ребенка в будущем. Основные цели развития речи в начальных классах включают в себя:

1. Формирование навыков говорения: Ребенок должен научиться выражать свои мысли и идеи словами, строить грамматически правильные предложения и адекватно реагировать в различных ситуациях общения.

2. Развитие понимания речи: Это включает в себя способность понимать значение слов, фраз и текстов, а также умение анализировать информацию и делать выводы на основе услышанного.

3. Усвоение Основных Грамматических и Лексических Структур: Дети должны овладеть базовыми грамматическими правилами и расширять свой словарный запас.

4. Развитие коммуникативных навыков: Важно научить детей вести диалог, слушать собеседника, задавать вопросы и давать адекватные ответы.

Существует множество методов и приемов, которые помогают развивать речь у учащихся начальных классов. Ниже мы рассмотрим некоторые из них:

1. Игровые упражнения: Игровые формы обучения являются эффективным способом привлечения внимания детей и мотивации их к активному участию. Различные игры, такие как игры-загадки, игры на развитие словарного запаса и ролевые игры, способствуют развитию речи и коммуникативных навыков.

2. Чтение и обсуждение текстов: Чтение художественной и познавательной литературы играет важную роль в развитии речи у детей. После чтения текста учитель может организовать обсуждение, задавая вопросы по содержанию, а также обсуждая интересные моменты и впечатления от произведения.

3. Работа с изображениями: Использование иллюстраций, рисунков и фотографий помогает визуализировать предметы и понятия, что способствует лучшему пониманию и запоминанию новой информации. Учитель может предлагать детям описывать изображения, задавать вопросы на их основе и рассказывать истории, используя визуальные материалы.

4. Творческие задания: Задания, направленные на создание собственных текстов, рассказов, стихов или сказок, развивают творческое мышление и способствуют формированию навыков письма и ораторского искусства.

5. Использование технологий: Современные технологии, такие как интерактивные доски, компьютерные программы и приложения для обучения, могут быть эффективным инструментом в развитии речи у детей начальной школы. Интерактивные уроки и игры на планшетах могут быть увлекательными и эффективными средствами обучения.[3]

Развитие речи у учащихся начальных классов играет важную роль в формировании коммуникативных и языковых навыков, необходимых для успешной учебы и общения в обществе. Эффективные методы обучения, такие как игры, чтение, работа с изображениями, творческие задания и использование технологий, помогают сделать процесс обучения увлекательным и результативным. Развивая речь детей на начальном этапе, мы открываем перед ними двери к новым знаниям и возможностям для дальнейшего развития.

Словарная работа является важным компонентом развития речи у детей начальных классов. Она направлена не только на расширение словарного запаса, но и на формирование навыков точного и грамотного словоупотребления. Понимание внутренней формы слова помогает детям лучше понимать его значение и использовать его в правильном контексте.

Помимо работы со словами, важно учить детей анализировать тексты и выделять в них различные языковые средства. Например, при изучении сказок можно обратить внимание на использование звукоподражательных слов, глаголов с постепенным действием, слов с общим словообразовательным значением и другие языковые особенности. Это помогает детям лучше понимать тексты и развивает их языковую компетенцию.[4]

Работа по развитию речи требует творческого подхода и постоянного совершенствования методов и приёмов. Учитель должен быть гибким и адаптировать свои занятия под индивидуальные особенности каждого ребёнка, учитывая их интересы и уровень подготовки. Кроме того, важно создавать атмосферу доверия и поддержки, где дети чувствуют себя уверенно и могут свободно выражать свои мысли и идеи.

Заключение

Развитие речи у учащихся начальных классов является сложным и многосторонним процессом, требующим систематической и целенаправленной работы. Учитывая важность

коммуникативных навыков в современном обществе, развитие речи становится одним из приоритетов в образовательном процессе. Эффективная работа по формированию связной речи, расширению словарного запаса и развитию языковых навыков способствует успешной учебе и социальной адаптации детей. Поэтому важно уделять этому аспекту обучения достаточное внимание и ресурсы, чтобы каждый ребёнок мог развиваться в полной мере и достигать своего потенциала.

Литература:

1. Қазақстан Республикасының Білім беруді дамытудың 2011-2020 жж. арналған Мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2010 ж. http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U1000001118

2. Воробьёва Е.А. РАЗВИТИЕ РЕЧИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ // Инновационная наука. 2021. №8-2. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-rechi-mladshih-shkolnikov-1 (дата обращения: 06.04.2024).

3. Карпова, А. А. Развитие речи учащихся на уроках в начальной школе / А. А. Карпова. — Текст : непосредственный // Образование и воспитание. — 2016. — № 5 (10). — С. 133-138. — URL: https://moluch.ru/th/4/archive/48/1699 (дата обращения: 06.04.2024).

4. Политова Н. И. Развитие речи учащихся начальных классов на уроках русского языка: Пособ. для учителя. — М.: Просвещение, 2001. — 191с.

МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДІ ОҚЫТУДАҒЫ МӘТІНДЕРМЕН ЖҰМЫС

Исабекова Мадина Мұратқызы

Түркістан облысы Сауран ауданы "Т.Айтжанов атындағы жалпы білім беретін мектеп" коммуналдық мемлекеттік мекемесінің педогог-психологі

Резюме

В данной статье рассматриваются пути развития навыков работы с текстами в обучении государственному языку

Summary

This article discusses ways to develop skills in working with texts in teaching the state language

Адам өмірі түрлі қарым-қатынастардан тұрады. Қарым-қатынастар адамдар арасындағы сыйластық, достық, ауызбіршілік тәрізді мәселелерге құрылуы керек. Ал, шынайы достық қарым-қатынас тіл арқылы ғана жүзеге асады. Өзге ұлт өкілдеріне мемлекеттік тілді оқыту барысында біздің алдымыздағы басты міндет - тілді үйретудің ең қолайлы амалдары мен ұстанымдарын таңдап алу. Өйткені мемлекеттік тілді үйрету үдерісін тиімді ұйымдастырудың бір өзегі осыған байланысты. Оқытудың қандай да болмасын амал-тәсілін ұтымды, нәтижелі пайдалану - әрбір оқытушының іскерлігіне байланысты. Біз де өз тәжірбиемізде осындай мақсаттарды алға қоя отырып, өзге ұлт өкілдерін оқытуда мемлекеттік тілді оқытудың әртүрлі жолдарын, амал тәсілдерін қолданамыз. Сондай жұмыс жасаудың бір түрі - мәтіндермен жұмыс жасау.

Әрбір тіл үйренуші үшін өздерінің қызметіне байланысты мәтіндермен жұмыс істеу - өте қызықты, әрі тиімді. Өйткені олар біріншіден, өздері де білмейтін жаңа сөздермен, жаңа баламалармен танысады, осы мәтіндер мемлекеттік тілді үйренеді сонымен қатар өз қызметінде қолданатын сөздерден азда болса мәлімет алады. Әсіресе, атқаратын қызметіне байланысты мәтіндерді оқытқан кезде, бұл жұмыстың тиімді жері - сөздікпен жұмыс, яғни тыңдаушы қызметкерлер әр салаға, атқарып отырған қызметіне байланысты термин сөздердің аудармаларымен танысады. мемлекеттік тіл сабақтарында қолданылатын мәтін ғылыми тұрғыдан сұрыпталған, өңделген болуы тиіс, ол тыңдаушының психофизологиялық ерекшелігіне бейімделіп алынады.

Сабақта мәтіндермен жұмыс істеу барысында, сабаққа қажетті мәтінді таңдап алған соң, онымен жүргізілетін жұмыстар кезеңдерге бөлінеді: Мәтінмен жұмыстың алдындағы кезеңі, мәтінмен жұмыс кезеңі, мәтін соңындағы жұмыс кезеңі. Мәтінге дейінгі кезеңде мәтін алды жаттығулар беріліп, әртүрлі құрлымдық, тіркестерді меңгерту көзделеді. Мәтінмен жұмыс кезеңінде оқыған мәтінді түсіну, мазмұнын айту, сұраққа жауап беру, негізгі ойды анықтау жұмыстары жүргізіледі. Соңғы кезеңде, мәтінге түсініктеме беруді үйретуге бағытталған жұмыстар жүргізіледі. Мәтін соңындағы жұмыс кезеңінде мәтіндегі сөздер, сөз тіркестерімен жұмыс жүргізіледі, мәтінді грамматикалық тақырыпен байланыстыру мақсатында сөз тіркестерін талдауға көңіл бөлінеді. Мәтіндегі терминдерді есте сақтау мақсатында сол терминдер көмегімен, сөйлем құру жұмысы қарастырылады. Өзге тіл өкілдеріне мемлекеттік тілді үйретуде бірден-бір қажетті нәрсе мәтін десек, тыңдаушылар әр уақытта мәтінмен тығыз байланыста болады. Мәтінді меңгерту жолдары да түрліше болып келеді. Жаңа сөздермен сөз тіркестерін тақтаға жазып, есте сақтауын қадағалау, пәрменді сөздермен жұмыс жүргізу, мәтіндегі тіл үйренушінің мамандығына байланысты терминдерді бірнеше рет қайталап айтқызу арқылы есте сақтау, сұрақ-жауап арқылы мәтіннің мазмұнын игерту. Міне, осы сияқты кең ауқымды жұмыстың нәтижесінде тыңдаушылар тілді меңгеруге мүмкіндік алады.
Мемлекеттік тілді меңгерудің ең бастысы – тыңдау, сөйлеу, ойлау, оқу, жазу тіл үйренудің компоненттері дейтін болсақ, ал мәтінді игеру барысында осы тілдік қызметтің барлық түрі жан-жақты қамтылады.
Қазіргі таңдағы тіл саясатының басым бағыттарының бірі - мемлекеттік тілді дамыту мен оның қолданылу аясын кеңейту болса, оның кешенді тармағы - тәуелсіз мемлекетіміздің болашағына адал қызмет ететін мемлекеттік тілді жетік меңгерген кәсіби мамандар даярлау болып табылады. Мамандандырылған жоғары оқу орындарында мемлекеттік тілді оқыту - тыңдаушылардың тілді болашақ кәсіптік қызмет бабында және жеке қарым-қатынасында қолдана алатындай іскерліктер мен дағдыларды игерту мақсатын көздейді. Осы орайда мемлекеттік тілдің қолданылу аясының кеңейіп, іс қағаздары, бұйрықтар, баянат, өзге де құжаттардың мемлекеттік тілде жүргізілуіне байланысты атқарылып жатқан кешенді іс-шаралардың оң нәтижелерін бүгінде іс жүзінде көруге болады.
Тіл үйренушілердің кәсіби сөйлеу тілін мәтіндер арқылы дамытуды жүзеге асыру нәтижесінде олардың мамандық бойынша білімдері толықтырылып, мәтінмен жұмыс істеу дағдылары жетілдіріледі. Мәтіндермен жұмыс барысында тыңдаушылар болашақ мамандықтары туралы қосымша мәліметтер мен атқарылатын іс-әрекеттеріне байланысты ақпаратпен қамтамасыз етіледі. Осы тұрғыда мәтін, оның кәсіби сөйлеу тілін дамытудағы алатын орнын қарастырайық. Әдіскер-ғалымдардың еңбектеріне сүйенсек, профессор Ф.Оразбаева өзінің «Тілдік қатынас: теориясы және әдістемесі» атты зерттеу еңбегінде: «Мәтін - адамдар арасындағы тілдесімдік қатынастың жемісі. Адам өз ойын екінші біреуге жеткізген кезде қалай болса солай айтылған сөйлемдер тізбегін құрамайды. Керісінше, жинақталған пікірін, көзқарасын бір-брімен ой жағынан да, қалпы тарапынан да бірлескен сөйлемдер жүйесімен, яғни мәтін арқылы жеткізеді, баяндайды…. Адам тілдік қатынаста үлкенді-кішілі, ірілі-ұсақты мәтіндерді сөйлесім әрекетінің кез-келген кезеңінде ойдан құрап, қолдана береді» [1,28] - деп тұжырымдайды.
Тіл үйренушілердің кәсіби сөйлеу тілін мәтін арқылы дамыту жұмыстары сабақтардың бастапқы кезеңінен жүзеге асырылады. Тәжірибеміздегі кәсіби бағдарлы оқыту барысында ең алдымен, тыңдаушылардың кәсіби мамандықтары ескеріліп, сол мамандыққа қатысты сөздер, сөз тіркестері, негізгі ұғымдар мен терминдерге, олардың лексика-грамматикалық ерекшеліктеріне баса назар аударылады. Мәтінде қамтылатын материалдар жүйесі мамандыққа қатысты оқытылатын арнайы пәндермен тығыз байланысты болып келеді. Бұл орайда құрылымы, мазмұны жағынан қарапайым мәтіндерді өз бетімен оқытуды жетілдіру, сұрақ қою, сұраққа жауап беру, жаңа тақырыптық лексикамен жұмыс істеу, яғни сөз, сөз тіркестерімен сөйлем құрау, талдау сияқты жаттығу түрлерімен қатар, мәтіннен қажетті ақпаратты тауып, қорытындылау, жинақтау көзделеді.

Іріктелген оқу материалдары кәсіби сөйлеу тілін дамытумен қатар, тіл үйренушілердің төмендегі дағдыларын да жетілдіреді. Атап айтқанда:
- мәтіндегі ойды, оқиғаны өз өмір тәжірибесімен ұштастыру;
- оқылған мәтінге өз көзқарасын білдіру; - мәтінге әлеуметтік, тарихи, адамгершілік, кәсіби маңыздылығы жөнінен баға беру.
Мәтіндер арқылы кәсіби лексиканы, терминдерді меңгерте отырып, тыңдаушылардың сөздік қорларын байыту нәтижесінде өз ойларын қазақ тілінде сауатты жеткізе білуге үйретуге болады. Тыңдаушыларға ұсынылатын сұрыпталып алынған аутентивті мәтіндер болашақ мамандықтарына деген қызығушылықтарын арттырып, сабақ маңыздылығын арттырары сөзсіз. Мәтін таңдауда мәтіндегі ойдың нақты, дәл берілуі, тілінің түсінікті болуы - негізгі шарттардың бірі болып табылады. Күнделікті баспасөз беттерінен, интернет желісінен алынған мәтіндермен жүргізілетін жұмыс тыңдаушылардың анықтамалық әдебиет, сөздікпен жұмыс істеу, салыстыру, талдау жасау дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.
Тіл үйрету сабақтарының бастапқы кезеңдерінде мәтіндердің берілу қағидаттары қарапайымнан күрделіге қарай алмасу заңдылықтарына негізделеді. Өз оқыту тәжірибеміздегі кәсіби бағдар барысында оқыту мәселелеріндегі мәтін таңдау ерекшеліктеріне тоқталатын болсақ, мұнда ең алдымен тіл үйренушінің кәсіби мамандығы ескеріле отырып, сол мамандыққа қатысты сөздер, сөз тіркестері, тұрақты тіркестер, негізгі ұғымдар мен терминдерге көңіл аударылып, олардың лексикалық-грамматикалық ерекшеліктеріне баса назар аударту жұмыстары жүргізіледі. Мәтінде қамтылатын материалдар жүйесі мамандыққа байланысты оқытылатын арнайы пәндермен тікелей ұштастыра алынады [2,45]. Себебі кез-келген мамандық иесі өзі таңдаған кәсібінің қыр-сырын жетік меңгеруге мүдделі және өз ойын кәсіби сөйлеу тілінде жеткізуге ұмтылуы оның мамандыққа деген сүйіспеншлігін арттыру мәселесіне келіп тіреледі. Оқыту барысында аталған мақсаттарды жүзеге асыру үшін бірінші кезекте тіл үйренушілерге кәсіби танымдық мазмұндағы құрылымы, мазмұны жағынан қарапайым мәтіндерді өз бетімен оқытуды жетілдіру, сұрақ қою, сұраққа жауап беру, жаңа тақырыптық лексикамен жұмыс істеу, яғни сөз тіркестері мен сөйлем құрау, талдау сияқты жаттығу түрлерін орындаумен бірге, мәтіннен қажетті нақты ақпаратты табу көзделеді.
Тілді оқытуда мәтіннің қатысым әрекетіндегі маңыздылығына сәйкес, оны іріктеп, таңдаудағы негізгі ұстанымдар төмендегідей жүйеленген:
• мәтін мазмұны толықтай аяқталып, белгілі бір логикалық жүйеге бағынуы; • мәтін тақырыбы күнделікті өмір талабына сай, танымдық сапасы жоғары, тәрбиелік мәнінің зор болуы;
• мәтін мазмұны тіл үйренушілердің түсінісуіне қолайлы, даму деңгейлеріне сай болуы
• мәтінді іріктеп, таңдауда фонетикалық, лексикалық, грамматикалық ерекшеліктердің ескерілуі;
• мәтіннің танымдық қызығушылықты арттыруы;
• мәтін мазмұнының нақты, қызықты болуы.
Осы талаптарды негізге ала отырып, мәтін тақырыбын таңдауда төмендегі үш бағытты ұстанамыз:
- тіл үйренушінің күнделікті өміріне байланысты болуы;
- қазақ халқының мәдениеті, дәстүрімен байланысты болуы;
- болашақ мамандығына байланысты болуы [3, 63].
Мәтіндерді қолданысқа түсуіне қарай ғылыми, ғылыми-көпшілік, көркем-әдеби, газеттік (көркемсөз) мәтіндер деп бөліп қарастыруға болады. Ғылыми-көпшілік мәтіндер мамандығы арнайы емес оқырмандарды ғылымның жетістіктерімен жеткілікті түрде хабардар етсе, газеттік мәтіндер (ақпарат, репортаж, комментарий, корроспенденция) идеялық-саяси ақпараттарды оқырмандарға жеткізеді. Ғылыми мәтіндер белгілі бір заттың, фактінің, құбылыстың заңдылығын суреттейтін мәтіндерді айтамыз. Ғылыми мәтіндерге мақала, очерк, реферат, рецензия, аннотация, ғылыми хабар, т.б жатқызуға болады.
Оқылған мәтіннен белгілі бір ақпаратты алу үшін оны түсініп оқудың маңызы зор. Оқудың түрлері: 1. Ізденімдік оқу - оқушының өзін қызықтыратын хабарды, фактіні, сілтемені

мәтіннен іздеп тауып, пайдалана білуі. Кез келген ғылыми шығарманың кіріспесі және қорытындысы болатыны белгілі. Сондықтан ізденімдік оқуды меңгерту ғылыми шығарманың композициялық ерекшеліктеріне байланысты. 2. Танымдық оқу - тіл үйренушінің кез келген қызықты, танымдық мәні бар мақала, кітап, пікір, газет-журнал, т.б оқуы. Ерекшелігі: Арнайы ізденушілік, сол материалды зерттейін деген мақсат бола бермейді. Информацияны зерттеуден гөрі, жалпы өмірден хабардар болу үшін жүргізіледі. 3. Зерделік оқуда-оқушы берілген мәтінді, не материалды бастан аяғына дейін түсініп оқу керек.

Бүгінгі таңда өзге ұлт өкілдерін мемлекеттік тілде оқыту өзектілігін жоғалтқан жоқ. Мемлекеттік тілдің әлеуметтік-коммуникативтік қызметін кеңейту мен нығайту өзге ұлт өкілдеріне мемлекеттік тілді оқытудың мақсат, міндеттерімен үйлесіп отыр. Әр мәдениетті азамат өз отанын, өскен өлкесін, оның тарихын, мәдениетін, тілін білуге тиісті. Халықтың тарихын, мәдениетін, тілін, рухани байлығын білу – адамда халыққа деген құрмет сезімін оятады.

Қорыта айтқанда, оқытудың қазіргі уақыт талаптарына сай әдіс-тәсілдерді қолдана отырып, кәсіби бағыттағы мәтіндермен жүйелі жұмыс жүргізу арқылы тыңдаушылардың сөздік қорларын байытып, кәсіби сөйлеу тілдерін дамытуға болады. Мәтіндермен жұмыс барысында тыңдаушылардың өз бетінше ақпарат алып, онымен жұмыс істеу дағдылары дамытылып, мамандықтары бойынша білімдері толыға түсері сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Оразбаева Ф. Тілдік қатынас: теориясы мен әдістемесі.- Алматы, 2000.
2. Оралбаева Н., Жақсылықова К. Орыс тіліндегі мектептерде қазақ тілін оқыту әдістемесі. Оқу құралы. -Алматы: Ана тілі. 1996. -208 бет.
3. Қазақ тілінің практикалық курсы бағдарламасы.- Алматы. 2005.- 84 бет.

МҰҒАЛІМ ТӘЖІРИБЕСІНДЕ РЕФЛЕКСИЯ ТӘСІЛІН ҚОЛДАНУ – ҮЗДІКСІЗ ДАМУ КЕПІЛІ

Нурметов Темурхон Бахритдинович
Түркістан облысы Сауран ауданы "Ә.Молдағулова атындағы жалпы білім беретін мектеп" коммуналдық мемлекеттік мекемесінің қазақ тілі мен қазақ әдебиеті пәні мұғалімі

Резюме

В статье рассматриваются функции рефлексии в деятельности учителя.

Summary

the article deals with the functions of reflection in the activities of teachers.

Американдық психолог Д.Дьюи бірлескен әрекет жағдайында басқа адамның сезімі мен абыройын құрметтеу, «менің пікірімнен басқа да пікір бар, ол да жария етілуі тиіс, ол пікірдің де өмір сүруге құқысы бар деген. Қазақтың ақыны О.Сүлейменов «Адамның рухани ізденіс-сілкіністері үш-ақ сауалдың аясына сияды: 1) не біле аламын, 2) не істеуім керек, 3) үміт артарым не?» - яғни, адамның өзін-өзі тәрбиелеу мәселесінің маңызы мен мәніне ерекше тоқталады. Мұғалім идеалы – білімнің құндылығын айқын түсінетін, мәдениеті жоғары адам, өз пәнінің жетік шебері, педагогика мен психологияны терең меңгерген, жеке тұлғаға бағытталған педагогикалық әдістерді қолдана алатын, өзін жеке тұлға ретінде дамытып, рухани өсуге деген қажеттілігі мол болуы тиіс. Бүгінгі таңда әрбір ұстаздың басты мақсаты оқушының жан-жақты дамыған жеке тұлғаны қалыптастыру бүгінгі педагогикада «Сөз арқылы емес, әрекет арқылы үйрету қажет!» деген ұстанымға негізделіп отыр. Мұғалімдердің белсенді белгілі бір бөлігін өз тәжрибелерін сыни тұрғыдан қайта қарап, өзі айналысып жүрген

істерінің нәтижесінің мақсатқа сай орындалуын оймен зерттей білуге, өз кәсіби өмірбаянындағы салмақты жүктерді саналылықпен алмастыра алуға ынталандырады. «Бұл әрекеттегі менің мақсатым не?» - «Не жасауым керек?» - «Қалай?»- «Бұдан не шығады?» сұрақтарын өзіне үнемі қоя және оларға дұрыс жауап бере алатын мұғалімде кәсіби шығармашылық болатындығы сөзсіз. «Рефлексия» деген сөздің өзі «артқа қарау, көрсету» дегенді білдіретін «reflexio» деген көне латын сөзінен шыққан. Шет тілдер сөздігінде рефлексия ой електен өткізу, өзін - өзі тану, өз - өзіне есеп беру деген сөз[1]. Бұл адамның өз іс-әрекетінің заңды түрде жүзеге асуының теориялық формасы. Сондықтанда бүгінде білім алуда, адамның дамуының басқа да әрекет салаларында кеңінен қолданылып жүрген «рефлексия» ұғымы бізге өте маңызды. Мұғалімнің шығармашылық әлеуетінің дамуы үшін оның әдіснамалық рефлексия жасай алуының мәні зор. Әдістік - бағдарлы оқыту жүйелерінен мұғалімнің шығармашылық әлеуетін дамытатын жобалау-тудырушылық жүйеге өту-шығармашылық ортаны, кәсіби білімді тұлғаның жаратушылық болмысына негіздей отырып, оның өзін-өзі тудыруы, өзін-өзі жаратуы алдыңғы қатарға шығатын, өз шығармашылығының дамуына өзінің жеке жауапкершілігін сезінетін рефлексивті амал негізінде мүмкін болады. Аталмыш амалды қарастыру барысында мына идеяларға жүгінуге болады: 1) мұғалімнің шығармашылық әлеуетін дамыту-оның өзін-өзі үрдісі, дамытудың технологиясын меңгеру, шығармашылық әрекет арқылы педагогикалық мәселелерді шешу, мұғалімнің шығармашылық әлеуетін дамытудағы жеке траекториясын құрудың әдісі болып табылады; 2) рефлексивті тәсіл мұғалімнің тұлғалық-мәнді позициясына әсер ету, оның өз шығармашылығының нәтижесі арқылы ұсынылып отырған инновацияларға деген жауапкершілігін арттыру; 3) рефлексивті амал барысында мұғалімнің шығармашылық әлеуеті кез-келген субъект субъект қарым-қатынасының жетекшісі, негізі болып табылады [2]. Педагогтық қызметте орындайтын функцияларына байланысты рефлексия негізгі үш нысанда қарастырылады. Олар: жағдайлық, ретроспективті және перспективті рефлексия болып табылады. Жағдайлық рефлексия- «уәждеме» және өзін-өзі бағалау түрінде талдау жұмысында «осы жерде, қазір» рефлексиясы жүзеге асырылады. Ретроспективті рефлексия-жүзеге асырылған іс әрекеттен кейінгі, орын алған оқиғаларға талдау және бағалау қызмет атқарады. Мұғалім өз жетістіктері мен сәтсіздіктері туралы, сәтсіздікті жеңу жолдарының себептерін анықтайды. Перспективті рефлексия - алдағы уақытқа жоспарлауда тиімді жолдарды қарастыруды қамтиды [3]. Д.Шонның «Рефлексиялаушы практик:«Кәсіпқойлар іс-әрекетте қалайша ойланады» деген еңбегінде: «Іс әрекеттегі толғаныс немесе іс барысындағы толғаныс және соның салдарынан өзгеріп жатқан жағдайға сай, әрекет етуге көмектесетін жаңа сезімдер туындайды, іс әрекеттен кейінгі толғаныс жүреді»,- деп көрсетеді[1]. Мысалы: сабақты өткізіп болғаннан кейін мұғалім қызметіндегі рефлексияға тоқталсақ: Сабақ мақсаттары немесе оқу мақсаттары шынайы, қолжетімді болды ма?, Сабақта ең жақсы өткен екі нәрсе (оқыту мен оқуға қатысты)? Сабақтың бұдан да жақсы өтуіне не оң ықпал етер еді (оқыту мен оқуға қатысты)? Осы сабақтың барысында мен сынып туралы немесе жекелеген оқушылардың жетістіктері/ қиыншылықтары туралы нені анықтадым, келесі сабақтарда не нәрсеге назар аудару қажет? Демек, әр мұғалім өз іс әрекеті мен тәжірибесіне қатысты өзге адамдарды ортақ ету арқылы, бірқатар ойлар мен сұрақтар төңірегінде ойланып, шешу жолдарын қарастырады. Педагог қызметінің объектісі, оны басқару, ұйымдастыру объектісі оқушылардың қызметі болып табылады. Кез келген педагогикалық міндеттер – бұл оқушының қызметін басқару бойынша міндеттер. Мұғалім оқушының ішкі дүниесін көріп қана қоймай, түзетуге, оны дамытуға тиіс. Педагогикалық үдерісте рефлексия мынадай қызметтерді атқарады: -жобалау (педагогикалық үдеріске қатысушылардың қызметін жобалау) -ұйымдастырушылық (тиімді әдіс - тәсілдерді өзара іс қимыл нәтижесінде ұйымдастырушылық) -коммуникативтік (педагогикалық үдеріске қатысушылардың қарым-қатынастары) -уәждемелік (педагогикалық үдеріске қатысушылардың бірлескен нәтижелілігін анықтау) - түзетуші (іс – қимыл нәтижесіне өзгерістерді өзара енгізу) Мұғалім үшін: өз іс-әрекетіне рефлексия жасай отырып, оқушылар туралы диагностикалық зерттеу жүргізуді,

қысқа және ұзақ мерзімді перспективалық жоспарлауды біледі, сабағына өзгерістер мен толықтырулар енгізуді көздеп, жетілдіру жолдарын қарастырады. Өзін-өзі бағалай отырып, оқушы жұмысының белсенді қызметінің нәтижесін жүзеге асыра біледі.Осылайша, мұғалім рефлексиялық басқару қызметін атқарады. Рефлексиялық басқару қызметі үш деңгейді қамтиды. Орындаушылық қызмет рефлексиясы: (нақты ұсыныстар мен кеңес беру жұмыстары, нұсқау беру) Іс - қимыл стратегиясын әзірлеу деңгейі (іс қимыл бағдарламасын таңдау және оқушылардың шешу дайындығы). Жасалған іс-қимыл стратегиясында бағдарламаны талдау, бағалау. Қойылған мақсаттар мен міндеттерге салыстыру жасау.) [3] Сонымен рефлексия – көпқырлы, кіріккен сапа. Ол философияда-адам санасының өз әрекетіне, өзіне бағытталуы; психологияда-субъектінің өзінің ішкі психикалық жағдайларын өзінің тануы, әлеуметтік психологияда -өзін ғана танып қоймай, өзін басқалар қалай бағалайды, өз позициясымен ол қалай үйлеседі турасында ойлануын білдіреді. Рефлексия – тұлғаның өзін-өзі ұйымдастыруы , оның объект туралы білімін нақты әрекетпен байланыстыра алуы. Бұл сапаның барлық адамда болуы айналаны өзгертуге, өмірді мәнді етуге ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Тиімді оқыту мен оқу» Қазақстан Республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру бағдарламасы. Мұғалімге арналған Нұсқаулық. Астана, 2016.
2. Б.З.Вульфов Педагогика рефлексии : взгляд на профессиональную подготовку учителя Москва: Магистр. – 111
3. Е.Е. РукавишниковаФормирование профессиональной рефлексии у студентов медицинского колледжа : автореф. дис. ...канд. психол. наук.

АУЫЗША СӨЙЛЕУ НОРМАЛАРЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІ МӘДЕНИЕТІНДЕГІ ӨРІСІ

Алдабергенов Абдирахман Отаркулович

Түркістан облысы Кентау қаласы "Ж. Жабаев атындағы №7 шағын жинақты жалпы білім беретін мектеп" коммуналдық мемлекеттік мекемесінің қазақ тілі мен қазақ әдебиеті пәні мұғалімі

Резюме

В данной статье рассматриваются говорящие нормы и его место в культуре социальных сетей

Summary

This article examines the speaking norms and its place in the culture of social networks

Ауызша тіл — дыбысталып айтылатын тіл және бұл жерде ой білдірудің құралдары мен фонетикалық жүйесі қолданылады; ауызша тіл сөйлеу үрдісінде пайда болады; ауызша тілге сөзді суырып салып, табан астында айту шеберлігі мен тілдік ерекшеліктері тән.

Ауызша тіл тыңдаушыны қажет етеді. Сөйлеуші мен тыңдаушы бірін-бірі естіп қана қоймайды, бірін-бірі көріп отырады, сондықтан да Ауызша тіл айтылған ойдың қалай қабылдануына тікелей тәуелді болады. Ауызша сөйлеу тілінің құрылымы сауатты түзілген болуы керек. Айтылған ойдың мағынасы қарапайым, әрі қысқа беріліп, көрермендердің тез, әрі оңай қабылдауларына мүмкіндік жасалуы тиіс. Алайда бұндай талаптар сақталмаған жағдайда тілдің ауытқулар пайда болады. Жалпы нормадан ауытқуды академик Р.Сыздық уәжді, уәжсіз деп бөледі. Уәждісі өз контексінде қабылдауға болатын ауытқу болса, уәжсізін «ақтап алуға» келмейтін ауытқу деп түсіндіреді.

Жалпы мемлекеттік тіл дәрежесі қазақ әдеби тілінің бүгінгі қоғамға қызмет ету өрісін кеңейте түсті: бұл күнде қазақ тілі – ең алдымен, оқу - ағарту, тәрбие құралы, одан соң сан салада дамып, жоғары деңгейге көтерілген ұлттық көркем әебиеттің тілі, мазмұны мен мақсаты түрлене түскен баспасөздің тілі, енді өрістей түскен ғылым тілі, республика

қолданатын заңдар мен ресми іс қағаздары тілі, театрлар мен радионың тілі, кино мен теледи дардың тілі. Сонымен қатар, әрине, қазіргі қазақ тілі – бүгінгі адамдардың күнделікті тұрмыс-тіршілігінде өзара ұғынысатын ауызша сөйлеу тілі мен ауызекі сөйлесу тілі. Қысқасы, қазақ тілі – бұл күнде республикамыздағы 7-8 миллионға жуық, ал жалпы дүние жүзіндегі 10 миллионнан асатын қазақ халқының ана тілі [1].

Көптеген зерттеуші ғалымдар бүгінгі таңда жазба тілден гөрі ауызша сөздің қоғамдағы орны айрықша мәртебеге ие болып, әлеуметтік мәнділігі күшейе түсті дейді. Ауызша жеке адамдар арасында, әртүрлі топта, сахна өнерінде, аудио-аудиовизуалды ақпарат құралдарында, электронды байланыс жүйелерінде тілдік қарым-қатынастың негізгі құралы болып отыр.

Қазақ тіліндегі сөздер сингармонизм заңдылығына қарай жуан, жіңішке, еріндік , езулік түрінде үндесетіні белгілі. Тек үндестік заңы емес, сөздердің дұрыс айтылу заңдылықтары да белгілі бір нормаға сүйенеді. Сонымен, сөйлеу мәдениеті дегеніміз ауызша сөйлеудің жалпы тіл мәдениетіне қойылатын талаптармен қатар, өзіне тән нормаларды сақтауы болып табылады. Бұл нормаларға сөйлеу үстінде сөздерді дұрыс дыбыстау, сөздің сазын келтіріп айту тәртібі жатады[1]. Дұрыс дыбыстау мәселесін сөз еткенде, төл дыбыстарға баса назар аудармыз. Қазіргі қазақ тілінің ауызша сөйлеу нормаларының сақталмау құбылыстары жиі белең алып, бүгінгі күннің өзекті мәселесіне айналып отыр. Тілі білімінің басқа салаларына қарағанда ауызша сөйлеу нормасын кешенді зерттеуді қолға алу қажеттілігі туды, себебі постиндустриялы қоғамның даму сатысы жоғары болса, қазақ тіліңің даму сатысының төмен екенін байқаймыз. Сондықтан ұлттық әдеби тіл әбден қалыптасып, барлық адамдарға, тіл қолданысының барлық саласында, сол ұлт мекендеген барлық өлкеге ортақ, бірдей болған күнде ғана сол тілде ауызша дұрыс сөйлеудің нормасы, оның ішінде орфоэпия тәртіптері баршаға түгел міндетті сипат алады.

Ал сол орфоэпия сөз сазына, айтылымға сүйенеді. Сөздерді дұрыс дыбыстау нормалары әдеби тілге тән бірізділік, жалпы халықтың сипат алады. Халық – сөйлеуші. Сөйлеушілер әртүрлі әлеуметтік ортада қалыптасады, жаһандану қоғамында өмір сүреді. Әртүрлі психикалық, экологиялық факторлар ықпал етеді. Соның саладрынан сөйлеушінің жылдам сөйлеуі, тілінің мүкісі болуы мүмкін, белгілі бір аймақтық говрлар да сөз сазына айтарлықтай әсер етеді. Сондықтан ғалымдар тарапынан айтылым түрлері жинақталып, белгілі бір нормаларға келтіріліп, жүйелеу бүгінгі күннің кезек күттірмес мәселесіне айналған.

Қазіргі заманда өмірімізге дендеп сіңген ғаламтор жүйесі ауызша сөйлеу нормаларына ықпал етеді. Желі пайдаланушылардың тілді қолдану мәдениеті де сан қилы. Қазақ тілінің, ана тілінің сөз мәдениетін көтеру – ұлттық мүдде талаптарының бірі. Қазақ тіл мәдениетінің үлкен бір саласы – сөйлеу және жазу мәдениеті, оны жоғары деңгейге көтерудің басты заңдылығы – дұрыс айту және қатесіз жазу нормасы. Технологияның өркендеген заманында әлеуметтік желілердің тіл мәдениетін дамытудағы әсері қазақ тіл білімінде жан-жақты зерттелуі тиіс.

Елімізде кеңінен тараған ресми және бейресим ақпарат таратушы дереккөздерге «Tiktok», «Instagram», «YouTube», «Facebook», «Twitter», «WhatsApp» т.б. онлайн-платформаларды жатқызамыз. Бұл желілерде әртүрлі жастағы және әртүрлі қызығушылықтары бар адамдардың синхроды немесе асинхронды түрде танысуға, түрлі сипаттағы қарым-қатынас құруға, жарнама таратуға мүмкіндік алады. Осы әлеуметтік желілерде ауызша сөйлеу мәдениеті қаншалықты қалыптасты? Әдеби тілдің ауызша сөйлеу нормаларынның сақталмауы, сөзді бұзып қолдану кең өріс алғанын жиі айтып жүр.

Бүгінгі күні әлеуметтік желіде қазақ тілінде сөйлеушілердің қате қолданыстарын былайша көрсетуге болады. Олар төмендегідей:

А) синтаксистік қателер. Мысал: несібемді көтеріп қойш, табысымды арттырып қой, есікті жаба саласыздар ма.. Тоғызға омбес ғосасалсақ ше? ... т.б.

Ә) қыстырма сөздерді көп қолдану. Мысалы: анау ші, анау ше т.б.

Б)орфоэпиялық қателер. Мысал: айтыбатыр, жазыбатыр, келібатыр, барыбатыр, баратырмын, ояқ, бұяқ, аняқта, айтамайм, таксиде отсам, машинасына отпаған т.б.

В) орыс тілі мен қазақ тіліндегі сөздерді аралас құрылыммен сөйлеу.
Мысалы: Дальше жасаймыз, именно осы, вапще ұялмайм, уже алдық, новый киім алдым, срочно үй сатамын, мына музыка кайф екен,счетқа ақшам жетпей тұр, посуда жуып берсек болады ма? ..Как будто мен оның жазғанын оқып қоятындай т.б.
Г) қарату сөздерінде туыстықты білдіретін атаулар: радной, мамка, мам, пап, бро,братан, махан,пахан, подружкам, подружкалармыз т.б.
Ғ) қаратпа шылауларды қолданып сөйлеу: еба,айтбайсың ба? Алш, еу! (әпкелш, е!)
Ж) Конфликтогенді сөздер: мәңкиіп, ілмиіп, сүмсік, сүксиген, мырыңдақ, мияулау т.б.
Мысалдар әлеуметтік дереккөздерден: «Instagram», « Facebook», «TikTok», «YouTube» т.б. желі қолданушыларының бейнежазбаларынан жазылып алынды.
Қорытындылай келе, қоғам мен тіл қатар дамитын құбылыс. Жаһандану дәуірі ауызын арандай ашып тұрған заманда, әлеуметтік желі тілінің мәдениеті сөз мәдениеті аясында қарастырылуға тиіс өзекті проблемалардың бірі. Бірінші кезекте көзге көрініп, құлаққа түрпідей тиіп тұрған нормадан ауытқулар қазір кері қайтарылмаса, сіңісіп, нормаға айналып кету қаупі бар. Әлеуметтік желі ақпараттың жылдам таратылу көзі ретінде тек сөз мәдениетінің ғана емес, жалпы ұлттық мәдениеттің виртуалды кеңістікте насихатталуына ықпал етеді. Сондықтан тіліміздің ішкі заңдылықтарын бұзып сөйлеу, нормаға сай емес етіп жазу тілімізге деген құрметсіздік болып табылады. Оның алдын алу қажет.
ӘДЕБИЕТТЕР
1. Сыздық Р. Қазақ тілінің анықтағышы (емле, тыныс белгілері, сөз сазы). – Астана, 2000. – 532 б.
2. Сыздық Р. Тілдік норма және оның қалыптануы (кодификациясы). – Астана: Елорда, 2001. – 230 б.

ОТБАСЫЛЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖОБАЛАР

Байдулла Марина Сабыржанқызы
Шымкент қаласы, МКҚК N55"Самал" бөбекжай- бақшасының әдіскері

Резюме

Данная работа содержит результаты теоретического исследования и практическую работу по развитию познавательной активности детей дошкольников средствами проектной деятельности и пути их совместного ведения с родителями.

Summary

This work contains the results of theoretical research and practical work on the development of cognitive activity of preschool children by means of project activities and ways of their joint management with parents.

«Бала естігенін емес, көргенін көңіліне түйеді» деп, халық даналығында бекер айтылмаған.

Ұлттық білім беру жүйесін модернизациялау саясаты – дүниежүзілік білім беру кеңістігіне енудің шарттарының бірі. Модернизация оқыту мен тәрбиелеудің нәтижесі ретінде білім беру сапасына қойылатын жаңа талаптарын айқындайды. Мектепке дейінгі білім беру жүйесін модернизациялау мектепке дейінгі ұйымның іс-әрекетінің сапалық өзгерістеріне, даму тәртібіне көшуге ықпал ететін инновацияны меңгерген жағдайда ғана мүмкін. Мектепке дейінгі білім беру жүйесін модернизациялау жағдайындағы жұмыс жасап жүрген педагогтар оқу-тәрбие материалының жаңа мазмұнын шығармашыл ойлап түсіну, жан-жақты тәрбиенің аса тиімді жолдарын, формалары мен әдістерін табу қажет. Кәсіби шеберліктің жоғары деңгейін меңгеру жоғары дамыған кәсіби ойлауға, педагогтың шығармашылық әлеуетін белсендіруге бағытталған. Жобалық әдіс – оқытудың қазіргі кездегі инновациялық әдістердің бірі. Бұл әдісті қолдану балалардың негізгі құзыреттіліктерін қалыптастыруға ықпал ететін

Қазақстан Республикасы мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандартын жүзеге асырудың бір бағыты болып келеді. Жеке тұлғалық бағдарлы тәсіл –баланың тұлғасын, оны дамытудағы ыңғайлы, қауіпсіз, қолайлы жағдайларын құрып, табиғи әлеуетін жүзеге асыруды қамтамасыз етуін білім беру жүйесінің басты орнына қояды.

Инновациялық бағыттардың бірі: «Отбасылық педагогикалық жобалар»

Жобалық іс-әрекет мектепке дейінгі жастағы балалардың ақыл-ойын тиімді дамытуы үшін балалардың танымдық белсенділік ерекшеліктерін түсіну қажет. Жобалық іс-әрекетте бала қойылған міндеттердің орындалуына байланысты түрлі мүмкіндіктерді зерттейді, өзінің анықтаған критерийлері бойынша ұтымды тәсілін таңдайды. Мектепке дейінгі жастағы жобалық ісәрекеттің өзіндік ерекшелігі баланың түпкі ойының өзі ғана, оның техникалық мүмкіндіктерінен озады. Осыған орай, баланың ойындағысын жүзеге асыруда оған көмек беру маңызды. Басқа балалардың көмегіне сүйену қиын. Жобалық іс-әрекетті жүзеге асыру үшін үлкендерді қатыстыру қажет, алдымен баланың ата-анасын, себебі жалғыз өзі бұл іс-әрекетті орындай алмайды. Тәрбиеші жобаның тақырыбы бойынша балаларға тапсырмалар ұсынады (орман 401 алаңқайының макетін жасау, өсімдіктердің суреттері салынған альбом, плакат, дала гүлдерінің гербариі және т.б.).

Балалар ата-анасымен бірге өздерінің қалауы бойынша тапсырманы таңдап алады. Тәрбиеші тапсырмаларды берудің алдында оларды мұқият ойластыруы керек. Тапсырмалар тым қиын соқпайтын, «ниетпен және қуанышты» орындалатындай, жеңілдеу болғаны дұрыс. Қажет болған жағдайда тәрбиеші анықтамалық, практикалық материалды ұсынып немесе оны қайдан табуға болатынына нұсқау жасайды.

Жобамен жұмыс жасау педагогтарды жаңа ізденіске, ата-аналарды балаларымен отбасылық ынтымыққа, ал балаларды өз ойын толық дәлелдеп қорғай білетін көшбасшылыққа тәрбилейді. Балалар өз бетінше ойларын жеткізуге, еркін пікір таластыруға, ақпарат көздерін жинауға үйренді.

Жобаның соңғы кезеңі – қорғау. Ол әрқашан өте қызықты көрініс. Жобаны қорғау үшін қонақтарды, ата-аналарды, балаларды шақыруға болады. Эмоционалдық қызудың жоғары деңгейі дәл осы кезеңге келеді және оны жобаның әлеуметтік маңыздылығымен күшейту қажет. Жоба кімге және не үшін құрылғанын және не себепті қажет екенін түсіндіру керек. Жобаны қорғау формасы қызықты да жарқын, әр баланың, ата-ананың, педагогтың жасаған үлесін айқындап көрсете алатындай ойластыру керек. Баланың ата-анасымен бірлесіп орындаған жұмысы бір-бірін жақсы түсініп, өзара қолдаушы қарымқатынас орнатуға септігін тигізері сөзсіз.

Жобалардың негізгі мақсаты – отбасын нығайту, балалар мен ата-аналарды қатысушылардың нәтижелі қарым-қатынасы мен серіктестігі негізінде пайда болатын шығармашылық процеске қатыстыру.

Жобалар не үшін керек?

Балаларға: жобалау балалардың белсенділік түрлерінің басқа формаларының дамуымен орны толмайтын танымдық іс-әрекетінің маңызды сферасы болып келеді. Ол мектепке дейінгі жастағы баланың дамуына жағымды әсер ететін қасиеттердің қатарына ие. Ең алдымен баланың болмыс салалары туралы білімдері кеңейтіледі. Ол көбінесе зерттеушілік және шығармашылық жобалардың орындалуымен байланысты. Сонымен қатар, баланың танымдық, коммуникативтік және реттегіш сияқты жалпы қабілеттері дамиды.

Педагогтарға:педагог жұмыстарының нәтижелерін жобалай білу; педогогикалық ықпал етудің жолдарын жоспарлау; тәрбие мен оқытуда кездесетін қиыншылықтардың нәтижелерін болжау; нақты педогогикалық тапсырмаларды бөліп көрсету, оларды шешу шарттарын анықтау; балалардың әр түрлі іс-әрекеттерін басқару жұмыстарын жоспарлау және тәрбие мен оқыту жұмыстарының әдістері мен ұйымдастыру түрлерін, құралдарын таңдай білу. Жобалау педагогтарды мүмкіндіктер кеңістігінде болып, үйреншікті және үлгі бойынша іс-әрекеттерді қолданбауға, күнделікті шығармашылық өсуді талап етеді.

Ата-аналарға баланың және ата-ананың болмыс өмірі мағыналы мазмұнымен толысады, оның өзі түрлі альбомдар, қызықты істер мен дәстүрлермен көрсетіледі. Жобалық іс-әрекеттің қорытындысы – бұл басқа балаларға және ата-аналарға нәтижелерін көрсететін презентация. Жобалардың тақырыптары әр түрлі болуы мүмкін: «Жасыл әлем құшағында», «Ұлттық сәлтдәстүрлер», «Ғажайып арам шөп», «Аналардың бәрі жақсы», «Қыстайтын құстар», «Сау болайық» және т.б.

Бастапқы кезеңде жобалық іс-әрекет тәрбиешінің бағыттаушы рөлін ескереді, ал кейін ата-аналар бастамасын өз қолына алуы мүмкін.

Осылайша, отбасылық жобалар балалар мен ата-аналардың дүниетанымын кеңейтіп, шығармашылық қуат беріп, отбасындағы жағымды өзгерістермен толады, отбасы мен мектепке дейінгі ұйымның өзара әрекеттестігі мен ынтымақтастығын құруға ықпал етеді. Әрбір дені сау бала туғаннан әр нәрсені зерттеп білуге, ізденуге деген құштарлығы, белсенділігі басым болады. Осындай ішкі ынта ықылас зерттеу жасауға түрткі болып, баланың психикалық және өзіндік дербес дамуына жағдай жасайды. Балалардың өздігінен зерттеу жасай отырып алған білімдері репродуктивті тұрғыда алған білімдеріне қарағанда берік болады. Жобалық іс-әрекет процесінде біздің балалар ойлауға, өз ой түйінін жасай білуге, ақпаратты шығармашылықпен ізденуге, олардың бойында презентациялық, ізденіс танымдық дағдылары мен іскерліктері дамыды. Балалар бір-біріне көмекке келуге, ұжымда жұмыс жасауға үйреніп, оқыту процесі олардың тұлғалық қалыптасуы үшін маңызды екенін түсінеді.

Тәрбиеші ойынға тек қана балаларды қызықтырып, уақыт өткізудің құралы деп қарамай, балаға берілетін танымның білім мен тәрбиенің құнды негізі деп қараса ғана үлкен жетістіктерге қол жеткізіп, мақсатына жете алады. Ойын арқылы ғана дамыған бала алғаш мектеп есігін ашқанда білімді, қоғамдық тәжірибені тез меңгеріп, мінез-құлқын, ерік-жігерін, қабілетін дамытып, дүниетанымын кеңейтіп, болашаққа қызығушылықпен қарайды.

Қазіргі кездегі оқытудың инновациялық әдістерінің бірі – жобалық ісәрекет. Мұнда балаларды өз бетінше ойлауға ғана емес, сонымен қатар ақпаратты шығармашылық іздеуді жүзеге асыруға, проблеманы табуға және шешуге, балалардың қызығушылықтарын оятып, оқу процесін тұлғалық маңызды етуге мүмкіндік беріледі. Біздің балабақшада жобалық әдіс үшінші жыл қатарынан жүзеге асырылуда. Қысқа мерзімді, ұзақ мерзімді де көптеген жобалар туындады. «Өнімді күз», «Жәндіктер», «Сиқырлы ауа», «Жітіқаратуған елім» «Менің сүйікті үй жануарларым», және т.б. Жобалық іс-әрекет аясында педагогтар мен ата-аналар арасында бұл әдістің мектеп жасына дейінгі балалардың тұлғасын дамыту үшін маңыздылығы жөнінде түрлі бағыттағы жұмыс жүргізіледі: әңгіме, іскерлік ойындар, пікірталастар, кеңестер, семинарпрактикумдар, балалар жұмыстарының көрмесі, жобалардың презентациялары және ЛЭПБУК жасалған.

Балалардың бұл жас аралық кезеңі тұрақты зейін, бақылағыштық, талдау, синтез, өзін бағалаудың алғашқы қабілеттерімен, бірлескен іс-әрекетке ұмтылысымен ерекшеленеді. Жобада білімнің әр саласы мазмұнын біріктіруге болады, сонымен қатар, балалардың, ата-аналардың, педагогтардың бірлескен ізденіс-танымдық іс-әрекетін ұйымдастыру үшін кең мүмкіншіліктерін ашады.

Жобалау технологиясын жүзеге асыру біздің балаларға өз бетінше жобалардың тақырыптарын, идеяларын ұсынуға мүмкіндік берді. Олардың қисынды ойлауы, әр құбылысты жан-жақты зерттеу керектігі туралы түсініктері қалыптасты. Жұмыс процесінде балалардың белсенділігі мен өз бетімен жұмыс істеу дағдылары қалыптасты. Тәрбиешілер әр баланың өзін-өзі тануына ықпал етіп, оның жеке ерекшеліктерін ашып, жеке тұлғасының өзіндік мәдени аймағын құра білді. Балаға деген жақсы қарым-қатынасы, тілектестік, әлемге деген сенім сезімдерін қалыптастыруда. Білім беру модернизациясы әрдайым өзінің кәсіби біліктілігін арттырып отыратын, білімін, дағды-іскерліктерін жаңартып, ізденіске ұмтылатын педагог жүзеге асыратынын есте сақтауымыз керек.Жобалық іс-әрекет процесіндегі жеке тұлғалық бағдарлы тәсіл балалар ұжымын олардың жеке ерекшеліктеріне орай топтарға бөліп, рөлдерге бөлуді қарастырады:

- зерттеуші – ақпаратты жинау кезеңіне жауап береді; өз бетімен және тәрбиешінің, ата-аналарының көмегімен керек ақпараттарды іздейді.

- шығармашыл – жаңа шығармаларды ойлап шығарады, безендіреді;

- көмекші – қарым-қатынастарды келістіруге, жобаның басқа қатысушыларына көмек көрсетеді;

- ұйымдастырушы – жұмысты орындау кезеңдерін бақылайды;

- баяндаушы – басқа қатысушылармен бірге презентацияны дайындайды.

Тәрбиешінің міндеті – жобадағы рөлдерді бөлуге көмектесу, балалардың ұжымдағы қарым-қатынасын үйлестіру. Жобалық іс-әрекетте әр баланы жеке ерекшеліктерін ескере отырып, балалардың ұжымдағы қарым-қатынасына ықпал ету. Осылайша жобалық іс-әрекеттегі балалардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, балалардың ұжымдағы қарым-қатынасына ықпал етуге мүмкіндік аламыз.

Қорыта айтқанда, жобалық әдіс – баланы өз бетімен мәселелерді табу және шешу, ойлауға ғана емес оқыту процесін тұлғалық маңызды ететін оқыту технологиясы «Танымның» барлық тәсілдерін біріктіретін жобалар әр балаға өзіне ұнайтын таным жолын таңдауға мүмкіндік береді. Әрқайсысы өз бағытында іс-әрекет етіп (біреуі мүсіндейді, оқиды, «кітап жазады», тәжірибе жасайды) барлығы бірге көп мәлімет алады.

«Жеке тұлғалық бағдарлы тәсіл бұрынғы жылдары педагогтың талаптарын орындайтын «жақсы тәрбиеленуші» қалыптасып келген дәстүрлі білім беру жүйесіне альтернатива болады. Жеке тұлғаға бағытталған білім беруде тәрбиеші балаға қажетті білім беру ортасын құру арқылы, топтағы әр баланың білімді өз бетімен алуға, саналы түрде шешім қабылдау, өз таңдауын жасауға мүмкіндік беретін жағдайлардың біртұтас жүйесі арқылы басқарады. Осылайша, балалармен жобалық іс-әрекетте жұмыс жасай отырып, педагог білімді тек трансляциялап қана қоймай, танымдық іс-әрекеттің үйлестірушісі, ұйымдастырушысы, серіктес зерттеуші, сараптаушы, кеңесші ретінде шығып, әр баланың жеке ерекшеліктері мен қызығушылықтарына қарай 404 шығармашылық дамуы үшін жағдай жасап, білім беруді ізгілендіруге қолайлы жағдайларды құрады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы

2. Қазақстан Республикасы мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты, 2016ж.

3. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудын үлгілік оқу бағдарламасы, 2016.

4. Мухина В.С. Психолгогия детей дошкольного возраста. –Алматы, 1986.

5. Отбасы және балабақша №3,2016; №5,2016.

.

БАЛАБАҚШАДА БАЛА ТІЛІН ДАМЫТУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Сарыбекова Жазира Шәрипбаевна

Шымкент қаласы, МКҚК N55"Самал" бөбекжай- бақшасының тәрбиешісі

Резюме

В данной статье рассматривается проблема речевого развития у детей дошкольного возраста

Summary

This article discusses the problem of speech development in children preschool age

Балалардың тілін дамытудағы мақсаттары:

- Балалардың ойлау, дұрыс сөйлеу қабілеттерін дамыту, сөздік қорын молайту. Сөйлем құрап өз ойларын жеткізе білуге, қазақ тіліне тән ерекше дыбыстарды дұрыс айтуға үйрету;

- Сөздің жалпы ұғым беретін жағын меңгеруге көңіл бөліп ойлау қабілеттерін дамыту, өз ойын еркін жеткізуін, сөйлеу қабілеттерін қалыптастыру;
- Ертегілерді әңгімелеуге, өлең, тақпақ, мақал - мәтелдер, жаңылтпаштарды айта білуге үйрету.

Осы мақсатты іске асыру нәтижесіндегі міндеттері:
- Бала тілін орфоэпиялық дыбыстау мәдениетіне тәрбиелеу.
- Сөздегі грамматикалық дағдыларды қалыптастыру;
- Баланың сөздік қорын молайту;
- Байланыстырып сөйлеуін қалыптастыру;
- Балалардың ойын дамытып, тіл байлығын арттыру.

Балалар өз бетінше шығармаларды айтып, шығарманың мазмұны мен ойын дұрыс жеткізіп, диалогтегі адамдардың сөздерін мәнерлі жеткізуге икемделеді. Балалар автордың сөз өнерін қолданып, сөз мәнерін өздері машықтануы қажет. Серіктестері айтқан әңгімені тыңдап отыруға, мазмұнын түсінуге, әдеби кейіпкерлерін атымен айтуға үйретіледі.

Табиғи құбылыстардағы ақиқаттылықты сипаттаған кезде нақты дұрыс сөз қолдануға, үлкендердің көмегімен белгілі бір нәрсеге тиісті белгілерді табуға, нақты бейнелеуге, әңгімеде ой - өрісін жеткізуге үйрету керек.

Балалардың сипаттау әңгімелері түрлі сөз мәнерінде сонымен қоса тілдік (метафора, теңеу, эпитет, балама қолдануда) сөз өнері өзіндік ерекшелігін ашу қажет. Ойыншықтарды қолданып, суретке қарап әңгіме құрастырады. Баланың өзі құрастырған әңгімесінде жанрдың негізгі ерекшелігін таба білуінде. Сюжет ерекшеліктері мен әдеби шығармалардың мәнерлігі (ертегіні толық айтып беру). Ертегідегі жақсылықтың жеңгені, сиқырлық жайында, кейіпкерлерді басқа бір нәрсеге айналдырып, және т. б. қолдана отырып, ертегі құрастыруға үйрету.

Бұл жаста балалар шығарманы қызығушылықпен тыңдайды, әңгімелерді түрлендіре біледі. Баланы шығармашылық қабілеттілігінен туындаған әңгімелеріне көңіл аударып, құрдастарының әңгімелерін тыңдауға бейімдеп, қиыншылық тудырған жағдайды, қол ұшын беріп, дұрыс емес жеріне түзету енгізе керек.

Бала тілін дамыту жұмысының негізгі мазмұны – сөздің жалпы ұғым беретін жағын меңгертуге көңіл бөліп, ойлау қабілеттерін дамыту, өз ойын еркін жеткізуін, қоршаған орта мен айналасындағы адамдармен еркін қарым - қатынасқа түсу, сөйлеу қабілеттерін қалыптастыру.

Тіл мәдениетін игеру – баланың сәби шағынан іске аса бастайтын, біртіндеп жетілетін кезең. Олай болса, баланың тілін дамыту жұмысы отбасынан, балабақшадан бастап жүйелі түрде жүргізілуі тиіс.

Балабақшада тілдік қатынастың ең маңызды түрі ауызша сөйлеп үйрену жатады. Ол болса сөздерді байланыстырып айту арқасында жүзеге асады. Сөздің байланысты айтылуы баланың тілдік және ақыл - ой дамуымен біртұтас жүреді.

Жас жеткіншектерді баулып, тәрбиелеуде көркем әдебиеттің ролі ұшан - теңіз. Ол жаңа өскін балауса буынының сана - сезімін оятып, ақыл - есін дамытатын, адамгершілік моральға тәрбиелейтін өмір оқулығы.

Мектеп жасына дейінгі бүлдіршіндерді өздерінің бойына шақ әдеби мұралармен сусындатып тәрбиелеу педагогтардың алдындағы міндеті. Ертегі, әңгімені, өлең – тақпақтар мен жаңылтпаштарды, сондай - ақ мақал - мәтелдер мен жұмбақтарды мәнерлеп оқып беру мен әсерлеп айту – тек қана олардың сөздік құрамын байытып қана қоймайды, сонымен қатар, сәбидің ақыл - ойының жетілуіне әсерін тигізеді. Баланың әдепті, көргенді болып өсуіне ықпалы өлшеусіз, баланың Отанын, өз ұлтын, өз жерін сүюі, оны қадірлей білуі ауыз әдебиеті мен көркем әдебиеттің әсері деп білеміз. Өйткені, бала кітаптағы жағымды кейіпкерлерге еліктеп, ер атанғысы келіп, еркелікке, еңбекке құлшынып өседі.

Жас кезінде әңгіме, жырларды көп тыңдаған бала өз көрген - білгенін қиыстырып, тұжырымдап достарына, тәрбиешілеріне, ата - аналарына айтып бере алса, тіл шеберліктері

артады. Мұндай жақсы қасиеттер баланың парасатты, инабатты, әдепті, еңбексүйгіш, көргенді болып өсуіне әсер етеді.
Мектепке дейінгі шақта бала тілі икемді келеді, сондықтан - да балалармен жүргізілетін жаттығу түрлері әр алуан. Балалардың жас ерекшелігіне қарай топтарды үлкейген сайын тіл дыбыстарын айтып, үйренуге арналған жұмыс түрлері біртіндеп күрделене береді. Балабақшада жүргізілетін тәрбие, білім беру үрдісінде дыбысқа байланысты жаттығу түрлері кешенді түрде іске асырылады.
Дыбыстардың ерекшеліктерін жете меңгеріп, дыбыстарды дұрыс айтуға жаттықтыру басқа да тілдерін дамыту сауат ашу оқу іс - әрекеттерінде ғана емес, ән, дене шынықтыру оқу іс - әрекеттерінде де, бос кезеңдерде де балаға өлеңдер, тақпақтар үйретіледі.
Балабақшада балалардың жас ерекшелігіне лайықты көркем әдебиет шығармаларын, оқыған шығарма мазмұнын әңгімелеп айтқызу, суретке қарап әңгімелеу, ертегілер оқып беру, мақал - мәтел, жаңылтпаш, тақпақтар үйрету сияқты жұмыстары арқылы бала тілін дамытуға болады.
Мектепке дейінгі тәрбие жұмысы жүйелі жүргізуді талап етеді. Қазіргі уақытта баланы халықтық педагогика негізінде тәрбиелеу ана тілі арқылы өз дәрежесінде жүзеге асатыны белгілі. Баланы ана тілінде анық, жүйелі, өзгелерге түсінікті, мәнерлі үн ырғағымен келістіре сөйлеуге, сөздің дыбыстық құрамын дұрыс жеткізуге мектепке дейінгі кезеңде үйрету керек. Тәрбиеші әр баланың тілін зерттеп, ерекшелігін жете меңгергеннен кейін, тәрбие білім беру үрдісіне күн тәртібінің қолайлы сәттерінде дыбыстарды дұрыс дыбыстауға орай жаттығу жұмыстарын жоспарлы түрде ұйымдастырып жүргізеді.
Сөздің дыбыстық жағын меңгерту
- Бала тілін зерттеп, қай дыбысты айта алмайтынын анықтау;
- Артикуляциялық аппаратты дайындау кезеңі
- Сөз, сөйлем, өлең, жұмбақ, жаңылтпаштарды айтқызып, дыбыстарды үйрету.
Балалардың сөздік қорын, тіл байлығын дамыту барысында қолданылатын әдістерге тоқталатын болсақ:
1. Сахна ойындары. Оның барысында қажетті дыбысқа байланысты сөздер, сөйлемдер бірнеше рет қолданылады. әр кейіпкерді сөйлете отырып, балаларға қайталату.
2. Бағдарлама бойынша өтілетін шығармалардан тіл ұстартуға қажетті шумағын алып пайдалану. Сол шумақ қай ертегіден, қай өлеңнен алынғанын сұрап, жауабын алу арқылы тіл дамытудан игерген білім дағдыларын бекітеді, әрі қайталайды.
3. Сөздің дыбыстық жағын анық айтуға жаттықтыруда шағын әңгіме, ертегілерді мәнерлеп оқып беруге болады.
4. Көркем сөз шеберлерінің таспаға жазылған үндерін, мәнерлі дауыс ырғағын тыңдату.
5. Дидактикалық жаттығулар жасау. «Ғажайып қалта» «Не өзгерді?» үстел үстінде ойнайтын ойындарды пайдаланып, әр дыбысқа байланысты суреттерді топтап алу.
6. Жұмбақ, мақал - мәтел, жаңылтпаштарды айтқызу арқылы қажетті дыбысты бекіту.
Жұмыстың осы түрлерін баланың жас кезінен бастап дер шағында қолға алса нәтижесі де ойдағыдай болады.
Балабақшада жүргізілетін тәрбие, білім беру үрдісінде дыбысқа байланысты жаттығу түрлері кешенді түрде іске асырылады. Мәселен, ән оқу іс - әрекетінде музыка үнімен бала сезіміне әсер етсе, тіл дамытуда оқылған әңгіме, ертегілер, біріншіден баланың ақыл - ойын, танымын кеңейтсе, екіншіден ана тілін жақсы білуге көмектеседі.
Дыбыстарды меңгерту барысында ассоциация әдісін қолданамын. Мысалы: «Қ» дыбысын бекіту мақсатында Қ – қарға, қолғап, қасқыр, қой, қарындаш
Ұрпақтан - ұрпаққа мұра болып келе жатқан ертегілер, мақал - мәтел, жұмбақтар, жаңылтпаш бала тілін дамытуда шешуші орын алады. Тобымдағы балаларға ертегілерді ең алдымен ауызша айтып беремін. Сонан соң айтылған ертегінің мазмұнын толық қабылдау және тіл байлықтарын арттыру мақсатымен сахналап рольдерге бөліп ойнатамын. Мысалы: «Бауырсақ» «Шалқан» «Мақта қыз бен мысық» «Алдар көсе мен тоңғақ бай» «Күз түсті»

ертегілері.
Түрлі ойын - жаттығулардың бала тіліне тигізер ықпалы мол. Мысалы: «Күз түсті» ертегісін алып ойын - жаттығу ретінде өткізіп жүрмін.
«Балалар тоғайға жеміс - жидек теруге барады. Барлығының қолдарында себет бар. Олар тоғайға келе жатса, бір сиыр жатыр екен. Сиыр балаларды көріп «мө - мө - мө» деп амандасады. Содан кейін «балалар, қайда барасыңдар?» дейді.
- Балалар: - Орманға жидек теруге бара жатырмыз деп жауап береді.
Орманға келіп ағаштың бұтағында тоқылдақтың отырғанын байқайды. Тоқылдақ балаларды көріп «тық - тық» деп амандасады. Сонан кейін торғайлар «шиқ - шиқ» деп дыбыстайды. Қарға болса «қар - қар» дейді. Көкек те қалыспай «көкек - көкек» деп қалыспайды.
Осы тәріздес ормандағы құстар, аңдар балалармен кездеседі. «Күз түсті» ертегісінің мазмұны бойынша жүргізілетін ойын - жаттығудың мақсаты ертегі мазмұны бойынша балаларды қызықтырып, дыбыстарды анық айтуға жаттықтыру. Ертегілерден басқа көркем әдеби шығармаларды балаларға оқып беріп, олардан әңгіменің мазмұнын сұраймын. Мысалы: «Екі дос пен қайыршы қария» әңгімесін оқып беріп, әңгіменің мазмұнын сұрау арқылы Венн диаграмма әдісін қолданып, балаларға Алдан мен Сауранның мінезін салыстырамын.
Халық ауыз әдебиетінде ерте заманнан келе жатқан өзіндік ерекшеліктерімен танылған халықтың асыл ойының көркем жиынтығы мақал - мәтелдер арқылы да беріледі.
Қазақты мақал - мәтелдері негізінен елдікті, ынтымақты, бірлікті, адамгершілікті, инабаттылықты қамтиды. Сондықтан, мен «Менің Қазақстаным» «Отбасы» «Менің ауылым» тақырыптарын өткенде:
• Туған жер – алтын бесік
• Өз үйім - өлең төсегім
• Отан – оттан да ыстық
Батырлық, ерлік туралы:
• Жауынмен жер көгереді, батамен ел көгереді
• Ер - елдің көркі, өсімдік жердің көркі
Білім туралы:
• Қына тасқа, білім басқа бітеді
• Көп сөйлеген білімді емес, көп білген білімді – деген мақал - мәтелдерді пайдаланамын.
Бала тілінің дамуына жұмбақтар үлкен роль атқарады. Әр оқу іс - әрекетінің тақырыбына сәйкес жұмбақ айтудан бастаймын.
• Кешкісін маздап жанады, таң атса сөніп қалады (Жұлдыз)
• Қырманнан көрдім, ырыздығы елдің (Дән)
• Басында аппақ шәлі, етегі елдің сәні (Тау)
Халықтық шығармалар ішінде баланы дұрыс, айқын сөйлеуге үйретететін, тілін жаттықтыруға бейімді жанр – жаңылтпаш. Жаңылтпаш арқылы сөздерді дұрыс сөйлеуге, жеке дыбыстарды алмастырмай дұрыс айтуға үйретеді.
• Көк кесе, көп кесе, Көп кесені әкелді кеше

Қорыта айтқанда балалардың ана тіліндегі дыбыстарды анық айтып, дұрыс сөйлей білуге балабақшада берілер тәрбиенің ықпалы зор.

Қазіргі заман талабына сай оқу - тәрбие үрдісін ұйымдастыру, яғни әр баланы жеке тұлға ретінде қабылдап, мектеп жасына дейінгі бүлдіршіндерді ойына, бойына шақ әдеби мұралармен сусындатып тәрбиелеу, тәрбиешінің алға қойған міндеті. Айналадағы дүниені, табиғатты бақылап түсіндіріп әрдайым жаңа сөздермен, сөздік қорын толықтырып отыру қажет деп есептеймін. Жоғарыда айтылған мүмкіндіктерге сай балалардың сөйлеу қабілеттерін тереңдетіп, шығармашылық қабілеттерін дамытуда айтқан әңгімесіне, өзі құрастырған қысқа әңгімелеріне бағыт - бағдар бере отырып, тіл байлығын, сөздік қорын дамытуды басты назарда ұстау керек деп ойлаймын. Баланы өз баламыздай жақсы көріп,

білгенімізді олардың санасына құю, жеткізу тәрбиешінің алға қойған мақсаты. Сол мақсатқа жету үшін талмай, қажымай еңбек етуге міндетіміз.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. «Балбөбек». Қазақ балабақша-ларына арналған бағдарламалар. 2-басылым. Алматы. 2006.
2. Ш.Ахметов. Қазақ балалар әдебиеті. Алматы, «Мектеп», 1974

ОҚУШЫЛАРДЫҢ БЕЛСЕНДІ ОҚЫЛЫМ ДАҒДЫСЫН ДАМЫТУДА КӨРКЕМ ШЫҒАРМАЛАРДЫ ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ

Таскараева Бибинур Мухамеджановна

Шымкент қаласы, Алпамыс батыр атындағы №40 мектеп-гимназиясының қазақ тілі мен әдебиет пәні мұғалімі

Резюме

В данной статье рассматриваются обучение художественным произведениям в развитии у учащихся навыков активного чтения и пути применения эффективных методов обучения.

Summary

This article discusses teaching art in the development of students' active reading skills and ways to use effective teaching methods.

Мақсаты:

Белсенді оқылым дағдысын қалыптастыруда көркем шығармаларды оқытудың тиімді әдістерін бағамдау. Белсенді оқылым жаттығуларын жоспарлау.

Міндеті:

-Оқушылардың белсенді оқылым дағдысын қалыптастыруда көркем шығармаларды оқытудың тиімді әдістерін қолдану.

- Көркем шығармаларды оқытудың тиімді әдістерін бағамдау.

- Белсенді оқылым жаттығуларын жоспарлау.

Күтілетін нәтиже:

-Білім алушылардың белсенді оқылым дағдысын қалыптастыруда көркем шығармаларды оқытудың тиімді әдістерін анықтап зерделейді.

-Көркем шығармаларды оқытудың тиімді әдістерін тәжірибеде қолдану үшін бағалайды.

-Белсенді оқылым жаттығуларын жоспарлайды.

Сабақ барысында оқылымды жүзеге асыру оңай емес. Ұсынылған мәтінді ынтамен оқуға, ақпараттарды анықтап, білетіні мен енді үйренгендерін саралай алуға үйрету және оны оқушылардың уәжі мен белсенділігі төмендемейтіндей етіп ұйымдастыру мұғалімдер үшін маңызды әрі жауапты. Төменде ұсынылып отырған әдіс- тәсілдер жоғарыда аталған мәселелерді жүзеге асыруға мүмкіндіктер ұсынады.

«Ой қозғау» әдісі.

Сабақ басында оқушыларды қызықтыру және оқитын мәтінмен танысуға дайындау. Осы тақырып бойынша оқушылардың нені білетіні анықталады. Қажетті тұжырымдар мен сөздердің тізімін енгізу үшін қойылған сұрақ бойынша шешім қабылдауға көмектеседі.Сөйлеуге аз ғана уақыт беріледі, жетелейтін сұрақтар қойылып, пікірлері мадақталады.Оқушыларға тақырып жөніндегі бастапқы білімдерін анықтау үшін сауалдарға жауап алынады.

Ойлан, жұптас талқыла – ой қозғау стратегияларының негізгілерінің бірі. Сабақтың бірінші кезеңінің мақсатына сәйкес келеді. Себебі кез- келген оқушыға өзінің алғашқы білетіндеріне оралып, оның ішінде осы түсінік пен сөзге қатысты білетіндерін таңдап алуға мүмкіндік береді. Оның тізімін жұбымен бөліскенде, көбірек сөздер мен идеялар алуға

көмектеседі, сонан соң топта талқылау, соңғы тізімін нақтылау үшін қажет, мәнсіз деп есептелген керексіздері алынып тасталады. Ол былай орындалады:

1. Әр оқушы өз бетімен ойланады және жазады. ? уақыт беріледі.
2. Оқушылар бір- біріне бұрылып жазғандарымен бөліседі.
3. Мұғалім бағыттауымен топта жұмыс істейді, ортақ тізім жасайды.
4. Әр топ кезекпен- кезек ортақ тізімге бір- бір сөзден қосады. Мұғалім барлық айтылған ойларды, соның ішінде пікірталас туғызатын ойларды да жазып отырады.

Терминдер арқылы болжау – оқушылардың оқығалы отырған мәтіндерін болжауға итермелеуге бағытталған тәсіл. Ол үшін мұғалім:

- мәтіннің мазмұнымен байланысты 4-5 сөз таңдап тақтаға жазады;
- оқушыларға болжауға бағытталған сұрақ қояды;
- өз беттерімен ойлануға және жұбымен өз әңгімелерін құруға мүмкіндік береді.

«Ассоциация» әдісі оқушылардың бұрыннан білетіндерін естеріне түсірте отырып, мәтінді қызықтыру мақсатында пайдалануға болады.

Ол үшін:

- мәтіннен түйін сөзді айтып, «Осы сөзді естігенде ойларыңызға не келеді? Көз алдыңызға не елестейді? Осы сөз туралы білетініңді жекелеген сөздермен, сөз тіркестерімен жаз», - деген тапсырма беріледі.
- 2 минуттай уақыт беріледі
- жазғандарын жұптарымен бөлісіп, ақпараттарын толықтырады
- топта талдайды
- әр топтың ақпаратын мұғалім тақтаға жазады. Сабақ соңында осы жұмысқа қайта оралып, қатысы жоқ артық ақпараттарды алып тастап, қатысы бар жаңа ақпараттармен толықтыруға болады.

Бағытталған оқу – оқушыларды оқу барысында сұрақтар арқылы түсінуге бағыттайтын стратегия. Оқушылар оқу үрдісін әр мағыналы абзац сайын тоқтатып отырады. Ол үшін:

- мұғалім әңгімені мағыналы бөліктерге бөледі.Содан соң мұғалім түсінуге бағытталған әр үзінді бойынша әр бөлікті оқығанға дейін немесе оқығаннан кейін қойылуы мүмкін сұрақтарды дайындайды.
- соңында қайта қарауға және алынған білімді қолдануға ықпал ететін тапсырма берілу керек.

Рефлексия. «Пікірлер қабырғасы» әдісі.

Оқушылар сабақ бойынша пікірлерін стикерге жазып, пікірлер қабырғасына іледі. Мұғалім туындаған жеке дара оқушылардың сұрақтарына жауап береді. Оқушылардан белгілі бір сұрақтарға жауап беруді сұрай алады. Мұғалім сабақты қорытындылайды.

Мәтінді оқытуға ұсынып отырған бұл әдістер тиімді деп ойлаймын. Мұғалімдер осы әдіспен жұмыс жасау барысында жеңіл сұрақтардан гөрі оқушыларды ойландыратын , талдауға жетелейтін сұрақтар мен тапсырмалар ұсынғаны дұрыс. Неге олай ойлайсың деген сұрақ жиі қойылуы керек, себебі оқушы ертегі оқиғасын дұрыс түсініп отыр ма, жоқ па соны да назарда ұстап отыруымыз қажет. Ертегі басынан аяғына дейін болжауға бағытталды. Бұл оқушыларды мәтінді оқуға ынталандырып, қызығушылықтарын жоғары деңгейде ұстап отырады және өз болжамдары ертегі сюжетімен ұқсас болған жағдайда олардың бойында сенім, сонымен қатар талпыныс күшейеді. Оқушылардың мәтінді өз бетімен оқып, талдауына мүмкіндік ұсынады. «Адамдарға бақытты болу үшін қандай кеңес ұсынар едің? Үш кеңес ұсыныңдар. Неліктен осы кеңестерді ұсынасыңдар?» деген тапсырма оқушыларды ойлануға, жауапкершілікке, өз пікірлерін дәлелдеуге, өзгелердің пікірін тыңдауға үйретеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Мирсеитова С. Оқыту ізденіс ретінде және ізденіс оқыту ретінде: Оқушылардың сын тұрғысынан ойлауын дамыту нысандары мен әдістері – Қарағанды 2011 – «Кәсіби даму мектебі» сериясы

2. «Ұстаз – өзгертуші тұлға. Педагогтердің санасын жаңғырту» әдістемелік ұсынымдамалары – Астана: Ы.Алтынсарин атындағы ҰБА, 2018.-87 б.

БАЛАЛАРДЫ БАЛАБАҚШАҒА БЕЙІМДЕУ

Егенова Нуркамила Атаевна
Алматы қаласы, №13 Арнайы бөбекжай балабақшаның тәрбиешісі

Резюме

В данной статье рассматриваются актуальные проблемы адаптации детей дошкольного возраста в дошкольном учреждении, ее психологические и физиологические аспекты, пути облегчения адаптации при совместной работе педагогических сотрудников и родителей.

Summary

This article discusses the current problems of adaptation of preschool children in a preschool institution, its psychological and physiological aspects, ways to facilitate adaptation when teachers and parents work together.

Көптеген балалар балабақшаға 2, 3-5 жастан бастап бара бастайды. Кейбіреулері үшін үй жағдайынан басқа ортаға ауысу қиындық тудырмай таныс адамдарымен, ойыншығымен оңай ажырап келесі бір ортаға тез үйренісіп жатса, ал кейбіреулері үшін үлкен күйзеліс тудырады. Мұндай күйзелістер олардың мінез – құлығындағы өзгерістерге, көңіл күйінің болмауына, одан әрі күйбеленушілікке, жүйке жүйесінің бұзылуына әкеліп соғады.

Кез келген балаға алғаш рет балабақшаға бару – үлкен күйзеліс. Бұған дайын деген баланың өзі жаңа ортаға үйрену барысында дағдарысқа ұшырайды. Әрине қасында өзі үйренген жақындарының болмауы, әрқашан қолдайтын ата-анасының жанынан табылмауы, мүлдем бұрын көрмеген балалардың болуы, танымайтын ересектерді көруі және оларды тыңдау, өздеріне жат ыдыстан тамақтануы, үйренбеген төсекке жатуы – осының бәрі оған мүлдем жат.

2-3 жастағы нәресте ойыншықпен ойнауға, басқа баламен тіл табысуға немесе түсінуге, қалағанын сұрауға, ойын жеткізуге, сезімін білдіруге қауқарсыз. Тәрбиешілер үшін де топқа жаңа балалардың келуі – үлкен сын. Осы кезде балалардың арасында дұрыс көзқарас, достыққа негізделген берік орта қалыптастыру керек. Одан кейінгі талаптар, оқу үрдісі, жеке басына қызмет көрсету тағы басқасы толықтырылып отыратындықтан бала ортаға тез бейімделеді.

Ата-анамен жұмыс баласын балабақшаға әкелместен бұрын басталуы қажет. Баласын тіркеу барысында ата-ана балабақшаға тәртібімен, баласына сол ортаға үйренуін қандай көмек көрсету керектігін хабардар болуы қажет.
Кейбір балабақшаларда психолог, тәрбиеші ата-аналармен әңгіме жүргізеді, кейбір кезде медбике, дәрігер немесе сол топтың тәрбиешісі сол іспен айналысады.

Ал кейбір жерде қабырға газеттеріндегі ақпаратпен шектеледі, әрине ол жеткіліксіз.

Ата-аналар мен тәрбиешілер бейімделу кезеңінің ұзақтығы мен әсерін, әр түрлі жағдайлармен алдын ала танысулары керек.
Ата-аналар да өз тараптарынан балаларының жаңа өзгерістерге икемделуіне жағдай туғызып, ортада өзін ұстау ерекшеліктерін айтуы қажет. Егер баланы ерте бастан күн тәртібіне үйреткен болса, өздігінен әжетханаға сұрана алатын болса, ұнтақталмаған немесе әртекті тағамға дайын болса, ойыншықтарымен ойнай алатын болса, басқа балалармен тіл табыса алатын болса, тәрбиешіге сенімді болса, онда бейімделу кезеңінен жеңіл өтетіні анық.

Ал егер керісінше бала бұл жағдайларға дайындалмаған болса, кейбір жағдайда жүйке жүйесінде олқылықтар болған болса, онда өкінішке орай, ондай баланың жаңа ортаға

бейімделу үрдісі қиындай түседі.
Топ тәрбиешісі біріншіден, балабақшаға келе бастаған балалардың психикалық дамуымен және физикалық деңгейі жағынан өздерінің қабілеті бойынша, әр түрлі болатынын кездестіре бастайды. Кейбір балалар 2 жас шамасында келеді және өздігінен жүре алмайды, өздігінен тамақтана алмайды және ойнауды білмейді, балаларды жатырқайды, сонымен қатар анасын үнемі сағынады. Енді біреуі 3 жаста келеді және не нәрсеге болсын икемді, бірақ балалар ортасына қалыптаспаған, итеріп және ұрып жіберуі де мүмкін. Осыған байланысты белгілі бір қысқа мерзімде барлығын, не болып жатқанын және олардан не талап етілетінін ұғатын бір деңгейдегі топты жинақтау қажет.
Белгілі болып отырғандай біріншіден, өз құрбыластарымен және қарым-қатынасқа еркін түсе алатын, өз бетімен және басқа балалармен ойнай алатын балалар тез бейімделеді. Баланың бірінші күннен балабақшаға келгенінен бастап, тәрбиеші ең бірінші балалар үшін психикалық және физикалық жағдайын жасауға, үйренген ортасынан (әрқайсында әртүрлі) қоғамдық ортаға (барлығына бірдей) қалыптасу кезіндегі қиындықтарды жеңілдетуге тиісті. Бұл іс-әрекеттер алғашқы айда балалардың жаңа ортаға бейімделуіндегі туғызатын мәселелерді анықтауға мүмкіндік береді. Балабақшаға енді бара бастаған, ерте жастан және мектеп жасына дейінгі балаларға бір жағынан, әрқайсысын жеке атымен атап: «Балжан, қолымызды жуайық», екіншіден – баланың топта жүргенін есіне сала отырып, «Балалар, енді барлығымыз дастарқанға жайғасайық! Балаларға үйреншікті емес іс-әрекеттерді айтып түсіндіру керек, бірнеше рет қайталай отырып: «Барлығымыз қазір киінеміз, өз сөремізге барамыз.

Егер балалар тәрбиешіні түсіне алатын болса – оларды үйде үйретпеген немесе олар жасап үйренбеген іс-әрекеттерге баулу жеңілдік туғызады. Әрине, біріншіден, басты маңыздылықты әрқайсысына жекелей назар аудару керектігін, кім неге қабілетті, кімде қандай қиындықтар барын есте сақтау қажет. Бір мезгілде тәрбиеші балалардың бір-біріне назар аударып, есімдерін есте сақтап қалуына, мүмкіндігінше аттарын атай алуына және тәрбиешіге де солай айтқызуына жеткізу қажет. Бұл үшін танысуға бағытталған, есімдерін жаттауға арналған, сол сияқты әр баламен амандасу және сәлемдесу рәсімдеріне арналған ойындар бар.

Үлкен назар балалар ойынымен жетекшілік етуге бөліну керек, қарапайым ойыншықтармен әр түрлі сюжеттерді көрсете білу қажет. Қайталау барысында балалар оны толықтырып, өзгерістер енгізу нәтижесінде ойын қалыптаса бастайды. Ал ойыншықтармен ойнай алатын бала әрқашан үнемі жақсы көңіл күйде болады, басқа балалармен жақсы оңай қарым-қатынасқа түсе береді, ең алдымен олардан әр түрлі іс-әрекеттерді қайталау барысында, ал кейін басқа ойынсыз-ақ тілдесе алады.
Көптеген балабақшаларда ата-аналар бірінші аптасында толық емес күнде балаларын әкеледі, шамалыуақытқа (әдетте түске дейін) тек қалдыру мақсатында. Осындай қысқа кездесулерден кейін бала ата-анасыз қалуға, шамалы уақытқа, одан кейін уақыт созыла келе өз еркімен қалдыруға болады. Көрсеткендей, онынші күннен бастап, бала қалыптасады.

Жоғарыда айтылғандай, осындай қысқа кездесулер тек таңғы қыдырыста емес, кешке де болғаны дұрыс. Өйткені бала көбін танып, басқа топ балаларын қарап үлгереді және ең бастысы – барлығының ата-анасы оларды алып кететініне көз жеткізеді.

Бала психологиялық тұрғыдан, ешкім балабақшада қалмайтынын, оларды ата-аналарының алып қайтатынын түсінуі керек.
Кейбір балалар үйренбеген ортада тамақтанып, ұйықтай алмайды. Баланың топты ортада анасыз қалуы үшін санаулы күндер өтуі қажет. Мұндайда баланың өз ойыншығын алып жүруін қадағалаған жөн. Балаға төсек орнын алдын ала көрсетіп, басқалар да солай жататынын айту керек.

Алғашқы кездерде тәрбиеші баланы ата-анасынан балаға қол орамал, майлықтарын алып жүруді талап ету керек. Қосымша ауыстыратын ішкі киімдерімен, керек жағдайда астарларын да дайындаған жөн.

Тәрбиеші мен тәрбиеші көмекшісіне балалардың алғашқы бейімделу кезеңіндегі әр түрлі

жас ерекшеліктерімен, жеке бас ерекшеліктерін ескере отырып, ұйықтау кезіндегі, тамақтану барысындағы, гигиеналық тазалыққа үйрету кезінде қиындықтарды есепке алу керек. Егер бала нашар тамақтанса, оны күшпен тамақтандыра алмайсың, тіпті өз тамағын толық жеуге күштеу, осы жаста оның ашуан жиілетеді. Егер ұйықтамаса, онда оған ойыншық беріп, онымен отырып, тыныштандарап, ұйықтамауға рұқсат етіп, бірақ көзін жұмып жатуын қалыптастыру қажет. Балалардың кейбіреуін дәретке барып отыруын қадағалаған да жөн. Бұл жағдайларды оларға далада да естеріне түсіріп отырған дұрыс. Мұндай ескертулер бір ай бойы жалғасуы мүмкін және ұзақ мерзімде балабақшада болмаған жағдайда (мысалы ауырып қалуына байланысты), қайтадан ескертіп отырған жөн.

Осындай мәселелердің болмауы тікелей ата-анамен тәрбиешілердің бірігіп, баланы жаңа ортаға дұрыс бағыттауының нәтижесінде болмақ, егер әрине баланың дамуы тұрақты, қалыпты болған болса.

Қалыпты бейімделу кезеңінің ерекшеліктері. Көңіл күй бұзылуы. Жылауға бейім болу, еркелік, мазасыздық, ашушаңдық, басқалардың агрессивті болуы. Ұйқының бұзылуы.

Балалар ұйқысының нашарлауы жиі байқалады, кешке оңайшылықпен көз ілмейді, ұйықтар алдында жылауы мүмкін. Таңғысын қажетті уақытта оларды ояту өте қиынға түседі. Кейбір балалар күндіз балабақшада ұйықтай алмайды, шаршағандықтан кешке тез ұйқыға кетеді. Басқалары мазасызданғандықтан сағат 22-23-ке дейін тыныштана алмайды. Ұйқының жетіспеушілігі балалардың көңіл күйіне әсер етеді және жүйке жүйесіне кері әсерін тигізеді.

Тәбетінің бұзылуы.

Балалар өздеріне үйреншікті емес, тансық тағамдарды беру салдарынан нашар тамақтанады. Үй жағдайында ұнтақталған тағамдарға үйренген балаларға балабақшадағы тағамның белгісіз құрамы үйреншікті емес. Жоғары жүйке қозуының нәтижесімен қосылып кейбір балаларда бұл асқазан ішек жолдарының бұзылуына әкелуі мүмкін, іштің ауруларына, ықылық тиюіне, кей жағдайларда – тамақ аллергияларына (ұзақтығы бір жұмадан бір айға дейінгі аралыққа созылуы мүмкін).

Мінез–құлықтағы олқылықтар.

Балалар бастапқы даму сатыларына қайтып оралғандай, нашар ойнайды, ойындар қызықсыз бола бастайды, аналарынан тіпті үйде де ажырай алмайтындай болып қалады, бөтен адамдарды жатырқай бастайды. Кейбіреулерінде өзіне өзі қызмет көрсету икемі кете бастайды, гигиеналық икемдер (олар дәретке сұрана алмайды, қол жуу қажет болған жағдайда қиындықтар туа бастайды).

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Костяк Т.В: Психологическая адаптация ребенка в детском саду – М. 1989 г.
2. Гринева И.А., Жомир М.Ю. Первый раз в детский сад. - Воронеж. 1985 г.

РАЗВИТИЕ РЕЧИ ДОШКОЛЬНИКОВ – ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ

Кенжаева Оксана Александровна

Воспитатель ясли-сада № 44 «Жанар»

г.Шымкент

Резюме

В статье рассматривается влияние различных предметов на развитие речи детей. Анализируются причины, способствующие медленному развитию, а также подходы и методы активного развития речи.

Summary

The article examines the influence of various subjects on the development of children's speech. Reasons contributing to slow development are analyzed, as well as approaches and methods of active speech development.

Важнейшим показателем уровня культуры человека, его интеллекта, является его речь. Возникнув впервые в раннем детстве в виде отдельных слов, не имеющих еще четкого грамматического оформления, речь постепенно обогащается и усложняется. Ребенок овладевает фонетическим строем и лексикой, практически усваивает закономерности изменения слов и их сочетания, логику и композицию высказываний, овладевает диалогом и монологом, различными жанрами и стилями, развивается выразительность речи. Всем этим богатством ребенок овладевает активно – в процессе своей речевой практики.

Речь – это вид деятельности человека, реализация мышления на основе использования средств языка (слов, их сочетаний, предложений). Речь выполняет функции общения и сообщения, эмоционального самовыражения и воздействия на других людей.

Хорошо развитая речь является одним из важнейших средств активной деятельности человека в современном обществе, для дошкольника– средством общения, а для школьника – средством успешного обучения в школе. Речь – способ познания действительности. С одной стороны, богатство речи в большой степени зависит от обогащения ребенка новыми представлениями и понятиями; с другой – хорошее владение языком, речью способствует познанию сложных связей в природе и в жизни общества. Дети с хорошо развитой речью всегда успешнее учатся по разным предметам.

Проблема развития речи у дошкольников – одна из самых обсуждаемых в дидактике начального образования. Педагоги уделяют большое внимание методам и приемам формирования речевых навыков обучающихся. Влияние других предметов на развитие речи учащихся недооценивается, стоит заметить, что уроки окружающего мира, географии, музыки вносят огромную лепту в развитие речи.

Проблема развития речи ребенка была актуальна всегда. В настоящее время актуальность проблемы обуславливается многими факторами.

Одной из важнейших задач дошкольного образования является развитие речи учащихся. Эта задача имеет широкое социальное значение: развитая речь ребенка позволит ему свободно общаться с окружающими его людьми, что немаловажно для успешного формирования социально активной языковой личности дошкольника.

Современное дошкольное образование должно подготовить человека думающего и чувствующего, который не только имеет знания, но и умеет использовать эти знания в жизни, который умеет общаться, и обладает внутренней культурой. Цель в том, чтобы ребенок умел действовать и решать проблемы в любых ситуациях, используя приоритетные средства – культуру речи и культуру общения.

Ребёнок приходит на занятия с определённым запасом слов и оборотов для выражения мыслей и чувств. У многих детей бедный запас слов, общее недоразвитие речи с дефектами звукопроизношения. Они не умеют строить самостоятельно связный рассказ, в предложениях часто повторяются одни и те же слова. Научиться хорошо и правильно выражать свои мысли, уметь убедительно, ярко говорить необходимо каждому. От успешности развития речи дошкольников зависит качество дальнейшего обучения и воспитания.

Большая часть времени для активной речевой деятельности учащихся отводится на уроках по окружающему миру и географии, музыке, поэтому эти уроки эффективны для развития устной речи дошкольников.

Знание педагогом методов и приемов развития устной речи на уроках географии и окружающего мира, музыки, индивидуально-психологических особенностей дошкольников, позволяет верно организовать учебный процесс по речевому развитию: подбор упражнений, способствующих речевому развитию; широкое использование различного методического материала; моделирование дифференцированных заданий для учащихся.

К моменту поступления в школу словарный запас ребенка увеличивается настолько, что он может свободно объясниться с другим человеком по любому поводу, касающемуся обыденной жизни и входящему в сферу его интересов. Если в три года нормально развитый ребенок употребляет до 500 и более слов, то шестилетний – от 3000 до 7000 слов. Словарь ребенка в начальных классах состоит из существительных, глаголов, местоимений, прилагательных, числительных и соединительных союзов. Слова, усваиваемые детьми, делятся на две группы. Первая – это активный запас, в нее входят слова, которые ребенок не только понимает, но и активно, сознательно использует в своей речи. Вторая – пассивный запас – включает слова, которые ребенок понимает, но не включает в свою речь. Заботясь об обогащении лексикона детей, мы должны понимать, что новое предлагаемое слово пополнит активный словесный запас детей только в том случае, если оно будет закреплено.

«Каждое новое слово, выученное ребенком, кажется ему важным. Часто новое слово имеет общий корень с уже знакомым словом, поэтому ребенку легче его запомнить. Если ребенку помочь понять, чем одни слова связаны с другими, его словарь быстро увеличивается».

Важным общеречевым умением, которое надо выработать уже к шестилетнему возрасту, считаю умение планировать свое высказывание. Педагог часто обращается к детям с просьбой что-то объяснить или доказать. Здесь у дошкольников возникают трудности объективного характера. Младший дошкольник выступает в роли «почемучки», а на уроках ему приходится самому устанавливать причинно-следственные связи между фактами, давать объяснения явлений, рассуждать, чему его никто не учил.

Комплексные занятия помогают сосредоточить внимание детей на содержании изучаемого вопроса, что в свою очередь способствует развитию наблюдательности учащихся и подводит их к осознанию средств музыкальной, художественной выразительности. Реальный жизненный опыт, связанный с искусством, непосредственные впечатления об окружающем является питательной средой для развития творчества детей.

Важнейшим источником материала для речевых упражнений является сама жизнь – все то, что окружает детей, их собственный опыт. А в опыте дошкольников особенно ценна его часть – наблюдение. Соединение материала наблюдений и непосредственного опыта с материалом, почерпнутым из книг, так же служит средством развития мышления и речи школьников, особенно в связных текстах.

На каждом уроке намечается цель развития речи, учитывая при этом своеобразие изучаемого материала и целесообразность выбора речевой задачи. В этом случае дети лучше усваивают изучаемый материал, знания приобретают качества системности и становятся для учащихся актуальными.

Виды головоломок, игр, кроссвордов для детей очень разнообразны. Педагог обращается к тем из них, что предназначены специально для развития умственных способностей дошкольников, совершенствования и тренировки их памяти, мышления, которые помогают лучшему усвоению и закреплению приобретенных в школе знаний, пробуждения у учащихся живого интереса к изучаемым предметам, стимулируют нестандартные и интересные решения, помогают ребенку оценить уровень предложенных решений.

Часто практикуется минутка «Почемучка». Вопрос ПОЧЕМУ? Должен звучать и в процессе наблюдений природы, и на уроках математики, труда, истории, на всех уроках. Постоянное обращение к причинным зависимостям в процессе познания – это залог развития мышления.

Таким образом, из всего вышесказанного можно сделать вывод, что речь детей в дошкольном возрасте претерпевает различные изменения и всесторонне развивается под воздействием учебного процесса. Раскрываются все функции речи, а это значит, что ребенок учится планировать, высказывать свои замыслы языковыми средствами, предвидеть

возможные реакции собеседника, меняющиеся условия общения, контролировать свою речевую деятельность.

Список литературы:

1. Ушакова О.С. Развитие речи дошкольников. М.: Изд-во Института Психотерапии, 2001.
2. Эльконин Д.Б. Развитие речи в дошкольном возрасте. М.: Просвещение, 1969.

шакова О.С. Развитие речи детей. М.: «ТЦ Сфера», 2011.

3. Ушакова О.С., Гавриш Н.В. Знакомим дошкольников с литературой. М.: «ТЦ Сфера», 1998.
4. Шорыгина Т.А. Добрые сказки. М.: «ТЦ Сфера», 2016.
5. Глухов В.П. Формирование связной речи детей дошкольного возраста с общим недоразвитием речи. М.: Аркти, 2002.
6. Бородич А. М. Методика развития речи детей. М., 1984.
7. Филичева Т.Б., Чиркина Г.В., Туманова Т.В. Дети с общим недоразвитием речи. Воспитание и обучение. М., 1999.

ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕНІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ БАЛАБАҚШАНЫҢ РӨЛІ

Сариева Зухра Ильяшевна

Шымкент қаласы, №69 «Еркебұлан» бөбекжай бақшасының тәрбиешісі

Резюме

В этой статье рассматриваются пути формирования национальных ценностей у детей дошкольных возрастов.

Summary

This article examines ways to form national values in preschool children.

Әрбір педагогтың алдына қойған мақсаты бүлдіршін бойына адамгершілік, имандылық қасиеттерді оқу-тәрбие үрдісінде жан-жақты қалыптастыру арқылы болашақта ел тізгінін ұстайтын ұрпақ тәрбиелеу. Әр тәрбиеші ұлттық тәуелсіздікті нығайтуда, салауатты қоғам құруда, бірлік пен татулықты арттыруда жас ұрпақ тәрбиесіне аса мән беріп, ұлттық құндылықты оқыту үрдісінде пайдалануы тиіс. Саналы, білімді, әдеп-ғұрып, салт-дәстүрді құрметтейтін ұрпақ тәрбиесіне руханиятымызды, дәстүрімізді, мәдениетімізді, тілімізді, өнерімізді пайдалана отырып ұлттық тәрбие мен білім беруге аса мән беруіміз қажет.

XXI ғасыр табалдырығын еркін аттаған жас ұрпаққа тәлім-тәрбие, білім беруді жетілдірудің бағыттары осы педагогика ғылымында ұлттық құндылықты қалыптстыру болып табылады. Ұлттық құндылықтан нәр алып, ата-бабаның рухани аманатын ертеңгі күнмен жалғастыратын, жеке тұлға болмысын қалыптастыру бүгінгі білім жүйесіндегі негізгі міндет болып отыр. Осы өркениетке қадам басқан еркін елдің өренін тәрбиелеу ұстаздардың үлесіне тиіп отыр.

Ұстаз – тәрбиеші, ол білім беру ісінде рухани, мәдени дәстүрлерді сақтап, шығармашылық ізденісімен жұмыс істеп, жаңа технологияны меңгеріп, ұлттық төл, мұра-мұрағаттарды пайдалануы керек. «Бала – мөлдір бұлақ» деген сөз текке айтылмаған. Жаңа буынға ұлттық тәлім-тәрбие беру үшін ең алдымен тілді меңгеру керек. Өзінің ана тілі жоқ халық ұлт болып қалыптаса алмайды. Біздің қазақ халқы рузани зор байлықтың мұрагері. Халқымыздың мәдени мұрасын таныту арқылы әлемдік мәдениетке жетеміз. Себебі ұлт болашағы мен ұлт өкілінің тағдыры бір-бірімен тығыз байланысты. XXI ғасыр – қатаң бәсеке ғасыры. Бұл енжарлықты көтермейтін уақыт. Аманатқа қиянат жасамау халқымыздың ізгі ұлылық дәстүрі. Ата-бабамыздан сан ғасырлар бойы ұрпағына азық болған ақыл-кеңес, өсиеттері, асыл мұрасы, ұлттық рух, намыс, тілі мен мәдениетін жас ұрпақ бойына сіңіру

баршамыздың парызымыз. Қатардағы пендені нағыз толыққанды тұлғаға айналдыру үшін ұлттық құндылықтар арқылы тәрбие берудің маңызы зор. Құндылық дегеніміз не? Құндылық – тәрбие мен оқытудағы адамгершілікке бағытталған мұраттар. Оларға: меймандостық, кісілік, сыйластық, имандылық, кішіпейілділік, салауаттылық, қайырымдылық, ізгілік, еркіндік, өнерпаздық, шешендік, ақынжандылық, сыпайылық, мәдениеттілік, шығармашылдық, рухани байлық, махаббат сынды қасиеттер жатады. Осы құндылықтардың барлығы ата-бабамыздың бізге қалдырған рухани мұрасы екенін естен шығармауымыз қажет. Сонымен қатар, әрбір баланың санасына сіңіруге үлес қосу мұғалімнің борышы.

Ұлттық тәрбиені бала бойына сіңіруде мектепке дейінгі мекемеде атқарылатын жұмыстың орны ерекше. Яғни, тәрбие алуды сәби ана құрсағынан бастаса, оны білім теңізінің балабақша атты кемесінде ұлттық құндылықтарымызбен жетілдіру өте маңызды. Балабақшаға ұлттық тәрбие енгізу арқылы біз ұлтжанды, парасатты ұрпақ өсіретініміз айдан анық. Рухы асқақ, іргесі берік ел боламыз десек, ең бастысы, ұрпақ тәрбиесі мен біліміне сергек қарауымыз қажет. Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев «Еліміздің ертеңі-бүгінгі жас ұрпақтың қолында, ал жас ұрпақтың тағдыры –ұстаздың қолында» – деген сөзі келер ұрпақ тәрбиесіне ата-анамен қоса, ұстаздың,тәрбиешілердің еңбегі орасан зор екенін айқындап көрсеткендей.

Қазақ халқының ұлттық тәжірибелері мен тағылымдарының мол қазынасы – халықтық педагогикада жатыр. Қазақ халқының бала тәрбиелеудегі ұлттық тәжірибелері мен тағылымдарының мол қазынасы – халықтық педагогика. Қазақ баласын қасиетті үш сөзбен-ақ тәрбиелеген. Олар – ұят болады, обал болады, жаман болады. Ұят боладысы – кемел иманын, обал боладысы – мейірімін, жаман боладысы – ізгілікке бастар жол екенін сөзсіз түйсінесің, әрі сүйсінесің.

Тәрбиенің тал бесігі – балабақша табалдырығынан бастау алып, ізгілік пен парасаттылыққа жол көрсетер іргелі орынның бала тәрбиесінде маңызды рөл атқаратынын есімізден шығармағанымыз абзал. Тағылымды тәрбиенің тәлімін бала бойына қалыптастыратын ұлтжандылық пен адамгершілік жүрегіне ұялататын тәрбие ошағының қазіргі таңда бәсекеге қабілетті жас ұрпақ тәрбиелеуде өзіндік орны мен үлесі зор.Жазушы-педагог Ж.Аймауытов: «Баланы тәрбиелеу үшін әрбір тәрбиешінің өзі тәрбиелі болуы керек. Себебі, бала айтып ұқтырғаннан гөрі, көргеніне көп еліктегіш келеді. Солай болған соң балаға не жақсы мінез болсын, іспен көрсету керек», - дейді. Осы бір ұлағатты ой астарында отбасында - ата-анасынаң мектепке дейінгі ұйымда – тәрбиешіден талап етілетін тағылым жүгі жатыр. Жер бетінде мекен еткен адамзаттың бір бұтағы — бір халықтың қандай да дара қасиетке ие болып, қандай бет-бейнесімен көрінуі — сол халықтың мектебінің бет-бейнесіне, өзіндік ерекшеліктеріне тікелей байланысты. Әрине, отбасында бала ұлттық құндылықтар негізінде тәрбиеленіп келіп, ол тәрбие балабақша мен бастауыш мектепте жалғасын тауып жатса, бала өте құнарлы этномәдени білім мен тағылым алары анық.

Ұлттық тәлім тәрбиенің іргетасын дұрыс қалай білу тәрбиешінің, ата-аналармен қосылып жүргізген шараларына байланысты, өйткені, бірінші ұлттық тәрбиенің ошағы – отбасында, екіншіден, балабақшада болғандықтан, ата-ана мен балабақша болып бірігіп жұмыс атқару – бізге артылар басты міндет.

Тәрбие – өсіп келе жатқан жас ұрпақты өмірге даярлаудың барлық жағын қамтитын, жеке тұлғаны ғасырлар бойы жиналған адамзат тарихындағы тәжірибені игертіп, біліммен жарақтандыруға бағытталған қоғамның талап-тілегіне тәуелді күрделі үдеріс. Бізге бұрыннан белгі болып келген тәрбиенің ұйымдастырушылары: отбасы, ата-ана, балабақша – тәрбиеші, мектеп – мұғалім. Жеке тұлғаның қалыптасуына үлкен ықпал ететін тұлға тәрбиеші – тәрбие көзі.

Рухы асқақ, іргесі берік ел боламыз десек, ең бастысы, ұрпақ тәрбиесі мен біліміне сергек қарауымыз қажет. Бала болашағының негізі – ұлттық тәрбиеде екендігін ескергеніміз абзал.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Афанасьева А.Б. Совершенствование этнокультурного образования современных педагогов // Академ. вестн. ин-та образования взрослых Рос. акад. образования. 2008. № 4. С. 34.
2. Стефаненко Т.Г. Этнопсихология. URL: http://www.gumer.info/ bibliotek_Buks/Psihol/stef/12.php

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ОҚУ ТАПСЫРМАЛАРЫНЫҢ РӨЛІ

Идирисбаевв Роза Уалихановна, Есенбекова Айнур Лесбаевна

"Өрлеу" БАҰО АҚ Түркістан облысы және Шымкент қаласы бойынша Кәсіби даму институты филиалы аға әдіскерлері

Резюме

В данной статье рассматриваются роль учебных заданий в формировании функциональной грамотности учеников

Summary

This article discusses the role of learning tasks in the formation of functional literacy of students

Қазақстанның жаңа даму кезеңі мектепте білім берудің әлемдік тенденцияларға сәйкес келетін жаңа басымдылықтарын айқындап берді.

Жаңа қоғамға өз білімін өзгермелі жағдайларда қолдана алуға қабілетті, білімді, тәрбиелі, шығармашылықпен ойлайтын, кез келген жағдайда өз бетімен шешім қабылдап, әлемде болып жатқан өзгерістерге жылдам бейімделе алатын, икемді, өз елінің тағдырына үлкен жауапкершілікпен қарайтын тапқыр да іскер адамдар қажет.

Қазақстан Республикасында білімнің сапасын жетілдіру үшін негізгі бағдар ретінде оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі іс-қимылдардың тұтастығын және жүйелілігін қамтамасыз етуболып табылады.

Функционалдық сауаттылық мазмұны: оқу және жазудағы сауаттылық, денсаулық мәселесіндегі сауаттылық, заң сауаттылығы, отбасылық өмір мәселелеріндегі сауаттылық, жаратылыстану ғылымындағы сауаттылық, компьютерлік сауаттылық, математикалық сауаттылық. Оқу мақсаттарының ауқымы өте кең: білім алушылардың нақты ақпарат пен іс-әрекеттерді игеруінен жоғары деңгейдегі ойлауды сипаттайтын жеке қасиеттері мен сапасын қалыптастыруға дейін. Мақсаттардың бастапқы деңгейлері міндетті түрде қажет, бірақ құзыреттілік тәсілге негізделген білім беру процесінің жоғары мақсаттары білім алушылардың өз бетінше білім алу, өз бетінше білім алу дағдыларын қалыптастыруға негізделген. Қазіргі білім беру стандарттарындағы практикалық дағдылармен бірге талдау, салыстыру, синтездеу, абстракциялау, жүйелеу, жалпылау сияқты қажетті интеллектуалды қабілеттер базалық, негізгі құзыреттердің бөлігі болып табылады.

Өркениеттің дамып келе жатқан жағдайында адамның өмірге бейімделуіне және салыстырмалы түрде жайлы өмір сүруіне мүмкіндік беретін қабілеттер, біліктер мен дағдылардың белгілі бір деңгейі функционалдық сауаттылықтың мазмұнын құрады.

«Функционалдық сауаттылық» ұғымын ЮНЕСКО 1965 жылы ұсынған. Бұл ұғым бастапқыда «сауаттылықты тарату бойынша жобалар мен бағдарламаларды әзірлеу мен іске асырудың белгілі бір стратегиясымен әрі оқуға, жазуға және іс жүзінде қолданылатын білімнің белгілі бір шеңберіне оқыту мазмұнының бағытына қатысты белгілі бір тұжырымдамамен байланысты болды». Бұл жыл дәстүрлі түрде тұжырымдаманы енгізудің ресми күні болып саналады, ал ол бұрын «сауаттылық» ұғымының енгізілуіне байланысты пайда болды.

Бастауыш білім беру деңгейіндегі білім алушылармен байланысты функционалдық

сауаттылықтың анықтамалары бойынша:Е.П. Лебедева бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын – білім алушыларға қол жетімді деңгейде өмірлік және практикалық мәселелерді шешу үшін үнемі алынған білім, білік, дағдыларды, қызметтің әмбебап әдістерін қолдана отырып, оқу, қарым - қатынас және шығармашылық қызметін дербес жүзеге асыру қабілетін анықтайды деген тұжырым жасаса,

Е.В. Бахарева «оқушылардың функционалдық сауаттылығы» ұғымын қарастырады – бұл ақпаратпен жұмыс істеу тәсілдерін меңгеру дәрежесін сипаттайтын және нақты өмірлік мәселелерді шешуге, сыртқы әлемге бейімделуге мүмкіндік беретін білім алушылардың базалық білім деңгейі» деген анықтамасын алға тартты.

PIRLS, TIMSS, PISA халықаралық салыстырмалы зерттеулері функционалдық сауаттылықтың қалыптасу деңгейлерін тексереді. PIRLS – бастауыш мектеп оқушыларының мәтінді оқу және түсіну сапасын бағалау (4-сынып), TIMSS – бастауыш, негізгі және орта мектепте (4, 8 және 11-сыныптар) математикалық және жаратылыстану-ғылыми білім беру сапасын бағалау, PISA – математика, оқу және жаратылыстану саласында 15 жастағы оқушылардың функционалдық сауаттылығын бағалау.

Функционалды оқу дегеніміз – белгілі бір мәселені шешу немесе белгілі бір тапсырманы орындау үшін ақпаратты іздеу мақсатында оқу. PISA және PIRLS зерттеулерінде оқу сауаттылығы деп оқушының жазбаша мәтіндерді және олардың рефлексияларын түсіну, мазмұнын өз мақсаттарына жету үшін пайдалану, білім мен мүмкіндіктерді дамыту, қоғам өміріне белсенді қатысу қабілетін түсіну ұсынылады.

Зерттеу процесінде оқудың екі түрі зерттеледі, оларды оқушылар сабақ барысында және мектептен тыс уақытта жиі қолданады:

- оқырмандық әдеби тәжірибе алу мақсатында оқу.
- ақпаратты игеру және пайдалану мақсатында оқу.

Көркем және ақпараттық мәтіндерді оқу кезінде оқу дағдыларының төрт тобы бағаланады:

− анық түрде берілген ақпаратты табу;

– қорытындыларды тұжырымдау;

– ақпаратты түсіндіру және жалпылау;

– мәтіннің мазмұнын, тілдік ерекшеліктерін және құрылымын талдау және бағалау.

Оқушылар мәтінді оқып, сұрақтарға жауап беруі керек. Сонымен қатар, кейбір тапсырмалар ұсынылған нұсқалардан жауап таңдауды, ал басқалары еркін құрастырылған жауаптарды талап етеді.

Оқу сауаттылығын қалыптастыру және дамыту үшін дамытушы оқу тапсырмалары үлкен рөл атқарады.

Мәтінмен жұмыс жасау кезінде тоғыз тапсырма деңгей бойынша бөлінеді:төменгі деңгей:

1) мәтіннің негізгі тақырыбын анықтау;
2) мәтіннің негізгі сөйлеу тапсырмасын анықтау;
3) ақпаратты табу, мәтінде анық түрде көрсетілген фактілер.орташа деңгей:
1) ақпаратты табу, мәтінде айқын емес түрде берілген фактілер;
2) мәтін негізінде қарапайым тұжырымдар жасау;
3) қарапайым мәтін жоспарын жасау және мәтін бөліктерінің арақатынасын түсіну;

жоғары деңгей:

1) ақпаратты бір түрден екінші түрге түрлендіру (мәтін-схема, кесте-мәтін және т.б.).;
2) ой-пікірді негіздеу; келтірілген тұжырымды дәлелдейтін мысалды табу; өз ойларын құру;
3) ой-пікірді негіздеу; өз ойларын құру; позицияны негіздеу үшін аргументтерді өз бетінше таңдау.

Жоғары деңгейдегі тапсырмалар дамытушы оқу тапсырмалары болып табылады, өйткені білім алушылар әдебиеттану түсініктерін пайдалана отырып, көркем, ғылыми- көпшілік және оқу мәтіндерін түсіндіру, талдау, түрлендіру дағдыларын меңгереді. Сондай- ақ әр түрлі

мәтіндердің мазмұны мен ерекшеліктерін саналы түрде қабылдау және бағалау, оларды талқылауға қатысу, кейіпкерлердің іс-әрекеттеріне өнегелік баға беру және негіздеу мүмкіндігі.

Дамытушы оқу тапсырмаларын орындау, оқу жағдайының төрт түріне сәйкес келуі керек. Олар:

– жеке мақсаттар үшін оқу: жеке хаттарды (соның ішінде блогтар, чаттар, хабарламалар), көркем әдебиетті, өмірбаяндарды және т.б. қамтиды;

– қоғамдық мақсаттар үшін оқу: ресми құжаттарды, мысалы, конкурс ережелерін, өзекті қоғамдық проблемалар талқыланатын мәтіндерді және т.б. қамтиды;

– практикалық мақсаттар үшін оқу: нұсқаулық мәтіндері, тауарлар, қызметтер туралы ақпарат; жарнама; жолсілтемелер және т.с.с.;

– білім алуүшін оқу: оқу, анықтамалық әдебиеттер, ғылыми-танымал мәтіндер.

Демек, оқу сауаттылығы бойынша тапсырмаларға арналған мәтіндер, әр түрлі оқу жағдайларына байланысты таңдалуы керек. Оқушылардың ой-өрісін кеңейтетін және олар үшін қызықты жаңа фактілерді қамтитын мәтіндерге артықшылық берукерек.

Материал оқушы мәтіннен қандай да бір жағдайда не істеу керектігін біліп, осындай жағдайларда өзі шешім қабылдай алатындай етіп, модельдеуі керек.

Оқу сауаттылығын қалыптастыру мен дамытуда оқу тапсырмаларының рөлі зор. Олар мәтінді түсіндіру және біріктіру, ақпаратты іздеу және алу бойынша оқырман әрекеттеріне бағытталған. Бұл оқу дағдыларын мектеп оқушыларында бүкіл оқу барысында тұтас және тұтас емес, бірнеше (құрама) мәтіндер негізінде жетілдіру қажет.

Оқырманның құрама мәтіндерде берілген жекелеген ақпараттарды байланыстыру және түсіндіру әрекеттерін бағалауға бағытталған тапсырмалар мектепте мәтінмен жұмыс істеуге үйретуде маңызды болып табылады. Алайда, сонымен бірге, мектеп оқушысын нақты ақпараттық сұранысқа дәл жауап беруге, үлкен мәтіндердегі іздеу орнын тез оқшаулауға үйрету қажет. Оқушыға кейде мәтіннің әртүрлі жерлерінде орналасқан екі немесе одан да көп ақпараттық бірліктерді бөліп алу оңай емес, әсіресе егер тапсырманың тұжырымдамасында мәтінде сұралған ақпараттың орны көрсетілмесе және қажетті фрагменттің жанындағы мәтінде ұқсас, бірақ ақпарат мәселесіне қатысты емес ақпарат бар.

Оқу сауаттылығын қалыптастыру үшін ақпаратты түсіну мен бағалауға берілген тапсырмалар маңызды. Бастауыш білім беру деңгейінде оқушыларға ақпаратты сыни тұрғыдан қарауды және оқиғаларды дұрыс бағалауды талап ететін тапсырмаларды ұсыну, сондай-ақ осы ақпарат негізінде өз қорытындыларын жасауға үйрету маңызды.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. PISA, TIMSS зерттеулерінің тапсырмалары негізінде оқушылардың математикалық сауаттылығын дамыту. Әдістемелік құрал. – Астана: Ы.Алтысарин атындағы ҰБА, 2014. – 46 б.

2. Әлімов А.Қ. Интербелсенді оқу әдістемесін мектепте қолдану. Оқу құралы. – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2014. – 188 б.

3. Селевко Г.К. Қазіргі білім беру технологиялары. Оқу құралы. [Электрондық ресурс] – URL: https://alleng1.org/d/ped/ped021.htm

4. Создаём презентацию: 28 программ на замену Power Point. ***[Электронный ресурс]*** – URL: https://do.esprezo.ru/creating-presentations

5. Стилл Дж., Мередит К.,Темпл Ч., Вальтер С. Сын тұрғысынан ойлауды дамыту құрылымының оқу жоспары. Оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлауды дамыту бағдарлама жобасы үшін дайындалған әдістемелік құрал. – Алматы,1998. – 33 б.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ТӘРБИЕ МЕН ОҚЫТУҒА ЖАҢА ӘДІС-ТӘСІЛДЕРДІ ЕНДІРУ

Аккозова Гулзия Нурсеитовна
Шымкент қаласы
№69 «Еркебұлан» бөбекжай бақшасының тәрбиешісі

Резюме

В данной статье рассматривается внедрение новых подходов к дошкольному воспитанию и обучению

Summary

The article is considered the introduction of new approaches to preschool education and training

Мағжан Жұмабаев «Педагогика» атты еңбегінде: «бала тәрбиесі бір өнер, өнер болғанда ауыр өнер, жеке ғылым болуды тілейтін өнер»... деп тегін айтпаған. Бала өмірінің алғашқы жылдары оның өсіп жетілуіне ең жауапты кезең, бұл кезде баланың ақыл-ойы, есте сақтау қабілеті мен зейіні, жедел дами бастайды.

Бала біткеннің бәрі ес білгеннен бастап білсем, көрсем, ұстасам, алсам деген әрекетке ұмтылады. Бұл баланың өзін қоршаған өмірді терең де толық білуге құштарлығы. Осы құштарлықты қанағаттандыруда бүгінгі бүлдіршіндерді тәрбиелеу мен оқытуды жаңашыл тиімді баланың психологиялық ерекшелігіне сай әдіс-тәсілдерді қолдана отырып жүргізу – заман талабы.

Мектеп жасына дейінгі баланы тәрбиелеу мен оқыту бағдарламасы тіл дамыту бойынша төмендегі тапсырмаларды қояды: балаларға ана тілінің ережелері мен нормаларын меңгерту, тілдік құзыреттіліктерін қалыптастыру. Көркем әдебиетте шығарманы түсіндіру кейіпкерлердің өзара қарым-қатынас негізінде адамгершілікке тәрбиелеу; шығарманың мазмұнын түсінуге кейіпкерлердің қарапайым өзара қарым-қатынасын бақылауға бағытталған тапсырмаларды шешуге көрсетілген әдіс-тәсілдерді қолдану арқылы шешіледі.

Балалар көркем шығарманы оның мазмұның түсіне отырып, есте сақтауы тиіс. Шығарма мазмұны бойынша суретті схема салынып балалар әрбір сөздің мағынасын сурет бойынша түсіне отырып есте сақтайды. Бүлдіршін әрбір сөзге терең үңіліп, әлемді, қоршаған ортаны меңгереді. Мнемокесте мәліметтер жиынтығы, көрнекілік, қосымша көмек құралы. (сабақ конспектісін беру)

Бағдарламалық материалда балалардың дене шынықтыру жаттығуларына қызығушылығын дамыту қозғалыс ептілігі мен дағдыларын жақсартуға көмектесу тапсырмаларынан тұрады. Осы тапсырмаларды балалар дене шынықтыру ұйымдастырылған іс-әрекеті мен қимылды ойында өз қызығушылықтары бойынша өтілген іс-шараларда іске асырады. Осы тапсырмаларды іске асыруда қазақ халқының ұлттық ойын қимыл-қозғалыстарын және иога жаттығуларын қолданған тиімді. Өйткені қазақтың ұлттық ойындары қимылдары баланы ойната отырып ептілікке, шапшандыққа, дәлдікке, қол, аяқ қол ептілігін дамытады. Мысалы 4-5 жастағы балаларға қазақтың ұлттық ойыны «бес тас» ойын баланың қол қимылы ептілігі мен жылдамдылығын дамытуға сонымен бірге санауға үйрету, үлкен-кіші туралы түсінікті қалыптастыруға мүмкіндік жасайды. Ал «асық» ойынына тоқталсақ ол ойын арқылы жоғарыда бала бойына қажет қимыл-қозғалыспен қатар бала үнемі отырып – тұру, еңкею, жүрелеп отыру, адыммен, табанмен өлшеу арқылы танымдық қабілетін дамытады.

Адам баласы табиғатпен қарым-қатынаста болғанда жақсы дамиды. Сондықтан балаларға жан-жануарлар қимыл-қозғалысын келтіру, олардың жасайтын дене қимылдарын көрсету арқылы балаларды ойын түрінде түрлі жаттығұлар жасата отырып дамытуға болады. Мысалы тауықтың ұйқыдан тұрғандағы дене қимылын алсақ, қанаттарын қатты қағып жасайтын жаттығуына еліктей отырып балаларға қол бұлшық еттерін дамыту жаттығуын тыныс алу органдарын дамытуға арналған жаттығумен үйлестіре орындату қажет. Баланың денсаулық көрсеткіштерінің бірі омыртқа саулығы болып табылады. Сондықтан балаларға ит, мысықтың омыртқасын созып жасайтын жаттығулар жасатамыз. Сондай-ақ баланың сезім мүшелері мұрын, көз, құлаққа және денесіне өзі массаж жасауға үйрету қимылдары 4-6 жас аралығындағы балаларға ұсынамыз.

Мектеп жасына дейінгі балаларға этнопедагогикалық тәрбие беру мақсатында ерлер мен әйелдердің киімдеріне зерттеу жүргізген И.В.Захротың пен Р.Ходжаеваның ер адамдар бас киімін бірнеше топқа бөліп таныстырады. Балаларға солардың бірнешеуін таныстыруға болады. Соның ішінде тақия, қалпақ, тымақ, құлақшың, бөрік.

Ұлттық педагогика негіздерін бағдарламалық материалдарға ендіре отырып, балаға ұлттық тәрбие беру мәселелерін шешеміз. Балаларға тиым сөздерді таныстыруда баланың түсінігіне лайықты етіп жүргізген тиімді. Мысалы тиым сөздер өнегесі тақырыбын сахландыру арқылы жүргізу тиімді. Балалар кешке неге тырнақ алуға болмайды, өйткені ол асқа түсіп кетуі мүмкін. Бос бесікті тербетпе, үйде бала болмай қалады, нанды аяққа баспа.

Балаларды көркем әдебиетпен таныстыру, мәнерлеп сөйлеу тапсырмасы бойынша «Біз мектепке барамыз» бағдарламасы бойынша біріншіден балаларға таныстыратын шығармалар тізіміне бағдарламада ұсынылған басқа тілдерден алынған аударма шығармалар орнына төмендегі қазақ ақын жазушылары еңбектерін ұсынамыз. Е.Өтетілеуовтің жыл мезгілдері туралы өлеңдерін, Ә.Табылдиевтің ойыншықтар мен жануарлар туралы, Қ.Мырзалиев пен Ә.Асылбеков, Ә.Дүйсенбиев шығармаларымен толықтыру. Бұл шығармалар балалардың жасына лайықты, тілі жеңіл балалардың күнделікті өмірде көріп, жүрген таныс жағдаяттарды жырлайтын өлеңдер. Балаларға тиімді жұмыстың бір түрі ол баланың өмірде көрген білгенімен таныс жағдайлар туралы танымдық жұмыстар жүруі тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты. Астана, 2009.
2. «Мектепке дейінгі ұйымдардағы инновациялық технологиялар». Әдістемелік ұсыным – Астана 2013, 21 бет
3. «Біз мектепке барамыз» Мектепке дейінгі үлкен жастағы балаларды (5 жастан 6 жасқа дейін) тәрбиелеу мен оқыту Бағдарламасына әдістемелік ұсынымдар. - Астана, «Мектепке дейінгі балалық шақ» РО, 2009.

5-6 ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ КРЕАТИВТІ ҚАБІЛЕТІН ЗЕРТТЕУ ЖӘНЕ ДАМЫТУ ЖОЛДАРЫ

Сейдахметова Таңшолпан Тұрсымбекқызы
Шымкент қаласы, №57 Хадиша бөбекжай бақшасының тәрбиешісі

Резюме

В статье рассматриваются роль развитие творческих способностей детей 5-6 лет

Summary

The article discusses the role of the development of creative abilities of children 5-6

Қоғамның әлеуметтік-экономикалық даму деңгейі, сол қоғамдағы жеке адамның креативтілік потенциалына байланысты. Олай болса, егеменді еліміз Қазақстанда дарынды баланы дамыту мен анықтаудың қажеттілігі туындап отыр. Қазіргі кезде қоғамдағы қарқынды өзгерістер жыл сайын жаңа өмір салтын құруда. Осыған орай, қоғамның жаңа талап-тілектері мен әлеуметтік сұранысын қамтамасыз ету мақсатында креативтілік тұрғыда ойлаушы, тәуелсіз жеке тұлғаны дербес шешім қабылдауға бейімді етіп тәрбиелеу – бүгінгі күнде аса маңызды мәселе болып отыр. Қазіргі таңда мектепке дейінгі ұйымдардың дамуында жағымды өзгерістер және оқыту мен тәрбиелеу ісінің ұтымды жақтары ашылып жатқанымен, балалардың жеке басының қабілеттілік жақтарына терең үңіле бермейміз. Бүгінгі күннің негізгі талабы – білімді адамды әлемнің бүтіндей бейнесін қабылдай алатын, креативтілік танымменен тікелей қатынас жасай алатын жаңаша ойлай алатын адамға айналдыру.Балаларда әлемнің көп бейнелі жақтарын креативтілік таным негізінде қабылдай алу қабілетін дамыту қажет. Осының негізінде интеллектуалды, креативті (креативтілік қабілетті), дарынды ұрпақты тәрбиелеп оқыту. Көрнекті психолог Л.Выготский: «Креативтілік» деп − жаңалық ашатын әрекетті атаған. «Креативтілік» сөзінің төркіні «шығару», «ойлап табу», «іздену» дегенге келіп саяды. Демек, бұрын тәжірибеде болмаған жаңа нәрсе ойлап табу, жетістікке қол жеткізу деген сөз.

Қазіргі таңда баланың креативті қабілетін анықтап, онымен дұрыс жұмыстана білу басты міндеттердің бірі ретінде танылуда. 5-6 жастағы балалардың креативті қабілетін анықтап қана қоймай, оны дамыту жұмыстарын ұйымдастыру өте маңызды.

Балалардың креативтілік жұмыстарын тиімді ұйымдастыру сабақ сапасының артуына септігін тигізеді. Теориялық білімнің терең бекіп, жүйелі қалыптасуы креативтілік жұмысқа берілетін тапсырма мен жаттығулардың дұрыс таңдап алынып, құрастырылуына байланысты болады.

Креативтілік жұмыстар ұйымдастыруда мынадай талаптар орындалуы қажет:

1. Креативтілік жұмыстың мазмұны бағдарламаға қойылатын талаптарға сәйкес келуі керек.
2. Балалардың ойлау қабілетін дамытуға тиісті.
3. Креативтілік жұмыстар түрі және мазмұны жағынан әр түрлі болуы керек.
4. Креативтілік жұмысты сабақтың барлық кезеңдерінде, орынды жерінде өткізу керек.

Креативтілік іс-әрекет креативтілік ойлаудан басталады. Креативтілік ойлау ол кез-келген жағдаятты шешу үшін барлық нұсқаларды ойдан өткізу арқылы жаңа нәтижеге қол жеткізу болып табылады.

Креативтілік қабілетті дамыту үшін оқу процесін тиімді ұйымдастыру қажет.

«Креативтілік жаттығулар» термині педагогикада екі құрамдас бөліктен тұрады. Балалар дербес, өз бетімен құрастырады, ойдан айтады, себебі жағдай тудырушы, материалдар даярлап, креативтілікке икемдейтін ересек адамның қатысуы қарастырылады. Педагогке жауапкершілік жүктеледі, жұмыс нәтижесі оның іскерлігіне байланысты.

В.А.Моляко креативтілік процесте үш маңызды кезеңді атап көрсетеді:

1. Тапсырма шарттарын түсіне білу (шартын бағалау);
2. Болжам жасай білу (ниет);
3. Болжамды алдын ала шешу мен тексеру.

Креативтілік жұмыс ұйымдастыру формасы мынадай: жеке баламен, топпен жұмыс, барлық баламен болады.

Балалардың шығармашылығын дамыту үшін «Ассоциация» әдісін де қолдануға болады. Балалардың алдына мақсат қойылды: «қоян» деген сөзді естігенде ойларына не келгенін айтады, яғни, ой шақыру кезеңі өтеді. Бұл балалардың толғанысын, қызығушылығын, ойлау қабілетін арттырады. Мағынаны түсіну, ажырату, одан қорытынды шығаруға әрекет жасайды.

Балалардың креативтілік қабілетін анықтап, әрі оны дамытуға арналған жұмыстарды үйлесімді ұйымдастыру тәрбиешінің басты міндеті болып табылады.

«Қоян» сөзіне ассоциация

Балалардың креативтілік қабілетін дамытуда жоғарыда аталған әдістердің әрқайсысы да тиімді болып саналады. Осы мақсатта төмендегі жасалған жұмыстар тиімді екенін көрсетті.

1. **«Әңгіме құрастыр»**

Мақсаты: 5-6 жастағы балалардың креативтілік қабілетін анықтау.

Мазмұны: Балаға біреу туралы немесе бір нәрсе туралы әңгіме құрастыру, тапсырмасы беріледі, ол үшін тек 1 минут керек, содан соң ол әңгіме туралы түсінігін, 2 минут ішінде айту керек. Бұл әңгіме болмауы да мүмкін, мысалыға , қандай да бір ертегі немесе оқиға болуы мүмкін.

2 . « Бір заттың суретін сал»

Мақсаты: Баланың креативтілік қабілетінің ерекшелігін, соның ішінде жаңа нәрсені ойлап табу икемділігін анықтау.

Мазмұны: Балаға бір парақша және фломастер жиынтығы берілді. Ойдан, қиялдау арқылы ерекше бір заттың суретін салуы қажет. Бұл тапсырманың орындалуына 4 минут беріледі. Содан соң суреттердің сапасы бағаланады, төменде берілген өлшемдер бойынша қорытындысы шығарылады.

3.«Кімге не жетіспейді?»

Мақсаты: Балалардың креативтілік қабілетін, соның ішінде ойлау икемділігін анықтауға арналған.

Мазмұны: Бұл тапсырманы бастамас бұрын, балаға сурет көрсетіледі, яғни сол жағында балалар бейнеленген, олардың әрқайсысына бір нәрсе жетіспейтіндігі туралы түсіндіріледі. Оларға жетіспегендері осы суреттің төменгі жағына бөлек бейнеленген. Балаға берілген тапсырманың мәні, кімге не жетіспейтінін жылдамырақ ажырата білуі, жетіспеген заттарды көрсетіп және атауы қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Бабаева Ю. Д. Динамическая теория одаренности. Основные современные концепции творчества и одаренности. М. 1997г.
2. Азанбаев Б. Бала біздің болашағымыз. №1-2002ж. //Бастауыш мектеп. №1. 2002 жыл
3. Тұрғынбаева Б. «Оқушының шығармашылық қабілетін дамыту» //Бастауыш мектеп/ №2-2005ж.

ТӘРБИЕШІНІҢ ТҰЛҒАЛЫҚ БЕЙНЕСІ

Айдарбек Ақмарал Жалғасбекқызы

Шымкент қаласы, МКҚК N55"Самал" бөбекжай- бақшасының тәрбиешісі

Резюме

В данной статье рассматриваются личность воспитателя в дошкольных организациях

Summary

In this article is given information the personality of the nursery teacher in pre-school organizations

Қоғамды жан-жақты дамытатын өндіргіш күштің негізгі тұлғасы - адам, сондықтан адам факторларына ерекше мән беріледі. Қоғам дамуы мен адамның жеке басының дамуы бір-бірімен тығыз байланысты. Қоғам адамды қаншалықты дәрежеде жетілдірсе, жетілген адам қоғамды соншалықты дәрежеде дамытады.

Мектепке дейінгі мекеменің тәрбиешісі балаларға тәрбие беру және оларды мектепте ойдағыдай оқытуға дайындау ісін жүзеге асырады. Жоғары білімді тәрбиешіге тән қасиет педагогтық шеберлік, қоғамдық-саяси білімді болу. Тәрбиеші-мектепке дейінгі мекемелерде балалармен оқу-тәрбие жұмысын жүргізуші.

Тәрбиеші мектепке дейінгі балалардың күнделікті оқу-тәрбие жұмысын, демалыс уақытын максат көздей отырып, қоғамның талабына сай ұйымдастырады.

"Балабақшаның жарғысында" (ең бірінші рет 1944жылы 15 желтоқсанда бекітілген) тәрбиешінің нақты міндеттері көрсетілген:

Балабақша тәрбиешісі:

а) Балаларды дұрыс тәрбилеуде қамтамасыз етеді.

ә) Өз тобындағы әрбір баланың қызығуы мен қажетіне ұқыптылықпен, қамқорлықпен қарайды;

б) Балалардың денсаулығын сақтауға, қорғауға байланысты дәрігер талабын орындайды;

в) Балаларды отбасында, балабақшада тәрбиелеу мәселелері туралы ата-аналармен жұмыс жүргізеді;

г) Аудандық, қалалық әдістемелік бірлестіктерде, балабақшада педагогикалық кеңестің жұмысына қатысады;

д) Балалармен жүргізілетін өз жұмыстары туралы жоспар құрады, есеп береді, әрбір сабаққа ұқыпты дайындалады"- «балалар тобын тәрбиеші мектепке шығарып салғанға дейін алып барады».-делінген

Мектепке дейінгі мекемелердің тәрбиешілеріне тән қасиет: саяси білімділік, саналылық, білімін толықтырып отыру, білімін күнделікті тәжірибемен ұштастыру.

Тәрбиеші-еңбек ұжымының мүшесі, оның іскерлік және жеке дара қасиеттері сол ұжымда көрінеді.

Тәрбиеші жеке басының үлгісімен балаларға жақсы өнеге көрсетуді алдына мақсат етіп қоюы керек. К.Д.Ушинский: "Жас балаға тәрбиешінің жасаған әсерлі ықпалы оқу құралдары мен ешбір моральдық ақылдармен жазалау мен мадақтау әдістерімен айырбасталмайтын тәрбиелік күш болып табылады"-деген.

Тәрбиешінің мәдениеттілігінің көрсеткіші-әдептілігі, қоғамдық орындарда өзін сыпайы, еркін, лайықты ұстай білуі, өнегелі тәртібі, сүйкімділігі, адамдармен өзара сыйластыққа, адалдыққа негізделген қарым-қатынасы.

Тәрбиешінің алдында тұрған негізгі міндеті-жас ұрпақтың идеялық сенімін тәрбиелеу болғандықтан, оның дүниеге көзқарасы біздің қоғамымыздың саясатын, идеясын сәулелендіріп, табиғат пен қоғамның даму заңдарын диалектикалық тұрғыда түсінетін болуы керек. Тәрбиешіге тән қасиеттер-сенімді саяси-идеялық бағыттың болуы, өзінің білімі мен сенімін балаларға бере білуі, өз мамандығына сай жоғары білім алуы, ғылыми-техникалық, көркем әдеби шығармаларды оқуы, сөзге шешен, қоғамдық жұмысқа белсенді болуы тиіс. Тәрбиешіге педагогикалық байқампаздық, зейін, ақыл-ой, ерік-қайрат, жігер, шыдамдылық, ұстамдылық, шыншылдық, адалдық, қарапайымдылық, ізеттілік т.б. қасиеттер қажет.

Балаға тән қасиет-еліктеушілік. Сол себепті тәрбиеші үнемі жинақы, таза, ұқыпты, ойлы, салмақты және байыппен сөйлеуі жөн. Бала оның бәрін тез қабылдайды. Адамгершілік қасиеттерді игерген тәрбиеші баланың дамуына ықпал етеді.

Тәрбиешіге қойылатын талаптар:

1. Тәрбиеші болатын адам өзінің мінез-құлқын, жүріс-тұрысын жөнге салып, балалар іс-әрекетін дұрыс ұйымдастыра білуі;

2. Арнаулы білім-дағдыны меңгеруі;

3. Баламен сөйлесе білуі;

4. Көзқарасымен, ыммен де өз ойын түсіндіруі;

5. Жұмысты ұйымдастыра білетін, тиісті жерінде әзілдесіп, тиісті жерінде көңілді болып, орынды жерінде ашулана да алатын болуы;

6.Тәрбиешініің әрбір қимылы, жүріс-тұрысының өзі балаларға өнеге, тәлім-тәрбие берерліктей болуға тиіс.

Тәрбиешінің саяси кемелділігі оның балаларды тәрбиелеудің саласы үшін Отан мен қоғам алдындағы өз жауапкершілігін сезінуіне, педагогикалық міндеттерді шешуге

шығармашылықпен қарауына, өзінің шеберлігін жетілдіріп, ұжымдағы әріптестерінің өсуіне шын ықыласымен көмектесіп отыруына мүмкіндік береді.

Табиғат пен қоғам дамуының заңдылықтарын түсіну, қоғамдық - саяси белсенділік, жалпы және мектепке дейінгі педагогиканы, балалар психологиясы мен физиологиясын меңгеру тәрбиешінің педагогикалық құбылыстарды талдауға ғылыми тұрғыдан қарап, баланы жан-жақты дамыту міндетін жүзеге асыруына мүмкіндік береді.

Таңдаулы тәрбиешілер өз тәжірибесін ғылыми-практикалық конференцияларда, педагогикалық оқуларда ортаға салып, баспа сөзге мақалалар жазады. Олар өздерінің шығармашылық еңбегімен мектепке дейінгі тәрбиенің теориясы мен практикасын дамытуға ат салысады.

Мектепке дейінгі мекеменің тәрбиешісі теориялық және практикалық оқытудың нәтижесінде балаларды тәрбиелеу мен оқыту әдістемесін терең меңгеруге, кәсіби білім алуға, алған білімін, іскерлігін, дағдысын балалармен жұмыс тәжірибесінде ойдағыдай қолдануы тиіс.

Тәрбиеші-педагог теориялық білімін үнемі тереңдетіп тәжірибе алмасып отыруы керек. Тәрбиеші-педагогтың қалыптасуы үшін оның өз мамандығын арттыру жөнінде тынбастан жұмыс істеуінің зор маңызы бер."Балалар бақшаларының тәрбиешілері мен меңгерушілерінің мамандығын арттыру жүйесі туралы ережеде" бұл үшін өздігінен дербес жұмыс істеу, арнайы курстарда оқу, аудандық, қалалық әдістемелік шараларға қатысу, облыстық білім жетілдіру институтында білім алу керектігі айтылған.

Тәрбиеші дүниетанымдық көзқарасын қалыптастыру үшін үзбей білімін жетілдіріп отыруға тиіс. «Балабақшаның жарғысында» әрбір тәрбиеші білімін жүйелі көтеріп отыруға міндетті-деп атап көрсетілген. Мектепке дейінгі мекеменің тәрбиешісі үнемі алға қарай ұмытылуға, қиялдауға, талаптануға, белсенді болуға міндетті. Балабақшада тәрбиешілердің білімін жетілдіру, мамандығын арттыру тікелей педагогикалық мәжілістерде, педагогикалық кітаптарды талдау арқылы меңгерушінің, әдіскердің басшылығымен іске асады. Қазір талантты тәрбиешілер өз білімін жетілдіруге, өз саласын жан-жақты зерттеп, ғылыми үлес қосуына мүмкіндіктер туып отыр.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1.Ә.Меңжанова. Мектепке дейінгі педагогика. Алматы 1992
2.В.И. Ядэшко Ф.А.Сохин Мектепке жасына дейінгі педагогика Алматы 1982
3.Ә.Меңжанова, Г.Исмағұлова, Е.Дайрабаев Мектепке дейінгі педагогика. Алматы 1982
4.Ф.Н. Жұмабекова Мектепке дейінгі педагогика Астана-2008
5.Балабақшада оқыту және тәрбиелеу бағдарламасы Алматы-1987
6.В.Н.Логинова,П.Г.Саморукова Дошкольная педагогика Москва-1988
7.Қазақ балабақшаларындағы тәрбие тұжырымдамасы Алматы-1991

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН КӨРКЕМ ЖАЗУҒА ҮЙРЕТУ ЖОЛДАРЫ

Қарымбекова Балжан Сейтановна
Түркістан облысы, Қазығұрт ауданы
"Абай" жалпы білім беретін мектеп " КММ
бастауыш сынып мұғалімі

Резюме

В данной статье рассматриваются развитие навыков художественного письма учащихся начальных классов.

Summary

This article discusses the development of art writing skills for primary school students

Әрине көркем және әдемі жазу – бір өнер. Өйткені ол әркімнің қолынан келе бермейтіні белгілі. Бастауыш сынып мұғалімінің ең негізгі проблемасы да баланы көркем жазуға үйрету болып табылады.

Қандай мұғалім болмасын, ол үшін ең өзекті мәселе – бұл каллиграфия. Неге екені белгісіз бастауыш сыныпты бітіріп шыққан балалардың көпшілігінің жазуы нашарлайды, сыныптарда тіпті әріптерді бір біріне байланыстырып жазуды да ұмытып қалады. Балаларды көркем жазуға үйретудің дәстүрлі түрінен пайдаланып, әдемі жазуға үйретуге болады. Бірақ бұнда көп күш талап етіледі. Әрбір мұғалім әріптердің элементтерін жаздыру, олардың психологиялық процесстерін төмендететінін өте жақсы біледі.

Оқыту барысында әріп элементтерін жазу балаларды көп шаршатады, олардың қызығушылықтарын төмендетеді. Негізінен әрбір пәннің, сол сияқты жазудың да мақсаты, балалардың қабілеттерін дамыту болып табылады.Осылардың барлығын дұрыстауға болады, бірақ қалай?

- Жұмысты неден бастау керек?
- Қандай жолмен бұл қиындықты шешуге болады?
- Балалардың көркем жазуға болған қызығушылықтарын ояту, жақсырақ нәтижеге жету үшін не істеу қажет?

Көркем жазу алдымен сұлулыққа, әдемілікке болған қызығушылықтан пайда болады. Сондықтан да олардың сұлулыққа деген қызығушылықтарын ояту үшін бірнеше психологиялық тренингтер өткізуге болады. Бұл тренингтер арқылы балаларда «Менің де қолымнан келеді», «Мен де әдемі жаза аламын» деген пікір қалыптасты.

Балаларды әдемі, көркем жазуға үйретуден алдын, олардың жазуы неге жақсы (әдемі) еместігінің себептерін анықтауым қажет. Жазудың әдемі болмауының басты себебі, әріп элементтерінің дұрыс жайғаспауы, әріп (конфигурациясының) дұрыс болмауы, әріп арасындағы аралықтар (интервал), әріптер биіктігінің бірдей болмауынан.

Бұл кезде оқушыға қандай жәрдем беру мүмкін?

Балалардың жұмысын бақылағанда, тек қана орфографиялық қателеріне ғана емес, каллиграфиялық қателеріне де назар аудару қажет. Мұғалімге бала жазуындағы қателерді табуда мынадай кесте көмектеседі. Қазіргі кезде қателердің негізгісі әріптер ылдиының (наклон) дұрыс сақталмауы, әріп және әріп элементтері арасындағы аралықтың бірдей болмауы, әріп элементтерінің биіктігі бірдей болмағанында болып табылады. Бұл қателер негізінен әріптердің жазылуы ережелерін ескермегендіктен келіп шығады. Балалардың әріп арасындағы аралықты тең алалмағаны қаламды дұрыс ұстамағандықтан. Жазу ережелерін үйрену барысында жұмыс жазуды үйренуден басталады. Мысалы: Әріптерді жазуды үйреніп жатқан бала, айталық ол «у» әрпін жазуға әрекет жасап жатыр, бірақ оның жазғаны әріпке ұқсамайды, бала тырысады, әрекет жасайды, бірақ әріп элементтерін ұқсата алмайды. Баланың әріп элементтерін ұқсата алмауының себебі, бала қолдары күшсіз және әлсіз. Ол әлі қаламды қалай ұстауды, оның ережелерін жақсы білмейді. Бұндай уақытта балаға қалай көмектесуге болады?

Бұл баланың бармақтарының қалам ұстауын машықтандыру, дамыту қажет. Сондықтан да мен Потапованың «Сызық түсіру» (Штриховка) әдісін қолдануға болады.

Сызық түсіру – баланың қолдарының қалам ұстауын қалыптастырып қана қоймайды, ол арқылы баланың ауызша және жазбаша дағдысы дамиды, логикалық ойлауы, шығармашылық қабілеті қалыптасады. Сызық түсіру қай кезде жүргізіледі?

Сызық түсіру әдісін бірінші сабақтан бастап, әріптерді үйретіп болғанға дейін жалғастыруға болады. Бұл үшін қандай құралдар қажет?

Бұл үшін әрбір балада альбом, қалам (қара, түрлі - түсті) геометриялық пішіндер сызылған трафареттер, жануарлар суреті салынған трафарет және даяр үлгілер (лекало) қажет. Трафарет және даяр үлгімен қай тәртіпте істеу керек?

Ең алдымен жіңішке сызық түсіру үшін геометриялық пішінді трафареттерден пайдалану керек. Бұнда олар геометриялық пішіндерді бір-бірінен ажыратуды, сызықтар түсіруды, сол сызықтар аралығын шамалауды үйренеді. Балалар пішіндерді сызықтап бояумен бірге олардан түрлі композициялар жасауды да үйренеді. Балалар бара-бара тек қана тура сызықтар ғана емес, бәлкім ылди сызықтар, көлбеу және қармақ пішінінді сызықтар сызуды да үйренеді.

Оқушылар трафарет және даяр үлгімен қалай жұмыс жасайды?

Балалар трафаретті ақ қағаз үстіне қояды және қара қаламмен айналдырып сызып алады. Кейін трафаретті алып тастайды және әрбір дайын болған пішінді бөлектерге бөледі. Мұнда ең алдымен төмендегіше сызық түсіру әдістері алып барылады.

1. Жоғарыдан төменге қарай параллель сызықтар.
2. Төменнен жоғарыға қарай параллель сызықтар.
3. Сол жақтан оң жаққа қарай параллель сызықтар.

Бірақ, оң жақтан сол жаққа қарай сызылмайды. Әрбір сызық аралығы бірдей болуы керек. Сонда балалар көзмен шамалауды да үйреніп барады. Сызық түсіру әдісін төмендегідей жеңілінен күрделісіне қарай барамыз

Дәл осындай суреттерден әр түрлі композициялар дайындап, оларды сызықтап барамыз. Жазуға үйретудің тағы да бір жолы каллиграфия ережелеріне сәйкес жаттығулар жасау болып есептеледі. Әдетте балалардың жазу ережелерін ескермеуі, әріп конфигурациясының дұрыс сақталмауы көп кездеседі.

Бұл уақытта не істеу қажет?

Бұндай уақытта әр сабақтың басында 2-3 минут әр түрлі әріп элементтерінің жазылуын көрсету және машықтандыру жақсы жәрдем береді. Бұл үшін сөз басында атап өткен кестемізге назар аударамыз. Оқушылар қай элементті жазуда қай жерінен қате жібергенін анықтаймыз. Кестемізді әр аптаның соңында толтырып отырамыз және соған қарай жазу жаттығуларын алып барамыз.

Бұдан кейінгі жаттығулар – әріптердің биіктігін қалыптастыратын жаттығулар. Сызық үстінде бірдей биіктікте әріп элементтерін жазуды машықтандыру үшін мынадай жаттығулар ұсынылады .

Әріп элементтерінің сызық астындағы бірдей ұзындықта болуына үйретететін жаттығулар:

Бұл жаттығуларды орындауда біз және «модульдік сетка» дан пайдаланамыз. Модульдік сеткаларды қара тушпен ақ параққа сызып қоямыз. Балалар жазатын парақтарының астына сол сеткаларды қояды, сол арқылы қолдарды жаттықтырады.

Модульдік сеткамен жұмыс істегенде балалар әрбір әріптің «үйі» және «үйшігі» бар екенін білулері қажет. Мысалы, әрбір алынған бес баға үшін «жұлдызша» жапсырып беруге. Көркем жазу стендіне әдемі жазған балалардың дәптерлерін іліп қояға болады. Айына бір рет ата-аналар жиналысын өткізіп, «Ең әдемі дәптер» көрмесін ұйымдастыруға болады. Осындай жолдар арқылы балаларды әдемі, көркем жазуға үйретіп қана қоймай, олардың пікірлеуін, көзбен шамалауын, қолдар әрекетін, шығармашылық қабілетін дамытамыз.

«Білім негізі бастауыш сыныптарда қаланады. Бастауыш мектеп негіздердің негізі» деген қағидалық сөздерді жиі естиміз. Сол себепті де балаларның жазу дағдысын мынадай тәсілдермен кішкентай кезінен олар санасына сіңдіре алсақ, тіпті үлкейген кездерінде де олар әдемі, көркем жаза алады деп сенемін

Қай елдің болсын өсіп өркендеуі оның ұлттық білім жүйесінің деңгейіне, даму бағытына тікелей байланысты болмақ. Сондықтан, бұл мақсатты жүзеге асыру, ең алдымен ұстаздарға байланысты, ол үшін мұғалім жан жақты және кәсіптік даярлығы мол болуы керек. Әрқандай жұмыс өз нәтижесін беретіні белгілі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Бала тәрбиесі № 2 2006 ж, № 4 2008 ж.

2. «Өзіндік таным» № 2 2007 № 5-6 2006 ж.
3. Бастауыш мектепте оқыту № 4 2007 ж.
4. Баймұратова Б. Отбасындағы баланы мектепке дайындау, — Алматы: Шартарап, — 2000 ж

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ МЕКТЕП ЖӘНЕ ОТБАСЫНЫҢ ӨЗАРА ІС-ӘРЕКЕТІНІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Лебекова Айгуль Төрегелдіқызы
Түркістан облысы, Қазығұрт ауданы
А.Оразбаева атындағы жалпы орта білім беретін мектеп
бастауыш сынып мұғалімі

Резюме

В данной статье рассматриваются некоторые вопросы школьного и семейного взаимодействия в формировании функциональной грамотности учащихся начальных классов

Summary

Some issues of school and family interaction in the formation of functional literacy of primary school students

«Функционалдық сауаттылық» түсінігі алғаш рет өткен ғасырдың 60-жылдарының соңында ЮНЕСКО құжаттарында пайда болды және кейінірек қолданысқа енді. Функционалдық сауаттылық – адамның сыртқы ортамен қарым-қатынасқа түсе алу қабілеті және сол ортаға барынша тез бейімделе алуы мен қарым-қатынас жасай алу деңгейінің көрсеткіші. Олай болса, функционалдық сауаттылық тұлғаның белгілі бір мәдени ортада өмір сүруі үшін қажетті деп саналатын және оның әлеуметтік қарым-қатынас жасауын қамтамасыз ететін білім, білік, дағдылардың жиынтығынан құралады. Ал кең мағынасында ол тек білік пен білімділік әлеміне барудың жолы ғана емес, ол – ұлттың, елдің немесе жеке адамдар тобының мәдени және әлеуметтік дамуының өлшемі. Осындай сапалық сипаты тұрғысынан қарағанда функционалдық сауаттылық жеке адамды дамытудың тетігі ретінде қолданылады.

Функционалдық сауаттылық, кең түсінікте, білім байланысы мен адамның көп жоспарлы іс-әрекеті арасындағы кіріккен, тұлғаның әлеуметтік бағдарлану амалын көрсетеді. Заманауи әлемде функционалдық сауаттылық адамдардың әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық іс-әрекетіне, сол сияқты өмір бойы білім алуға белсенді түрде атсалысуына ықпал ететін базалық факторлардың бірі болып табылады.

Бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамытуда балаларды оқыту мен тәрбиелеу процесіндегі маңызды фактор – ата-ананың үлесі аса маңызды екендігін көптеген озат елдердің нәтижелері көрсетіп отыр [4].

«Отбасы» ұғымына – отбасы тәрбиесіндегі функционалдық сауаттылық, ата-аналардың саналылығы, тәрбие, тәрбиенің бірізділігі, отбасы құрылымы, отбасының жіктелуі, тәрбиенің оң тәжірибесі, құқық, заң, құқықтық тәрбие, тәрбиенің ауытқуы, әлеуметтену, сауықтыру, отбасы мәдениеті жатады.

Отбасы тәрбиесі мазмұнын анықтайтын ең маңызды құндылықтар: отбасы, отбасы әдет-ғұрпы мен дәстүрлері, баланың отбасына құқығы, қарашаңырақ, шежіре, әке және ана, әкенің және ананың беделі, ата-ана махаббаты мен қамқорлығы, баланың отбасында қорғалғандығы, қарттарға, кішілерге, науқастар мен мүгедектерге қамқорлық болып табылады. Осыған байланысты, ата-аналарды мектеп өміріне белсенді түрде қатыстыруға бағытталған шаралардың тұтас жүйесін: қамқоршылық кеңесін, ата-аналар қауымдастығын құру қажет етіледі.

Ғылыми, психологиялық-педагогикалық әдебиеттер және жалпы білім беретін мектептер мен отбасы жұмысының заманауи өзара іс-әрекеті практикасының талдауы көрсеткендей, көптеген педагогтар ата-анамен байланыстың мазмұны, түрлерін және әдістерін

жеткілікті дәрежеде толық меңгермеген. Бір жағынан, бұл міндетті тиімді шешуде ата-анаға тиісті педагогикалық білім жетіспейді. Отбасы және мектеп іс-әрекетінің жеткілікті түрде үйлеспеуі ата-аналардың тәрбие түрлері мен әдістерін тиімді жүзеге асыруға даяр болмауынан көрінеді, мектеп тарапынан оқушыларда функционалдық сауаттылықты қалыптастырудағы әрекетінің нәтижелілігін төмендетеді.

Екінші жағынан, мектептің отбасымен әрекеттілігін қалыптастырудағы әкімшілік және ағартушылық көзқарастары отбасы әрекетін шектейді, оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырудағы әлеуетін ашпайды. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын айтарлықтай арттыру мүмкіндігі мектеп пен отбасының бала тәрбиесіндегі, ұлттық құндылықтар басымдығын қамтамасыз етудегі отбасы және мектептің бірлескен жұмысын ұйымдастырудағы субъектілік принциптерін, іс-әрекеттік және құзыреттілік тұғырын жүзеге асырудағы мектеп пен отбасы әрекеттерінің өзара кірігуінде болып табылады.

Отбасының тәрбиелік қызметіне елімізде орын алған келесі үрдістер, құбылыстар мен процестер ықпал етіп отыр: ата-аналары бола тұра, жетім балалар, ата-аналар қамқорлығынан айырылған балалар, қараусыз қалған балалар проблемалары; отбасыларда әйелге (ерлерге), балалар мен қарттарға зорлық жасау мен қатал қараудың пайда болуы; ата-аналар мен балалары арасындағы қарым-қатынастың нашарлауы; балаларының ата-анасына, ата-анасының баласына жат болуы; бала тұлғасының қалыптасуындағы ер азамат ықпалының айтарлықтай әлсіреуі, жеткіліксіздігі; ата-аналар мен балалардың белгілі бір тобының алдағы болашағынан күдер үзуі; жалпыға танылған нормадан тәртібі ауытқыған балалар санының өсуі (шылым шегу, алкоголь және нашақорлықпен әуестену, ұрлық, зорлық, жезөкшелік және т.б.); отбасылардың салауатты өмір салтын ұстануға даяр болмауы; ата-аналардың педагогикалық мәдениетінің төмендігі және сәйкесінше, отбасылардың басым бөлігінің тәрбиелік әлеуетінің әлсіздігі, жасөспірімдер мен бойжеткендердің отбасылық өмірге даяр болмауы және т.б.

Мектеп және отбасының ынтымақтастығы келесі жағдайлармен үйлестіріледі:

− тәрбиенің біртұтас субъектісімен;

− бала тәрбиесінің ортақ мақсаттары және міндеттерімен;

− педагогтар және ата - аналар іс - әрекетінің келісілген қажеттілігімен;

− бала проблемасын шешуде мектеп және отбасының күш салуын біріктіру мүмкіндігімен;

− отбасылардың, сынып және мектеп ұжымдарының, өзара іс-әрекетке қатысушыларының әрқайсын өзара толықтыру мүмкіндігімен.

Педагогтар мен ата-аналар одағын құруда маңызды рөл педагогтарға (мектеп директоры, директордың орынбасары, сынып жетекшісі, әлеуметтік педагог) тиесілі.

Педагогтар мен отбасы арасындағы ынтымақтастық қарым-қатынасты қалыптастыру – ұзақ процесс, оның нәтижелігі бұл қатынастар негізіне қандай принциптер қаланғанына байланысты. Отбасымен өзара іс-әрекет процесінде білім беру ұйымы келесі принциптерге сүйенеді:

- педагогикалық процеске қатысушылардың барлығы үшін субъектілі көзқарасты қамтамасыз ету;
- мұғалімдер, оқушылар және олардың ата-аналары үшін бірлескен шығармашылық іс-шаралар ұйымдастыру;
- отбасымен өзара іс-әрекетте адамгершілік бағытты ұстану;
- бала тәрбиесі мен дамытуына бағытталған педагогикалық процеске қатысушылардың мақсаттары, міндеттері мен әдістерін кіріктіру және саралау.

Қазіргі таңда білім тұлға, қоғам және мемлекет дамуының басты стратегиялық ресурсы ретінде қарастырылады. Заманауи жағдайлардағы оның мақсаты – шығармашылыққа, өзгермелі заман жағдайында өз тағдырын өзі шешуге қабілетті әлеуметтік құзыретті тұлға қалыптастыру.

Мектептің тәрбиелік әлеуетін күшейту, әрбір білім алушының дара психологиялық-педагогикалық сүйемелдеуін қамтамасыз ету – заманауи мектептің жетекші басымдықтары ретінде көрсетілген. Патриоттық, мораль және адамгершілік нормалары, ұлтаралық келісім және толеранттылық, дене бітімі және рухани даму, заң сыйлаушылық сияқты құндылықтар, меншік түріне байланыссыз, барлық білім беру мекемелері қалыптастыруы тиіс.

Функционалдық сауаттылықты қалыптастыру мақсатындағы мектеп және отбасы ынтымақтастығы бойынша Қазақстан Республикасы білім беру ұйымдарында да нақты жұмыстар атқарылды. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру бойынша мектеп және отбасы әрекеттестігінің талдауы мен республикадағы бар тәжірибелерді зерттеу қазіргі таңда педагогтар ата-анамен байланыстың мазмұны, түрлері мен әдістерін жеткілікті дәрежеде пайдалану қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары: /Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 25 маусымдағы №832 қаулысы // ресми мәтін. Астана: Әділет, 2012. – 14 б.
2. Назарбаев Н. Ә. Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай жиырма қадам. // Егемен Қазақстан. – 2012. – 10 шілде.
3. Крупник, С.А. Функциональная грамотность. – М.: Педагогика, 2010.
4. Бунеев Р.Н. Понятие функциональной грамотности. – М.: УМЦ «Школа 2100», 2003.

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ФИЗИКА САБАҚТАРЫНДА ЖОБАЛАУ ӘДІСІН ҚОЛДАНЫП ЖЕТІЛДІРУ МҮМКІНДІКТЕРІ

Мирзалиева Балиха Уразбаевна

Түркістан обылысы, Сайрам ауданы N93 Абылай хан атындағы жалпы білім беретін мектебінің физика пәні мұғалімі

Резюме

В данной статье рассматривается возможности совершенствования функциональной грамотности учащихся с применением методов проектирования на уроках физики

Summary

The article is considered the possibilities for improving the functional literacy of learners using design methods in physics lessons

«Сауаттылық» термині қолданысқа ЮНЕСКО құжаттарында 1957 жылы енгізілді. Сонымен бірге «сауаттылық», «минималды сауаттылық» және «функционалдық сауаттылық» ұғымдары да айтылып, оларға алғашқы анықтамалар да берілді.

Сауаттылық – оқудың, жазудың, есептеудің және құжаттармен жұмыс істеудің дағдылары болып табылады. Ал, ***функционалдық сауаттылық*** – жеке тұлғаның әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсене араласуы және өмір бойы білім алуында ықпал ететін базалық факторы, яғни бүгінгі жаһандану дәуіріндегі заман ағымына жасына қарамай ілесіп отыруы, адамның мамандығына қарамастан үнемі білімін жетілдіріп отыруы болып табылады. [1]

А.А.Леонтьевтің анықтамасы бойынша «Функционалды сауатты адам – ол өзінің бүкіл өмірі бойы алған білімдерін, білігі мен дағдылары өзінің өмірлік іс-әрекетінде, әлеуметтік қарым-қатынастарында кездесетін түрлі ауқымды мәселелерді шешуде пайдалануға қабілеті бар адам». [2]

Функционалдық сауаттылық кең мағынада- ол тек білік пен білімділік әлеміне барудың жолы ғана емес, ол - ұлттың, елдің немесе жеке адамдар тобының мәдени және әлеуметтік дамуының өлшемі.

Ұлттық жоспарда қазақстандық мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамытудың мақсаты мен міндеттері анықталып, оны дамытудың тетіктері айқындалды. Негізгі ***дамыту тетіктері*** болып мыналар аталып өтілді: оқыту әдіснамасы мен мазмұнын жаңарту, оқыту нәтижелерінің бағалау жүйесін өзгерту, ата-аналардың оқыту мен тәрбиелеуге белсенді қатысуын қамтамасыз ету, қосымша білім және мектептен тыс сабақтармен оқушыларды қамту. Демек,осы аталған тетіктерді пайдалана отырып, оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту әр бір пән мұғалімінің басты мақсаттарының бірі болуы тиіс.

Ғылыми әдебиеттерде функционалдық сауаттылықтың мынадай түрлері туралы жиі айтылады: *жалпы сауаттылық, компьютерлік сауаттылық, шетел тілдерін меңгерудегі сауаттылық, тұрмыстық сауаттылық, төтенше жағдайлардағы әрекет ету сауаттылығы, қоғамдық-саяси сауаттылық.*

PISA зерттеулерінде сауаттылықтың үш типі: оқу сауаттылығы, математикалық сауаттылық және жаратылыстану-ғылыми сауаттылық тексеріліп, салыстырылады. [5]

Жаратылыстану-ғылыми сауаттылық деп, оқушының нақты өмірлік жағдайлардағы проблемаларды үйреніп және ғылыми әдістермен шешу үшін жаратылыстану-ғылыми білімдерді таңдап қолдана білудің жоғары қабілеттілігін түсінеміз.

Ал енді жаратылыстану-ғылымының бір түрі болып табылатын физика сабақтарында оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалай жүзеге асыруға болады? Әрине мұның сан қили түрлері мен тәсілдері бар. Солардың бірі физиканы оқыту үдерісінде ***жобалау әдісін*** жүзеге асыру.

Жобалау әдісінің негізін қалаған Дж. Дьюн және В.Х.Килпатрик. Олардың ойынша оқытуды оқушының білімге деген құмарлығына сүйеніп, белсенділік негізінде құру керек. [6]

Жобалау әдісінің басты тезисі – «өзімнің барлық танитыным, барлық білгенім маған не үшін керек, бұл білімдерді қандай орында, қалай пайдалана аламын» - болып табылады.

Физика сабағында жобалау әдісін жүйелі қолданудың мынадай ***маңыздылығы*** бар:

- оқушыларға білімдер жинағы беріліп қана қоймайды, сонымен бірге осы білімдерді өзбетінше іздеп табуға, алған білімдерін практикалық және танымдық мәселелерді шешуге пайдалануға үйретеді;
- коммуникативтік білік пен дағдыларын қалыптастырады;
- бір ғана проблеманы шешуге түрлі көзқарастарды қолданып, кең көлемдегі адами байланыстарды жүзеге асыруға мүмкіндік береді;
- тұлғаның дамуына қажетті сан алуан зерттеушілік тәсілдерді пайдаланып, оларды түрлі көзқарастар тұрғысынан талдап болжам ұсынуға, қорытынды жасауға үйретеді;
- алған білімдерін жаңаша құрастыру дағдыларын өзбетінше жетілдіруге, ақпараттық кеңістікте өз қажетінше бағдарлай білуіне – нәтижеде сындарлы ойлауының дамуына мүмкіндік жасайды;
- түрлі приборлар,құрал жабдықтар мен жұмыс істеу біліктілігі ұшталып, политехникалық дағдылары қалыптасады;
- жоба жұмысын орындау барысында оқушыларда мынадай: коммуникативтік, әлеуметтік, пәндік құзыреттіліктер қалыптасады;
- жобалау әдісімен жұмыс істегенде оқушының рөлі белсенділікке көшеді. Нәтижеде оқушы таным іс-әрекетінің субъектіне айналады.

Жобалау әдісінде басты мәселе проблемалық тақырыптар таба білу. Проблемалық тақырыптардағы жобаны оқушыларға ұсыну үшін, мұғалім алдын-ала көптеген ізденістер жүргізу керек. Таңдалған жоба тақырыбы қазіргі заманның өзекті мәселелеріне арналып, ол оқушылар үшін қызықты, білімнің деңгейіне сәйкестенген болып, түрлі физикалық құбылыстар мен құрылғыларды қарастыруға, жетілдіруге немесе қайта моделдеуге

бағытталған болуы тиіс. Сонда ғана жобалау әдісі кезінде физикалық құбылыстардың теориялық негіздерін терең ұғынып, оның практикада қолдану тәсілдерін жете түсінетін болады, осыдан кейін ғана жаңа ой қорытындылары туындайды.

Мысалы, физика сабақтарында оқушыларға мына төмендегідей ***тақырыптарды*** ұсынып, оның шешім жобаларын табуды мақсаттауға болады:

1. Кәдімгі электр шамының қалыпты жұмысы кезіндегі қызуының ең жоғарғы температурасын анықтаңдар.
2. Жылыжайдағы ауа температурасын қалыпты ұстап тұруға мүмкіндік беретін құрылғының жобасын ұсыныңдар.
3. Адам ағзасындағы физикалық заңдылықтар мен құбылыстарды зерттеңдер. Оларды тұрмыстық жағдайға бейімдеу жолдарын іздестіріңдер.
4. Автокөліктерден шығатын зиянды қалдықтарды залалсыздандыру жолдарын зерттеңдер, осындай тетіктердің қарапайым үлгісін жасаңдар.
5. Электромагниттік өрістің өсімдіктер дүниесіне әсері қандай? Пайдалы ма, әлде зиянды ма? Зерттеу жүргізіңдер, қорытынды жасыңдар.
6. Қалта телефонының тірі ағзаға әсерін анықтаңдар,ұсыныстар енгізіңдер.
7. Ішінде қайнаған суы бар шәйнектің өз жылуын сыртқы ортаға беру жылдамдығының қандай факторларға тәуелділігін анықтаңдар.
8. Қыс мезгілінде есіктің ашылу және жабылу жиілігінің үй температурасына әсерін зерттеңдер, ұсыныстар енгізіңдер т.с.с.

Жобалау жұмыстарын бағалаудың да өзіндік ерекшеліктері бар, оқыту үдерісінде мұны да міндетті түрде ескеру керек. [7]

Жобалау әдісін оқыту үдерісінде пайдалану жолдары мен тәсілдері туралы әдістемелік құралдарда кеңінен жазылған,сондықтан біз оларға тоқталып отырмаймыз. Мысалы: [8], [9].

Қорыта айтқанда, физика сабақтарында жобалау әдісін жүйелі қолдану арқылы оқушылардың функционалдық сауаттылығын жетілдірудің зор мүмкіндіктері бар екен.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Веряев А.А., и др. Функциональная грамотность учащихся.
2. Образовательная система «Школа 2100». Педагогика здравого смысла /Под ред. А.А.Леонтева. М.: Баласс, 2003.
3. Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары. // «Егемен Қазақстан» газеті. http//www.
4. Ковалева Е.С. и.другие. Результаты международного сравнительного исследования PISA в России. // Вопросы образования. -2004, №1.
5. Дьюи Дж. Школа и общество. Вып. 4. ,2003.
6. Федорова Н.Б. Особенности организации и оценивания проектной деятельности школьников. // Физика в школе. -2014, №1.
7. Полат Е.С. Современные педогогические и информационные технологии в системе образования. – М.: «Академия», 1999-2005.
8. Пахомова Н.Ю. Проектный метод в арсенале массового учителя. Статья на сайте МИОО.

UDC 372.881.111.1

WAYS TO USE MOBILE DEVICES IN THE PROCESS OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

Ергеш Нұрқанат – 1703-10 тобының студенті
Ғылыми жетекші: Айнабекова Т.А. – ф.ғ.к., доцент
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан Педагогикалық Университеті, Шымкент

Түйін:

Бұл мақалада мобильді құрылғылардың тіл үйрену саласындағы рөлі, олардың қасиеттері және ерекшеліктері айтылған. Оған қоса, мобильді құрылғылардың шетел тілін үйрену кезіндегі пайдасы және шетел тілін үйрету барысында қолдануға болатын мобильді қондырғылардың мүмкіншіліктері баяндалған.

Резюме:

В этой статье рассказывается о роли мобильных устройств в области изучения языка, их свойствах и особенностях. Кроме того, изложены преимущества мобильных устройств при изучении иностранного языка и возможности мобильных устройств, которые можно использовать при обучении иностранному языку.

Smartphones can be used in the educational system in a variety of ways, but when it comes to language acquisition, this technology is quite helpful. Nowadays, a lot of individuals use smartphones. Learning a language is essential in general since it is a universal language that connects individuals of many backgrounds, nationalities, ages, and educational levels. People use smartphones for a variety of reasons. Some use them for multimedia capabilities, while others use them for communication. However, the primary purpose of smartphones for language learners is word translation. Language learners first become interested in language learning when they start using translation apps. People are drawn to smartphones because of their features. It is important to note that smartphones are incredibly light, portable, and versatile devices that you can use anywhere, at any time. They also facilitate messaging, social media, gaming, and watching a wide range of audio and video content. The advantages of utilising a smartphone for language learning are further enhanced by this. Language acquisition encompasses four primary domains: speaking, reading, writing, and listening comprehension. Whichever language is chosen is crucial for learning. While messaging and communication apps help improve a language's writing and speaking skills, audio and video content helps improve a language's listening skills. Reading books and articles on various subjects can help you improve your reading skills. It is all up to the individual; if they have a good desire and the will to achieve it, they can become multilingual.

In the past educational system, teachers mostly used pages and books to teach lessons; however, in the current period of technological advancement, engaging lessons may be taught not only through books but also through a variety of technical resources. But the smartphone-based lesson itself needs a lot of planning and preparation. Learners will comprehend and perform better in a class that is well-planned and conducted using a smartphone.

According to a research done on behalf of the National Educational Technology Standards (NETS) by the International Society for Technology in Education (ISTE), cellphones are very important in the field of education since they help teachers and high school students meet their academic objectives. Based on this, they observed that using smartphones during learning has a positive professional impact on their knowledge, critical thinking, communication, creativity, and research skills (ISTE, 2007).

Furthermore, TESOL has released a number of standards (Healey, Hegelheimer, Hubbard, Iannou-Georgiou, Kessler, & Ware, 2008) to help educators better utilise technology to guide both teachers and students.

According to (West 2012), students enjoy using cellphones on a daily basis since they can access digital content whenever they want. Furthermore, smartphones enable students to collaborate, share various types of content, and converse with one another in addition to giving them access from any location. There may be issues that people have with the educational system, and mobile technology is becoming more and more important in finding solutions.

Adding to West (2012), mobile technologies have the potential to alter the nature of education based on the needs of the students. After all, mobile technology makes it simple for instructors and students to access a variety of educational resources, which has the potential to improve expertise in the field.

M. Kurtz (2012) asserts that cellphones are excellent tools for self-learning and for teaching students on a variety of platforms.

According to Jacobs (2013), mobile learning technologies give users access to online communities and digital content around-the-clock. This enables educators and students to make the most of their time and arrange classes around their schedules. By using this digital programme, the student can also learn independently. This means that they can customise their computer or smartphone for digital learning in accordance with their preferred pace, methods, and learning style. In order to accommodate the demands and skills of the learner, the smartphone can also modify the learning platform. All of this points to the convenience of smartphone-based learning. Additionally, teachers can monitor their students' progress and accomplishments utilising mobile devices. Teachers now have the chance to make the most of their classroom time.

A comment was made on the topic of learning English by Zilber (2013). He asserted that instructors cannot be replaced by smartphones. No matter where they are, learners of foreign languages can access a wealth of useful content by using a smartphone. Once more, smartphones are lightweight, easy to use, and perfect for honing speaking and listening abilities. Plus, a single smartphone may access a variety of language-development apps, including grammar, vocabulary, and insight.

However, despite their enthusiasm and motivation, teachers may find it challenging to incorporate mobile technology into the classroom. We can apply Puentedura's (2010) SAMR (Substitution, Augmentation, Modification, Redefinition) paradigm to this situation. This model's primary goal is to facilitate the integration of mobile technologies into the data communication industry. We call emphasis to this model's four stages:

Substitution. The instructor talks over the material technologies that they employ in a conventional class at this point. As an illustration, the students pull the worksheet from the printer and complete it by hand.

Augmentation. The first step is called "augmentation," during which the introduction of technology into the lesson is started. The usage of technology will only grow from here. This time, students will be able to take an online test, view the solution, and receive feedback right away. Additionally, by using text editing applications, he or she can employ graphical settings and spell checkers to add visual elements to essays and reports.

Modification. At this point, technology is being used to significantly transform the sector of traditional education. At this point, personalisation is also possible. Students enrolled in project-based learning can use technology to construct their projects. For instance, you might make a video and incorporate the project development processes into it in place of physically visiting the classroom to demonstrate the process. At this point, students have access to apps, Skype, Zoom, instant messaging, and email.

Redefinition. The use of technology has reached its conclusion at this point. At this point, there is a body of knowledge that cannot be learned without the use of technology. For instance, a person can record an audio tour of a well-known or historical location in their own country and send

it to another learner. At this point, technology plays a significant part in the language learning process, allowing students to plan, make decisions, take charge of their work, and consolidate their knowledge. At this point, learning is personalised and all facets of education are included in the smartphone.

In conclusion, mobile technology such as smartphones are crucial to the modern educational system. The use of cellphones and other technology in the classroom improves the learning environment for students. When it comes to language study, smartphone users might also benefit greatly from this setting. The primary attributes of a smartphone are its portability, user-friendliness, and capacity to offer knowledge whenever needed.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Darrell West, Digital Schools: How Technology Can Transform Education, Brookings Institution Press, 2012. P. 1- 2
2. Healey, D., Hegelheimer, V., Hubbard, P., Iannou-Georgiou, S., Kessler, G., Ware, P. (2008). TESOL technology standards framework. Teachers of English to Speakers of Other Languages, Inc. (TESOL).
3. International Society for Technology in Education (ISTE). (2007). National Educational Technology Standards – Students (NETS-S). p 1-2
4. Irwin Jacobs, "Modernizing Education and Preparing Tomorrow‟s Workforce through Mobile Technology"
5. Julie Zilber 2013 „Smartphone Apps for ESL‟ Teachers of English as a Second Language Association of Ontario, Canada. P.15
6. Kurtz, Lindsey M., "Learning from twenty-first century second language learners: A case study in smartphone use of language learners" (2012). Graduate Theses and Dissertations. P.8
7. Grant P., Basye D. Personalized learning: A guide for engaging students with technology. – International Society for Technology in Education, 2014
8. Bllaca N. Smartphone use in English language learning //International Conference on Linguistics, Literature and Culture. Retrieved from https://www. researchgate. net/deref/https% 3A% 2F% 2Fdocplayer. net% 2F63599977-Smartphone-use-in-english-language-learning. html. – 2016..

ӘОЖ УДК 372.871.131.5

ШЕТЕЛ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ЦИФРЛЫҚ МЕДИАНЫ ПАЙДАЛАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ

Тұрсынова А.Ш., Құдайберген Г.Н., Рахманкулова С.Х. – 1703-30 тобының студенттері

Ғылыми жетекші: Айнабекова Т.А. – ф.ғ.к., доцент

Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме:

Статья посвящена применению цифровых технологий в немецком языке как иностранном. Цифровые форматы и информационно-коммуникационные технологии уже давно вошли в нашу жизнь и стали ее неотъемлемой частью. Они меняют то, как мы общаемся в профессиональной и частной жизни, ищем и обрабатываем информацию, изучаем и используем иностранные языки. Использование цифровых медиа является важной частью успешного преподавания иностранного языка. В последнее время мобильные устройства также заняли определенное место в процессе обучения. Автор объяснил возможности использования мобильных приложений на уроках. А именно Kahoot, Quizlet, Learning Snacks. Quizlet — бесплатная программа, работающая по принципу флеш-карточек и позволяющая тренировать с их помощью словарный запас.

Summary:

The article discusses the utilization of digital technologies in teaching German as a foreign language. Digital formats and information and communication technologies have long been integrated into our daily lives, becoming indispensable elements. They revolutionize how we communicate in both professional and personal contexts, as well as how we seek, process, learn, and utilize foreign languages. The integration of digital media stands as a crucial component of effective foreign language instruction. In recent times, mobile devices have also become prominent in the educational sphere. The author elaborates on the potential of incorporating mobile applications into lessons, specifically mentioning Kahoot, Quizlet, and Learning Snacks. Quizlet, for instance, is highlighted as a free application operating on flashcard principles, facilitating vocabulary practice.

Тілдер үнемі өзгеріп отырады. 2024 жылы, мысалы, 2014 жылмен салыстырғанда көп нәрсе басқаша екенін айтуға болады. Цифрландырудың мектептерде оқыту үдерісіне енгізілуін толығымен қайта қарауға мәжбүр етеді: бүгінгі күнге дейін біздің білім беру идеяларымыз XX ғасырдың нормалары мен құндылықтарына негізделген. Бұл білім алушылардың күнделікті өмірде өзгеріп жатқан қоғамға және оның қиындықтарына емес, өткеннің міндеттеріне дайын екенін білдіреді. Алайда болашақ интеллектуалды және эмоционалды дайындықтың жаңа түрін қажет етеді.

Неміс тілі шетел тілі ретінде оқытуда цифрлық құралдарды пайдалану проблемасын көптеген отандық, алыс және жақын шетелдік ғалымдар мен әдіскерлер көптен бері зерттеп келеді. Авторлар өз еңбектерінде цифрлық құзыреттіліктің құрамдас бөліктерін, ашық көздерді тиімді пайдалануды түсіндіреді, жасанды интеллект, киберқауіпсіздік және т.б. ұғымдарды қарастырады. Қазіргі уақытта цифрландыру біздің жаһандық қоғамды терең және барлық деңгейде өзгертуде. Қарқынды дамып келе жатқан жасанды интеллект саласындағы зерттеулерге шолу жасау таяу болашақта қоғамның қай бағытта дамитындығын көрсетеді. Бүгінде ешкім елестете алмайтын жұмыс орындары ашылуда. Бұл жағдай ертең және арғы күні қоғамға қандай білім мазмұны қажет болатыны туралы шамалы ғана түсінік бергенімен, жастарға білім берудің мақсаттарын анықтауда екіұшты ой туындатады.

Бұл мақалада цифрлық медианың қарқынды дамуы жағдайында неміс тілі сабақтары үшін өзекті болуы мүмкін стандартты неміс тіліндегі кейбір заманауи ауытқулар жинақталған. Цифрлық ақпарат құралдарын пайдалану шет тілін оқытудың маңызды бөлігі: заманауи әдістеменің жетекші қағидасы. Шын мәнінде, мұғалімдер арасында цифрлық медиаға қатысты қорқыныш пен алаңдаушылық әлі де бар.

Қазіргі таңда жас болсын, қарт болсын өз өмірлерін цифрлық медиасыз елестете алмайды. Біздің көпшілігіміз әртүрлі онлайн желілердің белсенді пайдаланушыларымыз. Оқытушылар бұл жағдайды білім алушылардың қажеттіліктерін жақсырақ қанағаттандыру үшін пайдалануы керек. Біз цифрлық әлемде өзімізді жоғалтып алуымыз мүмкін, бірақ құнды қолдау таба аламыз. Мұны жүзеге асыру үшін бізге сәйкес бейнені табу және жұмыс парақтарын жасау, сондай-ақ тестілерді, басқатырғыштарды және басқа да тапсырмаларды оңай әзірлеу үшін арнайы байланыс нүктелері қажет.

"Медиа сауаттылық" термині бұрыннан талқыланып келеді. Бастапқыда бұл термин негізінен радио мен теледидарға қатысты болды, бұл балалардың өміріне үлкен әсер етті. Бүгінгі таңда мектеп оқушыларына медиа сауаттылық тек сыныпта медианы тиімді пайдалану үшін ғана емес, атап айтқанда қоғамдық өмірге қатысудың негізгі құзыреті болып табылады. Ол көптеген маңызды аспектілерді қамтиды, соның ішінде медиа туралы білім, медианы сыни тұрғыдан талдау қабілеті, медианы пайдалану қабілеті және медианы қалыптастыру қабілеті (1: 157).

Мұғалімнің цифрлық құзыреттілігі көптеген компоненттерден тұрады:

– медиа сауаттылық және ақпаратты сыни бағалау қабілеті;

– бірлесіп жұмыс істеуге дайын болу және ғаламтордағы қауіпсіздік туралы түсінік;

- ашық дереккөздерді тиімді пайдалану;

- білім алушыларға цифрлық технологияларды және оқу платформаларын тиімді пайдалану қабілетін дамытуда қолдау көрсету және сонымен бірге олардың проблемаларды шешу дағдыларын дамыту - кем дегенде нақты өмірлік жағдайларда қолдану үшін;

– жасанды интеллект, виртуалды және толықтырылған шындық, киберқауіпсіздік және т.б. сол сияқты терминдерді түсіну (2: 159).

Көптеген зерттеулер бүкіл әлем бойынша балалар мен жастардың медиа мінез-құлқы айтарлықтай өскенін көрсетеді. Сонымен, балалар мен жастардың көпшілігі үшін цифрлық медиа олардың өмірінің ажырамас бөлігі болып табылады.

Ноутбуктер мен компьютерлерде студенттер ең алдымен Интернетті жауапкершілікпен пайдалануды үйренеді. Олар электрондық пошталармен және ең маңызды веб-сайттармен, соның ішінде Google, Wikipedia, YouTube, оқу платформалары, әлеуметтік желілер, жаңалықтар сайттары және мектептің жеке электрондық оқу платформасымен танысады. Атап айтқанда, жастар электронды пошта (электрондық пошта), форумдар (пікір алмасу және талқылауға арналған виртуалды платформалар), блогтар (хронологиялық жазбалары бар күнделік тәрізді веб-сайттар), подкасттар (интернеттегі аудио және бейне файлдар), Интернет-телефония (мысалы, Skype) және виртуалды сыныптар (аудио және бейнеконференция жүйелері) сияқты әлеуметтік желілерді жиі пайдаланады (3: 301).

Цифрлық білім беру дәстүрлі білім беруден де тиімдірек деп есептелінеді: жасанды интеллектпен жабдықталған оқыту бағдарламалық құралы әр оқушының қажеттіліктеріне жеке бейімделген тапсырмаларды жасайды. Планшеттік компьютерде оқу қызықты, ал көрнекі ақпарат құралдары оқу процесін айтарлықтай жақсартады. Ол кез келген уақытта және кез келген жерде ғаламторда, планшеттерде немесе смартфондарда қол жетімді.

Цифрлық ақпарат құралдары, құрылғылар және оқыту бағдарламалық қамтамасыз ету дәстүрлі оқыту әдістерін толығымен алмастыра алмайды және алмастырмауы керек. Бұл әсіресе әлеуметтік желілерге қатысты, өйткені оларда белгілі бір қауіптер мен жанама әсерлер бар. Дегенмен, таңдалған оқыту жағдайларында әлеуметтік желілер басқа да кәдімгі немесе сандық медиа мен құрылғылар сияқты мектептегі оқу мен білім беру үдерісіне маңызды үлес қоса алады.

Планшеттер мен смартфондар

Әсіресе смартфондар білім алушылардың күнделікті өмірінің ажырамас бөлігі болып табылады. Дегенмен, құрылғыларды сабақтарға оқыту құралы ретінде біріктірудің орнына, жиі қатаң тыйым салынады. Бұл оқыту үдерісін жандандыруда көп әлеуеттің жоғалғанын білдіреді. Бүгінгі таңда көптеген университеттерде смартфондар студенттерге сабақ кезінде сауалнамаға қатысуға мүмкіндік беру үшін жиі пайдаланылады. Бұл тиісті жабдықтары бар мектептер үшін де мүмкін болар еді. Бұл мұғалімге оқушылардың сабақты қадағалай алатынын және мазмұнын түсіне алатынын көруге мүмкіндік береді. Сонымен бірге оқушылардың ойлауға, сабаққа қатысуға ынтасы артады.

Цифрлық құралдар, қолданбалар, оқу платформалары және т.б. оқытуды айтарлықтай байыта алады, өйткені үйде оқыту кезінде цифрлық жағдайдағы білім өзекті болып табылады. Бірақ қашықтан, гибридті немесе бетпе-бет оқытуға қарамастан, сандық құралдар көптеген оқыту сценарийлері үшін қолайлы. Осы құралдардың ішінде пайдаланушыға ыңғайлы және мұғалімдер мен студенттер үшін өте пайдалы үш бағдарламаны ұсынуға болады.

Біріншісі - Learning Snacks. Мұнда бейнелерді, суреттерді және сауалнаманы оңай пайдалануға болады. Тәуелсіз оқуда смартфонда, планшетте немесе компьютерде оқуға болады. Learning Snacks жаңа тақырыпқа кіріспе ретінде немесе бұрын оқытылған тақырыпты қорытындылау немесе қайталау ретінде пайдаланылуы мүмкін.

Сабақта қолдануға болатын екінші құрал - "Kahoot"бағдарламасы. Бұл сандық құралдар арасында классикалық болып саналады. Kahoot-әртүрлі оқу топтарына арналған интерактивті викторина құралы. Сұрақтарды мұғалім проектор арқылы жазады, ал оқушылар смартфонымен, планшетімен немесе компьютерімен жауап береді. Kahoot көмегімен білімді

тексеруді немесе материалды қайталауды ойын түрінде және синхронды түрде жүргізуге болады. Тек мұғалімге аккаунт қажет.

Quizlet – терминдер мен анықтамалар оқытылатын кез келген пәнге немесе тақырыпқа сәйкес келетін флешкарта оқу бағдарламасы. Мұғалім білім алушыларға арнап флешкарталар жинағын жасай алады немесе басқа пайдаланушылардың жинақтарын пайдалана алады.

Сабақтардағы медиацияның жоғары деңгейіне интерактивті тақтаны, проекторды және сандық камераларды қолдану арқылы қол жеткізіледі.

Проекторлар көптеген жылдар бұрын кодоскоптардың көпшілігін ауыстырды, бірақ әлі де ең көне сандық құралдарының бірі болып табылады. Қазіргі уақытта проекторлар әрбір дерлік мектептің негізгі техникалық жабдықтарына кіреді. Интерактивті тақталар олардың заманауи баламасы болып табылады. Интерактивті тақталар тиімді мектеп сабақтарын өткізу үшін пайдалануға болатын көптеген жаңа цифрлық элементтерді ұсынады.

Тағы бір нұсқа - сандық камералар мен сандық бейне камераларды пайдалану. Оларды құжаттама немесе шығармашылық жобалар сияқты әртүрлі элементтерде пайдалануға болады. Дегенмен, бүгінгі күні сандық камераларды смартфондар жиі алмастырады.

Сонымен, неміс тіліндегі цифрлық медианы шет тілі сабағында пайдаланудың тек артықшылығы ғана емес, кемшіліктері де бар. Біздің жағдайымызда ноутбук пен планшетті дұрыс пайдалану оқу үдерісіне оң әсер етуі мүмкін:

- Мотивациялық әсерлер. Цифрлық медиа оқушыларды тілдік тұрғыдан түсінікті және қызықты мәтіндерді түсінуге ынталандыруы мүмкін.

– Оқушылар арасындағы ынтымақтастықты арттыру. Оқушылар дүние жүзіндегі адамдармен тіл табыса, бірлесіп жұмыс істей алады және өзара әрекеттесе алады.

– Медиа сауаттылықты арттыру. Оқушылар медиа дағдыларын шыңдай алады. Сандық медиа мобильді оқытуды қолдай алады.

– Үлкен когнитивтік күрделілік. Оқушылар өздерін жақсы хабардар етіп, қажетті ақпаратты ала алады.

Жалпы айтқанда көрнекілік неғұрлым күрделі және интерактивті болса, соғұрлым оқушыларды белсенді ойлауға, сабаққа қатысуға ынталандырылады. Мысалы, оқушылар үшін мұғалімді тыңдап, сабаққа тақтаға үңілгеннен гөрі смартфон арқылы сұрақтарға жауап беру тартымдырақ.

Медиамен жұмыс жасау дағдысы жоқ мұғалімдердің цифрлық медианы дұрыс немесе шамадан тыс көп пайдалануы да теріс салдарға әкелуі мүмкін:

- сабақта алаңдаушылық және тәртіпсіздік. Сабақта ақпарат құралдарын бақылаусыз пайдалану көбінесе сабақ барысын бұзады.

– қарым-қатынас, жазудағы теріс салдар. Әлеуметтік медиа көбінесе жазбаша мәтіндермен жұмыс істейді. Кейбір оқушыларда қажетті жазу дағдылары жоқ.

– Жалпы мәселелерге ықтимал кибербуллинг, компьютерге немесе интернетке тәуелділік жатады.

Цифрлық ақпарат құралдарын пайдалану арқылы оқытудың табыстылығы жекелеген білім алушылардың жеке талаптары мен пәндік бағытына байланысты болады. Мысалы, орта туралы алдын-ала білу оқудың жақсы жетістігіне әкеледі. Ортамен жоғары өзара әрекеттесу, әдетте, ақыл-ой күшінің артуына әкеледі. Сандық медианы пайдалану кезіндегі жеке әр түрлі мотивация да шешуші болып табылады.

Екінші жағынан, білім беру және әлеуметтанулық факторлар оқудағы жетістікке тікелей әсер етпейді. Дегенмен, үлгерімі төмен білім алушылардың белгілі бір оқу мүмкіндіктерін қалайтыны таң қалдырады.

Цифрлық білім беру және медиа сауаттылық жағдайында оқушылар мен ата-аналардың өздері белсенді болуы керек.

Цифрлық білім берудің толық әлеуетін пайдалану үшін мектеп пен білім беру жүйесі цифрландырумен және оның оқушыларымен дамуын жалғастыруы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Rösler Dietmar, Würffel Nicola. Lernmaterialien und Medien: Deutsch Lehren Lernen. Band 5. Stuttgart: Ernst Klett Sprachen. 2017. – 198 S.
2. Lankau Ralf: Kein Mensch lernt digital. Über den sinnvollen Einsatz neuer Medien im Unterricht. Verlagsgruppe Beltz, Weinheim, 2017. – 205 S.
3. Колесниченко А.Н. Применение цифровых технологий при обучении иностранному языку // Педагогика. Вопросы теориии практики. 2021. Т. 6. Вып. 2.С. 298-303.

"COGNITIVE AND COMMUNICATIVE METHODS OF TEACHING PHRASEOLOGY OF THE ENGLISH LANGUAGE"

Kazykhan Aktoty - student of 1703-30 group
Scientific supervisor: Ramberdieva G.- senior teacher
Pedagogical University of South Kazakhstan named after O. Zhanibekov, Shymkent.

Түйін

Бұл мақалада ағылшын тілінің фразеологиясын оқытудың когнитивтік-коммуникативтік әдістері, фразеология элементтері,маңыздылығы, аталған әдіс-тәсілдердің пайдалану жолдары туралы аргументтер қарастырылған.

Резюме

В данной статье приводятся рассуждения о когнитивно-коммуникативных методах обучения английской фразеологии, элементах фразеологии, значении, способах использования этих методов.

A language's phraseological composition is its most vibrant, expressive, and expressive vocabulary. The phraseology captures the people's unique way of life, culture, and customs, as well as their rich historical experience. Literary literature frequently employs phraseological turns to add vivid stylistic coloring, imagery, and emotionality to the text. Translation problems arise when phraseological units are translated into other languages because their meaning is typically ambiguous and cannot be inferred from the meanings of its constituent lexemes. Determining the meaning of a phraseological unit can be challenging due to its association with numerous lingual and extralingual elements, such as psychological, philosophical, historical, and logical. Since phraseological studies show how language and society are intertwined, their significance is always under discussion. The English language's vocabulary is made up of words and their so-called word equivalents, which are prefabricated language units that are used rather than created by speakers. The primary characteristic of these units is the inconsistency between the formal independence of its constituent parts and the semantic integrity of the whole. Drawing a clear distinction between phraseological units that are used as ready-mades and free word combinations that the speaker creates during speech is a very challenging task. Generally speaking, it can be demonstrated that there are varying degrees of "setness," or restrictions. Phraseology is the study area for this, but some of these theoretical facets are crucial for teaching foreign languages. Scholars studying phraseology concur that two initially extreme points of view have emerged from a lively discussion of the semantic properties of phraseological unit components:

1 Phraseological components are distinct entities that are included in phraseological units rather than independent meaning units, sharing no semantic similarities with words.

2 Phraseological components and words are bearers of distinct semes with phraseologically bound meanings, so there are no appreciable semantic differences between the two. A.V. Zhukov claims that "absolutization of different properties of components which are, in fact, common to not all components, revealed to a different degree or have a potential nature" is a common flaw in the aforementioned viewpoints.

The following abilities must be developed for eaching phraseology:

1) explain a phraseological unit's meaning by deciphering the meanings of its constituent parts;

2) When expressing the expressive-evaluative qualities of an object, action, etc., utilize phraseological units in speech. The methodological system establishes a series of intra-subject connections between the development of speech and the Russian language courses. Put differently, a stable word combination or stable phrase with a figurative meaning is referred to as a phraseological unit. In our speech, phraseologism serves the same purpose as a full-valued word: it expresses an idea, indicates a phenomenon, and helps to construct an utterance.

The contemporary field of methodological science is marked by two primary paradigms of scientific understanding: communicative and cognitive. The term "cognitive" originates from the Latin word for "know." Cognition refers to the mental process through which information is processed by our consciousness. Cognitive psychology as an academic discipline emerged in the 1950s and 1960s. Advocates of this approach investigate how individuals process information, analyze it, and use it to make decisions. Cognitiveness involves a person's capacity to acquire and retain new information during intercultural communication. The measure of cognition is the accumulation of various forms of knowledge assimilated, ranging from mundane daily occurrences to significant cultural values, along with a curiosity to broaden one's understanding, both within a particular culture and across diverse foreign cultures. Cognitive categories encompass attention, executive function, learning and memory, speech, visual-spatial abilities, and socio-cognitive functions. Cognition is the perceptual process divided into Hot cognition linked to emotions and Cold cognition associated with rational thinking.

Cognitive Approaches:

1. Chunking: Divide difficult words into smaller, easier-to-understand sections. This method facilitates learners' easier memorization and recall of phrases.

2. Repetition: Internalizing phraseological units requires both practice and repetition. The regular exposure of learners to context-rich phrases improves their natural language skills.

3. Contextualization: Place vocabulary words in meaningful contexts, like conversations, tales, or actual events. This aids students in understanding the proper usage and timing of phrases.

4. Visual Aids: To clarify the meaning of words, use visual aids like diagrams, pictures, or videos. Phenomenological units can be easier for students to understand and remember when presented visually.

5. Mnemonics: Learners can retain phrases more efficiently by using mnemonic devices, such as acronyms or rhymes. Mnemonics can add interest and fun to The communicative level involves establishing communication goals, understanding the speaker's intentions, and being willing to select appropriate language elements.

The core concept of the communicative approach is to simulate foreign language learning as genuine communication. This entails focusing on the fundamental aspects of communication, such as the personal involvement of communication participants, the dynamics between speakers, the role of different communication settings, the content of the communication process, the necessary speech tools for effective communication, the functional nature of these tools, and the learning process as a heuristic method.learning.

Communicative Methods:

1. Role-plays: Involve students in role-plays where they can apply phraseological units in hypothetical real-world scenarios. This strengthens the use of phrases in context and encourages active communication.

2. Discussions: Inspire students to have conversations about subjects that call for the use of particular vocabulary. This encourages fluency and gives students practice utilizing phrases in context-appropriate, natural ways.

3. Collaborative Learning: Create an atmosphere that encourages group work so that students can recognize, dissect, and practice phraseological units. Peer interaction is promoted, and learning objectives are improved.

4. Games and Activities: Include phraseology-based games and activities, like role-playing games, memory games, and word puzzles. This provides an enjoyable learning experience and reinforces the use of phrases in an engaging way.

5.Use real materials: Use real materials that have phraseological units, like news articles, songs, or movies. This helps students comprehend the cultural context of phrases and exposes them to language use in everyday situations.

Therefore, we can affirm that incorporating the Cognitive principle into foreign language teaching is essential. Initially, it leverages the cognitive abilities learners have developed through their native language acquisition, which significantly eases and speeds up the learning of a new language. Additionally, this approach employs various methods to enhance the educational process. While teaching cognitive strategies is crucial, it is not enough on its own and should be integrated with communicative tasks.

References:

1. Vykhodtseva T.V. Using of innovative and cognitive technologies in teaching grammar in foreign language lessons // Young scientist. - 2017. - No. 49. - p. 343-345
2. Litvinov P. The Helpful Guide to Memorizing English words in Plenty, Moscow, 2011, Ayris Press, p. 4-23;
3. Milrud R. P. “Competence in language learning”, “Foreign languages at school” 2004, No. 7;
4. Zhukov, A.V. (1984) Phraseological transitivity in the Russian language. Leningrad.

UDC 371.036.6

THE ROLE OF LITERATURE IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES

K. Orazhmet – student of group 1703-10
A. Manap – student of group 1703-30
Scientific superviser: G.I. Abramova – Candidate of Philological Sciences, associate professor
South Kazakhstan Pedagogical University named after O.Zhanibekov, Shymkent, Kazakhstan

Түйін

Мақалада көркем әдебиетті шет тілі сабағында оқудың тиімділігі қарастырылған. Мұндай мәтінмен жұмыс істеудің маңыздылығы оқушылардың зерттелетін елдің мәдени және ұлттық ерекшеліктеріне қызығушылығын таныту, сонымен қатар шет тілінің коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру болып табылады.

Резюме

Статья рассматривает эффективность изучения художественной литературы на уроках иностранного языка. Важность работы с таким текстом является проявления интереса у учащихся к культурным и национальным особенностям изучаемой страны, а также формирование иноязычной коммуникативной компетенции.

In recent times, there has been resurgence in the acknowledgment of fiction's significance within curricula, being recognized as a fundamental element and a rich source of genuine English texts. The resurgence of using fiction in foreign language education stems from various reasons. Traditional approaches to teaching foreign languages using literary materials, which focused primarily on the practical application of the target language, have gradually declined in popularity. However, in contemporary foreign language teaching methodologies, the importance of literary texts has been magnified, with many educators now viewing them as offering a broad spectrum of linguistic and cultural insights. They are seen as effective tools for encouraging students to develop language proficiency, expressiveness, and motivation.

The scope of literary material selection today has expanded beyond canonical texts from English-speaking countries like Great Britain and the United States to include works by authors from diverse cultural backgrounds, using different forms of English.

It is widely acknowledged that foreign language instruction should not only introduce students to new modes of verbal communication but also expose them to the cultures of the people who speak the language being studied. This approach aims to familiarize students with the national and cultural intricacies of speech behavior in the target language's country of origin, facilitating a deeper understanding of various aspects of contemporary life, history, and culture. As rightly pointed out by N.D. Galskova [1, p. 11], the process of teaching about other cultures must be continuous, commencing from the initial stages of learning the subject. Introducing students to the literature of another culture undoubtedly aids in fostering an appreciation for diverse cultures, acquainting them with unique traits and promoting a tolerant attitude toward individuals from different communities. Moreover, literary passages often delve into universal themes such as love, war, and loss, which may not always be extensively covered in textbook content.

In most educational and methodological complexes, both foreign and domestic, the READING section provides a diverse selection of texts with broad appeal. These texts serve multiple purposes, including facilitating the acquisition of new information, fostering an understanding of societal needs, and promoting familiarity with both one's own culture and the cultures associated with the language being studied.

When an English teacher independently selects literary texts, they must carefully consider various factors such as students' needs, motivation, interests, cultural background, and language proficiency level. However, one of the primary considerations is whether the chosen work can captivate students' interest and evoke strong, positive reactions. An engaging text will typically introduce new thought-provoking information, offer insights into the culture of another society, and evoke emotions and empathy. Selecting meaningful and captivating texts is likely to positively impact students' ability to analyze linguistic and extralinguistic features. Additionally, choosing books that resonate with students' real-life experiences and emotions is of great significance.

Regarding linguistic complexity, it is evident that while simpler language in a literary work may enhance comprehension, for proficient readers, linguistic complexity poses no barrier to engagement. There are various approaches to studying literary material, including reading works by classical and contemporary authors in their original or simplified form. Simplified versions, such as Easy Reading adaptations, are particularly useful for students of English and other foreign languages, as they cater to their linguistic proficiency level.

A wide range of literary text types can be employed for both in-class activities and extracurricular reading, including short stories, fairy tales, novels, plays, and song lyrics. This diversity allows educators to cater to different interests and learning preferences while providing students with rich and varied literary experiences.

While novels, plays, and short stories exist within the realm of imagination, they provide a rich and vibrant backdrop where characters from diverse social or regional backgrounds can be portrayed. These literary texts can be enhanced with supplementary materials such as audio recordings, music CDs, film excerpts, and podcasts, enriching the sensory experience of the material [3, p. 237]. Engaging with literary texts is closely intertwined with written expression, serving as a motivating resource for learners. Utilizing written language allows students to delve deeper into linguistic and stylistic aspects, fostering literacy, expressiveness, and critical thinking skills. Such engagement inevitably contributes to the development of overall academic literacy [4, p. 699].

When discussing the cultivation of communicative competence in a secondary language learner through textual analysis and study, it's important to recognize that this process only partially bridges the cultural gap between interlocutors. Regardless of the choice of common expressions and phrases, it remains impossible to fully compensate for the lack of exposure to the culture and society in which a foreign language learner would naturally acquire their vocabulary [5, p. 43].

Mastering a foreign language's idiomatic expressions and colloquialisms is often considered the pinnacle of language proficiency. However, not everyone has the opportunity to immerse themselves in the language environment by traveling to a country where the target language is spoken. Authentic

audio and video materials, along with genuine literary texts, serve as substitutes for the natural language environment.

This is unsurprising, as authentic texts provide insights into the realities of the country and its people. Through these works, readers encounter the linguistic devices employed by the author, the various facets of characters' lives, and how they express themselves. Fiction captures aspects of language that textbooks, no matter how modern, cannot fully convey.

According to A. Vezhbitskaya, a person's native language typically exerts such a profound influence on their thought processes that they seldom contemplate the linguistic conventions inherent in their interactions, much like the unconscious act of breathing air [6, p. 24]. This assertion is difficult to refute, particularly since the author underscores that when engaging with a native speaker, we instinctively begin to comprehend and adopt their cognitive patterns, thus assimilating aspects of their culture. This underscores the fundamental objective of foreign language instruction, as previously discussed. Does the manner in which we engage with a speaker—whether verbally or through reading their works—significantly impact this process?

A crucial aspect to consider is that the development of a secondary linguistic identity hinges on the establishment of robust lexical and grammatical knowledge, skills, and competencies. In this regard, vocabulary and grammar serve as the bedrock upon which a well-rounded linguistic persona is subsequently constructed.

Commencing foreign language learning with a focus on grammar and vocabulary is imperative. Once these foundational elements are sufficiently internalized through practice, they become firmly ingrained in the mind, facilitating the articulation of thoughts in the foreign language. As proficiency in grammar and vocabulary advances, the learner progresses beyond dwelling on the linguistic conventions highlighted by A. Vezhbitskaya. At this juncture, commonly used phrases, idiomatic expressions, and fixed linguistic structures should take precedence, enabling the learner to gain insights into the culture of the language being studied and feel integrated into that cultural milieu.

Furthermore, careful consideration must be given to the selection of texts for independent reading. While classic literature in a foreign language holds value, it may not necessarily cultivate the type of secondary linguistic persona capable of immediate interaction with native speakers. Nonetheless, this does not negate the importance of studying classical works. The process of selecting language materials represents a pivotal aspect of the foreign language instructor's role, particularly if the aim is to cultivate a multifaceted linguistic persona equipped with a nuanced understanding of various domains of knowledge, culture, and life in general.

Contemporary works of fiction by modern authors or modern adaptations of classical literature are best suited for this purpose. For instance, in the realm of English language instruction, there exists a plethora of authentic multi-level series accompanied by comprehensive post-text exercises and audio materials. Examples include the Macmillan Readers series by Macmillan, as well as similar series offered by Oxford University Press, Longman, and Cambridge University Press.

Furthermore, it is essential to emphasize the importance of exposing students to a wide range of texts spanning different genres and styles, including literary, artistic, popular science, scientific, and journalistic writings. When aiming to cultivate a specialist's secondary linguistic persona, it becomes crucial to select materials that reflect typical communication scenarios encountered in the professional sphere.

In conclusion, the diversity of literary texts offers abundant opportunities for shaping a secondary linguistic identity by facilitating the accumulation and refinement of knowledge pertaining to the culture of the target language's country. This encompasses insights from various domains, such as literature, politics, and everyday life, thereby enriching the learner's linguistic and cultural proficiency.

LITERATURE

1. Galskova N.D. Modern methods of teaching a foreign language: a manual for teachers / N.D. Galskova – 2nd ed., revised. and additional – M.: ARKTI, 2023. – 150 p.

2. Galskova N.D. Modern methods of teaching a foreign language: a manual for teachers / N.D. Galskova - 2nd ed., revised and supplemented. – M.: ARKTI, 2022. – P. 133–134.
3. Tarasova V.V. Vanyagina S.V. Fairy tale as a means of developing language skills of students in English lessons / V.V. Tarasova S.V. Vanyagina // TerraLinguae: Sat. scientific Art. Vol. 2. – Kazan: TAI Publishing House. 2019. – 290 p.
4. Daminova E.R. Tarasova V.V. Kirpichnikova A.A. Academic Writing as a key component of Academic Literacy // Turkish Online Journal of Design Art and Communication. – 2019. – Vol.7, Is. – P.698– 703.
5. Sukhikh O. V. Criteria for the formation of a linguistic personality // World through languages, education, culture: collection. scientific articles. Pyatigorsk: PGLU, 2020. - 236 p.
6. Vezhbitskaya A. Understanding cultures through keywords. M.: Languages of Slavic culture, 2021. - 288 p.

"USING ONLINE RESOURCES TECHNOLOGY FOR FOREIGN LANGUAGE LEARNING: STRATEGIES, IMPACT AND CHALLENGES"

Dauilbay Gulzada, Sabirkhanova Sabina,
Khalmetova Muqaddas - students of 1703-30 group
Scientific supervisor: Turginbayeva L.V. Ph.D., senior lecturer
Pedagogical University of South Kazakhstan named after O. Zhanibekov, Shymkent.

Түйін:

Мақалада шет тілін үйрену үшін онлайн ресурстар технологиясын пайдалану, жаңа технологияларды қолданудағы стратегиялар мен қиыншылықтар, онлайн ресурстарды қолданудың ғылым білім мен қатар шет тілін үйренудегі әсері туралы мәліметтер айтылған.

Резюме:

В статье содержится информация об использовании технологии онлайн-ресурсов для изучения иностранного языка, стратегиях и трудностях использования новых технологий, а также влиянии использования онлайн-ресурсов на науку, образование и изучение иностранного языка.

Teachers and students are actively engaged in interactive teaching using technology and media in the learning process. The use of online resources and technology in education has been a positive advancement, leading to rapid changes in teaching methods and influencing various aspects of human life. The ability to apply knowledge to enhance productivity is crucial, and education plays a key role in developing human resources. Education policies are focused on preparing individuals to effectively tackle future challenges by utilizing all available resources, including online technology. Continuous improvement in the use of online resources for education, particularly in foreign language learning, is necessary to meet the needs of learners and achieve learning objectives. Online technology can assist foreign language learners in completing formal education and developing soft skills that are beneficial for career advancement. Both on-campus and off-campus education play a role in educating foreign language learners for future endeavors in various environments.

Currently, the integration of technology in education is not a new concept, exemplified by the use of computers as educational tools, with a plethora of software available to support learning. Utilizing computers enables students to enhance problem-solving skills and communication abilities. Through computer networks, students have the opportunity to collaborate with peers from different classes, groups, and instructors, facilitating the creation, analysis, and presentation of information and ideas more efficiently. Learning to navigate online resources through computer technology can serve as a catalyst for students to engage in foreign language learning. Initially hesitant students often become intrigued and motivated to master online resources technology once they understand its significance in accessing networks. Foreign languages can be utilized by students as a means of communication with individuals worldwide, rather than solely within local networks. While some students may opt to communicate in their native language within local networks, many prefer to

interact with individuals from diverse cultures. Interactive online resources technology has the potential to captivate students in collaborative and interactive learning experiences. As students access online resources technology, they unconsciously begin to think and utilize specific terms in foreign languages.

Online tools and methods for learning a foreign language:

1. Language learning applications: Numerous language learning apps, such as Duolingo, Babbel, and Rosetta Stone, provide interactive lessons and exercises to assist in practicing vocabulary, grammar, and pronunciation.

2. Internet-based language courses: Platforms like Coursera, Udemy, and edX offer online courses in various languages, catering to learners at different proficiency levels. These courses typically feature video tutorials, quizzes, and assignments to aid in language acquisition.

3. Language exchange platforms: Websites like Tandem, HelloTalk, and ConversationExchange enable connections with native speakers of the target language for language exchange, allowing for real-life practice in speaking and listening skills.

4. YouTube channels focused on language learning: Channels such as FluentU, Easy Languages, and Learn French with Alexa offer videos covering vocabulary, grammar, pronunciation, and cultural aspects in the target language.

5. Online language tutoring services: Platforms like iTalki and Verbling facilitate access to professional language tutors for personalized online lessons, providing valuable feedback and opportunities to converse with native speakers.

6. Language learning websites: Resources like Memrise, LingQ, and FluentU present interactive lessons and activities designed to make practicing vocabulary, grammar, and pronunciation enjoyable and effective.

7. Language learning communities: Platforms like Reddit's language learning subreddit and the Polyglot Club forum serve as spaces for connecting with fellow language learners, seeking advice, and exchanging resources and strategies for mastering a foreign language.

The positive impact of online resources on foreign language learning is evident in students' perceptions. They appreciate the variety of materials available online, which enhance their language learning experience and contribute to their overall knowledge and skills for future career opportunities. Students find online learning engaging and not monotonous, as it offers a comfortable and convenient way to learn. Additionally, online resources provide an abundance of materials for students to access, overcoming the limitations of traditional sources like university libraries. While some online resources are free, others require membership, which some students have opted for to gain easy and affordable access to valuable learning materials. There are several key impacts of online resources on foreign language learning :

1. Online resources enhance language learning accessibility, enabling individuals to study at their preferred pace and location with internet access.

2. A wide range of materials, including videos, podcasts, interactive exercises, and games, are available online, catering to various learning styles and making learning more engaging.

3. Learners can progress at their own speed with online resources, allowing for review, targeted skill practice, and focusing on areas needing improvement.

4. Online language learning platforms often provide immediate feedback on exercises and assessments, aiding learners in monitoring progress and identifying areas for enhancement.

5. Authentic cultural content like videos, music, and articles is often integrated into online resources, enriching learners' cultural understanding of the target language.

6. Online resources enable collaboration and interaction with other learners through forums, chat rooms, and virtual language exchange programs, fostering practice in a social context.

7. Personalized learning paths are often available in online resources, tailored to learners' strengths, weaknesses, and goals, resulting in a more customized and efficient learning experience.

Challenges in utilizing online resources for foreign language learning: Difficulties encountered when using online resources for language learning include obstacles such as limited

accessibility to websites, complex language expressions, unreliable internet connectivity, steep learning curves for utilizing online tools, and irrelevant materials not aligned with learners' interests. Students often struggle with navigating poorly structured websites, which presents a practical challenge in accessing and managing materials. This practical challenge pertains to the usability and organization of online platforms. Additionally, technical challenges arise from time constraints and the implementation of technology for language learning. Learners' proficiency levels in the target language can also hinder their ability to effectively utilize online resources, leading to feelings of anxiety and inefficiency in completing assignments. Despite these challenges, students are drawn to online resources for their vast array of learning materials and opportunities for exploration. The use of online resources and technology has enabled students to update their knowledge, improve their skills, test their abilities, and engage with others in the digital realm. This cognitive enrichment through skill enhancement and experience boosts learners' confidence in utilizing technology effectively. Consequently, learners can harness technology for positive purposes, enhancing their language proficiency and competence. The availability of online learning resources on the internet has made learning a foreign language more accessible. A wide range of websites and applications tailored for language learning are now easily accessible to both students and educators. However, some learners may resist embracing modern technology, opting for more traditional methods and risking falling behind in technological advancements. This challenge is particularly evident for students in remote areas with limited internet connectivity, where access to modern technology for language learning may be scarce. In many rural regions, the lack of internet infrastructure hinders the adoption of technology-driven language learning tools.

Based on the analysis of the results, it seems that students utilized online educational tools in various ways such as honing their skills and evaluating their language proficiency through online testing. Despite these approaches, learners faced challenges, including technical, practical, and social obstacles. Our thorough investigation of this phenomenon and its outcomes can provide valuable theoretical and practical insights to the field, particularly regarding online foreign language education. This research suggests a revision of the English curriculum to align with the increasing use of online learning resources. Future research should not only focus on small sample sizes but also include larger and more diverse samples to enhance the study's findings. Additionally, future studies should be conducted across multiple locations.

References:

1.S. Dole, L. Bloom, and K. Kowalske, “Transforming pedagogy: Changing perspectives from teacher-centered to learner-centered,” Interdiscip. J. Probl. Learn., vol. 10, no. 1, p. 1, 2016.

2. S. Kennewell, H. Tanner, S. Jones, and G. Beauchamp, “Analysing the use of interactive technology to implement interactive teaching,” J. Comput. Assist. Learn., vol. 24, no. 1, pp. 61–73, 2008.

3.A. Schmitz, D. Urbano, G. A. Dandolini, and J. A. de Souza, “Universities in the Context of the Knowledge-Based Society According to Systemism: Evidences from a Brazilian Community University,” in Entrepreneurial Universities, Springer, 2017, pp. 83–104.

UDC 371.036.6

MOTIVATION ISSUES IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Umirzakova K. F. – a student of group 1703-30
Serik S. A. – a student of group 1703-30
Saidullayev S. P. – a student of group 1703-30

Scientific superviser: Abualiyev T.M. – Candidate of Philological Sciences, South Kazakhstan Pedagogical University named after O. Zhanibekov, Shymkent

Түйін

Мақалада тіл үйренуді жеңілдететін шет тілі сабақтарындағы мотивацияның тиімділігі қарастырылады. Бұл жұмыс мотивацияның мәні мен әсер етуші факторларды сипаттайды. Шетел тілін оқытудың негізгі факторлары – оқушының жас ерекшелігін, қызығушылығын, деңгейі мен қабілетін ескере отырып, әр сабаққа мотивациялық көзқарас.

Резюме

В статье рассматривается эффективность мотивации на уроках иностранного языка, которая облегчает изучение языка. В данной работе описываются значение мотивации и влияющие факторы. Основными факторами в преподовании иностранного языка является мотивационный подход к каждому занятию с учетом возраста, интересов, уровня и способностей ученика.

Learning foreign languages is a crucial element in the socio-economic and cultural advancement of societies, particularly in the current era of globalization. The acquisition of foreign languages plays a pivotal role in fostering and reinforcing socio-economic and cultural connections among nations worldwide. Consequently, there has been a notable surge in interest and demand for learning foreign languages, notably English, recognized as the global lingua franca. The nation's aspirations for active and fruitful collaboration with Western counterparts have significantly influenced the expanded role of foreign language instruction, prompting a reevaluation of its goals, objectives, and curriculum.

The term "motivation" frequently resonates in educational settings as educators strive to guide students towards achieving lesson objectives. Indeed, "motivation" and "motivating students" rank among the most commonly used phrases in educators' lexicons, with these terms gaining traction even in business circles. However, this article aims to delve into the significance of motivation specifically in the context of foreign language acquisition. It is widely acknowledged that proficiency in a foreign language enhances one's prospects for achieving personal goals. Furthermore, there is a prevailing notion that the rapid, efficient, and proficient mastery of a language hinges on an individual's passion, drive, and proactive efforts. Nevertheless, there exists a spectrum of perspectives regarding the factors influencing students' interest and motivation in language learning.

While enhancing students' motivation is pertinent across all subjects, it assumes particular significance in foreign language instruction. Motivation emerges as the primary catalyst driving language acquisition, with motives stemming from an individual's internal aspirations and subjective experiences [1, p. 117]. Thus, individuals can effectively acquire a foreign language if they genuinely perceive a need for it, which serves as a motivating factor. Motivation, in essence, encompasses a system of incentives that positively influences the level of subject mastery and the efficacy of skill development. Consequently, instilling a learning motive in foreign language teaching methods remains a paramount priority, not only in the broader educational context but also for each individual educator. Motivation constitutes a crucial component in attaining any objective, exerting a significant impact on the learning process, particularly in foreign language acquisition.

Some scientists characterize motivation as an internal mechanism that triggers, directs, and sustains behavior over time, highlighting its dynamic nature prone to fluctuations depending on circumstances and evolving over time. Undoubtedly, motivation emerges as a pivotal factor in the foreign language learning journey. It is noted that students with modest aptitude yet high motivation exhibit greater chances of success than their intellectually gifted yet poorly motivated counterparts. At times, students enter educational settings with heightened motivation, placing the onus on foreign language instructors to nurture and sustain their enthusiasm, thwarting demotivation and maximizing engagement.

Furthermore, integratively motivated students demonstrate enhanced perseverance during the learning process, particularly when confronted with challenges or intricate tasks. This heightened

persistence stems from their intrinsic evaluation of educational motives, deeming language learning as a personal attribute, thereby propelling integratively motivated students to exert maximum effort in mastering foreign languages.

Gardner and associates categorized instrumental motivation as "learning for utilitarian purposes." Individuals with this orientation pursue the study of a foreign language with the aim of attaining specific pragmatic advantages or social recognition. Consequently, it can be inferred that students' instrumental objectives in language learning entail a deliberate endeavor to accomplish particular goals that do not revolve around interpersonal connections [2, p. 184]. Students who are instrumentally motivated study English with the aim of obtaining external rewards, such as scholarships or successful participation in international projects, primarily for material benefits. Instrumental objectives prompt students to learn foreign languages not only during their academic years but also with future career prospects, such as securing positions in prestigious companies for lucrative employment opportunities. These instrumental aspirations can elevate students' social standing and self-assurance, create avenues for business ventures, foster career advancement, and potentially enhance educational outcomes. Considering these factors, it can be concluded that instrumental motivation encompasses a set of factors linked to external incentives like exam success, financial rewards, career advancement, or academic achievement.

Drawing upon the aforementioned principles, it becomes evident that students exhibit instrumental motivation in learning foreign languages, particularly English, as a means to attain their future objectives rather than for integration purposes. The primary objectives of teaching foreign languages, especially English, in general education institutions, academic lyceums, and vocational schools, revolve around fulfilling the requirement for successful completion of studies, particularly in the current era of globalization and ongoing educational reforms.

The efficacy of foreign language learning is contingent upon numerous factors, with motivation playing a pivotal role during language lessons. Motivation and incentives act as driving forces behind the learning process. While social factors significantly influence motivation, other factors such as personality, age, and cultural background also play integral roles. Considering these diverse elements, it is reasonable to assert that in each specific scenario, motivation to learn a foreign language represents a blend of social-cognitive, personal-ethical, and pragmatic motives [3, p. 92]. The primary determinants influencing motivation in the learning process include:

Individual attributes of the learner (age, gender, aptitude, interests, and personal traits)

- The educator's approach towards personal attributes and level of expertise
- The manner in which the educational curriculum is structured within the institution (fostering a welcoming, conducive, research-driven, and optimistic atmosphere)
- Textbook publication considering students' English proficiency, age, interests, and potential. In addition to enhancing language skills such as reading, writing, speaking, and listening comprehension, it is advantageous for educational materials to incorporate exercises that stimulate creative and critical thinking.
- Societal support, both financial and moral, from foreign experts, as well as the opportunities and advantages extended to language learners.

All the aforementioned elements contribute to enhancing students' motivation to engage with foreign languages, fostering a continual drive towards specific objectives. The initial spark for a student's inclination towards language acquisition often ignites within the family, where they observe the positive attitude of family members towards language learning. The more a child is encouraged to engage with foreign languages from an early age, the greater the likelihood of them mastering one or even two foreign languages by adolescence. It is crucial to acknowledge that the cultivation of students' motivation to learn languages should commence within the family setting. Undoubtedly, parents play an invaluable role in this process.

Despite the prevalent notion that a student's personality is the primary determinant in language learning and proficiency, researchers posit that the teacher's personality is a pivotal and influential factor in the language acquisition process. The teacher's significant role and pedagogical expertise

are instrumental in bolstering students' enthusiasm for language learning. Dornyei posited that "motivation is a crucial factor in learning success," highlighting the pivotal role of the teacher's competence in enhancing teaching efficacy. According to Dornyei, factors such as personality, proficiency, teaching methodologies, and mastery of the subject matter collectively contribute to the multifaceted aspect of motivation in language acquisition [1, p. 130]. Xiao argues that both the teacher's personality and expertise in the subject matter significantly impact students' motivation levels during and even after their foreign language learning experience. Through a study conducted by Xiao involving teachers and students, it was revealed that 9 out of 10 students were directly influenced in their learning by the personal attributes of their teachers. Nearly all participants in the survey identified "responsibility and enthusiasm for their teaching profession" as the most crucial traits of a teacher that influence student motivation. Furthermore, the list of essential personal qualities of teachers, which impact student motivation, includes attributes such as "sincerity, patience, and the provision of support and encouragement to their students." [4, p. 365]. Xiao suggests that overcoming language learning challenges can be significantly alleviated by teachers enhancing students' motivation through diverse methods, techniques, and strategies. Xiao also contends that motivation plays a determining role in the development of language skills and the learning environment, suggesting that integrating high technologies and interactive approaches in language classes can enhance student interest and foster long-lasting motivation.

Similarly, Bernard corroborates these assertions, underscoring the pivotal role of teachers in fostering students' language proficiency based on their individual interests and capabilities. Through a study involving 151 primary and secondary school students, Bernard concluded that teachers should avoid imposing language skill formation tasks on students during foreign language lessons. Instead, he advocates for lessons that are enjoyable and engaging, aiming to bring pleasure to the student. According to Bernard, this criterion for educational tasks fosters active language learning and subsequently boosts students' motivation to learn a foreign language. Additionally, Bernard discusses other factors influencing motivation in his article, including various classroom activities and the overall classroom atmosphere [5].

In conclusion, motivation stands as a pivotal factor in language acquisition. Various factors contribute to a student's motivation to learn a language, including external influences such as parental support, family dynamics, school environment, and societal events. Often, passive motivation within a student is nurtured by the efforts of educators in the school setting. Consequently, there's a pressing need for an approach that fosters motivation within the educational sector to enhance students' enthusiasm and engagement in foreign language classes.

Beyond the teacher's personal qualities and positive rapport with students, the classroom atmosphere, healthy peer competition, and societal support for language learning play significant roles in enhancing motivation. Notably, reforms in language education have demonstrated marked improvements in the quality and efficacy of language learning. Therefore, neglecting the activation of factors that influence student motivation may result in decreased engagement or short-term loss of interest in language learning.

LITERATURE

1. Dornyei Z. Motivation in Second and Foreign Language Learning. Journals Cambridge, 2019. – P. 117-135. doi:10.1017/S026144480001315X

2. Gardner R. C. Social psychology and second language learning: The role of attitudes and motivation. London: Edward Arnold, 2019. – 357 p.

3. Abbas Ya.X. formation of motivation in the process of studying the Russian language. Problems and perspectives of modern methods rKi // world russkogo slova. 2020. - № 3.- P.92-98.

4. Xiao J. Tutors' influence on distance language students' learning motivation: Voices from learners and tutors Distance Education, 33(3), 2020. – P. 365-380.

5. Bernard J. Motivation in foreign language learning: The relationship between classroom activities, motivation, and outcomes in a university language-learning environment. http://repository.cmu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1077&context=hsshonor.

UDC 8-1751

USING OF GAME TECHNOLOGIES IN TEACHING ENGLISH GRAMMAR

Yerkebay Merey Ruslanqyzy
Maisova Zhanerke Aidarkhankyzy
Irismetova Maftuna Ikramzhanovna
Students of the group 1703-30,South Kazakhstan Pedagogical University
named after Ozbekali Zhanibekov,Shymkent.
Scientific supervisor: Duisenova M.M. – PhD, senior teacher, South Kazakhstan Pedagogical University named after Ozbekali Zhanibekov,Shymkent.

Түйін

Ұсынылған мақалада бастауыш сынып оқушыларына ағылшын тілінің грамматикасын ойындар арқылы оқытудың тиімді жолдарының үлгісі ұсынылған.Сонымен қатар, ағылшын тілін оқыту бағдарламасында берілген оқу мақсаттарына негізделіп жасалған ойын түрлері берілген.

Резюме

В данной статье представлены примеры эффективных способов обучения английской грамматике учащихся младших классов посредством игр.Также,продемонстрированы игры, которые были разработаны на основе целей обучения указанных в программе английского языка.

There is a tendency to teach English language from primary grades around the globe. The education of Kazakhstan accepts the same policy.According to the Order of the Ministry of Enlightenment of 16.09.2022 No.399 about curricular of general education subjects and elective courses for primary, basic and general secondary education of Kazakhstan Republic, schoolchildren are had English lessons from 3 grade [1].

Teaching grammar plays paramount importance in teaching English. In order to make the speech comprehensible and appealing students need to understand features of the language. Despite of the fact that teaching children is easier than adults [2], teaching grammar to primary grade learners can be challenging. Traditional methods are monotonous and ineffective because during the games rote memorization and drills are applied. However, implementing games into grammar instruction allows us to make the learning more engaging and enjoyable for young learners. Games not only capture children's attention but also provide them with opportunities to practice grammar in a meaningful context. Given article devoted to the practical experience that approached during the practice at IT school No. 80 of Shymkent and provides information about benefits of teaching grammar, give examples of games suitable for primary grade learners as well.

According to the research there are a lot of works where claimed that games help to teach and learn complex materials in easy way. In addition, according to Nunan, Larsen-Freeman, Brewster English grammar is a vital part of learning and teaching of target language must be taught in every stage as well, especially at primary grades. Primary grade pupils perceive the information in context subconsciously while secondary grade learners can learn in explicit way [3]. In both cases pupils should be taught and be used effective ways in the form of games to instill the grammar in learners taking into account the age difference, needs and interests.

According to the subject program there is the list of learning objectives that should be covered by learners during primary grades. During those periods of learning learners should be able to develop sentences using simple verbs, describe the events, to use past and present tenses to give personal information as well [4].

While planning any teaching or learning process, it is important to take into account the pedagogical aspects of it. It is necessary to be aware about teaching that allows us to select the

appropriate activities to develop any educational or learning process. Before starting to apply the games during the lesson, children participate passively.

During school practice to cover the learning objectives and meet the educational needs of learners following games have shown excellent result: sea battle, tic-tac-toe and bingo.

Sea battle is wide spread game that allows each learners be part of the battle. To cover the learning objectives this game has been modified because of the needs of children. They are vivid and enthusiastic by the nature. According to that feature this board game (further game) is chosen to teach the grammar. The aim of the game is to involve students into the teaching and learning process in order to create competitive atmosphere in the class. The procedure is following: the teacher divides the class into 4 mini groups (if the class consists of 12 learners) by 3 learners per each group. The rule of the game: each group has three lives, a table on the board shows the task (in our case it is tenses), horizontal first column shows the tenses and vertical represents pronouns or nouns that serves to make sentences (table 1). (Whole game modified based on the interests and in order to create competitive atmosphere during the game). First team starts (if it is arguable the team that make first step can be changed by throwing the dices).

The heart picture gives a life, a bomb takes the heart and stop does not permit answer to the question (in our case make up sentences).

Table 1.

	Past tense	Present tense	Past tense (negative)	Present tense (negative)
He/she				
Someone				
We/they				
You				

Table can be drawn on the desk; it must be visible for everyone.

The teacher keeps in secret a Table 2. Only the teacher knows where hart, bomb and stop sign situated in the table.

Table 2.

	Past tense	**Present tense**	**Past tense (negative)**	**Present tense (negative)**
He/she				
Someone				
We/they				

You					

For example, team number 1 chooses Past Simple and he/she. That team must make up sentence (He read a book yesterday). If team gives correct sentence they get the heart. If the team could not give right answer the chance pass to the next team.

Horizontal and vertical given grammar items are optional. They might be changed due to learning objectives and theme of the lesson. The benefit of this game is that it does not demand through preparation and material contribution. Furthermore, the criterion necessary been settled beforehand, namely all group members should take part. This criterion involves all learners into the game. In addition it is beneficial because pupils motivate each other to make up correct sentence.

The next game is tic-tac-toe. The rule is the same as classical game. But in our case, in order to put X or O pupils must complete the task. A teacher divides pupils into 2 groups: X and O team. Before starting the game, tell the students the rule of the game (picture 1).

Learners must answer by turn to write X and O to empty square based on their choice. The team that makes a line of all three X or O will be the winner. The line might be vertical, horizontal or diagonal.

Before starting a game, explain that before putting X or O it is necessary to complete the task.

Picture 1.

1	2	3
4	5	6
7	8	9

The bingo game improves learners' learning outcomes. Also, the game can be easily adopted. According to the rule of the given game, beforehand, a teacher prepares cards for each student. A teacher distributes bingo cards for each learner and separate caller card. A teacher reads one caller card at a time in present simple tense of the verb. Each learner must change the verb into future simple tense (or another necessary tense).

For example:

Climb – will climb.

If the learners have this verb in their cards they must put tick on it. A game continues till that time when one player cross or put tick for three boxes on his/her card. And shout bingo! Then learners must make up sentences using those words.

According to Wang and Liu, different factors influence to the learning process, the main of it is motivation. Also, the main reason for taking motivation as the core part of teaching than other elements of learning process is that motivation is changeable state of a child based on the different learning aspects. The level of learners' motivation could be changeable and fluctuated according to the situational factors, i.e. by the context of studying [5]. Due to it, mentioned games have influenced to the process of learning and have increased the number of active participants during the English lessons. One of the most important aims of these educational games is to motivate the pupils to make learning easier by using their own experiences. This process aligned with assessment and different ways of correction. What learners do while playing a game they subconsciously make corrections, peer correction as well. In it is turn this type of correction is not stressful for learners.

In addition, increasing the desire and enjoy the learning process are the main focus of a teacher during teaching and learning process. The main thing is that it is necessary to involve a child into the learning process (game) as much as it possible.

Due to above mentioned information, there are a list of benefits of selected games:

- They need minimum preparation;
- The games flexible and can be modified based on the grammar of the specific lesson;
- Increase pupils motivation to take part to the game;
- Pupils listen, read and use the grammar that guarantee memorization of learners;
- Pupils make self, peer and group-correction;
- In order to correct mistakes children repeat the rules of grammar;
- Increase attentiveness of children.

Moreover, using team and group games helps to release the pressure and increase the competition spirit. Participation in games develops the ability to cooperate, to compete without aggression. Furthermore, during my school practice comfortable condition to immerge into the learning process was created during the games. They can be used at any stage of the lesson. Additionally, games can be adapted to accommodate learners with varying proficiency levels, ensuring that all students have the opportunity to participate and progress at their own pace. As a result, the participation increased to above 95 %.

In conclusion, the most suitable way of teaching English grammar is through wide variety of games. Based on the experience from school practice, it is obvious that, it is games which represent a paradigm shift in primary education in teaching English grammar, transforming conventional instruction into a dynamic and engaging learning experience. By applying wide variety of engaging games, teachers can captivate students' interest, deepen their understanding of grammar concepts, and foster not only essential language skills but such as collaboration, critical thinking, and problem-solving. As we continue to explore innovative approaches to language education, integrating games into grammar instruction has the highest potential for enhancing primary grade learning outcomes and enhancing lifelong language proficiency.

Bibliography:

1. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1600013420
2. Copland F., Garton S. and Burns A. "Challenges in teaching English to young learners", TESOL Quarterly, 2014, vol.48, no.4, pp. 738-762
3. Polona Lilić, Silva Bratož T he Effectiveness of Using Games for Developing Young Learners' Grammar Competence, University of Primorska, Slovenia -Vol. 16 (2), 49-61(140), 2019
4. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1600013420
5. Maria Manuela Cruz-Cunha, Handbook of Research on Serious Games as Educational, Business and Research Tools: Development and Design, IGI Global Press, USA, 2012

UDC 81-139

COMMUNICATION TECHNIQUES: HOW TO COPE WITH SPONTANEOUS SPEECH

Tursynbay M. D. – student of 1703-30 group, South Kazakhstan Pedagogical University after Osbekali Zhanibekov, Shymkent.

Scientific supervisor: Makulbek A. B**.** – lecturer, South Kazakhstan Pedagogical University after Osbekali Zhanibekov, Shymkent.

Түйін

Бұл мақалада көпшілік алдында сөйлеу кезіндегі қиындықтар мен оларды шешу жолдары қарастырылады. Сондай-ақ мақалада ұсынылған әдістер сіздің сөз шеберлігіңізді арттырады.

Резюме

В данной статье рассматриваются проблемы которые возникают во время выступления перед публикой и спонтанной речи, также техники которые помогут вам стать уверенным выступающим.

Spontaneous speech occurs in our lives more often than we think, for example, when we introduce our beloved ones to our parents, make a toast at someone's birthday. But many of us get lost in fear or simply fall silent when our boss or teacher asks for our opinion. And this is not related to the indicators of our intelligence, in other words, you can write 200-page novels, but you can not connect two words when you are suddenly asked about the benefits of butter. In fact, several methods can help us become more confident / skilled speakers.

First of all, remember the feeling before the performance, whether you are sweating, maybe your hands and feet are shaking. And these are signs of anxiety. What do you do when you're worried? "Oh my God, I'm so nervous, I'm going to ruin everything" - these are the thoughts that run through our head. In this situation, instead of trying to control your anxiety, your main task is to recognize that you are worried. Take a deep breath and accept your condition. After all, if you tremble and worry endlessly, you will lose touch with the audience, as it will be difficult to understand you. And we do not forget that the main goal of the communicator is to establish contact with the audience and provide your message. If the listeners are not comfortable, they will not accept/understand your message. And do not let go of your hands immediately saying, that it is useless to fight this. I will share with you an interesting study: On October 14, 2014, scientists from Champman University conducted a survey among Americans about their biggest fears. And you won't believe that among the responses such as a surprise terrorist attack, losing your identity card, there was a fear of public speaking. At the end of the research many of the participants gained confidence in their performances using the techniques, of which I have already described the first one.

After you have accepted your condition, you must change the way you think about public speaking. Think that this is not a speech, but a simple conversation. After all, performances can be both correct and incorrect. If you don't say a certain phrase at a certain time and place, you will make a mistake. And this will be noticeable to the audience. But if you keep a conversation going with your audience, it can be improved or degraded. In other words, think of your presentation as a conversation, not a performance. To do this, you can start your speech with a question, because each question needs to be answered. Next, use conversational language. The fact is that, when a person is nervous on stage, he or she tries to distance himself or herself from the audience with such phrases as: "Welcome, I'm glad to see you here", "Today I will talk about ways to deal with the fear of public speaking". In this way, the speaker distances himself or herself from the audience. This can be corrected, for example, instead of saying "everyone should", you can use the phrase "we should"; instead of a boring list, you can briefly describe the steps that need to be taken. This is how you can win over your audience.

Public speaking is an opportunity for all of us. At this point, you might have thought: " What kind of opportunity is this?! This is real torture!" The fact, is that we often perceive speaking in front of someone as a test, that those sitting opposite to us are against us. And we need to change this perception/ stereotype. For example, the question-and-answer section gives us the opportunity to create a clear picture of ourselves, understand what our interlocutor is interested in, or even find investors and mentors. And this small change can make our lives easier/ turn the picture upside down. After all, if I think that my interlocutor is testing and judging me, I will make a minimum effort to answer and try to get out of it. But if I see our "interview" as an opportunity, I will seize it and respond sincerely, demonstrating my openness.

Be in the moment. This is my fourth tip. Usually, when we give a speech/ presentation, we think about the future consequences, maybe our joke doesn't sound funny as it was in our head, maybe no one will clap at the end, maybe I will pronounce the words incorrectly. These are all future actions that may never happen. Is there any point in worrying about them? I don't think so. There are many ways to be in the present such as singing your favorite song, as athletes do. Or you can subtract difficult numbers from a hundred such as 14. Or you can use tongue twisters as Matt Abraham, a professor at Stanford University, does. The fact, is that, if you do not speak quickly and carefully, you will get some nonsense. I recommend you try, it will be fun.

Last but not least, speak structurally. All stories have a structure. Your speech should also have its own structure. Because we understand and remember structured information 40% better than unstructured speech. So structure is the key to communication. Let's take one example from everyday life. When we remember phone numbers, we usually divide them into small parts: 1 3 3 2 2. For example, 8 707 690 97 10. This is a structure that helps us remember all phone numbers. Agree, it would be strange and difficult to say numbers in millions. Structures can also be used in both planned and spontaneous speech. During spontaneous speech, we need to think about two things at once. We need to know, what we are going to talk about and how to present this information to the listener. And structures are very useful in this situation, because we already know how to answer the question in an organized way, so we just need to think about the content. We can also be free of this task depending on the structure we use. There is one useful structure that I want to share with you. And this is the "problem, solution, benefit" structure. You probably know about it, or understand its essence by its name. First, we talk about a specific problem. Then we suggest ways to solve it. Finally, we list the benefits, that we can derive from solving this problem. A very useful and efficient framework.

Now let's sum up the results. The first thing we need to do is accept our anxiety/ condition. After all, when we are nervous, we cannot be effective speakers and convey our message. Next, we need to change the way we think about speech and see it as an opportunity. Do not forget, that all this is happening at the present and use structures in speech. These 5 techniques will help us all become effective communicators after a few practices.

References:

- https://www.sciencedaily.com/releases/2014/10/141021125937.htm
- https://singjupost.com/think-fast-talk-smart-communication-techniques-by-matt-abrahams-full-transcript/?singlepage=1

UDC 371.036.6

ADAPTATION TO A FOREIGN LANGUAGE CULTURE IN FOREIGN LANGUAGE LEARNING

Myrzaliyeva A.A – a student of group 1703-30
Konysbekova M.A– a student of group 1703-30
Rakhymova M.D – a student of group 1703-30
Scientific superviser: G.I. Abramova – Candidate of Philological Sciences, associate professor
South Kazakhstan Pedagogical University named after O.Zhanibekov, Shymkent, Kazakhstan

Түйін

Мақалада шет тілін үйрену барысында шет тілі мәдениетіне бейімделу мәселесі ашылады. Бейімделу лингвистикалық, мәдени және психологиялық сияқты бірнеше аспектілерде қарастырылады. Біздің зерттеуіміздеде бейімделу мәдени аспектіде берілген:

тілдік мағынаның мәдени құрамдас бөлігі – шет тілін меңгеру процесінде оқушы тұлғасының, оның төл мәдениетінің және шет тілі мәдениетінің өзара әрекеттесуі..

Резюме

Статья раскрывает вопрос об адаптации к иноязычной культуре в процессе изучения иностранного языка. Адаптация рассматривается в нескольких аспектах такие как языковой, культурный и психологический. В нашем исследовании адаптация представлена в культурном аспекте: культурный компонент языкового значения является взаимодействием личности обучаемого, его родной культуры и иноязычной культуры в процессе изучения иностранного языка.

Language serves as a reflection of the interplay between psychological, communicative, functional, and cultural elements. An individual's linguistic knowledge doesn't exist in isolation but is intricately intertwined with their experiences. Thus, for a native speaker to comprehend a word entails integrating it within the context of prior experiences, encompassing the knowledge and relationships shaped by their culture, which forms the foundation for mutual understanding and interaction. Conversely, the internal context also encompasses an individual's unique worldview.

Culture represents a multifaceted phenomenon, susceptible to various interpretations. In the context of foreign language culture discussed in this article, our comprehension of culture aligns with the nature of human language. Human language fulfills several essential functions: facilitating social communication, symbolically representing diverse phenomena, and shaping cognitive thought processes. Approaching culture from these perspectives allows for its understanding through the convergence of three functions: semiotic (as a representation of a value system through its manifestations), social (existing within society, ensuring its cohesion and the transmission of values across generations), and cognitive (embedded within individuals' mental structures, enabling interpretation of events and phenomena) [1, p. 42].

In the process of acquiring a foreign language, this understanding of culture appears to be the most advantageous, as it enables the exploration of the cultural aspect of linguistic meaning and the interaction between the learner's personality, their native culture, and the foreign language culture.

Mastering a foreign language involves complexities in coordinating meanings and establishing common understandings, primarily due to disparities in cultural contexts and the indirect nature of communication in dialogical interactions. The predominant use of a foreign language necessitates familiarity with its language codes through the comprehension of another culture's experiences. It is evident that for students from diverse cultural backgrounds, grasping the context of meaning, inherent to members of a foreign cultural community, is crucial. Context, essential for elucidating and conveying the meaning of verbal expressions, encompasses the collective knowledge about the world shared between the speaker and the listener, as well as the communicative situation they find themselves in. As per M. M. Bakhtin, while the neutral dictionary meanings of language ensure mutual understanding among speakers, the use of words in live speech communication always assumes an individual contextual nature. [2, p. 268].

The cognitive framework that develops in individuals during intercultural communication exhibits national and cultural characteristics, as communicators shape their perceptions based on diverse physical environments and languages, each of which offers a unique lens through which to view the world. For instance, W. von Humboldt posited that "the diversity of languages unveils the richness of the world and the variety of experiences within it; thus, human existence expands as languages provide distinct and impactful avenues for thought and perception." [3, p. 349].

Contemporary scholars endeavor to elucidate the Humboldtian notion of the elusive folk spirit through various terms such as "collective memory," "worldview," "linguistic culture," "mentality," and others. Advocates of the European neo-Humboldtian trend, including L. Weisgerber, G. Ipsen, P. Hartmann, and others, propose a reevaluation of language not merely as a tool for thought, but as an intermediary realm between objective reality and cognition. They posit that the thought processes

of each populace possess a distinct national identity, with their evolution intricately linked to the inherent development of the national language [4, p. 103]. Hence, in intercultural communication, there arises a clash between two intermediary realms, or linguistic worldviews, resulting in complications in achieving mutual understanding due to interlingual and intercultural disparities.

Embedded within language and cultural heritage, collective memory serves as a mechanism for accumulating and preserving information, necessitating the maintenance of symbolic systems and a specific approach to organizing information based on its significance and content. Serving as a shared field of meaning among communicators, collective memory forms the foundation for generating new content during communication. However, culturally specific aspects of collective memory may fail to elicit recognition from individuals belonging to another culture, leading to either ignorance of such information or its interpretation based on associations with their own cultural background.

Mentality is often conceived as a product of collective ingenuity, internalized by individuals and integrated into their worldview. The very notion of "mentality" carries the potential for comparison with the mindset of other cultural or social groups. The parameters of contrast may include cognitive frameworks, mental constructs, images, and value systems.

Several investigations substantiate the presence of a distinct relationship between mentality and language. Echoing the sentiments of linguist and anthropologist E. Sapir, who perceptively observed that a language's lexicon serves as a sensitive and precise reflection of a nation's cultural legacy, A. Wierzbicka underscores the significance of conducting an in-depth examination of vocabulary to enhance comprehension of a specific culture [5, p. 31]. V.I. Karasik suggests the potential for reconstructing the "collective unconscious" through tangible indicators, such as linguistic concepts, cultural values, and dominant themes expressed within language, as well as the prominent grammatical structures and their interplay with other means of conveying content within the language [6, p. 170].

In examining how culture shapes language and influences thought processes and interactions during communication with individuals from different cultures, V.I. Karasik highlights that the forms and functions of linguistic signs, as well as communicative and interactive techniques, can only be accurately understood within the specific cultural context they belong to [6, p. 171]. During interactions between individuals from diverse cultures or when interpreting events, the meanings conveyed in messages are naturally filtered through a set of cultural attitudes ingrained within each respective culture. Consequently, there exists a high likelihood of misinterpretations in intercultural communication.

Manifested in various linguistic forms, a cultural concept embodies a complex socio-psychological formation of significance within collective consciousness. Within linguistic consciousness, these concepts are represented by a multifaceted network of meanings expressed through lexical terms, idiomatic expressions, proverbs, precedent texts, etiquette conventions, and speech tactics that encapsulate fragments of social life. Acting as a nexus between ideas, knowledge, associations, and experiences associated with a given word, a concept serves as a foundational element for comparing mentalities and cultural values. Due to their elusive and delicate nature, these cultural and value dominants pose challenges in analysis, representing a deep "meaning" of an object that unfolds when the semantic network is activated.

Language, as a primary tool for understanding and categorizing the world, facilitates access to concepts through verbalization. The structural organization of a concept is intricate, reflecting varying degrees of abstraction and encompassing a range of types such as concrete sensory images, representations, diagrams, prototypes, propositional structures, frames, scripts, and gestalts.

Within the realm of cultural universals, each cultural sphere comprises cognitive-conceptual frameworks encompassing spatial, temporal, mental, and value-oriented schemes. Every culture maintains a relatively stable system of prevailing values and norms, which serve as internal standards guiding actions and shared ideals regarding social objectives, moral standards, and notions of what is desirable or undesirable. An individual's value orientations reflect the internalized values of their social groups.

Concepts form a shared semantic core and establish a common ground for mutual comprehension within a particular linguistic culture. While the extent of this "shared knowledge" varies, a certain degree of it is essential for effective interaction and communication among participants. However, even proficient speakers of a foreign language often encounter challenges in discussing meanings during intercultural communication, stemming from asymmetries in knowledge and its expression in speech.

Divergent interpretations also arise from differences in how communicants perceive the relationship between surface and deep semantic structures. The material aspect of a linguistic sign alone does not convey content; it merely triggers the communicant's cognitive processes. Furthermore, the overall meaning does not solely derive from the sum of individual linguistic units' meanings. Alongside reevaluating these components, linguistic expressions undergo a nuanced amplification of meaning, which may exhibit cultural and linguistic specificity.

Delving into the nuances of meaning particular to a specific language facilitates viewing language as a social construct that unveils the worldview of another culture. Non-native speakers of a linguistic culture must adapt to a foreign language culture, as the conceptualization of reality and its verbal expression differ across cultures.

Intercultural adaptation is a multifaceted process through which individuals attain compatibility with a new cultural milieu. This involves achieving internal adaptation, characterized by a sense of fulfillment and immersion in the cultural environment, as well as external adaptation, which entails active participation in social and cultural activities and seamless interpersonal interaction with members of the new group. Familiarizing oneself with a foreign culture through language serves as a gateway to cultural integration.

As individuals progress through the stages of adaptation, they become bicultural or multicultural, assimilating new cultural coordinates and adjusting their behavior accordingly depending on the cultural context. Successful adaptation necessitates synchronizing one's conceptual framework with that of the interlocutor, bridging intercultural semantic gaps with the aid of closest interlingual equivalents.

Mastering the conceptual realm of a foreign language signifies a heightened level of cultural and linguistic proficiency. Through adaptation to new systems of meaning, bicultural/intercultural individuals expand their conceptual repertoire, enriching their "blended" conceptual sphere with nuanced meanings and varied associations.

Unlike integration, adaptation is not the culmination of an individual's psychological development in terms of their ability to interact productively with culturally diverse groups. However, within the educational setting, adaptation can be regarded as the ultimate objective of fostering linguistic and psychological skills in the teaching of intercultural communication.

LITERATURE

1. Elizarova G.V. Culture and teaching foreign languages / G.V. Elizarova. - St. Petersburg: KAPO, 2020. - 352 p..
2. Bakhtin M. M. Aesthetics of verbal creativity / M. M. Bakhtin. - M.: Art, 2019. - 424 p.
3. Humboldt V. Language and philosophy of culture / V. Humboldt; edited by A. V. Gulygin. - M.: Progress, 2019. - 452 p.
4. Leontovich O.A. Introduction to intercultural communication: textbook. village / O. A. Leontovich. - M.: Gnosis, 2021. - 368 p.
5. Wierzbicka, A. Understanding Cultures through Their Key Words: English, Russian, Polish, German, and Japanese / A. Wierzbicka. - New York: Oxford University Press, 2019. - 328 p.
6. Karasik V.I. Language of social status / V.I. Karasik. - M.: Institute of Languages. RAS; Volgogr. state ped. Institute, 2022. - 330 p.

UDC 81-13

THE USE OF VIRTUAL REALITY IN LANGUAGE EDUCATION AND COMMUNICATION

Shaizanda B. B. – student of 1703-30 group, South Kazakhstan Pedagogical University after Usbekali Zhanibekov, Shymkent.
Scientific supervisor: Makulbek A. B**.** – lecturer, South Kazakhstan Pedagogical University after Usbekali Zhanibekov, Shymkent.

Түйін

Бұл мақалада заманауи тіл үйрену немесе үйрету процессінде виртуалды шындықтың қолданылу аясы мен рөлі, болашаққа деген маңызы қарастырылады.

Резюме

В данной статье рассматриваются ряд аспектов и важность виртуальной реальности в языковых процессах, обучении и преподавательской деятельности в современном мире.

Virtual Reality (VR) is a novelty in education that has become a commonplace in recent years. It facilitates effective learning through visual aspect and interaction with multimedia system.

Further research was conducted to investigate the impact of VR in creating effective learning environment. The objective was to explore and understand the role of virtual reality multimedia in education.

Virtual reality (VR) is a simulated experience that employs pose tracking and 3D near-eye displays to give the user an immersive feel of a virtual world. [1] Although the term virtual reality is used in different purposes, the original concept refers to immersive virtual reality, the concept developed back in the late 80s. [2]

The use of VR in education received its own special status: providing audio - visual, text and kinaesthetic materials according to the preferences of learners. Research, conducted in University of Southern Queensland, Toowoomba, Australia included students of two different backgrounds (Nursing and Business), who were given a tutorial on topics related to basics of human anatomy. After the tutorial students were surveyed, where they provided comments and feedback on learning styles. As a result, researchers were able to identify how virtual reality is being used in classes and to explore the same subject in my local area I have organised a special survery.

313 university and high school students were randomly chosen to participate in a survey, aimed to identify the role of VR in the classroom in Shymkent. Participants were of the age group between 16 and 22. The purpose was to investigate whether Virtual Reality multimedia affects the quality of education in high schools and universities. Subjects were asked 3 questions and had to choose one of the options available.

The results were as following:

What teaching style would you prefer as the most effective one in learning subjects like biology/ chemistry/ history?

46% of 313 people stated that “Teacher Explanation” is on top in learning mentioned subjects, while 29% chose “Multimedia” and 25% went for “Reading from Books”. (diagram 1).

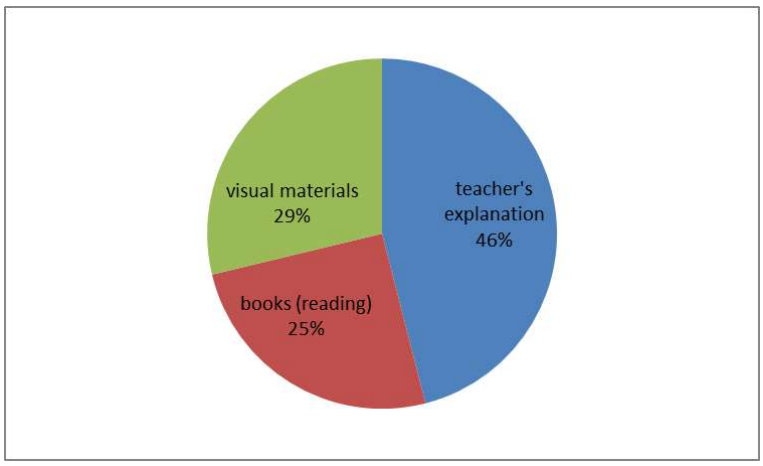

Will "Virtual Reality" be effective in learning a foreign language?

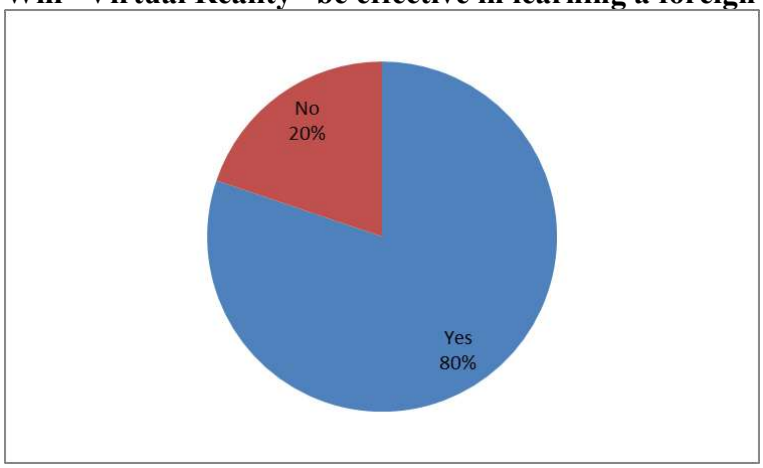

80% of all surveyed people think that Virtual Reality (VR) would be/ is important in an effective language learning. This result is almost 4 times more than those who do not think that it does not have any effect in the given process (20%). (diagram 2)

Can "Multimedia" affect the quality of education in teaching languages? 83% of participants voted for multimedia affecting the quality of education in foreign language teaching and learning processes, whereas a minor 17% think it is not. (diagram 3).

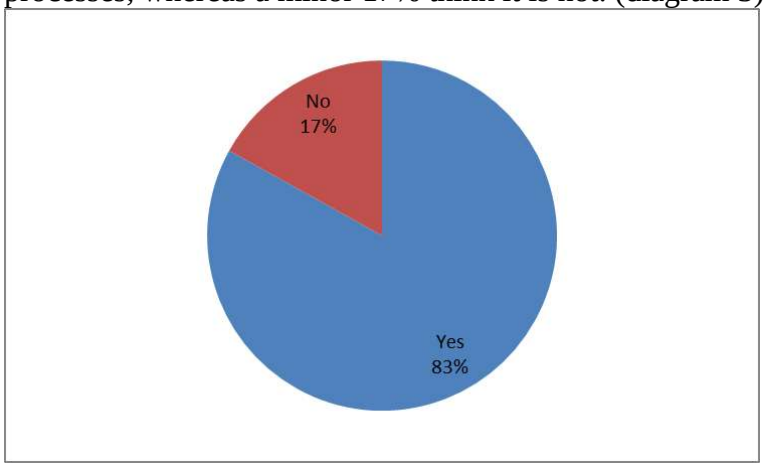

The study simply demonstrates that the VR is already an integral component of education. However, what is its role in language learning?

According to the data on the website "Wired.com" the list of the best applications to use in learning a foreign language include Babbel, Duolingo, Memrise, Busuu and many more. These applications give students the opportunity of learning this or that particular language aspects, such as

grammar or spelling. Let's have a look at their functions and aspect of language learning they provide(table 1):

Applica - tion	Grammar	Vocabulary	Listening	Reading	Writing	Speaking and pronunciation
Babbel	+	+	+	-	-	+
Duolingo	+	+	+	+	+	+
Memrise	+	+	-	-	-	+
Busuu	+	+	-	-	-	+
Drops	-	+	-	-	-	+

(Table 1)

The table clearly shows the strengths and weaknesses of modern applications and programmes in use that provide audio – visual materials as well as real – life learning environment using artificial intelligence and virtual reality. This data demonstrates the aspects of digitalisation that is already in use in language learning process. Modern language classes may include particular functuins of virtual reality in their content, so that learners would not only read/listen and do exercises, but also watch and feel a part of native community in the classroom, building sensitivity to cultural communication as well.

In conclusion, although virtual reality is one of the recent developments, its usage and effectiveness has already been proven. Cutting - edge technology is playing a central role in creating realistic community, where students can practice the material as well as communicate.

References:

[1] - "Get Ready to Hear a Lot More About 'XR'". Wired. 1 May 2019. ISSN 1059-1028. Retrieved 29 August 2020.

[2] - Nooriafshar, Mehryar and Williams, Ron and Maraseni, Tek (2004) The use of virtual reality in education. In: American Society of Business and Behavioral Sciences (ASBBS) 2004 Seventh Annual International Conference, 6-8 Aug 2004, Cairns, Australia.

3 - https://www.wired.com/gallery/best-language-learning-apps/

"COGNITIVE AND COMMUNICATIVE METHODS OF TEACHING PHRASEOLOGY OF THE ENGLISH LANGUAGE"

Kazykhan Aktoty - student of 1703-30 group

Scientific supervisor: Zhekebaeva R.D.- senior teacher

Pedagogical University of South Kazakhstan named after O. Zhanibekov, Shymkent.

Түйін

Бұл мақалада ағылшын тілінің фразеологиясын оқытудың когнитивтік-коммуникативтік әдістері, фразеология элементтері,маңыздылығы, аталған әдіс-тәсілдердің пайдалану жолдары туралы аргументтер қарастырылған.

Резюме

В данной статье приводятся рассуждения о когнитивно-коммуникативных методах обучения английской фразеологии, элементах фразеологии, значении, способах использования этих методов.

A language's phraseological composition is its most vibrant, expressive, and expressive vocabulary. The phraseology captures the people's unique way of life, culture, and customs, as well as their rich historical experience. Literary literature frequently employs phraseological turns to add vivid stylistic coloring, imagery, and emotionality to the text. Translation problems arise when phraseological units are translated into other languages because their meaning is typically ambiguous and cannot be inferred from the meanings of its constituent lexemes. Determining the meaning of a phraseological unit can be challenging due to its association with numerous lingual and extralingual elements, such as psychological, philosophical, historical, and logical. Since phraseological studies show how language and society are intertwined, their significance is always under discussion. The

English language's vocabulary is made up of words and their so-called word equivalents, which are prefabricated language units that are used rather than created by speakers. The primary characteristic of these units is the inconsistency between the formal independence of its constituent parts and the semantic integrity of the whole. Drawing a clear distinction between phraseological units that are used as ready-mades and free word combinations that the speaker creates during speech is a very challenging task. Generally speaking, it can be demonstrated that there are varying degrees of "setness," or restrictions. Phraseology is the study area for this, but some of these theoretical facets are crucial for teaching foreign languages. Scholars studying phraseology concur that two initially extreme points of view have emerged from a lively discussion of the semantic properties of phraseological unit components:

1 Phraseological components are distinct entities that are included in phraseological units rather than independent meaning units, sharing no semantic similarities with words.

2 Phraseological components and words are bearers of distinct semes with phraseologically bound meanings, so there are no appreciable semantic differences between the two. A.V. Zhukov claims that "absolutization of different properties of components which are, in fact, common to not all components, revealed to a different degree or have a potential nature" is a common flaw in the aforementioned viewpoints.

The following abilities must be developed for eaching phraseology:

1) explain a phraseological unit's meaning by deciphering the meanings of its constituent parts;

2) When expressing the expressive-evaluative qualities of an object, action, etc., utilize phraseological units in speech. The methodological system establishes a series of intra-subject connections between the development of speech and the Russian language courses. Put differently, a stable word combination or stable phrase with a figurative meaning is referred to as a phraseological unit. In our speech, phraseologism serves the same purpose as a full-valued word: it expresses an idea, indicates a phenomenon, and helps to construct an utterance.

The contemporary field of methodological science is marked by two primary paradigms of scientific understanding: communicative and cognitive. The term "cognitive" originates from the Latin word for "know." Cognition refers to the mental process through which information is processed by our consciousness. Cognitive psychology as an academic discipline emerged in the 1950s and 1960s. Advocates of this approach investigate how individuals process information, analyze it, and use it to make decisions. Cognitiveness involves a person's capacity to acquire and retain new information during intercultural communication. The measure of cognition is the accumulation of various forms of knowledge assimilated, ranging from mundane daily occurrences to significant cultural values, along with a curiosity to broaden one's understanding, both within a particular culture and across diverse foreign cultures. Cognitive categories encompass attention, executive function, learning and memory, speech, visual-spatial abilities, and socio-cognitive functions. Cognition is the perceptual process divided into Hot cognition linked to emotions and Cold cognition associated with rational thinking.

Cognitive Approaches:

1. Chunking: Divide difficult words into smaller, easier-to-understand sections. This method facilitates learners' easier memorization and recall of phrases.

2. Repetition: Internalizing phraseological units requires both practice and repetition. The regular exposure of learners to context-rich phrases improves their natural language skills.

3. Contextualization: Place vocabulary words in meaningful contexts, like conversations, tales, or actual events. This aids students in understanding the proper usage and timing of phrases.

4. Visual Aids: To clarify the meaning of words, use visual aids like diagrams, pictures, or videos. Phenomenological units can be easier for students to understand and remember when presented visually.

5. Mnemonics: Learners can retain phrases more efficiently by using mnemonic devices, such as acronyms or rhymes. Mnemonics can add interest and fun to The communicative level involves

establishing communication goals, understanding the speaker's intentions, and being willing to select appropriate language elements.

The core concept of the communicative approach is to simulate foreign language learning as genuine communication. This entails focusing on the fundamental aspects of communication, such as the personal involvement of communication participants, the dynamics between speakers, the role of different communication settings, the content of the communication process, the necessary speech tools for effective communication, the functional nature of these tools, and the learning process as a heuristic method.learning.

Communicative Methods:

1. Role-plays: Involve students in role-plays where they can apply phraseological units in hypothetical real-world scenarios. This strengthens the use of phrases in context and encourages active communication.

2. Discussions: Inspire students to have conversations about subjects that call for the use of particular vocabulary. This encourages fluency and gives students practice utilizing phrases in context-appropriate, natural ways.

3. Collaborative Learning: Create an atmosphere that encourages group work so that students can recognize, dissect, and practice phraseological units. Peer interaction is promoted, and learning objectives are improved.

4. Games and Activities: Include phraseology-based games and activities, like role-playing games, memory games, and word puzzles. This provides an enjoyable learning experience and reinforces the use of phrases in an engaging way.

5.Use real materials: Use real materials that have phraseological units, like news articles, songs, or movies. This helps students comprehend the cultural context of phrases and exposes them to language use in everyday situations.

Therefore, we can affirm that incorporating the Cognitive principle into foreign language teaching is essential. Initially, it leverages the cognitive abilities learners have developed through their native language acquisition, which significantly eases and speeds up the learning of a new language. Additionally, this approach employs various methods to enhance the educational process. While teaching cognitive strategies is crucial, it is not enough on its own and should be integrated with communicative tasks.

References:

1. Vykhodtseva T.V. Using of innovative and cognitive technologies in teaching grammar in foreign language lessons // Young scientist. - 2017. - No. 49. - p. 343-345

2. Litvinov P. The Helpful Guide to Memorizing English words in Plenty, Moscow, 2011, Ayris Press, p. 4-23;

3. Milrud R. P. “Competence in language learning”, “Foreign languages at school” 2004, No. 7;

4. Zhukov, A.V. (1984) Phraseological transitivity in the Russian language. Leningrad.

UDC 371.036.6

USING POETRY IN ENGLISH LANGUAGE CLASSES

Zh. Onalbek – a student of group 1703-30

G. Takibay – a student of group 1703-30

Zh. Dosymbek – a student of group 1703-30

Scientific superviser: G.I. Abramova – Candidate of Philological Sciences, associate professor
South Kazakhstan Pedagogical University named after O.Zhanibekov, Shymkent, Kazakhstan

Түйін

Мақаланың зерттеу тақырыбы – мектептердегі ағылшын тілі сабақтарындағы поэтикалық, поэтикалық және әндік материалдарды зерттеу. Оқушыларды қызықтыру және тарту мақсатында мақалада поэзияны пайдалана отырып оқыту әдістері талқыланады. Ағылшын тілін тиімді меңгеруге қол жеткізудегі поэтикалық материалдың басты артықшылығы – студенттердің мотивациялық сферасын құру.

Резюме

Темой исследования в статье является изучение стихотворного, поэтического и песенного материала на уроках английского языка в школах. Для того чтобы заинтересовать и вовлечь учащихся в статье рассмотрены методы преподавания с использованием поэзии. Главным преимущество поэтического материала в достижении эффективного изучения английского языка - это создание мотивационной сферу учащихся.

The modernization efforts within Kazakhstan's cultural framework necessitate broader student engagement with the global cultural heritage. Familiarity with the poetry of nations speaking the target language enriches students spiritually, cultivates their ethical perspectives, and refines their aesthetic sensibilities. Exploring English poetry fosters active learning among students, stimulates their cognitive abilities, and offers insights into the culture of the language they are studying.

Given the emphasis on interdisciplinary connections in foreign language education, incorporating poetry reinforces and enhances the integration of foreign language learning with other subjects, particularly with the native language and literature [1, p. 19].

Engaging in the reading, recitation, and translation of poetry renders the process of learning a foreign language more meaningful, fostering motivation and igniting interest in the subject. Poetry serves as a valuable tool for enhancing skills in reading and speaking a foreign language, as its linguistic characteristics differ significantly from prose, allowing students to familiarize themselves with the stylistic nuances and artistic elements of language.

Working with poetic texts addresses practical language learning objectives, including pronunciation refinement, vocabulary acquisition and consolidation, development of expressive reading skills, and formation of grammatical and verbal proficiency. Moreover, the use of poetry facilitates vocabulary expansion, encourages critical thinking through comparing translations, and empowers students to express themselves creatively, bringing joy and satisfaction to both learners and educators.

The flexibility of incorporating poetic texts into language lessons enables teachers to effectively utilize them within the confines of limited time frames. Approaches to teaching poetry in foreign language classes may vary depending on the teacher's objectives and the age group of students:

1. for phonetic exercises at the commencement of the lesson;
2. during the phases of presenting and reinforcing lexical and grammatical content;
3. at any juncture of the lesson to prompt the cultivation of speech proficiency;
4. as a form of relaxation during class, providing a break from academic rigidity and alleviating stress. [2, p. 59].

T.P. Rachok delineates the following primary phases in the process of working on the creation of a poem:

1. Preparing students for the initial listening to the poem to alleviate language barriers.
2. Initial listening to the poem.
3. Independent reading by students.
4. Assessing comprehension of the content, understanding of the language, and analyzing the effective linguistic devices.
5. Students' expressive reading of the poem.

6. Translation by students into their native language, either partially, completely, or entirely.

7. Familiarization with available translations of the poem.

8. Creative assignments at home: crafting their own poetic translation, if feasible. [3, p. 106].

Novice students and researchers prioritize texts that provide insights into the culture, languages, customs, and traditions of the target language's country, alongside facilitating the development of various speech activities and the acquisition of language proficiency.

I suggest emphasizing the following principles derived from poetic texts:

1. The principle of impacting the emotional and motivational aspects of individuals, considering the age-related values and interests of foreign language learners (such as accessibility, clarity, comprehensibility, etc.), thus fostering students' enthusiasm and engagement.

2. The principle of methodological significance in fostering all facets of speech activities (listening, writing, speaking, reading) and facilitating the development of lexical, phonetic, and grammatical competencies.

3. The thematic principle, drawn from poetic materials on various lexical topics.

4. The authenticity principle, which encompasses cultural value and promotes the expansion of linguistic and cultural knowledge.

Utilizing songs and poetic materials in English lessons constitutes one of the efficacious teaching methodologies. Integration of such materials not only enhances foreign language acquisition but also fosters motivation among children, as they engage with rhyming speech.

The exploration of incorporating songs and poems into English instruction is actively pursued by contemporary methodologists in our country. Scholars like N.P. Dyachenko, I.P. Sholpo, V. Levi, and T.P. Rachok have extensively discussed the successful integration of such materials in English lessons at primary schools.

The continued relevance of employing poems and songs in the target language is evident, as it acquaints students with the culture of the respective language's country, thereby contributing to the development of their personality and stimulating imaginative thinking. Given this, the significance of this article lies in elucidating how the utilization of songs and rhymes in English lessons is crucial for acquiring and reinforcing lexical material.

The objective of this article is to ascertain the impact of incorporating poems and songs into foreign language lessons at the primary school level on the acquisition and consolidation of English vocabulary.

When teaching English to elementary school students, it's imperative to acknowledge that children typically resist adult pressure, and attempts to rationalize the necessity of English knowledge for their future may prove futile. As children crave immediate gratification, it's essential to ensure that the learning process is engaging and creative. Therefore, educators should prioritize game-based teaching methodologies, which foster an environment of success, positively influencing the acquisition of new knowledge [4, p. 42].

Mastering lexical material serves as a crucial prerequisite for the enhancement of speech skills.

At the outset, it's advisable to avoid independent reading of texts containing unfamiliar words. Instead, the teacher should present such texts orally, allowing students to infer the meaning based on context and clarity. Teaching vocabulary commences with a focus on visualization, utilizing illustrations, videos, tables, gestures, facial expressions, and other visual aids.

Various methods are employed to effectively teach vocabulary during English lessons in primary school. Below, we will explore some techniques for studying and reinforcing lexical material.

Incorporating gamification into lessons is essential. For children, games offer an engaging avenue to demonstrate resourcefulness and intelligence, effectively drawing their attention to vocabulary.

Children find learning vocabulary through rhymes and songs enjoyable. These materials, characterized by rhythm and repetitive sound patterns, are easy to grasp and can be recited collectively, alleviating pressure on students with lower self-confidence.

Another widely-used method involves the use of flashcards, which are valuable tools for vocabulary instruction. Words, phrases, or images can be depicted on these cards, establishing direct associations between words and their visual representations, thereby enhancing lesson engagement and richness.

The utilization of songs and poetry in language lessons sparks interest and aids in the development of linguistic skills through involuntary memorization mechanisms. Exploiting the content of songs and rhymes allows for the integration of various speech activities and linguistic aspects into the learning process.

Songs and poems serve as effective tools for introducing or reinforcing lexical material in a vibrant and emotionally engaging manner. By memorizing songs and performing them in class, initially as a group and later individually or in pairs, students develop their speaking skills in a foreign language. Rhymed speech holds a greater appeal to children and feels more natural than plain speech, making it easier for them to retain information presented in a rhyming format. During the initial stages of learning, children demonstrate proficiency in perceiving, memorizing, and reproducing pre-existing lexical structures, particularly when presented with musical accompaniment.

Through engaging with fun songs, poems, and rhymes, students adeptly commit simple English phrases to memory. Additionally, they gradually learn to incorporate new lexical content into the structures they are practicing [5, p. 108].

Learning short poems is not particularly challenging for students as they are highly interested in this activity, making it an effective approach to mastering language material.

In conclusion, it is worth highlighting that the integration of rhymes and songs into English lessons facilitates the engagement of a larger number of students, fosters a positive classroom atmosphere, and sparks interest in the English language. Any material featuring rhyming speech is retained more quickly, firmly, and stored in students' long-term memory. By employing this teaching method, lessons become enjoyable, memorable, motivational, and serve as a catalyst for the development of speech and language skills in the studied language.

LITERATURE

1. Kamaeva T.P., Karpova L.B. Poetry in a foreign language lesson: modern approaches to teaching reading // ILS. – 2020. – No. 3 – P. 19-27.
2. Kamarov A.S. Development of creative activity in students working on poems in English classes // Institute of Languages. – 2021. – No. 6 – P. 58-60.
3. Rachok T.P. Pa6ot over verses in the English language class // IYASH. – 2021 – No. 3. – P. 105-115.
4. Nenno K.T. Work on verses in English classes and extracurricular activities // Institute of Languages. –2019. – No. 1 – P. 42-43.
5. Timoshenko N.M. Poems in English classes //YaSh. – 2019. – No. 1. – P. 107-112.

ӘОЖ 83;21

DIDACTIC TEXT AS A SPECIAL FORM OF COMMUNICATION IN THE PROCESS OF STUDYING LANGUAGE AND CULTURE

Ергешбай.Б.Б., Сабырханова А.Ғ. – 1901 – 43 тобының студенттері.
Ғылыми жетекшісі: Маханова Ж. К. – PhD докторы
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан
педагогикалық университеті, Шымкент

Түйін

Педагогикалық дискурстың мақала стратегиялары тұлғаны әлеуметтендірудің негізгі мақсатын - оны белгілі бір қоғамның пікірлері, нормалары, құндылықтары мен білімдері жүйесін бөлісетін қоғамның мүшесіне айналдыруды анықтайтын коммуникативті көзқарастармен ұсынылған. Қазіргі отандық лингвистикада оқу мәтіндерінің типологиясының негізі мәтіндерді қарым-қатынастың әлеуметтік салалары бойынша саралау болып табылады, өйткені баспа мәтіндік материалдардан оқыту дәл ұжымдық сөйлеу әрекеті сфераларында жүзеге асырылады. Мәтіндердің бұл дифференциациясы мәтінді модельдеу негізінің негізгі факторы және оқу мәтіндерін құрылымдаудың іргелі типологиялық принципі ретінде әрекет етеді. Студенттер өзін-өзі бақылау дағдыларын меңгеру барысында олардың жұмысының өнімді нәтижесі көбінесе өзіне және жеке қасиеттеріне байланысты екенін түсінеді.

Резюме

Статья стратегии педагогического дискурса представлены коммуникативными установками, которые конкретизируют ключевую цель социализации индивида – превратить его в члена общества, разделяющего систему мнений, норм, ценностей и знаний данного социума. В современной отечественной лингвистике основу типологии учебных текстов составляет дифференциация текстов по общественным сферам коммуникации, так как обучение по печатным текстовым материалам осуществляется именно в сферах коллективного речевого функционирования. Такое разграничение текстов выступает в качестве ключевого фактора в основе моделирования текста и фундаментального типологического принципа, структурирующего учебные тексты. Учащиеся в процессе овладения навыками самоконтроля осознают, что продуктивный результат их работы зависит во многом от них самих, их личностных качеств.

The article strategies of pedagogical discourse are presented by communicative attitudes that specify the key goal of the socialization of an individual to turn him into a member of society who shares the system of opinions, norms, values and knowledge of a given society. In modern domestic linguistics, the basis of the typology of educational texts is the differentiation of texts by social spheres of communication, since learning from printed text materials is carried out precisely in the spheres of collective speech functioning. This differentiation of texts acts as a key factor in the basis of text modeling and a fundamental typological principle structuring educational texts. Students in the process of mastering self-control skills realize that the productive result of their work depends largely on themselves and their personal qualities. The teacher and the student are participants in the pedagogical discourse.

Biryukova M.S. notes that “the precedent text of pedagogical discourse is the didactic text” [1, p. 2]. The purpose of pedagogical discourse is to socialize a new member of society. The key values of this type of discourse can be explained by its system-forming attitude. They receive expression through axiological protocol sentences, i.e. statements in which there are markers of obligation (must, must, should) and positive values. Strategies of pedagogical discourse are represented by communicative attitudes that specify the key goal of an individual’s socialization to turn him into a member of society who shares the system of opinions, norms, values and knowledge of a given society.

Communication strategies proposed by Biryukova M.S: explaining, evaluating, controlling, facilitating, organizing. Explanatory – intentions of a consistent nature, aimed at communicating to the individual opinions and knowledge about reality. Through the evaluation strategy, the significance of the teacher in society, his status and role are expressed, which is realized in the right of the teacher to evaluate the circumstances, events and characters discussed in the learning process, to evaluate the student’s achievements. The controlling strategy is a multidimensional installation. It involves the acquisition of objective information, the development of skills, the study and adoption of a value system. This feedback interaction is expressed in checking readiness to receive new information, in monitoring understanding during explanations and after presenting new information.

Control consists of maintaining interaction with the addressee, stimulating attention, conducting surveys, testing and taking exams. As part of the facilitative strategy, comprehensive support for the student is provided. Facilitative and appreciative strategies have a number of common features. The difference is that the assessment determines an objective situation. Assistance, in turn, ensures the formation of personality in favorable conditions. Within the framework of the organizing strategy, the participants take joint actions:

1) etiquette norms;

2) order;

3) statements in the form of training or games in classes – classroom and extracurricular.

Bragina A.A. notes that "discourse strategies are distinguished with a certain convention and are a research abstraction" [2, p. 180]. Researchers classify as precedent texts of pedagogical discourse, first of all, school anthologies and textbooks, norms and rules of conduct for students, popular texts of children's books, plots of famous animated films and feature films, lyrics, proverbs, well-known aphorisms on the topic of knowledge, learning, interaction between teacher and students. According to the definition of I.R. Galperin "a text is a work of the speech-creative process that has completeness, objectified in the form of a written document, literary processed in accordance with the type of this document, a work consisting of a name and a number of special units, united by different types of lexical, grammatical, logical, stylistic connections, having purposefulness and pragmatic attitude" [3, p. 144].

A significant question arises of the criteria for selecting educational texts, regardless of narrow and general definitions of the text. It is necessary to note the coherence and integrity of the text, since these criteria highlight I.R. Galperin, Z.Ya. Turaeva. A detailed typology is known, which contains the characteristics of a text of a universal nature: coherence, cohesion, intentionality, perceptibility, situationality, informativeness, intertextuality.

Vezhbitskaya A notes that "printed texts for reading are selected taking into account the specified criteria, and they must also be in a small format" [4, p. 287].

Vereshchagin E.M. notes that "small-format text (SFT) is characterized by isolation, intertextuality, pragmatic functionality, formal and semantic self-sufficiency, thematic certainty and completeness, information content, a certain meaning of creation and general intent". Vereshchagin E.M. points out that "small-format texts function within the boundaries of a variety of closely related discursive practices, which is objectively reflected in the intense interference of discourses and precedent as a factor indicating the stability of the linguocultural component" [5, p. 179].

The text is a universal didactic unit that makes it possible to merge two key vectors: mastery of the system of linguistic means and mastery of the rules and norms of communication. The role of text in teaching all types of speech activity is valuable. A complete text is capable of expressing a complete thought, supplies material for speech practice, makes it possible to demonstrate a dictionary, a source of information, and solves the educational and educational goals of the lesson. Each English lesson should ideally include work with printed text.

This type of work is compatible with any English language plan and program. Each phenomenon of language is studied, first of all, using textual information, theoretical postulates are tested in practical functioning, students clearly understand how the laws and rules of language are implemented in practical work.

Gorodetskaya L.A. notes that "the universal human concepts discussed in a didactic text on a foreign language call for dialogue, that is, they contribute to the spiritual communication of people, as a result of which the degree of appeal to the reader is very high". As a consequence of the contact between the author and the addressee, their dialogue, dialogism appears in a hidden form [6, p. 48].

Arutyunova N.D. notes that "dialogicity, a property of the text, is also the interaction of the semantic positions of communicants" [7, p. 913]. Of course, a number of requirements are imposed on the text as the key didactic unit of teaching English. First of all, in the process of text analysis there should be an interconnection between all sections of the English language course. The text should provide detailed implementation of different types of spellings, and all types of parsing should be

demonstrated. Texts that are offered in English classes should act as a model in linguistic, thematic and ideological terms. They must demonstrate the uniqueness, imagery and expressiveness of the English language. In the process of studying known methods of teaching English in a secondary educational institution, it was revealed that no detailed characteristics of English language teaching resources were presented based on the developed classification of educational texts.

Mainly, the basis for classifying texts for teaching a foreign language is represented by such criteria as: structure of texts; attitude and scope of communication; text functions; the level of preparation of the student for perception, understanding and assimilation. Teachers in educational functioning use texts of different functions, styles and genres, taking into account the goals and objectives that need to be solved in the learning process. Also, the requirements and approaches that will be used in the algorithm of students' actions in relation to the text (for example, reading, translation) largely depend on the type of text.

In modern domestic linguistics, the basis of the typology of educational texts is the differentiation of texts by social spheres of communication, since learning from printed text materials is carried out precisely in the spheres of collective speech functioning. They may be in demand later in life. This differentiation of texts acts as a key factor in the basis of text modeling and a fundamental typological principle structuring educational texts. Texts related to a certain area of human interaction are called texts of the functional-communicative class. The typology of any class of texts is carried out in three stages:

1) Establishing general constructive criteria:

a) a key social and communicative goal within the boundaries of this social sphere of interaction;

b) the subject of communication, typical for this sphere of communication;

c) signs of the situation within the boundaries of which the speech message occurs;

d) a communication channel typical for this communication situation;

2) detailing and narrowing the general social setting of the text;

3) highlighting text based on genre:

a) detailing pragmatic and communicative factors;

b) designation of a characteristic situation that forms the basis for the generation of a speech genre;

c) identifying a genre stereotype.

Teachers pay special attention to the functional-stylistic criterion, since the use of stylistic coloring of vocabulary provides significant opportunities for its use in different functional styles, the possibility of variations in texts or statements (in written and oral form), taking into account the type of reader and opponent of speech interaction.

Based on the styles and functions of the language, scientists identify the following key functional and stylistic types of text: *official business texts; popular science texts; religious writings; newspaper and journalistic (socially informative texts); spoken texts; literary texts.*

Taking into account modern educational criteria and requirements, we present a scheme for choosing a printed text for teaching English in a secondary school:

1. taking into account the needs and interests of students;
2. determining the volume of printed text;
3. choosing a topic for printed text;
4. identifying the problem of the text;
5. identifying the key idea of the printed text;
6. determination of the degree of authenticity;
7. selection of tasks and exercises;
8. designation of stages of work on printed text.

The teacher, when selecting a printed text for work, takes into account:

1) cognitive and communicative interests, interests of students;

2) the level of complexity of the printed text, taking into account the speech and language experience of students;

3) the content of the information presented in printed texts according to the age specificity of students.

The teaching materials selected for the study are rich in regional studies information and educational games. This ensures a high level of motivation for students. Topics and authentic materials used in these teaching materials are selected taking into account the age specifics and interests and inclinations of fifth-graders. The tasks and exercises in the selected teaching materials are aimed at helping schoolchildren at the middle age stage in mastering the self-discipline algorithm, directing them to understand the enormous and valuable importance of learning 29 the English language. Students in the process of mastering self-control skills realize that the productive result of their work depends largely on themselves and their personal qualities.

It must be concluded that working with printed texts in English classes is not an end in itself, but acts as a means for developing coherent speech among students. Reproduction, modification and information processing of printed text also have independent value and auxiliary value as a stage in the development of the ability to develop one's own text materials.

References:

1. Biryukova M.S. Linguistic and cultural competence: content and theoretical foundations / M.S. Biryukova // Scientific notes. Electronic scientific journal of the Kursk State. university. – 2016. – 1-7 p.

2. Bragina A.A. Vocabulary of the language and culture of the country in the linguistic and cultural aspect: textbook. allowance / A.A. Bragina - Moscow: Academy, 2011. - 180 p.

3. Galperin, I.R. Text as an object of linguistic research / I.R. Galperin. – Ed. stereotype. – Moscow: URSS, 2020. – 144 p.

4. Vezhbitskaya A. Understanding cultures through keywords / A. Vezhbitskaya. − Moscow: Yaz. Slavs culture, 2011. – 287 p.

5. Vereshchagin E.M. Linguistic and regional studies and text: textbook. allowance / E.M. Vereshchagin, V.G. Kostomarov. – Moscow: EKSMO, 2010. – 179 p.

6. Gorodetskaya L.A. Linguistic and cultural competence of the individual as a cultural problem: abstract. dis. doc. cultural studies: 24.00.01 / G.L. Alexandrovna; [Place of protection: Moscow. state University named after M.V. Lomonosov]. − Moscow, 2007. − 48 p.

7. Arutyunova N.D. Language and the human world // − Moscow: liters, 2017. − 913 p.

ӘОЖ 125896:12

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ЦИФРЛЫҚ ҚҰРАЛДАРДЫ ҚОЛДАНУ

Пердебекова Ю.Ш. – 1703-61 тобының студенті

Ғылыми жетекші: Абдукаримова А.А. – аға оқытушы

Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

Цифровые устройства и приложения могут стимулировать креативность, избавлять от придирчивого мышления и решения проблем, переносить учащихся в виртуальные миры и предлагать им оригинальный опыт получения знаний, который ранее был невозможен.

Summary

Digital device and apps can stimulate creativity, relieve carping thinking and difficulty solving, transport learner to virtual worlds, and suggest students original knowledge experiences never earlier possible.

Цифрлық құралдар цифрлық процестерді және жалпы цифрландыру операцияларын жеңілдететін, жетілдіретін және орындайтын Интернет және компьютерлік бағдарламалар, веб-сайттар, қолданбалар және басқа ресурстар ретінде анықталуы мүмкін. [4] Жаңа және инновациялық өнімдер мен қызметтер цифрлық ландшафтты және қоғамның технологиямен өзара әрекеттесу тәсілін үнемі өзгертіп отырады. Цифрлық құралдар жаңа дамып келе жатқан технологиялардың қарқынына бейімделеді деп күтілуде.

Технология мен оқыту арасындағы байланыс соңғы жылдары айқынырақ болды, өйткені білім беру технологиялары әртүрлі салаларда, соның ішінде өнеркәсіпте, қайырымдылықта, денсаулық сақтауда және білім беруде, әсіресе оқу процесін жақсарту үшін енгізілді. Оқытудың дәстүрлі әдістері оқушылардың қызығушылығын арттыруда тиімділігі төмен деп саналады, бұл оқуға деген қызығушылықтың төмендеуіне әкеледі. Инновациялық және шығармашылық тәсілдердің болмауы оқушылардың сабаққа белсенді қатысуын қамтамасыз етуде айтарлықтай қиындықтар туғызады. Сондықтан технологияны сыныпта да, жұмыс уақытынан тыс уақытта да енгізу ағылшын тілін үйренудің өзектілігіне қол жеткізуге мүмкіндік берді, өйткені техникалық білімді халық елдің тұрақты және табысты дамуы үшін өте маңызды.

Білім беруде цифрлық құралдарды қолданудың көптеген артықшылықтары бар, олардың кейбіреулері:

-Оқытудың озық тәжірибелері: Сандық құралдар студенттерге интерактивті және мультимедиялық мазмұнға қол жеткізуге мүмкіндік береді, бұл оқуды қызықты, тартымды және тиімді етеді. Олар сондай-ақ жеке стильдер мен оқу қажеттіліктеріне бейімделетін жекелендірілген оқу тәжірибесін ұсынады.

-Ақпараттың үлкен көлеміне қол жеткізу: цифрлық құралдар студенттерге электронды кітаптардан бастап онлайн курстарға, бейнелер мен оқулықтарға дейін көптеген ақпаратқа онлайн режимінде қол жеткізуге мүмкіндік береді, бұл олардың білім қорын дәстүрлі сыныптан тыс кеңейтеді.

-Жақсартылған ынтымақтастық: цифрлық құралдар студенттер мен оқытушыларға қай жерде болса да тиімді жұмыс істеуге және қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді. Бұл ынтымақтастық оқу тәжірибесін арттырады, топтық жұмысты дамытады және студенттердің әлеуметтік дағдыларын дамытуға көмектеседі.

Дәстүрлі түрде тіл үйрену әрқашан кітап оқумен, тілді тыңдаумен және қарым-қатынас жасау үшін пайдаланумен және т.б. байланысты болды. Цифрлық технологиялар біздің өмірімізге еніп жатқандықтан, қағаз мұқабалы кітаптарды оқу артта қалды [5]. Тілдерді оқытудың жаңа технологияларын қолдану студенттерге ағылшын тілін толық меңгеруге мүмкіндік беретін жан-жақты білім берудің тамаша толықтырушысы болды. Электрондық оқыту шешімдерімен бірге жүретін тілдік курстар студенттер үшін, әсіресе күнделікті тапсырмалардың көпшілігінде құрылғыларды қолдануға дағдыланған барлық цифрлық жергілікті тұрғындар үшін тиімдірек және икемді [6].

Білім беру технологиясы мұғалімдердің сыныпта ағылшын тілін оқыту тәсілін өзгертті. Қазіргі уақытта сізде оқу процесін жақсартатын бірқатар құралдар мен ресурстар бар. Интерактивті қосымшалар мен онлайн-платформалар студенттерге оқу тиімділігі мен олардың тәжірибесін арттырудың жаңа мүмкіндіктерін ашады. Мұғалімдер оқытуды жекелендіре алады, интерактивті мультимедиялық ресурстармен қамтамасыз ете алады, студенттер арасында қарым-қатынас пен ынтымақтастық орната алады. Сонымен қатар, технология сізге өзекті ақпаратқа қол жеткізуді және әр оқушының үлгерімін бақылауды жеңілдетеді.

Ағылшын тілін меңгеруге арналған құралдар мен бағдарламалар:

Оқу және Жазу-бұл әр түрлі оқу және жазу қажеттіліктері бар студенттерге, соның ішінде ағылшын тілін үйренушілерге арналған мәтіннен сөйлеуге арналған пайдалы бағдарлама. Екінші жағынан, «Ellevation» сияқты платформа мұғалімдерге арналған және оқушылардың үлгерімі мен тілдің өсуін бақылау және бақылау үшін сенімді деректерді пайдаланады. Мәтінді өңдеуге арналған бағдарламалық қамтамасыз ету және презентациялық бағдарламалық қамтамасыз ету сияқты цифрлық құралдарды мұғалімдер бірнеше жыл бойы олардың оқуын бағыттау және қолдау, сондай-ақ студенттеріне арналған материалдарды әзірлеу немесе бейімдеу үшін пайдаланды.[1] Мұндай құралдар, мұғалімдер 2010-шы жылдарға дейін пайдаланған көптеген құралдар сияқты, бастапқыда коммерциялық немесе басқа пайдаланушылар үшін әзірленген және олардың педагогикалық қолжетімділігін сезінген мұғалімдер бейімделген. алайда соңғы жетістіктер арнайы оқытуды басқаруға арналған құралдар, викториналар және интерактивті тұсаукесерлер сияқты білім беруге арналған сандық құралдар санының өсуіне әкелді.[2] Осы сандық құралдарды әзірлеумен бірге оқыту технологияларын ойын негізінде оқыту, кеңейтілген оқыту және төңкерілген сыныптар сияқты оқытуға ықпалдастыру үшін жаңа педагогикалық модельдер тұжырымдамасы әзірленді.[3]

Ойынға негізделген оқыту-бұл оқушылардың оқуын жақсарту үшін ойындарды қолданатын белсенді оқыту әдісі. Оқыту, бұл жағдайда, сыни тұрғыдан ойлау мен проблемаларды шешу дағдыларын дамытатын ойын ойнаудан туындайды. Ойынға негізделген оқытуға цифрлық немесе цифрлық емес ойындар мен модельдеу арқылы қол жеткізуге болады, бұл студенттерге оқуды өз көздерімен көруге мүмкіндік береді.

Аралас оқыту - оқытуды мұғалімнің қатысуымен (бетпе-бет) және онлайн оқытуды біріктіретін білім беру тәсілі. Аралас оқыту білім беру бағытын, оқу уақыты, орны мен қарқынын оқушының өз бетінше бақылау элементтерін, сондай-ақ оқыту тәжірибесін мұғаліммен және онлайн интеграциялауды көздейді.

Аударылған сынып - бұл дәстүрлі дәрістер мен үй тапсырмаларын аударатын педагогикалық модель. Дәстүрлі дәріс сабақ алдында үйде қаралады және үй тапсырмалары студенттерді олардың күш-жігеріне бағыттау үшін қатысқан нұсқаушымен бірге сыныпта орындалады. Сыныптағы уақыт семинар ретінде пайдаланылады, онда студенттер дәріс мазмұнын қолдануға және басқа студенттермен өзара іс-қимыл кезінде дағдыларды дамытуға көмектесетін іс-шараларға қатысады. Нұсқаушы көбінесе сұраныс пен ынтымақтастықты көтермелейтін фасилитатор ретінде әрекет етеді.

Қорытындылай келе, мақалада цифрлық құралдардың ағылшын тілін оқытуда және жалпы білім беру саласында орны бөлек екенін әрі сабақ өту процессін қызықтырақ, пайдалырақ өткізуге ықпал етуімен таныстық. Жоғарыда көрсетілген құралдар мен бағдарламалар мұғалімдердің күнделікті дәстүрлі сабақ беру жүйесіне жақсы өзгеріс енгізіп, пайдалы болары сөзсіз.

Әдебиеттер:

1. Ли, Л.Тіл мұғалімдерінің білім беру технологиясымен тәжірибесін Түсіну: Қытайдан келген жағдай. Жүйе 2014, 46, 105-119.
2. Хокли, Н.; Дудени, Г. Қазіргі және болашақтағы цифрлық тенденциялар. RELC J. 2018, 49, 164-178.
3. Ян, С. С. R.; Чен, Ю.Қытайдағы бастауыш ағылшын сыныптарында «төңкерілген сынып» тәсілін енгізу. Білім. Инф. Технол. 2020, 25, 1217–1235.
4. Сандық құралдар дегеніміз не? https://www.walkme.com/glossary/digital-tools/#
5. Сыныпта цифрлық құралдарды қолдану. https://www.teachingenglish.org.uk
6. Ағылшын тілін оқытудағы білім беру технологиясының 5 артықшылығы. https://www.dexway.com

УДК 821.161.1

ОБРАЗ ПЕЧОРИНА РОМАНА МИХАИЛА ЛЕРМОНТОВА «ГЕРОЙ НАШЕГО ВРЕМЕНИ»

Айнабекова Асем – студентка группы 170271
Научный руководитель: Абдыханов У. К. – к.ф.н., доцент
Южно-Казахстанский педагогический университет им. Ө.Жәнібеков, Шымкент

Түйін

Мақалада Михаил Лермонтовтың «Герой нашего времени» романының басты кейіпкері бейнеленген. Автор кейіпкердің психологиялық ерекшеліктері мен басқалармен қарым-қатынасына сүйене отырып, Печорин бейнесінің күрделілігі мен жан-жақтылығын ашады. Сондай-ақ, жұмыста жазушының шығармашылығындағы маңызды рөл атқаратын символизм мен мотивтер талданады. Мақалада сонымен қатар романның орыс әдебиетінің дамуына әсері қарастырылады, оның XIX ғасырдың әдеби мұрасы мен мәдени контекстіндегі маңызы көрсетілген.

Summary

The article reveals the image of the protagonist of Mikhail Lermontov's novel "The Hero of Our Time". The author, relying on the psychological features and relationships of the hero with others, reveals the complexity and versatility of Pechorin's image. The paper also analyzes the symbolism and motifs that play an important role in the writer's work. The article also considers the influence of the novel "A Hero of Our Time" on the development of Russian literature, emphasizes its importance for the literary heritage and cultural context of the XIX century.

В статье раскрывается образ главного героя романа Михаила Лермонтова «Герой нашего времени». Автор, опираясь на психологические особенности и взаимоотношения героя с окружающими, раскрывает сложность и многогранность образа Печорина. Также в работе анализируется символика и мотивы, играющие важную роль в творчестве писателя. В статье также рассматривается влияние романа «Герой нашего времени» на развитие русской литературы, подчёркивается его значение для литературного наследия и культурного контекста XIX века.

Михаил Юрьевич Лермонтов, выдающаяся фигура в русской литературе, оставил неизгладимый след своим основополагающим произведением «Герой нашего времени». Этот роман, опубликованный в 1840 году, предлагая провокационное исследование архетипа героя через загадочную фигуру Печорина, является краеугольным камнем русского романтизма. В литературном ландшафте, населённом идеализированными героями, Лермонтов, представляя главного героя, который не поддаётся простой категоризации, осмеливается бросить вызов условностям,.

Печорин предстаёт как сложный и многогранный персонаж, воплощающий в себе и обаяние, и неоднозначность героя. В отличие от доблестных рыцарей или благородных воинов традиционной литературы, героизм Печорина омрачен моральной двусмысленностью, цинизмом и чувством отстранённости. Его безразличие к общественным нормам и неустанное стремление к личным желаниям отличали его от обычных героев своего времени.

В основе исследования Лермонтова лежит глубокая психологическая глубина, которая отличает «героя нашего времени» от его современников. Через самоанализ и самосознание Печорина Лермонтов раскрывает внутреннюю суматоху и экзистенциальную тревогу, терзающую психику героя. Внутренние конфликты Печорина отражают всеобщую борьбу между честолюбием и апатией, страстью и отстранённостью, предлагая читателям углубиться в сложности человеческого состояния.

Более того, Лермонтов использует Печорина как призму для критики социальной среды России XIX века. Разочарование Печорина в любви, чести и общественных условностях отражает экзистенциальный кризис русской аристократии, разрывающейся между традицией и современностью, стремлением и разочарованием.

В «Герое нашего времени» Лермонтова главный герой Печорин предстаёт пленительным воплощением антитетического героизма, бросающего вызов общепринятым в литературе представлениям о героизме. В отличие от архетипического героя, прославленного доблестью, благородством и самоотверженностью, характеру Печорина свойственны моральная двусмысленность, цинизм и эмоциональная отстранённость. Его действия часто бросают вызов общественным ожиданиям и моральным нормам, заставляя его идти по пути, который по своей сути противоречив и загадочен.

Безразличие Печорина к традиционным добродетелям делает его интригующей фигурой, увлекающей читателей в область, где героизм переопределяется через сложность и противоречие. Вместо того, чтобы воплощать идеализированный образ героизма, характер Печорина отражает суровые реалии человеческой натуры, где эгоистические желания и экзистенциальная тревога затмевают понятия чести и альтруизма.

Лермонтов проникает в психику своего главного героя, разгадывая пласты внутреннего смятения и экзистенциальной скуки Печорина. Через самоанализ и самосознание Печорин обнажает хрупкость и сложность человеческого состояния, предлагая заглянуть в тёмные уголки души.

Противоположный героизм Печорина служит острой критикой романтизированных идеалов героизма, распространённых в литературе. Представляя главного героя, который не поддаётся простой категоризации, Лермонтов призывает читателей пересмотреть свои представления о героизме и морали, предлагая им столкнуться со сложностями и противоречиями, присущими человеческому опыту.

В сфере «Героя нашего времени» героизм определяется не великими жестами или благородными поступками, а скорее внутренней борьбой и экзистенциальными дилеммами, с которыми сталкивается его загадочный главный герой. Противоположный героизм Печорина является свидетельством мастерства Лермонтова в изображении тонкостей человеческой натуры и непреходящей актуальности его литературного наследия.

В «Герое нашего времени» Лермонтова исследование психики главного героя Печорина раскрывает слои сложности, которые переопределяют традиционный архетип героя. Мастерский образ Лермонтова погружает в глубины человеческого сознания, раскрывая главного героя, разрывающегося между противоречивыми эмоциями и экзистенциальными дилеммами.

Самоанализ и самосознание Печорина позволяют проникнуть в бурный ландшафт его внутреннего мира. Его экзистенциальная тревога и эмоциональные потрясения служат призмой, через которую читатели могут изучить универсальное состояние человека, борясь с темами идентичности, цели и отчуждения.

Лермонтов использует различные повествовательные приёмы, чтобы разгадать психику героя, включая интроспективные монологи и интимные дневниковые записи. Благодаря этим литературным приёмам Печорин предстает сложным и многогранным персонажем, с жестокой честностью противостоящим своим собственным уязвимостям и неуверенности.

В основе психологической глубины Печорина лежит глубокое чувство разочарования и экзистенциальной скуки. Его экзистенциальный кризис отражает более широкое разочарование в обществе в России XIX века, когда главный герой пытается найти смысл и цель в мире, лишённом подлинной связи и аутентичности.

Более того, психологическая сложность Печорина выходит за пределы его литературного мира, находя отклик у читателей разных поколений. Его внутренние конфликты отражают универсальный человеческий опыт, предлагая читателям противостоять собственным страхам, желаниям и неуверенности.

В царстве «Героя нашего времени» психика героя служит полем битвы, где сталкиваются силы страсти и разума, амбиций и апатии. Через самоанализ и саморефлексию Печорина Лермонтов предлагает пронзительное исследование человеческого состояния, приглашая читателей углубиться в глубины собственного сознания и противостоять сложностям существования.

«Герой нашего времени» Михаила Юрьевича Лермонтова служит не только литературным исследованием архетипа героя, но и глубокой социальной критикой русского общества XIX века. Через главного героя Печорина Лермонтов бросает вызов господствующим в обществе нормам и ценностям, разоблачая лицемерие и моральное разложение, от которых страдает аристократическое общество.

Разочарование Печорина в любви, чести и общественных условностях отражает экзистенциальный кризис русского дворянства, разрывающегося между традицией и современностью. Его отчуждённость и отстранённость от ожиданий общества служат осуждающим обвинением аристократической элиты, раскрывая моральное банкротство и духовную пустоту, скрывающиеся под маской привилегий и престижа.

Более того, взаимодействие Печорина с другими персонажами подчёркивает присущие недостатки и противоречия социальной иерархии, где господствуют власть и статус. Манипулируя и эксплуатируя окружающих, Печорин обнажает скрытую напряжённость и неравенство, пронизывающее российское общество, проливая свет на моральную двусмысленность и этические компромиссы, которые характеризуют аристократическое общество.

В «Герое нашего времени» Лермонтов предлагает острую критику аристократического этос, призывая читателей противостоять несправедливости и неравенству, присущим иерархическому социальному порядку. Через разочарование и отчуждение Печорина Лермонтов раскрывает мрачные реалии российского общества, предлагая читателям задуматься о разрушительном воздействии привилегий и власти на человеческий дух.

Творение Михаила Юрьевича Лермонтова «Герой нашего времени» продолжает очаровывать публику из поколения в поколение, оставляя неизгладимый след в литературе и культуре. Сложный характер Печорина, отмеченный моральной двусмысленностью и экзистенциальной тревогой, находит отклик у современных читателей, борющихся с вопросами идентичности и аутентичности. Как вечный символ человеческого существования, Печорин выходит за пределы своего литературного происхождения, воплощая противоречия и сложности человеческого опыта. Благодаря своему непреходящему наследию антигерой Лермонтова побуждает к постоянным размышлениям о природе героизма, морали и социальных силах, которые формируют индивидуальную судьбу.

В «Герое нашего времени» М.Ю. Лермонтов представляет главного героя Печорина как загадочную личность, который бросает вызов общепринятым представлениям о героизме и морали. Благодаря психологической глубине, социальной критике и непреходящему наследию шедевр Лермонтова остаётся вечным исследованием человеческого состояния. Роман о Печорине остаётся свидетельством литературного гения Лермонтова и его способности создавать персонажей, выходящих за пределы времени и места. Продолжая читать «Героя нашего времени», читатели вспоминают о сложностях человеческой природы и непреходящей значимости великой литературы для освещения тонкостей человеческого опыта.

Литературы:

1. Архангельский А. Н. Герои классики: продлёнка для взрослых. – М.: АСТ, 2018.
2. Виноградов В. В. Стиль прозы Лермонтова // Литературное наследство. Т. 43/44: М. Ю. Лермонтов. Кн. I. – М.: Изд-во АН СССР, 1941. С. 517–628.
3. Гинзбург Л. Я. О психологический прозе. О литературном герое. СПб.: Азбука, Азбука-Аттикус, 2016.
4. М.Ю. Лермонтове (1917–1977 гг.) / сост. О.В. Миллер; ред. В.Н. Баскаков АН СССР. Ин-т рус. лит. (Пушк. дом). – Л.: Наука, 1980.

5. Богданова О.В. Современный взгляд на русскую литературу XIX – середины XX вв. / О.В. Богданова. – СПб.: ИПК Береста, 2017.

УДК 821.161.1

ОСОБЕННОСТИ ОТРАЖЕНИЯ ТРАГЕДИИ ГЕРОИНИ ПОВЕСТИ НИКОЛАЯ КАРАМЗИНА «БЕДНАЯ ЛИЗА»

Досмет Д. – студентка группы 170271
Научный руководитель: Абдыханов У. К. – к.ф.н., доцент
Южно-Казахстанский педагогический университет им. Ө. Жәнибеков, Шымкент

Түйін

Николай Михайлович Карамзиннің «Бедная Лиза» («Бишара Лиза») повесі XVIII ғасырдағы орыс әдебиетіндегі ең маңызды шығармалардың бірі болып қала береді. Бұл мақалада біз әлеуметтік қақтығыс пен психологиялық аспектілердің осы жұмыстағы сюжет пен кейіпкерлердің дамуына әсерін зерттейміз. Мәтінді талдау және әдеби сын теориясын талқылау арқылы біз «Бедная Лиза» («Бишара Лиза») әдеби шығарма ретіндегі құндылығын және оның орыс әдеби дәстүрі контекстіндегі маңыздылығын тереңірек түсінуге тырысамыз.

Summary

Nikolai Mikhailovich Karamzin's short story "Poor Liza" remains one of the most significant works in Russian literature of the XVIII century. In this article, we explore the impact of social conflict and psychological aspects on the development of the plot and characters in this work. Through the analysis of the text and discussion of the theory of literary criticism, we strive to understand more deeply the value of "Poor Lisa" as a literary work and its significance in the context of the Russian literary tradition.

Повесть «Бедная Лиза», написанная Николаем Михайловичем Карамзиным, стала одним из первых произведений сентиментализма в России. История любви бедной девушки и молодого дворянина завоевала сердца многих современников писателя и была воспринята с большим энтузиазмом. Произведение принесло беспрецедентную популярность 25-летнему писателю, совершенно неизвестному в то время.

«Бедная Лиза» – это рассказ, который никто в России не писал до Карамзина. Но новизна писателя заключается не только в выборе жанра, но и в направлении. Именно под этим повествованием закрепилось название первого произведения русского сентиментализма.

Сентиментализм зародился в Европе в XVII веке и был сосредоточен на чувственной стороне человеческой жизни. Проблемы разума и общества прошли через это направление, но эмоции, отношения между людьми стали приоритетом.

Николай Михайлович Карамзин (1766–1826) – русский писатель, историк, переводчик, критик и общественный деятель. Он является одним из выдающихся представителей русской литературы конца XVIII – начала XIX веков и считается основоположником русского сентиментализма. Писатель известен такими произведениями, как «Бедная Лиза», «Письма русского путешественника», «История государства Российского», которые оказали значительное влияние на развитие русской литературы и культуры. Кроме того, его работы в области историографии имели значение для исторической науки.

Повесть «Бедная Лиза» написана в 1792 году. В 1796 году повесть вышла отдельной книгой. «Бедная Лиза» потому и была принята русской публикой с таким восторгом, что в этом произведении Карамзин первый высказал «новое слово» – самоубийство героини.

История её создания связана с личной жизнью писателя и литературными тенденциями его времени. Карамзин в период написания «Бедной Лизы» переживал глубокую личную драму. Он был влюблён в женщину по имени Екатерина Волконская, но их отношения не были

одобрены обществом из-за социального неравенства. Этот опыт повлиял на создание рассказа о запретной и несчастной любви.

«Бедная Лиза» была написана в период расцвета сентиментализма в русской литературе. Это было время, когда авторы стремились к выражению чувственных переживаний, индивидуальности и возвышенных идеалов. В повести Карамзин подхватил эти темы, создавая образы героев, погружённых в мир страсти и страданий. Писатель также обращал внимание на социальные противоречия своего времени. В «Бедной Лизе» он поднял проблему неравенства и социального угнетения, представив двух главных героев, Лизу и Эраста, из разных социальных классов. И история Лизы кажется на первый взгляд простой и типичной для своего времени. Однако сквозь простоту повествования проникает сложность чувств и противоречий, которые характеризуют человеческую природу.

Лиза, преданная и чистая душой, видит в Эрасте воплощение своих мечтаний о счастье и любви. Она живёт в мире иллюзий и надежд, пока не сталкивается с жестокой реальностью: Эраст презирает Лизу за её низкое происхождение и отвергает её чувства. Этот конфликт между иллюзиями и реальностью является центральной темой повести, делая её актуальным и для современного читателя.

В «Бедной Лизе» Карамзин исследует не только индивидуальные переживания героини, но и общественные реалии своего времени. Противопоставление двух социальных классов – дворянства и крестьянства – становится источником конфликта и несчастья для главных персонажей. В этом конфликте Карамзин зримо демонстрирует разрыв между идеалами романтизма и суровой реальностью жизни.

Стиль повествования в «Бедной Лизе» отличается утончённостью и эмоциональной глубиной. Карамзин использует язык, насыщенный лирическими оборотами, чтобы передать внутренний мир героини и её глубокие переживания. Эта лирическая манера является одной из основных характеристик прозы сентиментализма, делая «Бедную Лизу» типичным представителем этого литературного направления. Однако за романтической завесой скрывается сложная картина социальных конфликтов и психологических драм.

Социальный конфликт является одним из центральных мотивов в «Бедной Лизе». Главная преграда на пути к счастью героев – это различие в социальном статусе. Лиза, принадлежащая к низшему слою общества, влюбляется в высокородного Эраста, что ведёт к беспощадному отвержению и несчастью.

Психологические аспекты в «Бедной Лизе» также играют важную роль в развитии сюжета. Лиза, будучи искренне влюблена в Эраста, сталкивается с болезненным разочарованием и утратой иллюзий о любви и справедливости. Её внутренний конфликт между надеждой и разочарованием отражает широкие социальные и психологические проблемы общества того времени.

В повести «Бедная Лиза» Николая Карамзина можно выделить несколько ключевых персонажей, каждый из которых обладает своими уникальными характеристиками и особенностями.

Главная героиня произведения Лиза, представительница простого народа. изображена как нежная, чистая и искренняя девушка, обладающая прекрасными моральными качествами. Девушка полна любви и преданности, отдавая своё сердце Эрасту. Внешне Лиза описывается как привлекательная и молодая девушка.

Эраст – представитель высшего общества. Он изображён как красивый и обаятельный молодой человек, но писатель изображает его эгоистом, который безразличен к чувствам Лизы. Он пренебрегает любовью девушки из-за её низкого происхождения и стремится выйти за пределы социальных ограничений.

Мать Лизы Матрёна, добрая и заботливая женщина, которая любит свою дочь и старается защитить её от жизненных трудностей. Матрёна является символом семейных ценностей и традиций, она представляет образ материнской заботы и жертвенной любви.

В повести также встречаются такие персонажи, как приятель Эраста, незнакомец в роще и другие, которые играют свою роль в развитии сюжета и создании атмосферы произведения.

Первая встреча Лизы и Эраста в происходит в городе, где Лиза случайно встречает молодого дворянина Эраста. Эта встреча имеет особое значение для развития сюжета и отношений между главными героями.

Лиза, простая деревенская девушка, пришла в Москву продавать цветы. где встретилась с красивым молодым человеком, Эрастом, который оказывался высокомерным и гордым дворянином. Он привлёк внимание Лизы своей внешностью и поведением.

Характеристики персонажей в «Бедной Лизе» обусловлены их социальным статусом, моральными устоями и психологическими особенностями. Эти персонажи вместе создают сложный и драматический сюжет повести, который продолжает трогать сердца читателей на протяжении многих поколений.

В повести «Бедная Лиза» Карамзина диалоги играют важную роль в раскрытии характеров персонажей, развитии сюжета и передаче эмоциональной окраски. Хотя в произведении диалогов не так много, они имеют свою значимость и влияют на восприятие текста.

Диалоги в «Бедной Лизе» помогают читателю лучше понять эмоциональное состояние героев, их отношения и внутренние конфликты. Они служат важным средством передачи смысла и глубины произведения.

Повесть завершается трагическим финалом для главной героини. После отказа Эраста Лиза погружается в глубокое отчаяние и решает покончить с собой. Она написала письмо своей матери, где излагает своё решение, и утопилась в реке.

Смерть Лизы подчёркивает трагичность судьбы девушки и невозможность счастья в её жизни из-за социальных барьеров. Это также выражает основную тему произведения – отражение социальной несправедливости и трагической судьбы простой, но искренней и чистой души.

«Бедная Лиза» оказала значительное влияние на развитие русской литературы. Темы любви, страдания и социальная несправедливость были вдохновением для многих писателей, которые продолжали исследовать эти темы в своих произведениях. Повесть также стала объектом внимания литературных исследований и критики, которые анализировали его содержание, структуру и символическое значение.

Повесть «Бедная Лиза» Карамзина остаётся одним из самых важных и узнаваемых произведений русской литературы, которое продолжает трогать сердца читателей своей глубокой эмоциональной силой и актуальностью тем, затронутых в нём.

Литература:

1. Бухаркин П. Е. О «Бедной Лизе» Н. М. Карамзина (Эраст и проблема типологии литературного героя) // XVIII век / отв. ред. Н. Д. Кочеткова. – СПб.: Наука, 1999.

2. Карамзин Н. М. Избранные сочинения: в 2 т. – М.: Худож. лит.; Л.: Худож. лит., 1964. Т. 1

3. Николай Михайлович Карамзин «Бедная Лиза» // https://vrnlib.ru/nikolaj-mixajlovich-karamzin-bednaya-liza/

4. Образ Лизы в одноимённой повести Н. М. Карамзина //https://kerchtt.ru/kk/portret-lizy-v-proizvedenii-bednaya-harakteristika-obraza-lizy-po/

УДК 821.512.122

«НҰРЫН, СЫРЫН КӨРУГЕ, КӨКІРЕГІНДЕ БОЛСЫН КӨЗ» (Абай)

Сатылханова Ә. – 170290-тобының студенті

Ғылыми жетекшісі: Абдыханов У. К. – ф.ғ.к., доцент

Ө. Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент

Аннотация

В статье рассматривается взаимосвязь русской и казахской литературы во второй половине XIX век. Автор раскрывает причину переводческой деятельности Абая, которая заключается в том, что поэт стремится раскрыть гуманные идеи европейской литературы, приобщить родной народ к общечеловеческой культуре. В работе показано, что Кунанбаев расширил свои темы и образы светом гуманистических идей и своим художественным владением европейской культурой по-новому создал национальный характер родного народа.

Summary

The article examines the relationship between Russian and Kazakh literature in the second half of the XIX century. The author reveals the reason for Abai's translation activity, which lies in the fact that the poet seeks to reveal the humane ideas of European literature, to introduce his native people to universal culture. The work shows that Kunanbayev expanded his themes and images with the light of humanistic ideas and, with his artistic mastery of European culture, created the national character of his native people in a new way.

Орыс мәдениеті Қиыр Шығыс пен Сібір, Кавказ бен Орта Азия, Солтүстік пен Волга жағалауындағы халықтары әдебиетінің дамуы мен өркендеуіне үлкен әсер етті. Даусыз, осы үрдісте маңызды ролін орыс жазушыларының – А. С. Пушкин, М. Ю. Лермонтов, И. А. Крылов, Л. Н. Толстой және басқалары – шығармаларын аударуы атқарды. Осы үдерісті әлемге әйгілі қырғыз жазушысы Ш. Т. Айтматов: «Турасын айту қажет: орыс әдебиеті болмағанда, қазақ, қырғыз, қарақалпақ және көптеген басқа да әдебиеттер болмас еді. Осы әдебиеттерге бұрынғы қоғамдық жағдайында өздігінен даму мен қазіргі деңгейге жету үшін, мүмкін, бірнеше ғасырлар керек болар еді. <…> Басқа ешбір әдебиет – ағылшын да, француз да, неміс те, американдық та – осындай тарихи игі миссияны орындай алмады» [1, 340-б.], – деп орыс әдебиетінің маңыздылығын қорытындылады.

Орыс мәдениетіне бағдарлану қазақ халқының абзал жандарының дәстүрлігі еді: Бөкей хандығының әміршісі Жәңгір, ақын М. Өтемісов, Ш. Ш. Уәлихановтың әжесі Айғаным, әкесі полковник Шыңғыс және оның ағалары мен інілері.

Орыс және қазақ әдебиеттерінің өзара байланысы XIX ғасырдың екінші жартысында гуманистер Ш. Уәлиханов, Ы. Алтынсарин және оның шәкірттері – қазақ мұғалімдері, А. Құнанбаев, оның балалары мен шәкірттері – Абай мектебінің өкілдері, ағарту қызметтерін жүргізген кезінде кеңейіп нығаяды. Алашорда жетекшісінің бірі Әлихан Бөкейханов: «Біз өз халқымызды мәдениетке араластыруында Шығысқа қарай бет бұрмаймыз. Біз Батысқа ұмтыламыз. Мәдениетті біз Ресей арқылы Батыстан аламыз», – деп жазған еді [2, 135-б.]. Қазіргі қазақстандық қоғамында XVIII ғ. бас алған XX ғасырда жалғастырылған ұлтаралық келісім мен халықтардың рухани және мәдениет бірлік принципі сақталынып келеді.

Абай Құнанбаев (1845–1904) – ақын, жазушы, композитор, ағартушы, ойшыл, гуманист, қоғам қайраткері, қазақ жазу әдебиетінің қалаушысының бірі және оның бірінші классигі, туған қазақ мәдениетін қайта құруында орыс мәдениетімен жақындату рухында ұстанушы. Ақын XIX ғасырдың 80-ші жылдарында орыс классиктерінің шығармаларын аудара бастайды. Сонымен, қазақ поэзиясына жаңа, қуатты, игілікті әсер ететін орыс классикалық әдебиеті қосылды.

Абай, Семей қаласындағы медресе оқушысы, он екі жасында бірнеше ай бойы орыс мектебіне жасырын түрде барып жүрді. Мүмкін, сол кезде сезікті түрде тек діни білім алу ұмтылыс ғана қозғау салмаған шығар. 70-ші жылдары ол орыс және орыс тіліне аударылған еуропалық жазушыларының шығармаларын мақсатты түрде оқи бастады. Әрине, осы үрдіс қазақ ақынның шығармашылығына әсер етпеуі мүмкін емес. Абайдың поэтикасына жаңа классикалық стильді жасайтын орыс классикалық әдебиетінің игілігі әсер етті. Жаңа классикалық стиль жазба әдебиетке, жаңа құралдар мен тәсілдерді өрнектеуге және жаңа көркем әдістерге қажет. Ақын көзқарасының қалыптасуына тағдардың айдауымен Семейге келіп, Абайдың ең жақсы достары болған, Қазақстанда орыс және еуропалық мәдениетін таратушы орыс интеллигенциясы өкілдері де – Е. П. Михаэлис, Н. И. Долгополов, А. В. Леонтьев, Н. Я. Коншин, С. С. Гросс және басқалары – ықпал етті.

Орыс достары көрсеткеніндей, А. Құнанбаев жүйелі түрде Г. Спенсер мен Б. Спинозаның философиясын оқыды, Ч. Дарвиннің ілімімен қызыққан. Семей қаласындағы Н. В. Гоголь атындағы кітапханасында Гомер, Платон, Д. Льюис, Дж. Милль, Г. Бокль, Б. Спиноза, Г. Спенсер, Г. Дрэпер, Ф. Рабле, М. Монтень, С. Смайльс, Н. Карамзин, Г. Лессинг, Д. Рикардо, Ф. Кольб, А. Уоллэстердің кітаптары, «Орыс поэзиясындағы философиялық ағымдары» (құрастырушы П. Перцов) жинағы, «Современник» («Замандас»), «Вестник Европы» («Еуропа хабаршысы»), «Северный вестник» («Солтүстік хабаршысы») мәдениет, тарих, саясат бойынша журналдары және басқа да басылымдарымен жинақталған еді.

А. Құнанбаев қысқа уақыттың ішінде А. Пушкиннің өлең үндесін ұғынуына жетті, және қазақ ақынның поэзиясы қарапайымдылыққа, нәзіктілікке, табиғилыққа және сұлулыққа иеленеді. Ф. Достоевский: «Пушкин бірінші болып дербес және саналы орыс тілімен сөйлей бастады», – деп жазған еді [3, 130-б.]. Абай, өзінің ұстазы сияқты, стильдің айрықша көркемдік

сезіміне қабілетті болатын, ол одан барынша семантикалық мүмкіндікті шығара алды: әр сөзді көп мағыналық әсерлілік күшіне байланысты өзінің қауымдастығымен ауыстырады.

XIX ғ. екінші жартысында – XX ғ. басында қазақ қоғамы қазірге қарағанда басқа жағдайда болған еді. Қазақ мәдениеті әлем мәдениеттік үрдістің бір бөлшегі ретінде дамыды, бірақ мал шаруашылығымен айналысу мен көшпелі тұрмысына байланысты өзінің ерекшеліктері бар еді. Қазақ қоғамында еуропалық білімі бар топ пайда болғанына қарамастан, халықтың этикалық, эстетикалық, моральдік түсініктері, Қазақстандағы экономикалық қатынастар өткен ғасырлардың деңгейінде қалды. Осының бәрі қазақ ойшылын уайымдатпауы мүмкін емес. Келешектегі үміттерін ол туған халқын орыс мәдениетіне қарастыруымен байланыстыратын, сол арқылы жалпы адамзаттық мәдениетке қосуын мақсат етті. Осындай жағдайлар қазақ ақынның аудармамен айналысу себебінің бірі болар.

Аудару үшін Құнанбаев өзінің ойына үн қосатын, оны өзінше толқытатын шығармаларды ғана алатын. Қазақ ақынның авторды немесе шығарманы аудару нысаны ретінде таңдауының өзі қызықты оқиға, осы әдеби бағытты сипаттайтын белгілі тарихи мақсат пен көркем талғамы мен белгісі болады.

Абайдың көркем аудармасының нәтижесінде қазақ халқы А. Пушкин, М. Лермонтов, И. Крылов, Л. Толстой, И. Гёте, Дж. Байрон, Ф. Шиллер, А. Мицкевич, И. Буниндердің шығармаларымен таныса бастады.

Құнанбаев орыс және еуропалық ақиқатын көркем түрде меңгеруімен өзінің тақырыптары мен образдарын гуманистік идеяларының шырағымен кеңейтіп, туған халқының ұлттық мінезін жаңадан жасады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Айтматов Ч. Т. Айтматов Ч.Т. В соавторстве с землёю и водою. Очерки, статьи… – Фрунзе, Кыргызстан, 1978.

2. Букейханов А. Абай (Ибрагим) Кунанбаев (некролог) // Абай и архив. – Алматы, 1995.

3. Достоевский Ф. Пушкинская речь // Достоевский Ф. Полное собрание сочинений. Т. 26. – Л.: Наука, 1984.

УДК 821.161.1

АНТОН ЧЕХОВТЫҢ ШАҒЫН ФОРМАДАҒЫ ҚОҒАМНЫҢ АДАМГЕРШІЛІК ДҮНИЕСІН АШУЫНДАҒЫ ШЕБЕРЛІГІ

Абзал А. – студентка группы 170290
Ғылыми жетекшісі: Абдыханов У. К. – ф.ғ.к., доцент
Ө. Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент

Түйін

В статье рассмотривается вопросы мастерства А. П. Чехова; рассказы писателя, несмотря на малые формы, ставят сложные проблемы, подобно большим эпическим жанрам. Рассказы тщательно обрабатываются прозаиком по сюжетной структуре и становятся жанром большой литературы. Автор раскрыла методы проникновения Чехова в глубины человеческой души, каким тонким и искусным психологом он был, создавший многообразный мир нравственной жизни общества во времена писателя.

Summary

The article examines the skill of A. P. Chekhov, whose stories, despite their small forms, pose the same serious problems as the large epic forms, they receive from the writer a careful treatment in their plot structure, becomes a genre of great literature. The student revealed Chekhov's methods and means of penetrating into the depths of the human soul, what a subtle and skillful psychologist he was, who created a diverse world of moral life in his contemporary society.

Антон Павлович Чехов бірде-бір роман жазған жоқ. Чеховтың шағын форманың шебері ретінде дамуы мәселесімен А. В. Кулешов [1], А. П. Чудаков [2], М. П. Громов [3], Л. М. Цилевич [4] сияқты зерттеушілер айналысты. Орыс әдебиетінде әңгімелер үлкен жанрлар, повестер мен романдар, пайда болғаннан кейін дами бастады. Үлкен көлемді шығармалар әдебиеттің біршама «жоғары» жанрлары болып табылады, олар тек прозаның дамуымен ғана емес, сонымен бірге поэзия, эпос, поэма мен балладалардың барлық алдыңғы дамуымен дайындалды. Прозада әңгіме ұзақ уақыт бойы «төменгі» жанр болды; ең жақсы жағдайда оған оқиғалардың таза сыртқы тізбегі бар фантастикалық, шытырман оқиғалы мазмұны бар, жеңіл саяси жанр ретінде назар аударылды.

XIX ғасырдың 60-70 жылдарында орыс әдебиетінің жетекші жанры роман болды, онда адамгершілік, қоғамдық өмір көрінісі, күрделі әлеуметтік және моральдық мәселелерді шешетін кейіпкерлердің кең эпикалық суреттері еді. Сол кезде орыс романының көрнекті шеберлері И. С. Тургенев, Ф. М. Достоевский, Л. Н.Толстой, И. А. Гончаров болды. 80-ші жылдарға қарай романда күйзеліс байқалынды, ол төмендей бастады. Кең эпикалық форманың ыдырауы әңгіме жанрын алға шығарды. Бірақ Чеховтың әңгімелері бұрынғы эпикалық формалар сияқты күрделі проблемаларды тудырады. Әңгіме өзінің сюжеттік құрылымында мұқият өңделеді және үлкен әдебиеттің жанрына айналады.

В. И. Кулешов А. П. Чеховтың шағын формада байыпты ашуда жоғары шеберлікке қол жеткізгенін атап өтеді. 80-ші жылдардың екінші жартысында көпшілік алдында айқын табысқа ие болғанымен, оның жинақтары бірінен соң бірі жарық көргенде – «Әр-түрлі әңгімелер» («Пёстрые рассказы», 1886), «Ымыртта» («В сумерках», 1887), «Әңгімелер» («Рассказы», 1888) – Чехов әуре-сарсаңға түсе, шағын тақырыптарда тұншыға бастады, роман жазуға асықты, барлық шығармашылықтың «жалпы, жетекші идеясын» іздей бастайды [1, б. 56-б.].

Өзінің көркемдік стилін іздеуде, өзіне деген өткір наразылығын сезінген Чехов 1888 жылы былай деп жазды: «Әңгіме жасағанда, сіз еріксіз, ең алдымен, оның шеңберіне алаңдайсыз: кейіпкерлер мен жартылай кейіпкерлер жиынтығынан сіз тек қана бір адамды – әйелін немесе күйеуін – аласыз, және бұл адамды аяға қойып, сіз оны ғана бейнелейсіз, сіз оны баса көрсетесіз, ал қалғанын шағын тиын сияқты аяға шашыратасыз; ол аспан күмбезі сияты болады: бір үлкен ай және оның айналасында кішкентай жұлдыздар жиынтығы. Айдың бейнесі шықпайды, дегенімен оны басқа жұлдыздардың бейнелері көрінсе ғана түсінуге болады, ал жұлдыздар өңделіп шығарылмаған. Ал менікі әдебиет емес, басқа нәрсені жасау болып тұр (Тришканың шекпенін тігу сияқты нәрсе). Не істеу керек? Мен білмеймін де білмеймін. Уақыттың емдеу қасиетіне сүйенемін» [5].

Ал Чехов өзінің көзқарасына, әңгіме құрастырудың дамыған жүйесіне адал болып қалды. Ізденімпаз қаламгердің шеберлігі шығармадан шығармаға арта түскен бұл жүйеге әлеуметтік астар мен терең психологиялық талдау табиғи сәйкес келеді. Кейіпкерлердің мінездері сол дәуірдің қоғамдық-тарихи келбетінің көрінісі және жалпы адамзаттық ұстанымның беталасы ретінде тереңірек ұғына бастады. Бұл Пушкиннің әңгіме айту дәстүрінде көрінеді.

Чеховтың кейіпкерплерінің өмірін, жүріс-тұрысын бақылай отырып, жазушының адам жанының тереңіне қалай бойлай білгендігін, қандай нәзік, шебер психолог болғанын көреміз. Прозашы жеңіл, қарапайым және түсінікті жазады, оқу қиын емес. В. В. Маяковский Чехов стилінің қарапайымдылығы мен Лев Толстойдың ұзақ сөз тіркестерін қарама-қарсы қоя отырып: «Ал енді ондаған сөйлемдердің орнына бірнеше сөз тіркестері пайда болды» [5]. Чеховтың тілі «сәлеметсіз бе» дегендей нақтылы, «маған бір стақан шай беріңіз» дегендей қарапайым.

Бұл қарапайымдылық Чеховтың әңгімелері, повестері мен пьесаларының тіліне ғана емес, оның шығармаларының сюжетіне де әсер етті. Күлкілі новеллалардағы оқиғалардың айқын да жігерлі қимылы, жетілген прозадағы іс-әрекеттің дәйекті түрде өрбуі, пьесалардағы іс-әрекеттің дәйекті дамуы – Чеховтың сюжеттері де «қауіпті бұрылыстарсыз» және оқырманның қиялын таң қалдыратын жағдайлардың өлім-жітімсіз үйлесімісіз жайбарақат

өрбиді [6, 19-б.]. Горькийдің Чеховқа айтқан сөздері де дәл осындай мағынада болды: «Сіз не істеп жатқаныңызды білесіз бе? Реализмді жоққа шығарып жатырсыз... Осы күнге дейін сізден басқа ары ешкім жүре алмайды... [4, с. 22].

Л. Цилевич Чехов сюжетінің күрделі қарапайымдылығы туралы жазады және бұл жазушының жаңашылдығын, XIX ғасырдағы реалистік прозада қалыптасқан сюжеттік құрылымдардың жаңа көркемдік қасиеттермен байығанын көрсетеді. Мұны Чеховтың ең сезімтал, көреген замандастары сезінген, жазған, айтқан. В. Г. Короленко Чеховтың «реализмнен асқаны» туралы жазды – бұл жазушының реализм шегінен шығуы емес, оны байыту дегенді білдіреді. Горькийдің Чеховқа айтқан сөздері де дәл осындай мағынада болды: «Сіз не істеп жатқаныңызды білесіз бе? Сіз реализмді жоққа шығарып жатырсыз... Осы күнге дейін сізден ары ешкім жүре алмай жатыр... [4, 22-б.].

Чехов оқиғаларды ретроспективті сипаттауға, оларды уақыт бойынша орнын ауыстыруға сирек жүгінеді. Ол оқиғалардың хронологиялық тізбегінен ауытқуға кәдімгі баяндаушыдан басқа, басқа кейіпкерлермен өмірдегі қандай да бір оқиға туралы естеліктерімен бөлісетін кейіпкер-әңгімеші бар шығармаларда ғана жол береді [6, 25-б.]

Екі аңшы, гимназия мұғалімі Буркин мен мал дәрігері Иван Иванович Чимша-Ғималайскийді түн басып қалды, олар ауыл басшысының қорасына жайғасып, әңгімелерін ары жалғастырды. Мұғалім өзінің бұрынғы әріптесі Беликов туралы әңгімесін есіне алады. Бұл «Құндақтаулы адам» («Человек в футляре») әңгімесінің негізгі мазмұны.

Тағы бір жолы аңшылар жолда нөсер жаңбырға түсіп қалады да, олар одан помещик Алёхиннің мекенін паналап, естеліктерін жалғастырады – Чимша-Гималайскийдің («Қарлыған» – «Крыжовник») арманы неге айналғаны туралы әңгімелейді, ал Алёхин Анна Алексеевнаға деген махаббаты туралы айтады («Махаббат туралы» – «О любви»). Үш оқиға да өткен шақта орын алады, ал қазіргі уақыт тек естеліктерді тудырады [6, 24-б.]

«Адам оның қандай екенін көрсеткенде ғана жақсарады», – деген Чехов. Кейіпкердің рухани-адамгершілік таңдауы, адамның өз тағдыры үшін жауапкершілігі, қоғамның арсыздығын әшкерелеу жазушының шығармашылығындағы басты нәрсені құрайды. Ол дөрекілік пен тоғышарлықты, ең алдымен, бүкіл адамзатты толғандыратын мәселелерге немқұрайлы қарағаны үшін, арамтамақтық пен тоқырауға ұшырағанын жек көрді.

Чехов өз әңгімелерінде, әдетте, жеке адамның өмірін бақылауға тырысады. Жазушы дөрекі, жалмауыз ортаның әсерінен кейіпкерлерінің көзқарастары, сенімдері, сайып келгенде, өмірінің қалай өзгеретінін көрсете білді. Чеховтың пікірінше, әр адам өз тағдыры үшін жауапты және оның таңдауына ешқандай өмірлік ыңғайлылық әсер етпеуі керек. Жазушының жасаған дүниесі әлеуметтік жағынан алуан түрлі: шенеуніктер, тоғышарлар, көпестер, шаруалар, діни басылары, студенттер, зиялы қауым және астаналық пен жеке қонысты дворяндықтар. Сондықтан оның құрған өз кезіндегі орыс қоғамының адамгершілік өмір әлемі де сан алуан.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Кулешов В. И. Жизнь и творчество А.П. Чехова. – М., 1986.
2. Чудаков А.П. Антон Павлович Чехов. – М., 1987.
3. Громов М. П. Книга о Чехове.. – М.: Современник, 1989. – С. 384.
4. Цилевич Л.М. Сюжет Чеховского рассказа. – Рига, 1976.
5. http://chehov-lit.ru/chehov/letters/1888-1889/letter-515.htm
6. Полоцкая Э. С. Пути чеховских героев. – М., 1983.

УДК 821.512.122

АБАЙ МЕН ЛЕРМОНТОВТЫҢ ПОЭЗИЯСЫ: ӨЗ ЖҮРЕГІНЕ, ХАЛЫҚТЫҢ РУХЫНА ЕРЕКШЕ ЖАҚЫН

Сырлыбай Д. – 170290-тобының студенті

Ғылыми жетекшісі: Абдыханов У. К. – ф.ғ.к., доцент

Ө. Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент

Аннотация

В статье раскрывается, что творческое многоязычие имеет большое значение для взаимодействия и взаимообогащения языков, литератур и культур народов. Автор в этом аспекте рассматривает переводы великого казахского гуманиста, философа, поэта, переводчика Абая. В работе отражено, что в переводах Кунанбаева творчества Лермонтова обнаруживается духовное созвучие к нему. чувствуется в них близость к своему сердцу, к духу народа, особое соответствие к своему социально-эмоциональному состоянию.

Summary

The article reveals that creative multilingualism is of great importance for the interaction and mutual enrichment of languages, literatures and cultures of peoples. In this aspect, the author examines the translations of the great Kazakh humanist, philosopher, poet, translator Abai. The work reflects that in Kunanbaev's translations of Lermontov's work, a spiritual consonance to him is revealed. they feel close to their hearts, to the spirit of the people, and a special correspondence to their socio-emotional state.

Көптілді шығармашылық халықтардың тілдері, әдебиеттері мен мәдениеттерінің өзара байланысы мен өзара байытылуы үшін үлкен маңызға ие. Аударманың пайда болуы адамзаттың озық өкілдерінің өз этникалық тобын басқа мәдениеттерімен және рухани әлемімен таныстыруға деген табиғи ұмтылысының болғандығында. Ұлттық әдебиеттердің бір-біріне ықпалын тигізіп, бір-бірін байытуының жетекшісі де, жарастырушысы да, аудармашылық идеялары осыдан туған. Көркем аударма қазіргі әдеби процестің құрамдас бөлігі болып табылады. Бір айта кетерлігі, көрнекті жасампаздардың көркем туындылары халықтың рухани мұрасының қазынасын толықтырып келеді.

В Белинский А. Пушкин мен М. Лермонтовтың келешек аудармашыларының алдында: «Олардың шығармаларын өлеңмен аудару қажет, ол үшін қандай талант болу керек», – деп мәселе көтерген еді. [1, 90-б.]. Абай Құнанбаевтың әлем классиктерін аударуы көркемдік құндылығымен орыс сыншының талаптарына сай келеді. Аудармалардың көбісі қазақ ақынның өзіндік шығармашылығы классикалық деңгейіне жеткен, талантының өркендеу кезінде (XIX ғ. тоқсаныншы жылдары) жасалынды.

Адам туындыларының ұлылығын түсінуге, ұғынуға, сезінуге, түсіндіруге тек салыстыру арқылы болады. Абайдың замандастары мен XXI ғасырдың оқырмандарын М. Лермонтов пен А. Құнанбаевтың музаларының заңды туыстық тақырыбы толғандырады, яғни олардың шығармашылығын салыстыруы философиялық, эстетикалық үндестік, поэтикалық рухының бірлігі, А. Пушкин атағандай, «ғажайып ұн, сезім мен ойдың» одағы тұрғысында жүргізу керек.

А. Құнанбаев аударуды М. Лермонтовтың 1837 жылы Бородино айқасының 25 жылдығына арнап жазған «Бородино» өлеңімен бастайды. Орыс армиясы атақты фельдмаршалы М. Кутузов басқаруымен 1812 ж. Бородино жазығында Наполеонды жеңіп, кейін бүкіл Еуропаны француз императорының езгісінен құтқарды. Еуропаның барлық халықтары мен әміршілері Ресейге үлкен ризашылық білдірген еді. Лермонтов өзі қоршаған адамдарды 1812 жылы қаһарман дәуірі күндеріндегі сияқты қуатты және намысқор болғанын қалайтыны Абайдың XIX ғ. 80-ші жылдарындағы ой шабытына келіп тұрған еді.

Абай Пушкиннің «Евгений Онегин» поэмасынан үзінділерін, Иван Алексеевич Буниннің «Не пугай меня грозою» («Қорқытпа мені дауылдан») реалистік лирикалық өлеңін аударды. И. Буниннің өлеңін аударуында ақынның дүшпандық жағдайдан құтылу амалын азапты іздеп жүрген лирикалық образы көрінеді:

Не пугай меня грозою:
Весел грохот вешних бурь!
После бури над землёю
Светит радостный лазурь…

Қорқытпа мені дауылдан,
Дүрілдеп тұрса тау мен сай,
Шатырлап тұрған жауыннан,
Жарқылдап тұрса түскен жай.

Соңы Абайға сипатты өмір мағнасы туралы толғанушылығымен беріледі:

Но страшит меня ненастье:
Горько думать, что пройдёт
Жизнь без горя и без счастья,
В суете дневных забот...
Қорқытпайды қар мен мұз,
Өзге нәрсе қорқытты,
Ойсыз, доссыз, бақытсыз,
Жыбырлақпен өмір өтті.

Орыс ақындарының ішінен Құнанбаевты аса қызықтыратыны Лермонтов еді. Лермонтовтың поэзиясы оның барлық саналы жылдарында тартымды болған еді. Ол Лермонтовтың 37 өлеңін, проза мен поэмаларының үзінділерін аударды. Идеялық бағыты, сарыны, сипаты жағынан Лермонтовтың жырларына Абайдың көптеген өзіндік шығармалары да жақын («Желсіз түнде жарық ай», «Күн артынан күн туар», «Ауру жүрек ақырын соғады жай» және басқалары). Орыс ақынның кейбір өлеңдері Құнанбаевты соншалықты толғандырады, ол аударудың бірнеше нұсқаларын береді. Осындайларға «Қасиетті дұға» және «Дұға» деп жаңғыртылған Лермонтовтың «И скучно, и грустно» немесе «В минуту жизни трудную» атты өлеңдері.

Абайдың Лермонтовқа жүгінген шығармаларының ішінде саяси сарындары «Бородино», «Дума», «На буйном пиршестве задумчив он сидел», пейзаждық лирикалық «Из Гёте» («Горные вершины», «Қараңғы түнде тау қалғып»), «Дары Терека» («Теректің сыйы»), Утёс» («Жартас»), «Парус» («Жалау»), поэзияның азаматтық ролін ашатын «Не верь себе» («Өзіңе сенбе, жас ойшыл»), «Кинжал» («Қанжар»), «Журналист, читатель и писатель» өлеңдерін кездестіреміз. Құнанбаевтың аудармаларының көбісі автордың лирикалық әсерленушілігін көрсетеді және олар Абайға туыстас өлеңдер: «Еврейская мелодия», «Пленный рыцарь», «И скучно, и грустно», «Нет, я не требую внимания», «Я не хочу, чтоб свет узнал», «В минуту жизни трудную», «Выхожу один я на дорогу», «Звуки», «Вадим» повесі мен «Демон» поэмасы. Осы шығармаларды Абай нағыз ақындық ынта-жігерімен, мазмұны мен формасына жан-тәнімен енушілікпен тамаша аударды. «Лермонтовтың музасының рухы мен ерекшелігі кемел жасқа келген Абай ілтипатпен көңіл бөліп сезген еді», – деп айрықша бағалайды атақты қазақстандық жазушысы және аудармашысы Г. Бельгер [2, 213-б].

А. Құнанбаев шығармашылығын зерттеушілерінің қатарында М. О. Әуезов [3], З. Ахметов [4], М. Қаратаевтардың [5] еңбектерін атауға болады. Олар өздерінің зерттеулерінде Гёте, М. Лермонтов және А. Құнанбайевтың шығармашылықтарында байланыс мәселелерін қарастырады.

Абай М. Лермонтовтың шығармаларының сарыны ұқсастығымен, ниеттерінің үндесуімен қызықтырды. «Үндесу... Үндесу барлық нәрседе. Табиғатта. Музыкада. Поэзияда. Асқақ құштарлықта және игілікті әуесқойлықта. Жұрттың көңілінде. Адамдардың сөздерінде. Бейнелі сөздерде қасиетті қуат бар», – деп жазған еді Лермонтов «ғажайын үн, сезім мен ойдың» одағы туралы [7, 179-б]. З. Ахметов та: «Асырғандық болмас, Абай Лермонтовтың поэзиясына айрықша күйзеліспен қарайтын еді. Оның ықыласы орыс ақынына айрықша жақын еді. Абай орыс поэзиясын ұғынып, ұнатты және ерекше рухани үндестікті М. Лермонтовке нақ білдірген еді» [4, 177-б], – деп жазды. Әрине, ұлы ақындардың керемет рухани байланысы шынайы түрде бар және өмірде көрінеді. Лермонтов пен Құнанбаев өз дәуірлерінің білдірушісі еді, олар заманның рухын кейіптейді. Осымен екі ақынның үндестігі, ықыластарының жақындығы түсіндіріледі. Осы үйлесімділікте ақындардың қоршаған ортаға, дәуірге, халыққа деген көзқарасы білінеді.

Құнанбаев Лермонтовтың шығармаларын өз болмысын бейнелейтіндей қабылдайды. «Лермонтов сияқты ақындардың өлеңдерін Абай қазақ тіліне тек сырт жағынан ұнауымен ғана аудармайды, – деп белгілейді М. О. Әуезов. – Ол сол өлеңдерде өз жүрегіне, халықтың рухына, өзінің әлеуметтік-эмоциялық жағдайы мен қиялына ерекше жақын екендігін сезінеді. Сондықтан аудармалар мұңды реніш, ақынның өз жүрегінің тынышсыз соғуы болып шығады» [3, 55-б].

Қазақ ақыны аудару үшін Лермонтовтың шығармашылығына тән сырлы шығармаларды таңдайды. Сол өлеңдерінде ол өзінің толғаныстарын, күдіктерін сезеді, орыс қоғамының XIX ғ. 30–40 жылдарындағы шын сипаттамаларын көретін, шеберліктің үлгісін алатын.

Құнанбаев аудармаларында түпнұсқаның негізгі ерекшелілігін мәпелеп сақтап, Лермонтовтың музасының идеялық-көркемдік мазмұны мен ерекшелілігін, орыс ақынның «талдау рухын, зерттеуге іркілмес ұмтылысын, құштарлығын, қастық пен махаббатқа толы ойлауын» (Белинский) жеткізе алды.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Белинский В. Г. Собрание сочинений. – М., Гослитиздат, 1948. – Т. 10.
2. Бельгер Г. Земные избранники (Гёте и Абай): Литературно-критические очерки-эссе. – А.: Жазушы, 1995.
3. Әуезов М.О. Әр жылдар ойлары. – Алматы, 1959.

4. Ахметов З. Абай и Лермонтов: Эссе. – Алматы: Орда, 2008.
5. Каратаев М. Мировоззрение и мастерство. Книга статей и литературных портретов. – А-А.: Жазушы, 1965.
6. Лермонтов М.Ю. Сочинения в двух томах. Т.1. / Сост. И.С. Чистова. – М.: Правда, 1988.

ҚАЗАҚ ТІЛІ ПӘНІН ОҚЫТУДА САРАЛАУ ТАПСЫРМАЛАРЫН ҚАРАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІЛІ

Дайрабаева Ажар Айдарбекқызы
Түркістан облысы Кентау қаласы "Ы.Алтынсарин атындағы №1 мектеп-гимназия" коммуналдық мемлекеттік мекемесінің қазақ тілі мен қазақ әдебиеті пәні мұғалімі

Резюме

В данной статье рассматривается эффективность сравнения дифференциационных задач при обучении казахском языку

Summary

This article examines the effecivess of comparing differentiation tasks in teaching the Kazakh language

XXI ғасырдың адамы - жаратылыстану мен гуманитарлық ғылымдар бойынша ой-өрісі кең, жан-дүниесі бай, ұлттық менталитеті жоғары, адамдармен, қоршаған ортамен дұрыс қарым-қатынас жасай алатын, басқаның пікірімен санасатын, кез келген қиын жағдайдан шығудың жолын таба білетін, жауапкершілік сезімі жоғары, қоғамда белгілі бір рөл атқаратын, қайталанбайтын дара тұлға болуы тиіс. Мұндай жеке тұлға болып қалыптасуына мектеп қабырғасынан алатын тәрбиесі мен білімі басты орында тұрады. Балаға мектептен берілетін ұлттық білім үлгісінің басты бағыты – адамды қоғамның ең негізгі құндылығы ретінде тану, сол арқылы оның рухани жан дүниесінің баюына, шығармашылық еркіндігі мен белсенділігінің қалыптасуына жағдай жасау, мүмкіндік беру. Осы бағытта білім беру үшін мектептегі пәндерді оқушының танымдық белсенділігін қалыптастыруға бағыттаудың бүгінгі күннің басты талаптарының бірі екендігі баршаға аян. Баланың танымдық белсенділігін, дүниетанымын қалыптастыру әр сабақтың мазмұнында болуы керек. Балаға әр пән бойынша берілетін білім мазмұнында осы нәрселер басты орында тұруы керек. Ол үшін мұғалім өз міндетін шығармашылықпен атқарып, әр сабақта оқытудың түрлі тәсілдерін орнымен қолдана білуі керек. Осындай мақсатқа бағытталған тәсілдердің бірі- саралау тапсырмалары арқылы оқыту.

Ең біріншіден, жалпы саралау тапсырмалары дегеніміз не, оның қолданылатын орны қайда, мақсаты қандай, нәтижесі қалай болмақ деген сұрақтарға жауап іздеп көрелік.

XX ғасырдың 20-жылдары кеңестік, шетелдік, яғни әлемдік педагогикада саралап оқыту туралы зерттеулер қарастырыла бастады.

Біздің алаш зиялыларының педагогикалық ой-тұжырымдарын қарап отырсақ, бұл мәселе назардан тыс қалмаған. Алаш зиялыларының еңбектерінде баланың жас ерекшеліктері, олардың қажеттіліктері туралы тұжырымдарын көруге болады. Мысалы, Мағжан Жұмабаевтің «Педагогика» атты еңбегінде: «Баланың әсерленуі, суреттеу, ойлау һәм сезінуі ержеткен адамнан әжептәуір басқа. Баланың бұл жан кәрістерінің әрқайсысының жеке-жеке алғанда басқалығы болған сықылды, бұлардың бәрін тұтас алғанда да басқалық бар» - делінген [1]. Осы оймен пікірлес Ахмет Байтұрсынұлында: «Бала білімді тәжірибе арқылы өздігінен алу керек. Мұғалімнің қызметі оның біліміне шеберлігінің керек орны, өздігінен алатын тәжірибелі білімнің ұзақ жолын қысқарту үшін, сол жолдан балалар қиналмай өту үшін, балаға жұмысты әліне шағындап беруі мен бетін белгілеген мақсатқа түзеп отыру керек» [2, 336 б.], – дейді. Алаш зиялыларының еңбектерінде дәл қазіргідей «саралап оқыту, саралау тапсырмалары» деген термин қолданылмағанымен, пікірлері осы қазіргі зерттеулердегі «саралап оқыту», «тапсырмаларды саралап беру» деген ұғымдармен сабақтасып жатыр.

Қазіргі жаһандану, бүгінгі жаңалықтың ертеңгі тарихқа тез айналып жатқан заманында балалардың жас ерекшелігіне сай білім мазмұнын меңгеруі, қабылдауы, олардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру мұғалімнің алдына үлкен жауапкершілікті жүктейді. Әр балаға жеке индивид деп қарайтын болсақ, оларға берілетін білім мазмұны бірдей болғанымен, берілу жолдары әр

түрлі болуды қажет етеді екен. Себебі, бүгінгі күннің өзекті мәселесі, әр баланың танымы, қызығушылығы, қабылдауы әр басқа болғандықтан мұғалімнің баламен жүргізетін жұмысы да жан-жақтылықты, шығармашылықты талап етеді. Бұл бүгінгі күннің өзекті мәселесіне айналып отыр. Өзекті дейтін себебіміз әр баланың өзіндік даму ерекшелігі бар. Сондықтан да біз қазіргі таңда барлық баланы бірдей әдіспен оқыта алмаймыз.

Әр баланың ерекшелігін ескере отыра, оның қажеттілігін қанағаттандыратындай әдіс-тәсілдерді қолдана отырып оқыту қажет. Міне, осы қажеттілікті өтеуде бірге көмекке келетін бірден-бір жол осы, саралап оқыту екен.

Саралап оқытудың мақсаты: Әртүрлі оқушының бейімділіктерін айқындауға, қабілетін дамытуға қолайлы жағдайлар жасау.

Саралап оқыту дегеніміз - бір материалды барлық оқушыларға әртүрлі оқыту тәсілдерін қолданып оқыту дегенді білдіреді және мұғалімнен әрбір оқушының қабілетіне қарай тапсырмаларды қиындық деңгейі бойынша жіктей отырып, сабақты ұйымдастыруды талап етеді.

Саралап оқыту (дифференциация) латын тілінен алынған сөз, яғни біртұтас затты түрлі бөліктерге, нұсқаларға, сатыларға бөліп жіктеуді, саралауды білдіреді, ал француз тілінде айырмашылық, ерекшелік дегенді білдіреді. Қазақ тілінде «саралау» ұғымы жеке, ерекше, бөлекше дегенді білдіреді. Сонымен, саралап оқыту дегеніміз – пән бойынша берілетін білім мазмұнын мұғалімнің сыныптағы оқушылармен жекелеп, жұптап, топтап меңгертудегі оқу үдерісін ұйымдастыру түрі. Ол қалай жүзеге асады? Әрине, білім алушымен жұмыс жасау арқылы жүзеге асады. Сонда білім алушымен жүргізілетін жұмыс – бұл баланың ерекшелігіне сай (жас ерекшелігі, есте сақтау қабілеті, ойлау ерекшеліктері, темперамент, білім мазмұнын қабылдау деңгейі, баяулығы, шапшаңдығы, зейіні, кәшбасшылық қабілеті, шығармашылдығы, қызығушылығы т.б.) пән мазмұнына құрылған саралап берілетін тапсырмалар жүйесі.

Саралау тапсырмаларының тиімділігі неде? Саралау тапсырмаларын қолданудың тиімділігі – өз бетімен дами алатын, әртүрлі өмірдің қиындықтарына төзе білетін, белсенді, білімді жеке тұлға тәрбиелеуге бағытталған білім беру. Сыныптағы оқушылардың білім деңгейі, білімді меңгеру дағдысы барлығында бірдей болуы мүмкін емес. Бұл мұғалімнен әр оқушыға жекелей қарауды қажет етеді. Саралап оқыту оқушының да, мұғалімнің де белсенді шығармашылық қызметін дамытуға бағыттайтын тиімді тәсілдердің бірі. Әрине, саралап оқыту саралау тапсырмалары арқылы жүзеге асады.

Саралау тапсырмалары міндетті үш деңгей және шығармашылық деңгейден тұрады. Тапсырмаларды деңгейлеп алудағы мақсат – білім алушыны «жақсы оқиды», «жаман оқиды» деп жікке бөлумен намысына тимей, керісінше барлығы жұмыла жұмыс жасайтындай күйге жеткізу. I деңгейдегі тапсырманы сынып жаппай орындайды, бұл тапсырманы орындауға барлық оқушы міндетті. Бірінші деңгейлік тапсырма оқушының есінде қалуға ыңғайлы, өмірмен байланысты болуы керек.

Екінші деңгейдің тапсырмалары күрделене түседі. Мазмұны өткен тақырыпқа байланысты түрленген, ойлауды қажет ететін, оқушы өз бетімен жұмыс жасауға лайықты тапсырмалар дайындалады.

Үшінші деңгейдегі тапсырмаларды орындау арқылы оқушы өзі тұжырым жасайды. Мұғалім нұсқаушы, бағыт беруші, кеңесуші ретінде болады. Оқушының өзі қосымша материалдарды пайдаланып, мәтіндермен жұмыс жасайды. Берілген мәтіндерге сұрақ ойлап жазады. Өзіне керек материалдарды іздеп, тауып оқиды.

Төртінші деңгейлік тапсырма дарынды, қабілеті жоғары балаға арналады, тақырып беріп, ізденуге өзі мақсат қояды. Мұғалімнің көмегінсіз барлығын өзі орындай біледі.

Егер оқушылар I деңгейдегі міндетті тапсырманы орындап, қалған деңгейлердің тапсырмаларын орындау қиын болып жатса, үйде орындауға беру керек.

Саралау тапсырмаларының тиімділігі мен нәтижелеріне тоқталсақ:

- Төменнен, жоғарыға қарай, яғни жеңілден күрделіге қарай жүру;
- Әр оқушы өздігінен жұмыс істеуге дағдыланады;
- Оқушылардың әр тақырыптан алған білім мазмұны естерінде жақсы сақталып, бекітіледі;
- Күрделі тапсырмаға байланысты оқушының ойлау қабілеті артады.

Мақсаты:

- Әр оқушыны оның қабілеті мен мүмкіндік деңгейіне қарай оқыту;
- Деңгейі төмен оқушылармен жеке жұмыс жасау, қолдау көрсету;
- Дарынды оқушының тереңірек білім алуына жағдай жасау;
- Оқушының ынтасын, қабілетін арттыру.

Ерекшелігі:
- Таланттылар, дарынды оқушылар өздерінің қабілеті мен икемділігін одан әрі бекіте түседі, әлсіздер оқуға ниет білдіріп, сенімсіздіктен арылады;
- Оқушылардың оқуға деген ынтасы артады.

Кнтілетін нәтиже:
- Оқушылардың психологиялық ерекшелігін, ақыл-ойының дамуы және өзін-өзі жетілдіруі жүзеге асады;
- Дарынды балалар зерттеу жұмыстарымен айналысып, өзін дамытады;
- Мұғалімнің шығармашылықпен айналысып, жан-жақты дамуына мүмкіндік туады. Яғни үйрете жүріп үйренеді.

Оқыту барысында сабақта саралау тапсырмаларын жоспарлау өте маңызды да жауапты жұмыс. Сабақтың өз дәрежесінде өтіп, мақсатқа жетуі осы тапсырмаларды дұрыс саралауға тәуелді. Тапсырмаларды саралауда мына нәрселер ескерілуі керек: қабілеттері, деңгейлеріне қарай және қызығушылықтары бойынша. Осыларды ескере отырып тапсырма дайындағанда: білім деңгейі әртүрлі оқушыларға арналған тапсырмалар; оқушылардың қажеттіліктеріне қарай (көмектесе отырып орындалатын, өздері орындай алатын күрделі тапсырмалар); ерекше дарынды баланы жалықтырып алмай, алға қарай ұмтылдырып отыруға бағытталған күрделі тапсырмалар.

Оқушыларға оқу мақсатына жетуді көздейтін тапсырма, жаттығуларды беру барысында баланың жеке ерекшелігі және қажеттілігі ескерілуі керек. Бұл мәселе аясында ұлы ғұлама Аристотельдің өзі былай деген: «Оқушылар биіктен көрінуі үшін алдыңғыларға жетіп, соңғыларды тоспауы керек». Яғни, әр бала өз ерекшелігіне, қажеттілігіне және мүмкіндігіне қарай тапсырмалар мен жаттығуларды орындай отыра оқу мақсатына жетуі керек. Жоспарлау және оқыту барысында тапсырманы саралаудың маңыздылығы басым. Саралаудың бұл тәсілі негізгі мазмұнды қамтитын түрлі тапсырмалар ойластыруды көздейді. Оқушыларға жекелеп немесе топтарға олардың меңгерген білімдеріне негізделген тапсырмалар беріледі. Аса қабілетті оқушыларға айтарлықтай жоғары деңгейде ойлауды дамытуға мүмкіндік беретін, проблемаларды шешу қабілеттері мен зерттеу қабілетін пайдалануды талап ететін күрделі тапсырмалар беруге болады.

Күрделілігімен, оқу-танымдық қызығушылықтарымен, мұғалім тарапынан көмек сипатымен ерекшеленетін сараланған тапсырмаларды қолдану – сараланған оқу іс-әрекеттерін ұйымдастырудың шарты болып табылады. Негізгі тапсырмалар кейінгі тапсырмаларға қарағанда жеңіл болғанымен, сыныптағы кейбір оқушылар үшін қиындық туғызуы мүмкін. Кейінгі тапсырмалар күрделірек болғанымен, негізгі тапсырманы нәтижелі орындаған оқушылар үшін қиындық келтірмеуі мүмкін. Тапсырмаларды оқушының өзіне таңдап орындауына мүмкіндік жасау керек. Аздан кәпке, оңайдан қиынға, жақыннан алысқа қарай жылжыта отыра оқыту заңы әр пәнде қолданылады. Тапсырманың де сондай жолы бар.

Тапсырмаларды пәнге қарай кеңейтілген түрде беруде оқушылардың таңдауына мүмкіндік болады. Тапсырмаларды кеңейтіп бере отыра, оқушылардың алаңдауын, мазасызданууын алдын-алып, қызығушылықтарын арттыруға болады және де нәтижесінде жұмыс сапасы да артады. Мұғалім оқушылардың зер салып тыңдауын сақтап қалу мақсатында сыныпта орындалатын жұмыстың барынша күрделі және әртүрлі болуын қадағалайды. Бұл ретте оқушылардың бойында тапсырмаларды орындау үшін қажетті дағдыларды қалыптастырып, білім береді. Мысалы, төмендегі тапсырмалар жүйесін беруге болады.

№1. Өткен материалды бекіту және қорыту бойынша ұйымдастыруға болады. Барлық балаға берілетін мәтін бірдей, бірақ тапсырма әр түрлі. Сыныптағы балалар барлық тапсырманы алады, бірақ өзі орындай алатынын орындайды. Біреулері шығармашылық тапсырма алып, оларды өз бетінше орындайды. Екінші оқушылар дайындалған карточкадағы немесе оқулықтың сұрақтары бойынша

тапсырмаларды өз бетінше орындайды. Енді бір оқушылар мұғалімнің жетекшілігімен жұмыс істейді. Жұмысты осылайша ұйымдастыру арқылы «күшті» балаларға өз қабілеттерін барынша көрсетіп, тиісті бағасын алуға мүмкіндік туады. Ал «әлсіз» оқушылар өздерін сенімдірек сезініп, олар да жақсы баға алады.

№2.

Мәтінмен жұмыс:

Қадыр - менің әкем. Eh, шіркін дүние-ай десеңші. «Әке» деген сөзді айтқанда, жүрегім қарс айрыла жаздайды-ау. Қандай жақын, қандай ыстық. Балалар менің әкем өйтті, менің әкем бүйтті. Менің әкем ананы сатып әперетін болды, менің әкем мынаны сатып әперетін болды деп мақтаныш етіп жатады. Ал мен болсам, әкемнің қандай адам екенін де білмеймін. Өйткені, ол майданға аттанғанда, мен екі жастамын. (Екі жасар ақымақ не біледі, не түсінеді? Сол кеткеннен абзал әкем мол кетті, оралмады...)

Eh, қайран әкем! Егер сен тірі болсаң, мүмкін, мен бұдан гөрі басқадай болар ма едім. Кім біледі, жер-әлемді шулатып, сотқар Қожа атанып жүргенім әкесіз жетім өскендігімнен де шығар.

Кімге де болса бір әке әбден керек. Тіпті селкілдеген шалдардың өздері кейде «жарықтық, әкем анандай еді, әкем мынандай еді» деп, еске алып, армандап отырмай ма? Шіркін, менің әкем тірі болса деп, бала Қожа еріксіз әкесін есіне алып, сағыныш сезіміне беріліп кетті. Отбасында әке орны бөлек, асқар тау ғой!

Бердібек Соқпақбаев "Менің атым Қожа"

1-тапсырма. Мәтін мазмұны бойынша сұрақтарға жауап бер.

1. Қожаның әкесінің аты кім?
2. Қожа әкесімен мақтана алмауына не себеп болды?
3. Қожаның арманы қандай?
4. Мәтін кейіпкері қандай адам?

2-тапсырма. Мәтін бойынша тәуелдік жалғаулы сөздерді теріп жаз.

Үлгі: әке+м

3-тапсырма. «Менің әкем» тақырыбында шағын әңгіме жаз.

№3.

Қазақ дастарқаны

Қазақтар сүттен уыз, ірімшік, қатық, іркіт, сүзбе, құрт, қаймақ, сары май, қымыз, саумал, шұбат, көже, малта жасаған.

Каспий, Арал, Балқаш, т.б. теңіз, көл, өзен суларының төңірегін мекендейтін халықтың дастарқанынан жыл бойы балық тағамдары да үзілмеген. Өсімдік, жеміс-жидек, т. б. тағамдарды «жұмақтың асы, оны ішіп- жеу сауап» дегені - халқымыздаң олардың денсаулыққа пайдалылығын ертеден ақ білгені. Тарыдан сөк, жент, жарма, ұннан бауырсақ, көмеш, таба нан, т. б. жасаған.

Қазақ халқы адамның жынысы, жасы, еңбегінің түріне қарай тамақтана білген. Күнделікті ішетін тамақ құрамында адам тіршілігіне өте қажетті элементтердің болуын көздеген. «Жаман ауруға жақсы ас»,- деп түйіндеген. Аурудың түріне қарай тағамдарды сұрыптаған. Айталық, өкпе ауруына қымыз, шұбат ішкізген. Суық тигенде құйрық май шыжғырып ішкізген. Қазақтың белгілі ақыны Қасым Аманжолов: « Болса денің, бойың сау- ақылың сау, ойың сау»,- деп тамаша тұжырымдаған.

Қазақ халқы денсаулыққа қажет жағдайлардың бәрінің ішінен «Ас- адамның аркауы» деп тағамның қасиетін өте жоғары бағалаған.

1-тапсырма. Түсіндірме сөздікте ұлттық тағамдар туралы қалай берілген, дәптерге теріп жазыңыздар.

2-тапсырма. Мәтін мазмұны бойынша сұрақтар құрастыр.

3-тапсырма. «Ас- адамның арқауы» эссе жазыңыз.

Қорыта келе, жоспарлау мен оқыту үдерісінде саралаудың тәсілдерін қолдану балаларға оқу тапсырмаларын өз деңгейі бойынша, қолдау немесе көмек көрсету арқылы орындауына мүмкіндік береді. Бұл оқушылардың оқуға деген сенімділігі мен ынтасын арттырады.

Нақты мақсат қойып сараланған тапсырмалар арқылы оқыту барысында мұғалімдерге оқушылардың мүмкіндіктерін анықтауға, ерекшеліктерін ескеруге, қызығушылықтарын арттыруға,

қажеттіліктерін қанағаттандыруға және оқушыларға өз мүмкіндіктері мен қабілеттерін анықтап жетілдірулеріне, тапсырмаларды жеңілден күрделіге қарай және де таңдап орындауларына жол ашады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. М.Жұмабаев. Педагогика. 1922 жыл, 15 сентябрь, Қызылжар. https://qamba.info/site/book/online/maghzhan-zhumabaev pedaggika/content/content_1.xhtml/
2. А.Байтұрсынов. Тілтағылымы. Алматы. Анатілі. 1992. 442б.
3. Ж.Аймауытов. Бестомдықшығармаларжинағы. Бесінші том. Алматы. Ғылым. 1999. 304 бет.
4. Күрделендірілген тапсырмалармен таныстыру. «Тиімді оқыту мен оқу» бағдарламасы, 3 апта, 5 күн материалдарынан.
5. Ж.Әбиев, С.Бабаев, А.Құдиярова. Педагогика. Оқу құралы. Алматы. Дарын. 2004. 448 бет.

ҚАЗАҚ ТІЛІ ПӘНІН ОҚЫТУДА ОҚУ-ТАНЫМДЫҚ ІС-ӘРЕКЕТТІ ҰЙЫМДАСТЫРУ ӘДІСТЕРІН ПАЙДАЛАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕР

Айнабекова Балнур Жанузаковна
Түркістан облысы Кентау қаласы "Ы.Алтынсарин атындағы №1 мектеп-гимназия" коммуналдық мемлекеттік мекемесінің қазақ тілі мен қазақ әдебиеті пәні мұғалімі

Резюме

Предлагаемая статья преследует цель совершенствования вопросов развития государственного языка-казахского языка в общеобразовательных школах, проводимых в ходе изучения казахского языка. Изложены методы и приемы, применяемые при достижении навыков и учебных целей.

Summary

The proposed article pursues the goal of improving the development of the state language, the Kazakh language in secondary schools, conducted in the course of studying the Kazakh language. Methods and techniques used to achieve skills and learning goals are outlined.

Бүгінгі таңда білім саласының алдында білімді, бәсекелестікке қабілеті бар, шығармашыл, дербес ойлай алатын, іздемпаз, білімі мен білігі негізінде сауатты іс-әрекет ете алатын, функционалды сауатты жеке тұлға қалыптастыру міндеті тұр. Қоғамның дамуына байланысты сауаттылық ұғымының мәні тарихи тұрғыдан өзгеріп, тұлғаға қойылатын талаптарда оқу, жазу, санай білу қабілеттерінен гәрі белгілі бір қоғамда әмір сүруге қажетті білім мен біліктердің жиынтығын игеру, яғни функционалдық сауаттылыққа жету деген сипатта ұғынылады. Яғни, «функционалдық сауаттылық» белгілі бір кезеңге сай субьектінің алған білімі мен білігі негізінде сауатты іс-әрекет ете алуы деген мағынаны білдіреді. Мектептегі оқу үрдісінің негізгі мақсаттары - баланың білім игеру кезінде ойлау қабілетін қалыптастыру, сол арқылы таным әрекетін белсендіріп, шығармашылық қабілеттерін тәрбиелеп дамыту болып табылады. Осы міндетті жүзеге асыру - баланың білім игеру кезінде өзіндік іс - әрекеттері мен ізденуін белсендіріп, шығармашыл қабілетін дамыту арқылы іске аспақ. Әрбір мұғалімнің үнемі біліктілігін арттырып, педагогикалық шеберлігін жетілдіріп отыруы және жалпы мектептің кәсіби мәдениетін дамытуы - білім беру сапасын арттырудың басты шарты. Ұстаз еңбегінің ең негізгі және басты көрсеткіші шәкірттерінің еңбексүйгіштігімен, білімімен, өнегелілігімен, адамгершілік қасиеттерімен өлшенеді. Шәкірт бойында қалыптасқан жақсы қасиеттердің барлығы ұстаз еңбегінің көп жылдық жемісі. Білімді меңгеру үшін оқушының ынтаықыласын туғызу, оқу мәдениетін оның әдеттегі дағдарысына, рухани қажеттілігіне айналдыру керек. Еліміздің білім жүйесінің әлемдік білім кеңістігіне толығымен кірігуі оның халықаралық талаптарға сай болуын қажет етеді. Осыған байланысты білімнің мақсаты, мазмұнымен инновациялық технологиялар ғылыми тұрғыдан зерттелуде, білім берудің жаңа жүйесі жасалуда. Оқушыларға қазақ тілінен білім мазмұнын игеруіне оқулық пен көмекші оқу құралдары, ғылыми көпшілік әдебиет, журнал мен газет материалдарының мәні зор. Мұғалімнің түсіндіруі мен жаттығу жұмыстары кітапқа сүйенгенде ғана

нәтижелі болады. Сондықтан да мұғалім оқушыларға кітапты пайдалануды үнемі үйретіп отыруы керек. Кітаппен жұмыс істеу әдісі сабақтың барлық кезеңінде қолданылады. Мұғалім тілдің белгілі бір единицасын түсіндіргеннен кейін оқушылардың сұрауларына жауап беріп болған соң, оқулықты алдырып, әтілген материалды кітаптан оқып шығуды тапсырады. Оқулық пен дидактикалық материалдардың оқушыларға үйде тигізетін кәмегі де мол. Бұл проблеманың кейбір қырлары тамыры тереңге бойлайтын кәне замандардан бастау алады. Сократтың әзі де оқыту барысында шәкірттің танымдық іс-әрекетін арнайы басқарудың маңыздылығын атап көрсеткен. Баланың әрбір еңбегі құр босқа жаттауға жұмсалмай, мағыналы және жүйелі болуы керек. Баланың жас кезінен-ақ танымдық әлемін кеңейту, сол бағытта әрекет ету маңыздылығы Абай Құнанбаевтың да еңбектерінде көрініс тапқан. «Қазақ тілі» және «Қазақ әдебиеті» пәндері бойынша оқу бағдарламаларының негізгі мақсаты пәннің мазмұнын сапалы меңгеруді қамтамасыз ету, оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру, сонымен қатар, басқа пәндермен сабақтастық арқылы жалпыадамзаттық құндылықтардың, ұлттық әдебиет пен мәдениеттің үздік дәстүрлерінің негізінде оқушылардың шығармашылық және зияткерлік деңгейін дамыту болып табылады. Қазақ тілі - қазақ халқының ана тілі және Қазақстандағы мемлекеттік тіл мәртебесіндегі өзара қарым-қатынас құралы. Қазақ тілі қазақстандық қоғам мен қазақ тілін ана тілі ретінде қолданатын әрбір жеке тұлға өмірінде бірегей қызмет атқарады. Қазақ тілін функционалдық-коммуникативтік және қатысымдық-танымдық тұрғыдан оқыту тілдің қоғамдағы маңызды қызметі мен рөлін саналы түрде түсінуге, тілдің табиғатын ғылыми танымдық тұрғысдан түсініп меңгеруге, коммуникактивтік тілдесім әрекетіндегі тілдік бірліктердің функционалдық қасиеттерін саналы түрде қолдануға, әрбір тілдік бірліктің ішкі мағыналық иірімдерін түсініп қолдануға дағдыландырады. Жалпы білім беретін мектептерде «Қазақ тілі» пәнін оқытудың мақсаты - ана тілін қадірлейтін, қоғамдық мәнін түсінетін тұлға қалыптастыру, сондай-ақ қазақ әдеби тілі нормаларын сақтап, дұрыс қолдана білуге, еркін сөйлесуге және сауатты жазуға үйрету. «Қазақ тілі» пәні бірқатар маңызды мақсаттарды жүзеге асырады: 1) қазақ тілін ана тілі ретінде тани отырып, өмірлік қажеттіліктерінде коммуникативтік дағдыларды (тыңдалым, оқылым, айтылым, жазылым) сауатты қолдану дағдыларын қалыптастырады;

2) оқушылардың қазақ тілін күнделікті өзі еркін қолданып жүрген қарымқатынас құралынан енді оны құбылыс ретіндегі заңдылықтар негізінде танып білу дағдыларын қалыптастырады; 3) қазақ тілі жүйесінің құрылымын, тілдік бірліктерді және олардың табиғатын танып- біледі; 4) тілдік бірліктердің қарым-қатынас құралы, ойды жеткізу, танымдық құрал, ақпаратты сақтау құралы ретіндегі қасиеттерін функционалдықкоммуникативтік бағдарда танып-біледі, соған лайықты машықтар мен дағдыларды қалыптастырады. «Қазақ тілі» пәні бағдарламасы оқушының тілдік сауаттылығы мен сөйлеу сауаттылығын, сөз байлығын, басқалармен еркін қарым-қатынасқа түсу қабілетін дамытуды және оқушының ойлау қабілеті мен танымдық дағдыларын жетілдіруді көздейді. Сонымен қатар, оқушыларға түсіну мен жауап беруді, тілдесім мен аудиобейне материалды тыңдау барысында өз көзқарастарын білдіруді үйретеді. Көркем мәтін және жай мәтіндерге мақсатқа сай қорытынды жасау, синтез, анализ жасау дағдыларын меңгертеді. «Қазақ тілі» пәні бағдарламасы функционалдық-коммуникативтік бағытқа негізделіп құрастырылды. Ол оқушылардың тіл туралы түсініктерін тереңдетіп, ұлттық мәдениет пен әлемдік мәдениеттің маңыздылығы туралы түсініктерін кеңейтеді. «Қазақ тілі» пәнінің жаңартылған оқу бағдарламасы білім деңгейі жоғары, ой-өрісі дамыған, өз ойын еркін жеткізе алатын, туындаған мәселелерді шеше білетін және шынайы өмірге бейім жаңашыл ұрпақ тәрбиелеу мәселесін жүзеге асыруға маңызды үлес қосады. «Қазақ тілі» пәнінің оқу бағдарламасы оқушысына қазақ тілін ана тілі ретінде тілдік қатынас және таным құралы ретінде оқытуды, сөз, сөз тіркесі, сөйлемнің мәтін түзімдік қызметін танытуды, тілдік бірліктердің табиғатына сай мәтін құратуды, мәтін құраудағы заңдылықтарды үйретуді, тілдік жағдаяттарда ауызша және жазбаша сөйлеудің нормаларын меңгертуді, әсерлі сөйлеудің лексика-грамматикалық тәсілдерін меңгертуді кәздейді.Қазақ тілін пән ретінде оқытуда оқушылардың ұлттық дүниетанымын кеңейтетін, шығармашылық ойлауға төселдіретін, айналадағы адамдармен дұрыс қарым-қатынас жасауды үйретететін, оны тұлға ретінде әлеуметтендіруге мүмкіндік беретін қазақ тілінің танымдық, қатысымдық және кумулятивтік қызметтерін меңгерту, оқушылардың шығармашылықпен жұмыс істеу және сын

тұрғысынан ойлау дағдыларын дамыту басты нысана болып табылады. «Қазақ тілі» пәні бағдарламасы білім деңгейі жоғары, ой-өрісі дамыған, өз ойын еркін жеткізе алатын, туындаған мәселелерді шеше білетін және шынайы өмірге бейім жаңашыл ұрпақ тәрбиелеу мәселесін жүзеге асыруға маңызды үлес қосады. «Қазақ тілі» пәнінің бағдарламасы негізгі орта мектеп оқушысына қазақ тілін ана тілі ретінде тілдік қатынас және таным құралы ретінде оқытуды, сөз, сөз тіркесі, сөйлемнің мәтін түзімдік қызметін танытуды, тілдік бірліктердің табиғатына сай мәтін құратуды, мәтін құраудағы заңдылықтарды үйретуді, тілдік жағдаяттарда ауызша және жазбаша сөйлеудің нормаларын меңгертуді, әсерлі сөйлеудің лексика-грамматикалық тәсілдерін меңгертуді көздейді. Ұрпақ тәрбиесінде әлем халықтары өзінің сан ғасырлар бойы жалғасып келе жатқан тарихи тәжірибесін қолданады. Келешек иелерін тәрбиелеудің негізі-өздері әрқашанда өткен уақыттан қалған бай мұра болмақ. Жылдар өтіп, ел жаңарған сайын жаңғыра түсетін, қайта айналып соға беретін тақырып білімді ұрпақ тәрбиелеу. Бүгінгі тәрбие үрдісін халқымыздың әдет-ғұрпын, салт-дәстүрін ұлттық ерекшеліктерін ұстана отырып, жаңарту керек. Бала ең алдымен өз ұлтының мәдениетін, ана тілінің ерекшеліктерін бойына сіңіріп, сонан соң өзге халықтардың мәдениетінің игі мұрасын меңгергені дұрыс. Жалпы дүниежүзілік қркениет әр ұлттың рухани қазынасы арқылы дамып, байып отыратыны сөзсіз.

Қорыта айтқанда, оқушылар тарапынан жоғарыда аталған оқытудың түрлерін мұғалімдер күнделікті сабақтарында қолданып отырса, бұл шәкірттерге үлкен кәмегін тигізері хақ.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Оралбаева Н. Жақсылықова Қ. Орыс тіліндегі мектептерде қазақ тілін оқыту әдістемесі, А: 1996 жыл.
2. Қожамқұлова Ж. «Жаңа ақпараттық педагогикалық технологиялар» Алматы, 2013 ж.
3.С.Мирсеитова, Ә.Іргебаева «Әрекеттегі PWCTфилософиясы мен әдістері» Алматы, 2006

ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ САБАҒЫНДА КӨРКЕМ ШЫҒАРМАНЫ ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІ ТӘСІЛДЕРІ

Тастамбекова Акмарал Сарсенбековна
Түркістан облысы Кентау қаласы "Ы.Алтынсарин атындағы №1 мектеп-гимназия" коммуналдық мемлекеттік мекемесінің қазақ тілі мен қазақ әдебиеті пәні мұғалімі

Резюме

В данной статье рассматриваются эффективные методы преподования художественного произведения на уроке казахской литературы

Summary

This article discusses effective methods of teaching an artistic work in a Kazakh literature class

Қазақ әдебиеті пәні - адамзатты тәрбиелеуші, адам баласын ізгілікке жетелеуші күш. Көркем шығарманың құдіреті оқушысына ең жақын адамдар бере алмайтын дүниені береді. Яғни, сезім тәрбиесін, достықтың ережесін көп адам кәркем әдебиеттен үйренеді, адамдар қарым-қатынасындағы шынайылықты танып, жасандылықтан жиренеді, рухы биік кейіпкерден рух алып, сол кейіпкердей парасат, ақыл иесі болуға ынталанады, елжанды болып тәрбиеленеді. Ғалымдардың айтуынша, 8-сыныптан бастап білім алушылардың 60 пайызының өз бетімен жазып-оқуға деген ынтасы жоғалады екен. Көркем шығарманы оқымау - қазақ әдебиетін оқытудағы басты мәселелердің бірі. Бұл олқылықты болдырмау үшін, алдымен, қазақ әдебиетін оқыту барысында оқушылардың көркем мәтінді сүйсініп, әрі түсініп оқып, оқырмандық мәдениетін қалыптастыруымыз қажет. Ендеше, көркем әдеби шығарманы оқушыларға оқытудың қандай тиімді тәсілдері бар деген сұрақ туындайды. Осы орайда әрбір мұғалім оқытудың жаңа әдіс-тәсілдерін терең талдаудан өткізіп, тақырыпты ашатын әрі оқу мақсатына жетудің тиімді әдісті таңдауы тиіс. Бүгінгі таңда кәркем шығарманы оқытуда СТО, АКТ, диалогтық оқыту, жобалап оқыту, сатылай кешенді талдау қатарлы түрлі әдіс-тәсілдерді қолданудың

тиімділігі өте зор. Тәжірибемде СТО әдісінің «Джиксо», «INSERT», «Әдебиет үйірмесі», «Бас кейіпкер әдісі», «Соңғы сөйлемді мен айтамын», «Бас кейіпкерге хат», «Авторға хат», «Тұжырымдамалық кестені», т.б. әдістерін жиі қолданамыз. 8-сынып қазақ әдебиетінде Д.Исабековтың «Әпке» драмасын өткенде «Әдебиет үйірмесі» әдісі әте тиімді. 1.Баяндаушы (Шығарма мазмұнын баяндайды.) 2.Ізденуші (Тақырып туралы ақпарат, мәлімет жинайды.) 3.Сұрақ қоюшы (шығарма негізінде сұрақтар дайындайды.) 4. Сілтеме табушы (шығарманың ең қызық жерін табады. Оны неге қызық деп тапқанын түсіндіреді) 5.Бейнелеуші-суретші (Оқиға желісімен сурет салады) 6.Дәнекер (шығарма оқиғасын өмірмен байланыстырады) Сонымен бірге шығарманың үзінділерімен жұмыс жасау, көркем шығарманың заманауилығы мен жаңашылдығына баға беру, бөлшектен тұтасқа, тұтастан бөлшекке, сыни шолу жазу мақсаттарына тіптен тиімді. Көркем шығарманы оқыту барысында мәтін мазмұнын меңгертіп қана қоймай, автор көтерген басты идеяға оқушылардың назарын аудару қажет деп ойлаймын. Шығарманың идеясымен қоса тарихи маңызы, әдеби құндылығы, философиялық тереңдігі ашылуы тиіс. Оқушы қазақ әдебиетінде шығарманың мазмұнын меңгеріп, тәрбиелік мәнін де бойына сіңіріп, ізгілікпен рухтанып, шығармадан сабақ алуы керек. Психолог Искра Даунистің тәсілі "сүйікті кейіпкер хаты" деп те аталады. Бала таңертең оянғанда бөлмесіне оның сүйікті ертегі кейіпкері (мысалы Кенжекей) хат қалдырғанын көреді. Хатта Кенжекей балаға сыйлығы бар екені және оны қай жерге жасырып қойғаны жазылған. Бала расымен сыйлықты тауып алады және келесі күні де хат тауып алады. Бірақ бұл жолғысы сәл ұзақтау. Кенжекей өзінің қызық оқиғаларын, бала өміріндегі маңызды нәрселерді жазады. Күн сайын хат ұзарып, күрделене түседі. Осылайша хатты оқу арқылы баланың кітап оқуға деген қызығушылығын арттыруға болады- екен. Көркем шығарманы оқытуда сабақта АКТ-ны қолдану өте маңызды, өйткені ол оқушылардың білім деңгейін, пәнге деген қызығушылығын арттырады. Мысалы, Kahoot қосымшасы, Wardwall веб сервисі/ойын/, Quizizz қосымшасы, Lerning apps сервисінде түрлі ойындар, Thinglink сайтымен ақын-жазушылардың өмірімен де таныстырып, Google формада Абай Құнанбайұлының шығармаларын, қара сөздерін, Ж.Аймауытовтың «Ақбілек», О.Бөкей «Атау кере», М.Әуезов «Абай жолы», т.б., төменгі сыныптарда «Қобыланды батыр», «Батыр Баян», «Қыз Жібек», т.б. осы сияқты көлемді шығармалардың негізгі мазмұнын меңгертуге арналған сұрақтарды, тестерді құруға, кейіпкерлер бейнесін талдауға мүмкіндік береді. Уақытты тиімді пайдалануға, сонымен қатар жаңа тақырыпты тереңдете түсу үшін бұл қосымшаларды кең көлемде қолдануға болады. Сыныпта оқушылар сұрақтарды талқылап, жауаптарын смартфон, компьютер немесе планшет арқылы жолдайды. Әрбір оқушының сұраққа қалай жауап беріп отырғанын, сондай-ақ барлық сынып оқушыларының үлгерім диаграммасын, жеке оқушының өз нәтижесін арнайы кестеден бақылауына мүмкіндік береді. Бұл шығарма мәтініне қарай сұрақтар құрастыру оқушының ойлау қабілетін дамытып қана коймай, сабаққа деген ынтасы мен талпынысын арттыруға көмектеседі. Өзара бәсекелестік туындап, жарысып, жоғары ұпай жинауға мақсат қояды. Әсіресе, көлемді шығармаларды толық оқуға, әдеби мазмұнды меңгеруге, негізгі оқиғаларды есте сақтауға тырысады. Тағы да бір, ресми деректерге сүйенсек, мектеп жасындағы білім алушылардың 40% әдеби мәтінді түсінуге қиналатындығы дәлелденген. Жалпы, барлық зерттеушілердің болжамы бойынша, адамдардың сауаттылық деңгейінің төмендеуі оларға дұрыс білім беріп, тиянақты оқытпаудан, оқырман болуға үйретпеуден болған көрінеді[1]. Олай болса, «Кітап дегеніміз - алдыңғы ұрпақтың кейінгі ұрпаққа қалдырған рухани өсиеті. Кітап оқудан тыйылсақ, ой ойлаудан да тыйылар едік-деп, Ғ. Мүсірепов айтқандай, әр оқушының көркем шығарманы өздігінен оқуын ынталандыруда сыныптан тыс уақытты да пайдалану керек. Оқушыларға өздері оқыған көркем шығармаларын есте сақтағандай, оқырман күнделігін жүргізуге дағдыландыру қажет. «Менің оқыған кітаптарым» деп қойын дәптер бастап, күнделік жүргізіп отырса, оқырмандық сауаттылығы қалыптасатыны аян.

Шығарманың аты:_____

Авторы:_____

Негізгі сюжеті: _____

_____

_____

_____

_____ _____ Маған

ұнағаны: _____
_____
_____
_____ _____ Менің ойым: _____
_____ ____ Байлардың 88%-ы бір күнінің кемінде жарты сағатын кітап оқуға арнайды екен. Мысалы, Ең бай адам саналатын Билл Гейтс жылына 50 кітап оқиды, Герман Греф те сол. Уоррен Баффет әр күнінің 5-6 сағатын кітапқа бөледі. Илон Маск зымыран құрастыруға деген ниетінің кітап оқудан пайда болғанын айтқан. әдебиеттерді таңдайды. Өзін дамыту үшін сапалы әдебиеттерді оқиды. Балаларды да сол жолмен жүруге үйретейік! Тұрақты кітап оқу қажеттілігінің 7 себебі: Жадыны және ойлауды дамытады; Қиялдау және шығармашылық қабілеттерді дамытады; Адамдармен қарым-қатынас жасауға көмектеседі және әдемі сөйлеу дағдыларын дамытады; Сөздік қорды байытады және жалпы сауаттылық деңгейін арттырады; Талдауға, сарапқа салуға үйретеді; Қоршаған ортаны, әлемді және өзін тануға көмектеседі; Мектептегі және ересек өмірдегі табыстылықтың негізі.

Сабақ уақытында ғана көркем шығарманы оқып, құндылығын сезіну мүмкін емес. Ал өздігінен оқуға қазіргі бала құлшынып тұрған жоқ. Міне, осындай мәселенің шешімін табу үшін оқушының көркем шығарманы оқуға деген шынайы махаббатын ояту қажет. Ол жол, бізге, мұғалімдерге, көп ізденуді, талмай еңбектенуді қажет етеді. Туған әдебиетіміздің бай қазынасын игеріп, ана тілін терең меңгерген оқушы ғана кез келген салада, ортада өзін ұстап, жоғары деңгейге жете алады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. ҚР БҒМ «Ақпараттық талдау орталығы» АҚ. PISA-2015 Халықаралық зерттеуінің негізгі нәтижелері. Ұлттық есеп. Астана, 2017 жыл.
2. Қазақ әдебиеті. Жалпыға білім беретін мектептің 8-сыныбына арналған оқулық / Б.Қапалбек, А.Омарова, Г.Закиряева, Г.Абнасырова, Алматы: Атамұра, 2018.
3. Негізгі білім беру деңгейінің 5-9-сыныптарына арналған "Қазақ әдебиеті" пәнінен жаңартылған мазмұндағы үлгілік оқу бағдарламасы

ҚАЗАҚ ТІЛІ ПӘНІН ОҚЫТУДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ТИІМДІ СТРАТЕГИЯЛАР

Сарсенбаева Анар Жандуллаевна
Түркістан облысы Сауран ауданы «Әйтеке би атындағы жалпы білім беретін мектеп» коммуналдық мемлекеттік мекемесінің қазақ тілі мен қазақ әдебиеті пәні мұғалімі

Резюме

В процессе обучения, ориентированного на результат, важно систематически проводить занятия. Изложены пути повышения познавательной активности учащихся с использованием педагогических технологий, адекватных целям обучения в преподавании казахского языка и казахской литературы.

Summary

In a result-oriented learning process, it is important to systematically conduct classes. The ways of increasing the cognitive activity of students with the use of pedagogical technologies that are adequate to the goals of teaching in teaching the Kazakh language and Kazakh literature are outlined.

Республикамызда білім берудің жаңа жүйесі жасалып, әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағыт алынуда. Әр оқушыға терең білім беру, сонымен қатар олардың ойлау қабілеттілігін арттыру мақсатын іске асыру үшін кәптеген ғалымдар ұзақ уақыт талмай еңбек етуде. Қоғамымыздың қазіргі даму кезеңі орта, жоғары мектептегі білім беру жүйесінің алдына оқыту үрдісін технологияландыру мәселесін қойып отыр. Осыған орай оқу үрдісінде педагогикалық технологияны қолданудың белгілі

тәжірибесі қалыптасқан. Қазіргі білім беру саласындағы оқытудың озық технологияларын меңгермейінше, сауатты, жан-жақты маман болу мүмкін емес. Ғылымға мықтап енген «педагогикалық технология» ұғымына әр түрлі түсініктемелер берілген. Түсіндірме сөздікте «Технология – бұл қандай да болсын істегі, шеберліктегі, өнердегі амалдардың жиынтығы» - деген анықтама беріледі. В.П. Беспалько: «Педагогикалық технология тәжірибеде жүзеге асырылатын белгілі бір педагогикалық жағдайға сай қолданылатын әдіс-тәсілдер, оның құрамды бөлігі ғана», - деп анықтама береді. Бүгінгі таңда В.П.Беспальконың және басқа да кәптеген ғалымдардың технологиялары кеңінен танымал. Қазақстанда педагогика ғылымының докторы, профессор Ж.Қараевтың деңгейлік оқыту жүйесі, филология ғылымының докторы Ә.Жүнісбектің, педагогика ғылымдарының докторы, профессор Т.Жұмажановаңың және т.б. ғалымдардың оқыту технологиялары белсенді түрде қолданылуда. Бұл оқыту технологиясының бір ерекшелігі – оның білімді меңгеруге емес, тұлғаның танымдық қабілеттерін және танымдық процестерді: яғни, жадының алуан түрлерін (есту, көру, қимыл және т.б.), ойлауды, ынтаны, қабылдау қабілетін арнайы жасалған оқу және танымдық жағдайлар арқылы дамытуға, сондай-ақ тұлғаның қауіпсіздігін, өзін-өзі бекіту, қарым-қатынас, ойын, танымдық және шығармашылық қажеттіліктерін қанағаттандыруға; белсенді сөздік қорын (ауызша және жазба тілінде) дамытуға бағытталуда. Оқушылардың оқу материалын қайта жаңғырту деңгейін, қарапайым білік пен дағдыларды және білімін іс жүзінде бірнеше рет қайта қолдануы сәйлесу бөлімі сабақтарында жүзеге асырылады. Тақырып мазмұнына (тұтас тақырып немесе тарау бойынша) «өсу» бағытымен – қарапайымнан күрделіге, репродуктивтік тапсырмалардан шығармашылық сипаттағы тапсырмаларға, зерттеушілік қызмет элементтеріне қарай бірнеше мәрте қайта оралып отыру әр тілді үйренушіге оқу материалымен жұмыс істей отырып, өз қабілеттерін, жадын, ынтасын, ойлауын, ауызша және жазбаша тілін дамытуға мүмкіндік береді. Сөйлесу бөлімінде танымдық процесс топты 4-6 адамнан шағын топтарға біріктіру арқылы негізінен оқушылардың өзара әрекет етуіне құрылған. Оқушылардың танымдық қызметі әрбір оқушының әр сабақта үш күрделілік деңгейде берілген оқу материалын тыңдау, жазу, көру және айту мүмкіндігі болатындай етіп құрылған. Оқытуды ойын түрінде ұйымдастыру және әр түрлі белсенді формаларды (топтық, топтық-жеке және жұппен жұмыс, пікірталастар) қолдану оқытудың міндетті шарты болып табылады. Бұл технологияның негізгі шарты – оқушылардың кез келген ғылыми көздерді, оқулықтарды, оқу құралдарын пайдалану, сондай-ақ ұйымдастырушы, көмекші, кеңесші ретінде мұғалімнен жедел кеңес ала алатындығы. Сәйлесу бөлімі сабақтарының ережелері, құрылысы және жүру барысы алдын-ала таныстырылады. Егер оқушы қандай да бір себептермен оқу модулінің сәйлесу бөліміндегі сабақтарда болмаған болса, оған осы сабақтарда қолданылған барлық деңгейдегі тапсырмалар жеке беріледі. Оны оқушы сабақтан тыс уақытта орындауы тиіс. Тапсырмаларды орындаған соң оқушыға өзін-өзі тексеруі үшін жауап үлгілерін беруге немесе мұғалімнің өзіне, не болмаса осы топ оқушыларының біреуіне тексеруге болады. Тек содан кейін ғана оқу модулінің қорытынды бөлімінің тапсырмалары берілуге тиіс, ал ол тапсырмалардың орындалуын мұғалім өз бақылауына алуы қажет. Оқу модулінің қорытынды бөлімі - бақылау, оқушылардың сөйлесу бөліміндегі танымдық қызметі барысында қалыптасқан білім, білік, дағдыларын бақылауға, тексеруге және бағалауға арналған бөлім. Егер сөйлесу бөлімінің барлық сабақтарында оқушылардың бір-біріне көмегі, бірін-бірі оқытуы, түрлі ғылыми көздерді пайдалануы құпталынып келсе, енді қорытынды бөлімде оқушы өзінің сөйлесу бөлімінде алған білімін, білігі мен дағдыларын ешкімнің кәмегінсіз кәрсетуі тиіс. Білімді бақылау формалары ретінде тестілік тапсырмалар, бақылау жұмыстары, сынақ, шығарма немесе диктант оқытылатын пәннің ерекшелігіне орай қолданылып, оқу модулінің осы қорытынды бөлімінде беріледі. Сыни ойлау қабілеті дамыған, ұғынғанын тәжірибемен ұштастыра білетін белсенді тұлға қалыптастыру оқыту үрдісінде жүргізілетін барлық жұмыстың негізі болып табылады. Қазақ тілін оқытып үйрету барысында көзделетін басты мақсаттардың бірі – сыни тұрғыда ойлай білуге үйрету, нәтижелі білімге қол жеткізу. Оқушылардың сыни ойлау мүмкіндігінің жетілуімен бірге оқыту ісінде де әзгерістер жүреді. Сыни ойлауды дамытуға негізделген әдістер оқушының өз ойын жеткізуге мүмкіндік жасайтындай дәрежеде болуы керек. Оқушылардың сыни ойлауын дамытуда сабақ үрдісін үш кезеңнен құруға болады: 1) ізденіс; 2) жаңа білімді игеру; 3) тәжірибелік дағды қалыптастыру; 4) алған білімін өмірде тиімді қолдану. Бірінші кезеңде - белсенді оқу әрекеттеріне оқушылардың ынта-ықыласын туғызу,

қызығушылығын ояту, өткен материалды қайталау; жаңа тақырып төңірегіндегі бастапқы білім деңгейлерін анықтап, өзара ұштастыру; белсенді ойлау әрекетін ұйымдастырып, жаңа білім жөнінде болжау жасау; Екінші кезеңде – тілдік тақырыптың өзіндік белгілері мен ерекшеліктерін талдау арқылы көп деңгейлі ойлауға қол жеткізу; салыстыру, зерттеу, бақылау арқылы гипотезаны дәлелдеу; ой түйін жасап, белгісіз сұрақтарға жауап табу, анықтаманы айқындау; Үшінші кезеңде жаңа білімді қолдану, өнімді ойлау әрекеттеріне, нәтижеге қол жеткізу; тілдік тапсырмалар, жаттығулар, өзіндік жұмыстар орындау арқылы ой алмасу, ой түйістіру; танылған жаңа түсінік, ой-толғауларының нәтижесін байқау мақсаттары белгіленеді. Мысалы: сан есімді оқыту үрдісінде жоғарыда аталған әдісті қолдана отырып, оқушылардың сыни ойлауын дамыту барысында, сабақты төмендегі тәртіппен өткізуге болады. Сабақты ұйымдастыру барысында топ оқушылары «Санамақ» ретімен төрт топқа бөлінеді, топтарға «Бірліктер», «Ондықтар», «Жүздіктер», «Мыңдықтар» деп ат қойылады. Бірінші – ізденіс кезеңінде үйге берілген тапсырманы тексеру мақсатында 4 топқа да материалдар таратылады, тақырыпқа байланысты әр топқа мәтіндер беріледі: «Бірлік» тобына - «Тайқазан», «Ондық» тобына – «Жақсы мен жаман», «Жүздіктер» тобына – «Ақсүйек», «Мыңдықтар» тобына «Екі соқа» мәтіні. Ұсынылған мәтіндер бойынша келесі тапсырмалар орындалады: 1. Берілген мәтіндегі сан есімдерді тауып, оларды өздері тіркескен сөздерімен көшіріп жазып, тапқан сан есімдерді құрамына қарай талдаңыздар. 2. Мәтіннен сан есімдерді тауып, олардың қалай жасалғандығына қөңіл бөліңіз, сан есімге фонетикалық талдау жасаңыз. 3. Мәтіндегі сан есімдердің мағынасын түсіндіріңіздер. 4. Мәтін бойынша өз ойларыңызды қысқаша баяндаңыздар, сан есімдерді тауып, жасалу жолына қарай талдаңыздар. Тапсырмалар орындалған соң, оқушылар жалпы есеп, сан, рет, реті, реттік сөздерінің мәні айтқызылады. Әр топ өз ойын қорытады және қорғайды. Оқушылар әз болжамдарын айтып, пікір алысады. Екінші – жаңа білімді игеру кезеңінде оқушыларға төмендегі кесте ұсынылады.

Ішіне Сыртына

Келтірілген мысалдардан есептік сан есімнің басқа сан есімнің түрлерін жасауға ұйтқы екендігін өздері дәлелдейді. Үшінші – тәжірибелік дағды қалыптастыру кезеңінде оқушылар ауызша және жазбаша тапсырмаларды орындайды. Сабақ қорытындыланып, белсенділік танытып, жақсы қатысқан оқушылар балдық жүйемен бағаланады. Үйге «Менің ғұмырнамам» тақырыбына есептік, реттік сан есімдерді қатыстырып, шағын өмірбаян жазып келу тапсырылады. Жаңа технологияны меңгеру мұғалімнің интеллетуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және басқа да көптеген адами келбетінің қалыптасуына, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруына игі әсерін тигізеді, сондай-ақ тілді оқыту үрдісінде оқушылардың білім қорын молайтуға, белсенділіктерін арттыруға, шығармашылық қабілеттерін жетілдіруге көмектеседі. Оқушылар өз тәжірибелерін бір-бірімен, мұғаліммен қарым-қатынас жасау арқылы толықтырады.

Халқымыздың рухани көсемі Ахмет Байтұрсынұлы «Мұғалім әдісті көп білуге тырысу керек, оларды өзіне сүйеніш, қолғабыс нәрсе есебінде қолдану керек», - дегені әр мұғалімнің жадында болуға тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Беспалько В.П. Слагаемое педагогической технологии. - М.: «Педагогика», 1989. 2. Выготский Л. Образование. – Москва, 2000.
3. Жанпейісова М.М. Модульдік оқыту технологиясы оқушыны дамыту құралы ретінде.- Алматы, 2002

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА ЖАҢАШЫЛ ӘДІС - ТӘСІЛДЕРДІ ПАЙДАЛАНУ ТИІМДІЛІГІ

Бердибекова Рабига Жакидаевна
Түркістан облысы Сауран ауданы «Әйтеке би атындағы жалпы білім беретін мектеп» коммуналдық мемлекеттік мекемесінің қазақ тілі мен қазақ әдебиеті пәні мұғалімі

Резюме

В данной статье рассматривается эффективность использования инновационных методов на уроках казахского языка

Summary

This article examines the effectiveness of using innovative methods in Kazakh language lessons

Бүгінгі таңда білім беру ісіне ерекше көңіл бөлініп, қолға алынып отыр. Соған сәйкес білім саласына заман ағымына сай жаңа бағдарламалар, жаңа технология әдіс-тәсілдері енгізілуде. Осы идеялардан оқытудың және тәрбиелеудің инновациялық технологияларын қолдану қажеттілігі туындайды. Білім саласындағы жаңа көзқарас тұлғаның дамуы мен нәтижеге бағытталған білім беруді көздейді. Сондықтан, білім жүйесін құру, оқушыларға қазіргі заман талабына сай білім беру-бүгінгі күннің ең өзекті мәселесі. Қазіргі кезде сабақта жаңа технологияларды бәріміз кеңінен қолданамыз. Қазақ әдебиетінің классигі, ұлы атамыз Абай Құнанбайұлы «Шәкірттерің жақсы оқу үшін, оның оқуға деген ынтасы және қызығушылығы зор болу керек» – деген. Расында да, тек қана жігерлі, әр нәрсені үнемі білгісі келген, табандылығын, шыдамдылығын көрсеткен адам ғана мақсатына жетеді. Заманауи жаңашыл технологиялар ұғымының пайда болуы білім беру саласында компьютерлік сабақтар өткізумен тығыз байланысты. Кәптеген электронды оқулықтар мен оқу бағдарламалары, мультимедиалық оқу бағдарламалары жасалуда және жасалып та жатыр. Сондықтан, бүгінгі таңда қазақ тілі пәні мұғалімдерінің кәсіби құзырлылығы құрылымынан оқытудың ақпараттық – коммуникациялық технологиялары ерекше орын алады. Жаңа ақпараттық технологиялар дегеніміз – білім беру ісінде ақпараттарды даярлап, оны білім алушыға беру үрдісі. Сонымен бірге, ақпараттық коммуникативтік технология сабаққа дайындалуда қосымша ақпаратты іздеуді кеңейтеді. Интернеттің іздеу жүйесі арқылы қызықты мәліметтер, көрнекіліктер таба аламыз. Сонда, оқу-жүйесінде ақпараттық-коммуникативтік технологияларды қолдану мынадай нәтижелерге қол жеткізеді: • – оқушылар электронды оқулықтармен және интернет желісімен жұмыс істей алады; • – оқушының білімі қысқа мерзімде және кез келген уақытта бағаланады; • – орындаған жұмыстарының қателерін бірден көруге мүмкіншілік тудырады; • – интерактивті тақтаны еркін қолданады; • – ақпараттық мәдениетін дамытады; • – зерттеу дағдылары дамиды; • – оқушылардың пәнге деген қызығушылықтары артады; • – әрбір оқушының шығармашылық мүмкіндігі ашылады. Бүгінгі таңда республикада компьютерлік бағдарламалар шығарылып, оқытудың жаңа технологиялары оқу үрдісінде кеңінен 243 пайдаланылып,оң нәтижелер беруде. Олар – В.Фирсовтың саралай оқыту, П.Эрдниевтің дидактикалық бірліктерді шоғырландыру, Ш.Амонашвилидің ізгілікті – тұлғалық, В.Монаховтың оқыту үрдісін жобалау, М.Жанпейісованың модульдік оқыту, Ж.Қараевтың деңгейлік саралап оқыту, Г.Селевконың өзін-өзі дамыта оқыту және т.б. технологиялары. Аталған технологиялардың қазақ тілін басқа ұлт өкілдеріне оқытудағы маңызы ерекше. Осындай ізденістен туындаған технологиялардың бірі – тірек сызбалар арқылы оқыту әдістемесі . Әдістеменің ерекшелігі мен маңызы неде ? Бірінші ерекшелігі – нақты, дәл есептелген тұтас оқу процесін құра білу. Виктор Федорович Шаталов бұл құрылымды былай түсіндіреді: «Тірек сызба дегеніміз – ойынның элементі, уақыт 29 үнемділігі және оқушы психологиясын қызықты құбылысқа бағыттау. Бірақ ең басты мақсат – берілген тақырыпты логикалық байланыстар негізінде оқушының түсінуі және ұзақ уақыт есте сақтауы». Екінші ерекшелігі – уақыт үнемділігі. Мысалы, белгілі бір тарауды түсіндіру барысында бірнеше тақырыпты жинақтап, ықшамдап бір -екі тірек сызбасына сыйдыруға болады. Ал ең негізгі ерекшелігі -тірек сызбасын қолдану. Бұл әдістеме қазіргі күнге дейін құндылығын жойған жоқ. Тірек сызбалар оқушылардың сөйлеу тілін арттыру мақсатында пайдаланатын тәсілдің бірі. Сонымен қатар тірек сызба жаңа тақырыпты жеңіл түсінуге, есте сақтап қалуға көмектеседі.Орыс топтарында қазақ тілін оқытуда ең қолайлы жолдардың бірі-тірек сызбаларын пайдалану: себебі олар тірек сызбалар арқылы сөйлем құрастырып, өз ойларын айтып жеткізуге үйренеді, сабаққа қызығады, еңбектенуге талпынады.Тірек сызбасын сабақта кеңінен пайдалану- мұғалімнің жан-жақты дайындалуына, уақытты ұтымды өткізуіне әсер етеді. Уақыт талабы мұғалімнен сабақты қызықты, тартымды өткізе білуді, көп шығармашылық ізденісті, білімділікті, тапқырлықты қажет етеді. Оқушылардың белсенділігін, жеке дара жұмыстануын ынталандыру, жеке көзқарастарының қалыптасуын, дамуын, оқу еңбегінің нәтижесі тиімді болуын талап етеді. Грамматикалық тақырып бойынша ережені жаттау түрде бермей, тірек сызбалар арқылы үйрету, көп есте қалатын болады. Оқушылар ережені тірек

сызбалар арқылы ұғып алса, оларды сабақта жиі пайдаланып отырса, оқу жүйесін жақсы түсінетін болады. Берілген тірек сызбаларды пайдалана отырып, оқушыларға грамматиканы кеңінен және керекті ережені қолдануларына мүмкіншілік туғызуға болады. Сабақ барысында көп сөйлемей-ақ сабақ негіздерін қысқа да нұсқа ұсынып, шығармашылық ой-өріс жүйесін арттыруға жағдай жасалады. Оқушылар аудару жұмысын орындағанда грамматиканы оңай түрде қолдана алатын болады. Постермен жұмыс – тақырыпты ашудың тиімді тәсілі. Постермен жұмыс барысында оқушылар түрлі идея тастап, оны дәлелдеу үшін еңбек етеді. Оқушының ойлануы, ол ойын жеткізуі тілді меңгеру үшін өте тиімді. Постерді қорғау – шешендік өнерді қажет етеді. Сын тұрғысынан ойлауға арналған әртүрлі қызықты тапсырмалар беру, топтық жұмыста белсенділігін арттыру мақсатында постерлер жасату арқылы баланың қызығушылығы артады. Әрбір сабақ соңында оқушылармен кеңесу барысында оларға зерттеушілік қабілетті арттыру үшін интернет желісіне кіріп, іздену керектігін және кітапханаларға барып тіл байлықтарын арттыру үшін әдеби оқулықтар алып оқуды түсіндіремін. Оқушының сыни тұрғысынан ойлануына оң ықпалын тигізетін әңгіме түрі зерттеушілік әңгімесі болып саналады. Осы зерттеушілік әңгімені өз сабақтарымда жиі қолданамын. Сонда ғана оқушы білімді, саналы, ойлау қабілеті мен сөйлеу шеберлігі дамитындығын, өмірге көзқарасы қалыптасып, белгілі бір шешімді қабылдай алатынын, есте сақтау қабілеті дамитындығын, алған білімін кез-келген жерді пайдалана алатын тұлға қалыптасатынына сенемін.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Артықова Т.М. Қыстаубаева Ж. Қазақ тілі . Оқыту әдістемесі.А:, 2005 ж.
2. Бақзыбекова.Н. Саралап деңгейлеп оқыту технологиясы арқылы оқушылардың білім деңгейін арттыру.-А: Қазақ тілі, №4, 2007.16б.
3. Қуанышбаева А.Жаңа технологиялық әдіс-тәсілдерді пайдалану.А: Қазақ тілі: Әдістеме. Республикалық ғылыми-әдістемелік журнал, №2,2004. 47 б.

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҒЫНДА САРАЛАП ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Султанбекова Гульжамал Сейдалиевна
Түркістан облысы Сауран ауданы "С.Қожанов атындағы шағын жинақты жалпы білім беретін мектеп" коммуналдық мемлекеттік мекемесінің қазақ тілі мен қазақ әдебиеті пәні мұғалімі

Резюме

В данной статье рассматриваются эффективность дифференционного обучения на уроке казахского языка и литературы

Summary

This article discusses effective methods of using differential learning in the lessons of the Kazakh language and literature

Оқытуды саралау дегеніміз – оқушылардың қажеттіліктері мен қабілеттеріне сәйкес әртүрлі сыныптар, топтар, мектептер үшін әртүрлі оқу ортасын құру және әртүрлі топтарда оқытуды қамтамасыз ететін әдістемелік, психологиялық-педагогикалық және ұйымдастырушылық шаралардың кешені. Ал саралап оқыту дегеніміз: оқыту мен оқуға қатысты анықталған ортақ қасиетті ескере отырып дайындалған, оқушылар тобына мұғалімнің оқу үрдісін ұйымдастыру нысаны. Саралап оқыту - әрбір оқушының мақсатқа жетуіне оң ықпал етудің тиімді жолы. Қазақ тілі мен әдебиеті сабағында саралап оқыту кезінде жүзеге асыратын қағидаларым: Оқушылардың оқу стиліне негізделген дизайн сабақтар дайындаймын. Бірлескен қызығушылық, тақырып немесе тапсырмаларды орындауға қабілетті оқушыларды топтастырамын. Оқушылардың білімін формативті бағалаймын. Қауіпсіз және қолдау ортасын жасау арқылы сыныпты басқара аламын. Оқушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін сабақ мазмұнын үнемі бағалап және реттеп отырамын. Ең әуелі, білім алушылардың әлеуетін зерттеймін. Алғашқыда оқушыларды ең қарапайым ақпаратты қабылдау қабілетіне қарай 3 топқа бөліп алыңыз: аудиал, визуал, кинестетик. Қолдауды қажет ететіндігі/етпейтіндігіне қарай топтастыруға, жұптастыруға болады. Және өз бетінше жұмыс істей алу

қабілеттеріне қарай жеке жұмыстарды дайындау ұсынылады. Осы және бұдан да басқа ерекшеліктерді ескере отырып дайындалған тапсырманы сұранысқа қарай бейімдеу қажет. [1, 78б.] Саралау үдерісінде: барлық оқушыларға бірдей тапсырма беремін, бірақ олардың алдыңғы білімі мен тәжірибесін ескере отырып, оқушыдан деңгейіне сай нәтиже күтемін. Барлық оқушыларға бірдей тапсырма беремін, бірақ, олардың ЖЫЛДАМДЫҒЫН ескеріп тапсырманы орындау уақытын түрлі етіп береді. Тапсырма ортақ, бірақ РЕСУРСТАР әртүрлі болу керек. Төменде саралау тапсырмаларын ұсындым. Әдебиет пәні бойынша, тапсырма барлық оқушыға бірдей беріледі. Осы қағиданы естен шығармағаны абзал. Тапсырма Әдеби туындыдағы кейіпкердің типтерін тек тұрғысынан сипаттаңдар. Қолдауды көп қажет ететін оқушыға көмек ретінде дайын ұсынылады. тек оқушы «сәйкестендіру әдісі» арқылы сөйлемдер мен тіркес сөздерге тиісті қасиеттерді сәйкестендіреді. Қолдауды орташа қажет ететін оқушыға қасиеттер ұсынылмайды, өздері тауып жазады. Қолдауды мүлдем қажет етпейтін оқушы тапсырманы өз бетінше орындайды. Сынып ішіндегі саралаудың мынадай түрлері бар: қабілеттері бойынша саралау, деңгейлік саралау, қызығушылықтары бойынша саралау. Әдетте, оқушылардың жеке өзіндік ерекшеліктері бойынша ішкі саралау олардың әрқайысына жеке қарауға негізделеді. Оқушы қарқынын ескере отыра, қосымша тапсырмаларды қолдану тиімді тәсіл. Сондықтан да қосымша тапсырмалар қолданылады. Әдетте бұл қосымша тапсырмаларды оқушылардың орындауы немесе орындамауы өз еріктеріне байланысты. Бірақ мұғалім міндетті емес бұл тапсырмаларды орындаулары үшін әр түрлі мадақтауларды пайдалана отыра оқушыларды арнайы ынталандырып отыруы керек. Мұғалімдер тапсырмаларды оқушы қарқыны бойынша саралауды басқа да саралау тәсілдерімен біріктіре алады. Мысалы, қосымша тапсырма ретінде шығармашылық жаттығулар немесе деңгейі қиынырақ тапсырмалар ұсынылады. Қосымша тапсырмаларды жоспарлайтын мұғалімдер тапсырмаларды тақтаға жазып қояды немесе арнайы карточкалар береді. Негізгі тапсырмаларды ерте орындап болған оқушылар қосымша тапсырмаларды орындауға мұғалімнен сұрамай өздері орындауға кіріседі. Ал мұғалім бұл уақытта негізгі тапсырманы орындауда қиналып отырған оқушыларға көмектеседі. Мұғалім әр түрлі типтегі қосымша тапсырмаларды алып, оқушылардың таңдауына ұсына алады. [2, 216б.] Қосымша тапсырмаларды орындау жұмысын ұйымдастыру ережесі: негізгі тапсырманы тексермей тұрып қосымша тапсырманы орындауға кіріспеңіз; қосымша тапсырмалар міндетті емес, сондықтан да оларды ішінара, толық емес орындауға да болады. Бірақ оқушыларды қосымша тапсырманы орындауы үшін ынталандыру қажет; егер сыныпта негізгі тапсырманы тексеру жүріп жатырса, қосымша тапсырманы кейінге қалдырып, мұғаліммен бірге жұмыс жасаған жөн; қосымша тапсырмаларды орындауға сабақтың басқа кезеңдерінде оралуға болады. Оқыту барысында саралаудың дереккөздер тәсілі деген оқушылардың қажеттілігіне, қызығушылығына, білімді, ақпаратты қабылдауына қарай әр түрлі дереккөздермен жұмыс жасайтындай тапсырмалар беру болып табылады.

Психологтар оқушылардың білімді немесе ақпаратты қабылдауын үш түрге бөліп қарастырады. Олар визуалдар, аудиалдар және кинестетиктер. Сондайақ, ақпаратты қабылдаудың сирек кездесетін дискреттер деген түрі де бар. Аудиалдар – бұл оқушылар ақпаратты есту арқылы қабылдайды. Ақпаратты игеру және түсіну үшін аудиал оқушыларға тыңдатып және қайталап айтып өту керек. Бұл типтегі оқушыларға тыңдау арқылы қабылдауға болатын дереккөздерді ұсынған жөн. Мысал үшін аудио және видео жазбалар, аудио кітаптар т.б алуға болады. Визуалдар – бұл оқушылар көптеген жағдайда дүниені көзбен көру арқылы қабылдайды. Бірақ бұл визуалдар есту, сезу арқылы білімді қабылдай алмайды деген сөз емес. Дегенменен де олар ақпаратты көру арқылы көбірек қабылдайды. Бұндай оқушыларға кестелер, мәтіндер, суреттер, презентациялар, картиналар, видеожазбалар секілді көру арқылы қабылдауға мүмкіндік беретін дереккөздер ұсынып жұмыс жасатқан жөн. Кинестетиктер (көне грек – «қозғалтамын, ұстап көремін», ағыл. kinesthetic – «қозғалысқа сезімтал») – ақпараттың көптеген бөлігін дене арқылы сезіну жолымен жанасу арқылы қабылдайтын оқушылар. Бұндай оқушыларға өз көзімен көріп, қолымен жұмыс жасап қабылдауына мүмкіндік беретін дереккөздермен жұмыс жасаған жөн. [3, 93б.] Деңгейлеп-саралап оқыту технологиясы - оқушының туа біткен ақыл-ой қабілетінің жеке даму жанжақтылығына негізделген білім беру жүйесі. Бұл технологияда бірінші орында оқушы туралы және өз бетімен білім алудағы белсенділігіне баса назар аударады. Деңгейлеп-саралап оқыту технологиясының екінші бір жағы – оқушыларды дүниежүзілік білім жүйесінде

қолдананылаты рейтинг – ұпай жинау әдісіне баулу. [4] Деңгейлік тапсырмалар рейтинг-ұпай – балл жинау әдісімен бағаланатынын ескерсек, оқушылардың деңгейлік сабақ өткеннен кейін де сол тапсырмаларда жіберген қателіктеріне, тапсырмаларын орындауда қолданған тәсілдеріне анализ жасап, қателіктері мен кемшіліктерін анықтай білуге мүмкіндік береді. Жоспарлау мен оқыту үдерісінде саралаудың тәсілдерін қолдану балаларға оқу тапсырмаларын өз деңгейі бойынша, қолдау немесе көмек көрсету арқылы орындауына мүмкіндік береді. Бұл оқушылардың оқуға деген сенімділігі мен ынтасын арттырады. ...ұсынылған саралаудың әдіс-тәсілдері мен сараланған тапсырмалардың үлгілері оқыту барысында мұғалімдерге оқушылардың мүмкіндіктерін анықтауға, ерекшеліктерін ескеруге, қызығушылықтарын арттыруға, қажеттіліктерін қанағаттандыруға және оқушыларға өз мүмкіндіктері мен қабілеттерін анықтап жетілдірулеріне, тапсырмаларды жеңілден күрделіге қарай және де таңдап орындауларына жол ашады. [5,448б.] Орыс данасы Л.Толстойдың «Жақсы дерлік те, жаман дерлік те бір әдіс жоқ. Олқылықтың белгісі – бір ғана әдісті болу; керек орында жоқ әдісті табу да қолынан келу. Мұғалім әдісті көп білуге тырысу керек. Оларды өзіне сүйеніш, қолғабыс нәрсе есебінде қолдану керек» - деген кеңесін Ахмет Байтұрсынов «... әр әдіс өз орнында жақсы», - деп өрбітеді. Сондықтан да мұғалімдер мен оқытушыларға әдіс-тәсілдерді барынша көбірек білу артық етпейді деп ойлаймын.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. М.М. Жанпейісова «Модульдік оқыту технологиясы оқушыны дамыту құралы ретінде» Алматы 2002 жыл
2. Жұмабекова А.Л. «Деңгейлік тапсырмалар арқылы дамыта оқыту».
3. Оқыту технологиясының түрлері. Куәлік №1235 11 қазан 2012. Самашова Г.Е., Құрымбаев С.Ғ., Егоров В.В. және т.б.
4. Сыни тұрғыдан ойлауды дамыту тәсілдері. Оқудың жеке тұлғаға бағытталуының он тәсілі. «Тиімді оқыту мен оқу» бағдарламасы. 3 апта, 5 күн материалынан.
5. Ж.Әбиева, С.Бабаев, А.Құдияров. Педагогика. Оқу құралы. Алматы. Дарын. 2004.448б.

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА САРАЛАП ОҚЫТУДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ӘДІСТЕРІ

Камалова Клара Амангельдиевна
Түркістан облысы Сауран ауданы "Х.А.Яссауи атындағы жалпы білім беретін мектеп" коммуналдық мемлекеттік мекемесінің қазақ тілі мен қазақ әдебиеті пәні мұғалімі

Резюме

В данной статье рассматриваются эффективные методы использования дифференционного обучения на уроках казахского языка и литературы

Summary

This article discusses effective methods of using differential learning in the lessons of the Kazakh language and literature

«Білім алудың тамыры ащы, бірақ жемісі тәтті», - деп бірінші ұстаз Аристотель айтқандай, білім мен өнер біздің болашағымыздың жарқын болуына бірден-бір кепілі деп білемін. Себебі, білім адам өмірінің жарқын болашағы. Саралап оқыту тәсілі- әр түрлі оқушылар тобының оқу әрекетін ұйымдастыру үшін арнайы оқыту әдістерін және іс-әрекеттерін саралау тәсілдерін қамтиды. Сабақта мақсатқа жету үшін, әдіс-тәсілдерді қолдану арқылы жұмыстар ретке келтіріледі. Оқыту әдістері танымға қызығушылық туғызып, оқушының ақыл-ойын дамытады, ізденуге, жаңа білімді түсінуге көп көмегін тигізеді. Оқушылардың өздігінен істейтін жұмыстарын қазақ тілі сабағында түрлендіре іске асыруға болады. 6 сыныптарда «Үстеу » сөз табын өткен кезде мынадай өз бетімен жұмыс түрлерін ұсынуға болады. Әр топ берілген сұрақтарға бірнеше мысалдар жазып отыру керек. 1-топ. Мезгіл үстеу бойынша қашан? -бүгін, ертең... 2-топ. Дара үстеу бойынша -қыста, ерте... 3-топ. Күрделі үстеу бойынша -бүгін, күндіз-түні... Менің ойымша, әрбір мұғалім сабақтан кейін, сабақ барысында қолданған әдіс – тәсілдерді оқушылардың белсенді жұмыс жасауына,сабақты меңгеруіне қаншалықты көмектескендігіне бүгінгі өткен сабақтары туралы бір-біріне сұрақтар қоюы арқылы білуге болады. Егер, сабақта кеткен қандай да бір кемшіліктер болса, сол кемшілікті келесі сабақтарда жібермеуге тырысады.Сабақтан кейін немесе сабақ соңында оқушылармен кері байланыс жасап отыруымыз тиіс. Міне осы секілді жұмыстар оқушыларды ойлануға, дәлел келтіре білуге жетелейді. Әрі қарай ойын айтуға ынталандырады. Сондықтан сыни ойлау тұрғысынан өз көзқарасын білдіруге, өз ойын жеткізіп, шешім қабылдауға дағдыланады. Қазақ тілінде берілген кез- келген ақпараттарды тиімді қолдана отырып, өзіне қажетті мәліметті ала- алады. Зерттеу сабағында «Жеті ата-елтанудың бастауы» тақырыбы алынды. Оқу мақсаты ретінде «6.4.4.3 Үстеудің түрлерін ажыратады, синонимдік қатарларын түрлендіріп қолдану» таңдалды. Сабақты жоспарлаған кезде сабақта бағалауды тиімді жүзеге асыруда қиындықтар кездесті. Бағалауды жоспарлау кезінде әр тапсырмадан кейін кері байланыс беру қажеттілігі туындады. Алайда тереңдетілген принцип бойынша оқушылар орындап болған тапсырмадан кейін келесіге көшті, ал оқушылардың тапсырмаларды орындау жылдамдығы әр түрлі. Тапсырманы орындап болған бірінші оқушының жұмысына кері байланыс беріп жатқан кезде екінші оқушы орындап болды, екіншіден кейін үшіншісі, үшіншісінен кейін төртінші, т.с.с. Сыныпта 25 оқушы болғандықтан, әр оқушыға кері байланыс беру сапасы төмен болады, тіпті кей оқушылардың жұмысы бағаланбай қалады деген қауіп болды. Сондықтан сабақта топтық жұмысты ұйымдастыруды ұйғардым. Сабақтың басында оқушыларға үстеудің 7 белгісін кезек-кезек көрсетіп оны жасырдым. Деңгейі жоғары оқушылар 2-тұжырымнан кейін-ақ үстеу екенін тапты. Орта және төмен деңгейлі оқушылар 5-тұжырымнан кейін сабақтың тақырыбы үстеумен байланысты екенін түсінді. Сабақтың тақырыбын, оқу мақсаты мен бағалау критерийлерін түсіндіріп болған соң, мағынаны тану мақсатында әр оқушыға үстеу түрлерінің ережесін бердім. Бұл мәтінді тез әрі сапалы меңгеруге мүмкіндік болды. 3 және 4-тапсырмаларда топтар меңгерген үстеу сөздерді берілген мәтіндегі бос орындарға мағынасы бойынша дұрыс орналастыруы және мәтінде үстеуі кездеспейтін 3 сөйлемді үстеу сөзді қосу арқылы өз сөзімен қайтадан жазу (перфираз жасау) керек болды. Осы орайда бағалауда қиындықтар туды. Топтардың жұмысына өзінің тарапынан кері байланыс беруді жоспарладым, алайда 3-тапсырманы аяқтап болған топтармен қатар 2-тапсырманы тәмамдаған топтар да бағалауды қажет етті. Бұл жағдай мобильді жұмыс жасап, тез кері байланыс беруді талап еттім. Шығармашылық топтың ойынша, барлық жұмыстарға тиімді кері байланыс беріліп, сындарлы ұсыныстар айтылды. Әдетте дәстүрлі қазақ тілі сабағында топтарға тапсырма берген кезде барлығына бірдей уақыт берілді. Уақыт аяқталған соң топтар өз жұмыстарын ортаға шығып қорғап, мұғалімнен не сыныптастарынан кері байланыс алды. Осы орайда кей топтар тапсырманы тез, ал кейбіреулері баяу орындады. 1зерттеу сабағында саралап оқытудың тереңдетілген принципін қолдану нәтижесінде жоғары және орта деңгейлі оқушылардың қажеттіліктері ескерілді. Әр деңгейдегі оқушылар тапсырманы сапалы орындады. Шығармашылық топ тарапынан білу, түсіну, қолдану деңгейінде бағалау кезінде тапсырманы орындап болған топтарға шығарылған дайын жауаптарды беру ұсынылды. Себебі сабақтың бұл кезеңінде жеке бағалау толығымен өз қызметінде орындалып, мақсатына жетті. Оқушыларға әдебиет сабағы кезінде өз бетімен жұмыс жасаудың мынадай түрлерін беремін. Мысалы: «Пікірлер базары» белсенді әдісі арқылы «Кейіпкердің» іс-әрекетіне баға бергізіп, болжап, ойтолғау немесе хат жазғызамын. Оқушыларды әздігінен жұмыс істей алуына негіз болды. Оқушы білімді өз бетімен жұмыс жасай

білгенде ғана тиянақты игереді. Ал білім алу барысында ешқандай өз бетімен жұмыс жасау қабілетін танытпаса, алған білімі тез ұмытылып, қажет жерінде оны қолдана алмайды деп ойлаймын. Содықтан оқушылар үшін өзіндік жұмыстың маңыздылығы осында. Мұғалімдік тәжірибемдегі мақсат – заман талабына сай құзіретті тұлға қалыптастыру, өз тәжірибемді толықтыру, жетілдіру болмақ.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Кобдикова Ж. Орта мектепте білім алуды технологияландыру (саралап деңгейлеп оқыту). 2002, 27 б.
2.Саралап оқыту ауыл мектебінде сабаққа қызығушылықты тәрбиелеуқұралы. Қашықтықтағы семинар. 14 қаңтар 2011 жыл.
3.Тұрғынбаева Б.А. Мұғалімдердің шығармашылық әлеуетін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту: теория және тәжірибе. Алматы. 4.Қ.Ж.Бұзаубақова Инновациялық педагогика негіздері. Алматы 2019 жыл.

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ДЕҢГЕЙЛЕП-САРАЛАП ОҚЫТУ ТӘСІЛДЕРІН ПАЙДАЛАНУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Тажибекова Акерке Мусабековна
Түркістан облысы Сауран ауданы "Ж.Тәшенов атындағы жалпы білім беретін мектеп" коммуналдық мемлекеттік мекемесінің қазақ тілі мен қазақ әдебиеті пәні мұғалімі

Резюме

В данной статье рассматриваются значимость использования градированных методов обучения на уроках казахского языка

Summary

Еліміздің болашағы көркейіп, өркениетті елдер қатарына қосылуы, бүгінгі ұрпақ бейнесімен көрінеді. Дүниежүзілік озық тәжірибелерге сүйеніп, жаңа типті оқыту, яғни әр баланың табиғи қабілетін дамыту үшін қолайлы жағдайлар жасай отырып, оны жан-жақты дамыту керек. Қазіргі білім беру мазмұны жаңарып, жаңа көзқарас пайда болып, оқытудың жаңа технологиясы өмірге келді. Яғни педагогикалық технология ұғымы іс-әрекетімізге кеңінен еніп, қолданылуда.

Жаңа технологиялар: 1. Ойын технологиясы. 2. Проблемалы оқыту технологиясы. 3. Сын тұрғысынан ойлау технологиясы. 4. Деңгейлік саралау технологиясы. 5. Жекелеп оқыту технологиясы. 6. Оқытудың компьютерлік технологиясы. 7. Презентациялар технологиясы. 8. Кезеңдеп оқыту технологиясы. 9. Жеке пәндік педагогикалық технология. 10. Альтернативті технологиялар. 11. Өзіндік дамыту технологиясы 12. Дамыта оқыту технологиялары 13. Авторлық мектептер педагогикалық технологиялары. 14. Модульдік оқыту технологиясы. Педагогика ғылымдарының докторы, профессор Ж.А. Қараевтың деңгейлеп оқыту педагогикалық технологиясының мақсаты – жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыру. Саралап оқыту технологиясы, оқыту процесінің белгілі бәлігін қамтып, ұйымдастырудың шешімдері, оны оқыту құралдарының жиынтығы түрінде кәрінеді. Сыныпты, топтарды оқытуға әртүрлі қолайлы жағдай туғызуды қажет етеді; әдістемелік педагогикалық-психологиялық және ұйымдастыру-басқару шаралары біріктіріледі. Деңгейлеп оқыту технологиясының мақсаты: әрбір оқушы өзінің даму деңгейінде оқу материалын меңгергенін қамтамасыз етеді. 1) Деңгейлеп оқыту әр оқушыға өз мүмкіндіктерін пайдалана отырып, білім алуына жағдай жасауға мүмкіндік береді; 2) Деңгейлеп оқыту әр түрлі категориядағы балаларға, олармен саралай жұмыс істеуге мүмкіндік береді. 3) Деңгейлеп-саралап оқыту құрылымында білімді игерудің бірнеше деңгейі қарастырылады: ең төменгі деңгей (базалық), бағдарламалық, күрделенген деңгей сондықтан әрбір оқушы меңгеруі тиіс. Міндеттері: 1. Ақпараттық және деңгейлеп оқыту технологиясының тиімді әдістерін пайдалану арқылы білімге деген қызығушылығын арттырып, танымдық қабілеттерін дамытуға жағдай жасау. Деңгейлеп оқыту технологиясын қолдану нәтижесінде дарынды оқушыларды анықтау және олармен жұмыс істеу. 2. Оқушы жүрегіне жол табу арқылы

сабақтардың әрбір сәтін қызықты, ұтымды өткізу. Оқушыларды тек берілген мәліметті тыңдаушы емес ізденуші, зерттеуші өз ойын еркін дәлелдей алатын, пікірін ортаға сала білетін жеке тұлғаны қалыптастыру. Оқушының бойындағы ынта-ықыласын жойып алмай, жеке дара қабілетінің дамуына мүмкіндік жасай отырып, қабілетін дамытып, шығармашылығын шыңдау... 3. Оқытудың жаңа технологияларын қолдана отырып, жеке, жұпта, топта жұмыс істеу барысында мұғалім мен оқушының ынтымақтастығын қалыптастыру, оқушылардың ойына ерекше құрметпен қарау. Оқушыларды өзін-өзі қадағалай алатын, іс-әрекетін ретімен орындап, өзін - өзі жетілдіретін шығармашыл, ізденімпаз тұлға қалыптастыру. Ж.Қараевтің деңгейлеп саралап оқыту технологиясында төмендегідей 4 деңгей көрсетілген: Бірінші деңгей-«үйренушілік».(Репродуктивтік) Оқушылардың жаңа тақырыптан алған білімдерін бекіту үшін, еске түсіріп, қайталау үшін және алған білімдерін практикада қолдана білуге жаттықтырады. Берілген есептер мен тапсырмалар өмірмен, қоршаған ортамен байланыстырылған болуы керек. Мұнда оқушының қызығушылығына, таным бірлігіне назар аударылады. Екінші деңгей-«алгоритмдік». Мұнда кері байланысқан функцияларды орындау үшін тексеру тапсырмалары, іріленген материалдарды жүйеге келтіруге, реттеуге арналған, мазмұны өзгертілген жағдайға тапсырмалар беріледі. Сонымен қатар ұлттық негізде құрылған, көбінесе танымдық және үйренушілік мәні бар тапсырмалар, мысалы, сөзтізбектер, ребустар, ойлауға арналған тапсырмалар беріледі. Үшінші деңгей - «эвристикалық». Бұл деңгейде оқушылар тақырып бойынша меңгерген білімдерін жетілдіріп, тереңдетумен қатар, ой қорытуға арналған, дағды қалыптастыратын, әртүрлі әдіс-тәсілдермен орындалатын тапсырмалар орындайды. Оқушы өзі ізденіп, материалды саналы түрде меңгеруі керек. Төртінші деңгей-«шығармашылық», Оқушы өзіндік шығармашылық деңгейін көрсетеді. Шығармашылық тапсырмалар – оқушылардың білімділігі мен дағдысын қалыптастыру және оны бағалау деңгейі болады. Өз бетімен талдау жасау арқылы шығармашылық тұрғыдан зерттеу жұмысын жүргізуге баулу. Осылай бір деңгейден келесі деңгейге өту үшін өз білімін, білік пен дағдысын толықтырып отырады. Нәтижесінде жоғары деңгейлік тапсырмаларды орындау әр оқушының мақсатына айналады. Жетістіктерге жету үшін ең алдымен оқушылардың білім дәрежесін, ынтасын, ақыл-ой, еңбек дағдысын, өз жұмысына деген жауапкершілігін ескеру қажет. Деңгейлік тапсырмаларды қандай дәрежеде орындай алса баға біліміне қарай қойылады. Сабақ барысында топтағы барлық оқушылардың білім деңгейі анықталады. Бұл әдістің тағы бір тиімді жағы–оқушы өзінің білім деңгейін, нені оқу керектігін анықтап, өзінің ізденуіне болады. Өйткені ол білім сапасының дамуын қамтамасыз етеді. Білім сапасы білім, біліктілік, дағды және тұлғаның қасиеттері мен қабілеттерімен бағаланады. Сабақта оқушыларға өз ойларын талдауға, айтуға, қорытындылауға көп көңіл бөлу қажет. Сабақ барысында өздігінен еңбектенуге, шығармашылықпен ізденуге, қорытынды жасауға машықтанады. Тапсырманы орындау барысында жіберілген қателер мен кемшіліктерді уақытында анықтап түзетуге мүмкіндік беру керек. Оқытушы білімі төмендерге көмек беріп, қабілеттілермен жұмыс ұйымдастырып отыру арқылы ирформатика пәнін оқуға деген қызығушылығын, белсендігін арттырады. Тақырыпты толық меңгере алмаған оқушылармен қосымша сабақтар, сыныптан тыс жұмыстар жүргізуі керек.

Жаңа технология түрлерін қазақ тілі пәнінің кіріктірілген сабақтарында пайдалану, оқушының шығармашылық, интеллектік қабілетінің дамуына, әз білімін әмірде пайдалана білу дағдыларының қалыптасуына әкеледі. Жаңа технологияны қолдану мына кезеңдер арқылы іске асады: I кезең: оқып-үйрену; II кезең: меңгеру; III кезең: әмірге ендіру; IV кезең: дамыту. Жаңа педагогикалық технология мақсаты – оқытуды ізгілендіруі, яғни оқу құралдары оқушылардың өздігінен танымдық іс-әрекетін жүргізе алатындай болуы керек. Жаңа педагогикалық технология түрлері өте көп. Оларды қазақ тілінен оқытуда тиімді етіп пайдалану ұстаз білімділігіне байланысты. I деңгей тапсырмалары: 1. Берілген сөйлемдерді көшіріп жазып, әр сөздің түбірін қосымшасынан сызықша арқылы бөліп жаз. Қазақ халқы үшін тілден қасиетті ештеңе болған жоқ. Ол – тарих, ол – мәдениет, ол – өнер. Тауып айтылған бір ауыз сөзге бір қауым ел тоқтаған. Бұл – халықтың тіл өнеріне деген ыстық махаббатының белгісі. 2. Төмендегі сөздерді оқып, көп нүктенің орнына тиісті жалғауларды қой. Ол өзен... барып, мұз әкелу... әже...нен рұқсат сұра... . Райхан екі шелек... алды да өзен... тартты. Өзен... жаға... адам... толы екен. Біреу... жарқабақ... басы... тасқын су... ағысы... тамашалап қарап тұрса, енді біреу... өзен жағасы... келіп тірелген мұз... ұсақтап алып жатыр. II деңгей тапсырмалары: 1. Сәз құрамын тұлғаларға бөліп,

оларды сызба бойынша талдап жаз. Жас, үлкен, батырлар, үйде, ақылды, сызат, кітабы, ойпатқа, әкеміз, білемін, білтелі, оқушысыңдар, достар, жазыс, кәкшіл. Түбір, Жұрнақ, Жалғау, Негізгі,Туынд ы, Сөз тудырушы Сөз түрлендіруш і Көпті к Тәуелді к Септі к Жікті к

2.Берілген сөздерді сөз тұлғасына, мағынасына қарай ажырат. Алыс, белесте, қуаныш, ана, табиғат, ауыздық, бақ, Асан, достық, арт(ы), ырыс, бақытты, үшін, орындады, тасыр-тұсыр. Үлгі: Негізгі түбір: Туынды түбір: Қосымшалы сөз: Көмекші сөздер: III деңгей тапсырмалары: Сөйлемдерді оқып, асты сызылған сөздердің қызметін айт. Олардың мағынасына көңіл бөліп, сұрақ қой. Салыстыр. Айырмашылығын дәлелде. Ащы менен тұщыны татқан білер, Алыс пенен жақынды жортқан білер. Сен менен кітап алдың ба? Сабақта қызықты ойындар ойналды. Даладағы қызықты тамашаладық. Бала кітапқа қызықты.

Деңгейлеп-саралап оқыту технологиясы оқушының да, мұғалімнің де белсенді шығармашылық қабілетін дамытуға бағытталады, жақсы оқитын оқушының тереңірек білім алуына, әлсіз оқушылардың өзгелердің қатарына қосылуға ұмтылуына мүмкіндік туғызады. Жаңа технологияларды күнделікті сабақ үдерісіне пайдалану үшін әр мұғалім өзінің алдында отырған оқушыларының жас ерекшеліктерін ескере отырып, педагогтық мақсат-мүддесіне, өзінің шеберлігіне байланысты таңдай алады. Жаңа технологияны жүзеге асыруда мұғалім белсенділігі, шығармашылық ізденісі, өз мамандығына деген сүйіспеншілігі, алдындағы шәкірттерін бағалауы ерекше орын алады. Оқушылардың шығармашылық белсенділігін арттыру мақсатында Ж.Қараевтың ―Деңгейлік саралау технологиясын‖ қазақ тілі сабағында қолдану үлкен жетістіктерге жеткізетінін көрсетеді. Бұл технология дамыта оқыту идеясын жүзеге асыруға мүмкіндік береді, өйткені ол оқушының ойлауын, елестетуі мен есте сақтауын, ынтасын, белсенділігін дамытып, білім сапасының артуына көмектеседі. Жаңа технологияны қолдануда: «Мұғалім нені білу керек?» Жаңа технология көмегімен шешілетін мәселені анықтау. Жаңа технологияны қолдану арқылы алынатын нәтижелерді. Жаңа технология мәнінен алынатын нәтижелердің теориялық негізін. Жаңа технологияда мұғалім қолданылатын әдіс-тәсілдерді білуі керек. Оқушыларды жаңа технологияда жұмыс істеуге үйрету әдісін таңдауы. «Не істей алу керек?» Оқу бағдарламасының түрлендірілген нұсқаларын құрастыру. Күнтізбелік тақырыптық жоспар жасау. Әр сабақты жоспарлау. Жаңа технология бойынша жүргізілетін әртүрлі типтегі сабақ жоспарларын жасау. Оқу модулын құрастыру. Оқу жобасының мазмұнын анықтау. Оқу жобалары бойынша оқушыларға арналған тапсырмаларды құрастыру.

«Қандай іс-әрекеттерді дұрыс ұйымдастыруы қажет?» Жаңа технологияда пайдаланылатын жекелеген әдістер мен тәсілдер. Әр түрлі типтегі сабақтарды өткізу.

Өткізілген сабақтарға талдау жасау, жіберілген кемшіліктердің жасырын себептерін анықтау. Жаңа технологияда қолданылатын оқу әрекетінің әдістерін оқушыларға үйрету. Деңгейлеп-саралап оқыту технологиясының оқушыларға тиімділігі: Топ оқушыларының барлығы деңгейлік тапсырма орындауы Білім көрсеткішінің нақты және сапалы болуы Оқушының өз білімін өзі бағалап, білім деңгейін дамыта алуы Оқушылардың оқуға ынтасы мен мамандығына деген қызығушылығының артуы Оқушының іздену дағдысының, ұстамдылығының қалыптасуы Оқушы белсенділігінің оянуы Алға қойған мақсатына жетуге дағдылануы, қиындықтарды жеңуге ұмтылуы Оқушының әздігінен жұмыс істеуі мен жауапкершілігінің артуы Деңгейлеп-саралап оқыту технологиясының оқытушыларға тиімділігі -Деңгейлеп-саралап оқытуда білім игерудің үш деңгейінің қарастырылуы; -Оқушылардың сабақ үстінде бірнеше деңгейде жұмыс жүргізуі; -Білім дәрежесі бірдей топтарды тексеру ісінің жеңілдеуі; -Оқушылардың жұмыстары әділ бағалануы; -Оқушы мен оқытушының шығармашылық қызметін белсенді түрде дамытуы; -Дарынды оқушыларды анықтап, олармен тұрақты және жүйелі жұмыс істеу мүмкіндігінің орнауы; Осындай талаптарға сәйкес құрылған өз бетімен деңгейлік тапсырмаларды сатысы бойынша оқушының информатика сабағында әзіндік шығармашылық қабілеті дамиды. Сонымен жалпылап айтқанда оқу үрдісінде оқушының тұлғасының дамуына, ықпал жасайтын жаңа технология түріндегі сабақтар үлгісінің бәріне жүктелетін міндеттер жүйесі төмендегідей: Жаңа технологияны қолдануда оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, үлкен ізденіспен, шығармашылыққа жетелеуге де болады. Нәтижесінде оқушы: Компьютерде еркін жұмыс жасайды; Оқыту процесінде жаңа технологияларды қолдана отырып білімін шыңдайды; Жаңа оқыту үрдісін қалыптастырады; Өздігінен ізденімпаздық қабілеті артады; Ақпараттық сауаттылығы мен

ақпараттық мәдениеті қалыптасады. Сонымен, саралап, деңгейлеп оқыту технологиясының принциптері-оқытуды ізгілендіру мен демократияландыру жағдайында, өздігімен даму бағдарын анықтап, дамитын және өздігімен дұрыс шешім қабылдай алатын, өзін-өзі жетілдіріп өсіруші, өзін-өзі тәрбиелеуші тұлға қалыптастыруға болады.

Г.Ғ.Еркибаеваның денгейлеп оқыту технологиясы жоғарыда айтқан ғалымдардан басқаша. Ол тапсырмаларды 3 деңгейге бөліп береді, бірақ оқушыларды білім деңгейге қарап 3 топқа бөледі.

І деңгей тапсырмаларыларын қазақ тілін әлі меңгермеген, қазақ тілінде сөздік қоры жеткіліксіз оқушыларға беріледі. • 1.Мәтінді оқып шығып, сөздік жұмысын жүргізу.Мәтіннен түсініксіз сөздерді тауып,түсіндірме сөздіктен мағынасын анықтаңыздар • 2.Ауа райы, өсімдіктер мен жануарлар дүниесі, табиғатты қорғау тақырыбында лексикалық минимум құрастырыңыздар. • Жыл мезгілдері, күн, ай, жыл аттары. ІІ деңгейдегі тапсырмалар қазақ тілін таяз меңгерген, қазақ тілінде сөздік қоры жеткіліксіз оқушыларға беріледі. • Қазақ тіліндегі сөздердің орын тәртібін анықтаңыздар. • 2.Мәтінді оқып шығып, мәтіндегі сөздердің орын тәртібін схема арқылы көрсетіңіздер • Нақ осы шақ, ауыспалы осы шақтарға мысал келтіріңіздер. ІІІ деңгейдегі тапсырмалар қазақ тілін жақсы меңгерген, қазақ тілінде сөздік қоры жеткілікті оқушыларға беріледі. • Мәтінді орыс тіліне аударыңыздар. • 2.Кеңес беру, кешірім сұрау, уақыт тақырыптарында қолданылатын сөздерден сөйлемдер құрастыру. • 3.Құрастырған сөйлемдерді болымсыз етістікке айналдыру. ІҢ деңгейдегі тапсырмалар қазақ тілін жақсы меңгерген, қазақ тілінде сөздік қоры жеткілікті, қазақ тілінде еркін сөйлейтін оқушыларға беріледі. • 1.Мәтіннің мазмұнын айтып беріңіздер. • «Менің сүйікті мезгілім» тақырыбында әңгіме жазу. • Ата-анаңыздың достарыңызбен «би кешіне баруға рұқсат беруі», «тауға саяхатқа шығуға рұқсат етпеуі» тақырыптарына диалог құрастырыңыздар. • Деңгейлеп оқыту технологиясы студенттердің білім деңгейіне қарай тапсырмалар орындау барысында, білім сапасы артады, қазақ тілі сабақтарына қызуғышылығы қалыптастырылады. • Жаңа технологиядағы ойландыру түрткілерге оқушылар белсене жауап іздеп, оны да нақты, дәлелді, қысқа да, нұсқа жауап алуға студенттер әдеттендіріледі. • Деңгейлеп оқыту технологиясының басты артықшылығы: • – әрбір оқушының даму деңгейіне сай оқу материалын меңгеруін қамтамасыз ететіндігі болып табылады; • – деңгейлеп оқыту – оқылатын ақпараттың азаюы арқылы емес, оқушыларға қойылатын талаптардың әртүрлілігі арқылы жүзеге асады. Топтарға бөлуде оқушылардың даму ерекшеліктерін қабылдау, ойлау, зейін, есте сақтау, т.б. ескеру керек;

– мұғалім әрбір топ үшін талаптардың ара жігі айқындалған нақты жүйелерін құрып ұсынып отыруы тиіс. Оқушылар біліміндегі ақаулықтарды

Пайдаланылған әдебиеттер:

1.Жанпейісова М.М. «Модульдік оқыту технологиясы оқушыны дамыту құралы ретінде». Алматы 2006 жыл.

2.Қамзина М. «Модульдік оқыту технологиясы».//Тәрбие құралы. 2005 жыл, №4. 3.Педагогтың кәсіби деңгейін өсіруде әдістемелік жұмысты ұйымдастыру жолдары.//Ғылыми-практикалық жинақ. Алматы, 2008 жыл.

4.Искакова Р., Ерназарова З. «Жаңа технологияны пайдалану әдістері». Қызылорда, 2004 жыл. 5.Жадрина М.Ж. «ҚР-дағы жоғарғы білім беру дамытудың тенденциялары мен мәселелері». Алматы 2002 жыл.

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА АҚПАРАТТЫҚ- КОММУНИКАТИВТІК ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ПАЙДАЛАНУ НӘТИЖЕГЕ БІЛІМ БЕРУДІҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Жалалова Гузал Абдуламитовна

Түркістан облысы Сауран ауданы "Ә.Молдағұлова атындағы жалпы білім беретін мектеп" коммуналдық мемлекеттік мекемесінің қазақ тілі мен қазақ әдебиеті пәні мұғалімі

Резюме

В данной статье рассматриваются использование информационно-коммуникакионных технологий на уроках казахского языка эффективные пути достижения образовательных результатов

Summary

This article discusses the use of information and communication technologies in Kazakh language lessons and effective ways to achieve educational results.

Бүгінгі таңда XXI ғасыр табылдырығын еркін аттаған азат ұрпаққа тәлім-тәрбие және білім беруді жетілдірудің басым бағыттарын айқындау педагогика тәжірибесінің кәкейкесті мәселелерінің бірі болып отырғаны анық. Республикамыздың егемендік алып, тіліміздің мемлекеттік мәртебеге ие болуы ұлттық мәдениетіміздің жан-жақты өркендеуіне негіз болды. Мемлекеттік тілхалықтың барлық мұқтажын, өнер, мәдениет, дипломатиялық қарым-қатынас, ғылым, өндіріс, шаруашылық, ресми іс-қағаздарды т.б. салаларға дейін қызмет ететін қоғамның қуатты қолданыс құралына айналуы қажет. Оқушылардың тәрбиесі сен білім деңгейінің жоғарғы болуы, сауаттылығы, қазақ тілін меңгеру, түсініп оқуы мен қатесіз жазуына байланысты екендігін көрсетеді. Тіл тағдырын жетілдіру көп ретте мектепте атқарылатын жұмыс деңгейіне байланысты. Өйткені, өскелең ұрпақтың балған санасына бай тіліміздің нәрін сіңдіріп, көкірегіне ұялатуға әр пән мұғалімі ауқымды істер атқаруы тиіс. Бірақ, оқушының тілін қалыптастыру үшін, мұғалімнің өзі бір құзырлыққа жету керек. Сол оқушы санасына, қазақ тілі ертеңгі күні үлкен өмірге араласқанда оның қоғамдағы қызметіне кәмегін тигізетін, жұмысында, күнделікті өмірінде қажетіне жарайтыны туралы ұғым қалыптастыру керек. Қазақ тілін оқыту барысында оқушының тілін дамытып, сөз байлығын арттыру ең маңызды жұмыстардың бірі. Қазақстан Республикасының «Білім беру туралы» Заңында еліміздің білім беру жүйесінің басты міндеттері атап көрсетілген. Соның бірі: «Білім беру жүйесін ақпараттандыру, оқытудың жаңа технологиясын енгізу, халықаралық коммуникациялық желілерге шығу» делінген. Бұл міндеттерді шешу үшін, нәтижеге бағытталған білім берудің жаңа жүйесіне көшу үшін әр мұғалім, жеке тұлға күнделікті ізденіс арқылы барлық жаңалықтар мен өзгерістерге батыл жол ашарлық жаңа тәжірибеге, жаңа ақпараттық технологияларға, әлеуметтік, тұлғалық және жеке құзыреттіктерге ие болуы тиіс. Бұл талаптар күнделікті әдістемелік жұмыстың жүйелі түрде ұйымдастырылуы негізінде жүзеге асырылады.Жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы дамыта оқыту, қашықтан оқыту, дара тұлғаға бағыттап, оқыту мақсаттарын жүзеге асыра отырып, оқу-тәрбие үрдісінің барлық деңгейлерінің тиімділігі мен сапасын жоғарылату – бүгінгі күннің басты талабы. Ақпараттық технологияларды пайдаланудың негізгі артықшылықтары мынадай: 1.Олар оқушыларға тақырып шеңберінде немесе белгілі уақыт аралығында айтылуға тиіс мәліметтер көлемін ұлғайтады; 2.Оқыту жүйесінің кәп деңгейлі жетілдірілуі олардың тарамдалуы мен оқу материалдарының сапасын арттырады. Қазақ тілі сабағында ақпараттық технология арқылы берілетін білім оқу материалын жүйелі беруге, ақпаратты көруге, есте сақтауға, қатысымдық тұрғыдан меңгеруге, қазақша тілдік қатынасты игеруге мүмкіндік береді. Қазақ тілі сабақтарында ақпараттық және коммуникативтік технологиялардың мүмкіндіктерін қолдануда төмендегідей нәтиже беруде: -Ілімділік оқу материалын оқу бағдарламасы бойынша ғылыми негізінде ең жоғарғы дәрежеде меңгеріп шығуы және ілімдік білімін іс жүзінде тиянақты, саналы түрде қолдана білуі; -Ақпараттық технология мүмкіндіктерін қолданып, өз бетімен білімін толықтыруға дағдылануы; -Игерген материалдарын шығармашылықпен талдап, өңдеп, қорытындылап, өз көзқарасын қорғай алуы; -Жеке қабілеттеріне қарай шығармашылық жұмыстарға белсене араласып, белгілі бір ғылыми білім саласында өз мүмкіндігін көрсете алуы; – Ілімді жаңалық ашуға немесе ілімді іс жүзінде қолданудың жаңа жолдарын іздеуге ұмтылуы тиіс. Білім беру саласындағы көп қолданыста жүрген АКТ құралдары: Интерактивтітақта Мультимедия Интернет кеңістігі Электронды оқулық Интерактивті тақтаны пайдалану «Ауызша айтсаң – тез ұмыттым, Көрсетсең – есте сақтаймын, Іске кіріссең – үйренем.» деген екен қытай даналығында. Ендеше, оқушылар интербелсенді тақтаға назар аудара отырып, өтіліп отырған сабақтарын ұтымды түсінуге мүмкіндік алады. Интерактивті тақта-топтағы оқушылардың барлығын оқыту үшін құнды құрал. Бұл оқытушы жаңа материалды өте қызықты етіп түсіндіруге көмектесетін көзге көрінетін құнды құрал. Оның ақпаратты түрлі мультимедиялық ресурстар көмегі арқылы танысуға мүмкіндігі зор. Қазақ тілін, мемлекеттік тілді оқыту жүйесі қарапайым және бастапқы, негізгі, орта және ортадан жоғары деңгей

бойынша базалық және пәндік құзыреттерді жүзеге асыра отырып, қазақ тілін қатысымдық тұрғыдан меңгерту; сөйлесім әрекетінің түрлеріне сай оқушыны тілдік білім негізінде әдеби тілде сөйлеуге, сауатты жазуға үйрету арқылы дара тұлғаның тілдік қабілетін дамыту, бір-бірімен сабақтас, жүйелі тақырыптарды коммуникативтік тұрғыдан ұсына отырып, оқушыларға тілдік қатынасты игерту мақсатын көздейді. Осы аталған мақсатқа қол жеткізу үшін оқытудың ақпараттық технологияларын пайдаланған орынды. Сабақ барысында ақпараттыққатынастық технологияны қолданудың жақсы жақтары: 1.Түрлі – түсті иллюстрациялар, ұлттық музыка, анимациялар есте сақтау үрдісі үшін тиімді. 2.Әр сабақта сөйлеу әрекетінің бес түрі де қолданылады: тыңдалым, сөйлесім, оқылым, жазылым, айтылым. 3.Әр сабақ төмендегілерді қамтиды: а) компьютермен үзіліссіз тілдік қарым–қатынас; ә) бірнеше рет тыңдау мен оқып-білген материалды қайталаудың арқасында дағдыларды машықтандырғанға дейін меңгертіледі. 4.Компьютер оқушының өзіндік жұмысын ұйымдастырады. 5.Компьютер оқытудың аудио және бейнеқұралдардың мүмкіндіктерін табысты байланыстырады. 6.Компьютерлік желілермен жұмыс істеу арқылы оқушылардың тілдік сауаттылығы, шығармашылық потенциалының, тілдік құзіреттілігінің дамуына мүмкіндік туады. Осы кезеңдер бойынша сынып оқушыларының қазақ тілі сабағында оқу әрекеті қалыптасып, белсенді қызмет етуге ұмтылады. Бұл әр оқушының дербес компьютердің және мұғалімнің көмегімен өзара түсінісу ортасында қазақ тілі сабағында жаңа білімдерді алуына, танымдық іс-әрекетін дамытуына айтарлықтай септігін тигізеді және оқушының танымын, тілдік құзіреттілігін қалыптастыруда бірігіп жұмыс жасаудың жоғары түрлеріне көтереді. Оқушылардың тілін дамыту және сауаттылығын арттыру жұмысы Енді бір айта кететін жайт, қазіргі заман талабына сай жаңа технологиялардың оқушылар тілінің дамуына және жүйелі сөйлеуіне тигізетін әсері мол. Менің өз ойымша СТО проектісі оқушының өз бетімен жұмыс жасай отырып, тілін дамуға мол ықпал етеді. Бұл проектіні қолдану барысында, өтілген материалды жақсы меңгеруге, оны көзқарасын айта білуге, ойлау қабілетін мен қиялын арттыруға, жалпы оқушының шығармашылықпен жұмыс жасауына септігін тигізеді. Сонымен қатар сабаққа деген ынтасын, қызығушылығын арттырады және оқушылардың бірінен-бірі қалғысы келмей тапсырмаларды орындап, нашар оқитын оқушылар жақсы оқитын оқушы дәрежесіне көтерілуіне мүмкіндік жасайды. Жоғарғыда аталған әдіс-тәсілдерді қолдана отырып, мұғалім өз жұмысына талдау жасап, қызметіндегі артықшылықтары мен кемшіліктерін көре алады. Өзіне-өзі сын көзбен қарап отырып, кемшілік болса түзеп, артықшылықтарымен өз әріптестерімен бөлісе алады, олай ету әр маман үшін өте тиімді.

Қорыта келе айтарым, оқу үрдісінде ақпараттық технологияларды қолданудың маңызы өте зор. Ақпараттық технологияны қолдана отырып, қазіргі заман талабына сай дамыған тұлға тәрбиелеуге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1.Қазақстан мектебі. 2008 ж. №6 «Ақпараттық технологиялардың тиімділігі». 2.Қазақ тілі мен әдебиеті 2004 ж.№6 «Қазақ тілі сабақтарында АКТ-ны пайдалану»

ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ САБАҒЫНДА ЖОСПАРЛАУ МЕН САРАЛАУ ТӘСІЛДЕРІН ҚОЛДАНУ

Тусипбекова Гульбану Омаровна
Түркістан облысы Сауран ауданы "Н.Оңдасынов атындағы Түркістан мамандандырылған мектеп-интернаты" коммуналдық мемлекеттік мекемесінің қазақ тілі мен қазақ әдебиеті пәні мұғалімі

Резюме

В данной статье рассмотрены проблемы использования методов планирования и дифференциации на уроках казахского языка и казахской литературы

Summary

This article discusses the problems of using planning and differentiation methods in the lessons of the Kazakh language and Kazakh literature

Қазіргі таңда білім беру жүйесінің барлық сатыларының алдында тұрған көкейтесті мәселелерінің бірі білім сапасын арттыру, оның әдістемесін жетілдіру жас ұрпақтың тұлғалық дамуына қолайлы жағдай жасау. Осыған сәйкес бүгінгі күн талабы - баланың ақыл-ойын дамыту, ойлау қабілетін жетілдіру, өзіндік іскерлік қасиеттерін қалыптастыру, тілін дамыту, заман талабына сай оны жүйрік етіп тәрбиелеу. Мектептегі білім беру міндеттерінің негізгісінің бірі – оқушыны шынайы әлем жағдайындағы өмірге дайындау, бүгінгі оқушыны әлемде болашағына дұрыс таңдау жасай алатын, сондай-ақ, өзінің өміріндегі өзгерістер ағымына икемделе білетін қабілетіне байланысты өмір сүру тәртібі күтіп тұр. Мұғалім оқушылардың алған білімдерімен жұмыс істеу оны әрі қарай өңдеу, дағдыларын арттыруға мүмкіндік жасау, бағыт-бағдар беріп отыруы тиіс. Осы орайда оң нәтижеге қол жеткізу үшін алдымен мұғалім сабаққа мақсат қойып алуы қажет. Яғни сабақ мақсатын және оқу мақсатын анықтап алып оқушылармен таныстыру бірінші міндет болып табылады. Нәтижеге бағытталған білім жаңартылған біліммен ұштасады. Қазақ тілі мен әдебиеті пәнінің оқу бағдарламасындағы оқу мақсаттары оқушылардың шынайы проблемаларды анықтап зерттей білуді талап етеді. Ең маңыздысы оқушылардың алдыңғы алған білімдері жаңа біліммен ұштасып отырса білім терең болады. Мұны сындарлы оқыту деп атаймыз. Оқушылар білімді толық меңгеру үшін енжар қабылдамай, сабаққа белсенді қатысуы тиіс. Ал сабақтарда қолданылатын әдіс-тәсілдер белсенді оқуды кәздейтін сындарлы оқыту теориясына негізделеді. Белсенді оқу- оқушылар жаттығуды орындау барысында жүзеге асатын құбылыс. Белсенді жұмысқа ойындар, топтық, жұптық, жеке әртүрлі шығармашылық жұмыстар кіреді. Білімді меңгертуге мұғалім оқу үдерісін тек белсенді етіп жүргізу емес, білім мен дағдыны қарапайымнан бастап күрделіге қарай, нақтыдан абстрактіге қарай қалыптастырған маңызды. Осы орайда оқушымен білім, таным деңгейіне қарай тапсырманы жекелей беріп, білім мен дағдыны ілгерілету үшін саралап оқытуды пайдаланудамыз. Саралап оқыту - бұл білім алуға бағытталған әрекет. Ол өз бетінше, әр мұғалімнің жетекшілігімен жүргізіледі. Біз қарастырып отырған саралап оқытудың теориялық негізін Л.Выготский, А.Леонтьев, Б.Ананьев, С.Рубинштейн т.б ғалымдар жасаған. Дайындық деңгейі бойынша саралау - оқушылардың нақты білімдерді, түсініктерді және дағдыларды меңгеруінің ағымдағы деңгейі. 1.Тиісті күрделілік деңгейін қамтамасыз ету үшін тапсырманың күрделілік дәрежесін реттеу. 2. Оқушының тәжірибесіне немесе оның дағдыларына негізделе отырып тапсырманы артығымен немесе кемімен таныс етіп жасау. 3. Шағын топтардың қажеттіліктеріне әртүрлі тікелей оқыту. Қызығушылық бойынша саралау -бұл оқушының назарын, қызығушылығын және үрдіске араласуын тарту. 1. Ортақ қызығушылықтар саласында тәлімгер болу үшін, алдын ала білімі бар ересектерді немесе құрдастарды пайдалану. 2. Оқушыларға тақырыпты немесе мәтінді оқып-үйрену үшін әртүрлі мүмкіндіктер беру. 3. Материалдар мен технологиялардың кең спектріне кең қолжетімділікті қамтамасыз ету. 4. Оқушыларға тапсырмалар мен өнімдерді, оның ішінде оқушы әзірлеген нұсқаларды таңдауға ұсыну.

5. Оқушылардың қызығушылықтары саласындағы негізгі тұжырымдамалар мен қағидаттарды зерттеуді немесе қолдануды ынталандыру. Оқыту стилі бойынша саралау-контентті қабылдау, зерделеу немесе білдіру үшін ерекшелік. Оқу ортасы бойынша саралау басты деңгейде келесілерден құралады: 1. Бөлмеде тыныш және алаңдатпай жұмыс істеуге болатын орындар, сондайақ оқушыларды ынтымақтастыққа шақыратын орындар бар екеніне көз жеткізіңіз. 2. Мәдениеттер мен үй жағдайларының алуан түрлілігін көрсететін материалдарды ұсыну. 3. Жеке қажеттіліктерге сәйкес келетін өзіндік жұмыстың нақты басшылық қағидаттарын белгілеу. 4. Мұғалімдер басқа оқушылармен жұмыс істейтін және оларға дереу кәмектесе алмайтын кезде оқушыларға көмек алуға мүмкіндік беретін рәсімдерді әзірлеу. 5. Оқушыларға кейбір оқушыларға қозғалу керек, басқаларға тыныш отыру керек екенін түсінуге көмектесу. Оқытуды саралаудың әдіс-тәсілдері көп. Оқытуды саралауды үйрену үшін бірқатар дағдыларды меңгеру қажет. Әрбір дағды кәсіби шеберліктің бір қырын дамытады, әрі олар бір-біріне сүйенеді. Уақыт өте келе бұл дағдылар әрбір мұғалімнің жұмысының ажырамас бәлігіне айналуы мүмкін. Дегенмен, оқытудың кез келген жаңа тәсілін игеруге,

оған машықтануға уақыт керек. Оқушыларымыз үшін қай тәсілдің қолайлы, оңтайлы екенін, ал қай тәсілдің кері ықпалы бар екенін анықтау арқылы біз өзіміз де үйрене отырып, оқыту тәжірибемізді жетілдіреміз. Бастапқыда бұның бәрі де соншалықты ауыр болып көрінгенімен, ең бастысы бірінші қадам жасау. Бір мезгілде бір ғана тәсілді қолданамыз. Біз өзімізге, біздің мәдениетімізге, оқыту стилімізге лайықтап әдіс-тәсілдерді бейімдей аламыз, бұл тіпті пайдалы болмақ. Содан кейін екінші тәсілді қосамыз немесе өз тәсілімізді ойлап шығара аламыз. Осылай дами келе біз оқытуды саралауда машықтанып, өзімізді ыңғайлы сезінетін боламыз, әрі оқушылардың үлгерімін арттыруда бұның қаншалықты тиімді екенін көре аламыз. Нәтижесінде оқытуды саралау «бірқатар жаттығулар» емес екенін түсінеміз. Бұл – әрбір оқушы өзі үшін оңтайлы қарқынмен білім алатын сыныптағы оқушылар тобын оқыту мен бағалауды жоспарлау жолы. Заманауи қоғамға жан-жақты жаңашыл адам керек. Мұндай адамды қалыптастыру-қазіргі заманғы білім беру жүйесінің алдында тұрған басты міндет. Мұғалім үнемі ізденісте болған кезде ғана ӛз ісінің нәтижесін көре алады. Сондықтан қиын да қызықты еңбек жолымызда аянбай еңбек етейік.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1.Саралап оқыту ауыл мектебінде сабаққа қызығушылықты тәрбиелеу құралы. Қашықтықтағы семинар. 14 қаңтар 2011 жыл.
2. Тұрғынбаева Б.А. Мұғалімдердің шығармашылық әлеуетін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту: теория және тәжірибе. Алматы.
3. Құсайынов А.Қ. Әлемдегі және Қазақстандағы білім беру саласы. Алматы 2013. 125-бет
4. Қазақстан Республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру курстарының бағдарламасы «Мұғалімге нұсқаулық» 102-104бет

ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ САБАҒЫНДА КӨРКЕМ ШЫҒАРМАНЫ ТАЛДАУ ТҮРЛЕРІ

Налибаев Багдат Шаймерденович
Түркістан облысы Сауран ауданы «Абай атындағы жалпы білім беретін мектеп» коммуналдық мемлекеттік мекемесінің қазақ тілі мен қазақ әдебиеті пәні мұғалімі

Резюме

В данной статье рассматриваются виды анализа художественного произведения на уроке казахской литературы

Summary

This article discusses the types of analysis of a work of art in a Kazakh literature lesson

Оқушыларға әдебиеттің құдіретін, мәңгілік жаңарып, жасарып отыратын үрдіс екенін айтып, түсіндіре отырып, сол әдебиетті қалыптастырушы ақын – жазушылар туралы, олардың көркем шығармалары жайында әңгімелеуіміз қажет. Қ.Бітібаева: «Мектептегі барлық пәндердің ішінен баланың жан-жүрегі,ой дүниесіне бойлай еніп,оның рухани өрісін болжай алатын бірден-бір пән әдебиет пәні сияқты.Әдебиет пәні нағыз достықтың, ынтымақтастықтың пәні» деп баға берген. Мектепте әдебиетті оқытуда алға қойған мақсат-оқытудың жаңа педагогикалық технологияларын

пайдалана отырып, оқушының қызығушылығын арттыру, шығармашылық қабілетін дамыту,адамгершілікке тәрбиелеу, өз пікірін қалыптастыру болып табылады. Қазақ әдебиеті сабағында оқушының білім –білік дағдыларын меңгертумен қатар, көбіне оқушыны шығармашылық жұмыстарға баулу, ойын еркін жеткізе білу, тіл байлығын дамытуға басты назар аудару керек. Сабақ барысында көркем шығарманы оқыту – оқушының сөз қадірін түсінерлік ойлау әрекетін дамыту, рухани дүниесін байыту, эстетикалық талғамын жетілдіру, адамгершілік қасиетін қалыптастыру», - деген болатын әдебиет зерттеуші – ғалым, белгілі жазушы, ұлағатты ұстаз Қажым Жұмалиев.

Оқушы әдебиет сабағында көркем шығарманы қабылдау керек. Бұл – оңай үрдіс емес. Қабылдау – оқушының өзінің жан қалауымен, жүрек сезімімен, рухани әрекетімен жүзеге асатын дүние. Қандай жақсы көркем шығарма болмасын оқушы қабылдау үшін әрекет жасамаса, автордың жан күйзелісін, шалқар шабытын бойынан өткізіп, көркем суретті көз алдына елестетіп, келтіре алмаса бәрі бос сөз. Оқушыдағы осы сезімді ояту – мұғалімнің кәсіби шеберлігіне байланысты дүние. Мұғалім әдебиетті оқыту барысында тиімді әдіс – тәсілдерді қолдану қажет. Әдебиет сабағындағы ең басты жұмыстардың біріне оқушылардың көркем шығарманы қабылдауы, одан әсер алуы, көркем туындыны бүкіл бітім – болмысымен түсіне білулері жатады. Сабақ барысында мұғалім оқушының көркем шығарманы қабылдау белсенділігін, сезімін дамытудың жолдарын қарастыруы керек. Оқушылардың рухани дүниесін байыта отырып зияткерлік, көркемдік, сезімдік, адамгершілік, азаматтық тәрбие беруге, , биік талғамды қалыптастыруға, әдеби мұраны және онда бейнеленген құбылысты эстетикалық қабылдауына қажетті білім және біліммен қаруландыруы ,логикалық ойын, ауызекі және жазбаша тіл мәдениетін қалыптастыру қажет.

Әдебиет - өнер, әдебиет - ұлттық қазына, асыл мұра. Әдебиет – ұлттық танымның қайнар көзі. Мектепте әдебиетті оқытудың мән-маңызы көркем туындыны оқыту, талдау, оқырмандық пікір қалыптастырумен байланысты. Көркем шығарманы оқып, талдау барысында шығарманы талдаудың түрлеріне жете мән беру керек. Талдау дегеніміз - жеке қасиет ерекшеліктерді арнайы карастырып, танып білу арқылы бүтінді айқын сезінуге себін тигізетін, соған қызмет ететін тәсіл. Әдетте шығарманың ерекшеліктері, ірілі-ұсақты бөлшектері, олардың өз алдына оқшау сипат-белгілері көбірек козге түседі, оларды байқау жеңілірек болады. Көркем мәтінді талдау шығармашылық жұмыстарды талап етеді. Көркем мәтінді оқыту мен талдауда оқушының мәтін мазмұнын меңгеруіне көңіл бөлу керек. Көркем шығарманы оқығанда, оқушылардың ол туралы өзіндік әсері, пікірі туындайды. Оқушылардың зейіні, есте сақтау, қабілеті, көркем шығарманы талдау жүйесі, ең алдымен алдымен көркем туындыда жазылған, баяндалған оқиғалардың тарихи негізіне назар аудартады. Мұғалімнің түсіндірме әңгімелерінен кейін, мәтінді мәнерлеп оқып, мазмұнымен танысу, мәтінді бөлшектерге бөліп, ат қою, әр бөліміне жоспар құру, құрылған жоспар бойынша тірек сөздерді қолданып мазмұндату, шығарманың басталуы, шығарма ішіндегі оқиғалардың байланысы, оқиғаның шарықтау шегі, шешімі айқындалады. Әр шығармадағы адам тағдыры жеке кейіпкерлер арқылы пайымдалып, іс-қимылы, мінезі, қылығы, әрекеті айқындала түседі.

Қ.Бітібаева шығарманы талдауда:

1. Оқушының туындыны қабылдауы, әсері, эмоциясын тану,
2. Эстетикалық талғамын қалыптастыруға сеп болу,
3. Таным қабілеті, ойлау белсенділігі мен дербестігін ұштау,
4. Ең бастысы – көркем туынды бойынша талдау жасау, пікір айту

жолдарын меңгерту тақырыбы, авторлық идея, образдар жүйесі, сюжеттік-композициялық ерекшелігі, көркемдік-эстетикалық жағын кешенді түрде қарастыру қажеттігін көрсетеді.Қазіргі әдістемеде талдау жасаудың 4 түрі:

Образ бойынша, тақырыптық,тұтас, автор ізімен ұсынылып жүр. Оқушының танымдық-шығармашылық қабілетін, ойлау белсенділігін дамытатын, өз жоба-жорамалын ұсыну, салыстыру негізінде дұрыс шешім табуға жетелейтін әдістің бірі – проблемалық талдау. Ол көркем туынды негізіндегі проблеманы дәл танып, ізденіске, әдеби айтыс-тартысқа жетелейтін сұрақтар әзірлеуді қажет етеді. Көркем шығарманы талдаудың тиімділігінеде? Талдау жасай отырып оқушы шығармада көтерілген мәселені шешу үшін мәселені зерттейді, ізденеді, белгілі бір сұрақтар төңірегінде ізденеді. Оқыған шығарманы талдай отырып, қабылдайды.Өз пікірін еркін білдіруге төселеді. Басқа көркем

шығармалармен салыстырып, өзіндік бағасын береді, жүйелі түрде жұмыс жасауды меңгереді. Шығарма кейіпкерін сипаттап,танытатын, айқындап, даралап беретін негізгі элементтер: портрет, іс-қимыл әрекеті, тілдік көрінісі, көркемдік детальдар, суреттеме, кейіпкерлер диалогы, жанама сипаттамалар, кейіпкердің өзара қарым-қатынасы, қақтығысы, күресі . Кейіпкерді талдап, тану барысында оқушы көркем шығармадағы кейіпкердің жүйесін нақтылайды, өзара байланысын, жазушының әр кейіпкерге қандай сипаттама бергенін, портретін, кейіпкерлердің диалогтары арқылы олардың мінезін ерекшелеп айқындап, негізгі орталық тұлғаны анықтайды. Қабылдау қасиеттеріне қарай мұғалім мәтінді тұтастай емес, ең негізгі басты мәселелерін ғана мазмұндатып, оны меңгеруді одан әрі жалғастырғаны тиімді болады. Көркем мәтінді қандай талдау түрінде жүргізсе де, басты ұстаным оқушылардың қызметін дұрыс ұйымдастыра білу, әрі оқушылардың дербес орындайтын тапсырмалары тұтас құрылымның бір бөлігі ретінде талдануы шарт.

Көркем шығарманы талдау жұмысында кластер түзу, кубизм әдісі, қос жазбалы күнделік, методологиялық карта, жады картасы сияқты жұмыс түрлерін жүргізуге болады. Өз мәнінде жүргізілген талдау оқушылардың белсенді әрекетін, терең тынымы мен талғамын қалыптастыруға оңтайлы жағдай туғызады. Қ.Бітібаева «Әдебиет – адамтану құралы» болса, әдебиет пәні – «адам тәрбиелеу құралы» деген пікірін әдебиет пәніне берілген сипаттама деп қарауға болады. Әдебиет – адамтану пәні, сонымен қатар, әдебиет – жан-жақты да терең ойлауға үйрететін пән. Әдебиет пәні оқушының ақыл ойын, шығармашылық қабілетін ғана жетілдіріп қоймай, жан –жақты дағдыларын шыңдап, тұлға ретінде қалыптасуына ықпал ететін мектептегі жалғыз пән. Әдебиет пәні өнер пәні ретінде шығармашылыққа баулудың мол мүмкіндігін тудыра алатын қасиетімен ерекшеленеді. Әр оқушының табиғатында өзіндік қалыптасқан шығармашылық көзі болады. Әдебиет пәні арқылы оқушының шығармашылық мүмкіндігіне жол ашудың толып жатқан жолдары мен тәсілдері бар. Көркем әдебиеттің өзіндік ерекшелігін таныту үшін мұғалім әдебиеттанушы ғалым, зерттеуші болуға міндетті. Онсыз көркем әдебиеттің табиғатын өзі де тани алмайды, шәкірттерін де шығарманың сырына терең меңгерте алмайды. Әдебиет сабағының мақсатқа сай,сапалы өтуі мұғалімнің жан-жақты білімді болуы, көркемдік талғамы, шығармашылық ізденісіне байланысты.

ПАйдаланылған әдебиеттер

1. Бітібаева, Қ. Әдебиетті тереңдетіп оқыту: XIX ғасырдың II жартысы, XX ғасыр: Оқу құралы, бағдарлама: X,XI сыныптар.- Алматы: Ы.Алтынсарин атындағы ҚР білім акад. Респ. баспа кабинеті, 2000.- 274 б.

2. Мұхтар Әуезов энциклопедиясы — Алматы, «Атамұра» баспасы, 2011 жыл.

ҚАЗАҚ ТІЛІ ЛЕКСИКА-ФРАЗЕОЛОГИЯЛЫҚ БІРЛІКТЕРІНДЕ «МЕКТЕП» КОНЦЕПТІСІНІҢ БЕРІЛУІ

Ибрагимов Ерлан Насенович

Түркістан облысы Сауран ауданы "М. Балақаев атындағы шағын жинақты жалпы білім беретін мектеп" коммуналдық мемлекеттік мекемесінің қазақ тілі мен қазақ әдебиеті пәні мұғалімі

Резюме

В данной статье рассматриваются концепт «школа» в лексико-фразологических единицах когнитивной лингвистики в казахском лингвистическом образовании

Summary

This article discusses the concept of "school" in lexical and phrasological units of cognitive linguistics in the Kazakh linguistic formation

Қазіргі тіл ғылымында адам дүниетанымының кілті, ғалам жайындағы адам санасындағы ақпараттарды түзетін, шындықты игеруші мен шындық арасындағы дәнекер болатын, сана қызметінің нәтижесі деп санайтын когнитивтік көзқарас белең алды. Бұл арқылы адамның тілінде этнос жайлы, оның тарихы, дүниетанымы, әлемді қабылдауы жатқанын аңғарамыз. Когнитивтік көзқарастардың негізінде таным теориясы жатыр. Таным териясы мен танымның байланысы негізінде

антропологиялық көзқарас қалыптасып, әлемдегі ең басты тұлға деп, негіз деп адамды тану саналады. Бұл өз кезегінде интеграциялық үрдісте тіл мен танымды, тіл мен мәдениетті, тіл мен халықты зерттеуді негіз еткен болатын. Тіл мен танымды бірге зерттеу негізінде қазақ халқының танымы жаңа көзқарастармен сараланып, ондағы ақпараттар талданған. Қазақ тіл білімінде «Қазақ әйелі», «байлық - кедейлік», «көз» концептілері зерттеліп, қазақ тіл біліміндегі когнитивтік лингвистиканың дамуына әсер етті. Қазақ тіл білімінде концепт жайлы көзқарастар мен пікірлер бар. Мәселен, А.Ислам концептіні тілде көрініс тапқан күрделі бірлік ретінде ұлттық дүниетанымның ықшамды, терең мағыналы құндылықтары [1, 15] деп анықтайды. Когнитивтік лингвистиканың негізгі тұжырымдары мына ғалымдар зерттеулерінде орнықты: В.Гумбольд, Дж.Лакофф, Л.Вайсебергер, Л.Витгенштейн, Э.Сепир, Э.Кассирер, Е.Кубрякова, Ю.Арпесян, Ю.Караулов, М.Минский, Д.Лихачев, қазақ тіл білімінде бұл бағытта еңбек жазған ғалымдар: А.Ислам, Э.Оразалиева, Ж.Манкеева, Б.Қасым, Ж.Исаева, С.Исакова, С.Кенжеғалиев, Ә.Шадыкенов және концептіні ұлттық константалар деп зерттеушілер М.Күштаева, Б.Ақбердиева. Қазіргі күні тіл білімі саласында үлкен жаңалықтар тілді антропологиялық негізде зерттеу екенін анық аңғарамыз. Тіл білімінің бұлайша жаңа арнада қарастырылуы адамның өмірдегі маңыздылығын айқындаса керек. Исламдағы жер бетіндегі барлық игіліктер адам үшін деген ұстанымды негізге алып қарасақ та, осы антропологиялық бағыттың маңыздылығын көреміз. Сондай-ақ, бұған дейін зерттеліп келген тіл білімі құбылыстары жаңа бағытта қарастырылып, мәні, мағынасы, санада қалай көрініс табатыны талданып, қарастырылып жатыр. Тілдің адам өмірінде коммуникативті қызметі ғана емес, одан да жоғары мағынаға ие екеніне көз жеткіземіз. Когнитологтардың айтуынша, концептіні анықтаудың мынадай реті барын айтады, яки концептілер бақыланған, қиялдан туған бейнелерді ұқсастырып, ұқсас дүниелердің ортақ белгілерін бір ортаға жинақтайтынын айтады, осы негізден когнитивтік моделі анықталатынын көреміз [2, 22]. Халық танымның көрінісі мен дүниетанымы «мектеп» концептісі арқылы анықталатынын да байқауға болады.

В.Гумбольд , халық тілі оның рухында әрі халықтың рухы оның тілі екенін, тіл халықтың басынан кешкен оқиғаларынан тұратынын айтады. Бұған дейінгі уақытта, халқымыз мектеп деп медресені таниды. Оқу халқымыз үшін үлкен маңызға ие болғанын «мектеп» концептісінен аңғаруымызға болады.

Зерттеуші Б.Қалиев таным теориясымен сөз мағынасының тікелей байланысты екенін, зат пен құбылысты анық біліп, танығанда сөздердің мағыналары айқын білінетінін, таным негізінен сөз мағынасымен байланысты екенін жеткізеді [3, 133].

Зерттеуші Ж.Манкеева болса, тілдің танымдық қырын зерделей келе, тілдің кумулятивті, мұрагерлік қызметі тілдің ішкі мазмұны мен формасын, халқымызға тән рухани қазынаны бойына сіңіріп, сақтағанынан деп таниды [4, 12].

Ислам дінінің енуімен оқу, мектеп, медресе ұғымдары тарады. Мектеп сөзінің өзі де араб-парсы тілінен енген. Қазақ тілінің кірме сөздер сөздігінде «мектеп» – оқушылар білім алатын орын деп анықталады [5]. Ислам сөздерінің сөздігінде мектеп – «мактаб» екенін, араб елдеріндегі «құттаб» өзінің баламасы ретінде, құрандық мектеп мағынасын беретінін көреміз. Сонда мактаб деп жазу жазатын жерді, бастауыш мектепті, кабинет, кеңсе деп анықталатынын байқаймыз [6]. Қазақ тіліндегі араб-парсы тілдерінің түсіндірмелі сөздігінде «мектеп» – «мәктаб» деп аталып, оқушылардың білім алатын оқу орны деп анықталатынын көреміз. Мынадай мысал келтіріледі: «Барлық руханиларға уәзипа берілуге, неке, талақ, мирас, мектеп, медресе, ұшыр, зекет, фідия, туған балаларды жазу, өлген адамдарды жазу рухани басқармасына берілуге сөз берікті» [7, 98] деген сияқты мысалды көреміз.

Ислам діні халық арасына тарағаннан соң, медресе ашылып, қазақ балаларын молдаға оқытуға берген болатын. Он сегізінші ғасырға дейін қазақ арасында сауаттылар дін ісіне, араб жазуымен, Құранды білуімен анықталған. Ол уақыттарда азаматтық мектептер жоқ болды. Ресей патшалығындай «горнизондық» мектептер он сегізінші ғасыр аяғында ашыла бастаған. Мектеп сөзі XX ғасыр басында енгенін, оған дейін молдадан оқу, медреседе оқу, қазақ жерінде ашылған орыс-казак мектептері негізінде школда оқу, интернатта оқу деген нұсқалар болғанын көреміз. Солай, XIX ғасырдың екінші жартысынан бастап қазақ халқының өмірінде экономикалық-әлеуметтік өзгерістер орын алады. Әсіресе, мектептер ашылуынан көрінеді. Орынбор, Қазалы, Торғай, Перовск сынды қалаларда қазақ

балаларына арнап мектептер ашыла бастайды. Сол ғасырда екі кластық уездік және бір кластық болыстық мектептер ашылып, 4000 мыңға жуық бала оқып шығады. Оқу-білім мектеп пен медреселерде, үкімет қолдауымен ашылған мектеп-школдарда жүргізілгенін, дін үстемдік еткенін, көп аса ауқатты отбасылардың балалары оқығанын көреміз. XIX ғасырдың соңғы жылдарында мұсылманша оқытатын мектептер азайып, үкімет оқу орындары көбейді. Осы кезеңде Ы.Алтынсариннің мектеп ашып, балаларға білім берудегі қызметі айрықша. Б.Кенжебаевтың дерегіне сүйенер болсақ, XIX ғасырдың 70-80 жылдары 70 кітап қана басылса, 1900-1917 жылдары 200 кітап басылып шыққанын айтады. «Өзіміздің түрік тілі менен hәр түрлі балаларымызға оқытуға лайықты мектеп кітаптарын жазып, келешек күніміз үшін зор дәулет хазірлеуге керек», «мектеп, медресе сал», «Аулнай школдарымызда не болмаса мұсылманша мектеп медреселерімізде оқығандардың ішінде өткір зеректерін кентдегі орыстың орта школдарында оқытайық» («Айқап» газеті). «С.Көбеев айтқандай, «Айқап» журналы қазақ тілін татар, парсы, араб тілдерінен тазартып, қазақтың сап күмістей таза, өзіндік тілін қалыптастыру, қазақ тілінде «жаңа әдіс» мектептерін ашу жөнінде елелулі мәселелер көтереді» [8].

Ы.Алтынсариннің «Сәтемір хан» әңгімесінде: «...талап іздемей, жұмыссыз ойнап жүргенім ақылсыздық екен деп ойынын тастап, қалаға барды. Қалада бір зор білімді, оқымысты молда бар екен, соған үй сыпыруға жалданып, ақысына оқу оқыпты-мыс. Ақырында сол Сәтемір асқан данышпан, айдай әлемге патша болған» [9, 68] деген үзіндіден оқу деп мектепте оқу екенін, оқу арқылы өз өмірін өзгерткенін көрсетеді. «Талаптың пайдасы» деген әңгімесінде: «Солай да болса, әлемге ақылы жеткен патша баланың талапты, зерек екенін аңғарып, оқуға бергізіп, ақырында сол бала бүкіл орыс жұртына даңқы шыққан Матвеев деген суретші болған» [10, 69], – деп оқуға бергізіп деп, мектепте оқыған соң, талабының жоғары болуынан дегеніне жеткенін көрсетеді. «Оқудағы балалардың үйіне жазған хаттарын» қарайтын болсақ, мынадай жолдарды кезіктіреміз. «балам, алаң болмай ұстаздарыңның айтқанын орнына келтіріп, берген сабақтарын толық үйреніп, білуге тырыс».

А.Вежбицкая концептті адамның дүние жайындағы мәдени түсініктері деп танитын болса, В.Телия біздің сол нысан жайында білетіндеріміздің барлық жиынтығы деп анықтайды. Концептіні анықтаудың үш түрлі негізі бар. Сөздің кез келген мағынасында концепттің өмір сүреді деп анықтайтын лингвистикалық бағыт. Зерттелетін тілде сөйлейтін халық санасында концепттің тілдік бейнесін талдау арқылы анықталатын когнитивтік бағыт. Мәдениеттің ұйытқысы болып табылатын лингвомәдени бағыт деп анықталатынын көреміз [10]. Осы орайда, халық танымында «мектеп» концептісінің ақпараттық-ассоциативті өрісі былайша көрінеді:

- • «Мектеп - оқу»
- • «Мектеп - білім»
- • «Мектеп - кітап»
- • «Мектеп - тәрбие»
- • «Мектеп – мұғалім»

Бірінші кезекте, оқу болатыны Абай лексиконында былайша кездеседі:

Баламды медресеге біл деп бердім,
Қызмет қылсын, шен алсын деп бермедім [11, 14], – деген жолдардан «медресе» «мектеп» ұғымында келгенін көреміз. Әрі «мектеп-оқу» ассоциативті өрісте анықталатынын көреміз.

Интернатта оқып жүр,
Талай қазақ баласы –
Ойында жоқ бірінің
Салтыков пен Толстой,
тілмаш, адвокат
Болсам деген бәрінде ой [11. 16], – деп интернаттың «мектеп» екенін, ал мектепке оқу үшін бару керектігін аңғарамыз.

Оқытарсың молдаға оны,

Үйретерсің әрнені [11, 23], – деген жолдардан молдаға оқытуды, баланы оқуға бергенде ел танысын деп беретінін жеткізеді. Солай, «мектеп» концептісі тарихи кезеңдерде түрліше қалыптасып келіп, XIX ғасырдың аяғынан бастап қалыптасқанымен, оған дейін түрліше танылғанын көреміз.

Жазу жаздық,
Хат танудық,
Болдық азат молдадан.
Шала оқудан,
Не жарыдық,

Қалғаннан соң құр надан? [11, 25], деген жолдардан қазақ арасында «молдадан оқу» шала оқу болғанын, тек Абайдың емес көптеген ақындардың зерттеуінен байқауға болады. «Өзің диуанасың, кімге пір боласың?» деген қазақ мақалының жөні осыған келеді. Бұрынғы заманда мектеп болмағанда, молдалар келіп күз бен қыста араб әріптерін танытып, құранға түсіретін. Нағыз өз ісінің шебері де бар, арасында дүмше молдалар да кезігіп отырады...

Қорыта айтқанда, «мектеп» концептісін анықтауда біз оның концептілік өрісіне халық танымындағы оқу-ағарту, білім, мұғалім, тәрбие түсініктері өзек болатынын айқындадық және оның концептілік мазмұндық құрылымы «медресе – интернат – мектеп» динамикасында өзгергенін, лингвомәдени ақпарат тасымалдағанын, маңыздылығын жоймағанын анықтадық.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Ислам А. Ұлттық мәдениет контексіндегі дүниенің тілдік суреті. Филол.ғыл.докт.дисс.автореф – Алматы, 2004. – 47 бет.
2. Байғұтова А. «Қазақ әйелі» концептісінң этномәдени сипаты. Филология ғылымдарының кандидаты дәрежесін алу үшін дайындалған диссертацияның автореферaты. Алматы, 2008. – 31 бет
3. Қалиев Б. Қазіргі қазақ тілі: Фонетика. Лексикология. Алматы, 2004. – 152 бет
4. Манкеева Ж. Қазақ тіліндегі этномәдени атаулардың танымдық негіздері. Алматы: «Жібек жолы», 2008. – 356 бет

PHRASEOLOGY AND WORD. TEACHING METHODS OF PHRASEOLOGY OF THE ENGLISH LANGUAGE

Begimbetkyzy K - student of 1703-30 group, South Kazakhstan Pedagogical University after Usbekali Zhanibekov. Shymkent.
Scientific supervisor: Zhekebaeva R.D - lecturer, South Kazakhstan Pedagogical University after Usbekali Zhanibekov, Shymkent.

Түйін

Бұл мақалада фразеология ұғымы толықтай ашылып, оның зерттеу жолдары қарастырылып, мысалдармен түсіндіріледі. Сондай-ақ мақалада ұсынылған әдістер сіздің сөз шеберлігіңізді арттырады.

Резюме

В данной статье полностью раскрывается понятие фразеология, рассматриваются способы ее исследования и поясняются примерами. Также методы, представленные в статье, улучшат ваши словесные навыки.

There are basically two directions in the issue of "phraseology and word": a narrow, lexicological understanding of phraseology as a component of lexicology, a broad understanding of phraseology as an equivalent of a word, and a broad understanding of phraseology as an independent language subject.

Some defenders of the full equivalence theory (N.N. Amosova, N.M. Babkin, A.I. Smirnitsky, etc.) consider phraseological components as lexical units that do not require special, unique classification, and should be classified as words are classified. A.I. Smirnitsky, in this regard, consists of phraseological units in the lexicology. Thus, all features of phraseological units are eliminated. No matter how complex the word is in terms of its semantic formation, it does not belong to the field of phraseology, but is an object of lexicography and lexicology.

Words and phraseological units are entered ready for articulation. This fact is presented as one of the disagreements in favor of the full identicalness theory.

Introduction to verbal communication in a ready-made form is a vague basis for the identicalness of phraseological units to words, since reproduction in a ready-made form is a characteristic of all units of language. And from the structural-semantic point of view, phraseological units are more complex than words, individual language units, and this affects its realization in a written or spoken context.

A phraseological unit differs from a word in its structure: a word consists of morphemes, and any phraseological unit is, first of all, a amalgamation of words united according to the laws of the grammar of a particular language (individual phraseology and whole word formation). The components of phraseological units are not free in their connections, their circle of correspondence with other words is closed.

The problem of "phraseological unit and word" is a dense and complex interweaving of various linguistic connections and relations, and aspects of their contemplation in this work are incomplete and only feasible difficulty. At the same time, it is necessary to eliminate the lack of agreement in the theoretical and practical problems of phraseology by developing common problems connecting phraseology with lexicology. The analysis appears that the issue of "phraseological unit and word" is one of the general complication, and the most important and least developed one today makes it difficult to justify the phraseological system of the language from a theoretical point of sight.

Phraseological units arise from free combinations of words used interchangeably. Gradually, portability is forgotten, turned off, and the combination becomes permanent. V.V. Vinogradov divides them into three types: "phraseological phrases, phraseological units and phraseological phrases" depending on the deletion of the nominative meanings of the components of phraseological units, how strong their figurative meaning is. Let's look at these types of idioms in relation to modern English.

1) Phraseological associations

Phraseological phrases or idioms are absolutely inseparable, inseparable stable phrases, the widespread meaning of which does not depend on the meaning of their constituent words: be at smb.'s beck and call - always ready to serve; be all thumbs - to be uncomfortable, uncomfortable; to hold one's cards close to one's card

Phraseological phrases appeared on the basis of the connotations of their components, but later these connotations became unclear from the point of view of modern language.

Thus, in phraseological associations, the connection between literal and transitive meanings has been lost, and metaphorical meaning has become the main place for them. Therefore, it is difficult to translate phraseological phrases into other languages.

Phraseological phrases have a number of characteristic characteristic:

1. they may include the so-called necrotisms - words that are not used anywhere except in this combination, and therefore are incomprehensible from the point of view of the modern language;
2. adhesions may include archaisms;
3. they are not syntactically fragmented;
4. in most cases it is impossible to rearrange the components in them;
5. they are characterized by impenetrability - they do not include additional words.

Words that have lost their independent lexical meaning and become part of a phraseological unit become components of a complex lexical unit that is close in meaning to a single word.

2) Phraseological units

Academician V.V. Vinogradov considers figurativeness to be a feature characteristic only of phraseological units. The connection between the components of the phraseological unit is motivated, the metaphor is clearly felt. To understand a phraseological unit, it is necessary to understand its components in a metaphorical sense. For example, the meaning of the word "make a mountain out of a hill" is to make an elephant out of a fly, etc. to exaggerate something (literally, to make a mountain out of a pile of mole mink) is revealed only when we consider the word molehil as "insignificant, small thing" and the word tau as "very big thing". Phraseological units do not contain words that are unclear from the point of view of modern language.

Characteristics of phraseological units:

1. the ability to represent the soul and coincide with the resulting parallel phrases;
2. preserving the semantics of individual components;
3. emotional-expressive coloring plays a decisive role;
4. the ability to enter into a synonymous relationship with individual words or other phraseological units;

3) Phraseological phrases

Phraseological phrases include regular turns that include free meaning and phraseologically related words: brother friend - brother, battle - fierce battle,

rack one's brain - a puzzle (think hard, remember), etc.

Phraseological phrases and phraseological units, unlike phraseological units with a single non-decomposable meaning, "phraseological phrases are characterized by semantic disintegration" In this respect, they are close to free phrases.

Characteristics of phraseological phrases:

1. they permit variation of one component;
2. the main word can be replaced by a synonym;
3. add possible definitions;
4. renewal of components is allowed;
5. mandatory free use of one of the components and related use of the other.

Translation of phraseological units

Translation of phraseological units into English is a very hard issue. Phraseologisms play a very dominant role in the language due to their richness of meaning, imagery, compactness and brightness. It gives speech expressiveness and originality. Phraseological units are especially widely used in oral speech, fiction, and political literature.

When translating a phraseological unit, the translator must convey its meaning, show its meaning, find a similar expression in English, and not forget the stylistic function of the phraseological unit. In the absence of an equivalent image in English, the translator is forced to look for a "close match".

Phraseological alternatives are complete and partial.

Full phraseological equivalents are ready-made equivalents in English that correspond to the Russian language in terms of meaning, lexical composition, imagery, stylistic coloring and grammatical structure.

Translation based on partial phraseological equivalents in this case does not mean that the meaning and imagery of the phraseological unit is not fully conveyed in the translation; This term means that the proposed English version may have some inconsistencies with the Russian version. That is, for the translator, "when translating a phraseological unit, first of all, it is important to give the image of the phraseological unit, not its linguistic structure." Partial phraseological alternatives can be divided into three groups.

The first group includes idioms with the same meaning, similar in stylistic color, similar in imagery, but different in lexical composition: to promise golden mountains is to promise miracles.

The second group includes phraseological units that match in terms of meaning, imagery, lexical composition and stylistic color; but they differ in formal features such as number and word order: all that glitters is not gold - all that glitters is not gold.

The third group includes phraseological units that match in all respects, except for metaphor.

When translating phraseological units, the translator must be able to determine whether he is dealing with a variable or a collective phrase. For that, it is necessary to have a large "reception fund of phraseological units". In order to achieve maximum adequacy when translating phraseological units from English into Russian, the translator should be able to use different "types of translation":

1. Equivalent, ie. An adequate phraseological phrase existing in the Russian language corresponds semantically and figuratively to the English version, for example: as cold as ice - cold as ice, Augean stable(s) - Augean stables, the salt of the earth - salt of the earth, swallow the pill - Swallowing a (bitter) pill.
2. Analogous, that is. such a Russian regular cycle, which is adequate in meaning to English, but differs from it completely or partially in terms of its figurative basis. For example: a drop in a bucket is a drop in the ocean, the oil of a fly is a fly in a barrel of honey.
3. Descriptive translation, ie. translate the meaning of the English turn by conveying it in a free phrase. Descriptive translation is used when there is no equivalent or analogue in Russian, for example: Paying Pavel to rob Peter is to pay some debts by creating a new one (transfer from one to another.
4. Antonym translation, ie. giving a negative meaning with an affirmative adverb or vice versa, for example: keep your head - don't lose your head, don't raise your head above water - don't get into debt, don't keep your chest up - don't lose heart.
5. Control. The tracing method is used when the translator wants to highlight the figurative basis of a phraseological unit or when it is impossible to translate an English phrase using other types of translation, for example: when the sun shines, the moon cannot be seen (proverb).
6. Composite translation. If the Russian analogue does not fully convey the meaning of the English phraseological unit, or in cases where there is another specific flavor of the place and time, a tracing translation is given, followed by a descriptive translation and a Russian analogue for comparison, for example: Carrying coal to Newcastle - "Carrying coal to Newcastle", i.e. to take something to the point where it is enough.

In some cases, allowing a full or partial trace, the translator excludes any possibility of using literalism, i.e. Unfounded word-for-word translations that distort the meaning of English phraseological units or do not meet the norms of the modern Russian language.

Phraseological units are widely used in literature of all styles. And a competent translator should not make mistakes in translating one or another phraseological units. Without knowing phraseology, it is impossible to appreciate the brightness and expressiveness of speech, humor, wordplay, and sometimes to understand the meaning of the entire statement.

Conclusion: Phraseology is a very complex phenomenon, the study of which requires its own research method, as well as the use of data from other sciences - lexicology, grammar, stylistics, phonetics, language history, history, philosophy, logic and ethnology.

Opinions of linguists diverge on a number of issues of phraseologisms, and this is natural. Nevertheless, it is an important task of linguists working in the field of phraseology to combine efforts and find a common language for the sake of both the theory of phraseological units and the practice of teaching foreign languages.

Used literature:

1. Alekhina A.I. Phraseological unit and word. - Minsk, 1991
2. Amosova N.N. Basics of English phraseology. - L., 1989
3. Kunin A.V. English phraseological units. Theoretical course. - M., 1981
4. Kunin A.V. Modern English Phraseology. — M.:
International relations, 1996.
5. Kunin A.V. English-Russian phraseological dictionary. 3rd ed., stereotype.
- M.: Russian language, 2001.
6. Litvinov P.P. English-Russian phraseological dictionary with thematic classification. - M.: Yakhont, 2000.
7. Litvinov P.P. Phraseology. - M.: Primstroy - M, 2001.
8. Pastushenko L.P. English phraseological units as part of the phraseological field. Dis. sugar. philol. Sciences. - Kyiv, 1982.
9. Popov R.N. Methods of studying the phraseological composition of the language. - M.,
1996.
10. Prokoleva S.M. Mechanisms of creation of phraseological representation. - M.,
1996.
11.https://goaravetisyan.ru/kk/angliiskaya-frazeologiya-i-ee-osobennosti-svoistva-frazeologizmov-v/
12. Savitsky V.M. English Phraseology: Modeling Issues. - Samara,
1993.

13. Smirnitsky A.I. Lexicology of the English language. - M., 1996
14. Smith LP. Phraseology of the English language. - M., 1998

УДК 811. 512. 81.2

РОЛЬ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ДИЗАЙНЕ

Shanakhmetova D. – group 2101-13
Scientific supervisor: Khamza B. Master teacher

Түйін

Бұл мақала біздің өмірімізде маңызды рөл атқаратын дизайнер мамандығына арналған, өйткені бізді қоршап тұрғанның бәрі дизайнердің қолымен жасалған. Және дизайндағы ағылшын тілінің маңыздылығы туралы.

Summary

This article is dedicated to the profession of designer, which plays an important role in our life because, everything that surrounds us is created by the hands of a designer. And about the importance of English in design.

Природа подарила нам красоты окружающей среды, а также, одарила талантом людей выбравших профессию дизайнера. Именно дизайнеры создают всё то, что окружает везде: дома, на работе, на отдыхе и т.д. Не зря говорят "Дизайнеры - творцы окружающего мира". Дизайн, называют искусством преображения среды обитания человека и это справедливое высказывание. Специалисты этой отрасли создаёт новые проекты, преобразуют не только внешний вид окружающей среды и предметов, но и создают гармоничную среду для улучшения условий жизни вас с вами.[1]

Дизайн объединяет в себе большое количество профессий представители которых постоянно возобновляют, создают новые идеи и отличаются творческим началом. Дизайнер должен обладать такими качествами как:

- Ответственность
- Трудолюбие
- Коммуникабельность
- Творческое воображение
- Развиты художественный вкус
- Креативное мышлением
- Чувства стиля и гармонии

Умение использовать свою фантазию для создания новых проектов, способных удивить рынок. В наше время ни одно мероприятие не проходит без услуг дизайнерских компаний. Дизайнер учитывает потребности и пожелания заказчиков и пользователей. Не секрет, что английский язык-это язык международного общения. Профессия дизайнера существует давно, но само слово дизайн происходит от английского слова design - что в переводе означает проектировать, чертить, задумать, планировать, рисовать. Впервые его в 1919 году его применил американский проектировщик Джозеф Клод Синель. [2]

Дизайн английское слово. Это один из примеров того что английский язык вошёл в нашу жизнь позволив Интернету стереть графические границы и дал возможность компаниям охватить огромную аудиторию, потенциально расширяя клиентскую базу и возможности. Он окружает нас по всюду: в учёбе, компьютерных играх и рекламных роликах, в путешествиях, в любимых сериалах и песнях, в повседневной жизни и бизнесе. В современном мире роль английского языка становится более актуальной особенно для людей связанных с профессией дизайн. Английский язык помогает расширению кругозора, общению с иностранными партнёрами, деловая переписка с клиентами и партнёрами из других стран. Помогает в работе с документацией и сайтами увеличению количество интересных проектов, получение информации для профессионального развития. Благодаря знанию английского языка дизайнеры могут использовать учебные пособия, посещать онлайн курсы и форумы,

получать информацию из первых рук, понимать термины, получать заказы из иностранных компаний, а также, перенимать опыт от зарубежных коллег.

Знание английского языка позволяет общаться с дизайнерами из других стран, повышает стоимость дизайнера как профессионала на рынке труда. Даёт возможность коммуникации с любым заказчиком и коллегой. Иметь свой подход свою аудиторию. В процессе изучения английского языка зачастую происходит формирование личности и профессиональных качеств будущего специалиста. Специалист владеющий иностранным языком может повысить шанс получить достойную работу. Специалист владеющий английским языком должен постоянно следить за всем новым извлекая полезную информацию для своей профессиональной деятельностью.

Существует множество приложений которые помогают дизайнерам разрабатывать, проектировать и воплощать в жизнь свои идеи, замыслы проекты. Для дизайнера - одежды есть свои определенные приложения.

Julivi - приложение для создания лекал и выкроек.

Grafis - приложение помогает объеденить несколько бумажных лекал.

И множество других приложений позволяющих наглядно посмотреть как будет выглядить твой эскиз на 3D модели. Я думаю в будущем эти приложения помогут мне в развитии профессиональных навыках. [3]

Выучится на дизайнера без знания английского языка можно, но достичь больших результатов не получится.

Дизайнер, который знает английский, получает заметное преимущество на рынке услуг: поиск клиентов теперь не будет ограничиваться только русскоязычными заказчиками, а значит, и международные фриланс-биржи и прочие платформы для поиска потенциальных клиентов становятся более доступными. И это не единственное преимущество, которое стимулирует утвердительно ответить на вопрос «Стоит ли знать английский язык, если ты дизайнер?». О том, какие перспективы открываются для фрилансеров благодаря английскому языку мы уже писали, также рассказывали, зачем английский язык программистам. Сегодня поговорим о людях творческой профессии.

В чем дизайнеру может помочь знание языка:

- Расширение клиентской базы
- Увеличение количества источников информации для профессионального развития (не только периоические издания и литература, но и профессиональные комьюнити)
- Увеличения количества интересных проектов
- Возможность общаться с людьми со всего мира, а значит – расширять кругозор
- Повышение уровня оплаты труда
- Сертификация за рубежом, подтверждения профессионального уровня международными сертификатами. [4]

Весь этот перечень может показаться предсказуемым и банальным, но не стоит недооценивать каждый пункт. У каждого человека свои стимулы: кого-то стимулирует высокая оплата труда, а кого-то – уникальный и действительно значимый проект, который пусть пока и не так хорошо оплачивается. И ту, и другую цель вы можете достичь, овладев английским, просто потому, что у вас сразу в несколько раз увеличится аудитория клиентов. И тут срабатывает механизм перехода количества в качество: из большого количества проектов вы сможете выбирать те, над которыми вам приятно было бы работать и, разумеется, получать достойную оплату.

Английский язык играет значительную роль в области дизайна по нескольким причинам:

1. Международный коммуникационный язык: Английский язык является доминирующим языком коммуникации в мире бизнеса и технологий, а также в большинстве профессиональных областей, включая дизайн. Это означает, что знание английского языка позволяет дизайнерам эффективно общаться с клиентами, коллегами и аудиторией в масштабах мирового рынка.
2. Ресурсы и обучение: Огромное количество ресурсов по дизайну доступно на английском языке, включая книги, статьи, уроки и онлайн-курсы. Использование английского языка

позволяет дизайнерам получить доступ к широкому спектру материалов для обучения и вдохновения.

3. Участие в сообществе: Множество сообществ, форумов и конференций по дизайну проводятся на английском языке. Участие в таких мероприятиях позволяет дизайнерам обмениваться опытом, учиться у других профессионалов и расширять свои профессиональные связи.
4. Мировой рынок: Современные дизайнеры работают в масштабах мирового рынка, и английский язык является ключом к успешному взаимодействию с клиентами и партнерами из разных стран и культур.
5. Терминология и стандарты: Многие термины и стандарты в области дизайна используются на английском языке. Знание этой терминологии позволяет дизайнерам эффективно коммуницировать с коллегами и клиентами, а также точно выражать свои идеи и концепции.[5]

Таким образом, английский язык является неотъемлемой частью профессиональной деятельности в области дизайна, обеспечивая доступ к ресурсам, коммуникации и возможностям для роста и развития.

Нужно постоянно учиться, идти в ногу со временем. Меняется мир, а с ним меняется и дизайн. Воспитание и деятельность нового поколения дизайнеров, тесно связано с инновациями. Знание иностранных языков - это наш билет в жизнь полный захватывающих идей, интересных людей, новой культуры и образа жизни. Знание и изучение языков необходимо, для того чтобы познавать мир и развивать свою личность. Хорошие языковые навыки - это залог успешной карьеры.

Источники

1. Английский для дизайнеров //https://enguide.ua
2. Зачем дизайнеру нужен английский язык? //https://vc.ru
3. Знание английского //https://skyeng.ru
4. https://enguide.ua/ru/magazine/angliyskiy-dlya-dizaynerov-zachem-on-im-nuzhen-i-kak-ego-luchshe-uchit
5. Communication Arts, журнал

ӘОЖ 37.03

LEARNING FOREIGH LANGUAGES THROUGH SOCIAL MEDIA

Назарова А.М. – 1703-53 тобының студенті
Ғылыми жетекші: Раимбекова Г.И.- магистр оқытушы
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент

Түйін

Қазіргі уақытта, өмірімізді интернет және әлеуметтік желілерінсіз елестету мүмкін емес, әсіресе әлеуметтік желі қолданушыларының саны тоқтамай өсіп жатқандығынан байқауға болады. Бұл өзгеріске көпшілік халықтың көзқарасы теріс, желілер тек жаман жағынан әсер етеді, уақыт құртуға ғана пайдалы деп ойлайды. Дегенмен, бұл жағдайды керісінше пайдаға асырып, білімімізді кеңейтуге мүмкіншілік жасап, ресурс көзіне айналдыра аламыз. Нақтылай айта кететін болсақ, халықаралық әлеуметтік желілер арқылы шет тілдерін меңгеру, үйрену. Адамдар білім беру және мәдени алмасу үшін цифрлық платформаларды көбірек пайдаланған сайын, әлеуметтік медиа арқылы тілдерді үйренудің әсерін, артықшылықтарын және қиындықтарын зерттеу өте маңызды болды. Сондықтан, бұл мақалада тілдерді үйренудің заманауи және дамып келе жатқан тәсілдері қарастырылған, сонымен қатар артықшылықтары мен кемшіліктері талқыланып, тіл үйренуге пайдалы танымал платформалар қарастырылған.

Резюме

В настоящее время невозможно представить нашу жизнь без интернета и социальных сетей, особенно потому, что количество пользователей социальных сетей неуклонно растет. Отношение большинства людей к этому изменению отрицательное,так как по их мнению социальные сети используется лишь для убивание времени или бесполезны совсем. Тем не менее, мы можем использовать эту ситуацию в нашу пользу, воспользовавшись противоположной выгодой, чтобы расширить наши знания. А именно, изучение иностранных языков через международные социальные сети. Поскольку люди все чаще используют цифровые платформы для образования и культурного обмена, стало чрезвычайно важно изучить влияние, преимущества и проблемы изучения языков с помощью социальных сетей. Поэтому в этой статье рассматриваются современные и развивающиеся подходы к изучению языков, а также обсуждаются преимущества и недостатки и рассматриваются популярные платформы, полезные для изучения языков.

Social media is becoming an essential component of daily life in the age of communication and information technology, impacting various areas of society. Almost 63 percent of the world's population use the Internet, which is almost 5 billion people and it is raising every year. Additionally. a survey I conducted showed that people have very high network activity. More than half of those surveyed use the Internet at least once a day.The most effective way to learn a language is to immerse yourself in the language environment. If a person is placed in an exclusively English-speaking society, then after a short time he involuntarily learns to speak that language. Unfortunately, not everyone is given the opportunity to learn a language in a natural language environment. Communication in social networks allows you to enter a foreign language environment artificially or virtual.Millions of users from all over the world are registered on the most popular social networks. As a rule, it will not be difficult to register on a social network and find an English-speaking friend there. You can improve your language by communicating with a friend by correspondence, or through live communication. But this is not only way to learn a new language through social media.

Further, in this article we will discuss and analyse different methods of learning language by social networks, compare pros and cons of using social media, popular apps for education, watch on social and practical aspects and practical tips. By analysing this article, we will find out how effective and useful can be learning new languages with social platforms.

Pros and cons of using social media. To evaluate the usefulness of using social networks as a tool for learning a language, we will compare the pros and cons of this method:

Pros

Learning a language online is possible for both active and passive learning, It is achievable and almost convenient to learn a new language through social networks if we split the process into two categories: active (grammar analysis, reading, writing, correct pronunciation, and everything related to basic knowledge) and passive (observing from the outside, speaking, listening, and getting used to the sound of the language). YouTube has a variety of professorial and educational videos for gaining knowledge of grammar and analyzing, which is more focused on active learning. Furthermore, a variety of grammar explanations may be found on Google, and most crucially, tests covering every aspect of a given language's grammar can be found to help you review what you have learned. We also need to watch movies, cartoons, music videos, and possibly even karaoke in order to enhance our listening and speaking skills during the passive phase of language learning. These duties are nearly hard to complete without social media.

Access to resources 24 hours a day. We can access resources for language learning whenever it's convenient for us thanks to social networks. The most practical and crucial aspect of this is being able to select the most suitable days of the week and times for studying, as well as having the flexibility of changing the plan if needed. After all, we should have access to what we need when learning a language.

Makes feedback easier. Students not only can get a new information but also have a chance to provide and receive feedback by comment. You can publish an essay or question on any well-known site, such as Twitter, Telegram, or TikTok, and your essay can be estimated or you can get an answer for your question from a qualified teacher or a native speaker.

A group of individuals with similar interests.Students of all ages can share their experiences learning a language through various channels, along with resources that they find helpful and advice on common

mistakes. The Telegram is the place where people may typically find these channels. Appropriate for people who prefer the “study-buddy” method of studying.

Cons

Social media is distracting. Social media is a distraction for students, regardless of how single-minded they are. Nevertheless, we cannot assist to watching our favorite game or film. We fail to see that we still haven't begun learning as a result. Under such circumstances, one's ethical principles and sense of responsibilities are the only factors that matter.

Mental Reset.You can find plenty amount of information and resources on social networks that you should study and, if required, learn it by heart. The learner probably won't be able to concentrate on a single subject or determine where to begin because there is too much information available to them.

The state of vision could get worse. The constant use of a smartphone strains our eyes significantly. It is advised by ophthalmologists to limit phone use to two hours every day, interspersed with pauses. Extended use of devices causes dry eye syndrome, characterized by redness and irritation. A decrease in visual perception and even the development of some eye illnesses are caused by all of these factors.

As a result, with appropriate use, social media may be an effective educational tool. Utilize the previously mentioned benefits while taking into account the drawbacks to effectively include social media into your online education plan.

Now, I would like to make a list with useful platforms for learning new languages, from my own experience. Applications that I am going to tell about can help you to improve your listening, reading and speaking skills. Also, to learn basic knowledge of grammar, expand vocabulary and perfect your accent and pronunciation these apps can be helpful. For example :

For beginners to learn grammar I would recommend to try Duolingo and Busuu. Both of them are the most popular platforms all over the world. Advantages: they provides whole different methods for learning languages and they are free to use. In addition, there is also a game option, writing words correctly from an audio as a listening and expansion of vocabulary. The main feature of these apps that they have over 40 languages available to learn, starting with English, French and Spanish to less commonly studied languages such as Welsh, Irish and Swahili. Disadvantages: only appropriate for beginners, anyone with a more advanced language proficiency could quickly become bored with it.

For average and upper level learners to expand vocabulary we have Quizlet and ReWord. With Quizlet, you may make your own dictionary, learn phrasal verbs and memorise words of higher level. About ReWord, In this application there is no theory of the language, any rules, etc., only memorization of words. Advantages: All words are divided into different categories, which makes it easier to find the right words and topics. The user has complete control over the application nuances, including the automatic word pronunciation and visual display. Disadvantages: the small limit on the free version may be a barrier for those who want to use all the features of the app but do not want to pay. However, developers deserve to be compensated for their work as well.

To practice speaking the best platforms I have ever seen was HelloTalk. The point of the application is that when you register, you mark the language that you speak as a native speaker and mark the language that you are learning. And in the application, you find a language partner through the search. In the free version of the program, you can find native speakers of the language you are learning in the search. Advantages: improves conversational proficiency in the language being studied, has an integrated translation feature, and an error correction feature. Disadvantages: not everyone is sociable, so It might take some time to find the right person to talk to.

To improve your listening skills exist a lot of recourses ranges from music (Spotify, Apple Music and others), movie (Netflix, Amazon Prime video and different type of sites to watch films) and entertaining videos (YouTube). But my favourite one is Podcasts. Collection of entertaining and informative topics as an audio to discuss. Advantages: it offers millions of shows completely free, also you can easily discover new contents through personalized recommendations. New words through listening with enjoyment will be remembered easily. Disadvantages: no.

Conclusion

To sum up, the mainstreaming of social media into language learning programs offers a bright future for those who want to improve their language skills. Its effectiveness is greatly influenced by its benefits, which include possibilities for immersion in a variety of linguistic contexts, personalized feedback mechanisms, and 24/7 access to resources. But it's important to be aware of the possible negatives as well, such health risks and distractions, and use them sparingly.

Furthermore, learners have many of options for adapting their learning experience to suit their needs thanks to the variety of language learning platforms that are accessible, each catering to a different competency level and set of skills. These platforms offer an extensive collection for learning a new language, ranging from the fundamentals of grammar to speaking exercises and the development of listening comprehension.

Finally, by taking an appropriate strategy and making the greatest use of the variety of resources provided by social media, people can fully realize the possibilities of learning languages and start an exciting path towards language diversity. Social media will probably play a bigger part in language instruction as technology develops, allowing people even more opportunities for global communication and language development.

Literature:

1. ITMO University, St. Petersburg “Social media as a way of learning foreign languages” Sakharova T.E.
2. Babbel Magazine, article “How to use social media to help you learn a language” by Dylan Lyons, 2020
3. National Institutes of Health (NIH) “Social media and psychology of language learning”

ИНТЕРНЕТ-ПЛАТФОРМА АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУДЫҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Султанова А., Рахматулла Ж., Сулейманова Н. – 1703-10 тобының студенттері
Ғылыми жетекші: Голикова Л.В.
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Summary

The article's main focus is on the issue of whether or not information and communication technologies can be used to teach foreign languages. The advantages of online learning are discussed, along with the concept of teaching foreign languages. An overview of applications for teaching English and students' experiences utilizing them for independent work is given in this article.

Since its introduction at the close of the 20th century, distance learning has grown to be one of the most promising and successful methods for producing specialists across a wide range of disciplines by the start of the 21st. Computer and Internet technologies have proliferated widely and are now available to all users in the past ten years. They approach every task, including teaching, with assurance. Even though it's defined as studying from a distance, distance learning is actually a deliberate process of interactive communication between instructors and students. Modern remote learning is delivered using digital educational resources and information and communication technology, although the initial versions were connected to the use of mail and television. There is a certain didactic system used in the creation of distance learning. The didactic nature of the system means that, with certain modifications, it must adhere to the same standards as traditional

education. It is possible to combine traditional, classroom instruction with distance learning. As of right now, distance learning in Kazakhstan is acknowledged as a type of learning technology that combines traditional classroom instruction with electronic and multimedia textbooks, audio and video educational materials, television educational programs, and computer educational programs that can be broadcast through various channels. correspondence, encompassing the World Wide Web.

These days, learning remotely via a computer and the Internet is a necessary step in the evolution of the educational system. The term "online learning platform" has been encountered by everybody who has ever been interested in learning online. Search engines typically return multiple pages of content that compare a wide range of platforms. Eyes go wild, and the inability to comprehend what it is in theory deters the need to look farther. For this reason, we've created a piece in which we define online learning platforms and discuss their necessity. A private form of remote learning that is conducted online is called online learning. Unlike traditional remote learning, it eliminates the need for in-person teacher-student interactions for evaluation and hands-on instruction. Online resources are used for material transfer, consolidation, progress tracking, and skill development.

There are benefits to this kind of instruction over traditional or classical methods: • Quick data transfer rates. Information is communicated between students and teachers practically instantaneously, regardless of their geographical locations. • Cheap. The course creator can reduce costs by using online learning by not having to pay for rental space, training materials, departmental coordination, or transportation expenses. As a result, training becomes less expensive. • Student comfort. All you need an electronic device and an Internet connection to take an online course. This makes learning more enjoyable by enabling students to study at a time and location that works for them. • Excellent instruction. Distance learning may be made more interactive, visual, and accessible by using the Internet. Students can accomplish excellent accomplishments as a result. • Practicality for the course creator. Automating online learning makes tedious tasks at work unnecessary. Furthermore, one person can oversee an entire online school with the appropriate strategy. However, don't assume that online learning is any simpler than traditional learning. It also necessitates reviewing lessons, grading assignments, and keeping an eye on students' development. To this are added other tasks, such making lessons accessible, staying in touch with students, inspiring them to study every day, taking payments if the course is for a profit, and so on.

An online information space that serves as a middleman between the teacher and the student is known as an online learning platform. It is possible to describe this as the connecting element that enables you to get the most out of online learning. In addition to serving as a channel of communication between instructors and students, the platform also functions as a lesson repository, an organizer of learning activities, and a collection of tools for overseeing and enhancing the standard of instruction in online learning environments. The teacher uploads all of the instructional materials, which are then saved on a server or in the cloud. Students can access the lessons and the Teacher can personalize the course to suit his needs thanks to the platform software. By using learning platforms, you may automate repetitive tasks like unlocking classes, reviewing assignments, examining data, giving students feedback, and more. Additionally, a course made on the platform can be taken by an infinite number of students.

Let's take a look at a few systems that educators will find useful for instructing, developing engaging lessons, and receiving more training. The well-known ***online learning platform Coursera*** was established in 2012 by Stanford University instructors Andrew Ng and Daphne Koller. The organization wants to employ the greatest courses taught by the best professors at the best universities and make them freely available to everyone, wherever in the globe. This is a true university education, which is a major distinction from the open educational materials and current online courses of the previous generation. It has a specific start date and conclusion. Students do homework tasks that must be turned in on time in order to obtain grades, as well as watch weekly videos.

As you are aware, Kazakhstan and Coursera have been working together to create a collaborative program since 2023, as part of which our nation is purchasing 20,000 licenses for Kazakh students. Twenty-five regional institutions received the licenses, and they in turn gave them to their students. Our university was one of the fortunate ones as well. Each university appointed responsible individuals with administrator access. They had to keep an eye on the educational process and evaluate the performance of the students. With Coursera, we

have an unparalleled chance to reconsider our understanding of human learning through a vast experiment in pedagogy and learning theory.

The following factors are crucial when choosing a remote learning system:

* Installation on any kind of hardware or software platform.
* Security of the system.
* Easy-to-use, straightforward web interface.
*The existence of a set of course elements, as well as the ability to construct and edit courses, inside the system of functions used to organize e-learning using distance education technology.
* Language support for Kazakh and Russian.
* The modularity of the course. External modules are integrated to increase functionality.
* Support for e-learning's use of international standards (SCORM, IMS).
* The accessibility of communication channels.
*The potential to set up a point system.
* Making use of the system in mixed education.

All platforms used to organize distance learning can be categorized into one of two categories based on their primary function: boxed services, which provide software in a fully assembled version that just needs to be installed in the designated institution; or SaaS services, which are cloud-based technologies that let you install an LMS remotely without the need for technical support from the organization; platforms for holding diverse webinars and conferences, offering just a limited selection of duties related to the capacity for multimodal information transmission.

Conclusion. In our opinion, there is a great deal of room for improvement when it comes to the practical application of online platforms in the process of learning foreign languages. Students' foreign language training can be made much better, expanded upon, and transformed from a laborious, serious endeavor into an enjoyable pastime. Experience demonstrates that they have a great deal of advantages over conventional teaching techniques, including enhanced cognitive activity, individualized instruction, intensified autonomous work, and drive to learn. In addition to enhancing the educational process, the integration of these technologies into the classroom helps students acquire competencies and skills that would seem to require a lot of work to form and develop using only traditional teaching methods. Therefore, the use of Internet platforms in the classroom enhances students' ability to acquire foreign languages, guarantees successful independent work, raises students' motivation and cognitive activity, piques their interest in the material, and aids in the intensification and customization of learning.

List of Reference:

1.Тажигулова А., Артыкбаева Е.В. Проблемы применения дистанционных образовательных технологий в высшем образовании Казахстана//Вестник КазНУ. Серия «Педагогические науки». – 2020. - №1. – С. 116-127.
2. Артыкбаева Е.В. Теория и технология электронного обучения в общеобразовательной школе: дисс. д.п.н.13.00.01. – Алматы, 2010. – 332 с.
3. https://ru.wikipedia.org

EFFICIENCY OF LEARNING NEW LANGUAGES

Еркебай Ж.Б.- 1703-12-2 тобының студенті
Ғылыми жетекші:Калибаева Д.-магистр оқытушы
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,Шымкент

Түйін

Learning foreign languages provides a huge number of opportunities. In addition to the obvious - freedom of communication, career prospects, education and international experience, it is also a changeless brain trainer. Scientists have been observing language learners for a long time and have noticed a lot of amazing things.

In today's interconnected world, being bilingual isn't just a linguistic feat; it's a cognitive superpower that unlocks a myriad of benefits. Imagine expanding your social circle, boosting your career prospects, and sharpening your problem-solving skills—all by embracing the power of multilingualism.In our upcoming exploration, we'll delve into the fascinating realm of bilingualism, uncovering the cognitive advantages that come with mastering multiple languages. By learning and embracing foreign languages, individuals can unlock a world of endless possibilities and reap numerous benefits.

Being multilingual not only opens doors to exciting career opportunities but also provides cognitive advantages that enhance problem-solving skills and cognitive flexibility. Research suggests that bilingual or multilingual individuals have a deeper level of cognitive function, allowing them to navigate complex tasks and think outside the box. Moreover, speaking multiple languages has been linked to delayed cognitive decline and a higher level of cognitive reserve.

Beyond the cognitive benefits, multilingualism broadens cultural understanding and bridges gaps between different cultures. It enables individuals to embrace diverse perspectives, gain cultural awareness, and foster social cohesion. Learning foreign languages also offers a competitive edge in various industries, providing a valuable asset to employers and increasing salary potential. To fully embrace the power of multilingualism, it is essential to dedicate specific time for language learning, engage in regular practice, and seek immersion experiences. By immersing oneself in different cultures and language environments, fluency and cultural exchange can be enhanced.

If we study in more detail, we can give such examples:

- **Embrace the Global Community**

In a world where social media platforms and digital communication have become an integral part of our lives, being multilingual opens doors to a fascinating world of bilingualism. By speaking multiple languages, individuals can engage with people from different cultures, backgrounds, and perspectives. Multilingual individuals have the ability to form connections, build relationships, and engage in meaningful conversations that transcend language barriers.

- **Tap into International Opportunities**

The phenomenon of globalization has made the ability to communicate in multiple languages a significant asset in various industries. From international operations to global business ventures, multilingual professionals are highly sought after. By embracing multilingualism, individuals can enhance their career prospects and gain a competitive edge in the job market. Multilingualism not only opens doors to numerous career opportunities but also increases earning potential and establishes one as a valuable asset to potential employers.

- **Discover Cultural Nuances**

Language is intimately tied to culture, and being multilingual allows individuals to dive deeper into the cultural nuances of different societies. By learning the language of another culture, individuals gain a higher level of cultural awareness and understanding. This knowledge enables them to navigate cultural differences and fosters a greater appreciation for diversity. Multilingualism allows for a more comprehensive understanding of different cultural backgrounds, breaking down barriers and promoting social cohesion.

- **Embrace the Ever-Expanding Digital Landscape**

The digital era offers an unprecedented level of connectivity and information exchange. Multilingual individuals can fully leverage the power of the internet by exploring content and engaging with communities

in various languages. They have access to a vast array of resources, opportunities, and perspectives, enabling them to continually expand their knowledge and horizons. Being multilingual allows individuals to engage with digital media in their native tongue, providing a more immersive and enriching experience.

- **Improved Problem-Solving Skills**

One of the most remarkable cognitive benefits of bilingualism is its ability to enhance problem-solving skills. When individuals speak multiple languages, they develop a deeper level of cognitive flexibility, allowing them to approach challenges from different perspectives. Bilingual individuals have been found to exhibit enhanced cognitive control and the ability to switch between tasks more efficiently. This cognitive advantage can lead to better problem-solving abilities in various areas of life, whether it's finding creative solutions at work or tackling everyday obstacles.

- **Delayed Cognitive Decline**

Bilingualism also offers significant cognitive benefits in terms of cognitive reserve and delayed cognitive decline. Studies have found that bilingual individuals tend to have a higher cognitive reserve, which refers to the brain's capacity to cope with age-related changes and neurological disorders. By constantly juggling two or more languages, bilingual individuals exercise their brains and build cognitive resilience, which can help protect against cognitive decline later in life. In fact, bilingualism has been associated with a delayed onset of cognitive disorders such as Alzheimer's disease.

- **Embracing Multilingualism**

With the evidence pointing towards the cognitive advantages of being bilingual or multilingual, it's clear that language skills go beyond just communication. By unlocking the power of multilingual brains, individuals can enhance their problem-solving abilities and potentially delay cognitive decline. So whether you're learning a new language for personal growth, educational purposes, or career advancement, remember that the cognitive benefits go hand in hand with the linguistic journey.

- **Competitive Edge in the Job Market**

Employers are increasingly seeking candidates who possess language skills to engage with international markets and clients. By being fluent in multiple languages, you become an asset to companies with international operations. Your ability to communicate effectively with customers and partners from diverse backgrounds gives you a significant advantage over monolingual candidates.

- **Higher Salary Potential**

Studies have shown that individuals who are fluent in a second language often earn higher salaries compared to their monolingual counterparts. Companies recognize the value of language skills and are willing to compensate accordingly. Multilingual professionals are in demand across industries, such as tourism, international business, diplomacy, and translation services. As you enhance your language proficiency, you create opportunities for financial growth and professional advancement.Language learning not only broadens your horizons but also enriches your career prospects. By mastering foreign languages, you gain a competitive edge, unlock higher salary potential, and become a valuable asset to employers seeking to navigate the globalized business environment. Whether you dream of working in international relations, tourism, or any industry that embraces multiculturalism, investing in language learning can help you achieve your professional goals.

As the world becomes increasingly interconnected, embracing multilingualism becomes even more crucial. So challenge yourself to learn new languages, embrace different cultures, and expand your cognitive abilities. The

power of multilingualism extends beyond words and opens up a fascinating world of opportunities for personal and professional growth.

In conclusion, in a digitally connected world, multilingualism is an essential skill that opens doors, connects people, and provides significant cognitive and cultural benefits. Embracing the power of multilingualism allows individuals to navigate cultural differences, tap into global opportunities, and unlock a fascinating world of endless possibilities,

WAYS OF LISTENING SKILLS DEVELOPMENT IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING AT SECONDARY SCHOOL

Абдуллаева Н., Шарифова С., Сайдуллаева З. – 1703-20 тобының студенттері
Ғылыми жетекші: Дуйсенова М.М., PhD
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Summary

The article's focus is on the topic of using online resources to teach English while encouraging the growth of listening skills. The issue of helping secondary school pupils' listening abilities is given special consideration.

"Audire", which means "to hear" in Latin, refers to the process of listening to spoken materials in order to train one's ear for perception and comprehension (mostly in the educational process). The American psychologist Brown is credited with introducing the phrase "listening" into literature. Communication starts with listening, and mastering oral communication starts with listening. It includes the capacity to distinguish between observed sounds, incorporate them into semantic complexes, store them in memory when listening, perform probabilistic forecasting, and comprehend the perceived sound chain in relation to the communication context. Concurrently, the perception process proceeds at a regular tempo that is specific to a given language. Right from the start, listening needs to take center stage. Achieving listening proficiency enables the achievement of learning, growth, and development objectives. It enables you to instruct pupils in paying close attention to speech sounds so they can learn how to comprehend speech with their ears. The development of memory, particularly auditory memory, which is crucial for learning a foreign language, is positively impacted by listening.

In the methodological literature, listening was long thought to be a component of teaching a foreign language that teachers should not give enough attention to. This was explained by the fact that as students focus on grammatical, lexical, and phonetic content, their listening abilities naturally improve due to immersion in the language environment and practice. People in today's society need to become highly skilled listeners because they want to be able to understand what is said to them in English in a variety of settings, including private conversations, business meetings, television, movies, theaters, international travel, audio recordings, and more. It is a well-founded belief that the hardest part of learning the English language is listening. Overcoming variables like the language's nature, presentation settings, semantic content, information sources, and the listener's auditory experience—among many others—as well as the speaker's unique traits—such as speech pattern, tempo, and accent presence—all contribute to the explanation of this complexity.

Conversely, listening is an effective way to teach a foreign language because it helps with the assimilation of the language's lexical composition and grammatical structure. It also enables the mastery of the language's phonemic composition and intonation, which includes rhythm, stress, and melody. It is important to remember that listening, in addition to speaking, offers the chance to have foreign language conversations. The capacity to discriminate speech in a foreign language by ear is a prerequisite for communicating in theory with people from different cultures. Unfortunately, the teacher cannot devote enough time to helping pupils improve their listening abilities in just two or three academic hours of English per week. Independent work is becoming

more and more important, and the availability of Internet resources has made this possible. Let's take a closer look at a few of them as examples:

On the website **www.ororo.tv** , you can watch the newest TV shows and some movies with multilingual subtitles that you may turn on and off at your convenience. As it is founded on one of the primary methodological principles—the concept of clarity—watching movies and TV shows in their original languages is crucial to the process of teaching foreign languages. All varieties of speaking activity are involved when watching a video.

In the absence of subtitles, listening to a variety of topics on **BBC radio stations** can be helpful as background noise. This will help the listener get into a state of "flow" and give the impression of "total immersion" in a real-world setting. The sensation of being in a state of "flow" causes previously learned vocabulary and grammar to come back to life on its own. It also helps learners grasp the language's melody, which is crucial for speaking. It is important to note that the podcast hosts of radio shows like **BBC Learning English - 6-minute English** are native speakers. This gives them the chance to listen to and learn the language in its natural form, as used by everyday English-speaking citizens in English-speaking nations. One benefit of the BBC Learning English initiative is that, based on the degree of language study, the speech tempo of the voiced dialogues varies. English-language chat from BBC correspondents is intercut with definitions of recently coined vocabulary in 6 Minute English. Please be aware that only English is used to provide explanations. Additionally, the podcasts have scripts—a text transcript of the transmission—attached.

Leading specialists in the domains of science, art, design, politics, culture, business, global concerns, technology, and entertainment present several conferences on the global internet platform **TED (Technology, Entertainment, Design).** The conference's goal is to disseminate original concepts, or "ideas worth spreading." The official **TED.com** website features recordings of some of the best speakers. The website currently has over 1,500 chosen lectures that have been translated into other languages. All videos are available for free distribution because they are provided under the Creative Commons BY-NC-ND license. Working with such a site basically follows the same method as any other audio text: "sound – text – sound." Students are first instructed to see the video without subtitles and comprehend its basic idea. This is followed by a thorough study of the text utilizing the subtitles that are provided, as well as, if the teacher so chooses, with the aid of extra vocabulary and grammar problems. After that, the video is viewed again, allowing for auditory-visual synthesis—the simultaneous broadcast of sound and image—either with subtitles or the results of the most recent test. This helps students improve their oral-speech communication skills as they continue to discuss the video content and strengthens their speech perception abilities.

The following requirements must be met by the teacher-selected listening material for the oral speech perception activity to be successful: - the text's content must be engaging and motivating for students; - it must be brief (listening time two to three minutes); - the language used must be authentic; - speaking speed should correspond to normal speech speed; - if a video sequence is used, the visual effects must be sufficiently clear so that students can infer the statement's content from the speakers' actions, gestures, facial expressions, etc. There are two methods for assigning texts for listening: either we give new terminology to the class before the reading, or the class listens to a fresh book without any prior knowledge. The following elements must be considered when selecting a method: the difficulty of the material to be read aloud, the students' degree of readiness, the assignments we assign, and the goals we have for the listening process.

Conclusion: when multiple classes are dedicated to a single topic and a substantial amount of lexical material is provided, oral practice sessions using traditional methods can become monotonous. However, the use of audio-video materials in foreign language classes helps students stay motivated to learn the language at all times. One of the most important subjects in contemporary English language instruction is listening since verbal communication is impossible without hearing. Undervaluing listening abilities can have a very detrimental effect on how well pupils learn a language. Simultaneously, hearing helps one become proficient in speaking, reading, and writing. The communicative aspect of listening as a speech activity is crucial at every stage of teaching a foreign language, and modern teachers must incorporate listening exercises into the

curriculum to meet the ever-increasing standards for foreign language proficiency. Internet resources are a useful tool for social relationship building and educational space organization because they let learners work together on activities, access the newest materials in a variety of forms, and practice different speaking actions. Genuine instructional audio content is engaging, educational, and meaningful. It is easily understood and aligns with the contemporary realities of a society where English is not the primary language. It also fosters an environment that is conducive to students learning new local knowledge and the speech patterns of native speakers. Moreover, it helps students become more familiar with the language, the local way of life, and contemporary realities.

List of Reference

1. Hedge T. Teaching and learning in the language classroom. Oxford: OUP, 2008. – p. 227–258
2. Richards J.C. “Listening comprehension: approach, design, procedure”. In: M. H. Long and J. C. Richards (eds.), Methodology in TESOL: A Book of Readings. Heinle and Publishers, 1987. – p. 161–176.
3. http://www.bbc.co.uk/podcasts
4. https://ru.wikipedia.org/wiki/TED
5. https://ororo.tv/ru
6. http://www.bbc.co.uk/learningenglish/russian/features/6-minuteenglish

УДК

ГАРМОНИЯ ОБУЧЕНИЯ: КАК МУЗЫКА УЛУЧШАЕТ ИЗУЧЕНИЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Аймишева Ә.Қ.– 1703-83 тобының студенті

Ғылыми жетекші: Рахимгалиева Ж.Б.– оқытушы

Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

Данная статья исследует влияние музыки на эффективность изучения английского языка. Исследование охватывает различные аспекты, включая улучшение аудирования, запоминание слов и выражений, а также развитие языковых навыков. Автор приводит примеры использования музыки как эффективного инструмента в обучении английскому языку и обсуждает возможности интеграции музыкальных элементов в учебные программы. Предлагаются практические рекомендации для применения этого подхода в образовательной практике и в заключении статьи делается вывод о значительном потенциале музыки в повышении эффективности изучения английского языка.

Summary

This paper investigates the effect of music on the effectiveness of English language learning. The study covers various aspects, including improving listening, memorizing words and expressions, and developing language skills. The author gives examples of using music as an effective tool in English language learning and discusses the possibilities of integrating musical elements into curricula. Practical recommendations for applying this approach in educational practice are offered and the article is summarized by concluding on the significant potential of music in enhancing the effectiveness of English language learning.

С развитием процесса глобализации языковая среда становится все более разнообразной, что приводит к уничтожению единой модели языкового общения и оказывает значительное воздействие на языковое образование в нашем обществе. Людям необходимо научиться приспосабливаться к разнообразной коммуникативной среде различных культур, что повышает требования к языковому образованию. В то же время учащиеся и преподаватели иностранных языков вынуждены адаптироваться к новым требованиям и обновлением методов преподавания иностранных языков и стратегий обучения, при этом предлагая невиданные ранее возможности в свете увеличивающихся трансграничных культурных обменов.

Важным аспектом преподавания английского языка является создание возможностей для учащихся практиковать язык разными способами и формами обучения, а также погружением в языковую среду. Поэтому важно, чтобы учителя не только умело использовали учебники, но и активно применяли другие методы обучения из учебной программы, чтобы стимулировать студентов к более глубокому пониманию и использованию языка. Согласно мнению З. Н. Никитенко, коллективное музицирование на занятии – мощный инструмент педагогики, способствующий формированию единства и дисциплины среди учащихся, а также развивающий их эмоциональную сферу. Она утверждает, что музыка – один из наиболее эффективных методов воздействия на чувства учеников.

Использование английских песен в качестве образовательного материала на иностранном языке представляет собой целый ряд уникальных преимуществ. Во – первых, обучение языку – это сложный процесс, в котором язык играет ключевую роль. В процессе обучения люди развивают умение использовать язык в различных контекстах и усваивают его знания. Музыка и язык имеют много общих черт, начиная от структурных сходств и заканчивая способами восприятия через слух и речь. Оба передают информацию, эмоции и способны содействовать обучению иностранному языку. Использование музыки в языковом образовании, особенно как второго языка, может улучшить навыки аудирования и произношения студентов, повысить их мотивацию и раскрыть их потенциал. Научные исследования, проведенные в Университете Лондона, также подтверждают, что студенты, обучающиеся с использованием музыки, имеют лучшие результаты в аудировании и точнее произносят слова на английском языке, благодаря интонации и ритму музыки, которые помогают им воспринимать звуки и различать акценты. Во – вторых, иизучение английского языка через музыку может значительно улучшить процесс запоминания и укрепить память. Музыка включает в себя ритм, мелодию и повторяющиеся фразы, что способствует лучшему усвоению слов и выражений. Также, когда мы запоминаем песни, наш мозг активирует различные области, включая зрительную, слуховую и моторную кору, что способствует более эффективному удержанию информации. Более того, эмоциональное воздействие музыки может усилить ассоциации и помнить контекст, в котором были изучены слова или выражения. Вопрос об использовании песен в обучении иностранному языку давно беспокоит педагогов и методистов. Например, Tim Murphey в своей книге "Music and Songs" описывает явление "stuck in my head", где песни могут оказывать влияние на как кратковременную, так и долговременную память, позволяя учащимся мгновенно усваивать весь содержащийся в них материал. Пример можно взять даже из жизни. Многие люди в современном обществе выучили элементарный алфавит при помощи музыки. Практический каждый, кто вспоминает английский алфавит, пропевает про себя песенку из детства. Это приводит к другому доводу о том, что выученное когда-то знание при помощи музыки сохраняется в памяти на долгое время, усиливая ассоциации между словами и мелодиями. Если спросим любого человека поколения Z, то он обязательно сможет спеть эту песню без заминки с учетом того, что их учили этой песне ещё в детстве. Таким образом, использование музыки в изучении английского языка не только делает процесс более увлекательным, но и способствует более стойкому запоминанию материала. В-третьих, при изучении текстов песен и анализе их значений, человек приобретает новую лексику и вырабатывает навыки восприятия новых слов и выражений. Кроме того, благодаря использованию рифмы в песенных текстах запоминание лексического материала может происходить более эффективно по сравнению с изучением слов из учебников. Под воздействием музыки языковой материал усваивается без усилий и запоминается автоматически благодаря эмоциональным раздражителям, при этом не воспринимается как учебный материал. Такой процесс изучения называется бессознательным. В настоящее время, многие, кто

изучает английский язык, обязательно слушают песни носителей языка и вникают в их смысл, так как это в значительной степени помогает восприятию самого языка. Именно поэтому на просторах интернета полно видео и уроков с разбором тех или иных музыкальных произведений на английском языке. Они разбирают словосочетания, которых не встретишь в словаре или в учебниках, объясняют тот или иной грамматический оборот или фишку которых не будешь искать или изучать намеренно.

Исследования возможностей использования песенного материала для обучения лексике английского языка проводили такие авторы, как О.Е. Романовская, Е.Н. Соловова, С.Ф. Гебель, J. Dakun, S. Ward, M. Drenough и другие. Все они отмечают, что музыка и песни благотворно влияют на процесс изучения английского языка, а внедрение их в образовательный процесс считается эффективным методом обучения. Через песни учащиеся не только усваивают новые слова, но и погружаются в культуру страны, где говорят на изучаемом языке. Этот аспект имеет большое значение для лингвокультурной адаптации школьников и требует особого внимания.

Как выбирать нужные музыкальные материалы? Песенный материал можно подобрать как из печатных ресурсов, таких как книги, методические пособия, т.д., так и из различных онлайн-ресурсов в Интернете. Хотя это предоставляет широкие возможности, выбор подходящего материала может быть затруднен из-за обилия вариантов, что усложняет процесс нахождения качественного материала, соответствующего целям и задачам урока. При выборе музыкального материала нужно учитывать следующие критерии отбора.

1. Критерий актуальности. Насколько актуально следующий музыкальный материал? Насколько хорошо соответствует нынешним стандартам трендов, моды данный материал?
2. Языковые ценности, такие как лексические, грамматические или фонетические ценности.
3. Надо учитывать интересы учащихся, может ли им понравится выбор или же какими же жанрами, исполнителями они интересуются. Надо быть в курсе из интересов.
4. И последнее, надо учитывать критерии информативности песенного текста. Насколько может быть полезна данная песня? Можно ли узнать какую-то новую информацию?

После того, как мы выбрали правильный музыкальный материал, нужно постараться понять сам текст. Надо поставить композицию несколько раз, чтобы учащиеся поняли как можно больше слов. При этом нужно вслушиваться не только в текст, но и в интонацию исполнителя. Это также поможет учащимся уловить смысл песни. Если композиция новая для учащихся, надо прослушать ее несколько раз, чтобы уловить мотив и суть. Далее надо найти текст в интернете, раздать им всем учащимся, и потом поставить песню еще раз, чтобы слушать песню и одновременно читать ее текст. Нужно постараться разобрать каждое слово в речи исполнителя. Можно даже несколько раз прослушать неразборчивые отрезки и прочитать их вместе с текстом. Дальше поработать над переводом текста песни. Если в тексте есть незнакомые слова и выражения, нужно посмотреть на их значения. Лучше почитать и разобрать перевод всего текста песни, чтобы лучше понять смысл и запомнить его. И последнее – послушать песню без дополнительного текста. Ставим песню, еще раз и не заглядывая в текст, пытаемся разобрать на слух каждое слово исполнителя и запомнить, что означают новые слова. На этом этапе нужно полностью понимать текст.

В заключении, музыка вносит разнообразие и новизну в процесс обучения, мотивирует эмоционально и способствует правильному произношению. Роль песен в изучении иностранного языка огромна: они содержат часто употребляемые грамматические явления, помогают закреплять лексические и грамматические навыки, а также содержат страноведческую информацию. Этот метод подходит для людей любого уровня владения английским языком, но важно подбирать композиции, соответствующие уровню и возрасту слушателя. Использование песен как дополнительное занятие по изучению языка позволяет сочетать приятное с полезным.

Литература:

1. Никитенко З.Н. Аутентичные песни как один их элементов национально – культурного компонента содержания обучения иностранному языку на начальном этапе/ З.Н. Никитенко В.Ф. Аитова В.М. Аитова// Иностранный язык в школе. 1996. - №4. –С. 14-20.

2. Использование песен в обучении иностранному языку 2014/Пашкеева И.Ю. https://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-pesen-v-obuchenii-inostrannomu-yazyku
3. Пашкеева И.Ю. Использование музыкальных материала в обучении иностранным языкам учащихся старших классов//Иностранные языки в школе. 2008. С. 41-47.
4. Гебель С.Ф. Использование песни на уроке иностранного языку / И.Ю. Пашкеева // Вестник Казанского технологического университета. Т.17. №5. С.361

ӘӨЖ:

GAMIFICATION IN THE PROCESS OF TEACHING ENGLISH IN PRIMARY SCHOOL

Corresponding author:
1703-20 group
Kengesbaeva G.A
Askanbayeva G. B
Kanybek A. J

Түйін:

Мақалада геймификация түсінігі және бұл әдістің оқушылардың шет тіліне деген ынтасы мен қызығушылығына әсері қарастырылған. Мотивация түрлері талданады, сонымен қатар оның тұлғаның психологиялық қасиеттері мен геймификациясын байланыстыратын негізгі аспектілері талданады. Ойын элементтерін біріктіретін және мотивацияның жоғары деңгейіне жетуге мүмкіндік беретін оқу платформаларының сипаттамасын береді.

Резюме:

В статье рассматривает понятие геймификации и влияние этого метода на мотивацию и интерес обучающихся к иностранному языку. Проанализированы виды мотивации, а также ее основные аспекты, связывающие психологические черты личности и геймификацию. Приводит описание обучающих платформ, сочетающих в себе игровые элементы и позволяющих достичь высокий уровень мотивации.

Mastering a foreign language is often associated with the need to memorize a large amount of material, which, of course, causes certain difficulties for adolescents. As a result, in early adolescence, the desire to learn a foreign language decreases. The use of the studied grammatical patterns in speech is especially difficult due to the lack of automated skills. The study of pedagogical literature devoted to the peculiarities of adolescence showed that the main tasks of a foreign language teacher are:

1) development of students ' motivation;

2) taking into account the cognitive interests of students;

3) creating learning conditions for communicating with peers The use of Game forms in teaching English stimulates the student to learn the language and increases interest in the subject. It also affects a better understanding of the new topic. Through the game, children can easily interact in English, and during the game, students learn English quickly, without feeling tired, with excitement and interest [1.c, 1].

The game is more productive when it is played with a specific educational goal in the lessons. In addition to increasing the child's ingenuity, observation, attentiveness, games also develop types of volitional feelings. In English lessons, a special place is occupied by the form of active participation of each student in the lesson, the desire to speak, the desire and interest in learning English. These tasks can be solved with the help of Game teaching methods in the classroom. Teaching a foreign language in primary school has its own specifics, directly related to the age characteristics of students. Currently, there is a wealth of experience in the use of various learning tools in primary foreign language education, among which the game occupies a significant place. This is understandable, because in primary school children have a change of the leading type of activity. They move from playing to learning activities, but this happens gradually, and the children still

continue to play. Therefore, the game has been actively used in the educational process in primary school as a means, method and form of education for many years. This phenomenon has been studied theoretically and is being actively introduced into the practice of teachers [2. C, 2].

Gamification is understood as the use of gaming technologies to motivate students and achieve real educational goals in the course of studying an academic subject. Play is the main activity of a primary school age child. For the successful implementation of the requirements of the Federal State Educational Standard of Higher Education, which is based on a system-activity approach based on ensuring that the educational activities of students correspond to their age and individual characteristics, I believe the teacher needs to use the gamification technique in English lessons in elementary school. An educational game is a type of activity of students in the classroom, during which educational tasks are implemented in a playful way. The use of object games in foreign language lessons helps the teacher to reveal the personal and intellectual potential of each student, develop sociocultural skills (for example, teamwork), and create a situation of success for all students. Thus, the use of gamification techniques in teaching English contributes to the development of students' interest and learning activity, gives them the opportunity for self-expression and creative interaction in exciting activities. Gaming technologies serve as a good means of activating vocabulary, grammar, practicing pronunciation, and developing oral speech skills. With the help of the game, you can develop and improve your lexical and grammatical skills [3. C, 2].

The game helps to relieve stiffness, increases attention, and improves students' perception. In the modern world, every teacher should follow the trends that appear in education. To make your lesson more interesting, the teacher should apply various new methodological techniques and technologies. Not so long ago, the concept of "gamification of learning" appeared. Before we understand this phenomenon, it is necessary to consider the more general concept of "gamification". The concept, called gamification in recent years, has been known since the last century. M. Nelson believes that the origins of gamification can be traced back to the middle of the XX century. This phenomenon was interpreted in the Soviet Union as "... a way to motivate workers without relying on the monetary incentives of the capitalist system." Individual workers and factories in general competed with each other to increase production using glasses and other game elements. Many researchers have applied the principles of the game to business processes: his principles of employee motivation include frequent feedback, clarity of goals, personal choice, and functions that can be found in games [3.c, 3].

Gamification by K. Verbach – "... is the process of using game mechanics and game thinking to solve non-game problems and involve people in any process." S. Deterding believes that gamification "... is the application of game elements in a nongame context." Both concepts have a similar idea that the game is used in a non-gaming situation, but in theory and practice of using gamification, the first concept is better disclosed. In our opinion, gamification, as a new form of learning, deserves special attention in the methodological aspect. Many teachers have already appreciated the potential of this area as an additional material and as a way to expand the possibilities of traditional learning. In the modern pedagogical community, there is a misunderstanding of the differences in the meaning of the words: game and gamification. But it is worth separating these concepts. According to Lev Semenovich Vygotsky, the game is a special kind of activity that arises from unrealized trends, as a result of which social experience arises. And gamification, according to Nick Pelling, also known as gamification, is the use of game elements in non—game processes. The main direction of gamification is to achieve the set goal and results. This form of learning exploits a person's natural propensity for competition, achievement, competition, and collaboration. This technique motivates you to achieve goals and increases productivity. It is important to note that the purpose of this form of education is to apply the latest educational technologies in practice in order to attract students' attention to the subject, as well as to interest them in the process of learning in a way that is unusual for them. Accordingly, the use of gamification in English lessons significantly increases the level of motivation to learn this language. This system serves not only to attract the attention of students, but also to retain and control the learning process [4. C, 4].

The purpose of using gamification in foreign language lessons is to better assimilate educational material, which can eventually contribute to the formation of motivation to learn a foreign language.

To summarise gamification (competitive nature, correctly selected game tasks, rating, etc.) contribute to the development of motivation, desire to learn English and significantly increase the level of foreign language proficiency.

Used literature

1.Maistrenko, A.V. New formations of the younger school age and psychological characteristics that determine the high success rate of training in primary classes / A.V. Maistrenko // Problems of modern pedagogical education. - 2020. - No. 67. - S. 402-406.

2. McGonigal, D. Reality is in question. Why games make us better and how they can change the world / Jane McGonigal; per. s Eng. N. Yatsyuk; science ed. V. Shulpin. - Moscow: Mann, Ivanov and Ferber, 2018. - 384 p. – ISBN 9785001173540.

3. Mosina, M.A. Using the Internet service "kahoot!" when creating a game-based educational environment for English lessons / M.A. Mosina, E.V. Groshevik // Problems of Romano-Germanic philology, pedagogy and methodical teaching of foreign languages. - 2019. - No. 15. - S. 103-109.

4. Nikitenko, Z. N. Contents of primary foreign language education: conceptual frameworks / Z. N. Nikitenko // Teacher of XXI century. – 2015. – No. 1. - S. 150-155.

UDC 371.322.9

UTILIZING GAMIFICATION AND GAME-BASED LEARNING STRATEGIES TO ENHANCE STUDENT MOTIVATION IN ENGLISH VOCABULARY ACQUISITION

K.S. Aliyev, K. Sh. Ergashbekova, D. A. Iskandarova - 1703-20 – group students,
Research supervisor: **Duisenova M.M**. – PhD, postdoc
Ozbekali Zhanibekov South Kazakhstan Pedagogical University, Shymkent

Резюме

.В этой статье рассматривается использование геймификации и игровых стратегий обучения для повышения мотивации учащихся при освоении английского словарного запаса. В исследовании изучаются теоретические основы геймификации и игрового обучения, их влияние на мотивацию учащихся и их эффективность в улучшении словарного запаса. Обзор различных исследований и исследовательских статей дает всестороннее понимание того, как геймификация и обучение с помощью игр могут быть интегрированы в преподавание английского языка, чтобы вовлечь и мотивировать учащихся к изучению словарного запаса. Также обсуждаются практические последствия и рекомендации для преподавателей, которые помогут реализовать эти стратегии в классе.

Түйін.

Бұл мақалада студенттердің ағылшын тілінің сөздік қорын меңгерудегі ынтасын арттыру үшін геймификация мен ойын негізіндегі оқыту стратегияларын пайдалану қарастырылады. Зерттеуде геймификацияның және ойын арқылы оқытудың теориялық негіздері, олардың оқушылардың ынтасына әсері және сөздік білімін жетілдірудегі тиімділігі қарастырылады. Түрлі зерттеулер мен зерттеу мақалаларына шолу студенттерді сөздік оқуға тарту және ынталандыру үшін геймификация мен ойын негізіндегі оқытуды ағылшын тілін оқытуға қалай біріктіруге болатынын

жан-жақты түсінуге мүмкіндік береді. Осы стратегияларды сыныпта жүзеге асыру үшін мұғалімдерге арналған практикалық салдарлар мен ұсыныстар да талқыланады.

English language proficiency is crucial for academic success and career advancement in today's globalized world. Vocabulary acquisition plays a significant role in language learning, as a rich vocabulary enhances communication skills and comprehension abilities. However, many students struggle with vocabulary retention and motivation in the language learning process. To address these challenges, educators have turned to innovative approaches such as gamification and game-based learning to enhance student engagement and motivation in vocabulary acquisition.

Gamification involves incorporating game elements, such as points, badges, leaderboards, and rewards, into non-game contexts to motivate and engage users. In the educational setting, gamification can be used to create a more interactive and immersive learning experience, making tasks more enjoyable and rewarding for students. By tapping into intrinsic motivators such as autonomy, mastery, and purpose, gamification can enhance student engagement and persistence in learning activities.

Game-based learning involves the use of educational games to facilitate learning and skill development. These games are designed to be interactive, challenging, and goal-oriented, providing immediate feedback and opportunities for practice and mastery. By simulating real-world contexts and problem-solving scenarios, game-based learning can enhance students' cognitive skills, critical thinking abilities, and motivation to learn.

To enhance student motivation in English vocabulary acquisition, game-based learning strategies have been proven effective in various studies. These strategies involve integrating games into the learning process to make it more engaging and interactive for students. Research has shown that game-based approaches can positively impact students' motivation, vocabulary achievement, and self-confidence [1]. For instance, using mobile game-based apps for vocabulary learning can improve students' memory, learning ability, and reduce stress [2]. Additionally, game-based learning can facilitate language vocabulary acquisition by improving intrinsic motivation, providing meaningful language engagement, and reducing language learning anxiety [3][4]. Studies have highlighted the benefits of game-based learning in improving students' vocabulary mastery, interest in learning, and overall engagement [5][6]. By incorporating games into vocabulary teaching, students' motivation can be significantly enhanced, leading to better learning outcomes [7]. Games not only help in memorizing words but also encourage interaction, improve communicative skills, and boost motivation [8]. Furthermore, the use of games in class can enhance vocabulary learning, increase participation, and grab students' attention [9]. Moreover, game-based learning has been found to be particularly effective for young learners, improving their vocabulary acquisition and interest in learning [10]. By utilizing various game formats such as crossword puzzles, bingo, and online games, students can enhance their vocabulary skills and motivation [11][12][13]. These interactive and engaging methods help students understand English better and incentivize them to improve their language skills [14]. In conclusion, the integration of game-based learning strategies in English vocabulary acquisition has shown promising results in enhancing student motivation, engagement, and overall learning outcomes. By leveraging the interactive and stimulating nature of games, educators can create a conducive learning environment that fosters vocabulary acquisition and boosts students' motivation to learn.

Research has shown that gamification and game-based learning can have a positive impact on student motivation in various educational contexts. By introducing elements of competition, collaboration, and achievement, these strategies can increase students' intrinsic motivation and engagement in learning tasks. The immediate feedback provided in games can also boost students' self-efficacy and confidence, leading to greater persistence and effort in mastering new skills and knowledge.

Several studies have demonstrated the effectiveness of gamification and game-based learning in improving vocabulary acquisition among students. By creating interactive and immersive learning experiences, these strategies can help students develop a deeper understanding of English vocabulary words and their usage in context. Games can also provide opportunities for repeated exposure and practice, which are essential for long-term retention and consolidation of vocabulary knowledge.

Teachers may use gamification and game-based learning techniques to amplify student motivation in the acquisition of English vocabulary. Teachers may enhance the learning environment by creating vocabulary games that are stimulating, captivating, and aligned with students' interests and educational objectives. By

offering chances for cooperation, competition, and prizes, students might be more motivated to actively engage in vocabulary learning activities.

Although previous research has emphasized the advantages of gamification and game-based learning in improving student engagement and vocabulary acquisition, further studies are necessary to investigate the lasting impacts of these tactics on language learning results. Subsequent study might explore the most effective design principles for vocabulary games, the influence of various game aspects on student motivation, and the extent to which vocabulary knowledge gained via games can be applied to real-life communication situations.

Ultimately, the use of gamification and game-based learning methodologies has great potential in improving student motivation when it comes to acquiring English vocabulary. By incorporating gamification into language instruction, educators may enhance the level of student engagement and interactivity in vocabulary acquisition tasks, hence fostering more motivation for active participation. Further study and testing in this field will provide more clarity on the possibilities of gamification and game-based learning in enhancing language learning results and student engagement.

References:

[1] R. Li, "Does game-based vocabulary learning app influence Chinese EFL learners' vocabulary achievement, motivation, and self-confidence?", Sage Open, vol. 11, no. 1, p. 215824402110030, 2021. https://doi.org/10.1177/21582440211003092

[2] J. Shen, "Using mobile game-based English vocabulary learning apps to improve vocabulary acquisition in primary school", Journal of Education Humanities and Social Sciences, vol. 8, p. 82-86, 2023. https://doi.org/10.54097/ehss.v8i.4230

[3] T. Saputri, "Teaching vocabulary using fly swatter game at the seventh graders of secondary school", Ebony Journal of English Language Teaching Linguistics and Literature, vol. 2, no. 2, p. 1-8, 2022. https://doi.org/10.37304/ebony.v2i2.5274

[4] D. Nguyen, "Using games to improve learning vocabulary for non-English-majored students at bac lieu university", Journal of Social Sciences Advancement, vol. 2, no. 1, p. 30-38, 2021. https://doi.org/10.52223/jssa21-020105-10

[5] S. Fidyaningrum, S. Dewayanti, & N. Authar, "Improving young learners vocabulary mastery through game-based learning using "mofin mystery box"", Child Education Journal, vol. 3, no. 2, p. 129-136, 2021. https://doi.org/10.33086/cej.v3i2.2433

[6] Y. Meliyani and E. Kareviati, "The students' responses toward the implementation of pictionary game in teaching vocabulary to the seventh grade students in one of junior high school in Eimahi", Project (Professional Journal of English Education), vol. 4, no. 3, p. 375, 2021. https://doi.org/10.22460/project.v4i3.p375-383

[7] S. Elysia and C. Asmara, "The use of online game as media to motivate learning vocabulary in english during pandemic at ban loei wangsai school thailand", English Journal Literacy Utama, vol. 6, no. 2, p. 505-517, 2022. https://doi.org/10.33197/ejlutama.vol6.iss2.2022.174

[8] A. Yaacob, "Teachers' perspectives on the use of bug's life board game in enhancing linus pupils' vocabularyboard", Practitioner Research, vol. 1, p. 155-179, 2019. https://doi.org/10.32890/pr2019.1.8

[9] D. Díaz, M. Pérez, E. Ramírez, & J. Aristega, "Case study: gamification as a strategy for vocabulary learning in university students", Ciencia Latina Revista Científica Multidisciplinar, vol. 6, no. 6, p. 7992-8005, 2022. https://doi.org/10.37811/cl_rcm.v6i6.3970

[10] T. Abdulrahman and M. Jullian, "Engaging young learners in learning vocabulary: a study on learners' perception", Akademika, vol. 9, no. 01, p. 139-153, 2020. https://doi.org/10.34005/akademika.v9i01.805

[11] G. Prayoga, "Enhancing vocabulary skills for young learners using crossword puzzle mobile game", Exposure Jurnal Pendidikan Bahasa Inggris, vol. 11, no. 1, p. 142-149, 2022. https://doi.org/10.26618/exposure.v11i1.7018

[12] J. Lo and F. Tseng, "A bingo game for english vocabulary learning", The Communications in Information Science and Management Engineering, vol. 1, no. 8, p. 1-4, 2011. https://doi.org/10.5963/cisme0108001

[13] L. Octaberlina and I. Rofiki, "Using online game for indonesian EFL learners to enrich vocabulary", International Journal of Interactive Mobile Technologies (Ijim), vol. 15, no. 01, p. 168, 2021. https://doi.org/10.3991/ijim.v15i01.17513

[14] A. Ningtyas and S. Suganda, "Video games as motivators of English vocabulary acquisition and reading",, 2020. https://doi.org/10.2991/assehr.k.200729.005

UDC 371.398

EXPLORING THE ROLE OF WEBSITES AND MOBILE APPLICATIONS IN FOREIGN LANGUAGE EDUCATION

Kazangapova Zh., Mussurmankulova E., Torebek A., - 1702-20 group students
Research supervisor: **Duisenova M.M**. – PhD, postdoc
South Kazakhstan Pedagogical University named after Uzbekali Zhanibekov, Shymkent

Резюме.

В научной статье исследуется интеграция цифровых технологий в преподавание английского языка школьникам. В нем подчеркивается положительное влияние мобильных приложений и веб-сайтов на вовлеченность учащихся и результаты обучения, особенно на приобретение словарного запаса и чтение. В исследовании признаются такие проблемы, как ограниченное академическое использование студентами мобильных устройств, дефицит навыков, проблемы с подключением и отсутствие ресурсов для изучения языка с помощью мобильных устройств (MALL). Он предлагает практические стратегии выбора и интеграции цифровых инструментов в планы уроков, продвижения интерактивного обучения, обеспечения немедленной обратной связи, содействия совместному обучению и персонализации образовательного опыта. Исследование подчеркивает важность сбалансированного подхода, сочетающего традиционные и цифровые методологии для улучшения среды обучения EFL, предполагая, что, несмотря на препятствия, стратегическое использование технологий может значительно улучшить преподавание и изучение английского языка как иностранного.

Түйін.

Бұл ғылыми мақалада мектеп оқушыларына ағылшын тілін оқытудағы цифрлық технологиялардың интеграциясы қарастырылады. Ол мобильді қосымшалар мен веб-сайттардың оқушылардың сабаққа қатысуы мен оқу нәтижелеріне, әсіресе сөздік қорын меңгеру мен оқуға оң әсерін көрсетеді. Зерттеу студенттердің мобильді құрылғыларды академиялық пайдалануының шектеулілігі, дағдылардағы кемшіліктер, байланыс мәселелері және мобильді құрылғылардың көмегімен тілді үйрену (MALL) ресурстарының жетіспеушілігі сияқты қиындықтарды мойындайды. Ол сандық құралдарды таңдау және сабақ жоспарларына біріктірудің практикалық стратегияларын ұсынады, интерактивті оқытуды ілгерілетеді, дереу кері байланысты қамтамасыз етеді, бірлескен оқуды жеңілдетеді және білім беру тәжірибесін жекелендіруге мүмкіндік береді. Зерттеу EFL оқыту ортасын жақсарту үшін дәстүрлі және цифрлық әдістемелерді біріктіретін теңгерімді тәсілдің маңыздылығын көрсетеді, кедергілерге қарамастан, технологияны стратегиялық пайдалану ағылшын тілін шет тілі ретінде оқыту мен оқытуды айтарлықтай жақсартуға мүмкіндік береді.

To effectively integrate websites and mobile apps in teaching English as a Foreign Language (EFL) to school children, it is crucial to consider the benefits and challenges highlighted in various studies. Research indicates that the use of mobile apps in EFL classes can significantly enhance students' engagement and learning outcomes compared to traditional teaching methods [1]. The positive attitudes of learners towards

app-based learning in EFL classes, particularly in reading and vocabulary, suggest that such tools can enhance student engagement and improve learning experiences [1].

Moreover, a well-balanced combination of traditional classroom pedagogies with mobile learning services is recommended to support interactive and collaborative EFL learning, thereby effectively delivering content to students [2]. However, challenges such as students' limited use of mobile phones for academic purposes, lack of skills in utilizing mobile devices for academic tasks, Internet connectivity issues, and the absence of Mobile-Assisted Language Learning (MALL) activities and software tools have been reported by EFL teachers in Saudi Arabia [3].

Studies also emphasize the importance of evaluating the quality and usability of language learning applications for EFL learners. For instance, the evaluation of language learning apps like Mondly among EFL learners can provide insights into the effectiveness of such tools in improving language skills [4]. Additionally, the perspectives of EFL students on the use of smartphone English language learning apps highlight the growing trend of mobile apps designed to enhance EFL proficiency [5].

Furthermore, teachers' experiences, challenges, and attitudes towards using mobile applications for teaching EFL play a crucial role in shaping the learning environment. Teachers' positive experiences with mobile gadgets and language learning applications can contribute to the improvement of students' EFL skills [6]. Encouraging learners to use mobile phones in EFL classrooms can simplify the learning process and make it more engaging for students [7].

Using websites and mobile apps in teaching English as a Foreign Language (EFL) has become increasingly popular due to the advancements in technology and the accessibility of online resources. This paper aims to provide a comprehensive guide on how to effectively utilize websites and mobile apps in teaching EFL.

1. Selection of Websites and Mobile Apps: When choosing websites and mobile apps for teaching EFL, it is essential to consider factors such as the target language level, the specific language skills to be practiced (e.g., reading, writing, listening, speaking), and the relevance of the content to the learners' interests and needs. Websites like British Council LearnEnglish, Duolingo, and BBC Learning English offer a wide range of resources for EFL learners. Mobile apps such as Rosetta Stone, Babbel, and Memrise are also popular choices for language learning.

2. Integration into Lesson Plans: Incorporating websites and mobile apps into lesson plans can enhance the learning experience for EFL students. Teachers can use these resources to introduce new vocabulary, practice grammar structures, improve pronunciation, and provide interactive exercises for language practice. For example, teachers can assign online quizzes, listening activities, or writing tasks through websites and mobile apps to supplement classroom instruction.

3. Interactive Activities: Websites and mobile apps offer a variety of interactive activities that can engage EFL learners and promote active participation. These activities can include games, quizzes, videos, and interactive exercises that cater to different learning styles and preferences. For instance, language learning apps like Quizlet allow students to create flashcards for vocabulary practice, while websites like ESL Games World offer interactive games for grammar and vocabulary practice.

4. Feedback and Assessment: Websites and mobile apps can provide instant feedback to EFL learners, allowing them to track their progress and identify areas for improvement. Teachers can use these platforms to monitor students' performance, provide personalized feedback, and assess their language proficiency. Some apps like Duolingo and Babbel offer built-in assessment tools that evaluate learners' language skills and provide recommendations for further practice.

5. Collaborative Learning: Websites and mobile apps also facilitate collaborative learning among EFL students. Teachers can create online forums, discussion boards, or group projects where students can interact, share resources, and practice their language skills together. Platforms like Google Classroom, Edmodo, and Padlet enable teachers to create a virtual learning environment where students can collaborate and communicate effectively.

6. Personalized Learning: One of the key advantages of using websites and mobile apps in teaching EFL is the ability to personalize learning experiences for individual students. These platforms can adapt to students' learning pace, provide customized content based on their proficiency level, and offer additional support in

areas where students may struggle. Adaptive learning apps like Rosetta Stone and Memrise use algorithms to tailor lessons to each learner's needs and preferences.

7. Professional Development: Teachers can also benefit from using websites and mobile apps for their professional development in teaching EFL. Online platforms like Coursera, EdX, and TEFL courses offer resources and training modules for language educators to enhance their teaching skills, learn about new methodologies, and stay updated on the latest trends in EFL instruction.

Incorporating mobile game-based applications for vocabulary learning has shown positive effects on high school students' TOEIC vocabulary acquisition, indicating that mobile devices can be effective tools for enhancing EFL students' vocabulary skills [8]. Additionally, the use of mobile vocabulary apps downloaded from app stores can supplement in-class vocabulary instruction and provide additional practice for EFL students [9].

To summarize, using websites and mobile applications in English as a Foreign Language (EFL) instruction for school students may provide many advantages in terms of involvement, educational achievements, and the acquisition of vocabulary. Nevertheless, it is essential to tackle obstacles such as students' low proficiency in utilizing mobile devices for educational objectives and connection problems in order to guarantee the successful incorporation of technology in English as a Foreign Language (EFL) classrooms.

Ultimately, the proficient utilization of websites and mobile applications in the instruction of English as a Foreign Language (EFL) can greatly augment the educational encounter for students. This includes facilitating interactive and captivating activities, delivering immediate feedback and evaluation, fostering cooperative learning, enabling tailored learning experiences, and assisting teachers in their professional growth. Through meticulous resource selection and seamless integration into lesson plans, instructors may provide a vibrant and efficient learning atmosphere for English as a Foreign Language (EFL) learners.

References:

[1] B. Al-Bogami and T. Elyas, "Promoting middle school students' engagement through incorporating ipad apps in efl/esl classes", Sage Open, vol. 10, no. 2, p. 215824402092657, 2020. https://doi.org/10.1177/2158244020926570

[2] F. Al-Kathiri, "Beyond the classroom walls: edmodo in saudi secondary school EFL instruction, attitudes and challenges", English Language Teaching, vol. 8, no. 1, 2014. https://doi.org/10.5539/elt.v8n1p189

[3] N. Alghamdi, "EFL teachers' perceptions on the implementation of mobile-assisted language learning in saudi arabia during covid-19: challenges and affordances", Journal of Language Teaching and Research, vol. 13, no. 1, p. 92-100, 2022. https://doi.org/10.17507/jltr.1301.11

[4] S. Hajizadeh, A. Salman, & S. Ebadi, "Evaluating language learning applications from EFL learners' perspectives: the case of mondly",, 2023. https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-3011332/v1

[5] R. Metruk, "The use of smartphone english language learning apps in the process of learning english: slovak efl students' perspectives", Sustainability, vol. 13, no. 15, p. 8205, 2021. https://doi.org/10.3390/su13158205

[6] T. Tangirbergen, "Teachers' experiences of, challenges, and attitudes towards using mobile applications for teaching english as a foreign language in Kazakhstan",, 2022. https://doi.org/10.35542/osf.io/uk37c

[7] M. Alahmad, "The effectiveness of telegram app in learning english", Budapest International Research and Critics in Linguistics and Education (Birle) Journal, vol. 3, no. 3, p. 1274-1280, 2020. https://doi.org/10.33258/birle.v3i3.1165

[8] T. Lu and K. Chen, "The effects of mobile game based application on high school students' toeic vocabulary learning", The New Educational Review, vol. 66, no. 4, p. 108-119, 2021. https://doi.org/10.15804/tner.21.66.4.09

[9] R. Al-Jarf, "Learning vocabulary in the app store by efl college students", International Journal of Social Science and Human Research, vol. 05, no. 01, 2022. https://doi.org/10.47191/ijsshr/v5-i1-30

UDC 372.881.1.

THE CONCEPT OF "INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES AT THE UNIVERSITY AND IN THE SCHOOL"

Student group: 1703-81 **Narimanova A. T.**
Scientific supervisor: master teacher **Suyundikov A. A.**
South Kazakhstan Pedagogical University named after Ozbekali Zhanibekov, Shymkent

Түйін

Бұл мақала сыртқы байланыстарды кеңейтуге және ғылыми білімдерді интернационалдандыруға қатысты; жақсы ұйымдастырылған халықаралық ақпараттық жүйенің ерекше маңызы бар, оның қалыпты жұмысын шет тілдерін меңгерген және ақпаратты тез қабылдайтын мамандарсыз елестету мүмкін емес. Шетелдік дереккөздерден алынған ақпаратты ана тілінде жеткізіп, аудармашысыз ғылыми жұмыста қолданыңыз. Шет тілін оқыту қоғамдық тапсырыс пен ғылыми және ғылыми интеллигенцияның нәтижелі жұмысының қажетті шартына айналды. Шет тілдері білім беру жүйесінің, ғылыми коммуникацияның құрамдас бөлігіне және студенттердің, аспиранттар мен ізденушілердің болашақтағы табысты ғылыми және кәсіби қызметінің кілтіне айналуда.

Резюме

Данная статья связана с расширением внешних связей и интернационализацией научных знаний, особенно важна хорошо организованная международная информационная система, нормальная работа которой немыслима без специалистов, владеющих иностранными языками и быстро воспринимающих информацию. Выражайте информацию из иностранных источников на родном языке и используйте ее в своей научной работе без переводчика. Обучение иностранному языку стало социальным заказом и необходимым условием эффективной работы научной и научной интеллигенции. Иностранные языки становятся неотъемлемой частью системы образования, научного общения и залогом будущей успешной научной и профессиональной деятельности студентов, аспирантов и соискателей.

The technological revolution has led to an explosion of information, which has led to an increase in the number of experts involved in the direct implementation of international scientific and technological relations and the expansion of cultural and commercial relations.

In connection with the expansion of foreign relations and the internationalization of scientific knowledge, a well-organized international information system is particularly important, and its normal operation is unthinkable without experts who speak foreign languages and quickly pick up information. Express information from foreign sources in your native language and use it in your scientific work without a translator. The education of a foreign language has become a social order and a necessary condition for the effective work of scientific and scientific intellectuals.

Foreign languages are becoming an essential part of the educational system, scientific communication and key to the future successful scientific and professional activities of students, graduate students and applicants. Through translation, the possibilities of foreign languages are expanded:

a) as a tool for education and versatile personal development;

b) as a means of acquiring knowledge in foreign languages, due to the transnational nature of scientific knowledge, which has become the property of all mankind;

c) as a way of implementing intercultural communication in the context of people's professional activities.

As we all know, the spread and learning of foreign languages is one of the most important prerequisites for human development. You need a language to acquire knowledge and know how to use it in professional communication. In the educational plans (professional), university foreign language teaching is naturally regarded as one of the main components in the cultivation of high-quality scientific talents in various fields of science and technology, which ensures the innovative development of science, country's economy. This means

that students and postgraduates should study foreign languages more deeply and effectively throughout their university studies. In this regard, the question of optimizing and strengthening the training process arises.

The implementation process of the Bologna Declaration, Kazakhstan's membership in the world educational community has led to the strengthening of intercultural relations, and the importance of foreign languages for professionals in various fields has increased significantly. The purpose of teaching foreign languages in universities is to develop the ability to use foreign languages as a means of communication in dialogue between cultures and modern civilizations and as a tool for pan-European and international cooperation. This is especially important in today's real situation where the mixing of people, languages and cultures has reached an unprecedented scale and, as always, the issue is promoting tolerance towards different cultures and increasing interest in different cultures. It is about instilling respect and overcoming feelings towards other cultures.

However, learning a foreign language cannot be limited to the transmission of a specific set of symbols and rules, their combinations or a specific set of linguistic stereotypes necessary for communication. Because while learning a language, a student must penetrate other areas as well. Integrate value systems and life guidelines into one's worldview. Therefore, it is necessary to explore innovative educational technologies that optimize foreign language teaching and enable the formation of bilingual or "second language personalities" with linguistic, communicative and multicultural competence.

Linguistic adequacy - Literaryness includes compliance with literary speech norms, phonetic features (clear pronunciation, correct intonation, speed, loudness, benefit, pauses, compliance with in-situ norms), lexical features (richness and diversity of vocabulary, accuracy of use) gender) number of words), stylistic appropriateness, use of lexical expression means), morphological features (morphology and word formation norms and categories), syntactic features (diversity of syntactic structures used, correctness of structures, syntactic expression means) usage of).

The ability to communicate is the ability to create and perceive written and spoken texts in different communication situations. The characteristics of the communicative behavior of an oral person should also include clearly defining the strategic goals of oral communication and choosing the most effective tactical method (for example, observing the rules of oral etiquette, the ability to use tools that are not available) communication etc.). The ability to communicate also means mastering the skills of communicating with the people around you, the ability to work in a team, and familiarity with different social roles.

Generally speaking, competency (from the Latin comparator meaning “match,” “fit”) is the personal ability of a professional to solve a particular type of professional problem. Competencies are also understood as formally stated requirements for the personal, professional and other qualities of a professional.

Based on the definition of competency (English Proficiency), it was considered possible to add the following types to the list of necessary competencies based on a set of competencies, that is, the possession of knowledge and experience necessary for effective activity in a particular subject. What students must master when studying a foreign language at university: pedagogical, cognitive, professional (foreign language) and informational.

Educational and cognitive competences are a combination of skills and abilities in cognitive activities. This involves mastering the mechanisms of setting goals, planning, analysis, reflection and self-evaluation of the success of one's activity.

Information competence is the ability to independently acquire, analyze, select, process and transfer necessary information, ask questions in a clear form, formulate testable hypotheses, compile and evaluate data in a certain order and solve problems.

Professional skills in foreign languages refer to the ability to communicate professionally with foreign partners using the language and the relevant language standard system, and to choose appropriate communication actions for unique communication situations. The main components of professional skills in foreign languages are intercultural and practical skills. Intercultural competence refers to a professional's ability to live and work in a multicultural professional environment. Mastering these skills forms the basis for the integration of individuals into national and global cultural systems. In the linguistic context, pragmatic competence refers to the ability to use linguistic resources for specific functional purposes according to specific interaction patterns.

Its main purpose is to provide character-centered language education to undergraduate students, graduate students and teachers. It aims to create new qualities of foreign language and intercultural communication and to integrate the educational and scientific activities of the university.

We believe that the model of professional bilingual (bilingual) education described above will be widely used in university settings and can be replicated as a standard of excellence in educational experience.

However, in order for students to acquire the necessary skills to develop a bilingual personality, new formats, methods and teaching methods must be learned without using the traditional foreign language learning methods used in universities. Proving you're good. It is important to find out the reasons and motivations that lead students to the world of bilingual education.

These are the requirements of the time, and this applies not only to our country, but also to developed societies that have certain requirements for their educational systems. Nowadays, almost all developed countries in the world have recognized the need to reform national education systems in such a way that students become the central figures of the educational process, and their cognitive and creative activity is central. Attention teacher researchers, curriculum and study guide developers, and administrative staff.

The new educational paradigm encourages teachers to act more as organizers of independent, active cognitive activity of students in the role of competent consultants and assistants, and to develop students' needs for independent acquisition of knowledge (creating conditions for independent learning by doing). Learning a foreign language) is not merely a competent source of information or a controlling agent of cognition. The teacher's professional skills should be focused not only on monitoring the knowledge and skills of students, but also on diagnosing their activities, in order to support timely competent measures to eliminate new difficulties in the perception and application of knowledge. This role is much more complex than that of traditional teaching, requiring a higher level of skill on the part of the teacher.

American educator F.S. Shlehti, referring to a survey of many businessmen, employers and officials, emphasized the question: "What do you want to get from education?" Generally speaking, the answers he got were the same: "We need people who can teach themselves." This is understandable, the author believes that if a person knows how to learn, he will be able to achieve a goal, if he knows how to acquire knowledge, search and find the information necessary to solve certain problems, Utilize a variety of information sources to solve problems. Having solved these problems, then it will be easier for him to improve his professional level, retrain, and acquire any necessary additional knowledge, which is what life requires. Of course, this is much more difficult than learning to simply read, write, arithmetic, and absorbing a diverse amount of knowledge in various subjects. It is appropriate to quote here Lester Thurow, one of the world's leading economists: "Knowledge becomes the only source of long-term sustainable competitive advantage because everything else is excluded from the competitive equation; become the only source of long-term sustainable competitive advantage." But knowledge can only be used through individual qualifications."

It is clear that the development of science and technology in modern society requires informatization of education and sets the task of shaping and training the personalities of specialists with a sufficient level of professionalism, and their labor market. His competitiveness is now determined not only by his ability. They are evaluated not only by their high qualifications in their specialized fields, but also by their willingness to solve professional problems, at least in conditions of bilingual communication, which ensures the process of information exchange. This multifunctional and interdisciplinary specificity of language makes it a universal means of communication and facilitates its "inclusion" in all areas of human activity.

At the same time, we are talking about the ability to communicate both in the mother tongue and in a foreign language, i.e. bilingual ability. Currently, the practical and social importance of multilingual ability (ie multilingualism), which allows individuals to use different languages at a functional level while performing different social roles and activities, is emphasized.

References:

1. CR Kothari and Dr. Gaurav Garg and is published by one of the leading publishers, NEW AGE International Publishers, 2019.
2. Successful Qualitative Research: A Practical Guide for Beginners (Paperback) by Virginia Braun

3. Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Method Approaches by John W. Crewel, 2014.

ENHANCINGLANGUAGE LEARNING: THE IMPACT OF NEURAL NETWORKS IN ENGLISH EDUCATION

Кенжеханова К.Е. – 1703-63 тобының студенті
Ғылыми жетекші: Рахимгалиева Ж.Б. – оқытушы
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

The scientific paper takes into consideration the fundamental approaches to learning English with specialized AI tools. The main attributes and advantages of artificial intelligence were discussed.

Summary

The paper focused on using artificial intelligence to improve English language acquisition. Initially, a general overview of artificial intelligence was given. The ways in which Chat GPT can aid with your English language acquisition were shown and clarified. The characteristics of Chat GPT that can help you to improve your language abilities were discussed at the conclusion.

Artificial Intelligence (AI) is incredibly relevant these days. Furthermore, artificial intelligence is applied in wide range of scientific and practical fields. For example, in the field of medical, agriculture, traffic, and-above all-education. By automating procedures, the use of AI technologies improves productivity and efficiency. AI can safeguard humans from errors and enable them to respond more quickly. In light of these facts, we made the decision to carefully examine how artificial intelligence affects the process of learning English.

First, let's define Modern Artificial Intelligence. Modern Artificial Intelligence is a computer technology that allows programs and systems to "think" and "draw conclusions" as people do. AI works by combining large amounts of data with fast, iterative processing capabilities and intelligent algorithms, allowing programs to automatically learn based on the patterns and attributes contained in the data.

Chat GPT is an AI-powered Chabot that can conduct real-time dialogue, even in the argument form, as well as detect errors in code and quickly create scripts, poems, and other textual content. This technology product was introduced by OpenAI, whose founders included Elon Musk.

The universal bot was released in November 2022 and instantly became famous around the world. To create it, the Azure AI supercomputer was used, and GPT-3.5 technology from OpenAI was chosen as the language model. To use GPT in chat, you can ask it questions, ask for advice, create text, or even just chat. Here are a few steps to interact with the GPT chat model:

1. Make sure your inquiries are clear and precise in order to get the greatest response possible from the model.
2. Request specific information: Please be clear in your request and ask GPT to send you the material you require if you require facts or data on a certain subject.
3. Ask for assistance with text writing: Give GPT a topic if you need help coming up with thoughts or even just starting to write.
4. Communication on various topics: just chat with GPT about topics that interest you. The model is ready to talk about a range of subjectsand provide information or entertainment.
5.Getting tips: ask inquiries about advice in a variety of topics, including studies, employment, careers, health, etc.

Chat with GPT model can be a useful tool for learning English. Here are a few ways GPT can help in your learning process:

1. Practice English in different situations.
2. Create texts or dialogues to practice with.
3. Preparation tips for such valuable examinations as IELTS and TOEFL.

4. Remembering words with special techniques.

1. Use Chat GPT to practice English in different situations.Now we will try to practice “Job interview” with Chat GPT forEnglish languageteacher.

User: Could you please help me with my job interview? I’m English language teacher and I have just finished bachelor’s degree. Therefore, I have no prior teaching experience.

Chat GPT: Certainly! When asked about your lack of teaching experience, you can focus on your educational background and any relevant coursework or teaching methodologies you've learned during your bachelor's degree. Emphasize your enthusiasm to apply theoretical knowledge in a classroom setting and express your willingness to undergo any necessary training. Additionally, highlight any tutoring, mentoring, or volunteer experiences that showcase your communication and interpersonal skills.

Description: Using Chat GPT in different cases to learn English is one of the most effective ways to develop your skills. As it can be noticed, Chat GPT can offer logical and effective answers to any question. Moreover, you can use it not only for job interview, but also to solve some confusing situations at job and others.

2. Create texts or dialogues to practice with.

User: Could you please create text about one day in a hospital with new vocabulary for the level B1?

Chat GPT: Certainly! Let's describe a day in a hospital using vocabulary suitable for a B1 English level:

A Day in the Hospital

Today let me take you through a typical day in a hospital. As you enter, you'll notice the **lobby**, where patients check in. The friendly receptionist provides assistance, ensuring a smooth start to the day.

Next, we move to the **ward**, where patients stay for their treatment. Nurses, dressed in their **uniforms**, attend to the needs of the patients. They check vital signs, distribute medication, and offer comfort.

In the **operating** room, skilled surgeons perform surgeries to improve the health of their patients. The air is sterile, and the atmosphere is focused and determined.

Meanwhile, in the **waiting area**, families anxiously await news about their loved ones. The hospital staff strives to provide updates and comfort during these moments of uncertainty.

Down the hall, the **cafeteria** serves nourishing meals to patients and staff alike. It's a hub of activity, offering a moment of respite for those working tirelessly throughout the day.

Throughout the hospital, various professionals collaborate, from **doctors** and **nurses** to **technicians** and **administrative staff**, all contributing to the well-being of those under their care.

At the end of the day, the hospital continues its vital work, ensuring that each patient receives the care they need, creating a place of healing and support.

Description: Composing English messages or dialogues is a commendable Chat GPT technique that can help you expand your English vocabulary. For the level B1, Chat GPT prepared a text about a day in the hospital and added new vocabulary related to hospitals. It is obvious that learning new words in a sentence is helpful and simple to remember.

3. Preparation tips for such valuable examinations as IELTS and TOEFL.

User: Could you please help me with my IELTS preparation?

Chat GPT: Absolutely! I'm here to help. What specific aspect of the IELTS exam would you like assistance with? Are you looking for tips on a particular section, practice questions, or general guidance?

User: I would like to learn useful tips for the reading section to save time.

Chat GPT: Sure! Here some Certainly! Here are some useful tips to help you save time and improve your performance in the IELTS reading section:
1. Skim and scan: Before diving into the details of the passage, skim through it quickly to get a general idea of the topic, main points, and organization. Then, scan for specific information such as names, dates, numbers, and keywords related to the questions.
2. Underline keywords: Underline or circle keywords in the questions and the passage. This will help you focus on the relevant information and avoid getting distracted by irrelevant details.
3. Read actively: While reading the passage and the questions, actively engage with the text. Try to predict answers based on the context and your understanding of the topic.
4. Pay attention to instructions: Read the instructions for each set of questions carefully. Sometimes, the instructions may ask you to choose the best title, match headings, or complete sentences, so be sure to understand what is required.
5. Practice skimming: Practice skimming techniques regularly to improve your speed. You can do this by reading newspaper articles, magazine passages, or online resources with a timer to track your progress.
6. Manage your time: Allocate a specific amount of time for each passage and stick to it. If you're stuck on a difficult question, move on to the next one and come back to it later if time permits.
7. Guess intelligently: If you're unsure about an answer, use educated guesses based on the information in the passage. Eliminate obviously wrong choices and choose the option that seems most plausible.
8. Go back and evaluate your responses: If time permits, do so. Verify for any errors or information that was missed. A little review can occasionally help you identify mistakes and raise your score.

By implementing these tips and practicing regularly, you can enhance your reading skills and tackle the IELTS reading section more effectively.

Description: Preparing for the exam as IELTS is a great responsibility. And to get high score you should know all tips. That is why Chat GPT is helpful to learn techniques and methods to make it easier. Chat GPT offered really necessary and essential tools.

4. Remembering words with specific techniques.
User: Could you please offer me some specific techniques to remember new words for the level C1?

Chat GPT: Certainly! At the C1 level, building vocabulary involves more nuanced and sophisticated words. Here are some techniques to help you remember new words effectively:
1. Contextual Learning:
- Read Extensively: Read diverse materials, such as articles, books, and essays, to encounter new words in different contexts.
- Use Context Clues: Pay attention to the words surrounding the new word. This can provide clues to its meaning.
2. Word Associations:
-Create Word Maps: Connect new words with related words or concepts. Visualizing associations can aid in retention.
- Mnemonics: Create memory aids or mnemonic devices to link the new word to something familiar.
3. Active Usage:
- Practice Writing: Use the new words in your writing. This reinforces your understanding and helps you remember them.

- Engage in Discussions: Use new words in conversations or online discussions to practice and internalize them.
4. Flashcards:
- Digital Apps: Use vocabulary-building apps that incorporate spaced repetition for effective memorization.
- Physical Flashcards: Create flashcards with the word on one side and its definition or a sentence using the word on the other.
5. Word Challenges:
- Word of the Day: Challenge yourself to learn a new word every day. Incorporate it into your daily conversations or writing.
- Thematic Learning: Focus on a specific theme or topic each week, learning related words together.
6. Reading Aloud:
- Read Aloud Passages: This not only improves pronunciation but also reinforces the visual and auditory memory of the words.
7. Word Games:
- Crossword Puzzles: Engage in crossword puzzles to learn new words while having fun.
- Scrabble or Word Games: Play word games that require strategic thinking and incorporate new vocabulary.
8. Regular Review:
- Schedule Review Sessions: Regularly revisit and review the words you've learned to reinforce your memory.
- Journaling: Keep a vocabulary journal where you jot down new words along with their meanings and example sentences.
Remember, the key is consistent and varied exposure to new words. Integrating them into your daily language practice will help solidify your command of a rich and diverse vocabulary at the C1 level.

Description: One of the most important parts of learning and improving language is picking up new words. Even though learning new words might be quite difficult, Chat GPT can offer helpful suggestions for expanding your vocabulary.

To sum up, Chat GPT is one of the newest and useful technologies in these days. Moreover, it is used in any field of life. What is more, Chat GPT plays essential role in enhancing learning language. As previously said and illustrated, you may use Chat GPT to compose documents, practice your English in various contexts, get ready for significant tests, and learn word-specific strategies. For those that put in a lot of effort, these are all helpful tools.

References:

1. GeekBrains - Сферы применения искусственного интеллекта: от медицины до сельского хозяйства.
2. Euronews. – Кто такой Сэм Альтман? От недоучки до создателя Chat GPT.
3. Stephen Wolfram – What is Chat GPT doing and why does it work?
4. Internet Encyclopedia of Philosophy – Artificial Intelligence

Links:

https://podcasts.apple.com/kz/podcast/lukes-english-podcast-learn-british-english-with-luke/id312059190?i=1000610671315
https://podcasts.apple.com/kz/podcast/lukes-english-podcast-learn-british-english-with-luke/id312059190?i=1000611549022

ӘОЖ 94:811:11

ГЕРМАН ТІЛДЕРІ. ГЕРМАН ТІЛДЕРІНІҢ ДАМУ ТАРИХЫ

Каримкулов Н. Б. – 1602-13 тобының студенті
Ғылыми жетекші: Алдаберген М. Н. – т. ғ. к.. Доцент

Ө. Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педогогикалық университеті, Шымкент қ.

Резюме

Эта статья о германских языках и его истории. Начиная с IV-V вв. через походы германских племен и развитие торговых отношений с коренным населением в позднем средневековье, и в новое время. Германский язык измененился и рассматривается на какие группы они разделились. Особенно в истории развития английского языка. Мы замечаем разницу в сравнении слов в зависимости от изменения языка. В данном статье написано, кто является наследником древнегерманского языка.

Summary

This summary is about the Germanic languages and its history. Starting from the IV-V centuries. through the campaigns of German tribes and the development of trade relations with the indigenous population in the late Middle Ages and in modern times. The German language has changed and it is considered which groups they have divided into. Especially in the history of the development of the English language. We notice a difference in the comparison of words depending on the language change. This summary describes who is the heir of the Old German language.

Егерде сіздер ағылшын тілі мен неміс тілін зерттеп немесе сөздерін салыстырсаңыз міндетті түрде ұқсастық табасыз, мысалы: man|mann, come|kommen, apple|apfel, bread|brot, free|frei, name|name, brother|bruder, good|gut, house|haus. Тіптен екі тілде де ата тектерінің аты ұқсас болып келеді. Бірақ дегенмен де тілдер қанша ұқсас болғанымен естілу және жазылуы басқаша мысалы: Ich gung zum arzt| I went to see a doctor. Дәл осындай ерекшілік пен ұқсастық Скандинав тілдеріменде сәйкес келеді. Егерде Стокгольм, Копенгаген, Рейкьявик, Осло қалаларында болсаңыз сіз байқаған болар едіңіз бұл елдердің сөздері ағылшын тіліне ұқсайды әрі мағынасы бір, мысалы: apen|open, halv|half, allrede|already келісезідерме бұл бұрмаланған, көне ағылшын тіліне ұқсас келеді. Әлде бұрмаланған неміс тіліне ұқсас келеді. Онда мәселе неде?

Бұл герман тілі тек қана немістердің тілі ғана емес, жалпы бұл тіл голландықтардың, швейцарлардың, австриялықтардың, фриздердің, дандардың, шведтердің, нервегтердің, фарерліктердің, исландықтардың және әрине ағылшындар мен американдықтардың тілі болып табылады. Әрине біз немістерді де ұмытпау керекпіз. Жоғарыда атап өткеннің бәрі герман халықтары.

Ағылшын, швед, голландтықтар қалай пайда болды? Қалай олар қазіргі территорияларында тап болды? Таң қаларлықтай бұл халықтардың бәрі көне германдардан бастауын алады. Бұл халықтар Еуропада біздің заманымыздан бұрын қоныстанады. Көне германдықтар славяндарға, кельттерге, римдіктерге, гректерге туыс халық болып келеді. Осы аталып өткен халықтардан германдықтар несімен ерекшеленді? Германдықтардың тілі олардың көршілеріне қарағанда қатты өзгеріске ұшырайды. Кейбір дыбыстар ұяңнан қатаң дыбысқа айналады. Ал қатаң дыбыста болғандар олар шолжыңдыға айналады (шж).

Германдықтар ежелден жаулап алушылар болған. Олар Еуропаға келген кезде, германдықтар бір халыққа кезігеді. Олар, германдықтарға дейін сол жерлерде өмір сүрген халық болып табылатын. Германдықтар олардан көптеген сөздерді өз тіліне қабылдап алды. Мысалы үшін теңіз тақырыбындағы сөздерді салыстратын болсақ: ағылшынша Sail, sea, ship немісше Segel, See, Schiff норвегше Seil, sjo, skip. Герман тілдерінде қате етістіктер пайда болды: ағылшынша бұл bring, brought, brought ал немісше bringen, brachte, gebracht ал норвегше bringe, brakte, brakt ия бұлар көп адам ұната бермейтін қате етістіктер. Бұның бәрі мұрагерлікпен шведтерге, исландтарға, немістерге, ағылшындарға жалпы бүкіл герман халқына берілді, қалды. Неліктен?

Себебі біртұтас герман тілі ыдырап және оның орнына көптеген диалектілер пайда болды. Диалектілерден қазіргі тілдер пайда болды (неміс, ағылшын, швед т.б.). Қазіргі таңда герман тілдерінің тобы екі бөлікке бөлінеді: батыс және солтүстік. Аздау ия ? Оңтүстік және шығыс герман диалектілері қайда жоғалып кетті? Шығыс герман диалекті бізге әйгілі готтардың тілімен белгілі. Бұл тіл қазіргі таңда өлі тілдердің қатарына кіреді. Ең маңыздысы гот тілі басқа герман тілдеріне қарағанда, ең бірінші жазуы пайда болған герман тілі. Тіпті гот тілінде інжіл жазылған. Готтар бүкіл Европада соғысып, Римді құлатқаны бізге мәлім. Уақыт өте келе готтар қай жерде тұрса да жергілікті халықпен

сіңісіп кетті. Гот тілінің ұзақ сақталған мерзімі мен жері, бұл Қырымда XVII ғасырға дейін сақталған. Содан кейін гот тілі Қырымда XVII ғасырда жойылып, өзімен бірге бүкіл шығыс диалектін алып кетті.

Гот тілі өлгенімен орыс тілінде кейбір сөздері орын тапты мысалы: hlafis|хлеб, biups|блюдо, lekinon|лечить, usgaisian|ужас, kaupon|купить, katils|котел, wein|вино бұл сөздердің түбі герман тілінің шығыс диалектісіне кіретін гот тілінен алынған.

Герман тілінің оңтүстік дилектісі ешқашан болмаған. Өйткені оңтүстікте ежелгі Рим болған, германдықтардың қарым-қатынасы римдіктермен өте нашар болған.

Қазіргі таңда герман тілі Еуропада, Солтүстік Америкада, Австралияда, ОАР-да, Индияда герман тілдері кең етек жайған. Әрине герман тілінің кең тараған тобы бұл ағылшын тілі. Британия аралы өте қызықты жерлердің бірі және ағылшынша бір сөйлемді қарастырсақ. My husband was born in a remote village his dad was basket weaver. Бұл жерде husband скандинав сөзі болып келеді және роман тіліндегі (латын және француз тілі) сөздер remote village және бір-неше англосаксондық сөздер my, was, born, in, his, was, weaver бұдан бөлек кельт сөздері бұл dad, basket. Сұрақ туындайды ағылшын тілі қайда? Ағылшын тілі басқа тілдерден құралған ба? Қалай ол пайда болды? Шекспирдің кезіндегі ағылшын тілі ескі ағылшын тіл ме әлде жоқ па?

Британия арал ретінде 10 000 жыл бойы өмір сүріп келе жатыр. Ағылшын тілі біздің заманымыздың 400-жылдарында пайда бола бастады. Бұл англ, сакс, ют және фриз тайпаларының жорығымен басталады. Өйткені бұл тайпалар құнарлы, бай жер іздеп жүрген болатын. Британия ол кезде өркениеттен тыс жатқан, жойылып жатқан Рим империясының бөлігі еді. Британия аралында өте аз римдіктер және жергілікті халық, кельттер өмір сүріп жатқан болатын. Деректер бойынша, кельттер англ, сакс, ют тайпаларын шақыруға себепші болған. Кельттер герман тайпаларынан көмек сұрап англ, сакс, ют тайпалары арқылы римдіктерді өз аралынан ығыстырғысы келген болатын. Алайда герман тайпалары кельттерге көмек берудің орнына кельттердің көзін жойып, Британ аралдарының шұрайлы жерлерін алып қойып, оларды аралдың солтүстік және батыс (Уэльс, Корнуолл) жерлеріне ығыстырған болатын. Англ, сакс, ют және фриз тайпалары Британ аралында жеті корольдіктің негізін қаланды, олар: Уэссекс, Суссекс, Эссекс (сакстар), Нортумбрия, Шығыс Англия, Мерсия (англдар), Кент (юттар). Жеті корольдіктердің тұрғындары аралас тілде сөйлескен, бұл тілдің атау ғылыми түрде «көне ағылшын тілі». Англасакстер басында руна қолданған. Бірақ христиан дінін қабылдаған соң, англосакстер латын әліппесіне көшті. Қазіргі таңдағы ағылшын тілін меңгерген адам, «Беовульф» жырын көне ағылшын тілінде оқитын болса, қазіргі ағылшын тілін меңгерген адам 10%-да түсінбейді.

Шынымен де, ол кездегі ағылшын тілі неміс тіліне ұқсайтын. Екі тілде де, сол баяғы сөздер. Көп бөлігі әліде ағылшын тілінде сақталып қалған. V-VI ғасырдың грамматикасы қазіргімен салыстырғанда әлде қайда күрделі болған. Септіктердің болуы және өзгеруі, жіктік жалғаудың санда өзгеруі және артикльдердің ағылшын тілінде өзгеруі кең етек алады.

VIII-IX ғасырларда англосакстерге жазалаушылар табылады. Англосакстерден өткен мықты, жүйрік, батыл, қан ішер жабайы германдықтар. Бұл Скандинав викингтері. Басында викингтер Британияның жағалауларын тонап отқан, Кейін жарты Англияны басып алып өз отбасыларымен бірге көшіп келген болатын. Даниялықтардың қол астындағы жер «Данелаг» немесе «Данелоу» дат құқығындағы жер деп аталынған. Қазіргі күнге дейін шығыс Англияда сары шашты тұрғындар көп, себебі викингтер (Дандар, шведтер, норвегтер) Англияның шығыс жағалауынан басып кірген. VIII-IX ғасырларда солтүстік германдықтар дандар мен батыс германдықтар англосаксондар сол заманда бір-бірін түсінетін. Дандар мен Англосаксондардың бір-біріне ұқсас сөздері кездеседі, мысалы: Англосаксондық тілде Dohtor, дан тілінде Dottir деген сөздер бір-бірімен араласып нәтижесінде ортақ сөз Daughter шықты. Дегенмен дандар англосаксондарды түсінбеуінің бір себебі бар. Бұл ағылшын тілінде күрделі септіктердің болуында. Англосаксондар мен дандар бір жерде жапсарлас көрші болғандықтан, дандар ағылшын тіліне көптеген сөздерін қалдырып кеткен, мысалы: husband, egg, skirt, law, fellow бұл сөздердің түбі дан халқының сөздері. Бұл сөздер сіздерге таныс. Көне ағылшын тілінің өзіне мыңдаған көне скандинавиялық сөздер енген. Солардың жартысын әлі күнге дейін қолданып келеміз. Скандинавиялық ең танымал және ең жиі қолданылатын сөз бұл «they», солтүстік германдардың сөздері ағылшын тіліне енгені соншалықты олар ағылшын тілінің бір айырылмас бөлшегі ретінде қалыптасып кеткен.

1066 жылы Англияны тағыда викингтер басып алады. Екі есе дамыған, франкша сөйлейтін, яғни Вильгельм Жаулап алушының бастауымен норманн рыцарьларының англосаксондықтарды жеңіп, Нормандияның герцогі Вилгельм Жаулап алушы Англияның тағына отыруына алып келді. Вилгельм Лондондағы Тауэрді салған адам. Норманндар өзімен бірге норманн тілі және француз тілін алып келген болатын. Нәтижесінде англосаксон тілі өзінің маңыздылығын жоғалтты.

Француз тілі ақсүйектер, этикет, сот және саясат аясында шамамен 300 жылдай кең қолданылды. Ал қарапайым халық көне ағылшын тілінде сөйлей берді. Әйгілі мысал: қазіргі күнге дейін үй жануарлары ағылшынша яғни германша сөздер қолданады (cow, calf, sheep, pig). Ал жануарлардың еттері француз тілінен енген сөздермен аталады. Бұғының өзі ағылшынша deer ал бұғының еті venison. Қазіргі күнге дейін ағылшын тілінде француз сөздері бірге қолданылуда. Осылай ағылшын тілі қатты өзгеріске ұшырады. Онымен қоса діннің де ықпалынан латын тілінен қосылған сөздердің саныда артты. XII-XVI ғасырларда ағылшын тілі орта ағылшын тілі деп аталды. Орта ағылшын кезеңінде грамматикалық өзгерістер күрделенді. Француз тілінің ықпалымен ағылшын тілінде орфография пайда болды. Мысалы: dohter сөзі қазіргі daughter сөзіне өзгерді. Сөздердің дұрыс жазылуында көптеген қателіктер болды мысалы: «қыз» деген сөздің өзі кітаптарда әр түрлі болып кездеседі doghter, dowter, doghtyr, dowghter, doughtir, dochtyr т.б.

Шамамен 1400-1700 жылдары ағылшын сөздерінде дауысты дыбыстарды қолдана отырып, уақыт өткен сайын сөздер модификацияға ұшырап отырған. Көптеген дыбыстар өзгертілген. Егерде біз «mate» сөзін салыстырсақ, мысалы: Бабасы бұл сөзді /ma:tə/ «маате» әлде «маат» деп айтқан, әкесі болса /mae:t/ «мээт» деп атйқан болатын, ал шөбересі болса /meit/ «мэйт» деп айтқан. Қазіргі кезде бұл «дауысты дыбыстардың ұлы жылжуы» деген атпен мәлім. Осыдан кейін грамматика шамалы өзгерген болатын. Мысалы: thou, уе есімдіктерінен бас тарту және сұрақтарды Present және Past Simple шақтарында қоя бастау ‘do’ немесе ‘did’ сөзінен басталынады. Назарларыңызға қазіргі ағылшын тілі дайын.

Ағылшын тілі көп ұзамай бөлініп кетті британдық және американдық т.б. Осы себебтен ағылшын тілі басқа герман тілдеріне қарағанда, герман тілінің тірегі болып тұр, көріп тұрғандай ағылшын тілі әр тілден құралған тіл. Осындай себептер оңайлық туғызды, ағылшын тілінің дүние жүзіне таралуына себеп болды. Тілді меңгеру оңай, егер ағылшын тілі қарапайымдылығымен және көптеген әмбебап сөздерімен ерекшеленді, ағылшын тілі көпшілікке өте түсінікті әрі меңгеруге оңай тіл болып шықты.

Ал неміс тілі ше? Егерде ол Германия территориясындағы басты тіл болса, герман тілдерінің негізі болып табыладыма? Әлде ең көнесіме? Оны басқа герман тілдес халықтар түсінедіме? Онша емес. Оңтүстік немістің баварлықтың диалектісі, солтүстік гамбургтік неміске түсініксіз. Неліктен? Себебі неміс тілінің өзі бір тіл емес. Неміс тілі бір-неше диалектіден тұратын тіл. Бірақ жалпылама түрде неміс тілі деп бекітілген. Егерде нақты айтатын болсақ неміс тілі екі диалектіден тұрады. Ғылыми түрде «жоғарғы немісше» және «төменгі немісше» диалекттері деп топқа бөлінеді. «Жоғарғы немісше» Германияның оңтүстігінде таралған. «Жоғарғы неміс» диалектісі неміс тілінің негізне айналды. Осы диалекті қазіргі кезде Германияның әдеби тілі болып бекітілген. Осы «жоғарғы неміс» диалектінде Мартин Лютер інжіл жазып шығарған..

Бұл төменгі және жоғарғы диалектіде бастапқыда Рейннің жоғарғы ағысында, Альпіге жақын және Нидерладияға жақын жерде сөйлеген. Екі диалектінінде грамматикасы қазіргі ағылшын тілінің грамматикасымен салыстырғанда қиын. «Жоғарғы» мен «төменгінің» ең басты ерекшелігі сөздің дыбыстарында. «Төменгі неміс» тілінің сөздерінің дыбыстары көне болып естіледі демек төменгісі жалпы германдық тілге, тіпті нидерланд, ағылшын тіліне жақынырақ болып есептелінеді.

Дегенмен ағылшын тілінде, неміс тілінде көне герман тілінен ұқсамайтын тұстары өте көп. Нағыз герман тілінде сөйлейтіндер кім екен ? Әрине бұл Исландиялықтардың тілі. Скандинав туыстарының тілі (Дания, Швеция, Норвегия) өзгеріске ұшыраған болатын. Бәріне себепші неміс көпестері Ганзей сауда дәуірінде, Балтық теңізінде сауда жүргізу мақсатында, көптеген неміс сөздерін скандинав елдері қабылдаған. Исландия аралына көпестер сирек саудаласатын. Одан бөлек Исландия аралы сыртқы әлеммен байланысқа сирек шығатын. Исландия изоляцияда қалған арал болып есептелінді. Сол себепті Исландия тілі архаикалық болып қалды, қысқасы басқа тілдердің ықпалы болған жоқ. Бұл саясатты Исландия әрі қарай ұстанды. Қазіргі күнде басқа хадықтарға қарағанда тілдік тазалықты әлі

ұстанады. Ешқандай «компьютер», «телевизор», «мобильді телефон» (аудармасы tolva, sjonvarp, simi) басқада халықаралық сөздер. Тек өз тілінің сөзімен, көне скандинав тіліне сүйене отырып, сөздерге атау береді екен.

Әрине исландиялық тіл – кез-келген шетелдік үшін үлкен сынақ. Исландиялықтардың ағылшынша білгені сөйлегені біз үшін қандай жақсы.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Моруа А. История Германии / Андре Моруа; пер. с фр. С. Васильевой. – СПб. : Азбука, Азбука-Аттикус, 2023. – 416 с. : ил. – (Азбука-классика. Non-Fiction). ISBN 978-5-389-20748-6

2. Моруа А. История Франции / Андре Моруа; пер. с фр. А.Серебрянниковой. – СПб. : Азбука, Азбука-Аттикус, 2023. – 896 с. : ил. – (Азбука-классика. Non-Fiction). ISBN 978-5-389-18431-2

3. Моруа А. История Англии / Андре Моруа ; пер. с фр. Л. Ефимова. – СПб. : Азбука, Азбука-Аттикус, 2022. – 768с. : ил. – (Азбука-классика. Non-Fiction). ISBN 978-5-389-19655-1

4. Чудо-книга Дет. энцикл.: Страны и народы: Европа/ Сост. Н. Николаева. Бишкек., 1998 – 488 с. ISBN 5-7261-0082-4

5. Хейвуд Дж. Люди Севера: История викингов, 793-1241 / Джон Хейвуд; пер. с анг. Н. Мезина – СПб. : Издание и оформление. ООО «Альпина Паблишер Non-Fiction», 2019 – 456 с. ISBN 978-5-00139-000-8

6. Скандинавия. Полная история/Зергиус Ванкукер. – Москва: Издательство АСТ, 2021., – 320 с. – (История на пальцах) ISBN 978-5-17-144648-2

7. Викинги. Полная история/Зергиус Ванкукер. – Москва: Издательство АСТ, 2020., – 320 с. – (История на пальцах) ISBN 978-5-17-121475-3

8. Труды по германскому языкознанию и социолингвистике / Домашнев Анатолий Иванович. : Издательство Наука. Ленинградское отделение, 2005., – 1114 с. ISBN 5-02-027019-9

9. Современный немецко-русский русско-немецкий словарь (около 180 тыс. слов) / Л. С. Блинова, Е. И. Лазарева. – Москва : Издательство АСТ, 2022 – 768 с. – (Новые современные словари) ISBN 978-5-17-147933-6

10. Популярный англо-русский. Русско-английский словарь с современной транскрипцией / В. К. Мюллер. – Москва : Издательство АСТ, 2020. – 704 с. – (Эксклюзивный самоучитель) ISBN 978-5-17-116875-9

ӘОЖ 809.434.2-318+809.318

ТҮРІК ТІЛІНДЕГІ «-АЖАҚ, -ЕЖЕК» КЕЛЕР ШАҚ ЖҰРНАҒЫ ЖАЙЫНДА

Айбекова Қ.Д. - 1703-52 тобының студенті

Ғылыми жетекші: - ф.ғ.к., аға оқытушы Байниязова Ж.Т.

Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме.

В статье мы рассматривали на характере морфологического развития суффикса будущего времени глагола в современном турецком языке, способах формирования и его соответствующих или отличающихся от современных казахских эквивалентов.

Summary.

In the article, we examined the nature of the morphological development of the future tense suffix of the verb in modern Turkish, the methods of formation and its corresponding or different from modern Kazakh equivalents.

Шақ категориясы тек етістіктерге тән. Қазіргі түрік тілінде етістіктің шақ категориясының төрт түрі бар. Түрікше шақ сөзінің орнына zaman сөзі қолданылады. «Şimdiki zaman» (осы шақ), «gelecek zaman» (келер шақ), «geçmiş zaman» (өткен шақ) және «geniş zaman» (кең заман).

Келер шақ формасы түрік тілінде **-acak, -ecek** (-ажақ, -ежек) жұрнақтары арқылы жасалады. Бұл жұрнақтың көріністері қазақ тілінде кейбір сөздердің құрамында етістіктен зат есім тудыратын өнімсіз жұрнақ ретінде көрініс тапқан. Олар **келешек, болашақ, алашақ, туашақ, көрешек, берешек** сияқты сөздер:

Түрік тіліндегі келер шақ жұрнағының даму ерекшелігін белгілі түрік тілшісі Зейнеп Коркмаз *– a + ça + oқ > a + cak > acak* тұлғасында көрсетіп, осында *–a* элементінің тарихи мәтіндер мен қазіргі түркі тілдерінде осы шақ, келер шақ, бұйрық және қалау райларында қолданылғанын, кейіннен *– a* аффиксінің *+ cak* жұрнағына қосылып бірігіп кеткенін жазады. [1.7-8]. Ғ.Мұсабаев та оның бұл сараптамасын тереңдете түседі: "Көне түркі тілдерінде етістіктің **-а, -е, -й** аффикстері арқылы жасалған көсемшесі етістіктің келер шағы орнына қолданылған. Қазіргі күннің өзінде татар, башқұрт тілдерінде **қил+ә, кит+ә, бұл+а** формалары етістіктің келер шағы" - дейді. [2. 123].

Ә.Н. Нұрмаханова да өзінің зерттеулерінде "Қарақалпақ, өзбек, түрік тілдерінде етістіктің түбіріне **(-а)жақ, (-е)жақ** аффикстерінің қосылуымен келер шақ жасалады", - деп көрсетеді. [3.120] Т. Бангуоглы да "келер шақ жұрнағы "келешекті білдіру" мағынасында қолданылады. Іс-қимылдың келешекте жүзеге асатындығынан хабар береді", - деп тұжырымдайды. [4. 465].

Келер шақтың осы жұрнағы жайында М.Томанов: "Келер шақтың **аджақ** тұлғасы ноғай тілінде **айақ** түрінде айтылады. Ноғай тіліндегі тұлғаны түсіндіру үшін түркі тілдері арасында кездесетін **й>ж >ш** дыбыс ауысуы мүмкіндігін және **дж-ч-ш-ж** дыбыс сәйкестігі кездесетінін еске алу керек. Егер осы тәрізді түркі консонантивті құрамында болғандығын факт деп қарасақ, ноғай тіліндегі **-айақ** жалпы түркілік **-ажақ** тұлғасының тарихи варианты болып шығады. Бұл тұлғаның енді бір тарихи варианты якут тілінде қолданылады... Якут тіліндегі –**ыах** тұлғасы оғуз тіліндеріндегі –**ажақ (-аджақ)** тұлғасының функциялық әрі семантикалық баламасы ретінде қолданылады",-деп келер шақтың жұрнағын түркі тілдеріндегі басқа варианттармен салыстыра отырып, шығу төркінін қарастырады. [5. 177-178].

Сонымен бірге М.Томанов бұл тұлғаның Қазақстанның Батыс облыстарының тұрғындарының тілінде говорлық ерекшелік ретінде жұмсалатынын да атап өтеді. Яғни: **баражақпын, баражақпыз** т.б. Бұны татар тілінің әсерінен деп түсіндіреді. [5.177]. С.Омарбекұлы да ***-жақ*** қосымшалы тұлғаның Батыс Қазақстан территориясын мекендеуші қазақтардың тіліне тән етістіктің диалектілік тұлғаларының бірі екендігі және ***-а, -е*** жұрнағымен айтылған көсемше тұлғалы етістіктерге жалғанатыны айтылады [6.100]. Буын ықпалына бағынбайтындықтан, бір ғана вариантта ұшырасады: *ала-жақ, бере-жақ.* **-жақ** жұрнағы жалғанған етістік келер шақ мәнінде жұмсалады. *Бұл ақша өзімізге тиежақ.*

Осы жұрнақ қазіргі түрік тілінде келер шақ жасайтын негізгі жұрнақ. Ол қазақ тіліндегі жалпы (анық) келер шақ жұрнағына сай келеді.

М.: *Bugün sana pazardan elbise alacağız*. Бүгін саған базардан көйлек аламыз.

Түрік тілінде –**acak**, **-ecek** аффиксі тек келер шақтың жұрнағы ғана емес, етістіктің есімше категориясы ретінде де өте белсенді қолданылады. Көбіне ол тұлға жағынан қазақ тіліндегі **-атын (-етін, - йтын, - йтін)** жұрнағы арқылы жасалған есімшеге сай келеді. Мысалы: *Bütün bunları anlayacak bir insan olmalıydı.* Осылардың бәрін түсінетін бір адам болуы керек еді.

kırıl**acak** eşya	kırıl**mayacak** eşya
okun**acak** kitap	okun**mayacak** kitap
bit**ecek** iş	bit**meyecek** iş
postalan**acak** mektup	postalan**mayacak** mektup

Lütfen paketlere dikkat edin, içinde **kırılacak e**şyalar var.
Okunacak kitapları kendi odama aldım.
Türkiye'de görülecek pek çok tarihi eser var.
Bitecek işlerle uğraşın, bitmeyecek işlerle uğraşıp vakit kaybetmeyin.

М.Ергин қазіргі түрік тілінде **-acak**, **-ecek** жұрнағының санаулы сөзде етістіктерден туынды түбір жасайтын зат есім ретінде де жұмсалатынын атап өтеді [7. 178]. Мәселен, ***yak-acak*** "отын", ***yi-y-ecek*** "азық-түлік", ***iç-ecek*** "сусын", ***gel-ecek*** "келешек, болашақ."

Туыс түрік тіліндегі етістіктің келер шақ жұрнағының тұлғалық жағынан жасалу ерекшеліктеріне және жұрнақ жайындағы тілші-ғалымдардың пікірлеріне тоқталдық. Бұл жұрнақ өзгешелігінен гөрі, жалпы ұқсастығымен ерекшеленеді деген ойға тоқталдық.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Korkmaz Z. Türk Dili Üzerine Araştırmalar, Birinci Cilt. Ankara, 1995.
2. Мұсабаев Ғ. Қазақ тілі тарихынан. Алматы, 1988.
3. Нұрмаханова Ә. Н. Түркі тілдерінің салыстырмалы грамматикасы. Алматы, 1971.
4. Banguoğlu T. Türkçenin Grameri. Ankara, 1990.
5. Томанов М. Түркі тілдерінің салыстырмалы грамматикасы. Алматы, 1992.
6. Омарбекұлы С. Қазақ тіл білімінің өзекті мәселелері. Алматы: Арыс баспасы, 2007. – 312.
7. Ergin M. Türk Dil Bilgisi. İstanbul, 1988.

ӘОЖ 809.434.2-318+809.318

ҚАЗІРГІ ТҮРІК ТІЛІНДЕ ОСЫ ШАҚТЫҢ ЖАСАЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Баянбекова М. - 1703-52 тобының студенті

Ғылыми жетекші: Байниязова Ж.Т. - ф.ғ.к., аға оқытушы

Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме.

В статье рассматриваются область применения категории суффикса глагола настоящего времени в турецком языке, характер морфологического развития и пути формирования, которым он подвергался в ходе истории, и их аспекты соответствующие или отличающиеся от современных казахских эквивалентов.

Summary.

The article examines the application scope of the present tense verb suffix category in the Turkish language, the nature of morphological development and the formation pathways it underwent throughout history, and their aspects corresponding to or differing from modern Kazakh equivalents.

Шақ категориясы тек етістіктерге тән. Етістіктің шақ категориясы амал-әрекеттің белгілі бір уақытпен байланыстылығын білдіреді. Қазақ тіл білімінде етістік категориясын терең зерттеген ғалым Ы.Маманов шақтық ұғымның адам санасында бір істің, қимылдың, оқиғаның өтуімен байланысты болатындығын да атап өтеді [1.464].

Қазіргі түрік тілінде етістіктің шақ категориясының төрт түрі бар: Şimdiki zaman (осы шақ), gelecek zaman (келер шақ), geçmiş zaman (өткен шақ) және geniş zaman (кең заман).

Осы шақ түрік тілінде *-yor* (йор) тұлғасы арқылы беріледі. Түркологияда ең көп айтылған мәселе **– йор** аффикстерінің (жұрнақтарының) арғы төркіні. Бұл тұлғаның қалыптасу жолын түрік ғалымы, тілші Тахсин Бангуоглы былай көрсетеді: *bak-a-yorı-r > bakı-yoru > bak-ıyor* [2.464]. Тағы бір түрік тілшісі Мухаррем Ергин *yorı* – "жүру" етістігінің негізгі етістікке жалғанып осы шақ мағынасында жұмсалған көмекші етістік екенін атай келе, *yorır* формасынан гаплология (Гаплология – грек тілінен аударғанда haploos – жалғыз, қарапайым logos – ілім. Бұл терминнің тіл біліміндегі анықтамасы – дыбыстардың комбинаторлық өзгерісі, диссимиляция әсерінен өзара бірдей немесе ұқсас көрші буындардың бірінің түсіп қалуы. Гаплология қазақ тілінде де кездеседі: балалар – баллар, келіп – кеп т.б.) құбылысы нәтижесінде *-yor* жұрнағының пайда болғанын айтады. [3. 459.] Б.Сағындықұлы өзінің еңбегінде А.Н.Кононов пен Н.К.Дмитриевтің пікірлеріне орын береді: «**йор** аффиксын **гелийүрүр**

тәрізді тіркестер құрамындағы **йүр** етістігінің өзгерісі, соның нұсқасы», оның пікірінше, Ф.Е.Корш болса, «**йатур** (йат етістігінің есімше түрі) тұлғасының қысқарып, сығылысуынан (ортадағы т дыбысының түсіп қалуы) – **йор** тұлғасы шыққан», - деп қарайды [4.175].

Б.Сағындықұлы сонымен бірге: "Көне түркілік **йор** сөзінің қазақ тіліндегі жіңішке варианты **жүр** = (адам, мал, аң, тағы басқалардың аяғын басу арқылы, бір жерден екінші жерге жетуі). Бұларды **й - ж - т - д** сәйкестігі негізінде **қадам ұр** = (аяқ басу) фразеологизмімен, **қыдыр**= (бой жазу, серуендеу, кезу), **атта** = (бір нәрсенің үстінен адымды кере, секіреңкіреп өтіп кету) етістіктерімен салыстыруға болады. Бәрінде де "аяғын басу" ұғымы қазақ тіліндегі **"айақ"**, көне түркі тіліндегі **"адақ"** сөздерінде "аяқ" мағынасы бар. **й – д** дауыссыздарында тұр. Басқаша айтқанда, **йур** (йор = жүр) формасын **ат** силлабофонемасы мен **ур** силлабофонемасының қосындысы деп түсінеміз: **ат+ур = > ай + ур = > й + ур=**. Мағынасы "аяқ басу", "қадам басу", - деп ойын қорытындылайды. [4.115]. Байқап отырғанымыздай, Б.Сағындықұлының пікірі де жоғарыда айтылған топшамалардан алшақ кетпейді, дегенмен осы шақ жұрнағының этимологиясы жайлы әлі де тың пікірлер айтылатынын көрсетеді.

М.Оразов еңбегінде қазіргі оғыз тілдері тобындағы түрікмен тілінде *-yor* формасының *-yar, -yer*; гагауз тілінде *-ar, -ər, -er*; әзірбайжан тілінде *-ır, -ir, -ur, -ür*, ал дауыстылардан кейін *-yır, -yir, -yur, -yür* нұсқаларын да кездестіреміз. [5.267]) *-ar, -er, -ir, -ir, -r* және қазақ тіліндегі болжалды келер шақтың жұрнақтарымен бірдей. М. Ергиннің пікірінше, "оғыз тілдері тобында осы шақ қалыптаспай тұрып, осы шақ geniş zaman (кең заман немесе қазіргі келер шақтың) жұрнағымен берілген, кейіннен *-yor* формасының қалыптасуымен бұл форма қолданыстан түсе бастаған". [3.296]. Осы пікірдің растығын «Colloquial Turkish The Complete Course for Beginners» атты ағылшын тіліндегі кітапта түрік тіліндегі осы шақтың кейде geniş zaman (кең заманның) орнына да жұмсалатыны айтылған [6.27]. Төмендегі мысалдардан мұны жақсы көруге болады.

Ders çalışıyorum. (жалпы күнделікті) Сабақ оқимын.

Şu an ders çalışıyorum. (қазір) Сабақ оқып отырмын.

Осы шақтың *-yor* жұрнағы еріндік дауыстыларға біткен етістіктерге жалғанғанда өзгеріссіз жалғанады. Егер *а, е* сияқты езулік дауыстыларға жалғанғанда бұл дауыстылар қысаңданып *ı, i* жұрнақтарын алады.

Oku-, uyu-: Oku-yor-um, uyu-yor-sun.

Başla-, ağla-: Başl-ı-yor-sun, ağl-ı-yor-sun. (a > ı)

İste-, dinle-: İst-i-yor-um, dinl-i-yor-uz (e > i)

Егер етістіктің соңғы даустысы *о, u, ö, ü* болса, онда олар сәйкесінше *u, ü* даустыларына өзгеріп, кейіннен *-yor* жұрнағы жалғанады.

Oyna-, kutla-: Oyn-u-yor-sun, kutl-u-yor-sunuz (o, u > u)

Özle-, düşle-: Özl-ü-yor, düşl-ü-yor-lar (ö, ü > ü)

Дауыссызға біткен етістіктердің түбіріне *-yor* жұрнағының алдынан *ı, i, u, ü* қысаң дауыстылары келеді.

Sev-, bak-: Sev-iyor-sun, bak-ıyor-lar.

Gör-, yor- : Gör-üyor-uz, yor-uyor.

Етістік + (I)yor + жақтың тұлға жалғауы

Gel + iyor + lar

Жекеше

1. жақ: *gör-ü-yor-um oku-yor-um yaz-ı-yor-um*
2. жақ: *gör-ü-yor-sun oku-yor-sun yaz-ı-yor-sun*
3. жақ: *gör-ü-yor oku-yor yaz-ı-yor*

Көпше

1. жақ: *gör-ü-yor-uz oku-yor-uz yaz-ı-yor-uz*
2. жақ: *gör-ü-yor-sunuz oku-yor-sunuz yaz-ı-yor-sunuz*
3. жақ: *gör-ü-yor-lar oku-yor-lar yaz-ı-yor-lar*

-yor жұрнағы кейде әлі басталмаған, бірақ басталуға жақын уақыт мерзімі үшін де қолданылатын кездері болады. Мысалы, *Biraz sonra gidiyorum.* «Біраздан кейін шығамын, бір сәттен кейін кетемін»

мағынасында келер шақ формасында жұмсалып тұр. Оның келер шақ мағынасында жұмсалуына сөйлемде қолданылып тұрған мезгіл үстеуінің әсері көп.

Осы шақтың басқа шақтада жұмсалуына мысалдар берейік.

- Бұрынғы өткен шақ мағынасында:

Padişah uzun süren savaşlardan yıpranıyor. Kısa süre sonra ölüyor.
«Патша ұзаққа созылған ұрыстардан шаршап, ең қысқа уақытта өліп кетінті.»

- Жедел өткен шақ мағынасында:

Ben sana soru soruyorum, sen bana masal okuyorsun!
«Мен сенен сұрақ сұрадым, сен маған әңгіме айтып тұрсың!»

- Келер шақ мағынасында:

Yarın okula geliyorum, ögretmeninle görüşüyorum.
«Ертең мектепке барамын, мұғаліміңмен кездесемін.»

- Кең заман (geniş zaman) мағынасында:

Gece geç saatlere kadar çalişıyorum, fakat yine de başarılı olamıyorum.
«Түннің кеш уақыта дейін жұмыс істеймін, бірақ тындырғаным шамалы.»

Қазіргі түрік тілінде осы шақтың жіктелуінде *-yor* жұрнағынан кейін жалғанатын жақтық көрсеткіштер ерін үндестігіне бағынады. Ал *-yor* жұрнағының басқа фонетикалық нұсқасы жоқ. Тек ол дауыссыз дыбысқа біткен етістік түбіріне үндестік заңына сай -ıyor, -iyor, -uyor және -üyor түрінде жалғанады: al – alıyor (ал – алып жатыр), iç – içiyor (іш – ішіп жатыр), sor – soruyor (сұра – сұрап жатыр), götür – götürüyor (алып кет – алып кетіп барады).

Пайдаланылған әдебиеттер

8. Маманов Ы. Қазақ тіл білімінің мәселелері. Вопросы казахского языкознания. - Алматы: Арыс баспасы, 20077 – 488.
9. Banguoğlu T. Türkçenin Grameri. Ankara, 1990.
10. Ergin M. Türk Dil Bilgisi. İstanbul, 1988.
11. Сағындықұлы Б. Қазақ тілі лексикасы дамуының этимологиялық негіздері. Алматы, “Санат”, 1994.
12. Оразов М. Етістік. Алматы, 2001.
13. Jeroen A. Arssen ve Ad Backus, Colloquial Turkish The Complete Course for Beginners**,** Londra, 2001, s.27.

ӘОЖ 809.434.2-318+809.318

ҚАЗІРГІ ТҮРІК ТІЛІНДЕГІ ӨТКЕН ШАҚТЫҢ ЖАСАЛУЫ ЖАЙЫНДА

Сайлау А.С.-1703-52 тобының студенті
Ғылыми жетекші: - ф.ғ.к., аға оқытушы Байниязова Ж.Т.
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме.

В статье рассматриваются особенности морфологического образования суффикса прошедшего времени глагола в современном турецком языке. Вместе с тем проанализировали выводы ученых-лингвистов о происхождении суффикса и путях его образования, развития, проанализировали сходные и отличающиеся от казахского языка.

Summary.

The article examines the features of morphological formation of the past tense suffix of the verb in the modern Turkish language. At the same time, the conclusions of linguistic scientists on the origin of the suffix and the ways of its formation and development were analyzed, similar and different from the Kazakh language were analyzed.

Түрік тілі қазақ тіліне жақын түркі тілдерінен бірі. Зерттеу жұмысымызда түрік тіліндегі өткен шақ жұрнақтарын алдық. Түрік тілінде «geçmiş zaman» (өткен шақ) деп аталатын шақ категориясы екіге бөлінеді: *belirli (-di'li veya görülen) geçmiş zaman* және *belirsiz (-miş'li veya öğrenilen) geçmiş zaman.*

Belirli (görülen) geçmis zaman қазақ тіліндегі жедел өткен шақ формасына сай келеді. Түрік тілінде *- dı (- di, - tı, - ti)* нұсқасымен қатар, ерін үндестігінің әсерінен *- du (- dü, - tu, - tü)* фонетикалық нұсқалары да бар.

Жедел өткен шақ жұрнағының қалыптасу және даму жолдары жөнінде ғылымда түрлі көзқарастар бар. Бұл тұлғаның арғы сипаты қандай болды дейтін сұраққа, бірсыпыра ғалымдар бұл тұлғаның ежелгі төркіні *-дық* деп қарайды. Мәселен, *ал-дық-ым > ал-ды (қ) -ым > ал-ды(ғ) -ым > ал-ды-ым > ал-ды-м*. Ал енді бір топ зерттеушілер оның алғашқы сипаты *-ым* деп қарайды. Жалпы түркі тілдеріндегі етістіктің шақтары ерте кездерден-ақ зерттеушілер назарын өзіне аударған. М. Қашқари "Дивани лұғат-ит түрікте" етістікке қатысты сөздерде өткен шақтың жедел түрін негізге алады. А. Хасенова бұлай берілуінің себебін төмендегідей түсіндіреді: "Біріншіден, барлық етістікке түгелдей *- ды, - ды* қосылып жасалады десе, екіншіден, ілгерінді ықпалдың әсерімен түбір соңындағы п, т, ч, к қатаң дауыссыздардан соң *-ды* қатаңданып, *-т* дыбысына айналып кетеді" [1.74].

Т. Бангуоглы болса, жедел өткен шақ туралы: "*- it* есімшесіне тәуелдік жалғауының қосылуы арқылы жасалып: *- bil - it - üm, bil - it - ün, bil - it - i,* кейіннен тәуелдіктің 3-жағы *-i* қосымшасы есімшемен бірігіп *- it - i < - di* формасына келді", - дейді [2.445]. Соңғы кездерде бұл қосымшаның тарихы, этимологиясы туралы түрлі пікірлер айтылып жүр, -дейді М.Оразов. Ол «О.Г.Бетлингк, В.В.Радлов, П.М.Мелиоранский, Н.А.Баскаков, Э.В.Севортян т.б. талдауларына шолу жасай келіп, **- ды, -ді** қосымшасының этимологиясын анықтау үшін, әрине ғалымдардың пікіріне шолу жасау жеткіліксіз. Мәселені анықтау үшін алдымен тарихи жазба ескерткіштерінде қолданылған және қазіргі жанды тілдер мен олардың диалектілеріндегі *-ды, -ді* қосымшаларының мағынасын анықтау керек... Нақтылы өткен шақтың қосымшасы көне түркі жазба ескерткіштерінде *-ды, -ді, -ты, -ті, -ду, -дү, -ту, -тү* сияқты фонемалық нұсқаларға ие болған», - дейді. [3.295-318].

Негізінен түрік тіліндегі **belirli geçmiş zaman** қазақ тіліндегі жедел өткен шақтан азын-аулақ фонетикалық өзгешелігі болмаса, білдіретін мағына реңктері мен грамматикалық формалары жағынан бірдей.

Мысалы: *Yemek pişti*. Тамақ пісті.

Жедел өткен шақтың жіктелуі төмендегідей.

Етістік + (-di, -dı, -du, -dü, -tı, -ti, -tu, -tü) + жақ жұрнағы

Жекеше

1. жақ : *al-dı-m «ал-дым»*
2. жақ: *al-dı-n «ал-дың»*
3. жақ: *al-dı «ал-ды»*

Көпше

1. жақ : *al-dı-k «ал-ды-қ»*
2. жақ : *al-dı-nız «ал-ды-ңыз»*
3. жақ: *al-dı-lar «Олар ал-ды»*

Жедел өткен шақтың болымсыз формасы етістік түбіріне *-me/-ma* жұрнақтары жалғану арқылы жасалады.

Етістік + ma/me+ (-di, -dı, -du, -dü, -tı, -ti, -tu, -tü) + жақ жұрнағы

Жекеше

1. жақ : *al-ma-dı-m «ал-ма-ды-м»*
2. жақ: *al-ma-dı-n «ал-ма-ды-ң»*
3. жақ: *al-ma-dı «ал-ма-ды»*

Көпше

1. жақ : *al-ma-dı-k «ал-ма-ды-қ»*
2. жақ : *al-ma-dı-nız «ал-ма-ды-ңыз»*
3. жақ : *al-ma-dı-lar «ал-ма-ды»*

Жедел өткен шақтың да сөйлем ішінде басқа шақтарда жұмсалатынын төмендегі мысалдардан да көруге болады.

- Бұрынғы өткен шақ мағынасында:

Önce ben doğdum, sonra İstanbul'a taşındık. «Алдымен мен туылыппын, сосын Стамбулға көшіп барыппыз.»

- Осы шақ мағынасында:

Ben geldim ! «Мен келіп тұрмын.»

Benden ne istedin şimdi ? «Менен қалағаның не?»

Hadi ben yattım, size iyi geceler ! «Мен жатуға кетіп барамын, сізге қайырлы түн тілеймін!»

- Кең шақ (geniş zaman) мағынасында:

Babası duyarsa yandı. «Әкесі еститін болса, шаруасы бітер.»

-Benimle dükkana gelirsin değil mi? «Менімен дүкенге барасың ғой?»

-Oldu, gelirim. «Жарайды, барамын.»

- Келер шақ мағынасында:

Sen sınavı kazan, arabayı aldın bil. «Сен емтиханнан өтсең, көлікті міндім деп ойла.»

Yaşadık! Artık bu çileyi cekmek yok. «Жақсы болды! Енді қайтіп бұл азапты тартпайтын боламыз.»

Түрік тіліндегі өткен шақтың екінші түрі belirsiz "görülen" geçmiş zaman (бұрынғы өткен шақ). Оның қосымшалары – *mış, - miş, - muş, - müş*. М.Томанов: "Оғыз тобындағы тілдерде *-ған* тұлғасының орнына -мыш тұлғасы жұмсалады. Этимологиялық жағынан ***–мыш*** якут тіліндегі ***–быт*** тұлғасымен байланысты. Тарихи зерттеулер **б-м** және **ш-с-т** ауысуы болғанын дәлелдейді. Сондықтан якут тіліндегі –быт қосымшасының басқы дыбысы басқа бір тілде **м** түрінде айтылуы мүмкін де, якут тіліндегі соңғы **т** жалпы түркілік с-ш дыбыстық өзгеруі болуы ықтимал" [4.167].

М.Оразов: " **-Мыш, -міш** қосымшасының этимологиясы, тіл тарихында қолданылуы туралы азын-аулақ пікірлер айтылса да, оның ғылымға қараңғы жақтары мол. Отандық түркітануда **-мыш** қосымшасының этимологиясына арнайы тоқталған ғалым – Н.К.Дмитриев. Ол **-мыш, -міш** қосымшасын моңғол тіліндегі **–мал, -мел** қосымшалы қимыл атау категориясымен байланыстырады. Ал А.Н.Кононов болса оны түркі тілдерінің төл материалы негізінде қалыптасқан дейді де, оны екі морфемаға ажыратады: **(і) м//(і) м-іш...** Демек, **-мыш, -міш** қосымшасының даусыз қабылдаған этимологиясы жоқ, анық даусыз мәселе сол, **-мыш, -міш** қосымшасы ерте дәуірден бері (орхон-енисей жазуынан бұрын) қолданылып келе жатқан, жалпы түркілік сипатқа ие болған, көп мағыналы, көп функциялы", - деп тұжырымдайды [3.109].

Бұл қосымшалар қазіргі қазақ тілінде өлі аффикс ретінде көрініс беріп қалады. Кейбір тарихи оқиғалар баяндалған шығармалар мен ауыз әдебиеті үлгілерінде, оның ішінде ертегілерде "болыпты – **мыс**, айтыпты **– мыс**, өмір сүріпті **- міс**" деп қолданылып жүреді. Сол сияқты "Жазмыш-тан озмыш жоқ" деген мәтелдің құрамындағы – **мыш** та осы көне аффикс. Көне түркі тілінде де бұл қосымшалар белсенді қолданыста болған. Ал қазіргі түркі тілдерінде уақыт өте келе түрлі көрініске ие болған. Қазақ тілінде бұл жұрнақ өткен шақтың **- ған (- ген, - қан, - кен)** және **- ып (- іп, - п)** жұрнақтары арқылы беріледі.

Мысалы: *Komşunun oğlu askerden gelmiş*. Көршінің ұлы әскерден келіпті.

Бұрынғы өткен шақтың *-мыш* қосымшасы қазіргі түрік тілінде белсенді түрде есімше қызметінде де жұмсалады. Мәселен, ***susa-mış*** (insan) "шөлдеген" (адам), ***geç-miş*** (gün) "өткен" (күн), ***oku-muş*** (adam) "оқыған" (адам) т.б.

Бұрынғы өткен шақтың жіктелуі төмендегідей.

Жекеше

1. жақ : *al-mış-ım «ал-ып-пын»*
2. жақ : *al-mış-sın «ал-ып-сың»*
3. жақ s : *al-mış «ал-ып-ты»*

Көпше

1. жақ : *al-mış-ız «ал-ып-пыз»*

2. жақ : *al-mış-sınız «ал-ып-сыңыз»*
3. жақ : *al-mış-lar «ал-ып-ты»*

Бұрынғы өткен шақтың да етістіктің басқа шақтары жұмсалатыны төмендегі мысалдардан көруге болады.

- Жедел өткен шақ мағынасында:

*Her oyunumu **oynamışım***
Şimdi yastığında uyuyor
Düşüncelerle ağır basım,
Ruhum muziğini duyuyor.

- Келер шақ мағынасында:

*Bir bakmışsın eve **gelmişiz.***
***Çıkıvermiş** seni görünce…*

Сонымен түрік және қазақ тілдеріндегі етістіктің өткен шақ категориясының жасалу тәсілдері мен семантикасы бір-бірінен өзгешелігінен гөрі, жалпы ұқсастығымен ерекшеленеді және есімшелердегі шақтық мағына олардың негізгі мағыналарынан бірі болып табылатындықтан, шақ тұлғалары есімше қызметінде де жұмсалатынын көрдік.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Оралбаева Н. Қазақ тіліндегі етістіктің аналитикалық форманттары. Алматы, 1975.
2. Banguoğlu T. Türkçenin Grameri. Ankara, 1990.
3. Оразов М. Етістік. Алматы, 2001.
4. Korkmaz Z. Türk Dili Üzerine Araştırmalar, Birinci Cilt. Ankara, 1995.

ӘОЖ 809.434.2-318+809.318

ТҮРІК ТІЛІНДЕ ОСЫ ЖӘНЕ КЕЛЕР ШАҚТЫҚ МӘНДЕ ЖҰМСАЛАТЫН -АР, -ЫР, – Р ҚОСЫМШАСЫ ТУРАЛЫ

Ермаханбетова Ә.П. - 1703-12-1 тобының студенті
Ғылыми жетекші: Байниязов А.Ж. - ф.ғ.к., ф.ғ.к., доцент
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме.

В статье рассматривается суффикса настоящего-будущего времени в турецком языке. Образования этого суффикса обьясняется исходя из мнений ученых-лингвистов. А также показан спряжения этого глагола в современном турецком языке.

Summary.

The article examines the present-future suffix in Turkish. The formation of this suffix is explained based on the opinions of linguists. It also shows the conjugation of this verb in modern Turkish.

Түрік тіліндегі geniş zaman, яғни осы және келер шақ мағынасындағы шақтың *-ar - er, -r, -ır, -ir, -ur, -ür* қосымшаларына қазақ тіліндегі ауыспалы осы шақ пен жалпы келер шақтың **- а, - е, - й** тұлғалары сәйкес келеді. Түрік тілінде «geniş zaman'-да» іс-қимылдың қай мезгілге қатысты болуын контекст, ситуация немесе айтушының баяндауға қатынасы шешеді.

Келер шақ түркі тілдерінің көпшілігінде **– ар, - ыр, - р** тұлғалы есімшелерден жасалады. Ал әзірбайжан тілінде **– ар** жұрнағының келер шақ, **-ыр** жұрнағының да осы шақ мағынасында жұмсалуы жиі байқалады. Қазақ тілшісі М.Томанов осы орайда "Бұдан бұрын осы шақ түрлерінің бірі ретінде аталған морфологиялық тұлға осы шақ мәнінде де, келер шақ мәнінде де қолданыла алады және бұл бір ғана ұлт тілінің ерекшелігі емес, жалпы түркі тілдеріне тән заңдылық ретінде көрінеді"- дейді. [1.175].

Бұл қосымшаның этимологиясы туралы М.Оразов: “Ғалымдарымыздың пікір алалығы бұл мәселенің әлі де толық анықталмағанын көрсетеді. Мысалы, Б.Аталай: «**-ар, -ер, - ыр, -ир** қосымшаларының тарихи төркіні **эрмек** көмекші етістігімен байланысты», - дейді. Бірақ А.Н.Кононов бұл пікірмен келіспейді. Ф.Е.Корщ оғыз тілдеріндегі осы шақтың қосымшасы (яғни **-ыр, -ир**) йатыр (жатыр) етістігімен, ал оның ашық дауысты варианты монғол тіліндегі **-рун, -рүн** қосымшаларымен байланысты дейді”, - деп өзінің “Етістік” атты құнды еңбегінде терең талдау жасайды [2.158]. Бұл жұрнақ қазақ тілінде болжалды келер шақ жасайды. Бұл жұрнақтың түрік тілінде **geniş zaman** ретінде жұмсалатынын көріп отырмыз. Ойымызды саралай келе, **– ар, - ыр, -р** тұлғасына қатысты мәселеде іс-әрекеттің орындалу шағын көп жағдайда шақтық формалар емес, пікірдің тұтас мағыналық мазмұнын құрайтын логика-грамматикалық қатынастардың бірлігі шешетінін байқаймыз. Төмендегі мысалдар осыны көрсетеді.

Мысалы: *İlkbaharda çok yağmur yağar.* Көктемде көп жаңбыр жауады; *Yarın size gelirim, beraber sokağa çıkarız*. Ертең сізге келемін, бірге көшеге шығамыз. Соңғы сөйлем түрік тілінде келер шақ мағынасында қолданылып тұр.

Түрік тіліндегі geniş zaman (кең заманның) бірнеше түбірден құралған етістік түбірлеріне ***-ır, -ir, -ur, -ur*** қосымшалары жалғанады. Ал бір түбірлі етістіктерге *-ar, -er* кейде ***-ır, -ir, -ur, -ur*** *жұрнақтары келеді.* [3. 4. 180-190].

Жекеше түрі

1. шақ : ***bak-ar-ım «көр-ер-мін»***

2. шақ: *bak-ar-sın «көр-ер-сің»*

3. шақ : *bak-ar «көр-ер»*

Көпше түрі

1. шақ : ***bak-ar-ız «көр-ер-міз»***

2. шақ: *bak-ar-sınız «көр-ер-сіңіз»*

3. шақ : *bak-ar-lar «көр-ер»*

Жекеше түрі

1. шақ : *al-ı-r-ım «ал-ар-мын»*

2. шақ: *al-ı-r-sın «ал-ар-мын»*

3. шақ : *al-ı-r «ал-ар-мын»*

Көпше түрі

1. шақ: *al-ı-r-ız «ал-ар-мын»*

2. шақ : *al-ı-r-sınız «ал-ар-мын»*

3. шақ: *al-ı-r-lar «ал-ар-мын»*

– ар, - ыр, -р тұлғалы шақтағы іс-әрекет үнемі қайталанып келеді,

Her sabah altıda kalkardım.

Ucak _stanbul’a uc saatte gider.

Her sabah iki bardak cay iciyorum.

Tren Ankara'ya sekiz saatte gidiyor.

Түрік тілінде **geniş zaman** (сөзбе сөз аудармасы «кең заман») деп аталып отырған шақ категориясы қазақ тілінде тілдік термин ретінде қолданыста болмаса да, тұлғалық көріністері бар. Бұл жерде байқап отырғанымыздай, салыстырылып отырған туысқан тілдердің грамматикалық-морфологиялық құрылымы негізінен бірдей, тек қана олардың жүйеленулерінде өзгерістер кездеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

14. Томанов М. Түркі тілдерінің салыстырмалы грамматикасы. Алматы, 1992.
15. Оразов М. Етістік. Алматы, 2001.
16. Ferhat Karabulut, Ayabek Bayniyazov, Necdet Albay. *Türkçe Öğreniyorum.* Ders Kitabı. Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları. Türkistan 2014.
17. Ferhat Karabulut, Ayabek Bayniyazov, Necdet Albay. *Türkçe Dil Bilgisi.* Ders Kitabı. Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları. Türkistan 2014.

ОПЫТ ОСМЫСЛЕНИЯ САМООБРАЗОВАНИЯ УЧИТЕЛЯ «ИСКУССТВА» В ДУХЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИДЕЙ И. АЛТЫНСАРИНА

Джабаева Айгуль Баубековна

Түркістан облысы Кентау қаласы "Ы.Алтынсарин атындағы №1 мектеп-гимназия" коммуналдық мемлекеттік мекемесінің орыс тілі пәні мұғалімі

Түйін

Бұл мақалада Ы.Алтынсарин еңбектеріндегі ғылыми-теориялық негіздері мен мектеп тәжірибесін дамыту үшін маңызды идеялары қарастырылады

Summary

he works of I. Altynsarin contain many ideas that are important for the development of scientific and theoretical foundations and experience in the development of modern school practice in the country.

Развитие школы в стране обусловлено не только вызовами современности, но и исторической памятью народа, ценностями нации и проверенными веками педагогическими идеями, оставленными выдающимися 181 деятелями национальной культуры. Этим обусловлено то, что развитие казахстанской школы и в настоящее время немыслимо без опоры на педагогические идеи выдающегося казахского педагога-просветителя 19 века, основоположника казахстанского светского образования Ибрая Алтынсарина (Ыбрая Алтынсарина). В работах И. Алтынсарина содержится множество идей, значимых для развития научно-теоретических основ и опыта развития современной школьной практики страны. Мы в своем докладе рассмотрим лишь связь нашего опыта профессионального саморазвития в ходе обновления содержания системы образования через интеграцию учебных исследований в обучение школьников с рядом идей И. Алтынсарина, касающихся профессионального развития учителей...И на определенном этапе этой работы, благодаря изучению истории педагогики Казахстана в рамках магистратуры, я посмотрела на свой опыт через призму отчетов и докладов И. Алтынсарина по вопросам образования [1]. Прежде всего, мне захотелось подчинить определение смысла всей работы по самообразованию строгому требованию И. Алтынсарина к учителю: постоянно учиться, чтобы «быть способным и опытным по педагогической части»; относиться к делу «с должным старанием»; «не быть испорченным нравственно» [2, с. 161]. Все три требования связаны с базовыми профессиональными ценностями и требуют ежедневного внимания, влияют на стиль работы с детьми и на акценты, которые учитель ставит на уроках. Например, программа «Искусства» в современной школе очень много внимания уделяет научно-технологическим вопросам, развитию когнитивных навыков и порой оставляет за бортом нравственные аспекты картин, скульптур, графических произведений. Следуя национальным казахским ценностям, мы стремимся при каждой возможности поддержать интерес детей к нравственному содержанию исследуемых произведений художников. Второй аспект, который ценил И. Алтынсарин и важен в современной школе, это умение учителя

«приноровиться» к обучаемому контингенту [2, с. 161]. Программу самообразования и учительских исследований в действии мы начинаем проектировать с наблюдений за учениками на уроках, в ходе работы над проектами. Так, например, мы выявили, что наши ученики блестяще выполняют практические задания на этапе исследования, но не могут свои навыки применять в практике создания творческих проектных работ большого формата. Например, ученики 8 класса в разделе «Микросистемы 2D» на уроке по теме «Интерпретация природных форм в работах художников» исследуют, как художники передавали в своих картинах цвет природных объектов, как они использовали цвет для выражения своих художественных идей. Затем в 182 практических упражнениях исследуют возможности получения нужных оттенков цвета, получают градации одного и того же цвета, получают 5-6 оттенков цвета через слияние двух цветов, а также передают световые эффекты – получают несколько оттенков одного цвета, передают объем с помощью светотени. Однако, при выполнении учениками полномасштабной творческой работы на уроке по теме «Творческая работа «Микромир» в выбранной технике» при передаче тех же эффектов, решении тех же изобразительно-выразительных задач резко ухудшается качество результатов. У нас возникли вопросы. В чем причины этой проблемы? Страх большого формата? Психологические особенности возраста? Личностные особенности? Недостаточная развитость изобразительных навыков? Или мы еще не нашли понятный для детей способ подачи материала? Неэффективная система исследовательских заданий? На основе этих наблюдений и возникших вопросов появилась тема самообразования, направленная на изучение разных подходов к пониманию сути исследовательских заданий, их типов. Возникла задача анализа программных исследовательских заданий предмета «Искусство» с позиций современной педагогической теории и методики изучения искусства в школе. Опыт изучения педагогических и методических источников мы снова можем соотнести с подходом отечественного педагога-просветителя. Известно, что И. Алтынсарин очень большое внимание уделял снабжению школ педагогической и методической литературой. При этом требовал, чтобы книги «[были] внимательно прочитаны с начала до конца самими учителями, чтобы быть в состоянии ясно определять себе цель и содержание каждого руководства, а затем уже применять их к делу» [3, с. 171]. не последовательны в способах обучения, так как «никогда положительно не знакомятся с руководствами, рекомендованными педагогическим миром, не прочитывают ни одного из них до конца, не вникают в общий характер и умственный склад учащихся» [3, с. 171]. Чтобы в нашей работе по интеграции исследовательских заданий в содержание современного образования не появлялись подобные перекосы, мы собрали научно-педагогические материалы о подходах ученых Казахстана, России, стран Запада. Изучение собранных работ показало, что в педагогической науке ведущих развитых западных стран, по данным экспертов [4], развитию исследовательской культуры школьников уделяют внимание в рамках изучения всех учебных дисциплин и на всех уровнях образования. Большое значение для нашей практики педагогического управления исследовательской деятельностью учеников на уроках имеют, например, данные Н. Мерсер (Mercer N.) об исследовательской беседе, которая 183 от двух других видов дидактической беседы (беседа-дебаты, кумулятивная беседа) отличается тем, что в ее ходе: 1) каждый предлагает уместную информацию; 2) идеи каждого расцениваются как полезные, но проходят тщательную оценку; 3) участники задают друг другу вопросы; 4) участники спрашивают и обосновывают то, что сказано; 5) участники группы стремятся достичь согласия, зная, что важен не факт достижения согласия, а стремление к нему [5]. В российской педагогической науке, как показывает исследователь О.Г. Проказова [6], изучены специфика исследовательской и познавательной деятельности в индивидуально-личностном становлении; содержание и формам организации исследовательской деятельности; принципы организации исследовательской деятельности; методическое обеспечение исследовательской деятельности учащихся. Имеются работы, посвященные изучению исследовательской деятельности учащихся в контексте профильного обучения, исследовательской деятельности как основе формирования мировоззренческих убеждений. Предметом интереса российских ученых также являлись учебно-исследовательские проекты, особенности организации и содержания научно-исследовательской деятельности, психология исследовательского поведения и исследовательские способности школьника и др. Среди работ, посвященных принципам и технологии организации

исследовательской деятельности, особое место занимают труды всемирно известных ученых школы П.Я. Гальперина, раскрывших закономерности и механизмы формирования умственных действий, разработавших научно обоснованную систему психолого педагогического обеспечения процесса формирования учебных умений (П. Я. Гальперин [7], З.А. Решетова [8], Н. Ф. Талызина [9]). В Республике Казахстан именно в направлении школы Гальперина рассматривали исследовательскую работу как часть содержания школьной учебной программы известный ученый, д.пед.н., профессор М.Ж. Джадрина [10] и ее ученики (Н.А. Заграничная 11], А.И. Чокушева [12] и др.). Много внимания исследовательской компетентности учителей, как непременному условию развития исследовательской культуры подрастающей молодежи на школьной скамье, уделила в своих работах признанный казахстанский методолог образования д.пед.н., профессор Ш.Т. Таубаева [13]. На развитие практики активного использования исследовательских заданий на школьных уроках оказали большое влияние образовательный проект Reading and Writing for Critical Thinking, и деятельность НИШ. Имеющиеся в отечественной и зарубежной науке работы по проблеме организации учебно-исследовательской деятельности учеников, постановке исследовательских заданий позволяют исследовать в действии конкретные проблемы на нашем учительском рабочем месте. Анализ научных источников показал, что задание в современной культуре понимается как «цель или задача, поставленная перед кем-либо для выполнения», это «предписанный или заранее указанный объем работы» [14, с. 319.]. Учебное задание – это вид 184 поручения учителя учащимся, в котором содержится требование выполнить какие-либо теоретические или практические учебные действия [15, с. 89]. Учебные задания в системе нормативных документов нашей школы классифицируются по разным основаниям: 1) по месту в структуре урока в традиционном аспекте (задания этапа повторения ранее изученного материала, задания этапа изучения нового материала, задания этапа закрепления и формирования навыков практической художественной деятельности); 2) по месту в модели развития критического мышления (задания этапа вызова, задания этапа осмысления, задания этапа рефлексии); 3) по деятельности, которую должен осуществить учащийся. В рамках третьей классификации рассматриваются и исследовательские задания. Что такое исследовательское учебное задание? В современных программах по «Искусству», учебных и методических пособиях как синонимы используются два термина «задания на исследование» и «исследовательские задания». Этой тенденции и мы придерживаемся в своей работе. Важно для нас то, что так обозначаются учебные задания, предписывающие ученику выполнение исследования, совершение исследовательских действий. На основе анализа понятий «задание», «учебное задание», «исследование» для целей нашей работы мы определяем, что исследовательские учебные задания – это поручение учащимися, в котором содержится требование осуществить исследовательские действия. Оно обучает учащихся достигать поставленных целей; добывать новые знания; открывать новые способы действий; развивать способность совершать мыслительные операции (анализ, синтез, сравнение, конкретизация, абстрагирование, обобщение, классификация и др.); самостоятельно выстраивать путь к своей цели. Мы также поддерживаем мнение, что подлинно исследовательскими заданиями можно считать только те, которые создают обстановку, когда ученик сам ставит вопросы и ищет на них ответы, выдвигает гипотезы, доказывает и опровергает их (А.И. Сгибнев [16]). Также мы опираемся на определение исследовательской деятельности, используемое современными дидактами: «деятельность, в которой исследователь описывает предмет исследования при помощи определенных категорий и моделей с целью получения знаний об объекте исследования, которых у него ранее не было» [2]. Мы провели анализ выборки учебных исследовательских заданий раздела программы «Искусство» 8 класса НИШ: «От Микро к Макро: Дизайн продукта» и выявили, что учебные пособия и методические пособия ориентируют учителя на постановку заданий на исследования в соответствии с предписаниями программы «Искусства». Вся совокупность исследовательских заданий в целом направлена на то, чтобы развивать у учащихся 1) знание и понимание природного мира; 2) знание и понимание созданного мира; 3) знание и понимание истории, культуры и традиций; 4) умения исследовать и работать с источниками информации; 5) умения использовать художественные материалы и инструменты; 6) умение выражать 185 творческие идеи; 7) умение создавать дизайн продукта творчества; 8) знание материалов и их свойств [18]. Анализ выборки заданий методических руководств

для учителей «Искусства» показал, что основаниями классификаций и систематизации заданий выступают 1) этапы урока, 2) место в модели ERR (модели урока критического мышления), 3) действия, которые должен осуществить учащийся. Для нашей работы на уроках особенно важно обеспечить разнообразие заданий по третьему основанию: с точки зрения действий, которые предписываются заданием детям: - работа с источниками и информацией, - анализ выражения творческих идей в разных культурах, - разработка дизайна, - обсуждение в группе, в паре или с учителем, - демонстрация и анализ своих работ. Внутри каждой из этих групп задания на исследования, в свою очередь, предписывают ученикам выполнить определенные действия с определенными объектами: художественными материалами, изобразительными и выразительными художественными приемами, картинами, рисунками, текстами, сайтами и т.д. В целом процесс осмысления цели, содержания, способов осуществления и получаемых результатов самообразования через требования педагога просветителя 19 века Ибрая Алтынсарина мне, учителю школьного предмета «Искусства» начала 20-х годов 21-го века, принес неожиданную ясность и практическую пользу, чувство уверенности в выбранном пути работы над непрерывным развитием своего образования. Возникло ощущение критической поддержки не только коллег по школе и системе Назарбаев Интеллектуальной Школы, но и выдающего деятеля казахстанской культуры И. Алтынсарина, отличавшегося, по наблюдениям Н. Ильминского рядом замечательных личностных качеств: умением терпеливо учиться и слушать, застенчивостью и совестливостью [19, с. 313], стеснительностью, энергичностью и душевностью в беседах, любознательностью и горячностью [19, с. 314], сильной восприимчивостью [19, с. 316], рассудительностью и был человеком «правил твердых, честных» [19, с. 321].

Список использованной литературы:

1. Алтынсарин И. Собрание сочинений в 3-х томах: Т.2. – Алма-Ата: Наука, 1975. – 423 с.

2. Алтынсарин И. О состоянии учебной части в Тургайской обл. за 1882 г. // Алтынсарин И. Собрание сочинений в 3-х томах: Т.2. – Алма- Ата: Наука, 1975. – С. 156-169.

3. Алтынсарин И. Наставление заведующему Актюбинским двухклассным училищем по методике преподавания // Алтынсарин И. Собрание сочинений в 3-х томах: Т.2. – Алма- Ата: Наука, 1975. – С. 169-172.

БҮГІНГІ ЖАСТАР ТӘРБИЕСІНДЕГІ АБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ МАҢЫЗЫ

Маннопова Озода Баходиркызы

Түркістан облысы Сауран ауданы “Әл-Фараби атындағы жалпы білім беретін мектеп” коммуналдық мемлекеттік мекемесінің қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі

Резюме

В данной статье говорится о воспитательной стороне творчества Абая, человеческом значении его стихов и слов для современной молодежи

Summary

This article talks about the educational side of Abai's work, the human meaning of his poems and words for modern youth

Абай өлеңі оқығанда жанды тебірентерлік, мән-мағынасы астарлы, тілге жеңіл,жүрекке жететін, тыңдаушыға керемет әсер қалдыра білетін өшпес ізі қалған шығармалар деп айта аламын. Ақынның қай өлеңі болсада адамды ойландырмай қоймайды. Барлық жанрдағы өлеңдері тыңдаушыны өзіне тартып тұрады.

Қазіргі кездегі Абай өлеңінің маңызы қандай? Осы тақырып төңірегінде сөз қозғар болсам,шынында да Абай ақындығы, Абай дүниетанымы, Абайдың өмірбаяны, Абайдың әдеби мұрасының зерттелу тарихы тұрғысында елеулі жаңа ғылыми бағыттар айқындалып отыр. Себебі Қазақ даласын барша жұрт Абай деп танитындығын еш күмәнсіз айта аламын.

Сонымен қатар, ақын өлеңдері жастарға берілер тәрбие-білімнің қайнар көзі.Ақын өз өлеңдерінде жастарға арнап түрлі тақырыпта сыр шерткен. Адамның болашағы,өмірінің жарқын болуы біліммен тығыз байланысты. Өлеңдерінің әрбір тармағы білімсіз адамның өмірі-қара түнек екендігін айқын көрсетеді. Оның өлеңдеріндегі ақыл,білім,имандылық сөздері қазіргі кезде тәрбиелік мәні жоғары болып саналады. Себебі қоғамның бүгінгі мәселелерінің бірі жастарға тәрбие мен білімді қоса беру. «Ақыл» сөзі Абай өлеңдерінде, қара сөздерінде 199 рет кездеседі екен. Ашумен, күшпен ештеңеге де жете алмайсың,барлығы да ақын айтқандай ақылға байланысты болады. Қазіргі бүлдіршіндер ұранына айналған «Ғылым таппай мақтанба» өлеңінің де тәрбиелік мәні зор, тағылымы терең шығарма. Адам бойындағы асыл қасиеттерді бес жаман қасиеттермен салыстыра жазылған.

Бірінші сыныптың баласынан Абай ақын туралы не білесің дегенімде осы өлеңін айтқанында керемет сезімде болдым. Себебі кішкентай бала тұрмақ жастар мен үлкен кісілердің тең жартысы ақын туралы көп нәрсе білмейді. Ең болмағанда туылған жылын айтса бір ғанибет,деседе ол бала кезінде ақын шығармасы мен өмірімен дұрыс таныспағаны деп білемін.

Абай өмірі кезіндегі жастар мен қазіргі кездегі жастар туралы айтар болсам,бұл тұста ұқсастықтан көрі айырмашылық көп болары бәрімізге мәлім. Ең бірінші артықшылық ол әрине білімділік жағынан қазіргі жастар артта қалады. Тәрбиелік болмысыда қазіргі жастарды әлдеқайда төмен екені еш дәлелсіз айтуға болады.Ол кезде үлкендер алдын кесіп өтпек түгілі көшеде көргенде,қонақ болып келгенде де ең алдымен үлкен кісіден бастаған. Ал қазір жасына емес таныстығына қарап сәлемдеседі,тіпті қағып та өтіп кетіп жатады. «Заман емес қоғам өзгерді» деген сөз сол заманның қоғамы мен қазіргі заман қоғамына байланысты айтылған секілді.

Ақынның бізге берер келесі өнегесі «Әуелде бір суық мұз ақыл зерек» өлеңінде: Тоқтаулылық, қалыпты шыдамдылық,

Бұл қайраттан шығады білсең керек.

Ақыл, қайрат, жүректі бірдей ұста

Сонда толық боласың елден ерек, –

деген өлеңінде үш қасиетті бойыңа дарыта білсең ғана басқалардан ерек және өміріңдегі кез келген қиындыққа тайсалмай төтеп беруге болатындығы айтылған. Ақын адам бойынан табылуы тиіс жақсы қасиеттер мен құндылықтарды өз өлеңіне байланыстыра келе,білім мен тәрбиелік құндылықтың қашанда жоғары екендігін дәріптейді. Сонымен қатар «Жасымда ғылым бар деп ескермедім» өлеңі жайлы айта кетсем,ол шығармасында әкесі оны оқып жатқан жерінен ауылына шақыртып алатындықтан,ауылдың істеріне жастайынан араласып,оқуына өз кедергісін келтірді деп ойлаймын. Бұл өлеңнің астары жастарға бар кезінде оқу-білім алып,өзгелермен білгеніңді бөлісу жайында айтылса керек. Ақынның қай өлеңі болсада оқу-білімге,ақылдылыққа жетелейді. Абай атамыз өз өмірінде ткөрген қиындықтарымен және өмірден көрген-білгенімен өзінің шығармалары арқылы жастарға үндеу жасайды,өзі жоқ болсада өлеңдері арқылы жастарға ақыл-кеңесін береді.

Келесі кезекте қара сөздері жайлы айтар болсам:

Қара сөзде айтылған ой Абайдың «Жетінші сөзінде» ұшырасатын «жанның тамағы» деген күрделі философиялық ұғым бар. Оны Абай біздің санамыздан тыс өмір сүретін объективті дүниенің санада сәулеленуі нәтижесінде пайда болатын ғылым, білімнің жинақталған қоры ретінде қарайды. Осы себептен де Абай: «... құмарланып, жиған қазынамызды көбейтсек керек, бұл жанның тамағы еді», – деп қайыра түсінік беріп отыр...

Ақынның бүкіл шығармаларындағы негізгі бір тұтас тақырыпта өзекті идея болған. Абайдың пікірінше, ішкі рухани казынамыздың молығуы тікелей өзіміздің қолымыздағы іс. Осы пікір Абайдың «Он тоғызыншы сөзінде» де қайталанады. Абайдың дүние танымы бойынша сананың, ақылдың пайда болуы күнделікті өмір тәжірибесінің нәтижесінен ғана туындайтын табиғи құбылыс. Соңдықтан да Абай "Он тоғызыншы сөзінде»:

«Адам ата-анадан туғанда есті болмайды: есітіп, көріп, ұстап, татып ескерсе, дүниедегі жақсы, жаманды таниды-дағы, сондайдан білгені, көргені көп болған адам білімді болады. Естілердің айтқан сөздерін ескеріп жүрген кісі өзі де есті болады... Сол естілерден есітіп білген жақсы нәрселерді ескерсе, жаман дегеннен сақтанса, сонда іске жарайды, сонда адам десе болады», – деген екен. Бұл жерде әрине имандылық,адамгершілік сынды жақсы қасиеттер жайында да айтылған.

Жалпы,көне қытай ойшылдары адамның адамдық қасиетін сыртқы көрінісінен іздейді. Ұлы ойшыл Конфуцийдың пікірінше адам үш түрлі болады: Дана адам – асып таспайды, Жақсы адам – күй талғамайды, Батыл адам – қорықпайды, – дейді. Сонымен қатар қытай жұртының ғұламасы, дао іліміңің негізін қалаушы Чжан – Цзы: өзінің арғы тегінен ажырамайтын адамды «Аспан адамы», рухани бастауынан бөлінбеген адамды «Қасиетті адам», шындықтан бөлінбеген адамды «Кемел адамға» жатқызған екен. Тағы да осы шығыс ғұламаларының даналық өсиеттерінде:

1. Ештеңе білмейтін, бірақ, ештеңе білмейтінін түсінбеген адам – ақымақ. Оны айналып өт.
2. Ештеңе білмейтін, бірақ, өзінің білмейтінін түсінген адам – шәкірт. Оған ілім үйрет.
3. Барлығын білетін, бірақ, білгенін іске асырмайтын адам – ұйқыдағы жан. Оны оят.
4. Барлығын білетін, білгенін іске асыратын адам – данышпан. Оны ұстаз тұт , -деген кемел ойлар айтылады.

Абай адамдықтың биік деңгейін иманмен өлшеген. Өзінің қара сөздерінде «Толық мұсылман болмай – толық адам болмайды» деп, кесіп айтқан. Абайдағы толық адам туралы ойдың о бастағы төркіні «Ғылым таппай мақтанба» (1986ж.) өлеңінен бастау алып, ақынның «Адам болам десеңіз» деген тезисі негізінде ары қарай желілеп таратылып, жыл өткен сайын күрделене түсуде. Толық адамның тұла бойын толтырар ізгі қасиеттер «Ғылым таппай мақтанба» өлеңінде айқын көрсетілген.

Бес нәрседен қашық бол,
Бес нәрсеге асық бол,
Адам болам десеңіз.
Тілеуің, өмірің алдында,
Оған қайғы жесеңіз.
Өсек, өтірік, мақтаншақ,
Еріншек, бекер малшашпақ –
Бес дұшпаның білсеңіз.
Талап, еңбек, терең ой,
Қанағат, рақым, ойлап қой –
Бес асыл іс, көнсеңіз.

Осы өлеңді білмейтін қазақ жоқ шығар. Абайды кім оқымады, Абай туралы кім жазбады десеңізші! Пікірлер күнде өзгереді, ал Абай сол қалпы. Өлеңге келер болсақ, өте түсінікті өлең. Жаман мен жақсының ара жігін бөліп , талдап жазған. Мүмкін дәл солай қабылдау керек шығар ? Бірақ мен өзімше бір талдау жасадым. Өлеңде бір реттілік заңы байқалады. Мысалы: Өсек, өтірік, мақтаншақ, Еріншек, бекер мал шашпақ... Бәрі осы өсектен басталады. Әңгіме болсын деп өсек айтамыз. Ал өтірік қосылмаса өсектің дәмі келмейді. Өсек пен өтірікті қатар айтқан адам мақтанудан да құр қалмайды. Осы үшеуі негізі еріншек, жалқау адамның әрекеті. Тірлігі бар адамның өсек айтуға да уақыты болмасы сөзсіз! «Жұмысы жоқтық, тамағы тоқтық, аздырар адам баласын». Тағы да Абай!!! Жұмыссыз, жалқау адам «бекер мал шашпағанда» қайтеді. Талап, еңбек, терең ой, Қанағат, рахым ойлап қой... Таудай талапсыз армандарға жету екіталай. Талап бар, енді мақсатқа жету үшін еңбек, жай еңбек емес, терең оймен ұштасқан еңбек керек. Осы үшеуі болған жерде нәтиже де болуы сөзсіз. Сол нәтижеге қанағат етіп, адамдарға қол созып, рақым ойлап қоюды да ұмытпау керек. Әрине, бұл тек менің өз ойым ғана...! Адам болу туралы ой танымын «Ғылым таппай мақтанба» өлеңінде көп нәрсенің төркінінен хабар беруі себепті М. Әуезов бұл өлеңді «Абайдың, әсіресе, көп ой қорытпай айтқан мағыналы да программдық бір өлеңі», – деп ерекше мән бере бағалауында үлкен сыр жатыр. Осылайша Абай жас өркеннің бағдар түзер айқындамасы ретінде талап, еңбек, терең ой, қанағат, рахымды атайды. Абай атаған бес қасиет негізінен толықтықты танытатын үш қасиетті құрайды: талап пен еңбек – қайратты танытса, терең ойыңыз – ақыл, ал қанағат пен рахым – жүректен туатын қасиеттер. Адам бойындағы осы үш қасиетті ерекше танып білуге тұратын таным екенін ақын «Малға достың мұңы жоқ малдан басқа» өлеңінде: Үш-ақ нәрсе - адамның қасиеті: Ыстық қайрат, нұрлы ақыл, жылы жүрек, – деп нақтылай түседі. «Ыстық қайрат» – бұл үнемі ізденіс үстінде болу, тек қана алға ұмтылу, жасампаз болу. «Нұрлы ақыл» – елге сәуле түсіріп, ізгілікті іс істеу, алла берген ақылды тек жақсылыққа жұмсау. Ал, «жылы жүрек» - иманды, иман жүзді болу, адамдарға құрметпен қарау, олардың мұң-мұқтажын, көңіл-күйін ұға білу. Міне, осы үш қасиет ізгілікті мақсатта пайдаланылған жағдайда ғана толымды

адам деген мәртебеге ие болуға болады. Ақыл, қайрат, жүректі бірдей ұста, Сонда толық боласың елден бөлек, - дейді.

Олай болса, Абай үшін дүниенің басты құндылығы – адам, жәй ғана адам емес, рухани тұрғыда кемелденген толымды адам. Абайдың арманындағы толық адамның іргетасы дінмен ұштасып, дінмен дамиды және дінмен жетіледі. Адамзат өркениетіндегі барлық игі қасиеттер: дін, иман, ғылым, білім, тәрбие, әдеп, өнер, құқық, іскерлік, тапқырлық, қайраткерлік, азаматтық, жомарттық, әділеттік, т.б. бойында жетілдіре білген, дамытқан адам – Абай ұсынған «толық адам» концепциясы.

Қорыта айтқанда, ақын өлеңдері қашанда өзінің өзектілігі мен құндылығын және қазір де, кейін де өзінің маңызын жоғалтпайды.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Абай Шығармаларының екі томдық толық жинағы. Өлеңдер мен аудармалар, поэмалар, қара сөздер. – Алматы: «Жазушы», 1995.

2. Тәжібаев Т. Абайдың философиялық, психологиялық, педагогикалық көзқарастары. -Алматы, 1957.

АБАЙ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН ОҚЫТУДЫҢ ЖАҢАШЫЛ ӘДІСТЕМЕСІ

Жайкова Даметкен Сейтжановна

Түркістан облысы Сауран ауданы "М. Қазыбеков атындағы жалпы білім беретін мектеп" коммуналдық мемлекеттік мекемесінің қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі

Резюме

В данной статье рассматриваются инновационный метод обучения творчеству Абая подрастающему покалению

Summary

This article discusses an innovative method of teaching Abai's creativity to the younger generation

Егеменді ел мүддесі тұрғысына сай жаңа адамды қалыптастыруға жалпы бастау болар тәрбиенің көзі Абайдан табылады. Абай мұрасын оқытуда өркениетке бет бұрған қазақ тілі және әдебиеті пәні оқытушылары осы заман талабымен жаңаша пайымдап, қайта ой сарасынан өткізуді талап етеді. Абайдың адам тұлғасын қалыптастыруға негіз боларлық ғибрат сөздері ұрпақ тәрбиесіне ат салысам дегендердің тілегімен тікелей қабысып жатыр. Бүгінгі ұрпақ тәрбиесіне жауаптылардың көпіртіп айтар уағыздан арылған тұста олқылықтың орнын толтырар асыл сөз бен ақыл сөз де Абайда екені анық. Абайдың тұлға қалыптастыруға қатысты айтқан сөздері – бүгінгіге де, болашаққа да бағдарлама. Олай болса, Абай ғибратын ұрпақ бойына сіңіру, оның шығармаларындағы мазмұнды оқушы өміріне азық етерлік деңгейге көтеру – өзекті мәселе. Адамның әлеуметтік белсенділігі, оның қоғамдық қатынасы күрделеніп, оның қоғамдағы әлеуметтік мәні де өзгеруде. Мұның бәрі ұрпақ тәрбиесінің мазмұны және әдісі жағынан да өзгеруін қалайды. Абай шығармаларын орта буын оқушыларына оқыту арқылы жаңа қоғамның жаңа адамына керекті қасиет қалыптастыру жолын, оны мектептегі сабақ жүйесінде іске асыру әдістемесі көрсетеді.

Ал оқу - тәрбие процесінде Абай шығармаларын нәтижелі өтудің бір кепілі – мұғалімнің әдебиеттану, педагогика, психология ғылымдарын терең меңгеріп, әр сабақта ұтымды әдіс – тәсілдерді аталған негіздермен бірлікте қатар өре білуі. Оқушыларды Абай шығармаларына қызықтыру жолдарын іздеу, оларға керекті практикалық жұмыстар жүргізу, тиімді әдіс – тәсілдерді пайдалана отырып, жүргізген оң нәтижелерді ұстаздар қауымына ұсыну уақыт күттірмейтін іс-шараның бірі болып есептеледі. Абай шығармалары орта мектепте екі жүйеде оқып үйренілетінін айтпай кетуге болмайды. Ең алдымен әдебиеттік оқу сабақтарында яғни 5-8 сыныптардағы Абайдың әр алуан тақырыптардағы өлеңдері, ақын өмірінен берілетін мәлімет. Екіншісі – жоғарғы кластардағы әдебиет тарихы курсы бойынша үйренілетін Абайдың шығармашылығын монографиялық түрде оқыту. Әдебиет сабақтарының бұл екі жүйесі өзара тығыз байланысты дей тұрсақ та, олардың оқытылуы мен мақсаты тұрғысынан елеулі айырмашылықтары бар. Сондықтан да, бұл екі жүйенің әдістемелік жағы екі басқа, яғни екеуі екі мақсатқа қаратылған.

Абайдың жыл мезгіліне арналған өлеңдерінде жыл мезгілдеріне тән белгілерді суреттеп, табиғат көрінісін елестете отырып, әлеуметтік жағдайды көрсету, соны айқындау ниеті басым жатыр. Автордың қай сөзінің қатыңқы да, шытынап шығуы, қаһарлы қысқа, не суық күзге ызаланудан гөрі

жыртық-тесік, кем-кетік, жұпыны өмірге, ондағы бейқамдыққа, қырсыздыққа ызалануы көбірек көрініп тұрады. Оған қоса ақынның ызалануында сол жыртық-тесік, жамау-жасқаумен жүргендер мен бүрсеңдеген балаларға жаны ашу, аяу белгісі де байқалады. Күз туралы көңілсіздеу ой мен ақын суреттеуіндегі көрініс көз алдыңа екінші бір сиықсыз көріністі алып келеді. Ол – жыртық киім, жамау-жасқаумен жүрген ауыл әйелдері, бәрінің қабағы жабырқаңқы, бүрсеңдеген бала, от жақпаған, суықтан құты қашқан үй.Бұл көрініс біріншіден, автордың оларға деген аянышы мен жан ашуын туғызып, екіншіден, одан туған көңіл-күйдің кейіске айналғаны байқалады. Берілген эмпатиялық әңгіме-сұхбат арқылы ақынның осы көңіл-күйін оқушыға сезіндіру мақсаты көзделуі керек. Олай болса, орта буын сыныптарда Абай шығармаларын оқытуда басшылыққа алар бірден-бір тиімді әдіс-тәсіл сабақты эмпатиялық диалогқа негіздей құру. Өмірде жай суретші аңғара қоймайтын сәл нәрселерді Абай аңғарып көре білген. Сондықтан оның өлеңдері – шындық бейнесі болып шығады. Абай «Күз» өлеңінде жыл мезгілінің бір кезеңі – табиғат көрінісін суреттеуде қазақ халқының бұрынғы өміріне тән адамдардың іс-әрекеті мен күнделікті тұрмысында бар болмысты екі-үш сөз тіркестерімен нақ шындықтың бетін ашып көрсетеді. Мәселен, «иін илеу», «кемік сүйек, сорпа-су тимеген соң», «енесіне иіртіп шуда жібін» сияқты сөз тіркестері жай ғана сыртқы көріністі сөз еткенімен, әр қайсысында көп мағына жатыр. Өз заманының суретшісі, ақын Абай сол кездегі халық тағдырына, олардың ауыр халіне қабырғасы қайысады. Елдің жүдеу тұрмысы, әлеуметтік жағдайы ақын шығармаларында ерекше көңіл-күйімен суреттеледі.

Абай жыл мезгілдерін суреттеген өлеңдерінде объектив жағдай мен субъектив жағдайды тұтастыра айтып, ондағы құбылысты, әлеуметтік жәйт пен дүниенің, табиғат болмысының көрінісін қосып, біріктіре суреттейді. Сол арқылы өз жан дүниесінің тебіренісі мен толғанысын көрсетеді. Осындай ақын толғанысын сезіндіруде оқушы мен мұғалімнің қатар әрекет етуі – эмпатикалық диалог құруы шығарма құндылығын асыра түседі. Эмпатикалық диалог жүргізуде «Өлеңді оқып шыққанда қандай көңіл-күй пайда болды?» немесе «Абай заманға неліктен ренжиді? Ренжуі неден туып тұр?» – деген сияқты сұрақтар арқылы Абай өлеңдеріндегі шытыңқы қабақ, ақын жанына жайсыз тиіп тұрған жағымсыздықты бірден ақ көрсетіп, байқатуға болады. Олай болса, оны сыдыртып оқып шығып, оқулықтағы адам жанын жанап өтпейтін құрғақ сұрақтармен, көңілге қонымсыз тапсырмалармен («Күз болғанда» тақырыбына шығарма жазып келіңдер, Өлеңді жаттап алыңдар т. с. с) шектелу не жүрекке, не миға ықпал етпесі анық. Не нәрсенің қабылдауында болсын, сезім органдарына тікелей әсер еткенде ғана іске асатындығын қайталап айтқымыз келеді.

Бүгінде әрбір жеке ғылым саласының екінші бір ғылыммен байланыстылығы артып отырған тұста мектепте жүргізілетін әрбір оқу пәнінің мазмұны мен құрылысындағы кірігіп кеткен (интеграциялық) байланыстардың маңызы өте зор. Ол дәл бүгін ерекше мәнге ие болып отыр. Пәнаралық байланыстың іске асырылуында белгілі бір мақсат көзделетіні анық. Мысалы гуманитарлық циклге жататын пәндерден білім беруде оқушыларға идеялық-адамгершілік және эстетикалық тәрбие беру бағыты көзделеді; олардың барлығының ортақ обьектісі – адам, оның іс-әрекеті мен қоғамдағы қызметі; яғни оқушылар өздері оқитын гуманитарлық пәндердің мазмұны арқылы адамдардың іс-әрекеті, қызметі мен мінез-құлқы, дүниетанымы, тілі, дінімен танысады. Мәселен, Абайдың «Күз», «Қыс» сияқты өлеңдерін оқығанда, бастауыш сыныптардағыдай жыл мезгілдерінің әр түрлі белгілерін, табиғат көріністерін айту үстірт түсінік тудырмаса керек. Абайдың өзі табиғат көрінісі және жер бетіндегі тіршілік атаулының (адам, өсімдік, оның әлеуметтік халі т. б) бәрін де тұтастық қалпында сипаттап тұр. Ол тұтастықты даралап ыдыратқанда әрбір жеке ғылым саласының үлесінен (өсімдіктану, жаратылыстану, тәнтану, әлеуметтану, саясаттану, география, тарих, сурет т. б.) екені байқалады. Абай шығармаларының табиғаты кешегіні айта отырып, бүгінгі күннің барысына жөн сілтейді. Кешегі айтылған Абай сөзі бүгін өз құнын жоғалтпақ түгіл, ол құндылық пен оған деген мұқтаждықты еселеп арттырғандай болады. Сондықтан да бұл жердегі интеграциялық байланыс мұғалімнің білімдік-әдістемелік дайындығын қалайды. Абай өлеңдерінің терең мазмұнына бойлау үшін сабақты интеграциялық байланыста жүргізу бірден-бір тиімді әдіс болып табылады.

Қазақ әдебиетінің бәйтерегі Абайдың шығармашылығы бала бақшада тәлім алып жатқан бүлдіршіндерден бастап, жоғарғы оқу орындарында білім алып жатқан студенттердің де таным мен тәрбие алатын, эстетикалық талғамын өсіріп, көркемдікке жақындататын, әдебиетті түсінуге жол

көрсететін жарқын жұлдыз болып табылады. Ақынның шығармаларының мәні мен маңызы, көркемдік әлемімізді байытатын жемісі жыл өткен сайын айқындала түсуде. Мұны біз күнделікті тұрмысымыздан, Абайға, оның асыл мұрасына болған халықтың ықыласынан көріп те, танып та келеміз.

Мен бұл жұмысымда ұлы ақынның шығармаларын оқытудың мәні мен маңызына және оқыту барысында қолданылатын әдістемелік мәселелерге тоқталып өттім. Әдістеме, яғни бұрынғыша айтқанда оқыту методикасы ғайыптан пайда болмайды, ол озат мұғалімдердің іс-тәжірибелеріне сүйене отырып, педагогика ғылымының жетістіктерін басшылыққа ала отырып қалыптасады және өркендейді. Абай шығармаларын оқытуда кешегі кеңестік дәуірде қолданылған методикалық әдіс-тәсілдердің бірқатары қазір тиімсіз болып отыр. Ақын лирикасы кеңестік идеологияны басшылыққа ала отырып үйретілді, оларды танытуда бір ғана мәселе, таптық тұрғыдан түсіндіру, жастардың белсенділігінен гөрі дайын материалдың мазмұны мен идеясын мұғалімнің нұсқауы бойынша қабылдату – қазіргі білімге беріліп отырған талаптарға жауап бере алмайды. Қазіргі талап – оқушы тек үйренуші ғана емес-талдаушы, аналитикалық пікірлеуші, бағалаушы және оқыған, түсінгенін тұрмыста жүзеге асырушы да болуы шарт. Олай болса, қазіргі методикада оқушыны ізденуге, ситуацияларды өзі тудырып, оны дұрыс шешуге, әрбір тақырыпқа сын көзбен қарап, өзінше баға беруге баулу, дағдыландыру қажеттігі айқын байқалуда.

Қорыта айтқанда, ұлы Абайдың шығармаларын оқушыларға үйрету барысында ең қажетті әдістемелерді пайдаланып, оларды әрбір сабақта жаңалап, жетілдіріп отыру, әрбір тақырыпты өтуде шығармашылықпен қатынас жасау бүгінгі күннің ең басты мәселесі болып табылады. Себебі жастарымыздың дүниетанымына, дүниеге көзқарасын қалыптастыруда, олардың заман дәрежесіндегі азамат болып өсуінде, биік интеллектуалдық жетілуінде, олардың бойындағы эстетикалық талғамының ұштала түсуінде ұлы Абайдың шығармалары бірден бір рухани азық болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Бітібаева Қ. О. Әдебиетті оқытудың инновациялық технологиясы. Өскемен 2002.
2. Бітібаева Қ. О. Абай шығармаларын мектепте оқыту. Өскемен, 2005.
3. Бейсенбаева А. Пәнаралық байланыс негізінде оқу процесін ұйымдастыру. Алматы. 1995.

ӘДЕБИ ТІЛ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Ибрагимова Дана Кудяровна
Түркістан облысы Сауран ауданы "М.Мәметова атындағы жалпы білім беретін мектеп" коммуналдық мемлекеттік мекемесінің қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі

Резюме

В данной статье рассматриваются проблемы художественного языка и современного казахского языка

Summary

This article discusses the problems of the artistic language and the modern Kazakh language

Тіл – ұлт тағдыры. Бұл құндылықтың халық үшін орналасқан орны қаншалақты жоғары болса, соншалықты ел мәребесі көтерілмек. Әлемдік аренада болсын, өз шаңырағында болсын, тілге деген құрмет ел деңгейін көрсетеді. Өз тілімізде сөйлеп, «мен қазақпын» - деп айта білу, әлемге мақтанышпен жар салу – үлкен бақыт. Сол бақытты қадірлеу – біздің борышымыз. Сексен жылға жуық осы ұлтымыз бодандықта жүріп, басқа тілде шүлдірлеп, бөтен тілде ойлануға дағдыланды. «Балаға қай тілде тәрбие берсең, түбі сол ұлтқа қызмет етеді» - деген Мұстафа Шоқайдың сөзі бар екен. Осы сөздің дәлелі шығар, басқа тілде сөйлеп, басқа мемлекеттің идеологиясын пір тұтқан кездер де орын алды. Сол заманда-ақ, ұлт тағдырын ойлаған ұлтжанды тұлғалар осы мәселелерді қолға алды. Алаш

қайраткерлері тілдің тұғырын нығайту мақсатында қазақ тілінде газет-журналдар шығарды. Ахмет Байтұрсынұлы тілден туындаған сауалдарға жауап тапты. «Қазақ» газетінің есімі де үлкен мән берді, ұлттың кім екенін ұмыттырмас үшін қазақтықты ұрандады. Міржақып Дулатұлы «Оян қазақ» - атты кітап жазыпты. Жүсіпбек Аймауытов психология саласы туралы еңбектер жазып, ең алғашқы психологиялық роман – «Ақбілекті» шығарды. Мағжан Жұмабаев «Педагогика» - атты еңбекті жазды. Осы еңбектердің бәрі қазақ тілінде шығарылды. Әрбір қазақ білім алып, өз тілінде тәрбиеленді. Осы ерліктің ең алғашқы қадамын тұлғаларымыз баспағанда, шымылдырық ашылмай қалар да еді. 1910 жылдан бастап Ахмет Байтұрсынұлы қазақ әліппесі мен қазақ тілі оқулықтарын жаза бастады. Басқа да түркі тілдер қолданатын араб таңбаларын енгізді. Қазақ дыбысы жоқ таңбаларды әліппеден шығарып жібереді. Одан басқа «Тіл-құрал», «Оқу құралы», «Әдебиет танытқыш», т.б. еңбектерін жариялап, оқу-ағарту ісіне көп күшін жұмсаған екен. Осы тұлғалар басқа ұлттың әдебиеттегі еңбектері қазақ тіліне аударып, халыққа түсінікті ойды жеткізді. [1]

Тілін ұмытпаған халық тарихын да ұлықтап, келер ұрпаққа қилы заманның төңірегінде жүріп-ақ дәріптеген екен. Қаншама жылдардан кейін қазақ ұлты өз егемендігін алады. Әрине, мақтан тұтарлық жетістіктеріміз аз емес. Алайда болашаққа қарай білу біздің міндетіміз болып саналады. Енді қараңыз, тәуелсіз ел атанғанымызға отыз жылдан асты, ал ұлттық құндылықтардың қазіргі дәрежесі қай орында? Бабамыз аялап қорғаған тіліміз біз үшін қандай мәртебеде? Мәселелері бар, шешіліп жатқан жолы өте көп. Бірақ өкініштісі, әлі күнге дейін сөз қуалап жүрміз. Әлі күнге дейін әдеби тіл мен қазіргі қазақ тілінде кездесетін мәселердің жауабын тауып, нүктесін қоя алмай келеміз. Мәселелерді шешуден бұрын ең алдымен қоғамға назар аударайық. Қоғам өз тілін құрметтей алады ма? Әрине, қоғамның көп мөлшері ана тілінде сөйлейді және бұл жақсы жетістік. Ұлттың тілі ұмытылмады. Алайда әлеуметтік желілерде болсын, құжаттарда, я болмаса сабақтағы тапсырмаларда орфографиялық қателіктер өте көп орын алады. Бұл халықтың басым көпшілігінің орфографияға мән бермейтіндігінде. Қазақша сөздердің кейбірінің қалай жазылатынын да білмейтін тұлғалар бар екен. Онымен қоса жастар арасында жаргон сөздер пайда болған, әрі бұл сөздер уақы өткен сайын жаңарып отырады. Екі сөздің бірінде орысша сөз қосатын қазақ енді жаргонға көшіпті. Тіпті орысша сөйлей алмай, тілің бұрмаланып жатса оған күлетін қоғам табылады. Тіпті кейбір сатиралық қойылымдарда орысша сөйлеп қиналғанын көрсетіп, көрермендерді күлдіртетін де бар екен. Демек бұл дегеніміз, қазақ тілінің орыс тіліне қарағанда сый-сыяпатының аздығы. Мұндай деңгейге қалай жеттік және мұндай мәселеден қалай құтыламыз? Көптеген шешімдері бар:

1. Тәрбие. Әр қазақстандық ел болашағы үшін, мүддесі үшін өзіне есеп беріп, өзіне ант беріп, тек қазақ тілінде сөйлеуге дағдыланса, сол дағдысын өзінің қоғамына насихаттаса, қазақ тіліне деген құрмет арта түсер еді;
2. Контент мәселесі. Қазақ тілінде контенттер көбейсе, яғни әлеуметтік желіде болсын, медиа болсын, қазақ тілінде тұсауын кессе? Жаңа дүние ойлап тауып, халықты қазақ тіліндегі жобамен қызықтырса, соған көңіл бөлінсе қазақ халқы басқа тілдерге қызықпас еді;
3. Таптаурын. Қоғам өзегінде тәкаппарлыққа леп беріп тұрған таптаурындарды алып тастап, қазақ тілінде сөйлеуді мақтаныш етсек? Әрбір қазақ өз ұлтының ұлылығын танитын еді.
4. Ғылым. Әрбір қазақ ғылым-білімге қызығып, әр саланың сферасын танып, ілім алса? Ұлтына адал қызмет қылса, қазақ тілінің мәртебесі жоғарылар еді.
5. Тарих. Әр қазақ тарихи еңбектермен танысса, не үшін қазақ тілін көркейтіп, елге қызмет етуге борышты екенін түсінер еді. Кез келген жерде қазақтың тарихы мен тұлғаларының есімдерін танып, оларға құрмет көрсетсек, бізді басқалары да құрметтейді. [2] Міне, осы ұсыныстарға мән беріп қарауымыз қажет. Алайда тіл мәселесі осымен біткен жоқ. Енді ғылыми көзқараста талқылап қарайық. Қазақстан лингвистика салаларындағы зерттеу барысында көптеген мәселелер алға шығып отыр. Оның бірден бір мәселесі – тұжырымның көп болуы. Біздің тілдегі қателіктер мен дұрыс жазудағы проблемаларда нақты жауап жоқ, тек болжам арқылы ғана қысқа қайыру. Бір ғалым дұрыс-бұрысын анықтаса, оны жоққа шығаратын екінші бір ғалым пайда болады. Бұл тек тіл емес, тарих саласында да орын алатын жайт. Бұның пайда болу себебі – зерттеу барысындағы көптеген теріс стратегиялардың қолданылуы. Ал теріс стратегиялар Лингвистика саласындағы орталық ұғым мәселелерінің шешілмей қалуына байланысты пайда болады. Осы себепті әдеби іл мен қазақ тілінің мәселелері толықтай

шешілген жоқ. Әртүрлі зертеуші тіл ұғымын әртүрлі түсінеді. Сондықтан өз тұжырымын алға шығарады. Басты проблема осында, біз мәселені ортақ шеше алмаймыз, себебі ортақ мәселені таба алмаудамыз. Тағы бір мәселе – әдеби тіл мен қазіргі қазақ тілінің болашағы. Яғни, қазақ тіліндегі кейбір ережелер өзгертілуі мүмкін бе, себебі уақыт өте келе зерттеушілер жаңа заңдылықтар табуда. Қазіргі біздің қолданып жүрген кейбір сөздеріміз қолданылмауы керек болып өзгеруі ықтимал. Мысалға, «туылған» сөзі ырықсыз етістің жасалуы жолына байланысты мағынасын құртып алған, сол себепті «туған» деген сөзді ғана қолдану қажет, я болмаса «таң қалу» деген сөз жоқ, «таңғалу» ғана бар деген секілді. Алайда халық арасында осы сөздер әлі күнге дейін қолданыста. Сондықтан ауыз екі тілде бұл сөздердің жойылуы мүмкін емес. Мәселе осында, әлі күнге дейін қай сөздің бар, қай сөздің жоқтығын түсіне алмай келеміз. Осы секілді қазақ тіліне жаңа сөздіктер енгізілуі мүмкін. Яғни, арабизм сөздер секілді, орыс тілінен енген сөздер секілді, жаңа кірме сөздер сөздігімізді жаңартуы мүмкін. Алайда ол сөздер енгенімен, халық жақсы қабылдап, оны үнемі қолдануы өте қиын мәселе. Қоғам наразылығын тудыруы мүмкін. [3]

Біздің басты мақсатымыз не? Біздің мақсатымыз – қазақ халқын бүкіл әлемге текті ұлт ретінде танып, құндылықтарымызды болашаққа аманат ету. Ал тіл – құндылықтың ішіндегі ең маңыздысы, әрі тірегі. Сондықтан тілін құрметтеген ұлт өзін құрметтеген болып есептеледі. Осы орайда барлық сала бойынша алға шығып, өз тілімізді әлемдік аренадан көргіміз келсе, бүгіннен бастап әр қазаққа қазақша тәрбие беруге міндеттіміз.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. «Қазақ тілінің өзекті мәселелері» (1998) Әбдуәли Қайдар
2. «Тіл тағылымы» (1922) Ахмет Байтұрсынұлы
3. «Тіл білімі терминдерінің сөздігі» Ғ.Қалиев

«КІТАБИ ТІЛ» ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ӘДЕБИ ТІЛІНІҢ ТАРИХЫ

Дуйсенбиев Махсат Кенжегулович
Түркістан қаласы Кентау қаласы №3 "БІЛІМ-ИННОВАЦИЯ" ер балалар лицей-интернаты" коммуналдық мемлекеттік мекемесінің қазақ тілі мен қазақ әдебиеті пәні мұғалімі

Резюме

В данной статье рассматриваются «книжный язык» и история формирования казахского литературного языка

Summary

This article discusses the "book language" and the history of the formation of the Kazakh literary language

Қазақ әдеби тілі тарихының бастау көзі мен тарихи дәуірлерге бөліну мәселесі сөз болғанда, «кітаби тіл» ұғымына тоқталмай өту мүмкін емес. Себебі, қазақтың жазба әдеби тілінің қалыптасуында «кітаби тіл» деп аталатын тілдік категория үлкен орын алады, ол қазақтың ғасырлар бойы қазақ халқының руханиятына қызмет етіп келген ауызша әдеби тіл мен XIX ғасырдың II жартысында қалыптаса бастаған ұлттық жазба әдеби тілдің арасындағы алтын көпір болды. Дегенмен «кітаби тіл» терминінің қалыптасу тарихы, кітаби тілдің қазақ әдеби тілін қалыптастырудағы орны, тілдік ерекшеліктері, өзімен тең дәрежеде қолданылатын өзге де тілдік категорияларға берілген ұғым-атаулардан (шағатай тілі, көне татар тілі, көне қазақ тілі, орта азиялық түркі әдеби тілі) айырмашылығы туралы түрлі көзқарастар бар.

Қазақ әдеби тілі XIX ғасырдың II жартысында жаңа сатыға көтеріліп, «қазақтың ұлттық жазба әдеби тілі» дәрежесіне жетті. Бірақ академик Р.Сыздық айтқандай, қазақтың ұлттық жазба әдеби тілі тұтқиылдан пайда болған жоқ, оның алдында қазақтың жақсы дамыған сан ғасырлық ауызша әдеби тілі болды, сонымен қатар орта азиялық түркі әдеби тілі дәстүріне негізделген жазба әдеби тілі де болды [1, 17]. Қазақ әдеби тілін зерттеген ғалымдар Г.Мусабаев, І.Кеңесбаев, Т.Қордабаев, түркітанушы С.Малов орта ғасырлардағы Орта Азия түркілері қолданған жазба тілді қазақ халқының құрамына кірген ру-тайпалар да қолданғандығын, кейіннен ол бірнеше түркі ұлыстарына ортақ, араб-

парсы элементтері молынан ұшырасатын «шағатай тілі» деп аталатын жазба әдеби тілге ұласқанын, кейіннен қазақ баспасөзі мен публицистикасы, қазақтың «кітаби ақындары» осы тілді қазақтың көркем тілімен араластырып пайдаланды деген пікірлерін білдірді [2; 3;4; 5]. Сөйтіп, XIX ғасырдың II жартысындағы қазақ қоғамына қызмет ете бастаған жазба тіл шағатай тілінен бөлек «кітаби тіл» деп аталып, осы тілде жырлап, шығармалары баспа бетін көрген ақындар «кітаби ақындар» аталды.

«Кітаби тіл» терминін алғаш рет қолданған академик В.В. Радлов өзінің «Наречия тюркских племен живущих в Южной Сибири и Джунгарской степи» атты еңбегінде қазақ халқының әдебиет туындыларын «халықтық сөздер» және «кітаби өлеңдер» деп екіге бөлді [6, 19]. Оның «кітаби өлеңдерді қазақтар жатқа айтпайды, кітаптан оқиды... Олардың сөз саптауында исламдық әдебиеттің немесе кітаби тілдің әсері анық байқалады...» айтқан пікірінде «кітаби тіл» дегені ортағасырлық түркі жазба тілі, ал «кітаби өлеңдер» деп отырғаны – сол тұста қазақ жеріне кең тарай бастаған шығыс әдебиетіндегі мазмұнына құрылған «қиссалар» деп аталған өлең кітаптар мен сол шығыс әдебиетінің аудармалары деп түсінілуі керек [7, 38].

Профессор Б.Әбілқасымов «кітаби тіл» термині В.В.Радловтың аталған кітабында орта азиялық түркі әдеби тілі термиінінің баламасы ретінде, кейде орыстың «книжный язык» ұғымында қолданылған еді, кейіннен түркітанушы зерттеушілер Қазақ төңкерісіне дейін баспадан шыққан кітаптардың тілін, патша үкіметі кезеңіндегі жарлық т.б. ресми қағаздар тілін де «кітаби тіл» атауымен атай бастады дейді. Дегенмен, «кітаби тіл» терминін қолдануды, жалпы қазақтың ескі жазба әдеби тіліне атау беруде бірізділік жоқ.

Профессор Н.Т. Сауранбаев [8] XIX ғасырдың екінші жартысынан XX ғасырдың басына дейінгі қазақ жазба әдеби тілін «Орта Азия түріктердің тілі», яғни «шағатай тілі» деп аталатын тілмен аралас» дейді, ғалымның пайымдауынша, қазақтың сауатты ақындары шығармаларын осы тілде шығарған, бірақ қазақтың көркем әдеби тілін көбірек ендірген. Профессор Б. Кенжебаев «XX ғасыр басындағы қазақ әдебиеті» атты еңбегінде сол дәуірде баспадан шыққан қазақ тілі кітаптарында араб, парсы, шағатай, татар, башқұрт, өзбек тілдерінің кірме сөздерімен аралас жазылғандықтан қарапайым қазақ халқы түсінбегендігін жазады. Яғни, ғалымның түсіндіруінше, бұл кітаптардың аты қазақша болғанымен, негізінен «түрки» тіліне негізделген еді дейді. [9, 9].

Кітаби тілдің қазақ әдеби тілі тарихындағы орны деген мәселеде XIX ғасырдың II жартысында қазақ әдебиетіне жеке жанр болып қалыптасқан «қиссалардың тілі» туралы мәселе тікелей қатысты. Өйткені шығыстық үлгіде шығарылып, ауызша, кейде басылып таратылған қиссалардың тілі аталған жазба кітаби тілдің қалыптасуына себеп болды. Қиссалар тілі дегенде міндетті түрде кітаби тіл термині қолданылады. Қиссалар немесе кітаби тіл туралы көзқарастар әртүрлі. Біршама ғалымдар қиссалардың тілі араб, парсы, шағатай, татар, башқұрт тілдерімен араласқан, қарапайым халыққа түсініксіз, қоспа тіл ретінде қараса (М. Балақаев, М. Томанов, Е. Жанпейісов), келесі ғалымдар тобының көзқарасы мүлде басқаша. Мәселен, ғалымдардың бұл пікіріне профессор Ғ. Мұсабаевтың «Қазіргі қазақ тілі» атты кітабында білдірген пікірі қайшы келеді. Оның айтуынша «...Орта Азия түркі халықтарында «шағатай» әдеби тілі деп аталатын кітаби тіл қолданылды. Бұл тіл қазақтың халық тілінен өзгеше болды. Соның өзінде халық тілінің негізі сақталады. «Кітаби тіл» қазақ халқы жақсы түсінетін, бұқараға кең тараған тіл болды... өйткені кітаби тілдің негізі көне түркі тілі – қазақ халқына жат тіл емес» [10, 14].

Академик Р. Сыздықова: «Қиссалардың «шағатайшылап» берілуіне бірнеше фактор әсер етті. Біріншісі – жаңа жазба дүниенің авторлары өз туындыларын бұрынғы оқылып келе жатқандардан (шағатайша әдеби үлгілерден) тіл жағынан алшақтамағаны, екіншіден, қиссалардың тақырыбы мен сюжеті шығыс әдебиетінен «түркі» тіліндегі ескерткіштерден алынды». Шағатай тілінде өте сауатты, көзі ашық, мұсылманша жақсы хат таныған қисса авторларының тіліне сол «түркінің» сөз саптауы мен тіл машығы оңай оралып тұруы да себеп болды. Үшіншіден, Ә. Құрышжановтың айтуына қарағанда, «кітаби тіл» діни уағыздамалардың жаны болды, діни қисса өлеңдерді халық санасына жеткізуді «кітаби тіл» өз мойнына алды» [1, 223], – деп жазады. Профессор Б. Әбілқасымов қазақ әдебиетіндегі «кітаби тіл» терминін екі түрлі мағынада қолданылып жүргенін көрсетеді: біріншісі – шағатай немесе Орта Азиялық түркі әдеби тілінің (түркі) мағынасында; екіншісі – шағатай тілінің қазақ авторлары

шығармасында қолданылған түрі [7, 40]. Бұл терминді кейбір авторлар XIX ғасыр мен XX ғасыр басындағы қазақ шығармаларының тілін көрсететін атау ретінде пайдаланып жүр.
Сондай-ақ, ғалым қиссалардың барлығы бірдей көне шағатай тілінде жазылмағанын, мазмұны жағынан шығыстық сюжетке құрылған, ерте замандардағы оқиғаларды баяндағанымен, тілі XIX ғасырдағы қазақтың көркем әдеби тілінде берілгендігін айтады. Қиссалардағы шағатай элементтерінің азды-көптігі авторына байланысты болды дейді [7, 36]. Мысалы, М. Жұмашұлы жырлаған «Қисса-и Салсал» дастанының редакция тарапынан түркі сөздері қазақ тіліндегі сөздердің жазылу нормасына сай түзетіліп берілсе [7, .294], А. Оразаев жырлаған «Бозжігіт» қиссасында өзге қазақ тілінде жырланған қиссаларға қарағанда, түркі әдеби тіл дәстүрі көбірек сақталды.

Шетел түркітанушылардың пікірінше, ортағасырлық түркі тілі ретінде санап отырған «шағатай тілі» XV ғасырдан XX ғасырдың басына дейін Орталық Азиядағы шығыс түркі халықтарының жазба және сөйлеу тілі болған. Көне түркі тілінен кейін қалыптасқан қараханид тілі барлық түркілердің ортақ жазба тіліне айналды. Қараханид мемлекеті ыдырағаннан кейін хорезм мен қыпшақ тілдері таралды. Әмір Темір билігі кезеңінен бастап түркі тайпалары шоғырланған аймақтарда дамыған мәдени-ғылыми ошақтарда кеңінен таралған ортағасырлық түркі жазба тілі, жан-жаққа шашырып кеткен түркі тілдерін біртұтас қалыпқа келтіріп, XX ғ. басына дейін қолданыста болған. Ортағасырлық түркі жазба тілі XV ғасырдан бастап Әмір Темір, Шайбани, Бабыр империясы мен Хиуа және Қоқан хандықтарында ресми мемлекеттік тіл ретінде қолданылған [10, 13]. Қысқасы, ортағасырлық түркі жазба тілі – Хорасан, Ферғана, Шығыс Түркістан аймақтарындағы әдеби тіл ғана емес, Үндістан, Қазан, Қырым және Осман империясымен ресми қарым-қатынас жасау мақсатында «лингва франка» қызметін атқарған. Ал Самарқанд, Бұхара, Герат, Хиуа, Қоқан, Қашқар сияқты ірі қалалары ортағасырлық түркі жазба тілін («шағатай тілі») дін, әдебиет, фольклор және тарих тілі ретінде қолданылған мәдени орталықтар болды [10, 13].

«Шағатай тілі» деген терминнің өзіндік мағынасы осы күнге дейін бір жүйеге келіп, дәл айқындала қойған жоқ. Алғашқы кездерде «шағатай әдебиеті» дегенге XI-XIX ғасырлардағы барлық түркі тілді әдебиеттерді түгел жатқызып келген болатын. Әбілғазы Баһадүр хан «Шежире-и Теракиме» шығармасының кіріспесінде Темір билігі кезеңінде араб және парсы сөздерімен аралас тілге «шағатай тілі» деген екен. Бұл атауды алғаш рет Х. Вамбери өзінің неміс тілінде жазылған «Çagataische Sparachstudien» (Шағатай тілі зерттеулері, Лейпциг, 1867) атты еңбегінде қолданған [10, 14]. Осы еңбек Батыс Еуропа ғалымдарының арасында бұл терминнің кеңінен таралуына әсер еткен. Кейін Ж. Тюри, М. Хартманн, Я. Экманн сияқты түркітанушылар «шағатай» терминін қолдап, біраз еңбек қалдырды. Е.М. Кватремере, А. Павет де Куртеиль, Ю.Т. Зенкер сияқты француз ғалымдары «шығыс түркі тілі» деген сөз қолданып, «шағатай тілі» деген терминнің синонимі ретінде қарады [10, 13-14]. Дегенмен зерттеуде «ортағасырлық түркі жазба тілі» терминін қолданылатын болады.

«Кітаби тіл» деп аталып жүрген жазба дәстүр ортағасырлық дәуірде жасалған үлгі. С.Исаев бұл дәстүрдің басты ерекшелігі ретінде көптеген түркі тілдеріне ортақ үлгілердің сақталуын жатқызады. Сондықтан сөйлеу тілінен шығып қалған көне тілдік элементтер әр кезеңдегі жазбалар тілінде қайта жаңғырып қолданылып отырады. Кітаби тілідің әдеби тілді дамытуда, байытуда қоықан белгілі үлесі бар. Өйткені кітаби тіл дәстүрі XVғасырдан былайғы жерде қазақ халқының мәдени тұрмысының бір көрінісі болып табылатын әр түрлі жазбалар тілін құрау қызметін атқарумен бірге кейінгі кездегі әдеби тіліміздің қажетін өтеуге жарады, әдеби тілден тұрақты орын тепкен көптеген жаңа сөздердің, грамматикалық тұлғалар мен конструкциялардың жазба тіл арқылы келгендігі байқалады.

Сонымен араб, түркі, татар, өзбек тілдерінің лексикалық элементтері XX ғасыр басындағы ақын-жазушылардың шығармалар тілінде біршама кездеседі. Олар көбінесе саяси-қоғамдық, діни танымдарға байланысты сөздер. Дәуір талабы әдеби тілдің дамуына әсер етпей қоймайды. Кітаби лексиканың саны бірте-бірте азайып, әдеби тілде олардың орнына жалпыхалықтық ауызекі тілдің сөздері мен сөз тіркестері кеңінен қолданыла бастады.
Араб, парсы, көне шағатай тілінің элементтері кездесетін қазақтың көркем әдеби тілі «кітаби тіл» аталды. Ол қазақтың ауызша әдеби тілін кейінгі ұлттық жазба әдеби тілге жалғаған жартылай жазба әдеби тіл болды.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Сыздық Р. Қазақ әдеби тілінің тарихы (XV-XIX ғасырлар). Алматы:
Арыс, 2004. – 288 б.
2. Мусабаев Г.Современный казахский язык. Алма-Ата, 1959. С 107-117
3. Кенесбаев С. Развитие казахского литературного языка в советское время// М.О.Ауэзову. Сб.статей к его 60-летию. Алма-Ата, 1959, С.57
4. Қордабаев Т. Тарихи синтаксис мәселелері. Алматы, 1965. – 8-16
5. Малов С.Е. К истории казахского языка // Известия АН СССР, № 3. 1941. – С 99
6. Радлов В.В. Наречия тюркских племен живущих в Южной Сибири и Джунгарской степи. Часть III. Спб., 1870, с. 19
7.Әбілқасымов Б. XIX II ғасырдың екінші жартысындағы қазақ әдеби тілі. Алматы: Ғылым, 1982. – 224 б.
8. Сауранбаев Н.Т. Қазақ тілінің совет дәуірінде дамуы және оның келелі мәселелері. – Қаз ССР ҒА Хабарлары. Лингвистикалық серия, 5-шығуы, 1948, № 77
9. Кенжебаев Б., Есназаров Ө. XX ғасыр басындағы қазақ әдебиеті. – Алматы: Ғылым, 1966. – 325 б.
10. Кайранбаева Н.Н. «Қисса-и Джанкнаме-и Рисале-и Шах-и Мардан» қолжазбасының тілі. 8D02208 – Түркітану Философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. Алматы, 2022. – 164 б.

АҢЫЗ ӘҢГІМЕЛЕРДІҢ ТАНЫМДЫҚ, ҒИБРАТТЫҚ МӘНІ

Баймұратова Мереке Нұралықызы
Түркістан облысы Сауран ауданы "А.Байтұрсынұлы атындағы жалпы білім беретін мектеп" коммуналдық мемлекеттік мекемесінің қазақ тілі мен қазақ әдебиеті пәні мұғалімі

Резюме

В данной статье рассматриваются познавательная, образовательная и педагогическая служба легендарных рассказ

Summary

his article discusses the educational, educational and pedagogical service of the legendary storytellers

Аңыз-әңгімелерді мазмұнына, тақырыптарына қарай жүйелеу, жіктеу орыс фольклортану ғылымында XX ғасырдан басталады. А.П.Андреев орыс фольклорындағы аңыздарды «тарихи және жергілікті аңыздар» деп екіге бөледі. Осылай бөлуді Т.М.Акимова қолдай келіп: «Тарихи аңыздарға халық өміріндегі елеулі тарихи уақиғаларды жатқызуға болады. Ал жергілікті аңыздарға қалалар мен селолар, олардың аталуы, салынуы, атақты адамдары жайында баяндалатын әңгімелер жатқызылуға тиіс», – дейді [1, 138].

Аңызды мазмұндық, тақырыптық тұрғыда жіктеп, жүйелеуде отандық, шетелдік әдебиеттанушылар біршама еңбек етіп, өздерінің ғылыми тұжырымдарын қалдырған С.Н.Азболов, В.Е.Гусев, В.К.Соколова, М.В.Храпченко, Г.Н.Потанин, А.И.Никифоров, П.Г.Богатыров, М.В.Седова, Е.Испулатов, И.Лоренов, Т.М.Акимова, В.В.Бартольд т.б. өз еңбектерінен, қазақ ғалымдарының А.Байтұрсынұлы, М.Әуезов, Е.Ысмайылов, Р.Бердібай, Ш.Уәлиханов, Ә.Қоңыратбаев, С.Қасқабасов, Б.Адамбаев, Ш.Ыбыраев, Ә.Марғұлан, М.Қаратаев, М.Ғабдуллин ғалымдар еңбектерінен аңыздар жайлы пайымдауларды кездестіреміз.

Аңыздар жайлы ғылыми зерттеулер, әсіресе мәдениет пен әдебиеттегі киелі жерлер, көрнекті тұлғалар жайлы аңыз әңгімелерді жанрлық, тақырыптық, мазмұндық, мәтіндік, тіл білімі тұрғысынан зерттеу еңбектер ауқымы әлі де болса жинақтап, талдап зерттеу қажеттігін туындатады. Аңыз әңгімелер күрделі зерттеу нысанына айнала қоймаған, жекелеген мақалаларда сөз болып жүрген өзектілігі айқын мәселелердің бірі. Ғылыми-теориялық тұрғыдан келгенде зерттеу еңбектердің ауқымы әлі де болса аздық етеді. Бұған дейін күрделі зерттеу нысанына айналмаған десек те, жекелеген мақалаларда сөз болып жүрген ғылыми мәселе екенін білеміз.

Қазақ аңыз әңгімелерінің ұшқыр қиял, тосын ғажайыптар, ертегі сипатында келетін тұстары кездеседі. Осы секілді сипаттар танылғанымен аңызда кездесетін жер-су аттары, белгілі бір тұлғаға қатысты шындық сақталады. Әдебиеті мен мәдениеті, тарихы ұқсас халықтар арасында ұқсас аңыздар кездесіп жатады. Алайда тақырып, атау бір болғанымен идеялық жағынан, сюжеттік элементтері жағынан өзгешеліктер болады. Аңыз әңгімелер ауыздан ауызға тарағандықтан, жеткізуші тарапынан пайымдар қосылып, өзгерістерге түсіп, түп нұсқадан алшақтап жатқанымен, сюжет, негізгі идея сақталады. Аңыз әңгімелер жанрлық жағынан қара сөзбен жазылатын шағын көлемді эпикалық жанр түрі. Аңыздарда өмір шындығы тапқырлыққа құрылып, ондағы оқиға, кейіпкерлер, олардың әрекеті қысқа баяндалып, жинақталып беріледі. Ертегі, тарихи жырлар құрылымынан айырмашылығы да ұзақ баяндаудан, бірнеше оқиғалар түрінде, кейіпкерлер арасындағы тартыс, сюжет қоюлығы бола бермейді. Аңыз-әңгімелер құрылымы шағын, тұщымды, ойлы, тағылымды болып жасалады.

Аңыз-әңгімелерді тақырыбына қарай бөліп жүйелеу мәселелерін фольклористер С.Н.Азбелев, В.Е.Гусев, В.К.Соколов пікірлерінен аңғаруға болады. В.К.Соколова тек «тарихи және топонимикалық» деп атауды жөн көреді. Аңыздарды бұлай жүйелеуге қарсы ғалымдар де бар. Мәселен, А.И.Никифоров мифтік (тәңір, әулие, жын, т.б.), натуралдық (өсімдік, жануарлар, т.б.) және тарихи (уақиғалар, жер-сулар, халықтың шығу тегі, т.б.) аңыздар деп бөлу орынды десе, К.В.Чистов тарихи аспан дүниесі, халықтың шығу тегі, жан-жануарлар, жер-сулар туралы аңыздар деп жіктеуді ұсынады. Қазақ әдебиетінде аңыз әңгімелерді жинау, зерттеу ісіне алғашқылардың бірі болып Ш:Уалиханов қызығушылығын танытқан. Ғалым жіктеуі бойынша аңыз әңгімелер екіге бөлінеді. Олар-тарихи адамдарға қатысты аңыздар және тарихи оқиғаларға қатысты құрылған дейді.

Қазақ әдебиет тарихын зерттеуші М.Әуезов қазақ ертегілерін талдап оларды: ертегі, аңыз ертегі, күй аңызы деген топтарға бөлген. Сонымен бірге түркі халық ауыз әдебиеттерінде кездесетін прозалық үлгідегі аңыз-әңгіме, әпсана, хикая деп аталатын терминдерді аңыз деген ұғыммен атайды. Аңыздарды:«Тарихта болған адамдар жайында айтылған, халық шығарған көркем әңгіме», – деп бағалаған [2, 96]. Қазақ халық ауызы әдебиетін зерттеп, жинаушы, арнайы оқулық жазған М.Ғабдуллин аңыз әңгімелерге былайша анықтама берген: «Оқиғасы реалды өмірден алынып, болмысы шындық негізінде ауызша шығарған қазақ халқының көркем шығармаларының елеулі жанры – аңыз-әңгімелер»,-дейді [3, 56]. Қ.Жұмалиев, Ә.Қоңыратбаев, Е.Ысмайылов, Р.Бердібаев, С.Қасқабасов фольклор шығармаларын талдағанда аңыз әңгімелердің ерекшелігіне қарай жүйелеп, жіктеп, сол тұрғысындағы көзқарастары мен дәйектемелерін беріп отырады.

Аңыз әңгімелер халық үшін қызмет жасап, олардың өмірге деген көзқарасын, рухани танымын, даналық ойларын, тәрбиесін қалыптастырып, дамытатын жанр түрі. Бастауы көне дүние әдебиетінен табылатын аңыз әңгімелерде тарихи факт, әр түрлі қоғамдық жағдайлар, халықтың арман-тілегі танылатын заманның өмір шындығы суреттелген, алуан тақырыпты туындылар.Ұлттық жад, ұлттық сананы қалыптастыруда аңыз-әңгімелердің танымдық құндылығы жоғары. Өлкелік әдебиет, өлкелік тарихты сөз еткенде туған жер тағылымдарын ұрпақтарға таныту маңызды. Олардың тәлімдік мәні де айқын. Аңыз құрылысынан ұлттық әдет-ғұрып, салт-сана, ұлттық болмыс, өлке тарихы, адамгершілік ізгі қасиеттер, тұлалар т.б. тақырыптар аңыз сюжеттерінде кездесіп жатады, олардың рухани әсерлілігі де асқақ леппен көркемделіп келеді.

Сыр өңірінде де ел аузына жатталып, тараған аңыздар жетерлік. Сыр өңірінде туған аңыздардан ұлттық мінез, ұлттық болмыс, танылады. Тақырып жағынан топтастырсақ, жер-су аттарына байланысты туған аңыздар, қасиетті жерлерге байланысты аңыздар, шешендік дауларға, тарихи оқиғаларға байланысты аңыздар, діни-ағартушылық бағыттағы аңыздар, әули-әмбиелерге қатысты аңыздар, күй аңыздары т.б. Сыр аңыздары ішінде «Қорқыт» туралы аңыздар көптеп кездеседі. Сонымен қатар, «Барсакелмес» «Оқшы ата», «Қармақшы», «Жанкент», «Бегім ана», «Бестам», «Бесарық», «Қорасан ата» т.б. секілді өлке тарихын, жер-су аттарын танытып, тарихын зерделеуге жетелейтін аңыздар мол ұшырасады. Мәселен мына бір аңызда қыз баласын құрмет тұтып, төріне отырғызып, сыйлап өсіру тәлімі танылады. Бұл аңыздың берер ғибраты екі жағын да тең ойлайтын, жұртына тілекші болатын, дүниеге ұрпақ әкелетін қыз баланы құрметтеу сезімі сезіледі. «Бесарық» деп аталатын аңыз желісінде ертеде қарақалпақ елінің Баян атты қызы ұзатылады. да, жыл өткен соң әкесінен сылдырап ағып жатырған бес өзенді еншісіне сұрайды. Дәстүр бойынша қыз төркін жұртынан,

әкесінен еншіге сұрағаны берілетін болған. Солай ол өзен бойын сол елдегі руларға бөліп береді, жағалай отырған ел өсіп өнеді [4].

«Жанкент» туралы аңыздардың бірінде « Санжар хан айналасындағы нөкерлерінің өтірік сөздеріне сеніп, ашуға мініп, кінәсіз, адал болған Бегім сұлудың оң қолын шауып, оң бұрымын кесіп, оң танауын ашуға мініп аяусыз жазалайды, Бегім сұлудың әкесі-Қарабура әулие кісі болады. Аңыз оқиғасы бойынша Жанкент әміршісінің бұл әрекетіне налыған қыз әкесі Қарабура Бегім сұлу ақ болса еліңді жылан жайласын деген қарғыс айтып, қызы ақ болса, зиян келген барлық дене мүшесі қалыпқа келуін тілейді. Қыз денесі қалыпқа келіп, адалдығы дәлелденіп, назаланған әке Санжар ханды қарғайды. Қарабура әулиенің қарғысы қабыл болып, аспаннан іші улы жыланға толған мес түсіп, ханды нөкерлерімен бірге, түгел елін жойып жібергендігі баяндалады. Күнәден пәк қыз құсқа айналып, аспанға ұшып кетеді де, қонған жеріне керемет мұнара орнапты делінген [4]. Миф элементтері аралас келетін бұл аңыздың да берер ғибраты бар. Мифтік шығармалар жер бетіндегі пайда болған тау-тас, жан-жануар, жәндіктердің кейбір қасиеттеріне байланысты туындап отырады. Халықтың жақсылық жасасаң-өзіңе, жамандық жасасаң-өзіңе деген ойларымен үндесіп, халықтың «Ашу-дұшпан, ақыл-дос, ақылыңа ақыл қос» дегеніндей, аңыз ғой деп қарамай, ақиқатын танып, қай істе де сабырлы болуды, ақ қараны ажыратып, дұрыс пайым жасауды меңзеп, мысал еткен насихаты танылады.

«Барсакелмес» туралы да аңыздар көптеген орыс ғалымдарының зерттеулеріне негіз болды. Мысалы, Николай Рерих «Азия жүрегі» атты кітабында да Барсакелмес туралы баяндайды. Кітапта аралдың «Барсакелмес» аталуына бірнеше отбасының осында қоныстанып, кейіннен жоқ болып кетуі негіз болғаны туралы айтылады. Аңыз-әңгімелер жайлы бірсыпыра зерттеулер бар болғанымен, аңыздардың шығу тарихы, ондағы қиял ғажайыптардың орын алуы, тылсым дүние сырлары туралы ғылыми-теориялық тұрғыдан келгенде зерттеу еңбектерінің қажеттілігі туындайды.

Аңыз-әңгімелерде ұлтымыздың рухани құндылықтары мол ұшырасады. Өскелең ұрпақты рухани сусындатып, туған жерінің тау-тасын қадірлеуге, бойларына құрмет сезімін, қонақжайлық қасиетін, салты мен дәстүрін, әдет-ғұрпын, адами ізгілік қасиеттерді дарытып өсіруде аңыз-әңгімелердің берер насихаты мол. Әрбір өлкенің қасиеттеріне байланысты туған аңыздарда келер ұрпақтың туған жерінің тарихын, ата-бабаларын, олар атқарған қоғамдық пайдалы еңбектерін, елдік, ерлік істерін, отансүйгіштік болмыстарын қалыптастыруға ықпал етері сөзсіз. Аңыздар ойдан ой туғызады, сюжеті қызықты, тартымды болып келетіндіктен, қабылдауға да жеңіл ықпал етеді. Сонымен қатар, аңыз-әңгімелер құрылысындағы тұспалдап айтылатын ойлар, нақыл сөз, мақал-мәтелдер, шешендік тапқырлықтар тыңдаушысын ерекше әсерге бөлейді, ой қорытуға жетелейді.

Аңыз-әңгімелердегі ғибрат алатын, тәрбиеге толы, тағылымы мол тұжырымдар қазіргі заман тілегімен үндесіп жатыр.

Аңыз-әңгімелерде келетін тапқыр ой, мақал-мәтелдер тыңдаушының ойлы, зерек болуына, таным көкжиегінің кеңеюіне ықпалы мол.

Атақты батыр әрі шешен Жәнібек Шақшаұлы Төле биден ақыл сұрай келіп:

– Түзу мылтық, ұшқыр құс, жүйрік ит, мақтаншақ жігіт, ұрыншақ ат жидым. Бозбала болып ерлік қылайын ба, үлгі алып билік құрайын ба? Еліңде кәрің болса, жазулы тұрған хатың, жайлаған көңіліңнің алдында болса, ерттеулі атың деуші еді, ақыл сұрай келдім, – дейді.

Сонда Төле би:

– Өгізді орға салма, қанатың талар, наданға көзіңді салма, сағың сынар. Досыңа өтірік айтпа, сенімің кетер, дұшпаныңа сырыңды айтпа, түбіңе жетер. Жал-құйрығы қаба деп, жабыдан айғыр салма, жаугершілік болғанда, жағдайлап мінер ат тумас. Қару жисаң – мылтық жи: жаяу жүрсең – таяқ, қарның ашса – тамақ. Ит жүгіртіп, құс салсаң, әуейі боларсың. Әйел алсаң көріктіге қызықпа, тектіні ал. Мақтаншақ жігіт жисаң, ұятқа қалдырар. Ұрыншақ ат жарға жығар. Тұмау түбі құрт болар, тұман түбі жұт болар, ақылдың түбң құт болар. Елге бай құт емес, би – құт. Қабырғадан қар жауса, атан мен нарға күш, ел шетіне жау келсе, қабырғалы биге күш. Қарап отырғанша, бір нәрсеге жарап отыр. Кәсіп болмай, нәсіп болмас. Менен ақыл сұрасаң, айтарым – осы, – деген екен [5 ,23].

Қазақ аңыздарындағы тарихи тұлғалар, жер-су атауларының шығу тарихынан, күй аңыздарындағы тұтас ойлар мен түйінді пікірлерден, тың сөз саптауларынан халқымыздың даналығын, сөз зергері, тарихты танытушы екендігін тани түсеміз. Тәлімдік мәні зор аңыз-әңгімелерді рухани

құндылықтар ретінде келер ұрпаққа жеткізіп, аңыз-әңгімелердің қалыптасып, даумуын зерделей түсіп, өлкелік аңыздардың ұлттық сипатына ғылыми тұжырым жасау ісі әдебиеттану ғылымына қосылар мол қазына болып табылары анық.

Пайдаланылған әдебиеттер

1.Акимова Т.М. Семинар по народному творчеству. – Москва: Издательство 1958, 320 бет
2.Әуезов М. Әдебиет тарихы. – Алматы. Ғылым, 1971, 328 бет
3.Ғабдуллин М. Қазақ халқының ауыз әдебиеті. – Алматы: Санат, 1996, 368 бет
4.Сыр бойындағы сакралды ескерткіштер: Мифтер, аңыздар, хикаяттар. – Қызылорда: Тұмар, 2019, 432 бет
5.Төреқұлов Н. Қазақтың 100 би-шешені. – Алматы: Қазақстан, 1995, 384 бет

О.БӨКЕЙДІҢ «АТАУ КЕРЕК» РОМАНЫНДАҒЫ БЕЙВЕРБАЛДЫ АМАЛДАР МЕН ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДІҢ ҚОЛДАНЫСЫ

Бахиева Айнур Абилдаевна
Түркістан облысы Сауран ауданы “ Ұлықбек атындағы жалпы білім беретін мектеп” коммуналдық мемлекеттік мекемесінің қазақ тілі мен әдебиеті пәні мұғалімі

Резюме

В данной статье рассматриваются использование невербальные действия и фразеология в романе О.Бокея «Атау кере»

Summary

This article discusses non-verbal actions and phraseology in O. Bokei's novel "Atau kere"

Жазушы О.Бөкей шығармашылығы қазақ тілінің сөздік қорына өте бай. Қай шығармасын алсақ та, онда кездесетін түрлі тілдік құбылыстарды зерттеу нысаны етіп алуға болар еді. Дегенмен мектеп оқушылары қызығып оқитын «Атау кере» романындағы тұрақты сөз тіркестерін алып қарағанды жөн санадық. Фразелогизмнің романдағы грамматикалық ерекшеліктері қазақ тілінің жалғамалы (агглютинатив) сипатымен де астасып жатыр. Яғни, грамматикалық өзгерістер фразеологизмдердің синтетикалық тәсілмен де, аналитикалық (синтаксистік) тәсілімен де жасалуынан келіп шығады. Мұның өзі есім мен есім, есім мен етістік тізбектерінің қайсысы болмасын ортақ норма. Фразеологизмдер мәнмәтіннің әуеніне қарай өзгеру немесе өзгермеуі жағынан екі топқа бөлінеді: бір алуан фразеологизмдер мәнмәтіннің аясында ешқандай өзгеріске ұшырамай, өзінің дербес формасын сақтап отырса, біршама фразеологизмдер форма жағынан өзгеріп, қосымша, сүйемел сөз тіркестіру арқылы пайдаланылады.

Фразеологиялық бірліктерді сырт-сиқына қарай қарай, яғни белгілі бір қосымшаларды бойына дарыту қалпына қарап, синтаксистік қызметімен фразеологизмнің мағынасынан бойды аулақ сала талдасақ, формальды тұрғыдан еркін тіркесте болатын барлық бегілерді табуға болады. Олай болған күнде форма мен мазмұнды қарауға терең мән бермеген болып шығар едік, ішінара оларды біріктірмей жасанды тәсілге сүйенген болар едік. Бастапқыда атрибутив немесе адъектив, адвербиал, т.б. түрде келген фразеологиялық бірліктер қысқаша сөз етілген. Бұл сипатты тіркестердің басым көпшілігі лексикалық мағынасы жағынан еркін тіркес табиғатына жуық келеді: екі-үш компонентті тіркестің бірі қалайда негізгі мағынасын сақтап отырады. Осы айтылғандарды арқа сүйер өлшем етіп, фразеологизмдерді синтаксистік қатынасына қарай мына топтарға бөлуге болар еді:

а) бастауыш пен баяндауышқа бөлінетін «сипатты» фразеологизмдер: үрейі ұшты, жаны ашыды, күні туды, тауы шағылды, т.б. Мұндай фразеологизмдердің бірінші сыңары үнемі тәуелдіктің үшінші жағында тұрады да, етістік сыңары ашық райда кездеседі. Ал морфологиялық жағынан бұлар зат есім мен етістік тіркес;

ә) анықтауыш пен анықталғыш мүшеге бөлінетін «сипатты» фразеологизмдер: еңкейген шал, еңбектеген бала, сұқ көз, ақ жүрек, т.б.

б) пысықтауыш пен пысықталғыш мүшеге бөлінетін «сипатты» фразеологизмдер: күле қарады, күле кіріп, күңірене шықты, т.б.

в) тура және жанама толықтауыш пен толықталатын «сипатты» фразеологизмдер: сазайын тартты, намысқа шапты, сабасына түсті, т.б.

Фразеологизмдерді сөз таптарына қарай классификациялау да ең негізгі мәселелердің бірі. Бір ескертетін жәйт: бұл тізбектердің ішінді мызғымастай болып қалыптасқан сөз таптары бар деп нақты тұжырым жасауға болмайды. Сөз таптары туралы мектеп грамматикаларында айтылған қағидаларды фразеологизмдерге қалай болса солай қолдана берудің қажет жоқ. Олар зат есім, етістік, үтеу, т.б. сөз таптарымен тең мағыналы емес. Себебі фразеологизмдердің тұлғасы мен семантикасы жеке сөз табына тең келмейді. Белгілі бір сөз табының қызметіне жуықтайтын фразеологизмдер бар, ал фразеологиялық түйдек (идиом) болса, ол белгілі бір сөз табының қызметінен алыс жатады. Бұған мынадай мысал келтіруге болады. Зат есімге жуықтайтындары: көк өрім, бау кеспе, без бүйрек; етістікке жуықтайтыны: аузымен орақ орды, бармағын тістеді, ала көз болды; үстеуге жуықтайтындары: көзге шыққан сүйелдей, қас пен көздің арасында; сын есімге жуықтайтындары: бармағынан бал тамады, ит жанды, т.б.

Жазушы О.Бөкейдің шығармаларындағы бейвербалды амалдарға тоқталайық. Яғни, біз зерттеу нысаны етіп алып отырған шығармасы «Атау кереде» олар өте көп кездеседі. Оны қарастырмас бұрын бейвербалды амалдар туралы тіл біліміндегі тұжырымдарға тоқталып өтейік.

Бейвербалды амалдар туралы тіл білімінің Женева мектебінің өкілі Ш.Балли өзінің: «Общая лингвистика и вопросы французского языкознания» деген еңбегінде: «Ишара, дене қозғалысы, әсіресе, мимика басқа да тілдік белгілер сияқты белгілі бір мағынаға ие» [1, 46-б.] дейді.

В.М.Верещагин, В.Г.Костомаров бейвербалды амалдарды екіге бөліп қарастыруды ұсынады:

Соматизм тілі. Бұл топқа ишара, дене қалыбы, мимика, бет әлпет кескіні және әр түрлі адам жүзінде байқалатын психосоматикалық симптомдарды енгізеді.

Ғұрыптық тіл. Бұл топқа белгілі бір ұлттың әдет ғұрпы, этикетімен, салт дәстүрімен байланысты дене қимылдарын жатқызады.

«Атау кереде» бейвербалды амалдар мынадай негізде қызмет атқарады:

Айқай шу, дабыр кезінде:

Қатынның құлаққашты шуы қанша айқайласаң да анық естіртпей, тек шың шыңдаған үзік үзік үні ғана жетер еді. Бірақ, Ерік «атың кім?» деп және озаңдады. Қыз басын шайқады. Ести алмадым деген сыңай танытты.

Бейвербалды амалдар бір сөзбен беріледі. Мысалы, ыржию, тыржию, ажыраю, қыржию.

Бұл тауып айтқаның емес, деді орнынан көтерем сиырдай созалаңдап тұрған Таған кіржіп.

Есікте жүрген құлдың да бір аяқ астық құны бар емес пе? Деп шаптыға ежірейді [2].

Оралхан Бөкей шығармаларындағы кейіпкерлердің дене қимылдарына, ишараларына байланысты тіркестер де көптеп кездеседі. Бұл ерекшеліктің Оралхан Бөкей қаламына тән екендігін де айта кеткеніміз жөн. Өйткені, күрделі қимылдық амалдарды білдіру, кейіпкерлердің қимыл-қозғалыстарын шығармада дәлме-дәл бере білу шын шеберлікті, қисындылықты талап етеді. Автордың анатомиялық түсінігінің кең екендігін де байқатар тұс - оның «Атау кереде» ишараларды, жалпы кинетикалық амалдарды үйлесімділікпен көрсетуі. Адамның мінез ерекшелігін ашу, психологиялық жан сезімін сыртқа шығару әр қаламгердің тәжірибесінде әр түрлі болатындығын ескерейік. О.Бөкей шығармаларында кездесетін ишараларды дара түркілік авторлық және жалпықолданыстағы деп ажыратуға болады. Жалпы халықтық қолданыстағы ишаралар адамдардың бәріне түсінікті, тілде белгілі бір мағыналары қалыптасқан кинетикалық амалдар болса. Даратүркілік, авторлық ишаралар жазушы шығармашылығындағы белгілі бір кейіпкердің өзіне ғана тән және сол кинемалар арқылы кейіпкерлердің мінез құлқын, көңіл күйін аңғартатын авторлық қолданыстағы ишаралар. Даратүркілік авторлық ишаралардың кейіпкер мінез құлқын ашудағы қызметі зор. О.Бөкей бір кинеманы қайталап беру арқылы жеке кейіпкердің өзіне тән әрекетін, әдетін көрсетеді. Мысалы, сұқ саусағын шошайту, сол арқылы жанын мазалаған сұраққа жауап іздеу Таған ғана тән қимыл. Жазушы Тағанның іс әрекеті арқылы оның интеллегенет, шешен адам екендігін көрсетеді. Төмендегі мысалдардағы Тағанның кинемалары бұл пікірімізді дәлелдей түседі:

Жатқан қалпында сұқ саусағын шошайтып: Неге біз осы... жанымызда жанып тұрған отты не су құйып өшіреміз, не болмаса май құйып лаулатып өртеп жібереміз. Неге біз осы ... деп, ежелгі әдетінше сұқ саусағын шошайтты. Мен осы бір нәрсеге таң қаламын, деді сұқ саусағын шошайтып.

Жазушы тағдыры ауыр, өмірде жолы болмаған адамның бір қырын «сұқ саусағын шошайту» арқылы жүзеге асырса, енді бірде «жеңін иіскеу» кинемасы арқылы маскүнем, араққа салынған адамның бейнесін дәл береді:

Сыраны сіміріп алған соң, жеңін әдетінше иіскеп жіберіп, аузын сол жеңімен сүртіп өткен Таған:

Ал, апа, енді мен қаракетке кірісейін, деді есікке қарай жылыстап.

Ақ баласын көруге жүрегі айнып тұрар Таған пісуі жеткен салқын қымыздың бір тостағанын сіміріп жіберіп, жеңін иіскеді [2].

Оралхан Бөкей жеке адам психологиясын беруде ишараларды шебер қолдана білсе, тұтас бір халықтық менталитетті көркем тілмен жеткізуде де қазақ ұлтына тән салт-дәстүр көріністерін алға тартады. Өйткені, «қазақ халқының бірнеше ғасырлық өмір тәжірибесінде әр істің, салт-сананың реті мен жөн-жобасы болады және барлық жұмыс соған сәйкес атқарылады. Ол қалыптасқан ұлттық және исламдық салт-дәстүрлер негізінде жасалған. Ұлттық ырым-тыйымның, әдеп-үлгісінің топтасқан немесе жұптасқан құрамы – халықтың әдет-ғұрпын, жөн-жоралғысын құрайды. Осыдан барып, ел ішінде әдетке сай жөн-жосығы мен жолы шығады. Міне, осы жол арқылы халықтық қағида, мәдени-тұрмыстық, рухани-тәрбиелік үлгі-өнеге жиынтығы қалыптасқан. Мұның танымдық, тағылымдық, әдептілік қызметтері де өте зор екендігін тарих талай рет дәлелдеп берген. Олай болса дана халықтың өзі жасап қалдырған осы әдет-ғұрып пен жөн-жосықты біліп, үйрену және өмірде қолдану ағайынды адастырмас сара жол болып табылары анық» [2, 14 б.]. Жазушының осында айтылған қағидаларды терең меңгергендігі «Атау кередегі» салт-дәстүрге, адамгершілік ұстанымдарына байланысты тұстарда барынша аңғарылады.

Қорыта айтқанда, О.Бөкей шығармаларында бейвербалды амалдар молынан кездесетіндігі, ишараларды дара түркілік авторлық және жалпықолданыстағы деп ажыратуға болады.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языкознания. –Москва, 1956. -142 бет.
2. Бөкей О. Екі томдық таңдамалы шығармалар. 2-том. -Алматы, Жазушы, 1996. -380 бет.
2. Кенжеахмет С. Жеті қазына, 3 кітап. -Алматы, Ана тілі, 2003. -104 бет.

РАЗВИВАТЬ РЕЧЕВЫЕ СПОСОБНОСТИ, ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЕ И ПОЗНАВАТЕЛЬНЫЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Тажибаева Гульнара Жарылкасынкызы
Учитель русского языка и литературы
КГУ "Общеобразовательная школа №122 Акжар"
г.Шымкент

Резюме

В данной статье рассматриваются использование дидактических игр для развитие речевых способности, интеллектуальных и познавательных деятельности учащихся на уроках русского языка

Summary

This article discusses the use of didactic games for the development of speech ability, intellectual and cognitive activities of students in Russian language lessons.

Единственный путь, ведущий к знанию – деятельность.
(Бернард Шоу)

Поиск пути повышения качества образования – важная проблема педагогов всех стран и всех времён. В настоящий период предлагаются новые подходы к обучению, содержание образования

обогащается новыми процессуальными умениями, развитием способностей оперировать информацией; происходит процесс перехода на гуманистические способы обучения и воспитания детей.

Сегодня технологии обучения в педагогике представляют собой такую самостоятельную науку, где каждый учитель – творец, который не только ориентируется в технологиях обучения, руководствуясь познавательным интересом учащихся, но и обеспечивает их взаимодействие, оптимизируя формы обучения учащихся.

В наш век стремительного развития науки, техники и культуры, непрерывного обновления знаний всё более возрастают требования к уровню развития личности. Высоко ценится умение современного человека критически, нестандартно мыслить, принимать объективные решения, основанные на способности самостоятельно добывать знания в области различных наук и искусств. Поэтому школа призвана формировать умения школьника ориентироваться во всё возрастающем потоке информации, находить нужное и чётко осознавать, каким образом он может применить всё это в решении жизненных вопросов.

Все методики позволяют включить активную познавательную деятельность абсолютно всех учеников, вызвать у них интерес к теме, умение мыслить, ответственно относиться собственному образованию, умение работать сотрудничестве с другими, желание и умение стать человеком, который учится в течение всей жизни [2].

Учитель должен создать в классе атмосферу открытости и сотрудничества, комфортные условия снимающие психологическое напряжение. Учитель должен формировать личность, способствующую к восприятию и познанию современного мира и себя в нём; умение видеть альтернативные пути решения проблемы, преодоление стереотипов.

А ведь ещё известный педагог К.Д.Ушинский говорил: «… учение, лишённое всякого интереса … убивает в ученике охоту к учению, без которой он далеко не уйдёт». Чтобы сохранить интерес к предмету и сделать учебно-воспитательный процесс качественным, на уроках русского языка и литературы активно использую информационные технологии.

Применение новейших технологии на уроках русского языка и литературы позволяет учителю не только разнообразить традиционные формы обучения, но и решать самые разные задачи:

- Заметно повысить наглядность обучения
- Обеспечить его дифференциацию
- Облегчить контроль знаний
- Повысить интерес к предмету
- Развивать познавательную активность обучающихся.

Не случайно говорят: если хочешь лучше усвоить учебный материал, объясни его другому человеку. Как показывает практика, если ученик поставлен в позицию организатора обучения (в том числе и собственного), то обучение даёт положительный результат.

Каждый урок русского языка – сознательное творческое напряжение, напряжение, приносящее радость открытия, сопричастности к нужному, важному делу. Работа мысли вызывает интерес, познавательную активность. С каждым уроком, с каждым годом будут усложняться задачи речевого развития ученика. Развивать речевые способности, интеллектуальные, нравственные стороны личности – задача очень трудная.

На уроках русского языка стараюсь показать связь между разными разделами курса (фонетикой и словообразованием, лексикой и словообразованием, морфологией и синтаксисом). Очень важно для меня эмоционально настроить учащихся, подготовить их к восприятию нового, заставить их думать над тем, что предстоит узнать, до того, как новая информация получила свое выражение.

Из огромного многообразия методов в особую группу выделяют методы стимулирования и мотивации учения. Ценным методом стимулирования интереса к учению выступает метод использования различных игр и игровых форм организации познавательной деятельности.

Дидактические игры предоставляют возможность развивать у учащихся произвольность таких процессов, как внимание, память. Игровые задания положительно влияют на развитие смекалки,

находчивость, самообразительности. Многие игры требуют не только умственных, но и волевых усилий. Организованности, выдержки, умения соблюдать правила игры [3].

Главное чтобы игра органически сочеталось с серьезным, напряженным трудом, чтобы игра не отвлекала от учения, а наоборот , способствовало интенсификации умственной работы.

Практически любая игра познавательна. Однако существует особый вид игр, основанных на целенаправленном развитий, обогащении интеллекта, на передаче важных сведений, информации о мире, игры, осмысленно ориентированные на учебнике ребенка.

Удачным примером подхода использованию целостности комплекса игр до сих пор остается опыт А.С.Макаренко. Дидактически материал может быть представлении в форме фонетических задач, связанных с изменением порядка звуков. Например: «Какое получится слово, если все звуки в нем расположить в обратном порядке: люк, ноль, краб, сад, лей? (куль, лен, парк, таз, ель)».

Дидактическим материалом служат упражнения полу игрового характера, например: исключение лишнего слова (яблоко, груша, морковь, вишня; тачка, сани, телега, автобус, паровоз; чайник, молочник, кофейник, веник; забег, заплыв, закон, запуск). Даю задания записать 10 прилагательных к слову «сердце» (беспокойное, ангельское, благородное, жалостливое, большое, золотое, кроткое, мягкое, великодушное, огромное, горячее). Каждое прилагательное обсуждается, осмысливается – и это важные моменты урока. В этот этап урока естественно вписывается работа с фразеологическим словарём, потому что именно в этом словаре мы находим объяснение, что обозначают выражения «большое сердце», «сердце разрывается», «с открытым сердцем», «сердце не на месте», «с чистым сердцем». Делаем общий вывод о людях с добрым сердцем, с горячим сердцем, о милосердии – милости сердца, о милосердном человеке, который любит людей, чувствует боль других. Переходим к тому, чтобы дети подумали, как называют людей, имеющих другую жизненную позицию, другое отношение к людям. Записываем прилагательные с противоположным значением к слову «сердце»: бездушное, каменное, глухое, железное, жестокое, ледяное, бесчувственное (попутно повторим написание приставок на З-С и непроизносимых согласных).

Дидактическая игра «Твёрдый - мягкий» проводится с целью повторить правописания твёрдого и мягкого знаков. Учащиеся делятся на две команды. Одна команда называется «Камень», другая «Вата». Команда «Камень» встает, если я прочитаю слово с твёрдым знаком, если читаю слово с мягким знаком встаёт команда «Вата».Например: съезд, въехать, вьюга, льёт, подъезд, лью, пью, съёмка, колосья, объявление. Проведение игры позволяет развивать память учащихся, способствует формированию навыка орфографического грамотного письма.

Для активизации речевой деятельности на уроках русского языка успешно использую с элементами игры. Игровые ситуации такого типа, как «Кто назовет больше городов?», «На каком транспорте интересно путешествовать?», «Каких героев сказок вы хотели бы встретить?» стимулирует желание школьников мыслить и говорить на русском языке. Чтобы активизировать речевую деятельность учащихся, использую цветные иллюстрации, сюжетные картинки. Рассмотрев иллюстрации, ребята выбирают картину и беседуют на избранную тему, опираясь на свой наблюдения, используя заранее составленный тематический словарь (например: осень, лес, листья, дождь, небо, солнце, холодно, птицы).

В ходе беседы использую стихи, загадки и пословицы о природе, о временах года. Эти уроки в форме беседы прививают ученикам навыки сознательного и активного владения языком [4].

Таким образом, тщательный подбор дидактического материала, интересных заданий творческого и поискового характера помогают мне воспитывать у учащихся интерес к изучению русского языка, развивают творческие способности, формируют умения и навыки учебного туда и потребности самостоятельно пополнять свой знания.

Список литературы:

1. Иванова С.В. Русский язык. Повышение грамотности. – Москва, 2004.
2. Н.В.Бабкина. Использование развивающих игр и упражнении в учебном процессе. Начальная школа. – Москва, 1998.-№4

3. Р.Т.Мендекинова, С.А.Никитина, К.Л.Кабдолова, Т.А.Кульгильдинова. Русский язык: Учебник для 3 класса общеобразовательной школы. Алматы «Атамура», 1999.

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ЖӘНЕ ТІЛДІК ҚАБІЛЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӘДІСТЕМЕСІ

Сарсенбаева Лаура Омархановна
Шымкент қаласы, №43 «Алмаз» бөбекжай-бақшасының тәрбиешісі

Резюме

В данной статье рассматриваются основные методы формирования познавательных и языковых способностей детей дошкольных возростов.

Summary

This article discusses the main methods of forming the cognitive and linguistic abilities of preschool children.

Білім беруді жаңғырту үдерісін мектеп жасына дейінгі кезеңнен бастаған қажет, өйткені бұл кезеңде тұлғаның қалыптасу негізі қаланады. Үйрету іс-әрекетін ұйымдастырудың жетекші түрі - топпен жұмыс істеу болып табылады. Топтардың толымдылығы – 8-12 адамнан артық емес. Тілдің үштұғырлығын дамыту бойынша ұйымдастырылған оқу іс-әрекеттері 4-5 жастағы балаларға - аптасына 1 рет, ұзақтығы 20-25 минуттан, ал 5-6 жастағы балаларға - аптасына 2 рет, ұзақтығы 25-30 минуттан жүргізіледі. Тілдің үштұғырлығын дамыту бойынша ұйымдастырылған оқу іс-әрекеттері барысында алынған білім барлық режимдік кезеңдердің үдерісінде күнделікті: сәлемдесу, киіндіріп шешіндіру, тамақ ішу, ұйқыға дайындық, ойындар мен серуендер барысында бекітіледі. Мектепке дейінгі ұйымдарда тілдердің үштұғырлығын дамыту бағдарламасының педагогикалық пайдалылығы мектеп жасына дейінгі балаларға тілдердің үштұғырлығын үйрету көптілді тұлғаның негізін қалыптастырудағы алдын-ала маңызды кезеңдерінің бірі ретінде қарастырылуында болып табылады. Тілдердің үштұғырлығы бағдарламалық мазмұны негізінде балалардың үйреніп жатқан тілдерінде сөздердің, дыбыстардың, сөйлемдердің дұрыс айтылуы қалыптасады, сөздік қоры жинақталады, ана тіліндегі және басқа тілдегі сөзді түсіну мен қабылдау білігі және жеңіл диалог құруға қатысу білігі қалыптасады.

Мектепке дейінгі ұйымдарда тілдердің үштұғырлығын дамыту бағдарламасының педагогикалық маңыздылығы мектеп жасына дейінгі балалардың заманауи қоғамдағы жалпы қолданылатын тілдердің негізін меңгеруімен шарттастырылады. Тек қана ана тілі емес, сонымен қатар ұлтаралық қарым-қатынаста шет ел тілдерінің ауыз екі тілін меңгеру тұлғаның зияткерлік, эмоционалдық және адамгершілік дамуымен тығыз байланысты. Тілдік дағдыларды дамытудың негізгі мазмұны мектепке дейінгі ұйымдарда тәрбиелеу мен оқыту бағдарламаларының «Қатынас» білім беру саласында анықталады. «Қатынас» білім беру саласының мақсаты үйретілетін тілдердің ауызша және ауызша емес құралдарымен қоршаған ортадағы адамдармен қарым-қатынас жасауға қабілетті мектеп жасына дейінгі көптілді тұлғаны тәрбиелеу болып табылады. Ұйымдастырылған оқу іс-әрекеттері бойынша қойылатын негізгі талаптар: жалпы уақыттың 5–10 минуты үш тілде жүргізілетін жалпы дамытушы лексикалық түрлерге (сергіту кезеңдері, санамақтар, дидактикалық ойындар, тілдік және фонетикалық дайындықтарға, тақпақтар мен ұйқастырмаларға) бөлінеді. Ағылшын тілін үйрету әдістемесін таңдау барысында балалардың жас ерекшеліктерін ескеру қажет.

1.Ойын әдістемесі балаларды да, педагогтарды да қызықтырады. Ол қарапайымдылығымен тиімді: оқытушы тілді үйрету және жетілдіруді бойынша сабақты ойын түрінде жүргізеді. Әдістеменің құндылығы – ол бір жастан бастап бейімді, әдістеменің көмегімен ауызекі тілді, дұрыс айтылуды, орфографияны, грамматиканы және т.б. дамытады.

2.Зайцевтің әдістемесі үш жастан бастап балаларға арналған. Бастапқыда әдістеме қарапайым математикалық түсініктерді қалыптастыруға әзірленген болатын. Ендігі кезекте оны ағылшын тілін үйрету үшін бейімдеп, лайықтады. «Зайцевтің белгілі текшелерінде» ағылшын алфавитінің де әріптері пайда болды.

3.Глен Доманның әдістемесі сәбилерге арналған. Бұл әдістемеде баланың көру есі қатыстырылған, атаулары жазылған суреттер есте сақталады және оқуға үйрету үдерісін одан әрі жеңілдетуге көмектеседі, карточкаларын қолдан жасауға болады.. Карточкалармен сәбилермен ғана емес, сонымен қатар, ересектеу, тіпті мектепалды жастағы балалармен де жұмыс жасауға болады.

4.Жобалау әдістемесі 4-5 жастағы балаларға арналған. Тілді үйретуші сабақтар жүйесі үшін тақырып таңдайды, берілген тақырып бойынша қызықты бір нәрсе білуде балаларға көмектесетін әртүрлі іс-әрекет түрлерін ұсынады. Балалар дербес орындауы үшін (немесе ата-аналарының көмегімен) тапсырмалар алады. Қорытынды сабақтың уақыты келгенде балалар жобаның тақырыбына ауқымды шығармашылық жұмыстарымен келеді.

5.Аралас әдістеме – бұл жерде таңдауы бойынша түрлі әдістемелерді құрастыруға болады. Мысалы, ойындар ойнауға, тақпақтар мен әндер жаттауға, жобаларды әзірлеуге және т.б. болады. Әдістеменің құндылығы – әртүрлілігі. Түрлі іс-әрекетті ұсына отырып, баланы қызықтыру жеңілірек.

Мектеп жасына дейінгі кезеңде тілді үйретудегі барлық тәжірибелерді басшылыққа ала отырып, үйде өз балаңызбен дербес айналысуға болады. Немесе, үйретудің барлық жас ерекшелік аспектілері ескерілетін тіл мектептерін таңдауға көмектеседі. Сонымен қатар Сіз өз балаңызға үй жұмысын орындауға немесе оның жаңа еліктіретін ермегіне қызығушылығын бөлісе аласыз. Заттық-дамытушы ортаның тілдік кеңістікке енуі үшін:

- таспа, диск және басқа да тасымалдағыштарда музыкалық аудио материалды;
- сөздік үстел үстіндегі – баспа ойындары, құралдар, кітаптар;
- жағдайға байланысты, рөлдік, лексикалық мазмұны бар сахналандырылған ойындар;
- ертегілерді сахналау мен тақпақтарды мәнерлеп оқуда балалар өздерінің жетістіктерін көрсете алатын ертеңгіліктер, мерекелер қажет.

Мектепке дейінгі оқыту тұжырымдамасының негізін қалайтын кезеңдер оқытудың әдістемелерін, тәсілдерін, үлгілері мен құралдарының спектрін кеңінен қолдануға әкеледі. Бұл ретте балалардың жеке, сонымен қатар, олардың жалпы мәдени дамуы мен микро әлеуметтік ортасы – отбасының ерекшеліктері ескеріледі. Негізгі тәсілдері:

а) балалардың таныс емес тілде үлкендердің тіліне еліктеуі;

б) көру, есту және әсем бейнелерді құру. Нәтижесінде, ұйымдастырылған оқу іс-әрекетінде оқытудың ауызша емес құралдарының басымдылығы (суреттер, заттардың графикалық бейнелері мен сөйлемдердің құрылымдары, музыка);

в) оқу-дидактикалық ойындарды қолдану;

г) жұмбақтар;

д) өз ойын білдіріп, өзін-өзі бағалауды арттырудағы психологиялық кедергілерді болдырмайтын ертегілер мен шағын әдеби шығармаларды драмалау.

Жұмыс ұстанымдары:

1.Мадақтаудың түрлі құралдарын ауызша және материалдық қолдану.

2.Бала бойында баланың тілдік қабілетін арттыратын педагог пен балалар арасындағы оң қарым-қатынастарды қалыптастыру.

3.Оқыту үдерісінде педагогтің ана тіліндегі сөйлеуін 5–10% дейін шектеу (бала тілін жаңа үйренетін тілде 90%).

4.Лексиканы жүйелі енгізу: лексикалық тапсырмаларды арттырып, біртіндеп бекіте отырып 3 сөзден бастау. Соңында күнделікті өмірде жинақталған сөздік қорын белсендіру.

5.Балалардың қысқа мерзімді есін ескере отырып, әрдайым алдыңғы өткен материалға қайта оралып, оны келесі қайталауларға енгізу.
6.Сөйлеу дағдыларын дамытуға бағытталған дұрыс тілдік құрылымдарға үйрету.
7. Жұптық және топтық үйретулерге айрықша ықылас бөлу.
8.Педагогтің сұрақтары мен бұйрықтарының балаға әсерінің жылдамдығын дамытады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1.Мектепке дейінгі ұйымдарда тілдердің үштұғырлығын дамыту: бағдарлама. – Астана,2013. – 52б.

ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ЖӘНЕ ҚОЛДАНБАЛЫ ҒЫЛЫМДАР

ХИМИЯ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯ АРҚЫЛЫ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНА ТЕМІРДІҢ САПАЛЫҚ , САПАЛЫҚ СИПАТЫН АНЫҚТАУ

Бақбергенқызы Динара, 6В01504-Химия Мұғалімін дайындау ББББ 2 курс студенті
Ғылыми жетекші: **Мәдібекова Ғалия,** х.ғ.к., доцент
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Түйін

Бізде қазіргі таңда ең көп қолданатын технологиялардың бірі. Қазіргі таңда барлық мектептерде және универде бар деп айттуға болады. Студенттердің , мұғалімдердің , оқушылардың өмірін жақсартуына қатты әсер етеді. Және бұл технологияны қазіргі жазып отырған жобамда қолдану өте тиімді. Оқушылардың назарын қазіргі таңда мұғалімге аударту өте қиын жағдайлардың бірі. Телефон , интернет дамыған заманда, оқушылардың назарын аудару өте қиын жағдай деуге болады. Сол себепті бүгінгі менің мақаламда осы жағдайдай шығу жолдарының бірін ұсынбақпын. Интерактивті тақта арқылы және ойын техналогиясы мен жоба технологиясын қолдана отырып қазіргі таңда мен өзімдің жеке мұғалім ретінде методикамды жасамақшымын.

Химияны сүйіп оқитын қазіргі таңда оқушылар өте аз , жоқтың қасы десекте болады. Химия шыны керек өте күрделі пәндердің бірі. Бірақ егер бір қызығушылық артып , химияға деген махаббат ашылса , өте түсінікті болар еді. Химияға деген қызығушылықты оқушыларды ашу өте күрделі жағдайлардың бірі. Сол себепті мен бүгін темірдің химиялық сапасы мен сандық анализ арқылы оқушының қызғушылығын инновациялық технология арқылы ашуға тырысамын.

1.Кіріспе

Қазіргі таңда оқушыларды химияға деген қызығушылығын арттуда инновациялық технологияны пайдалана отырып сабаққа деген қызушылығын арттыру. “ Инновация” қарастыратын болсақ , Э. Роджерс инновацияны былайша түсіндіреді: «Инновация нақтылы бір адамға жаңа болыптабылатын идея». Майлс: “Инновация-арнайы жаңа өзгеріс. Біз одан жүйелі міндеттеріміз жүзеге асуын , шешімдерін күтеміз”. Мен Майлспен келісе отырып айтта кетсем – инновация өмірімізді толықтай өзгертте алады. Инновация жаңа бір хабар пайда болуы. Бұл жағдайда мен осы ғалымдардың айтуында өте жақсы айттылған . Инновация арқылы біз қызығушылығын химияға деген арттыра аламыз.

Мақсаты: Инновациялық технология арқылы оқушыны білімге деген құлшынысын арттыру.

Міндеті: Оқушыларды инновациялық технология арқылы білім деңгейін арттыру

Өзектілігі:Химия пәнін көп оқушылар қазіргі таңда түсінуі және қызығушылықтары азайып бара жатыр. Инновациялық технологиялармен және әртүрлі программалармен қызықтыра отырып сабақты өту методикасын ұсынғым келеді

Бұл мақалада не қарастырдым

Оқушының химияға деген қызығушылығын арттыру жолдарын.
Инновациялық техналогияның қыр сырын ашуға тырысамын.

Эксперименттік бөлім
Эксперименттік жұмыстың методикасы.

САБАҚ: Әрекеттесуші массалар заңы және комплексті қосылыстар		**Мектеп:** Мухаметкул Исламкулов	
Күні: 6 11.2023ж		**Мұғалімнің есімі:** Бақбергенқызы Динара	
9 б сынып пәні: химия		**Қатысқандар саны:**25	**Қатыспағандар саны**: жоқ
Сабаққа негізделген оқу мақсаты (масаттары)	Темірдің периодтық жүйедегі орны, атом құрылысы, табиғатта таралуы, физикалық және химиялық қасиеттері, алынуы қолдануы ,сапалық және сандық қасиеттері.		
Оқу мақсаттары:	*Барлық студенттер:*		
	Темірдің қасиеттері.		
	Студенттердің басым көпшілігі:		
	Темірдің периодтық жүйедегі орны, атом құрылысы, табиғатта таралуы, физикалық және химиялық қасиеттері, алынуы қолдануы ,сапалық және сандық қасиеттері		
	Кейбір студенттер:		
	Сапалық және сандық қасиеттері.		
Тілдік мақсат:	Темірдің периодтық жүйедегі орны, атом құрылысы, табиғатта таралуы, физикалық және химиялық қасиеттері, алынуы қолдануы ,сапалық және сандық қасиеттері		
	Негізгі сөздер мен тіркестер:		
	Темір, периодтық жүйе, атом радиусы, қасиеттері, алынуы.		
	Студенттерде диалог үшін пайдалы тілдік бірліктер:		
	1. Периодтық жүйеде темір нешінші топта, периодта орналасқан? *2. Атом құрлысы қандай?* *3. Жер қыртысындағы массалық үлесі қандай?* *4. Темірдің физикалық қасиеттері қандай?* *5. Темірдің минералдық қосылыстарын кесте арқылы орындау.* *6. Темірдің қолданылуын ата.*		
Жоспар			
Жоспарланған уақыт		Сабақтағы жоспарланған жаттығу түрлері	**Ресурстар**
Басталуы	2 мин 5 мин 3 мин 5 мин	Ұйымластыру:Сәлемдесу, түгелдеу,оқушыны сабаққа зейін салдыру Оқушыларды стикарлер арқылы топтарға бөлу. Тақырыпқа байланысты деңгей анықтау тестін алу Үй тапсырмасын тексеру үшін тест беру. Жаңа сабаққа кіріспе: 1. Темірдің химиялық таңбасы	

		2. Мүмкін болатын валенттілігі 1. Темірдің электрондық формуласы 2. Темір қосылыстарын жазу й қозғау сұрақтары:	1504 12 группа студенттер
Ортасы		Алюминийдің периодтық жүйедегі орны, атом құрылысы, табиғатта таралуы, физикалық және химиялық қасиеттері, алынуы қолдануы ,сапалық және сандық қасиеттері Тест(quizzes) Оқушының сабаққа деген дайындығын тексеру(өз пікірлерін сұрау) Темірдің периодтық жүйедегі орны, атом құрылысы. (презеньация арқылы) Темірдің табиғатта кездесуі, күнделікті өмірде қолданысы(презеньация арқылы) . Ойын «Ребуст арқылы» Темірдің физикалық және химиялық қасиеттері (презеньация арқылы) . Ойын «Word wall» Темірдің сапалық және сандық қасиеттері(презеньация арқылы) . Ойын «Word wall» Лабараториядық жұмыс	Инновациялық технологиялық арқылы химияға деген қызығушылығын арттырамыз : CANVA, WORD WALL ,видео және аудио арқылы
Аяқталуы		Сабақты аяқтау үшін біз кәзіргі таңда шет елдерде кеңінен қолданып жатқан жоба арқылы сабақ аяқтау	

Қосымша ақпарат

Саралау – Сіз қосымша көмек көрсетуді қалай жоспарлайсыз? Сіз қабілеті жоғары оқушыларға тапсырманы күрделендіруді қалай жоспарлайсыз?	Бағалау – Стцденттерді үйренгенін тексеруді қалай жоспарлайсыз?	Пәнаралық байланыс Қауіпсіздік және еңбекті қорғау ережелері АКТ – мен байланыс Құндылықтардағы байланыс
CABVAТоптық, жұптық жұмыс арқылы оқушлыар өзрара қолдау көмек көрсетеді. Қабілеті жоғары оқушыларға Кеңейтілген тапсырманың екеінші және үшінші бағыты беріледі.	1.Мұғалім тарапынан « Екі жұлдыз, бір ұсыныс» арқылы бағаланады. 2.Өзіндік жұмыс	
Рефлексия Сабақ/оқу мақсаттары шынайы шынайы ма? Бүгін студенттер не білді? Группада ахуал қандай болды? Мен жасаған саралау шаралары тиімді болды ма? Мен берілген уақыт ішінде үлгердім бе? Мен өз жоспарыма қандай түзетулер енгіздім және неліктен?		

Қорытынды бағамдау:

Қандай екі нәрсе табысты болды?
1.
2.
Қандай екі нәрсе сабақты жақсарта алды?
1.

Практикалық бөлімі

Жобаны зерттеу мақсаты Мухаметкул Исламкулов атындағы жалпы орта мектепке " Инновациялық технология " әдісімен сабақ жүргізу. Сабақ басталар алдында оқушылардың деңгейін анықтайтын тест алдық.
Алынған тест нәтжесінен соң сабаққа кіріспе бастадым. Оқушыларды презентация арқылы сабақты түсіндірдім.Тақырыпты түсіндіру үшін юізге берілген <Әрекеттесуші массалар заңы және комплексті қосылыстар> тақырыбын кішкене тақырыпшаларға бөліп аламызжәне ойындармен бекітіп отырамыз. Себебі әр тақырыпшаны түсіну оңай болады.
Тақырыпшалар;
Темірдің периодтық жүйедегі орны, атом құрылысы.
Темірдің табиғатта кездесуі, күнделікті өмірде қолданысы .
Темірдің физикалық және химиялық қасиеттері
Темірдің сапалық және сандық қасиеттері
Темірдің периодтық жүйедегі орны, атом құрылысы түсіндірген соң ойын арқылы сабақты толықтай бекітеміз.Бұл ойын Word Wall арқылы ойнатамыз. Сабақты толықтай естен кетпеуіне әсер етеді.
Келесі тақырыпшаны презентаци арқылы сабақты түсіндіру . Оныда толықтай бекіту үшін ойынмен бекітеміз. Темірдің табиғатта кездесуі, күнделікті өмірде қолданысы. Ойын арқылы біз бүкіл студенттерді өзімге қаратамыз және ойы Солай бізге берілген тақырыпшаларды толықтай бекіте аламыз.
Қорытындыға біз қазіргі таңда басқа мемлекеттерде қолданыста болатын әдіс <Жоба > қолданамыз. Бұл әдіс арқылы біз студенттердің сабақты қаншамалықты түсінгенін біле аламыз.Жобаны дайындауға 5 минут береміз . Жобаның тақырыбы осы бүгінгі өткен сабақтың тақырыпшаларды береміз. н арқылы презентацияда түсінбей қалған сұрақтарға жауап ала аламыз.

ӘОЖ 387.82:591.5(575.1)

БОЛАШАҚ БИОЛОГИЯ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КӘСІБИ ДАЯРЛАУ САПАСЫН АРТТЫРУДА СЫНИ ОЙЛАУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Бабаназар Б.М. – М1505-13 топ магистранты
Ғылыми жетекші: Байсеитова Н.М. – б.ғ.к., доцент
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В статье рассматривается значение развития навыков критического мышления в повышении качества профессиональной подготовки будущих учителей биологии и возможности их использования на уроках биологии. Ориентируясь на критическое мышление, показаны цели и задачи учителей на уроках биологии. Также изучено влияние навыков критического мышления на развитие качества профессиональной деятельности студентов при преподавании биологии.

Summary

The article discusses the importance of developing critical thinking skills in improving the quality of professional training of future biology teachers and the possibility of using them in biology lessons in the future. Focusing on critical thinking, the goals and objectives of teachers in biology lessons are shown. The

influence of critical thinking skills on the development of the quality of professional activity of students when teaching biology was also studied.

Қазіргі таңда елімізде білім беру сапасын арттыруға бағытталған оқытудың тәсілдеріне жоғары талаптар қойылуда. Елімізде негізгі жалпы білім берудің стандарты білім алушылардың жеке қасиеттерін қалыптастыруды көздейді. Оларға әлемді қызығушылықпен тану, еңбектің, ғылым мен шығармашылықтың, білім мен өзін-өзі тәрбиелеудің құндылығын түсіну және алған білімдерін іс жүзінде қолдана алуы жатады. Бұл білім алушылардың сыни тұрғыдан ойлау сауаттылығын дамытуды талап етеді. Қазіргі қоғам ерекше, сыни ойлау қабілеті бар, дүниетанымы кең, өзіндік мәселелерді қоя алатын және шеше алатын тұлғаны қажет етеді. Сыни ойлау дағдылары дамыған адам шығармашылыққа айналады. Сыни тұрғыдан ойлау – бұқаралық коммуникация жағдайында жағымсыз ақпараттық және психологиялық әсерлерден қорғаудың негізгі құралы [1]. Әрқашан жаңашылдық пен шығармашылықты дамыту қажеттілігі күннен-күнге айқындала бастаған қазіргі заманда оқушылардың шығармашылық ойлауын дамытуда биология пәні мұғалімі ерекше орын алады. Сын тұрғысынан ойлау Қазақстандағы білім беруді дамыту үшін маңызды болып табылатын қазіргі ең басты педагогикалық түсінік. Бұл модуль оқушылардың да, мұғалімдердің де сын тұрғысынан ойлауды дамытуды саналы және оймен қабылдауын көздейді [2].

Сыни тұрғыдан ойлау сынау емес, шыңдалған ойлау. Бұл деңгейдегі ойлау тек ересек адамдарға, жоғарғы сынып оқушыларына ғана тән деп ойлау аса дұрыс емес. Бастауыш сынып оқушыларының да бұл жұмысты дұрыс ұйымдастырған жағдайда өз даму деңгейіне сәйкес ойы шындалып, белгілі бір жетістіктерге жетері сөзсіз [3]. Сыни тұрғыдан ойлау арқылы оқу мен жазуды дамыту бағдарламасы әлемнің түкпір-түкпірінен жиылған білім берушілердің бірлескен еңбегі [4]. Сыни тұрғыдан ойлау адамның өзінің психикалық әрекетіне қатысты рефлексия дағдыларының болуын, ұғымдармен, пайымдаулармен, қорытындылармен, сұрақтармен жұмыс істеу қабілетін, аналитикалық жұмыс қабілеттерін дамытуды, сондай-ақ басқа адамдардың ұқсас мүмкіндіктерін бағалауды болжайды [5]. Жоғары оқу орындарының негізгі мақсаттарының бірі студенттерді оқыту ғана емес, олардың әрқайсысының қабілеттерін ашу, ақпараттық, жоғары технологиялық әлемде өмір сүруге дайын тұлғаны тәрбиелеу болып табылады.

Зерттеудің мақсаты - болашақ биология пәні мұғалімдеріне сыни ойлау тұрғысынан толық ақпарат беріп, оның әдіс-тәсілдері мен дағдыларына шолу жасау арқылы үйрету.

Сыни ойлау жүйесі – шығармашылық ойлау стилінің тұрақты компоненттерінің жеке тұлғаның интеллектуалдық және психикалық дамуының жүйесі. Негізгі ерекшелігі - мәселелерді талдау, жүйелік байланыстарды орнату, қайшылықтарды анықтау, оларды идеалды деңгейде шешу жолдарын табу және осындай шешімдерді әзірлеудің мүмкін нұсқаларын болжау. Сыни тұрғыдан ойлау технологиясының негізі – оқытудың эвристикалық әдістері мен оқушылардың ізденушілік әрекеті. Эвристикалық оқытудағы ізденімпаздық іс-әрекетінің объектілері тек проблемалар мен тапсырмалар ғана емес, сонымен қатар оқушылардың өздері, олардың жеке тұлғалық мүмкіндіктері, шығармашылық, рефлексиялық процедуралар болып табылады. Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін баланы қызықтыратын, ізденуге баулитындай жаңашыл әдіс-тәсілдерді таңдап алу қажет. Студенттерге проблема ұсынылып, оны шешудің мүмкін жолдары көрсетілсе, өзіндік жұмыс шығармашылық үдеріске айналуы мүмкін. Бұл жағдайда балалардың жас ерекшеліктерін және олардың жеке қабілеттерін ескеру қажет, сондықтан күрделілік деңгейі оқушылардың қабілеті деңгейінде болады.

Болашақ биология мұғалімдерінің сыни ойлау дағдыларын дамыту үшін келесі тапсырмаларды қолдануға болады:

- Ғылыми көрмені құру. Оқушыларға «Биологиялық ашылулар» тақырыбымен ғылыми көрме жасауды тапсыру. Әрбір студент өзін қызықтыратын тақырыпты таңдай алады және оны зерттей алады, нәтижелерін көрмеге постер, презентация түрінде көрсете алады.
- Демонстрациялар. Бұл жоба студенттердің шығармашылық қабілеттерін, зерттеу дағдыларын дамытуға және өз идеяларын көпшілік алдында қалай жеткізуге болатынын білуге көмектеседі. Эксперимент дизайны. Студенттерден сабақта өтілген тақырып бойынша өз тәжірибесін

құрастыруды сұраі. Олар өз гипотезасын ұсына алады және нәтижелерді жазып, талдау арқылы оны тексеру. Бұл тапсырма студенттерге шығармашылық ойлауға және зерттеу және деректерді талдау дағдыларын дамытуға көмектеседі.

- Стандартты емес объектілерді зерттеу. Оқушылардан биологияға қатысты әдеттен тыс объектіні немесе құбылысты зерттеуді сұрау. Бұл олардың өз аймағында көрген, бірақ не екенін білмейтін немесе көрмеген, бірақ шынымен зерттегісі келетін нәрсе болуы мүмкін. Бұл әрекет студенттерге бақылау мен талдауды үйренуге көмектеседі, сонымен қатар биология туралы білімдерін кеңейтеді.
- Сценарий құру. Студенттерден сабақта өтілген тақырып бойынша ғылыми фильм сценарийін жасауды сұрау. Олар өз білімдерін пайдалана алады, сонымен қатар шығармашылық және өнертапқыш болып, фильмді көрерменге қызықты және танымдық етеді. Бұл әрекет студенттерге топ болып жұмыс істеуге, шығармашылыққа, өз ойларын жазбаша түрде жеткізуге үйренуге көмектеседі.

Педагогикадағы сыни ойлауды дамыту технологиясы негізі үш кезеңнен тұрады:

Бірінші кезең – шақыру (evocation). Бұл кезеңде танымдық қызығушылықты ояту, жаңа ақпарат алуға, оны толықтыруға және тереңдетуге деген ұмтылысты қалыптастыру маңызды. Бұл бұрыннан бар білімді жаңартумен байланысты, жаңа нәрселерді үйренуге қосымша ынталандыру береді. Сыни ойлауды қалыптастырудағы осы кезеңнің негізгі функциялары келесідей: мотивациялық (жаңа ақпаратпен жұмыс істеуге ынталандыру, тақырыпқа деген қызығушылықты ояту); ақпараттық (тақырып бойынша бар білімді пайдалану); байланыс (пікір алмасу). Екінші кезең мазмұнды түсіну (realization of meaning). Екінші кезең жаңа оқу ақпаратымен таныс болу. Студент зерттелетін объект туралы ойлайды, ескі және жаңа ақпараттың арақатынасына байланысты сұрақтарды тұжырымдауды үйренеді. Бұл кезеңде студенттің өзіндік ұстанымы және қарастырылып отырған мәселеге қатысты пікірлері қалыптасады. Сыни ойлауды қалыптастырудағы осы кезеңнің негізгі функциялары: ақпараттық (тақырып бойынша ақпарат алу); жүйелеу (алынған ақпаратты білім категориялары бойынша жіктеу).

Үшінші кезең – рефлексия (reflection). Бұл кезеңде жаңа білім бекітіледі (түсінікті, түсіну қиын), ал бастапқы идеялар белсенді түрде қайта құрылып, жаңа ақпаратпен толықтырылады. Сыни ойлауды қалыптастырудағы осы кезеңнің негізгі функциялары: коммуникациялық (жаңа ақпарат туралы пікір алмасу); ақпараттық (жаңа білім алу); мотивациялық (ақпараттық өрісті одан әрі кеңейтуге ынталандыру); бағалау (процесті бағалау).

Сыни ойлауды дамыту технологиясының басты мақсаты – білім алушының өз бетінше оқуына мүмкіндік беретін зияткерлік қабілеттерін дамыту. Сонымен қатар, сыни ойлаудың қолданбалы сипаты білім алушыларға болашақта өз зерттеулерін жүргізуге, жұмыс істейтін көздерді бағалауға мүмкіндік береді. Білім алушылармен бірге осы үш кезеңнен өткенде, сыни тұрғыдан ойлау біреудің талаптарына күмәнмен қарауға және дәлелсіз сенімге ештеңе қабылдамауға ғана емес, сонымен бірге жаңа идеялар мен әдістерге ашық болуға көмектесетінін есте ұстаған жөн.

Әрқашан жаңа нәрселерді үйренуге және сырттан келетін ақпаратпен әлемнің бейнесін толықтыруға дайын болу өте маңызды. Мысалы, осы қағида бойынша заманауи дәлелді медицина құрылды: ол алдыңғы ғылыми тәжірибеге негізделіп қана қоймай, оны толықтыруға және заманауи жаңалықтар мен зерттеулерді ескере отырып түзетуге дайын.

Сыни тұрғыдан ойлау технологиясының артықшылықтары:

- жұпта және шағын топта жұмыс істеу интеллектуалды әлеуетті екі есе, үш есе арттырады;
- қатысушылардың сөздік қоры едәуір кеңейеді; бірлескен жұмыс қиын, ақпараттық және әлеуметтік мәселелерді жақсы түсінуге ықпал етеді;
- материалды қайталау, игеру мүмкіндігі бар;
- түсінудің тереңдігі, қызықты ой пайда болады;
- қызығушылықты, байқауды күшейтеді;
- бірлескен таным тәсілі;
- талқылау барысында бір мазмұнның бірнеше түсіндірмелері анықталады.

Бұл технологиямен жұмыс кезінде кездесетін қиындықтар:

- Барлық балалар үлкен көлемдегі ақпаратпен жұмыс істей алмайды;

– барлығы бірдей, барлығы бірлескен түрде жұмыс істей алмайды;
– технология кейбір сыныптарда әрдайым тиімді бола бермейді;
– стратегиялар мен әдістерді дұрыс түсінбеу.

Білім беру нәтижелері:

– үнемі жаңарып отыратын ақпаратпен жұмыс істей білу;
– білімнің әртүрлі салаларындағы ағынмен, ақпаратты біріктірудің әртүрлі тәсілдерін қолдану;
– сұрақ қою, гипотезаны өз бетінше тұжырымдау, оқумәселелерін шешу;
– білім алушылар өз ойларын анық, сенімді және дұрыс білдіру;
– өз көзқарасын дәлелдеу және басқалардың көзқарасын ескеру.

Биология сабағындағы сыни тұрғыдан ойлау технологиясы – бұл студенттердің өзіндік идеяларды тудыру, әдеттен тыс және тиімді шешімдерді құру, биологиялық құбылыстар мен процестерді зерттеуде жаңа тәсілдерді қолдану қабілеті. Биология сабағында сыни тұрғыдан ойлауды дамыту тек білім беру дағдыларын қалыптастыруға ықпал етіп қана қоймайды, сонымен қатар оқушылардың дербестік, бастамашылдық, жауапкершілік, өзіне деген сенімділік сияқты жеке қасиеттерін дамытады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Лифанова Т.Ю. Критическое мышление. Учебное пособие. - Алматы: Қазақ университеті, 2015. -С 130.

2. Мұғалімге арналған нұсқаулық. Екінші (негізгі) деңгей «Назарбаев Зияткерлік мектептері». ДББҰ «Педагогикалық шеберлік орталығы», 2016. - 41 б.

3. Әбдіғалиев Қ. Осы заманғы педагогикалық технологиялар. – Алматы, 2004. -34б.

4. Бөрібекова Ф.Б., Жанатбекова Н.Ж., Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар. – Алматы, 2014. -290б.

5. Сорина Г.В. Критическое мышление: история и современный статус // Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. 2003. - № 6. - С. 97-110.

ӘОЖ546.217

ХИМИЯ ӨНЕРКӘСІБІНДЕГІ ҚАЛДЫҚТАРДЫ ҚӘДЕГЕ ЖАРАТУ ЖӘНЕ ҚАЙТА ӨҢДЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН БОЛАШАҒЫ

Қауысбек Д.Б. —1507-13а студенті
Медғатұлы Чингизхан— 11[а] сынып оқушысы,
Ғылыми жетекшісі: Керимбаева К.З. — т.ғ.к., доцент
Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент
№68 жалпы білім беретін мектеп, Шымкент, Қазақстан

Резюме

В этой статье внимание уделяется наблюдению за сложными шагами в процессе модернизации и трансформации химической промышленности и предоставлению важных рекомендаций по повышению качества их продукции. Рассмотрено о проблемах переработки химических отходов и их утилизации в химической промышленности.

Summary

This article focuses on observing the difficult steps in the process of modernization and transformation of the chemical industry and providing important recommendations for improving the quality of their products. The problems of processing chemical waste and their disposal in the chemical industry are considered.

«Химия өнеркәсібі» саласы дүние жүзінде тұңғыш рет Германияда 19 ғасырдың аяғында дүниеге келді. 20 ғасырдың 50-70-жылдардың басы химия өнеркәсібінің дәуірлеген “алтын ғасыры”

болып саналды. Бұл кезеңде мұнай-газ шикізатын пайдаланушы өндірістің өркендеуімен байланысты осы сала әлемде неғұрлым жоғары қарқынмен дамыды. «Әлемнің өңдеуші өнеркәсібінде химияның үлесі 20 ғасырдың 2-жартысында 8-9%-дан 12-15%-ға дейін өсті»—деген ақпарат енген болатын. Қазіргі кезде химия өнеркәсібі әлемді негізгі 4 аймаққа бөліп тұр. Олар—АҚШ, Батыс Еуропа, ТМД елдері, Жапония. Мұнда кеңішті химия, минералдық тыңайтқыштар, негізгі химия өнімдерін, әсіресе, органикалық синтез өндіру, полимерлік материалдар шығару ерекше орын алады. 20 ғасырдың 90-жылдарының ортасында химия өнеркәсібінің әлемде өндірілген химия өнімдерінің 20%-ы АҚШ-тың үлесіне тиіп, экспорттық өнімнің 24%-ын құрады. Батыс Еуропаның барлық елдері химия өнімінің 24%-ын, Жапония 15%-ыз көрсеткішін көрсетті.[1]

Жалпы айтқанда, "Химия өнеркәсібі" термині адамдардың химиялық процестерді қолдану арқылы материалдарды жасау, өңдеу және анықтау үшін өзара әрекет етуге арналған технологиялық және инженерлік білімнің ғылыми-техникалық кеңесі десек те болады. Бұл теориялық және әмбебап ғылыми аспаптарды және технологиялық өнімділіктің негіздерін қамтамасыз етуге арналған. Химия өнеркәсібі адамдарға көптеген салаларда қызмет етуге мүмкіндік береді. Мысал келтірер болсақ: Ауылшаруашылығы саласында; Энергетика саласында; Экология саласында; Машина жасау саласында; Құрылыс саласында; Жеңіл өнеркәсіп саласында; Металлургия саласында; Медицина (фармацевтика) саласында;

Аталған өнеркәсіпте негізінен жоғарыда көрсетілген сала түрлерінде ғана қолданылатын шикізат түрлері емес, одан бөлек көптеген ауқымды сала түрлерінде кәдеге жарайтын әмбебап құрал түрлері де өңдіріледі. Мысалы, күнделікті тұрмыста және шаруашылықта қолданылатын түрлі химиялық тазартуға арналған құралдар: сода, кір жуғыш ұнтақ, пластмасса, резеңке, бояу,тазартқыш құралдар, түрлі минералды тыңайтқыштар өңдіріледі.

Ал, «Жеңіл өнеркәсіп» мата-мақта, зығыр, жүн, жібек, аяқ- киім, былғары, аң терісі секілді шикізат түрлерімен тікелей жұмыс жасайтын сала түрі болғандықтан, химия өнеркәсібі оларды өңдеп, өңдіріс бөліміне дайын етіп жіберуге өз септігін тигізеді.

Айта кетерлік маңызды жайт, «Химия өнеркәсібі» күннен – күнге дамып келе жатыр. Алайда, аталған өнеркәсіптің қоршаған ортаға айтарлықтай кері әсері бар екенін де жасыра алмаймыз. Атап айтқанда өнеркәсіп саласынан бөлінетін зиянды химиялық заттар адам организмі үшін қауіптілердің бірі.

Қазіргі күнде адамзатқа белгілі 7 млн. астам химиялық заттар бар. Олардың 60 мыңнан астамы кең қолданыс табуда. Атап айтсақ, тамаққа қосу түрінде - 5500, дәрі-дәрмек саласында – 4000, тұрмыс химиясында- 1500 пайдаланылады. Халықаралық рыногта 500-ден 100-ге дейін жаңа химиялық қосындылар, өнімдер пайда болуда. Олардың әрбірі адам ағзасы үшін белгілі бір деңгейде өз әсерін тигізбей қоймайды.[2]

Улы заттар негізінен адам организміне түрлі жолдармен енуі мүмкін. Солардың ішінде көп кездесетіні, тері арқылы, ас қорыту жолдары мен тыныс жолдары арқылы. 80-90% жағдайда адам ағзасының улануы қоршаған орта әсерінен екені анықталып жатады. Ал олардың шығу аймағы ретінде түрлі «Химиялық зауыттар мен өзге де улы газдар бөліп шығарушы кәсіп орындар» аталады. Көрсетілген улы газдар шығу аймақтары түтіндері мен ауаға бөліп шығарушы газдары ауа қабатына енген соң оны ластап, қою түтін іспетті ауа қабатына айналады. Және ол жердегі мекендеуші жергілікті тұрғындар ол ауамен тыныстап, түрлі өкпе аурулары мен аллергиялық дерттерге шалдығу қаупі де өте басым. Сонымен қоса, «Біздің күнделікті тұтынып жатқан дүкен сөрелеріндегі тағамдарымыз да біздің ағзамызға кері әсерлерін тигізуде. Олардың орнын мейлінше табиғи өнімдермен алмастыру қажет»-деп дәрігерлер де дабыл қағуда. Олардың сөзінше, біз сатып алып, сыртқы дизайны мен дәмділігіне қарап қызығып жейтін тағамдарда химиялық қоспалар пайызы көп болып, біздің ағзамызға біртіндеп өз кері әсерін тигізеді.

Жоғарыдағы айтқан сөзімізге дәлел болсын, Қарағанды қаласында орналасқан марганец зауыты мәселесі бойынша сөз қозғалық. Еске салсақ, 2022 жылы 27 қазанда жергілікте тұрғындар Қарағандыдағы «марганец» - өндіру зауытына өз наразылықтарын білдіріп БАҚ-на жүгінген болатын. Олардың басты наразылығы тікелей зауыттан шыққан улы түтіндер мен оларды тесеруге асықпай отырған экология бөліміндегі билік өкілдеріне болды. Зауыттан шығып жатқан қою қара түтінді

түсіріп, БАҚ-нан көмек сұраған тұрғындар өздерінің аталған зауытқа жақын тұратынын айтқан болатын. Сонымен қоса, «ферромарганец» шығаратын зауыттың өз өңірлерінде жұмыс жасап жатқанына 2 жыл болғанын, одан бөлек оның экологияға қатты әсер еткенін де жасырмай жеткізгенді. Тамара Ишхаметова тілшінің қойған сұрағына былайша жауап берген болатын: «Белгісіз қызыл шаң басып қалады. Қайта-қайта терезені сүртіп тазалаймыз. Иісі өткір. Немерелерім аллергиямен ауыра береді. Жақында бізге жанымыздағы бұлақтан су ішпеңіздер деп ескертті. Зауыт бұлаққа арам су ағызып жатыр екен». Ал, Лариса Лепихина бұл мәселе бойынша: «Зауыт марганец өңдейді. Ол өкпеге, жүрек, қантамырға зиян. Аллергияның көбеюі де содан. Түтіннің қызғылт түсі де сол марганецтен. Зауыт ауаны тазартпайды. Фильтрлерін кешке ағызып тастайды.Түнде тіпті қоюланады. Ауаның ластануын ешкім тексермейді» - деп өз пікірін білдірген болатын. Біз осы тұрғындар пікірі бойынша ізденіс жұмыстарын жасап көрген болатынбыз. Осы жағдай бойынша «Дәрігерлер де адамдардың әр түрлі аллергиялық ауруларды, өкпе демікпесі, қатерлі ісік ауруларының болуы сол жергілікті аймақтың экологиялық жағдайымен тығыз байланысты екенін алға тартып, растап отыр» [3]. Біз дәрігерлердің бұл пікірін 2004 жылы Ә.Бейсенова, А.Самақова, Т.Есполов, Ж.Шілдебаевтар тарапынан жазылған «Экология және табиғатты тиімді пайдалану» атты кітап негізінде алға тартып отырмыз. [4]

Жергілікті тұрғындардың пікірлері сөзіме дәлел болғандай. Ия зауыттардың жұмыс жасауы ел экономикасы мен дамуына өзіндік үлесін қосады. Алайда, бұл тұста ел тұрғындарының денсаулығына да бейжай қарауға болмайды. Олардың саулығы мен ризашылығы ел билігі үшін ең басты орында емес пе?

Біз енді алдыңғы беттерде қозғалған мәселелердің шешімін тауып, ұсынатын ұсынысымыз. Жалпы, ең бірінші әрбір істің басында жоспар құратыны іспетті, химия өнеркәсібінде де әуелі кәсіптік өнімдерді өндіреді. Бірақ, бұл процестен соң, сол өнімдерді өндіру барысында пайда болған қалдық заттарды да қайта өңдеу қажет емес пе? Қазір осы мәселе бойынша айтсақ.

Бірінші кезекте, «Химиялық қайта өңдеу» терминінің не екенімен танысып алайық. Химиялық қайта өңдеу-бұл химиялық құрылымын өзгерту арқылы полимерлі қалдықтарды түрлендіретін, отын өндірісін немесе электр энергиясын өндіретін құралдарды қоспағанда,жаңа өнім өндіруде шикізат ретінде қолданылатын заттарды алу процесі.[5]

Қазіргі күнде қолданылған пластмасса, шыны бөтелкелер мен түрлі алюминий ыдыстарын, пакеттер мен қағаздарды қайта өңдеу идеясы қолға алынып жатыр. Аталған өңдеуге ұсынылған заттар негізінен тұрмыстық қатты қалдықтардың құрамына жатады. Бүгінде қалдықтарды тастайтын полигондар әрбір елді-мекендер мен қалаларда көптеп орналасқан. Олардың бәрі де жергілікті жердің экологиясына кері әсерін тигізуде. Полигондардағы тұрмыстық қатты қалдықтар күннің жылынуы немесе өрттің кесірінен еріп, физика-химиялық және биохимиялық үрдістердің жүруіне ықпал етеді. Ал бұл процесті жалпылама түсіндірер болсақ, қоқыстарды көп көлемде сақтау барысында сұйық, қатты және газ тәрізді көптеген улы химикаттар пайда болады. Бұл процесс келесі кезекте биосфера мен адамзат өміріне үлкен қауіп төндіретіні бәріне белгілі.

Қазақстанның қалдықтармен жұмыс жасау саласы мемлекеттік саясаттың «жасыл экономика» бағдарламасына көшу жөніндегі тұжырымдамаға негізделген. Тұжырымдамаға сәйкес, 2030 жылға қарай қалдық өңдеу үлесі 40%-ға, 2050 жылға қарай 50%-ға дейін жеткізілуі тиіс [6]. Бүгінде осы жоспарға сәйкес елімізде түрлі іс-шаралар жүргізіліп жатыр. Атап айтсақ, Алматы қаласындағы бөтелке мен шыны, алюминий өткізетін орындар. Бұл жерде түсті шыны ыдыстар кг-на 10-13 теңгеден, түссіз шынылар кг-на 15-18 тг-ден, алюминий ыдыстар кг-на 100 теңгеден бастап қабылданады. Алайда, кәсіпкерлердің пікірінше, «Өткізілген қоқысқа төленетін қаржы жеткіліксіз. Қалдықтарды аз ғана ақша үшін, алыста орналасқан арнайы өткізу пунктеріне барып тапсыру қарапайым халық үшін тиімсіздей көрінеді. Ал, тапсырылған ыдыс бағасына, келіп тапсырғаны үшін қосымша қаржы есептелініп берілгенде, барша халық сол қаражат үшін де алыс екеніне қарамастан арнай пунктерге келетін болады»-дейді [7]. Менің ойымша, осы секілді шынылар мен өзге де тұрмыстық қалдықтар қабылдайтын орындарды көбейту қажет. Одан бөлек еліміздегі әрбір мектеп, балабақша, жатақханалар мен жоғары оқу орындарында қоқыстарды бөліп тастауға арналған жәшіктерді орнатуға қатаң түрде қадағалау жұмыстарын жүргізу қажет. Өйткені біздің болашағымыз жастар болғандақтан, олардың

балабақша жасынан бастап табиғатын қорғауды, аялауды үйренуі жеткен үлкен жетістігі болмақ. Табиғат ананы кішкентайынан аялаған бала өскенде, өз ата-анасында аялайды деп ойлаймын.

Қорыта келе, біздің елімізде де Швециядағыдай, өңдеуге болатын қоқыстарды жерге тастағаны үшін айыппұл салу заңын енгізер болса, елімізде қазіргіге қарағанда полигондар мен жерде жатқан қоқыстар саны аз болар еді? Одан бөлек, Қазақстанда қайта өңдеу зауыттар санын да мейлінше көп ету қажет. Себебі, фактілерге көз жүгіртер болсақ, Қазақстанада жиналған қоқыстың тек 5%-і ғана қайта өңдеу процесінен өтеді екен. Егер зауыттар саны көп болса,мүмкін қазірде игерілмей блокталып жатқан өңделетін қалдықтар азаяр еді. Ал бұл зауыттар салынып, өз жұмысын жақсы атқарып жатса ел экономикасына да пайда алып келеді. Экспорт пен импорт саны да артып, өзге елге өзімізде өңделген тауарды саудалайтын дәрежеге де жете аламыз.

Әдебиеттер

1. Бүркітбай Аяған Қазақ Энциклопедиясы, 9 том , Алматы баспасы, 2007 жыл
2. Stud.kz сайтынан алынды
3. Бүркітбай Аяған Тұншыққан қарағандылықтар көмек сұрайды - ASTANA TV (сұхбат), 2022 жыл 27 қазан
4. Ә.Бейсенбаева, А.Самақова, Т.Есполов, Ж.Шілдебаев Экология және табиғатты тиімді пайдалану, Алматы, Ғылым ғылыми баспа орталығы, 2004 жыл
5. www.rlabel.org
6. https://ser-per.kz/zhanalyqtar/audan-tynysy/t-rmysty-aldy-ty-pajdasy-men-ziyany.html- сайтынан алынды.
7. https://www.youtube.com/watch?v=XdNzW6403MU - Хабар24 арнайы шығарылымынан алынды.

ӘОЖ 372.854

ХИМИЯ ПӘНІ БОЙЫНША ИНТЕРАКТИВТІ ТАПСЫРМАЛАР ӘЗІРЛЕУ

Жарылқасын Ә.С. - М1504-22 тобының 2-курс магистранты

Ғылыми жетекші: Мадыбекова Г.М. -х.ғ.к. доцент

Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В статье показана эффективность разработки и применения интерактивных заданий на основе мультимедийных технологий с целью развития процесса преподавания по химии. Благодаря этому появляется возможность повысить качество образования и значительно упростить и успешно реализовать учебный процесс. Одним из главных требований киберсообщества в современной сфере образования является формирование и совершенствование педагога, умеющего эффективно использовать электронные ресурсы, обладающего цифровыми компетенциями. Для полноценного формирования цифровых компетенций обучаются только с использованием электронных учебников, виртуальных лабораторий, анимации, работы с изображениями и графиками, аудио, видеозаписей. В рамках исследования предложена методика подготовки интерактивных заданий по теме "Перманганатометрическое титрование" отдела количественного анализа аналитической химии. Задания разрабатывались, анимировались, выполнялись на практике и дифференцировались с помощью программы Macromedia Flash, имеющей широкое применение. Наглядная разработка интерактивного задания стимулирует активность обучающихся к выполнению, повышает мотивацию к предмету, улучшает познавательные способности. Кроме того, система оценки заданий была рассчитана в программе по балльной системе. В результате исследования была диагностирована эффективность разработанных интерактивных задач и продемонстрировано изображение результата.

Summary

The article shows the effectiveness of the development and application of interactive tasks based on multimedia technologies in order to develop the process of teaching chemistry. Thanks to this, it becomes

possible to improve the quality of education and significantly simplify and successfully implement the educational process. One of the main requirements of the cyber community in the modern field of education is the formation and improvement of a teacher who is able to effectively use electronic resources and has digital competencies. For the full-fledged formation of digital competencies, students are trained only using electronic textbooks, virtual laboratories, animation, working with images and graphs, audio, video recordings. Within the framework of the study, a methodology for preparing interactive tasks on the topic "Permanganatometric titration" of the Department of quantitative analysis of analytical chemistry is proposed. Tasks were developed, animated, performed in practice and differentiated using the Macromedia Flash program, which has wide application. Visual development of an interactive task stimulates the activity of students to perform, increases motivation for the subject, improves cognitive abilities. In addition, the task evaluation system was calculated in the program according to the point system. As a result of the study, the effectiveness of the developed interactive tasks was diagnosed and an image of the result was demonstrated.

Қазіргі білім беру саласындағы киберқоғамның басты талабының бірі электронды ресурстарды білім беру бағытына сәйкес дайындайтын, тиімді қолдана білетін, сандық құзыреттілікке ие педагог қалыптастыру. Педагог сандық құзыреттілікті толық қалыптастыру үшін электронды оқулықтарды, виртуальды зертханаларды, анимацияларды, сурет және графиктермен жұмыс, аудио, видеожазбаларды пайдалану арқылы ғана дағдыланады. Химия пәнін оқыту процесін дамыту мақсатында мультимедиалық технологиялар негізінде интерактивті тапсырмалар әзірлеу және қолдану тиімділігі маңызды рөл атқарады. Осы арқылы білім беру сапасын арттырып және де оқу процесін едәуір жеңілдетіп, сәтті түрде жүзеге асыруға мүмкіндік пайда болады.

Білім беру саласында мультимедиалық технологияларды қолданудың ғылыми-әдістемесін, теориялық және де практикалық маңызын, ерекшеліктерін зерттеп, саралап қарастырған педагог ғалымдардың Клемешова Н., Кравцов С.,Смолянинова О. еңбектерін жатқызады [1-4].

Зерттеу аясында аналитикалық химияның сандық анализ бөлімінің "Перманганатометриялық титрлеу" тақырыбы бойынша интерактивті тапсырмалар дайындау әдістемесі ұсынылды. Тапсырманы әзірлеу үшін:

1. Macromedia Flash және Action Script бағдарламалары таңдалды [2].

Macromedia Flash бағдарламасы кең қолданысқа ие. Ол арқылы анимациялар, виртуальды зертханалар мен интерактивті тапсырмалар орындауға болады. Зерттеу жұмысында ұсынылған тапсырма типі анимациялық түрде жасалды. Анимациялық тапсырманы әзірлеу үшін Flash бағдарламасындағы сұхбаттық терезеден жаңа жоба құру бөлігін таңдау қажет. Жобада арнайы «Common Libraries» арқылы батырма құрылады (1-сурет).

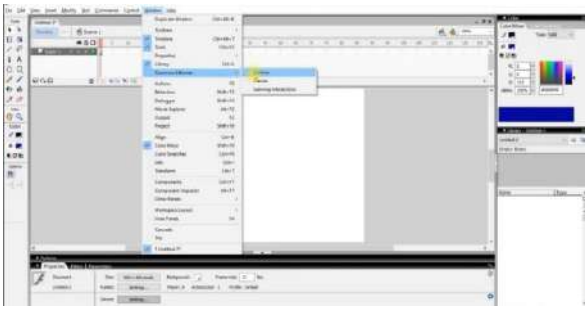

1-сурет. Батырма құру

Құрылған батырма типі динамикалық типте болуы қажет және де батырманы басқан сәтте мәтін пайда болатындай «var» өрісіне атау беріледі.

- Келесі кезекте батырманы ерекшелеп, шерткен сәтте мәтін көрінетін код енгізілуі керек (2-сурет).

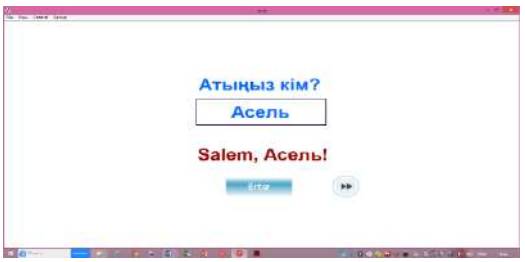

2-сурет. Батырманы шерткенде мәтін шығу сәті

-Тапсырма құру сәтінде мәтін сипаты статикалық болып және сұрақ енгізіледі. Сұраққа жауап енгізілетін өріс құрылады, оның типі динамикалық болады. Содан кейін жаңа батырма құрылады, оны шерткен кезде дұрыс, қате деген хабарлама шығуы үшін код теріледі (3, 4, 5-суреттер).

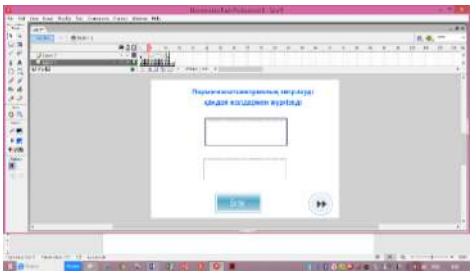

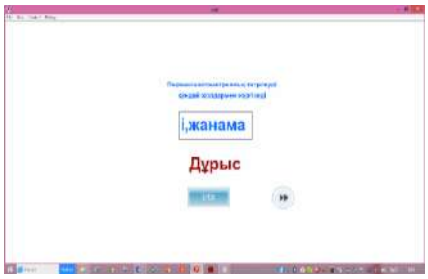

3,4-сурет.
Мәтін мен хабарлама түрі

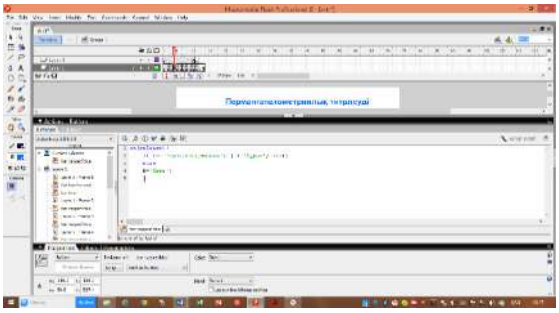

5-сурет. Әрекет бөлімінде код енгізілуі

Анимациялық тапсырманың интерактивті болуы, деректерді қайта өңдеуге мүмкіндік беретін Flash бағдарламасының құрамдас бөлігі болып табылатын бағдарламалау тілі ретінде Action Script бағдарламасы таңдалды. Толығымен кадрларды осы бағдарламалау тілімен басқаруға болады [2-3]. Action Script тілінің глобальды функцияларына уақыт шкаласының басқару элементтері кіреді:

- gotoAndPlay(кадр) - көрсетілген кадрға жылдам ауысуды іске асырады, сонымен қатар көрсетілімдегі кадр немесе анимацияны жасайды;
- gotoAndStop(кадр) - көрсетілген кадрға тез ауысуды жүзеге асырады және де көрсетілімдегі кадр немесе анимацияны тоқтатады;
- nextFrame() - келесі кадрға өткізеді;
- prevFrame() - алдыңғы кадрға өткізеді;
- nextScene() -келесі сахнаға өтуді іске асырады;
- prevScene() - алдыңғы кадрға ауыстырады;
- play() - ағымдық кадрдағы анимация немесе видеожазбаны іске асыру;
- stop() - ағымдық кадрдағы анимация немесе видеожазбаны тоқтату;
- stopAllSounds() - толығымен дауыстардың өшірілуі.

Интерактивті тапсырманың көрнекі түрде әзірленуі білім алушылардың орындауға деген белсенділігін өрбітеді, пәнге деген ынтасын арттырады, танымдық қабілетін жетілдіреді. Білім алушылардың ойлау қабілеттерін арттыру мақсатында Flash бағдарламасының басқа да үлгілік интерактивті

тапсырмаларын пайдалануға болады. Мәселен жаңа жоба құрылып, сұхбаттық терезедегі үлгілер бөлімі шертіледі. Сол кезде арнайы анимациялық тапсырмаларды орындауға беллгілі бір шаблондар ашылады (6-сурет).

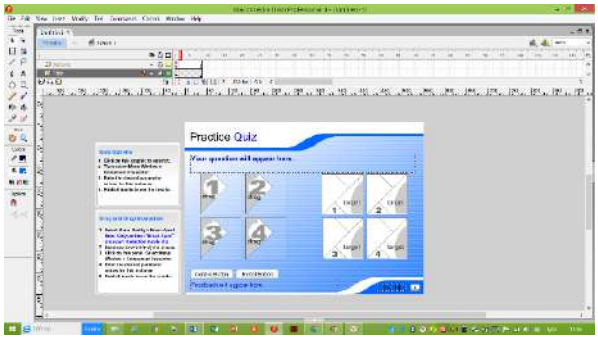

6-сурет. Үлгілік тапсырма

Сонымен қатар, тапсырмаларды бағалау жүйесі бағдарламада баллдық жүйе бойынша есептелді. Оны енгізу үшін мәтін жазылып, бөлек батырма құрылады және оған код енгізіледі. Macromedia Flash және Action Script бағдарламаларының тиімділігі мен мүмкіншіліктері:

-көрнекі түрде болуы, уақыт үнемділігі;

-3d презентациялар, анимациялар, виртуальды зертханалар, клип, видеоролик жасау, график, сурет, кескін, кесте, дыбыстық өнімдер өңдеу;

-білім алушылардың сабаққа деген ынтасын, назарын, зейінін ашады,
сабақты қорытынылауға, басқа пәнмен интеграция орнатуға мүмкіндік береді.

Зерттеу нәтижесінде әзірленген интерактивті тапсырмалардың тиімділігі диагностикаланып, нәтиже кескіні көрсетілді. “Перманганатометриялық титрлеу” тақырыбы бойынша интерактивті тапсырмалар қолданысқа енгізілді және де практика жүзінде пайдаланылды. Нәтижесінде сабақ үлгерімі 90% құрады және тиімділігі анықталды. Дәл осылай дайындалатын интерактивті тапсырмалар көмегімен басқа да сабақтарда қолданып, білімалушылардың ынтасын арттыруға болады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Текесбаева А.М., Текесбаева Г.М. Оқушылардың коммуникативтілік құзыреттілігін қалыптастыруда мультимедиа технологиясын қолдану жолдары // Абай атындағы ҚазҰПУ-ң Хабаршысы «Педагогика ғылымдары» сериясы, № 1 (73), 2022.- Б-186-196.
2. Жарылқасын Ә., Тынабек Б., Мәдібекова Ғ.М. Көлемдік анализ курсы бойынша виртуальды зертхана әзірлеу техникасы // VII Международной 5 научно-практической конференции «Европа и тюрский мир: наука, техника и технологии» в г. Мерсин (Турция) 4-6 мая 2022 г. 233-с.
3. Жарылқасын Ә.С., Мәдібекова Ғ.М. Химия пәнінің зертханалық сабағында виртуальды лаборатория қолдану // Қ.А. Ясауи атындағы халықаралық қазақ-түрік университеті «Қазіргі ғылым мен білімнің даму тенденциялары» атты ғылыми-тәжірибелік онлайн конференция.-2022. 54-б.
4. Lee, Irena, Perret, Beatriz Preaparing High School Teachers to Integrate all Methods into STEM Classrooms // Proceedings of the 36th AAAI Conference on Artificial Intelligence, №36, 2022.-12783-127891.

ӘОЖ 372.8:57

БИОЛОГИЯ ПӘНІНЕН ФУНКЦИОНАЛДЫ САУАТТЫЛЫҚТЫ АРТТЫРУ ТАПСЫРМАЛАРЫ

Қалжан Дана Ержанқызы – 1505-21тобы студенті
Ғылыми жетекші: Есмаханова Жарқынай Шарабдиновна – магистр,аға оқытушы

Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті,Шымкент

Резюме

Функциональная грамотность включает в себя несколько аспектов, которые помогут успешно работать содержания людей в современном мире в содержании статьи для: понимания текстов различной сложности; для Написания различных типов текстов (письма, резюме, отчеты и другие.б.) сборка, правильно их структурировать, правил грамматики и пунктуации; применение Математической грамотности: понимания математических понятий, работать с цифрами, проводить расчеты, анализ данных.

Также цифровая грамотность включает в себя: эффективное использование цифровых технологий, работу с информацией, защиту ваших данных; естественнонаучная грамотность: понимание основных понятий и законов естественных наук, способность анализировать и интерпретировать научную информацию, делать выводы на основе научных данных.

Summary

Functional literacy includes several aspects that will help people successfully work in the modern world in the content of the article for: understanding texts of varying complexity; for writing various types of texts (letters, summaries, reports and others.b.) assembling, structuring them correctly, rules of grammar and punctuation; application of Mathematical literacy: understanding mathematical concepts, working with numbers, making calculations, analyzing data.

Digital literacy also includes: effective use of digital technologies, working with information, protecting your data; natural science literacy: understanding the basic concepts and laws of natural sciences, the ability to analyze and interpret scientific information, draw conclusions based on scientific data.

Функционалдық пен тиімділік артып келе жатқан жылдам қарқынмен дамып келе жатқан әлемде заманауи технология дәуірінде функционалдық сауаттылықты арттыру мәселесі өте маңызды.Білім беру нәтижелерінің жетістігі тек академиялық білімге ғана емес, сонымен қатар олардың практикалық қолдауына, сондай-ақ сыни ойлау дағдыларын дамытуға байланысты.

Ғылыммен техниканың дамуына қатысты жағдайларды түсіну, әртүрлі әлемді түсіндіру, дәл және дәлелді ақпарат негізінде шешімдерді жасау қабілетін көрсету білім беру процесінде ғылыми білімді пайдаланудың маңыздылығын көрсетеді.

Білім берудің жаһандық бәсекеге қабілеттілігі функционалды сауаттылықпен анықталады. Ресейлік лингвист ,психолог ,психология ғылымдарының докторы А.А Леонтьевтің анықтамасы бойынша функционалды сауаттылық -бұл адамның өмір бойы алаған білімін адам қызметінің әртүрлі салаларында өмірлік міндеттердің кең ауқымын шешу үшін пайдалану қабілеті қарым-қатынас, әлеуметтік қатынастар [1].

Қазақстан Республикасының «Білім беру туралы» Заңында білім беру жеке тұлғаның интеллектісі мен жеке тұлғасын дамытуға негізделген білім жүйесі ретінде айқындалған. Білім берудің мазмұны білім беру жүйесінің әрбір деңгейіне сәйкес ұйымдастырылған білім беру бағдарламаларымен нақтыланады. «Білім берудің мазмұнын әдәстерін ұйымдастырылуын және дидактикасын нақтылайтын бағдарлама»деп сипатталады .Сабақ бойынша, пән бойынша және модуль бойынша білімдерді ,біліктерді, дағдыларды және құзыреттерді дамыту мен қалыптастыруды қамтамасыз ететін білім беру [2].

Функционалдық сауаттылықтың негізгі бағыттары оқу сауаттылығы, математикалық сауаттылық және ғылыми сауаттылық болып табылады. Функционалдық сауаттылықтың негізгі сипаттамаларына қаржылық сауаттылық, жаһандық құзыреттілік және шығармашылық ойлау жатады. Бұл тек академиялық білім туралы емес; бұл білімді қалай қолдануға баса назар аударылады. Функционалдық сауаттылықты дамыту бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыруды көздейтіндіктен, бұл бойынша жұмыс барлық деңгейлерде, соның ішінде білім беру мекемелерінде және қоғамдық ұйымдарда жүргізіледі.

Функционалдық сауаттылықтың белгілі бір деңгейіне жету үшін берілген тапсырмалар функционалдық құзыреттіліктің дамуына ықпал ететіндей сабақтың материалдарын түзету қажет. Ол үшін нақты өмірдегі нақты жағдайлардың формулаларын, модельдерін және мысалдарын қолдана отырып, сабақтың мазмұнына есептерді шешудің белгілі бір алгоритмдерін қосу қажет [3].

Педагогикалық контекстегі тұлғаның функционалдық сауаттылығының көптеген аспектілері бар, соның ішінде математикалық, жаратылыстану-ғылыми, оқырмандық, қаржылық сауаттылық, шығармашылық ойлау және жаһандық құзыреттілік. Биология саласындағы жаратылыстану-ғылыми сауаттылықты дамыту шынымен де оқу және математикалық сауаттылық деңгейін талап етеді.

2023 – 2024 оқу жылының күзгі семестрінде педагогикалық практикада биология пәнінде математикалық сауаттылықты арттыру тапсырмасын құрастыру сурет-1 де ұсынылады.

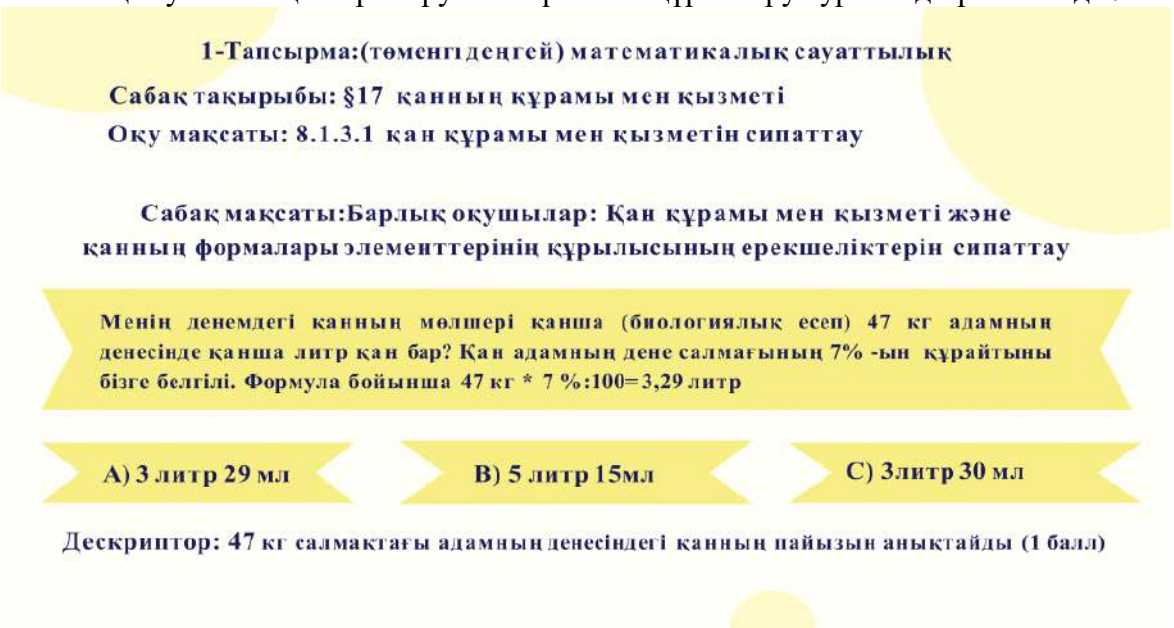

Сурет 1. Математикалық сауаттылық

Математикалық сауаттылық биологияны оқытуда маңызды рөл атқарады, әсіресе көптеген биологиялық зерттеулер деректерді сандық талдауға негізделген қазіргі әлемде. Биологияны оқытуда математикалық сауаттылықтың маңызды жолы биологиялық процестерді модельдеу: математикалық модельдерді қолдану студенттерге биологиялық процестер мен зерттеулердің нәтижелерін болжауға, сондай-ақ популяциялардағы, экожүйелердегі және т. б. өзгерістердің себептерін түсінуге мүмкіндік береді.

Оқу және логикалық сауаттылық биологиялық білімді түсіну мен дамытуда шешуші рөл атқарады. Биологияны оқыту контекстінде қалай маңызды болуы мүмкін:

Мәтіндерді түсіну: оқушылар биология ғылымдарының әртүрлі аспектілері туралы өзекті ақпарат алу үшін ғылыми мәтіндерді, мақалаларды, оқулықтарды және басқа биология материалдарын оқи алуы керек.

Деректерді түсіндіру: биологияда деректерді ұсыну үшін кестелер, графиктер, диаграммалар және басқа визуалды құралдар жиі қолданылады. Логикалық сауаттылық оқушыларға осы деректерді дұрыс түсіндіруге және қорытынды жасауға көмектеседі. Оқу сауаттылығын арттыру тапсырмасын құрастыру сурет-2 де ұсынылады.

Сурет 2. Оқу сауаттылығы

Сурет 3. 2-ші тапсырма дескрипторы

Биологиядағы жаратылыстану сауаттылығы биология, физика, химия және басқа да байланысты салаларды қоса алғанда, жаратылыстану ғылымдарының негізгі принциптерін түсіну қабілетін білдіреді. Биологияны оқыту контекстінде жаратылыстану сауаттылығы келесі аспектілерді қамтиды:

Сыни тұрғыдан ойлау: жаратылыстану сауаттылығын дамыту оқушыларға ғылыми деректерді талдауға және бағалауға, тапсырмадағы қателіктерді анықтауға және негізделген тұжырымдар жасауға мүмкіндік беру арқылы сыни ойлауды дамытуға ықпал етеді.

Жаратылыстану сауаттылығын дамыту биологиялық процестерді толыққанды түсіну, ғылыми ойлауды дамыту және ғылым мен білім беру саласындағы жұмысқа дайындық үшін маңызды.

Ғылыми жаратылыстану тапсырмасын құрастыру сурет-4 де ұсынылады.

3- тапсырма (жоғарғы деңгей)

Сабақ тақырыбы: § 23 Қан тамырлары жүйесінің түрлері және қан айналым шеңберлері

Оқу мақсаты: 8.1.3.9 - қантамыр қабырғасының құрылысы мен олардың қызметі арасындағы байланысты орнату

Сабақ мақсаты: Көпшілік оқушылар: Қан тамыр түрлерін және оларға зиян келген жағдайда алғашқы көмекті көрсету жолдарын анықтайды

Жаз мезгілінде Айнұрдың атасы қойлардың жүнін қырқу барысында қырықтық (қой жүнін қырқатын қайшы түрі) қолына кіріп кету әсерінен, қан төбеге қарай атқылады.

1) Атасы қай қан тамырын зақымдады?
2) Алғашқы көмек көрсету жолы?

Дескриптор:
1) Қан тамыр түрін анықтайды-2 балл
2)Алғашқы көмек көрсету жолын жүзеге асырады-2 балл

Сурет 4. Ғылыми жаратылыстану тапсырмасы

Функционалдық сауаттылықты құрылымдау мен дамытуда оқулықтарда берілген тапсырмалардың мазмұнын ескеру өте маңызды. Мұндай тапсырмалардың дидактикалық мақсаты – теориялық білімді тереңдету және кеңейту, пән бойынша жаңа білім мен дағдыларды қалыптастыру және білім беруді қамтамасыз ететіндей оқу процесін өмірлік жағдайларға жақындату.

Бүгінгі таңда білім берудің маңыздылығы оқушылардың тұлғалық өсуін дамытуға көмектесуде, олар үшін тиімді өмірлік стратегияларды құруда және адам әрекетінің, қарым-қатынастың және әлеуметтік қарым-қатынастың әртүрлі салаларында дұрыс шешім қабылдауға көмектесу болып табылады. Сондықтан білім беруден күтілетін нәтижелерге жетуді жоспарлау шешуші мәнге ие. Осылайша, білім беру мазмұны жаһандық инновацияларды жүзеге асыруға ықпал ететін, білім беруді оқушыларды жаһандық бейімделуге жетелейтін жолдардың біріне айналдыратын функционалдық тиімділікті құрылымдауға негізделген.

Қорыта айтқанда, функционалдық сауаттылықты жүзеге асырудағы басты мақсат – студенттердің теориялық білімдерін практикалық жағдайда пайдалана отырып, тәуелсіз еліміздің табысты болашағына дайындау. Сондықтан оқу үрдісінде оқу жоспарындағы пәндерді дұрыс өткізудің маңызы зор. Оқушылардың функционалдық дағдылары мектеп жағдайында қалыптасады. Өскелең ұрпаққа сапалы білім беріп, құзіреттілікке тәрбиелеу, олардың өмірде ілгерілеуіне кез келген жағдайда көмектесу болашақ ұрпақты тәрбиелеудің маңыздылығын көрсетеді. Яғни бізде 1-інші тапсырма математика сауаттылығы бойынша жүзеге асырылып оқушылардың логикалық тұрғыдан ойлау арқылы есеп шығара алу қабілеттерін дамыту, ал 2-інші тапсырмада оқулым сауаттылығын қосу арқылы оқушылардың мәтін бойынша жұмыс жасау дағдысын қалыптастыру. 3-інші тапсырмаға келсек функцияналды сауаттылық деген теорияны өмірмен байланыстыру болғандықтан ситуациялық сұрақ беру арқылы өмірлік қабілеттерін арттыру мақсатталды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының білім және ғылымды дамытудың мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы 2020-2025 жылдарға арналған. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 988 қаулысы

2. Образовательная система «Школа 2100». Педагогика здравого смысла / под ред. А.А. Леонтьева. М.: Баласс, 2003. С. 35.

3. «Білім туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319

4. Лунегова Е.Н. Образовательные технологии формирования естественнонаучной грамотности на уроках химии. материалы заочной республиканской научно – практической конференции «Формирование функциональной грамотности обучающихся как механизм повышения качества образования и конкурентоспособности системы образования» (26.03.2022г.), Майкоп 2022. - С.100- 103

ӘОЖ 372.8:57

БИОЛОГИЯ ПӘНІН ОҚЫТУДА ЦИФРЛЫҚ ДАҒДЫЛАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Өмірбекова Айнұр Ғаниқызы– 1505-20 тобының студенті
Ғылыми жетекшісі: Есмаханова Жаркынай Шарабдиновна - магистр, аға оқытушы
Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В содержании статьи рассматриваются пути адаптации будущих учителей биологии к цифровым компетенциям в соответствии с отраслями цифровой эпохи. Цифровые технологии открывают широкие возможности в различных сферах жизни: планируется использовать интерактивные учебные материалы для образования, игровые технологии, обеспечить широкий доступ к развлекательному контенту для развлечений и общения.

Для учителя цифровые технологии предоставляют множество возможностей для улучшения учебного процесса и взаимодействия с учащимися: использование цифровых инструментов для сбора, анализа и интерпретации обучающих данных, а также возможность обмена опытом и материалами с коллегами через образовательные платформы.

Summary

The content of the article discusses ways to adapt future biology teachers to digital competencies in accordance with the industries of the digital age. Digital technologies open up wide opportunities in various spheres of life: it is planned to use interactive educational materials for education, game technologies, and provide wide access to entertainment content for entertainment and communication.

For teachers, digital technologies provide many opportunities to improve the learning process and interaction with students: the use of digital tools to collect, analyze and interpret learning data, as well as the opportunity to share experiences and materials with colleagues through educational platforms.

XXI ғасырда ақпараттық және коммуникациялық технологияларды дамыту білім беру жүйесінде өзгерісті талап етеді. Қазіргі қоғам үшін басты міндет - адамдарды цифрлық қоғамда өмір сүруге және жұмыс істеуге дайындайтын тиімді білім беру жүйесін құру. Бұл тек АТ-дағы цифрлық дағдыларды ғана емес, сонымен қатар сыни ойлауды, мәселелерді шешуге шығармашылық көзқарасты, коммуникативті және тұлға аралық дағдыларды дамытуды қамтиды. Мұндай білім беру жүйесі барлық азаматтар үшін тең мүмкіндіктерді қамтамасыз ету үшін қоғамның барлық топтары үшін икемді, бейімделгіш және қолжетімді болуы тиіс.

Цифрландыру экономика, мәдениет, білім беру және т.б. сияқты қоғамның әртүрлі салаларында маңызды рөл атқарады. Бұл процесс цифрлық технологияларды кең деңгейде таратуды және енгізуді қамтиды.

Цифрлық құзыреттілік, ақпараттық құзыреттілік, медиа құзыреттілік, коммуникативтік құзыреттілік, техникалық құзыреттілік, тұтынушылық құзыреттілік және цифрлық сауаттылық ұғымдары цифрландырудың маңызды аспектілері болып табылады. Олар болашақ мамандарға өзгермелі цифрлық әлемге бейімделуге, цифрлық ресурстарды тиімді пайдалануға, сондай-ақ ақпараттық қауіпсіздік, сыни ойлау және онлайн ортада тиімді қарым-қатынас дағдыларын дамытуға көмектеседі.

Білім беру мен техникадағы өсу мен жаңару жылдамдығы ұрпақтардың өзгеру жылдамдығынан асып түсуі мүмкін, бұл кейбір қиындықтар туғызады және білім беру мақсаттары туралы сұрақтар

туғызады. Білім берудің түпкі мақсатын айқындау мәселесі цифрлық технологиялардың қарқынды дамуы мен білім беру тәсілдерінің өзгеруі контекстінде өзекті және орталық болып отыр.

Цифрлық тұтыну және цифрлық қауіпсіздік білім беруді цифрландыру құрылымында да маңызды аспектілерге айналуда. Бір жағынан, цифрлық ресурстар мен технологиялар білім беру процесін едәуір байыта алады, бұл оны қол жетімді және тиімді етеді. Екінші жағынан, оқушылардың деректерін қорғау және цифрлық оқыту құралдарын қауіпсіз пайдалануды қамтамасыз ету үшін цифрлық қауіпсіздік мәселелеріне назар аудару қажет. Бұл тұрғыда цифрландырудың барлық аспектілерін ескеретін және білім берудің түпкі мақсатын анықтау үшін технологиялық прогресті де, адами құндылықтар мен қажеттіліктерді де ескеру қажет.

Білім беру жүйесінің сапасы мұғалімнің кәсіби құзыреттілігімен тығыз байланысты. Қазақстан Республикасында білім мен ғылымды дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған стратегиясында «Бүгінде білім сапасын арттыру үшін цифрлық платформалар, онлайн курстарды басқару, виртуалды кабинеттер белсенді түрде қолданылуда» делінген [1].

Цифрлық дағды білім берудің маңызды элементіне айналуда, өйткені ол цифрлық технологияларды оқу процесінде және күнделікті өмірде тиімді пайдалануға мүмкіндік береді. Білім беру бағдарламалары оқушылардың цифрлық сауаттылығын дамытуға жеткілікті көңіл бөлуі маңызды. Бұл компьютерді және бағдарламаларды пайдалану мүмкіндігін ғана емес, сонымен қатар интернеттен ақпаратты бағалау кезінде сыни ойлауды, цифрлық мазмұнды жасау және талдау қабілетін, сондай-ақ онлайн ортада тиімді қарым-қатынас жасау және бірлесіп жұмыс істеу қабілетін қамтиды. Цифрлық сауаттылық білім сапасын жақсартуға ғана емес, сонымен қатар оқушыларды заманауи ақпараттық қоғамға және болашақ кәсіби сын-тегеуріндерге дайындауға көмектеседі.

Н.Ю.Гончарова, А.И.Тимошенко және т.б. ғалымдар цифрлық құзіреттілікті білім беру міндеттерінің кең ауқымын шешу үшін педагогикалық қызметте заманауи ақпараттық-коммуникациялық технологияларды өз бетінше пайдалануға дайын болатын қабілеттілік деп түсіндіреді [2].

Педагогтердің цифрлық технологияларды қолдану құзыреттілігі олардың технологияны оқу процесінде қолдана білуінен ғана емес, сонымен бірге олардың әріптестерімен, білім алушылармен, оқытушылармен, ғылыми қауымдастықпен және басқа да мүдделі тараптармен ынтымақтастық пен қарым-қатынас тәсілдерінен көрінеді: инновацияны өз тәжірибесіне ендіре алуы; кәсіби тұрғыдан өзін-өзі жетілдіре алуы және дамытуы [3].

Мектеп оқушылары ақпараттық технологияларға кең қол жеткізе алады және оқуға арналған түрлі бағдарламалар мен қосымшаларды қызығушылықпен меңгереді. Бұл оларға білім мен дағдыларды тез игеруге, сондай-ақ зерттеуді тиімдірек және креативті етуге мүмкіндік береді. Интернет және цифрлық дағдылар мектептегі зерттеу жұмыстарына таптырмас қолдау болып табылады. Олар зерттеу нәтижелерін ұсынудың түрлі-түсті презентацияларын, буклеттерін, бейнелерін және басқа түрлерін жасауға мүмкіндік береді, бұл оқу процесін оқушылар үшін қызықты әрі қолжетімді етеді. Мұндай құралдар сонымен қатар оқушылардың цифрлық дағдыларын, шығармашылық ойлау және коммуникативті дағдыларын дамытуға көмектеседі.

Биология - ақпараттық-коммуникациялық технологияларды (АКТ) пайдалану оқу процесін айтарлықтай жақсартатын және сабақтарды оқушылар үшін қызықты әрі түсінікті ететін оқу пәндерінің бірі. АКТ қолдану күрделі биологиялық процестер мен заңдылықтардың визуалды модельдерін жасауға, мультимедиялық презентацияларды, бейне сабақтарды, модельдеулерді және виртуалды зертханаларды қолдана отырып интерактивті сабақтар өткізуге мүмкіндік береді. Бұл оқущыларға материалды жақсы түсінуге көмектеседі, сонымен қатар сабақтарды тартымды және есте қаларлық етеді. Сонымен қатар, АКТ-ны білімді бақылау, оқушылардың өзіндік жұмысын ұйымдастыру, мұғалім мен оқушының арасында материалдар мен тапсырмалар алмасу үшін пайдалануға болады. Биологиядағы білім беру процесіне АКТ-ны кеңінен енгізу оқытудың дәстүрлі тәсілдерін қайта қарауға ықпал етеді және оқу қызметін дамыту үшін жаңа мүмкіндіктер ашады.

Демонстрациялық материал биология сабақтарында маңызды рөл атқарады және компьютерлік технологиялар оны қолдануға үлкен мүмкіндіктер ашады. Компьютердің көмегімен ағза, олардың ішкі құрылымын, тіршілік үрдістерін, басқа ағзалармен қарым-қатынасты, сондай-ақ әртүрлі биологиялық

құбылыстар мен эксперименттерді көрсетуге болады. Бұл әсіресе сабақтың барлық кезеңдерінде пайдалы: жаңа материалды түсіндіру кезінде интерактивті презентацияларды, анимацияларды, ағзалар мен процестердің виртуалды модельдерін қолдануға болады; материалды бекіту кезінде - тесттер, ойын тапсырмалары, визуалды схемалар; білімді бақылау үшін - онлайн тесттер, өзін-өзі тексеру тапсырмалары және т. б. Бұл тәсіл биология сабақтарын оқушылар үшін қызықты, түсінікті және есте қаларлық етеді, сонымен қатар мұғалімге оқу процесін тиімді ұйымдастыруға және оқушылардың материалды меңгеру деңгейін тексеруге көмектеседі.

Мультимедиялық презентациялар биология бойынша материалды ұсынудың тиімді құралы болып табылады. Олар мұғалімдерге шығармашылықпен айналысуға және сабақ өткізуге ресми көзқарастан аулақ болуға, сондай-ақ ақпаратты тереңірек игеру үшін оқушылардың әртүрлі қабылдау арналарын белсенді түрде тартуға мүмкіндік береді. Бұл оқушылардың ойлау жүйесін қалыптастыруға және олардың биологиядағы білімдерін байытуға ықпал етеді.

Мультимедиялық презентациялар сөйлеушіге (оқушыға немесе мұғалімге) өз хабарламасына қосымша материалдарды көрнекі түрде көрсетуге мүмкіндік береді. Бұл аудиторияға визуалды және аудио әсерді күшейтетін және презентацияны ақпараттандыратын және қызықты ететін тәжірибелік бейнелер, фотосуреттер, графика, сондай-ақ дыбыстық жазбалар болуы мүмкін.

Презентациялар сабақта жаңа материалды түсіндіруде өте пайдалы болуы мүмкін. Олар мұғалімдерге оқушылардың назарын аудару және түсініктемені көрнекі және түсінікті ету үшін әртүрлі иллюстрацияларды, деректерді және басқа материалдарды пайдалануға мүмкіндік береді. Бұл тақтаны пайдалануды алмастыра алады және студенттердің назарын оқу бағдарламасының негізгі аспектілеріне аударуға көмектеседі.

Презентацияларды процестерді көрнекі түрде көрсету, диаграммаларды, кестелерді құру, тәжірибелерді модельдеу үшін тиімді пайдалануға болады, бұл плакаттармен немесе тақтамен жасау қиын немесе мүмкін емес. Олар сондай-ақ жеке және топтық жобалардың нәтижелерін ұсыну үшін пайдаланылуы мүмкін, мұнда оқушылар өз есептерін сүйемелдеу үшін презентациялар жасайды, сондай-ақ жоба аясында жүргізілген топтық зерттеулер туралы есептер ретінде фотоальбомдар жасайды. Бұл тәсілдер сабақтарды интерактивті етеді және оқушылардың оқу процесіне белсенді қатысуын ынталандырады.

Презентациялар компьютерлік сыныпта немесе үйдегі компьютерде қосымша сабақтар өткізу үшін пайдаланылуы мүмкін, мұнда оқушылар презентация негізінде материалды өз бетінше оқи алады. Бұл білімді түзету және тестілеу үшін пайдалы болуы мүмкін, әсіресе артта қалған немесе сабақты өткізіп алған студенттер үшін. Бұл тәсіл студенттерге оқу материалын икемді меңгеруге және білімдерін арттыруға мүмкіндік береді.

Биология сабақтарында ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың (акт)келесі түрлерін қолдануға болады:

-Мультимедиялық презентациялар: биологиялық процестерді визуализациялау, ағзалардың құрылымын көрсету, жаңа материалды түсіндіру және зерттеу нәтижелерін ұсыну.

- Компьютерлік бағдарламалар мен қосымшалар: мысалы, биологиялық процестерді модельдеуге, молекулалық құрылымды визуализациялауға, деректерді өңдеуге және виртуалды эксперименттер жүргізуге арналған бағдарламалар.

- Интерактивті тақталар: интерактивті сабақтар құру, демонстрациялар өткізу, тапсырмаларды шешу және графикамен жұмыс істеу.

- Бейне сабақтар мен оқу бейнелері: материалды қосымша түсіндіру, эксперименттерді көрсету және биология әлемінен нақты мысалдарды көрсету.

- Онлайн-ресурстар және электрондық оқулықтар: өзекті ақпаратқа қол жеткізу, зерттеулер жүргізу, тапсырмаларды орындау және өз бетінше оқыту үшін.

- Жоба әдісі. Бұл тапсырмаға қол жеткізу үшін студенттердің белгілі бір дәйектіліктегі әдістері мен әрекеттерінің жиынтығы — оқушылар үшін жеке маңызды және белгілі бір түпкілікті өнім түрінде жасалған мәселені шешу.

- Зерттеу жұмысы. "Өсімдік фитонцидтерінің зеңдердің өсуі мен көбеюіне әсері"," антисептиктердің микроорганизмдерге әсері"," газдалған сусындардың пайдасы немесе зияны " және т. б.

- Миға шабуыл. Сыни ойлауды дамыту технологиясының элементі болып табылады. Шағын топтарда орын алады және көбірек идеяларды қалыптастыруға бағытталған. Бірде-бір идеяны қабылдамау керек. Тақырып бойынша 7-сыныптағы сабақ бауырымен жорғалаушылар класы, "динозаврлардың жойылу гипотезалары"тақырыбындағы ми шабуылы.

- Баскетбол әдісі. Сабақ барысында қандай да бір жағдайға еліктеу орын алады. Мысалы, 6-сыныпта "өсімдіктер мен жануарлардың алуан түрлілігі" тақырыбын зерделеу кезінде оқушыға "Табиғат мұражайы" бойынша экскурсия жетекшісі ретінде немесе 8 — сыныпта "қан айналымы жүйесі" тақырыбын зерттеу кезінде оқушыларға "кардиолог дәрігер" болуға және "алкоголь мен темекінің жүрек жұмысына әсері"мәселесін зерттеуге шақырылады.

- Тренингтер. Белгілі бір тақырып бойынша кез-келген дағдыларды практикалық дамыту. 8-сыныптағы тренингтер: "сыныққа алғашқы медициналық көмек көрсету", "қан кетуге алғашқы медициналық көмек көрсету" және т. б.

- Іскерлік ойындар. Тиімді оқу іс-әрекетінің белгілі бір рецептерін жасауға бағытталған оқушылардың белсенді жұмысын ұйымдастыру әдісі. Әдетте, ол 9-11 сыныптарда сабақтарда қолданылады. 11 сынып, іскерлік ойын "адам. Табиғат. Осылайша, мектептің барлық мұғалімдері оқушылардың АКТ құзыреттілігін дамытуға ықпал етуі керек. Менің ойымша, осы құзыреттіліктерді қалыптастырудың ең тиімді құралдары оқытудың белсенді әдістері және сабақтарда АКТ технологияларын қолдану болып табылады.

Оқу процесінде компьютерлерді пайдалану шынымен де қажетті дидактикалық материалдармен мәліметтер базасын құруға мүмкіндік береді, соның ішінде бақылау, емтихан және өзіндік жұмыс нұсқалары, сондай-ақ тапсырмалар, жаттығулар мен тесттер бланк форматында. Бұл мұғалімнің оқу материалдарын дайындау жұмысын едәуір жеңілдетеді және оқушыларға арналған тапсырмаларды жекелендіруге мүмкіндік береді, сонымен қатар оқушыларға арналған оқу құралдарының тапшылығы мәселесін шешеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2022 – 2026 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы

2. Гончарова Н.Ю., Тимошенко А.И. Информационно-коммуникационная компетентность педагога как интегративный показатель профессионализма в современных условиях. Сибирский педагогический журнал. - 2009. - №3.

3. Соколова И.В.,Сергеев А.Э.Внеурочная деятельность как форма интеграции науки и школьного образования//Современные наукоемкие технологии. - 2018. - №9. - С.193-197.

ХИМИЯЛЫҚ ҮДЕРІСТЕР АРҚЫЛЫ ГЛЮКОЗАНЫ ТҮРЛЕНДІРУ

Маккамбаева Р.Ж- 1504-12 тобының студенті

Ғылыми жетекші: Мадібекова Ғ.М- х.ғ.к., профессор

Өзбекәлі Жанібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті , Шымкент

Резюме

В настоящее время растет интерес к производству химических веществ непосредственно из биомассы. Тот факт, что невозобновляемых ресурсов изо дня в день не хватает, а воздействие на окружающую среду более выражено, поднимает проблему преобразования гюкозы посредством химических процессов. Путем преобразования глюкозы можно преобразовать в 5-гидроксиметилфурфурол, молочную кислоту, янтарную кислоту, 3-гидроксипропионовую кислоту, итаконовую кислоту, глутаминовую кислоту в процессе ферментации. Преобразование гюкозы

посредством химических процессов считается ценным путем к химическим продуктам. Глюкоза может быть ценным сырьевым материалом из своего существования.

Summary

Currently, there is a growing interest in the production of chemicals directly from biomass. The fact that non-renewable resources are increasingly scarce, and the impact on the environment is more pronounced, raises the problem of converting sucrose through chemical processes. Glucose can be converted to 5-hydroxymethylfurfurol by conversion, lactic acid, succinic acid, 3-hydroxypropionic acid, itaconic acid, glutamic acids during fermentation. The conversion of sucrose through chemical processes is considered a valuable path to chemical products. Glucose from its essence can be a valuable raw material.

Кіріспе

Глюкозаның ашылу тарихы 18 ғасырдың аяғында, бұл көмірсутек химиялық зертханада табылып, оқшауланған кезде басталды. Глюкоза бастапқыда крахмалдан алынды, кейін оны әртүрлі шикізаттан синтездеудің тиімді әдістері жасалды. Глюкозаның ашылуының бай тарихы бар, ол Клод Бернардтың гликоген мен ішкі ортаны анықтауынан басталады. Бұдан кейін глюкозаның аналогы 2-дезокси-2-фтор-D-глюкозаның синтезі және оның метаболикалық қасиеттерін зерттеу басталды. Глюкозаның тұрақсыз γ-формасы сияқты реактивті формаларының болуы да ұсынылды, бұл глюкозаның метаболизмін одан әрі зерттеуге әкеледі. Ақырында, Эмиль Фишердің D-глюкозаның құрылымын түсіндіруі осы маңызды көмірсулар туралы іргелі түсінік берді.[1]

Глюкозаның конверсиясы бойынша зерттеулерді химия, биология, биохимия, медицина жәнетехнологияны қоса алғанда, ғылымның әртүрлі салаларының ғалымдары жүргізеді. Глюкозаның конверсиясын зерттеген кейбір көрнекті ғалымдар мен зерттеу топтарына мыналар жатады:

1. Эмиль Фишер – неміс химигі, глюкозаның құрылымы мен реакцияларын зерттеуге үлкен үлес қосқан.

2. Клаудио Кобелли – глюкоза метаболизмін модельдеуді зерттейтін биомедициналық инженерия саласындағы итальяндық зерттеуші.

3. Дэвид Дж.Бернс – гликолиз және гликогенез механизмдерін, организмдегі глюкозаның айналу процестерін зерттеген американдық биохимик.[2]

Глюкозаны химиялық үдерістер арқылы түрлендіру қазіргі уақытта өте өзекті мәселе. Глюкозаның химиялық процестермен өзгеруі әртүрлі реакцияларды қамтуы мүмкін, мысалы, тотығу, гидролиз, ферментативті реакциялар және т.б. Мысалы, глюкоза гликолиз процесі арқылы ацетат, сутегі және көмірқышқыл газына дейін тотыға алады. Глюкоза сонымен қатар фруктоза және галактоза сияқты кішігірім көмірсулар түзу үшін гидролизденуі мүмкін. Гликолиз және гликогенез сияқты ферментативті реакциялар да организмде глюкозаның өндірілуіне немесе тұтынылуына әкелуі мүмкін. «Глюкоза» атауын 1838 жылы Жан-Батист Дюма берген, оның негізі гректің «gleukos» сөзі, «тәтті»дегенді білдіреді. Фридрих Август Кекуле «декстроза» терминін ұсынды, өйткені глюкозаның сулы ерітіндісінде сызықтық поляризацияланған жарық жазықтығы оңға бұрылады, ал латын тілінен аударғанда «Декстер» «оң»дегенді білдіреді. [3]

Глюкоза адамға ежелгі заманнан бері белгілі, өйткені ол балдан кристалданады. Алайда, оның таза түрінде ол кейінірек оқшауланды: неміс химигі Андреас Маргграф оны 1747 жылы жүзім шырынынан алды. Джозеф Луи Пруст 1801 жылы сол жүзім шырынынан α-D-глюкоза кристалдарын қоршауға алды.Осы тәжірибелердің арқасында жүзім қантының атауы глюкозаға бекітілді. [4]

Химиялық қасиеттері. Глюкозаны қалпына келтіруге болады алты атомды алкоголь (сорбитол). Тотығу әдісіне байланысты глюкозаның тотығуы үш өнімге әкелуі мүмкін: глюкон қышқылы (альдегид тобының тотығуы), глюкар қышқылы (бастапқы ОН Тобы қосымша тотығады) немесе глюкурон қышқылы (тек бастапқы ОН тобының тотығуы)

Негізгі бөлім.

Қалпына келтіретін қант ретінде глюкоза қалпына келтіретін қасиеттерді көрсетеді. Бұл Толленс реактивімен, Бенедикт реактивімен және Фелинг реактивімен реакцияларда көрінеді. Глюкоза сонымен қатар ферменттердің әсерінен ашыту — деструктивті ыдырау сияқты кейбір ерекше қасиеттерге ие. Ашытудың бірнеше түрі: алкоголь, сүт қышқылы, май, ацетон, лимон қышқылы түзіледі. [5]

Глюкоза С витаминін алу үшін қолданылады. Синтетикалық түрде глюкозадан С витаминін алу кейбір кезеңдерде ашыту арқылы алынады (Рейхштейнагиеп әдісіндегі Gluconobacter oxydans бактериялары немесе Genentech әдісімен Erwinia herbicola және Corynebacterium бактериялары). Аскорбин қышқылын сандық анықтау алкалиметрия, йодатометрия немесе йодометрия әдістерімен жүзеге асырылады. Глюкозаны түрлендіру үшін бірқатар химиялық процестер зерттелді. Cantero (2015) гидротермиялық реакция ортасын пайдалана отырып, глюкозаны сүт қышқылы және 5-гидроксиметилфурфур сияқты қосымша құнды қосылыстарға айналдыруға бағытталған. Onda (2008) бұл мәселені одан әрі кеңейтіп, D-глюкозаны сүт қышқылына және глюкон қышқылына қолдау көрсетілетін асыл металды катализаторлар арқылы каталитикалық түрлендірудің жаңа химиялық процесін ұсынды. Бұл зерттеулер глюкозаны құнды өнімдерге айналдыру үшін әртүрлі химиялық процестердің әлеуетін біріктіреді.

Бұл жұмыста гидротермиялық реакция ортасын қолдана отырып, глюкозаның қосылған құнды өнімдерге (сүт қышқылы және 5-гидроксиметилфурфурол) химиялық түрленуі талданды. Процесті зерттеу үшін 400 °C-қа дейінгі температурада, 30 Мпа қысымда және 0,004-тен 50 С-қа дейінгі уақыт аралығында жұмыс істейтін үздіксіз пилоттық қондырғы қолданылды. Қысыммен ыстық судағы глюкозаның реакциясы 300°C, 350°C, 385°C және 400°C температурада талданды; эксперименттер үшін қысым деңгейінде тіркелді 23 Мпа және 27 Мпа. Бұл жағдайда сүт қышқылы табылмады. Гликольдегидтің жоғары өнімділігі (салмағы бойынша 80%) 400 °C температурада және 20 С реакция уақытымен 27 Мпа қысыммен жұмыс істегенде анықталды.сүт қышқылының өндірісін жақсарту үшін әртүрлі эксперименттерде екі қоспа (H 2 O 2 және NaOH) қосылды. Сүт қышқылының максималды өнімділігі 57% құрады (мас./ мас.) 27 Мпа және 400 °C катализатор ретінде NaOH (0,5 М) пайдаланған кезде көміртегі және 20 С болу уақыты.

Талдау. Өнімдердің көміртегі мөлшері Шимадзумен бірге жалпы органикалық көміртекті талдау арқылы анықталды. TOC-VCSH жабдықтары. Сұйық өнімдердің құрамы HPLC көмегімен анықталды. HPLC-де Қосылыстарды бөлу үшін пайдаланылған баған 50ºc Температурада Қант SH-1011 Shodex ағыны болды. Жылжымалы фаза ретінде H2SO4 (0,01 N) пайдаланып 0,8 мл/мин. Қанттарды анықтау Үшін Waters IR детекторы 2414 пайдаланылды. Және олардың туындылары. 5-гидро-гидрокси-метил-фурфуралды (5-HMF)анықтау ҮШІН УЛЬТРАФИОЛЕТ-Vis детекторы қолданылды. Толқын ұзындығы 254 нм болатын концентрация. Глюкозаның конверсиясы 1 теңдеуімен анықталды, мұндағы X-глюкозаның конверсиясы, Сі Глюкозаның концентрациясы ppm-мен өлшенеді, Со-бұл ppm-мен өлшенетін глюкозаның шығыс концентрациясы. $X=C_i - C_o/C_i$

Анықталған қосылыстардың селективтілігі (фруктоза, глицеральдегид, метил глиоксал, сүт қышқылы, құмырсқа қышқыл, акрил қышқылы және 5-HMF) 2 теңдеуімен анықталды, мұндағы Ys.Бұл қосылыстың селективтілігі 's', Cs. Қосылыстың ' s ' концентрациясы ppm, Cc,s-мен өлшенеді, бұл компоненттің 's'көміртегі құрамы 0-ден 1-Ге дейін және Cc арасындағы мәнмен g-глюкозаның көміртегі құрамы.

$Y= C_s C_{c,s} /C_i XC_{c,g}$ [6]

Бұл жұмыста d-глюкоза, d-фруктоза, d-манноза, d-галактоза және d-ксилоза сияқты моносахаридтердің сілтілі ортадағы сүт қышқылы мен альдон қышқылына каталитикалық түрленуі зерттелді, қолданылған асыл металл катализаторларын қолдана отырып, ауа ағыны зерттелді. Осы уақытқа дейін d-глюкозаның сілтілі ыдырау және ыстық су реакциялары сияқты сүт қышқылына дәстүрлі химиялық түрлендірулеріне көптеген жанама өнімдер, соның ішінде белгісіз қосылыстар кірді. D-глюкозаны конверсиялау кезінде атомдардың үнемделуін жақсарту үшін біз d-глюкозаның тасымалдаушыдағы металл катализаторларын қолдана отырып, ауаның сілтілі ыдырауы мен тотығуы бар бір қазандықта сүт қышқылы мен глюкон қышқылына реакциясын зерттедік. Pt/C катализаторларын 1,0 моль л -1 натрий гидроксидінің Сулы ерітіндісімен 353 к ауа тогында шамамен 45 С-% сүт қышқылын және d-глюкозадан шамамен 45 С-% глюкон қышқылын алуға болады.

D-глюкозаның сүт қышқылына және глюкон қышқылына сілтілі ыдырауы мен ауаның тотығуымен бір реакторлы реакциясы қолданылған металл катализаторларын қолдана отырып, шамамен 45 мас берді. Pt / C катализаторларын қолдана отырып, d-глюкозадан алынған % сүт қышқылы 1,0 моль л – 1 натрий гидроксидінің сулы ерітіндісі 353 к астында.[7]

Қорытынды.

Глюкоза болашақта көптеген тұтыну материалдарын өндіруде кең қолданылатын әйгілі шикізаттар көздерінің біріне айналады. Целлюлозаның құрылыс блогы болып саналады глюкозаны 5-гидроксиметилфурфуролға айналдыру арқылы қазіргі кезде еріткіштер, отындар және мономерлер сияқты мұнайдан өндірілетін қосылыстардың өндірудегі «тұғырнамалық химиялық зат» ретінде қолдана аламыз. 21 ғасырда химиялық заттарды тікелей биомассадан өндіру мүмкіндігіне деген қызығушылықтың өсіп жатқанына қарамастан, қолданылатын жаңартылатын ресурстардың бағасы мен қоршаған ортаға зиянды әсері биомассадан яғни глюкозадан пайдалы химиялық өнімдер, шикізаттар алу тиімді екенін дәлелдейді. Глюкозаны ферментациялау барысында сүт қышқылы, январь қышқылы, 3-гидроксипропион қышқылы қышқылы, итакон қышқылы, глутамин қышқылдары түзіледі. Мұндай өнімдердің әрқайсысын ары қарай басқа пайдалы химиялық заттарға айналдыруға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Модельдеу арқылы глюкоза жүйесі туралы түсінігімізді жетілдіру: перспектива. Автор: Клаудио Кобелли. Журнал: IEEE Trans Biomed Eng. 2014 ж.
2. Жасыл химия және инженерия: Тұрақты дамуға апарар жол. Анна Е. Мартил-Пэрриш, Мартин А. Абрахам Алматы 2016ж.
3. Тағамдық Биохимия: Сыныптан Зерттеу Үстеліне дейін — Bentham Science Publishers, 2022 ж.
4. Шенк Ф.В. Глюкоза Және Құрамында Глюкоза Бар Сироптар // Ульманның Өнеркәсіптік Химия Энциклопедиясы. – Уайли, 2006 ж.
5. Линевич Л. И. Глюкоза // Химическая энциклопедия И. Л. Кнунянц. Советская энциклопедия, 1988 ж.
6. ГЛЮКОЗАНЫҢ ЖОҒАРЫ ҚОСЫЛҒАН ҚҰНҒА АЙНАЛУЫ
Данило А. Кантеро, Ана Альварес, М. Долорес Берме, М. Хосе Кусейро
Валладолид, Испания. 2013 ж.
7. D-глюкозаның сүт қышқылы мен глюкон қышқылына каталитикалық түрленуінің жаңа химиялық процесі. Авторлары: Ондаға, Такафуми Очи, Кожи Каджиеши, Казумичи Янагисава, Жапония 2007 ж.

ӘОЖ: 37.013.46

МЕКТЕПТЕ БИОЛОГИЯДА «ЖАСУШАЛЫҚ БИОЛОГИЯ» БӨЛІМІНДЕГІ САБАҚТАРЫНДА (7-11 СЫНЫПТАРДА) СПИРАЛЬДІК ҚАҒИДАТТЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІН АНЫҚТАУ

Уразбаева Г.Е. М1505-22 тобының магистранты
Ғылыми жетекші: Мамыкова Р.У. б.ғ.к., доцент м.а.
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент,

Резюме

В статье описаны конкретные примеры в области преподавания биологии в школе: рассматривая программы раздела «клеточная биология», разработаны задания согласно поставленным учебным целям для проведения занятий в 7-11 классах, предусмотренные усложнения способствовали повышению качества знаний обучающихся. Во всех классах успеваемость была 100%, а качество знаний в 7 классе было 65%, а в 11 классе этот показатель повысился до 92%.

Summary

The article describes specific examples in the field of biology teaching at school: considering the programs of the section "cell biology", tasks were developed according to the set educational goals for classes in grades 7-11, the provided complications contributed to improving the quality of students' knowledge. Academic performance was 100% in all grades, and the quality of knowledge in grade 7 was 65%, and in grade 11 this indicator increased by 92%.

Елбасының қаңтардағы «Жаңа онжылдық - жаңа экономикалық қалпына келтіру - Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері» атты халыққа Жолдауында: «2015 жылға қарай Ұлттық Инновациялық Жүйе толықтай жұмыс істеуі керек, ал 2020 жылға қарай ол әзірлемелер, елде енгізілген патенттер және дайын технологиялар түрінде нәтиже беруі керек. Сондықтан халықаралық білім беру стандарттарына сәйкес келетін заманауи ақпараттық технологияларды енгізу, сонымен қатар мұғалімдердің, өндірістік оқыту шеберлерінің жемісті жұмысы үшін барлық жағдайларды қамтамасыз ету білім беру саласындағы стратегиялық басымдықтар болып табылады.

Қазіргі уақытта білім беру жүйесінің мазмұны әртүрлі формада берілген, соның ең аз зерттелген спиральдық болып табылғандықтан біз ғылыми мақаламызды «Мектепте биологияда «Жасушалық биология» бөліміндегі сабақтарында (7-11 сыныптарда) спиральдік қағидатты пайдаланудың тиімділігін анықтау» деп таңдауымызға себепкер болды.

Зерттеудің мақсаты: Жоғарғы сыныпта биология пәнінің мазмұнын спиральдік қағидат арқылы оқушылардың білім сапасын арттыру.

Оқытуға спиральды тәсілдің әртүрлі артықшылықтары мен кемшіліктеріне егжей-тегжейлі талдау жасалады, сонымен қатар дидактикалық спиральды жүзеге асырудағы мүмкін болатын өзгерістер тізбектерген (оқушылардың зейінін арттыру мақсатында параллель тақырыпқа ауысу) және спиральды тәсілді қолдана отырып оқу жоспарын құрудың практикалық ерекшеліктері талқыланады.

Әр түрлі пәндер бойынша (жаратылыстану пәндері, математика, информатика, биология, спорттық дайындық және т.б.) оқу бағдарламаларын құру үшін дидактикалық спиральды қолдану көптеген отандық авторлармен сипатталған [1]. Бұл жағдайда, мысалы, мақаласында дидактикалық спиральды тек үздіксіз курсты ұйымдастыруда ғана емес, сонымен қатар жеке және жеткілікті көлемде тақырыптарда қолдану сипатталған.

Сонымен, білім берудегі заманауи идеяларды ескере отырып, бастауыш мектепке арналған Жаратылыстану курсын дамыту мәселелеріне арналған жұмыста авторлар былай деп жазады: «курсты зерттеу спираль түрінде ұйымдастырылған. Бағдарлама мәселелері жоғары курста бірнеше рет қарастырылады, тақырыптардың тізбегі өзара байланысты болып келеді» Монографияда жарияланған зерттеулерге сәйкес [1], спиральды тәсіл биологияны тереңдетіп оқытатын бейіндік сыныптардағы биологиялық білімге тән. Автор орта мектептеріндегі материалды тақырыптық жоспарлауда «спиральды» оқыту идеясы [2] немесе «спиральды баспалдақ» принципі салынғанын атап өтеді, онда оқушылар зерттелетін мазмұндық кеңістіктің немесе тақырыптың әрбір «нүктесінің» үстінде бірнеше рет өтеді, өйткені биологиялық ұғымдар мен әдістердің бір бөлігін олар бірден қабылдай алмайды. Сонымен қатар, олар әр уақытта оларға басқа биіктіктен және басқа бұрыштан қарайды, бұл сізге өткенді жақсы түсінуге мүмкіндік береді. Тұжырымдамалар мен дәлелдемелерге жүйелі түрде іргелі ұғымдармен оралу, шешудің негізгі әдістерімен және дәлелдемелермен үнемі жұмыс жасау оқытудың жоғары нәтижелеріне әкеледі.

Спираль тәрізді тәсілді қолдану қосымша білім беруде де сәтті жүзеге асырылды. Сонымен, талапкерлерге арналған ең танымал оқулықтардың бірінде [3], автор былай деп жазады: «тірі ағзалардың даму кезеңдеріне негізделген негізгі идея-емтиханға дайындық спираль түрінде болуы керек». Осындай спиральдың кезекті айналымынан өткеннен кейін талапкер дайындықтың жоғары деңгейінде болады. Бұл ретте, әрбір кезеңнен өткеннен кейін, оның ішінде өзге кезеңнен өткеннен кейін, бағдарламаның барлық бөлімдері бойынша емтиханға дайын болады.

Білім беру бағдарламасында материалды ұсынудың спиральды әдісінің ерекшелігі-оны құру кезеңінде негізгі идеялар, сұрақтар, бөлімдер бөлініп, спиральдың әр жаңа кезеңінде біртіндеп күрделене түседі. Ч. Кунисевич: «тұсаукесердің спиральды құрылымының артықшылығы-олар әр түрлі бөлімдерді зерттеу кезінде ашылып, спиральдың әр жаңа айналымында біртіндеп күрделене түседі», - дейді. Ч. Кукисевич: «тұсаукесердің спиральды құрылымының артықшылығы-білім алушылар бастапқы проблеманы көзден жоғалтпай, онымен байланысты білім шеңберін біртіндеп бекітіп, тереңдетеді» [4].

Биологиядан білім беру бағдарламасына қарай біз «Жасушалық биология» бөлімі бойынша оқу мақсаттарына сәйкес тапсырмалар құрастырып, сабақтар өттік. Мысалы, «Жасушалық биология» бөлімі бойынша 7-сыныпта мынадай тақырыптар мен оқу мақсаттары берілген: Жасуша, ұлпа, мүше,

мүшелер жүйесі түсініктері. Өсімдіктер және жануарлар жасушаларын салыстыру. Жарық микроскобы-нан көрінетін жасуша құрылымдары: пластид-тер,вакуоль, ядро, цитоплазма, жасушалық мембрана, жасушалық қабырға; 8-сыныпта - Жасуша – тірі ағзалардың құрылымдық негізгі өлшем бірлігі; 9-сыныпта- Жасушаның негізгі компоненттерінің қызметтері. Жасуша құрылымдары. Құрылыстары және атқаратын қызметтері; 10-сыныпта-Жасуша органоидтерінің құрылысы мен қызметтерінің ерекшеліктері. Жасушаның негізгі компоненттері: жасуша қабырғасы, плазмалық мембрана, цитоплазма және оның органоидтары (мембранасыз, бірмембраналы және қосмембраналы). Ядро. Жасушаның негізгі компоненттерінің қызметтері; 11-сыныпта -Жасушалардың негізгі компоненттерін анықтау».

Түркістан облысы, Ордабасы ауданы, Бадам ауылы, Сәкен Сейфуллин атындағы мектебінде биологияда «Жасушалық биология» бөліміндегі сабақтарында (7-11 сыныптарда) спиральдік қағидатты пайдаланудың тиімділігін анықтау үшін жоғарыда келтірілген оқу мақсаттарын меңгерту мақсатында қысқа мерзімді жоспарға тапсырмалар құрастырылып, сабақтар өтілді.

Кейбір тапсырманың нәтижесін learningapps.org платформасында сәйкестендіру арқылы орындалды және «Same But Different» әдісі қолдынылды. 7-8-сыныптар бойынша «Жасушалық биология» бөлімі жоғарыдағы тақырыптарды қамти отырып, білім алушылардың бөлім бойынша тақырып материалдарын ойлау дағдылары бойынша деңгейлеп меңгеруге септігін тигізді.

9 сыныпта өтілген тапсырмалардың орындалуы мен берілген оқу мақсаттарына сәйкестігін негіздей келе, 8-сыныптағы «Жасуша биологиясы» бөлімімен салыстырғанда мәліметтердің кеңейгенін және күрделенуін байқауға болады. 9-10-сыныптағы тақырыптар мен оқу мақсаттарымен салыстырғанда күрделенген. Бұл өз кезегінде оқушыға жасуша биологиясы бөлімі бойынша білімін шыңдауға және биология курсы бойынша осы бөлімдегі білімдерін кеңейтуге септігін тигізеді.

11-сыныпта оқуды аяқтаған кезде оқушылар жасушалардың негізгі компоненттерін анықтау барысында микрофотография қолданып жасушалардың негізгі компоненттерін анықтайды және сипаттайды. Оптикалық және электронды микроскоптардың үлкейту және айқындау арасындағы айырмашылықтар нәтижесінде жасушалардың нақты мөлшерін де анықтауға мүмкіндік береді.

Мектепте биологияда «Жасушалық биология» бөліміндегі сабақтарында (7-11 сыныптарда) спиральдік қағидатты пайдаланудың тиімділігін анықтау үшін мақсаттарына берілген оқу мақсаттарын меңгерту мақсатында қысқа мерзімді жоспарға тапсырмалар құрастырылып, тапсырманың нәтижесін learningapps.org платформасында сәйкестендіру арқылы орындалды және «Same But Different» әдісі қолдынылды.

1- кестеде және 1 суретте көрсетілгендей барлық сыныптарда үлгерімі 100%, ал білім сапасы 7 сыныпта 65% болса, 11 сыныпта ол көрсеткіш 92 % көтерілді.

Кесте 1. «Жасуша биологиясы» бөлімін оқытуда спиральдік қағидатты дамытуға арналған тапсырмаларды қолдану анализі

Сыныптар	**Үлгерімі %**	**Білім сапасы %**
7-сынып	100	65
8-сынып	100	72
9-сынып	100	78
10-сынып	100	85
11-сынып	100	92

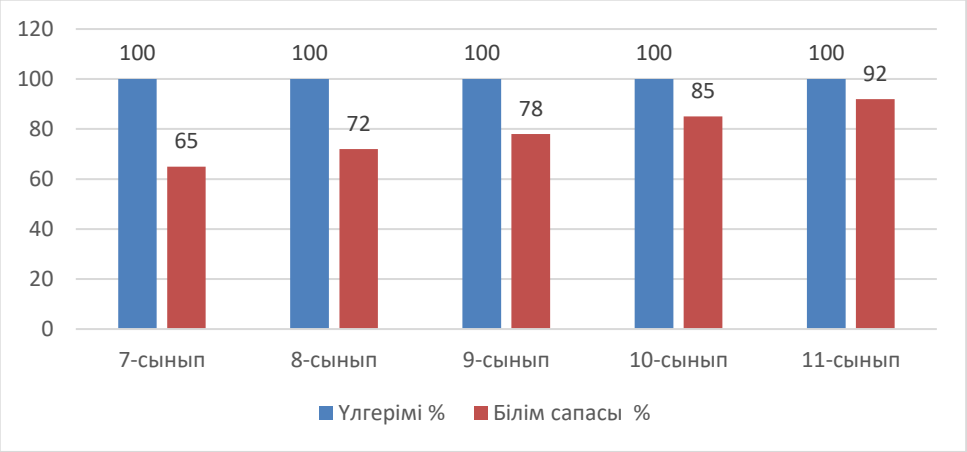

Сурет 1 - 7-11 сыныптар арасындағы үлгерімі мен білім сапасының орта балысыз нәтижелері, %

Қорыта келе, тапсырмаларды орындау бөлігінде бағдарламаны құрудың қарастырылған мысалы өте табиғи көрінеді. Сонымен қатар, көптеген оқулықтарда тест тапсырмалары зерттелетін материалмен көрсетілген, осылайша осы тақырыпқа спиральды тәсілді белгілі бір дәрежеде жүзеге асырылған деп санауға болады. Бұл тұжырымдау оқушылардың оқу жетістіктерін объективті бағалауға, әр оқушының жеке қабілеттерін ескере отырып, оның дамуының жеке траекториясын анықтауға, сондай-ақ олардың оқудағы дағдылары мен оларды дамытуға деген ынтасын арттыруға, білім беру процесінің сапасын жақсартуға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстандағы жалпы білім беретін мектептердің 4 және 8-сынып оқушыларының оқу жетістіктерін бағалаудың ғылыми зерттеу нәтижелері. Ұлттық есеп. –Астана: ҰББСО, 2013.
2. Сравнительный анализ идей раннего обучения в отечественной и зарубежной педагогике //Традиции российской школы и современные проблемы образования: Тез. докл. науч.-прак. Конф. Волгоград, 21-22 января.2007 г /ВУПК. Волгоград: РИО,2007. С.40-41.
3. Энциклопедия учителя информации. 1. Дидактика и информатика. Дидактическая спираль [Электронный ресурс]. URL: // https inf.1 sept.ru /2007/ 11/ 05. htm (дата обращения 20.12.2021).
4. Куписевич У. Основы общей дидактики. М.:Высшая школа, 1986. 368 с.

ӘОЖ 543.3

ТҰЩЫ СУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Садыбай А.Е.-1504-12 тобының студенті
Ғылыми жетекшісі: Мәдібекова Ғ.М.-х.ғ.к., профессор
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент қ.

Резюме

Мақалада қазіргі таңда адамзат үшін ең қажетті ауыз су мәселелері талқыланған. Аналитикалық химия пәнінің зертханалық сабағы барысында судың құрамына химиялық талдаулар жүргізілді.

Summary

The article discusses the issues of drinking water most necessary for humanity today. Chemical analyzes of the composition of water were carried out during the laboratory lesson of analytical chemistry.

Кіріспе.

Су–қоршаған ортаның ең бір қажетті факторы, сусыз жер шарында тірі организмдер мен өсімдіктердің өсіп өнуі мүмкін емес. Суды халық шаруашылығының барлық салаларында әр түрлі

техникалық мақсатқа еріткіш, химиялық реакциялар, тамақ өндірісі, зауыт, фабрика т.б. кеңінен пайдаланады. Химиялық айналымдардың көпшілігі тікелей судың қатысуымен іске асады. Жер ғаламшарының бетіндегі су, барлық жер қыртысының 70 % алып жатыр. Су жердегі тіршіліктің бастауы болып саналады, өйткені адамдар мен жануарлар организмінің 2/3 бөлігі, өсімдік массасының 4/5 бөлігі судан тұрады [1].

Қазіргі таңда тұщы су мәселесі өзекті болып отыр. Бүгінгі күнде тұщы су тапшылығы XXI ғасырдың он жаһандық қатерінің қатарына енген.

Жер бетіндегі судың 97,5%-ы тұзды, олар мұхиттар мен теңіз сулары. Тұщы су жалпы судың шамамен 2,5% құрайды. Тұщы судың негізгі қоры мұздықтарда, қарда, жер асты суларында кездеседі. Осы жалпы тұщы судың 70%-ға жуығы ауыл шаруашылығында, 20%-ға жуығы өнеркәсіпте, 10%-ға жуығы ғана халыққа ауыз су ретінде пайдаланылады. Жыл сайын 3 миллиардтан астам адам сапасыз судың кесірінен пайда болатын әртүрлі дерттерден зардап шегеді. Сондықтан қазіргі таңда қолданатын ауыз судың сапалы болуы өте өзекті болып саналады. Ауыз судың сапасын анықтайтын негізгі көрсеткіштерге микробтық ластану деңгейі, химиялық заттардың құрамы (ауыр металдар, пестицидтер, нитраттар және т.б.), судың мөлдірлігі, иісі, дәмі, сондай-ақ хлорлау қосалқы өнімдерінің болуы жатады [2].

Қазір адам әр түрлі су көздерін алып, тұщы судың табиғи қорының 0,1 – 0,15% - ын пайдаланады. Судың болмашы мөлшерінің алынуы сырт көзге судың жетіспеуін туғызбау керек сияқты. Оның үстіне ол сарқылмайтын ресурс ретінде зат алмасуға қатысып, қайтадан су көздеріне қайтып келеді. Бүкіл гидросфера аумағында судың таусылуы мүмкін емес, бірақ бұл мәселе аймақтық тұрғыда болуы мүмкін [3].

Ауыз суды талдаудың оның сапасы мен тұтыну қауіпсіздігін анықтауға көмектесетін бірнеше әдістері бар. Негізгі талдау әдістеріне мыналар жатады:

Химиялық талдау: Бұл әдіс судағы минералдар, металдар, хлоридтер, нитраттар және басқа заттар сияқты әртүрлі химиялық элементтердің мөлшерін анықтауға мүмкіндік береді.

Микробиологиялық талдау: Бұл әдіс ауыз суда бактериялар, вирустар және паразиттер сияқты микроорганизмдердің болуын анықтау үшін қолданылады.

Физикалық талдау: pH, температура, түс, мөлдірлік және лайлылық сияқты судың әртүрлі физикалық параметрлерін өлшеуді қамтиды.

Радиологиялық талдау: Судың радиоактивті ластануын анықтау үшін ауыз судың радиациялық қауіпсіздік деңгейін бағалауға көмектесетін радиологиялық талдау жүргізіледі [4].

Эксперменттік зерттеулер.

Судың химиялық құрамын анықтау үшін аналитикалық химия пәнінің зертханалық сабағы барысында сапалық және сандық анализ әдістері қарастырылып, қазіргі кезде өзекті тұщы су проблемасын алдын алу мақсатында, тұтынатын ауыз судың химиялық құрамы анықталды.

Қазығұрт, Сарыағаш, Созақ ауданы өзендері және Шымкент қаласы арқылы өтетін Қошқарата өзенінің әртүрлі нүктелерінен алынған су сынамалары зерттелді.

Судың химиялық (минералды) құрамы 85% дейін Ca, Mg , Na металдар катиондарынан, бикарбонат, хлорид, сульфат аниондарынан тұрады. Қалғандары аммоний аниондарынан, калийден, нитраттардан, нитриттерден, фосфаттардан және микроэлементтерден (F,I, Zn және т.б.) тұрады. Оның ішінде міндетті көрсеткіштерге аммоний тобы, сульфат, хлорид иондары және т .б., суспензия және құрғақ қалдық қосылыстарын анықтау жатады [5].

Судың химиялық құрамы бойынша сараптама нәтижелері төменде 1-кестеде көрсетілген

1-кесте

Көрсеткіштердің атауы	Нормативтік көрсеткіштері	Сараптама нәтижесі		Зерттеу әдісіне қолданылған НҚ
		Озондалғанға дейін	Озондалғаннан кейін	
Құрғақ қалдық, мг/дм^3	1000 аспауы керек	313,5	307	МЕСТ 18164-72

Аммиак азоты, мг/дм^3	2,0 аспауы керек	0,16	жойылды	МЕСТ 4192-82
Нитраттар азоты, мг/дм^3	45 аспауы керек	2,42	5,58	МЕСТ 6709-72
Сульфаттар мг/дм^3	500 аспауы керек	69,5	90,5	МЕСТ 6709-72
Темір, мг/дм^3	0,3-1,0 аспауы керек	0,03	жойылды	МЕСТ 4011-72
Фтор, мг/дм^3	1,2 аспауы керек	0,30	0,20	МЕСТ 4386-86
Еріген оттек, мг/дм^3	4 аспауы керек	6,6	жойылды	-
Өлшенген заттар, мг/дм^3	-	266,5	51,5	-

Кестеде қарастырылған судың химиялық құрамы бойынша кейбір заттар тотығады және тұнбаға түседі. Мысалы, темір (Fe). Эксперименттік зерттеулерде судағы pH 8,3 (әлсіз негізделген ортада) бастапқы судағы темір мөлшері 0,03 мг / л құрады, ал су тұндырылғаннан кейін (озон мөлшері 2 г/м^3) судағы темір мөлшері жоғалып кетеді, гидратталған темір оксидінің тұнбасына түседі.

$2Fe^{2+}+O_3+H_2O=2Fe^{3+}+O_2+OH^-$(1)

$Fe^{3+}+3OH^-= Fe(OH)_3$ (2)

$Fe(OH)_2+O_3+H_2O=Fe(OH)_3+O_2+OH^-$(3)

Судың құрамында пайда болған аммоний тұздарын түзбеуі үшін аммиак концентрациясын төмендету керек. Судағы аммиак озонмен байланыста болған кезде тотығу процесіне ұшырайды.

$NH_3 + O_3 = N_2 + 3H_2O$

Судағы аммиак(NH_3) озонмен(O_3) тотығады және N_2 (азот)-қа айналып, судағы аммиак концентрациясы жоғалып кетеді.

Сынамалар алынған жеріне байланысты нөмірленді: Сарыағаш ауданы, Бесқұбыр елді мекені, өзен суы - №1 сынама;Созақ ауданы, Созақ елді мекені, өзен суы - №2 сынама; Қазығұртелді мекені, өзен суы- №3 сынама; Қошқар-Ата өзені, бастауынан алынған - №4 сынама; Қошқарата өзені, Жангелдин көшесі, 10 м жоғары аймақтан алынған - №5 сынама; Қошқарата өзені, «Қорғасын» АҚ маңайынан 10 м кейін аймақтан алынған - №6 сынама; Қошқарата өзені, Шымкент қаласының сыртында, батыс аймағынан алынған - №7 сынама.

Сынамалар бойынша нәтижелер төмендегі 2-кестеде көрсетілген

2-кесте

Сынама №	Құрамында анықталған иондар
1	

	Ca^{2+}, Mg^{2+}, Fe^{2+}, K^{+} , Na^{+}
2	Ca^{2+}, Mg^{2+} , Fe^{3+}, Na^{+}
3	Ca^{2+}, Mg^{2+} , Fe^{3+}, Na^{+}, Pb^{2+}
4	Ca^{2+}, Mg^{2+}
5	Na^{+}, Ca^{2+}, Mg^{2+} , Fe^{3+} , Mn^{2+}, Cu^{2+}, Hg^{2+}
6	K^{+}, Na^{+}, Pb^{2+}, Ca^{2+}, Mg^{2+}, Fe^{3++}, Cu^{2+}, Hg^{2+}
7	K^{+}, Na^{+}, Pb^{2+}, Ca^{2+}, Mg^{2+}, Fe^{2+}, Fe^{3+}, Mn^{2+}, Cu^{2+}, Hg^{2+}

Судың химиялық құрамын сапалық анализден бөлек, сандық анализ бойынша , оның ішінде нақты комплексонометрия әдісі арқылы сапалық анализде анықтаған иондардың сандық мөлшерін анықталды.

250 мл-лік титрлеу колбаларына зерттелетін судан 100 мл алынады да, үстінен 5,00мл аммоний буферінің қоспасы қосылады. Сосын 5-7 тамшы қышқылды хром қара-көгін (немесе эриохром қара Т) спирттік ерітіндісін тамызады. Комплексон-III ерітіндісімен тамшылатып отырып титрлейді. Әр тамшыдан кейін колбадағы қоспаны жақсылап араластырады. Титрлеуді ерітіндінің түсі қою қызыл түстен күлгін түске ауысқанға дейін жүргізеді (немесе эрихром қара Т болғанда түсі көк түске өзгереді). Осылай кальций және магнийдің жалпы құрамын анықтайды. Әр элементтің жеке мөлшерін анықтау үшін ерітіндінің бір бөлігін жоғарыда көрсетілгендей титрлейді, ал екінші бғлігінен тек кальций ионын индикатор ретінде мурексидті қолдану арқылы титрлеп анықтайды. Ерітіндінің түсі қызғылттан күлгін түске ауысады . Кальций және магний иондарын эриохром қара Т-индикаторымен титрлеуге жұмсалған ерітіндінің көлемінен кальций ионын титрлеуіне жұмсалған ерітіндінің көлемін алып тастап, комплексон-III ерітіндісінің магний ионына жұмсалған көлемін табады. Комплексонометрия әдісімен анықталған Қошқарата өзенінің бастауындағы бұлақ пен Шымкент қаласының ауыз су кермектілігі стандартқа сай нәтиже көрсетті.

Қорытынды.

Су проблемасы неліктен күннен-күнге өз өзектілігін арттыруда? Бұл проблеманы кім туындатуда? Осы сұрақтар ойландырғаннан кейін, бұл тақырып бойынша жұмыс жүргізілді. Жұмыс нәтижесінде бірнеше аудандардағы сулар зерттеуге алынып, су құрамындағы зиянды заттарды жою жолдары көрсетілді. Бұл проблема тек бір адамды емес, барлық адамзатты ойландыру керек мәселе. Бұл мақалада судың химиялық құрамын анықтауда сапалық және сандық анализ әдістері қарастырылды.

Судың жетіспеуінің алдын алуға бағытталған іс шараларға ең алдымен суды тиімді пайдаланумен оны территориалдық жағынан таралуын өзгерту жатады. Судың сарқылуы мәселесін шешу үшін төмендегі іс-шараларды жүзеге асыру қажет.

1. Суды тиімді пайдалану технологияларын қолдану.
2. Өндірісте суды бірнеше рет қайталап пайдалану (тұйық цикл).
3. Ауыз су мақсатында берілетін суды өндірістік процестерде пайдаланбау. Бұл әсіресе, жоғары сапалы жер асты суларына қатысты.
4. Ауыз суды тамаққа, тұрмыстық мақсатта пайдаланатын судан бөлек құбырмен беру. Суды мөлшерлі түрде беру және оның ысырап болуына жол бермеу.
5. Суға экономикалық тұрғыдан негізделген баға қою. Нақты бағалау нәтижесінде судың ысырап болуын біршама төмендетуге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1.Жаратылыстану 5 сынып. Әбдіманапов Б.Ш. Алматы: “Атамұра” баспасы 2017.ISBN 978-601-306-733-9.

2.Экология (оқулық) — Алматы, 2008 — ISBN 9965-32-223-6.

3.http://www.reutov.net/gkh/facts/index.php?id_4=2808

4.Моисеенко, Т. И. Экотоксикологический подход к оценке качества вод / Т. И. Моисеенко // Водные ресурсы. – 2005. – Т. 32. – №2. – С. 184-195.

5.Қазақ тілі терминдерінің салалық ғылыми түсіндірме сөздігі: Геология—Алматы: «Мектеп» баспасы", 2003.ISBN 5-7667-8188-1 ISBN 9965-16-512-2

ӘОЖ: 372. 8:796

ЖҮРЕК ҚАН ТАМЫРЛАР ЖҮЙЕСІ АУРУЛАРЫНА ЕМДІК ЖАТТЫҒУЛАРЫ

Туймебай Сабина Абдразахқызы – 1402-21 тобы студенті
Ғылыми жетекші: Есмаханова Жаркынай Шарабдиновна – магистр, аға оқытушы
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В содержании статьи были представлены приоритетные направления охраны общественного здоровья с целью профилактики заболеваний сердечно-сосудистой системы, определено улучшение здоровья через медико-социальную активность населения и здоровый образ жизни. Рассмотрены физиологические функции основных компонентов сердечно-сосудистой системы и причины и основные симптомы возникновения заболеваний в ней. Для поддержания физической активности организма был сгруппирован комплекс лечебных упражнений, даны способы применения для профилактики заболеваний в быту.

Summary

The content of the article presented priority areas of public health protection in order to prevent diseases of the cardiovascular system, identified the improvement of health through medical and social activity of the population and a healthy lifestyle. The physiological functions of the main components of the cardiovascular system and the causes and main symptoms of diseases in it are considered. To maintain the physical activity of the body, a set of therapeutic exercises was grouped, and methods of application for the prevention of diseases in everyday life were given.

Әрбір адамның денсаулығы оның толыққанды тіршілік етуін ғана емес, сонымен қатар оның мүмкіндіктерінің әлеуетін анықтайтын факторға айналып отыр. Халық денсаулығы жағдайының деңгейі өз кезегінде, елдің әлеуметтік-экономикалық, мәдени және индустриялық даму шамасын айқындайды. Медициналық көмек көрсетудің қолжетімділігін, уақтылылығын, сапасы мен сабақтастығын қамтамасыз етуге қызмет ететін бірыңғай дамыған, әлеуметтік бағдарланған жүйені білдіретін денсаулық сақтау саласы халық әл-ауқатының орнықты және тұрақты өсуі тұрғысынан алғанда республикадағы негізгі басымдықтардың бірі болып табылады [1].

Отандық ғалымдардың, жақын және алыс шетелдік ғалымдардың зерттеулерінде жалпы дене тәрбиесі мәселесінің түрлі бағыттарда қарастырылғаны анықталды. Мысалы Т.А. Ботағариев [2] және т.б.; – дене тәрбиесінің бала денесінің үйлесімді дамуына, денсаулық пен тәуліктік қозғалыс белсенділігіне оң әсері мәселесі, Т.Ш. Қуанышев [3] және т.б.; – жалпы білім беретін мектептің алғашқы сатысы бастауыш мектеп оқушыларының дене тәрбиесін қалыптастыру мәселесі қарастырады.

Қоғамдық денсаулықты сақтаудың басым бағыттарына мыналар жатады:

1. Халықтың медициналық-әлеуметтік белсенділігі және салауатты өмір салты арқылы денсаулықты нығайту: бұған халыққа салауатты өмір салтының маңыздылығы туралы білім беру, білім беру бағдарламаларын жүргізу, физикалық белсенділік пен дұрыс тамақтануды қолдау кіреді.

Халықтың хабардарлық деңгейін арттыру: бұл адамдардың денсаулықтың негізгі аспектілері мен дұрыс тамақтану, белсенді өмір салты, аурудың алдын алу және т. б. сияқты қауіп факторлары туралы ақпаратқа қол жеткізуі үшін маңызды.

Эпидемиологиялық қадағалау: бұған инфекциялық және басым инфекциялық емес ауруларды бақылау, ықтимал эпидемиялар мен аурулардың өршуін анықтау және бақылау, сондай-ақ олардың алдын алу және емдеу шараларын әзірлеу кіреді.

Барлық мүдделі тараптардың өзара іс-қимылын ұйымдастыру: бұл денсаулық сақтау саласындағы тиімді жұмысты қамтамасыз ету үшін мемлекеттік органдардың, қоғамдық бірлестіктердің, бизнес қауымдастықтардың және басқа да денсаулық сақтау ұйымдарының күш-жігерін үйлестіру үшін маңызды.

2. Қоғамдық денсаулық сақтау қызметі - бұл адамзаттың жаңа ауруларға қарсы қорғаныс беретін, сондай-ақ, денсаулықтың жеңілдігіне және әр адамның денсаулықтың күшін арттыруға ықпал ететін қызмет. Бұл барлық аудандық денсаулық бақылау жүйелерінің жұмыс істеуі, аурулардың профилактикасы, насихаттың жасалуы, жанды таңдау, денсаулықты басқару және дамыту бағытында амалдарды алғашқы негізде жүргізуді қамтиды [4].

Жүрек-тамыр жүйесі немесе кардиоваскулярлық жүйе адам ағзасының негізгі жүйелерінің бірі болып табылады. Ол бүкіл денеге оттегінің, қоректік заттардың, гормондардың және басқа да маңызды заттардың тасымалдануын қамтамасыз ететін, сондай-ақ метаболизм қалдықтарын кетіретін қанды айдауға жауап береді.

Жүрек-қан тамырлары жүйесінің негізгі компоненттеріне мыналар жатады:

Жүрек: бүкіл денеге қан айдауға жауап беретін жүйенің негізгі мүшесі. Ол төрт камерадан тұрады: сол және оң қарыншалар, сол және оң жүрекшелер.

Тамырлар: артерияларға, веналарға және капиллярларға бөлінеді.

Артериялар: олар қанды жүректен мүшелер мен тіндерге тасымалдайды. Негізгі артерия, қолқа, сол жақ қарыншадан шығады.

Тамырлар: олар қанды жүрекке қайтарады. Негізгі вена, жоғарғы және төменгі қуыс веналар қанды мүшелерден оң жақ атриумға қайтарады.

Капиллярлар: бұл қан мен ұлпалар арасында зат алмасу жүретін ең жіңішке тамырлар.

Қан: бұл жүйеде оттегін, қоректік заттарды, гормондарды және басқа заттарды бүкіл денеге тасымалдайтын айналмалы механизм. Қан плазмадан, эритроциттерден, лейкоциттерден және тромбоциттерден тұрады.

Жүрек қақпақшалары: олар жүрекке қан ағынын бақылауға көмектеседі, оның кері ағуына жол бермейді.

Цереброваскулярлық қан айналымы: бұл мидың тұрақты қанмен қамтамасыз етілуін қамтамасыз ететін тамыр жүйесі.

Лимфа жүйесі: оған иммундық жүйеде және тіндерден артық сұйықтықты ағызуда рөл атқаратын лимфа тамырлары мен түйіндері кіреді.

Бұл компоненттер қан айналымын қамтамасыз ету, жасушаларға оттегі мен қоректік заттарды жеткізу және қалдықтарды ағзадан шығару үшін бірге жұмыс істейді.

Жүрек-қан тамырлары аурулары - бұл әртүрлі жағдайлар мен бұзылуларды қамтитын жүрек пен қан тамырларына байланысты аурулардың кең класы. Ең жиі кездесетін жүрек-қан тамырлары ауруларының кейбірі мыналарды қамтиды:

1. Жүректің ишемиялық ауруы (АЖЖ): бұл жүректі қанмен қамтамасыз ететін артериялардың тарылуы немесе бітелуі, нәтижесінде жүрек бұлшықетінің қанмен қамтамасыз етілуі төмендейді. Бұл стенокардияға (кеуде ауыруы) немесе миокард инфарктісіне (инфаркт) әкелуі мүмкін.

2. Гипертония (гипертония): жүрек пен қан тамырларына жүктемені арттыратын, миокард инфарктісі және инсульт сияқты әртүрлі жүрек-қан тамырлары асқынуларының қаупін арттыратын жоғары қан қысымы.

3. Жүрек жеткіліксіздігі: бұл жүрек қанды денеге тиімді айдай алмайтын жағдай, бұл шаршауға, ісінуге, ентігуге және басқа белгілерге әкелуі мүмкін.

4. Аритмия: жүрекшелердің немесе қарыншалардың фибрилляциясы сияқты жүрек ағының бұзылуы денсаулыққа қауіпті болуы мүмкін ерекше жүрек ағысына әкелуі мүмкін.

5. Жүрек клапандары: стеноз (тарылу) немесе жеткіліксіздік сияқты жүрек клапандарының проблемалары қалыпты қан ағымын бұзып, жүрек жеткіліксіздігіне әкелуі мүмкін.

6. Қан тамырлары аурулары: атеросклероз (артерияларда майдың жиналуы), перифериялық артериялық ауру (артериялардың тарылуы, әдетте аяқтарда) және аневризмалар (тамырлардың кеңеюі), бұл инсульт және артериялық тромбоз сияқты ауыр асқынуларға әкелуі мүмкін.

Бұл аурулар әртүрлі факторлардан туындауы мүмкін, соның ішінде дұрыс тамақтанбау, физикалық белсенділіктің болмауы, темекі шегу, стресс, тұқым қуалаушылық және басқалар. Жүрек-қан тамырлары ауруларын емдеу белгілі бір жағдайға және оның ауырлығына байланысты өмір салтын өзгертуді, дәрі-дәрмектерді, процедураларды және хирургиялық араласуды қамтуы мүмкін.

Жүрек-қан тамырлары ауруларының алдын алу іс-шаралар кешенін, соның ішінде емдік жаттығуларды қамтиды. Емдік физикалық белсенділік жүрек-қан тамырлары жүйесіне және жалпы денеге көптеген оң әсер етеді. Жүрек-қан тамырлары ауруларының алдын алуға арналған терапевтік жаттығулардың кейбір негізгі принциптеріне мыналар жатады:

Аэробты жаттығулар: бұл кардио-тыныс алу қызметін жақсартатын және төзімділікті арттыратын жаттығулар. Аэробты жаттығулардың мысалдарына жаяу жүру, жүгіру, жүзу, велосипед тебу және би жатады. Олар жүрек бұлшықетінің күшеюіне, қан айналымының жақсаруына және қысымның төмендеуіне ықпал етеді.

Күш жаттығулары: бұл бұлшықеттер мен сүйектерді күшейтетін жаттығулар. Мысалдарға гантельді көтеру, итеру, отыру және машинада жаттығу жатады. Күш жаттығулары жалпы фитнесті жақсартуға, артық салмақты азайтуға және жалпы әл-ауқатты жақсартуға көмектеседі.

Икемді жаттығулар: бұл буындардың икемділігі мен қозғалғыштығын жақсартатын жаттығулар. Мысалдарға созылу, йога және пилатес жатады. Икемділік жарақаттардың алдын алуда және дененің оң жағдайын жақсартуда маңызды рөл атқарады.

Жүйелілік пен модерация: жаттығуларды үнемі және орташа қарқындылықпен орындау маңызды. Бұл денеге шамадан тыс жүктемесіз жүрек-қан тамырлары жүйесінің оңтайлы күйін сақтауға көмектеседі.

Тыныс алуды бақылау: жаттығу кезінде дұрыс тыныс алу жүрек-қан тамырлары жүйесінің тиімді жұмысына да әсер етеді. Мысалы, терең тыныс алу және қалыпты дем шығару қанның оттегімен байытылуын жақсартуға көмектеседі.

Дәрігермен кеңесу: терапевтік жаттығулар бағдарламасын бастамас бұрын дәрігермен кеңесу ұсынылады, әсіресе жүрек-қан тамырлары проблемалары үшін созылмалы аурулар немесе қауіп факторлары болса.

Бұл шаралар жүрек-қан тамырлары ауруларының дамуын болдырмауға ғана емес, сонымен қатар жалпы денсаулық пен өмір сапасын жақсартуға көмектеседі.

Тиімді тамақтану және белсенді өмір салты бойынша ұсыныстарыңыз жүрек ауруының алдын алуда ұзақ жолға түседі. Жемістер мен көкөністерді диетаға қосу, қант қосылған сусындар мен ұн өнімдерін тұтынуды азайту, майлы ет пен басқа да жоғары калориялы тағамдарды тұтынуды бақылау және тұрақты жаттығулар жүрек денсаулығын сақтауға көмектеседі. Сондай-ақ, дене салмағын бақылау және жүрек-қан тамырлары денсаулығын бақылау үшін үнемі медициналық тексеруден өту маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау саласын дамытудың 2011 - 2015 жылдарға арналған "Саламатты Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 29 қарашадағы № 1113 Жарлығымен бекітілген
2. Ботағариев Т.А. Аймақтық ерекшеліктерді ескере отырып, оқушылардың дене тәрбиесін жетілдірудің ғылыми-педагогикалық негіздемесі (Атырау, Маңғыстау және Ақтөбе облыстарының материалдары негізінде): пед. ғыл. док. ... автореф. – Алматы, 2001. – 28 б
3. Қуанышев Т.Ш. Дене тәрбиесінің теориялық және әдістемелік негіздері. – Алматы, 1997. – 260 б.
4. Қазақстан Республикасының 2020 жылғы 7 шілдедегі №360-VI ҚРЗ кодексі// https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K2000000360

ӘОЖ372.856

СІЛТІЛІК МЕТАЛДАРДЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРМЕН ОҚЫТУ

Рахметулаева Айша-1504-23 тобының студенті
Ғылыми жетекшісі: **Керимбаева К.З.**- т.ғ.к., доцент
Ө.Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В современных методах обучения часто используется инновационные технологии. В статье показаны эффективные способы обучения технологии изучения щелочных металлов.

Summary

Innovative technologies are often used in modern teaching methods. The article shows effective ways to teach the technology of studying alkali metals.

Оқушыларға арналған сабақтар жүйесі орта білім мазмұнының негізі қарқынды дамып, әрі өзгеруге бейім қоғамда өмір сүруге қабілетті, жеке басының және қоғам игілігі үшін өзін-өзі тәрбилеуге, жетілдіруге дайын, шығармашылықтан хабары бар, бәсекеге де қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыру және оны ары қарай дамытудан тұрады. Болашақта білімді, тәрбиелі және ізденімпаз,адамгершілігі мол әрі жан-жақты бағытта дамыған тұлғаны қалыптастыру өте маңызды іс болып табылады. Сондықтан білім беру ісінің тиімділігі мен сапасын арттырудың негізгі жолы-тәрбие беру ісінде әр оқушыны жеке тұлға ретінде қарастырып, жан-жақты дамыту. Сабақтарда мүмкін болғанша инновациялық технологияны қолдансақ оқытушының ұтары көп болатын еді. Оларды жүйелі пайдалану оқытушының өз тәжірибесіне байланысты әр түрлі түрде жүруі мүмкін.[1]

Соған байланысты қазіргі уақытта әр болашақ мұғалімнің алдында тұратын міндеттердің бірі-оқыту әдістерін дамыта отырып, жаңа педагогикалық технологияларды үйрену. Оқу процесінде пайдаланатын әдістер, технологиялар өз кезегінде нәтиже береді. Мысалы олар оқушының бойындағы әр түрлі қасиеттерін, қабілеттерін ашып, сауатын арттырып, алған білімін тереңдетуге әсерін тигізеді. Білікті ұстаз болу үшін бастысы-оқыту әдісін қатесіз таңдау. Әдістерден басқа оқытуда технологияларда қолданылады. Мысал келтіре кетсем, ең көп қолданылатыны «оқу және жазу арқылы сыни ойлауды дамыту» деп аталады.[2]

Бұл технологияның тиімді жағы-баланың өзі ізденеді, дәлелдейді. Егер бала бұрын тек тыңдаушы ғана болса, енді ізденушіде, өз пікірін жеткізушіде бола алады, ал осы қызметті орындауға бағыттаушы мұғалім-ұйымдастырушы болып табылады. Сыни тұрғыдан қарастырсақ ойлау әдісі мұғалім ретінде оқытуды ұйымдастырумен, оқушылардың жеке топтық жұмыс негізінде білім алумен негізделеді. Аталған стратегия баланың жеке қабілеттерін ашуға арналған. Бұл әдістің ерекшелігі оқыту әдістерін пайдалануында. Яғни ол, оқушылардың жазбаша, ауызша сөйлеуін, сыни ойлау және есте сақтау қабілеттерін, шығармашылығын жетілдіруге бағытталған. Бұл технологияның ішкі құрылымында ерекшеліктер бар. Мысалы ол 3 деңгейден тұрады: қызығушылықты ояту, мағынаны түсіну және рефлексия. Қызмет көрсету бекетін оқыту үшін келесі шараларды қабылдау керек:

1. Сыни ойлауды дамытуға уақыт бере отырып мүмкіндік жасаңыз.
2. Оқушылар ойлануы қажет.
3. Оқушылардың айтқан ойы мен идеяларын тыңдау.
4. Оқушылардың оқуға белсенді түрде қатысуын қадағалау.
5. Сенімділік.

Оқытушылық қызметі: топқа бөлініп, ойланады, берілген тақырыпқа назар аударып, жұмыстағы ең құнды нәтижені анықтауды ұсынады, шығарманың тілдік ерекшеліктері жайлы сұрақтар қойып, оқушының жеке ойын жазуды ұсынады, қорытындылауға бағытталған. Оқушылардың бойындағы өзгерістер: бірлесіп жұмыс жасауға, шешім қабылдауға, білмегенін білуге, үйренуге, сонымен қатар білгенімен бөлісуге үйренеді. Білімді өзі іздеу, салыстыру және болжам жасау, өз пікірін еркін, қысылмай айта білу. Сабақта оқушылардың білімге деген құштарлығын, өз ойын қалыптастыруда « Мен» рөлін арттыру қажет.[2]

Жаңа сабақты оқушылар үйренсе, түсінсе, онда сенсорлық немесе кірістіру стратегияларын қолданамыз. Ал миға шабуыл жасау арқылы оқушыларға «Біз бұл туралы бір нәрсе білеміз бе?» деген

сұрақ қойып, 2-3 минут уақыт ойлануға береміз. Оқушылар рефлексия жазғанда, мәтін ішінен білген ақпаратты жазып алуға үйренеді. Олар алдымен мәтіннің қысқаша мазмұнын жазып алады. Сыни тұрғыдан оқыту әдісін қолданып, мәтінді топтарда оқу оқушылардың бойындағы жауапкершілікті дамытады. Мәтінді өңдеу барысында «кірістіру» стратегиясын қолданады. Бірінші кезекте оқушы берілген тақырыпты оқып, білетін және білмейтін мәліметтерді бөліп, форманы толтырады. Мұғалімнен білмегенін сұрайды. Осындай әдіс арқылы оқушылар бір-бірімен топтық, жұптық жұмыстарды істеуге үйренеді.

Сын тұрғысынан ойлауды дамыту әдісі арқасында барлық оқушылар сабаққа қатысып, өз деңгейін тексере алады; қызығушылығы артады; өз ойын еркін түрде жеткізуге жағдай туады. Оқытудың түрлі технологиясын қолдана отырып, баланың қоршаған ортаға деген көзқарасын қалыптастыруға болады. Баланың қиялын дамыту барысында оларды зерттеуге, сөйлеуге, ойлануға үйретеді.[2]

Сын тұрғысынан оқыту технологиясын қолдана отырып 9 сыныптарда «сілтілік металдар» тақырыбына өткізілген сабақтан үзінді келтірілген.

Сабақтың әдісі интербелсенді оқыту әдісі мен сын тұрғысынан оқыту технологиясы. Көрнекілігі, интерактивті тақта, видеофильм, кесте, суреттер, сілтілік металдар, реактивтер.

Сабақтың барысында оқушылардың назарын сабаққа аудару (психологиялық дайындық). Үй тапсырмасын сұрағанда оқушылар үш топқа бөлінеді: сұрақ қоюшы топ, ауызша топ, жазбаша топ.

Ауызша топ

1-оқушы. Үйге берілген сабақтың мақсатын хабарлайды. Сілтілік металдардың физикалық қасиетін сипаттайды, өнеркәсіпте және лабораторияда алу жолдарын айтады.

2-оқушы. Сілтілік металдар-пышақпен оңай кесіледі және күміс түсті, жеңіл, жұмсақтау, өте оңай балқитын ақ түсті, химиялық активті металлдар болып табылады. Суда жақсы ериді, нәтижесіндегидроксидтері түзеледі. Сілтілік металдар аса күшті тотықсыздандырғыштар болғандықтан көптеген бейметалдармен әрекеттеседі. Сілтілік металдар ауада тез тотығып кетеді, сондықтан олар керосинде сақталады. Литий мен натрийді олардың хлоридінің немесе гидроксидтерінің балқымаларының электролиздеу арқылы алады.

3-оқушы. Тірек-сызбанұсқасын сызады. Металдардың жануы.

$2K+O_2 \rightarrow K_2O$ калий оксиді

$2Na+O_2 \rightarrow Na_2O$ натрий оксиді

$2Li+O_2 \rightarrow Li_2O$ литий оксиді

Сілтілік металдар судан сутегін ығыстырады

$2Na + 2H_2O \rightarrow 2NaOH + H_2$

Жаңа сабақты бекіту. №5 есеп оқулықпен жұмыс. Реакция теңдеуін жазып белгісіз затты табу.

№1 тапсырма «Кедергілерден көтерілу»

Оксидтер формуласын құрып, оларды анықтау.

Na. K. Li. Rb. Cs

№2 тапсырма Алтын кілт. «Сілтілік оксидтер» сейфіне шифирді тап.

1.Na_2O 2.$Ba(OH)_2$ 7.Cs_2O 10.SiO_2 3.HCl 4.FeO 8.KOH 11.$CuSO_4$ 5.CaO 6.CbO 9.K_2O 12.CH_4

№3 тапсырма «Жұмбақ тізбек» [3]

Оксидтерді алу реакция теңдеуін жазып, теңестіріңдер.

1. $Li \rightarrow Li_2O$ 2.$Na \rightarrow Na_2O$ 3.$Cs \rightarrow Cs_2O$ 4. $Fr \rightarrow Fr_2O$ 5.$K \rightarrow K_2O$
6.$Rb \rightarrow Rb_2O$

Тапсырмаларға жауап берген оқушылар бағаланады және үйге тапсырма беріледі.

Барлық әдіс білім саласында қолданылып келеді. Бірақ барлық әдісті бір уақытта қолдану, оқушыны шатастыруы, немесе сабақтың мазмұнын шиеленістіруі мүмкін. Сондықтан әдістерді орынымен қолданып, дұрыс түрде атқару қажет.

Сын тұрғысынан ойлауда оқушы болжайды, зерттеп, қорытып, өз ойын жеткізеді, негізін ашады, сұрыптайды, талқылайды, сын көзбен қарайды, пікірін дәлелдейді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Қошқарбаев Н. Қазіргі кездегі оқытудың педагогикалық технологиялары, 2010

2. Мирсеитова С. Оқушылардың сыни тұрғыдан ойлауын дамыту нысандары мен әдістері. 2011
3. Жаркимбекова А.Т. Сілтілік металдар. 2017

ӘОЖ: 372. 8:796

ЕМДІК ДЕНЕ МӘДЕНИЕТІ МАЗМҰНЫ МЕН ҚЫЗМЕТІ

Алшинбаева Лаура Мадиярқызы – 1402-51 тобы студенті
Ғылыми жетекші: Есмаханова Жаркынай Шарабдиновна – магистр, аға оқытушы
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

Лечебная физкультура (ЛФК) - это комплекс мероприятий по применению физических упражнений для лечения и профилактики различных заболеваний. Содержание лечебной физической культуры: использование методов исследования для определения здоровья больного, оценки его функционального уровня. Определена оценка физической подготовленности личности, в том числе оценка выносливости, силы, гибкости, координации движений и других параметров.

Практическая значимость статьи: разработка и проведение комплекса упражнений, направленных на улучшение функционального состояния организма. Это могут быть упражнения для улучшения гибкости, силы, выносливости, координации и равновесия.

Summary

Physical therapy (physical therapy) is a set of measures for the use of physical exercises for the treatment and prevention of various diseases. The content of therapeutic physical culture: the use of research methods to determine the patient's health, assess his functional level. The assessment of the physical fitness of the individual, including the assessment of endurance, strength, flexibility, coordination of movements and other parameters, is determined.

Practical significance of the article: the development and implementation of a set of exercises aimed at improving the functional state of the body. These can be exercises to improve flexibility, strength, endurance, coordination and balance.

Емдік дене мәдениеті тарихы. Өркениет, медицина, денсаулық сақтау, дене шынықтыру және спорттың дамуымен тығыз байланысты. Ежелгі уақытта адамдар денсаулықты емдеу және нығайту үшін жаттығулар, массаж, гидротерапия, күн және ауа ванналарын, сондай-ақ басқа да табиғи факторларды қолданған.

Медициналық білім мен ғылыми зерттеулердің дамуымен физиотерапия әдістері жүйелі және тиімді бола бастады. Әр түрлі тарихи кезеңдерде ежелгі гимнастика мен ваннадан бастап қазіргі заманғы оңалту және физиотерапия әдістеріне дейінгі физиотерапияның әртүрлі бағыттары дамыды.

Бүгінгі таңда емдік дене мәдениеті - бұл физикалық жаттығуларды ғана емес, сонымен қатар технологияларды, арнайы машиналарды, массажды, гидротерапияны, тыныс алу жаттығуларын және басқа әдістерді қолдануды қамтитын ауруларды емдеу мен алдын-алудың кешенді тәсілі. Ол әртүрлі жастағы адамдардың денсаулығын сақтау мен қалпына келтіруде маңызды рөл атқарады [1].

Осы еңбегінде Д.С. Алхасов оқушылардың қимыл-қозғалыс дағдыларын қалыптастырудың үш кезеңін көрсетеді. Автордың айтуынша, үйренудің алғашқы кезеңінің мақсаты – оқушыларда үйретілетін жаттығулардың қимыл-қозғалысының техникалық негіздерін қалыптастыру. Міндеттері – қозғалыс әрекеті туралы мағыналық және көру арқылы ақпарат беру яғни – әрекеттің бағдарлы негіздері (ӘБН); қимыл қозғалысты көрсете отырып; негізгі тірек нүктелер (НТН) туралы ақпарат қалыптастыру; (алғашқы дағды бойынша) жаттығу қимыл-қозғалыстарын жалпылама түрде тұтас орындауына қол жеткізу; жаттығудың қимылқозғалысы техникасында болуы мүмкін өңін айналдыруларды болдырмау немесе алдын алу [2].

Е.Оспанқұловтың қазақ гимнастикалық жаттығуларының емдік қырын ашып, жүйеге түсіргенін атап кетуге болады. Әрине, оның қаншалықты ғылыми негізделгенін айту қиын, дегенмен, автор ретінде патент алуы және халықтың, әсіресе, көрші ресейліктердің «Айкуне» жаттығулары жүйесінің негізінде жалпы дамыту жаттығулары элементтері жатқанын атап кетуге болады [3].

Емдік дене мәдениеті - бұл аурулардан немесе жарақаттардан кейін дененің денсаулығы мен функционалдығын қалпына келтіруге бағытталған жаттығулар жүйесі. Ол көбінесе оңалту мақсатында қолданылады және бұлшықетті күшейту, икемділікті жақсарту, үйлестіру мен тепе-теңдікті дамыту және пациенттің нақты қажеттіліктеріне негізделген кардио жаттығулары сияқты жаттығулардың әртүрлі түрлерін қамтуы мүмкін.

Емдік дене шынықтыру немесе, әдетте, жаттығу терапиясы ауруларды жоюға немесе тоқтатуға, зардап шеккендерден кейін ағзаның жұмысын қалпына келтіруге бағытталған барлық шаралар кешені білім алушылардың созылмалы аурулары кезінде дене және психоэмоционалдық жай-күйін қолдау [4].

Емдік дене шынықтырудың көптеген түрлері бар: гигиеналық гимнастика, емдік гимнастикамен айналысу, физикалық жаттығулардың тәуелсіз сабақтары, емдік дозаланған серуендеу, дозаланған өрлеу, сауықтыру дене шынықтырудың жаппай формалары (элементтер спорттық ойындар, спорт элементтері) [5].

Қазіргі заманғы емдік дене мәдениеті (жаттығу терапиясы) құралдары, әдістері мен формалары денсаулықты қалпына келтіру және жақсарту үшін қолданылатын әртүрлі тәсілдер мен әдістерді қамтиды.

1-кесте. Қазіргі жаттығу терапиясының құралдары, әдістері, формалары

Формалары	Құралдары	Әдістеме	Сабақты ұйымдастыру
1. Таңертеңгі гимнастика 2. Емдік гимнастика 3. Дозаланған серуендеу 4. Өндірістік гимнастика 5. Емдік жүзу 6. Гидрокинезотерапия. 7. Механотерапия 8. Еңбек терапиясы, тұрмыстық дағдыларды үйрету және жүру. 9. Ойындар, спорттық ойындар. 10. Туризм	1.Физикалық жаттығу. 2.Физикалық жаттығулар су. 3. Жаяу жүру. 4. Өрмелеу 5.Сабақтар тренажерларда 6. Жүзу	1. Тірек-қимыл жүйесі (ЕДМ) аурулары кезінде прикоксартроз, кезінде қалыптың бұзылуы, остеохондроз, сколиоз кезінде); 2. Аурулар кезінде жүрек-тамыр жүйесі; 3. Аурулар кезінде тыныс алу жүйесі; 4. Аурулар кезінде ас қорыту жүйесі; 5.Позаның бұзылуымен; 6. Жарақат алған кезде; 7. Кеудеге операция жасау кезінде; 8. Жүктілік кезінде; 9. Тірек жүруді үйрену.	1. Сабақтар ЕДМ нұсқаушысы (жеке сабақтар, кіші топтар 2-3 адам және топтық 8-12 адам) 2. Дербес сабақтар физикалық жаттығу

Бұлшықетті күшейту жаттығулары: бұған дененің әртүрлі топтарындағы бұлшықеттердің күші мен төзімділігі жаттығулары кіреді. Олар арқаны, ішті, аяқты, қолды және дененің басқа бөліктерін нығайтуға бағытталуы мүмкін.

Икемділікті жақсартуға арналған жаттығулар: бұл жаттығулар буындардың қозғалғыштығын жақсартуға және бұлшықеттерді нығайтуға көмектеседі, бұл әсіресе жарақаттан немесе операциядан кейін маңызды.

Үйлестіру мен тепе-теңдікті жақсартуға арналған жаттығулар: бұл жаттығулар пациенттерге инсульт немесе ми жарақаттарын қалпына келтіру кезінде маңызды болуы мүмкін қозғалыс координациясын қалпына келтіруге және тепе-теңдікті жақсартуға көмектеседі.

Кардио жаттығулары: бұл жүгіру, серуендеу, жаттығу велосипедтері және аэробты белсенділіктің басқа түрлері сияқты жүрек-қантамыр жүйесін жақсартуға бағытталған жаттығулар.

Мамандандырылған құрылғыларды қолдану: жаттығулардан басқа, жаттығу залында бұлшықеттерді күшейту үшін электрлік ынталандыру, буындардың жұмысын қалпына келтіруге арналған тренажерлер және басқалар сияқты арнайы құрылғыларды қолдануға болады.

Жеке бағдарламалар: қазіргі заманғы жаттығу терапиясы көбінесе денсаулық жағдайын, жасын, фитнесін және қалпына келтіру мақсаттарын ескере отырып, әр пациентке жеке бағдарламалар әзірлеуді көздейді.

Топтық сабақтар: топтық сабақтарды ұйымдастыру да жаттығу терапиясының тиімді түрі болып табылады, өйткені ол пациенттерге бір-бірін ынталандыруға және топтан қолдау алуға мүмкіндік береді.

Технологиялық инновациялар: қазіргі жаттығу терапиясы моториканы және үйлестіруді жақсарту үшін виртуалды шындық сияқты технологияларды, сондай-ақ қалпына келтіру бағдарламасын бақылау мен басқаруға арналған арнайы мобильді қосымшаларды кеңінен қолданады.

Бұл жаттығу терапиясының әдістері мен формалары көбінесе оңалту мен пациенттердің өмір сүру сапасын жақсартуда жақсы нәтижелерге қол жеткізу үшін бірге қолданылады.

Емдік дене мәдениеті жаттығулары кешені

Дене шынықтыру жаттығулары әртүрлі болуы мүмкін және аурулардан, жарақаттардан кейін немесе жалпы денсаулықты сақтау үшін денені қалпына келтіруге және нығайтуға бағытталған. Міне, осындай жаттығулардың кейбір мысалдары:

Арқаны нығайтуға арналған жаттығулар:

- асқазанға жатып, артқы бұлшықеттерді пайдаланып, мойынға ауыртпалық түсірмей, жоғарғы денеңізді көтеріңіз.

- позаны бірнеше секунд ұстап тұрып, қарама-қарсы қол мен аяқты кезекпен созып, төрт аяғыңызда тұрыңыз.

Аяқтарды нығайтуға арналған жаттығулар:

- жамбас пен бөкселердегі бұлшықеттерді күшейту үшін қабырғаға бұрыштық скват.

- төменгі аяқтың бұлшық еттерін нығайту үшін аяқ басын көтеру.

Икемділікті жақсартуға арналған жаттығулар:

- мойын, арқа, аяқ және қол бұлшықеттерін созу.

- еденге тік аяқпен отырыңыз, содан кейін саусақтарыңызбен аяқтарыңызға жетуге тырысыңыз. Бұл жаттығу аяқ пен арқа бұлшықеттерін созады.

-бүйірлік бұлшықеттерді созу: бір аяғыңызда тұрып, екінші аяғыңызды көтеріп, бірінші аяғыңыздың тізесіне қойыңыз. Бүйірлік бұлшықеттерде созылуды сезіну үшін көтерілген аяққа қарай еңкейіңіз.

- иық пен арқаны созу: тік тұрып, бір қолыңызды жоғары көтеріп, шынтағыңызға бүгіңіз. Содан кейін екінші қолыңызбен бүгілген қолыңыздың шынтағына арқаңыздың артына жетуге тырысыңыз. Қолыңызды ауыстырып, қайталаңыз.

- мойын созу: мойын мен иық белдеуінің созылуын ынталандыра отырып, басыңызды алға, артқа, солға және оңға дәйекті түрде еңкейтіңіз.

Тепе-теңдік пен үйлестіруді жақсартуға арналған жаттығулар:

- бір аяғыңызда тұрып, тепе-теңдікті бірнеше секунд ұстаңыз.

- дене қалпын өзгерту, мысалы, бір аяқты бүйірге тарту немесе тепе-теңдікті сақтай отырып, қолды бастың үстіне көтеру.

Жүрек-тамыр жүйесін жақсартуға арналған кардио жаттығулары:

- жүгіру жолында жүгіру немесе серуендеу: бұл төзімділік пен жүрек жұмысын жақсартуға арналған тамаша жаттығулар. Ыңғайлы қарқынмен бастаңыз және жаттығудың қарқындылығын біртіндеп арттырыңыз.

- стационарлық велосипед: стационарлық велосипедте педаль жасау да тиімді кардио жаттығуы болып табылады. Қарқынды жаттығулар үшін жүктемені өзгертетін бағдарламаны таңдауға болады.

- жүзу: бұл бұлшықеттердің көп мөлшерін жүктейді және жүрек-қан тамырлары төзімділігін жақсартады. Мүмкіндігінше бассейнде немесе ашық суда жүзіңіз.

Тыныс алу қызметін жақсартуға арналған жаттығулар:

- тыныс алуды бірнеше секунд ұстап тұратын терең тыныс алу жаттығулары.
- тыныс алу және дем шығару ұзақтығының біртіндеп артуымен тыныс алу жаттығулары.

Қол мен иық бұлшықеттерін күшейтуге арналған жаттығулар:

- жеңіл гантельдермен немесе су бөтелкелерімен қолды жоғары көтеру.
- қол мен иық белдеуінің бұлшықеттерін күшейту үшін резеңке созылу жаттығулары.

Бұл жаттығулар адамның физикалық жағдайына және олардың денсаулығын қалпына келтіру немесе сақтау мақсаттарына байланысты бейімделуі және өзгертілуі мүмкін. Жаттығуды білікті нұсқаушының немесе физиотерапевттің басшылығымен жүргізу ұсынылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Колпакова Е.М. Лечебная физическая культура как средство реабилитации и восстановления оранизма. Здоровье человека, теория и методика физической культуры и спорта. 2016. № 2. С. 87-94
2. Алхасов Д.С. Методика обучения физической культуре в начальной школе: учебное пособие для академического бакалавриата // В 2 ч. – М.: Издательство Юрайт, 2018. – Ч. 1. – 254 с
3. Оспанкулов Е.Е. Развитие самостоятельности младших школьников на уроках физической культуры // «Λόгоσ» der sammlung wissenschaftlicher arbeiten «wissenschaftliche ergebnisse und errungenschaften: 2020». - 2020, december 25. - Band 4
4. Каштанова, Г.В. Организация в образовательном учреждении лечебной физкультуры и массажа при травмах опорно-двигательного аппарата у детей: практ. пособие / Г.В. Каштанова, Е.Г. Мамаева, О.В. Сливина. – М. : АРКТИ, 2010. – 100 с.
5. Вайнбаун, Я.С. Гигиена физического воспитания и спорта: учебное пособие для студентов / Я.С. Вайнбаун, В.И. Коваль, Т.А. Родионова. – М. : Академия, 2002. – 240 с

ӘОЖ 37.016

ХИМИЯ САБАҒЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ҚАЖЕТТІЛІГІ

Курванкулова З.Ш. – 1507-10а тобының студенті
Ғылыми жетекші: Қыбраева Н. - х.ғ.к.,доцент
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В данной статье рассматривается эффективность использования инновационных технологий при преподавании темы «Кремний и его соединения» на уроке химии. Инновационная технология обучения представляет собой совокупность очень распространенных методов. В статье сделан вывод о преимуществах использования данной технологии, эффективности данного метода при преподавании темы «Кремний и его соединения», а также о положительном влиянии на качество обучения и интерес учащихся, на формирование их учебных навыков.

Summary

This article examines the effectiveness of using innovative technologies when teaching the topic "Silicon and its compounds" in a chemistry lesson. Innovative teaching technology is a set of very common methods. The article concludes about the advantages of using this technology, the effectiveness of this method when teaching the topic "Silicon and its compounds," as well as the positive impact on the quality of learning and the interest of students, on the formation of their learning skills.

Біздің елдегі басты басымдық пен құндылық әрқашан да сапалы білім алу болды. Қазіргі уақытта барлық нәрсе қарқынды даму үстінде. Демек, білім беру жүйесі де бір орында тұрмауы қажет, яғни білім беру жүйесіне өзгерістер енгізіп, жаңартып отыру керек.

Қазіргі заманда білім беру жүйесінде инновациялық технологиялар прогрессті түрде қолданылып келуде, ол әрине білім сапасын, өнімділігін арттырады.

Білім беру және оқу үдерістерінің сапасын арттыру үшін соңғы заманауи және ақпараттық құралдарды пайдаланатын әдістер мен тәсілдер танымал. Олар компьютерлерді, планшеттерді, цифрлық тақталарды, бағдарламалық қамтамасыз етуді, мультимедиялық материалдарды, виртуалды зертханаларды пайдалануды, онлайн платформалар мен әлеуметтік желілерді қамтиды. Олар мектеп оқушыларының жаңа нәрселерді меңгеруге белсенді қатысуына ықпал етеді, дербес және шығармашылық ойлауды ынталандырады, ақпараттық сауаттылық пен цифрлық жүйелермен жұмыс істеу дағдыларын дамытады. Оларды білім саласына енгізудегі басты мақсат- оның сапасын арттыру және оқытудың жоғары деңгейін қамтамасыз ету. Ал оның міндеттері:

-Орналасқан жеріне, мүмкіндіктеріне немесе әлеуметтік жағдайына қарамастан барлық білім алушылардың білімге қолжетімділігін арттыру. Бұған онлайн ресурстар, қашықтықтан білім беру технологияларды пайдалану көмектеседі.

-Жекелендіру. Мектептегі оқытудың инновациялық технологиялары оқу процесін бейімдеуге мүмкіндік береді. Студенттер өз қарқынымен жұмыс істей алады, қызығушылықтары мен білім деңгейіне сәйкес материалдар мен тапсырмаларды таңдай алады. Ақпараттық сауаттылық, дағдыларды дамыту, оқушылардың ынтасын арттыру сияқты қабілеттерді дамытуға көмек береді.

-Мультимедиялық материалдарды, компьютерлік ойындарды және басқа құралдарды пайдалану студенттерді оқу процесінде белсенділікке ынталандырады. Оқушылар болашақта жұмыс істейтін цифрлық ортаға дайындықты, компьютерлермен, әртүрлі бағдарламалармен, электрондық ресурстармен және байланыс құралдарымен жұмыс істеуді үйренеді [1].

Заманауи инновациялық технологияларға мысалдар:

Ойын технологиясы білім беруде ең көп қолданылады. Оның тиімділігі оқушы назарын лезде берілген тапсырмаға аударта алуында. Мысалы, оның «Көгершіннен хат», «Ноутбук», «WhatsApp» әдістері;

Жобалау - зерттеу технологиясы- белсенді оқытуды, яғни зерттеу, жинау, жалпылау әдістерін қамтиды.

Блок - модульдік технология әртүрлі тәуелсіз түрлерге бағытталған, яғни оқушының қолынан келетін жұмыс, мысалы, көрнекі құралдар жасау, жазу, шығармашылық жұмыс, жаттығулар жасау. Бұл технология білім алушыны ақпаратты өзі ізденіп, жаңа формада оқып, білім алуына үйретеді.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану тақырыптың терең, әрі түсінікті түрде түсіндірілуіне, мұғалімге дидактикалық материалды әртараптандыруға, оқушының үлгеріміне қарамастан, бүкіл сыныптың жетпіс-сексен пайыздық назарын қаратуға мүмкіндік береді [2].

Химия сабағында инновациялық технологиялардың әдістерін қарастырайық. Оған бірнеше мысалдар келтіремін. Мысалы, өтілетін жаңа сабақтың материалын ақпараттық технология арқылы, яғни презентация арқылы түсіндіремін. Тапсырмаларды ойын технологияларының «Ноутбук», «Көгершіннен хат», «Google» әдістері арқылы беремін.

«Ноутбук» әдісінің тапсырмасында кремний және оның қосылыстарына байланысты реакция жалғастыру қатарын беремін:

$Si=SiO_2=Na_2SiO_3= H_2SiO_3$

$SiH_4= SiO_2=MgSiO_3= H_2SiO_3$

$SiO_2=Si= SiO_2=SiF_4$

«Көгершіннен хат» әдісінің тапсырмасында кремнийдің қасиеттеріне байланысты есептер беремін:

1-есеп: 3гр кремний оксидін калий гидроксидінде еріткенде массасы неше грамм силикат түзіледі?

2-есеп: Кремний сілтімен әрекеттескенде 500 гр сутегі түзілу үшін қанша грамм кремний қажет?

3-есеп: Массасы 50 гр натрий силикатын алу үшін қанша кремний (IV) оксиді қажет?

Сабақты бекіту мақсатында «Google» тесті алынды:

1. Құмның негізі

   a.Si b.SiO_2 c.H_2SiO_3

2. Кремний деген атауды ұсынған кім?

a.Менделеев b.Павлов c.Гесс
3. Кремний қай топта?
a.IV b.I c.II
4. Кремнийдің реттілік нөмірі
a.12 b.13 c.14
5. Кремнийдің салыстырмалы атомдық массасы
a.28 b.14 c.18

Сонымен, химия сағында инновациялық технологияларды қолданып, білім алушыны дағдыландыра отырып, оқушының жеке тапсырмаларды орындауға, есеп шығару дағдыларын, оның тез шешім қабылдау қабілеттерін дамытуға болады.

Зерттеу әдістері

Зерттеудің мақсаты: №107 Ю.Сареми атындағы мектеп-лицейінде оқитын 9-шы сынып оқушыларына химия сабағынан "Кремний және оның қосылыстары " тақырыбында сабақ өту арқылы инновациялық технологияның тиімділігін анықтау.Зерттеу әдістері ретінде салыстырмалы талдау қолданылды. Эксперимент 9-“А”және 9-“В” сынып оқушыларымен жүргізілді. Жалпы экспериментке 48 оқушы қатысты.Эксперимент сыныбында -22 оқушы(проблемалық сабақ), бақылау сыныбында-26 оқушы болды (дәстүрлі сабақ).Екі сыныптан тақырып бойынша «Google» тесті алынды, нәтижелері сылыстырылып талдау жасалынды.

Нәтижелері мен оларды талқылау

Инновациялық технологияны қолданудың тиімділігін анықтау үшін екі сынып таңдап алынды. Екі сыныпқада "Кремний және оның қосылыстары" тақырыбында сабақ өтілді. 9-“В” сынып эксперименттік сынып ретінде алынды, оларға проблемалық оқыту технологиясын пайдалана отырып сабақ жүргізілді. 9-“А” сынып бақылау сыныбы ретінде алынды, оларға дәстүрлі сабақ өтілді. Оқушылардың осы сабақтан игерген білімдері тест алу жолымен тексерілді. 1-кестеде талдау нәтижелері көрсетілген.

Сынып	Білім сапасы 1	Білім сапасы 2
9-“В” (экпериментік)	71,9%	80,2%
9-“А” (бақылау)	70,1%	72,5%

Кестеде көрсетілген нәтижені талдайтын болсақ,білім сапасы (1) – екі сыныпқада “Минералды тыңайтқыштар” тақырыбына дәстүрлі сабақ өтілді және білім сапасы тексерілді. Бақылау сыныбында -70,1%, эксперименттік сыныбында-71,9%, яғни екі сыныптың білім сапасының айтарлықтай айырмашылығы жоқ екендігі анықталды. Келесі білім сапасы(2)- екі сыныпқа "Кремний және оның қосылыстары" тақырыбында сабақ өтілді. Бақылау сыныбына-дәстүрлі, эскпениментік сыныбына – инновациялық технологиялардың әдістерін қолданылып өтілді және білім сапасы тексерілді. Нәтиже бойынша бақылау сыныбында білім сапасы 72,5%-ті құраса, ал эксперименттік сыныбында білім сапасы 80,2%- ті құрады. Яғни эксперименттік сыныптың білім сапасы бақылау сыныбынан 5,7 % -ға артық екендінін көрсетеді. Сонымен қатар, эксперименттік сыныбында білім сапасы (1) мен білім сапасы (2) нәтижелеріне қарасақ 8,3% -ға артқанын көрсетеді, ал бақылау сыныбында 1,4%-ке, айтарлықтай артпағанын көрсетеді.

Нәтижелерге сүйеніп, болжам жасасам, орта білім беру мектептерінде химия пәні инновациялық әдістері бойынша сабақтар жүргізілсе, онда химиялық білім мен білікті игерту мақсатында өзіндік, оқушылардың өз-өзіне деген сенімділігі күшейіп, пәнге деген ізденушілік пен қызығушылығы артып, сапалы білім алуына кепілдік береді. Өйткені, проблемалық оқыту технологиясын сабақта қолданылуы арқылы оқушылардың сабаққа ынталылығы жоғарылады, қызығушылығы арта түсті және сонымен бірге жоғары баға алған оқушылар саны артты.

Қорытынды және ұсыныс

Қорытындылай келе, зерттеу нәтижесінде оқушыларға химия сабағында “Кремний және оның қосылыстары” тақырыбын инновациялық техналогисын пайдалана отырып өту тиімді екендігі дәлелденді.

Зерттеу жұмысын жүргізе отырып, мен инновациялық технологиямен оқытуда өзіндік оқушының жеке танымдық қабілетінің дамуына танымдық процестердің дамуына, оқытудың мотивациясының дұрыс дамуына, сөздік қордың артуына, оқушының қиындықты жеңуінде, қарым-қатынаста, шығармашылығында ықпал ететіндігіне көзім жетті.

Ұсыныс. XXI ғасыр ақпарат, дамыған технологияның заманы болғандықтан мектеп, білім ордаларында сабақтар заман талабына сай өтілуі керек. Сондықтан да, болашақта білімді де білікті, сыни тұрғыдан ойлауы,танымдық қабілеті дамыған тұлғаны қалыптастыру үшін инновациялық технологияны бастауыш сыныптан бастап сабақтарда жиі қолданылуын ұсынамын.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Яковлева Александра. Современные инновационные образовательные технологии
2. http://spokist.ru/files/naukometod/%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%86.%D1%82%D0%B5%D1%85%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%B8%D0%B8/texnologii_primeri.pdf

ӘОЖ372.871

ХИМИЯ ПӘНІН ОҚЫТУДАҒЫ ГЕЙМИФИКАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕР

Тургунова Я.А. – 1507-13а тобының студенті
Ғылыми жетекшісі: Керимбаева К.З. – т.ғ.к., доцент
Ө. Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В данной статье рассматривается применение геймификации в процессе преподавания химии. В ней описывается эффективность игровых подходов, таких как химические квесты, соревнования, виртуальные лаборатории, ролевые игры и специализированные игровые платформы. Подчеркивается важность геймификации в повышении мотивации учащихся, развитии их командных навыков и практическом применении теоретических знаний. Геймификация является мощным инструментом, способствующим формированию активных и заинтересованных учеников в современном образовании.

Summary

This article discusses the application of gamification in the process of teaching chemistry. It describes the effectiveness of gaming approaches such as chemical quests, competitions, virtual labs, role-playing games and specialized gaming platforms. The importance of gamification in increasing students' motivation, developing their team skills and practical application of theoretical knowledge is emphasized. Gamification is a powerful tool that contributes to the formation of active and interested students in modern education.

Жаратылыстану ғылымдары ең әуелі оқу материалын түсіндірудің «құрғақтығымен», дәлме-дәл есте сақтауды талап ететін ережелердің, заңдардың, формулалардың көптігімен ерекшеленеді. Мінекей, химия пәніне деген оқушылардың бойындағы құлшыныстың оятудың қиынға соғатыны осыдан. Нәтижесінде тарих, әдебиет, шет тілі сияқты гуманитарлық бағыттағы пәндермен салыстырғанда химияны оқыту тиімділігі әлдеқайда төмен болуы мүмкін. Осыған орай, аталған пәнді оқыту әдістемесіне ойын технологияларын ендіру қажет. Геймификация оқу процесін едәуір қызықты, сапалы және тиімді ету мақсатында оған ойын элементтері мен принциптерін енгізуді көздейді.

Ойындарды құрастыру барысында келесідей критерийлерге сүйенген абзал:

–ойынның қысқаша сипаттамасын дайындау; –уақыт шектеуін алдын ала белгілеу;

–білім алушылардың білім деңгейін және мүмкіндіктерін ескеру; –пәнаралық байланыстарды жүзеге асыру. [3]

Химияны оқытуда қандай ойын тәсілдерін қолдануға болатынын толығырақ қарастырайық.

1. Химиялық квест және саяхат:

Химиялық квест – білім беру және ойын-сауық бағдарламаларының өзгеше инновациялық формасы. Квест барысында білім алушылар жаңа тақырыпқа толыққанды еніп, өздерінің химия пәні бойынша алған білімін ойындағы тапсырмаларды шешу барысында қолданады. Сонымен қатар,

тапсырмаларды анықтау үшін орындалуы қажет логикалық амалдар мен мәселелерді шешу секілді іс-әрекеттерді жүзеге асырады. Мысалы, оқушыларға белгісіз заттың сапасы мен қасиеттеріне негізделе отырып, оның құпиясын ашатын детектив рөлі ұсынылады. Мұндай квесттер арнайы платформалар немесе қосымшалар арқылы онлайн форматта және дәстүрлі оффлайн форматта жүргізілуі мүмкін. Онлайн платформаның мысалы ретінде Joyteka білім беру платформасын айтуға болады. Joyteka-дағы сан алуан тапсырмалардың арасынан квестті таңдап, оқушылардың сабақтағы белсенділігін арттыра аласыз. Біріншіден, квестте нақты мақсат пен арнайы уақыт шектеуі қойылады. Мысалы, 10 минуттың ішінде квест өтіп жатқан бөлмеден шығу. Екіншіден, қойылған мақсатқа жету үшін мұғалім тарапынан арнайы логикалық және химиялық тапсырмалар құрастырылады. Тапсырмалар өзара тығыз байланыста болғандықтан, білім алушылар оларды 100% қамтып кетеді, себебі есіктің кілтін немесе құпиясөзді анықтау үшін барлық элементтер қамтылған болуы тиіс. Үшіншіден, квест – оқушылар арасындағы бірлік, татулық, ынтымақтастық тәрізді рухани құндылықтарды дамытуға елеулі үлес қосады. Квестті шешу үшін арнайы шектеулі уақыт қойылғандықтан, мақсатқа жету жолындағы кедергілерге төтеп беру – оқушылардың бірлесіп әрекет жасауы арқылы ғана іске асады. [5]

2.Химиялық шайқастар мен жарыстар:

Химияны оқыту әдістемесіне бәсекелестік элементін интеграциялау – қысқа мерзімде шәкірттердің білім деңгейін арттыруға қабілетті бола алады. Оқушылар есептерді шешу, сұрақтарға жауап беру немесе эксперименттер жүргізу сияқты бірқатар іс-шараларда бәсекелесу арқылы шайқасқа түседі. Мұндай жарыстар жеке оқушылар арасында – индивидуалды түрде, немесе топтар арасында – интеркомандалық формада өткізілуі мүмкін. Онлайн платформалар ретінде WordWall [9], Kahoot [6], Quizizz [7] сайттарын пайдаланып, түрлі типтегі викториналар мен тесттерді жасауға, тіпті ағылшын тіліндегі дайын химиялық тапсырмаларды табуға болады. Нәтижесінде, оқушыларды бағалау еш қиындықсыз жүргізілетіні анық. Ең бастысы – геймификацияның бұл әдісі ынтымақтастық пен командалық дағдыларды дамытуға ықпал етеді.

3.Виртуалды химиялық зертханалар:

Виртуалды химия зертханаларын пайдалану – білім алушыларға әртүрлі химиялық эксперименттер жүргізуге, химиялық реакцияларды қауіпсіз және шынайы реагенттерді қажет етпей бақылауға мүмкіндік береді. Бұл ең бірінші кезекте оқушылардың химия принциптері мен заңдылықтарын жақсы түсінуге жағымды әсер қалдырады. Екіншіден, оқушының өз бетінше ізденуіне, мұғалімнің көмегінсіз дербес формада тәжірибе жүргізуіне қолайлы келеді. Үшіншіден, виртуалды зертхана – білім алушылар үшін кез келген уақытта қолжетімді бола алады. Мұндай виртуалды химиялық зертханаларға VR-labs сайтын мысалға алу арқылы талдау жүргізейік. Тәжірибелерде әйнектен жасалған жабдықтар жиі қолданылады. Сабақта пробирканы сындыру, спиртшамға күйіп қалу, қышқыл немесе сілтіні денеге шашырату секілді оқушыға зақым келтіретін жағдайларға тап болуымыз әбден мүмкін. «Бейорганикалық химия» виртуалды зертханасында шыны пробиркалардың саны шектеусіз. Бірақ зертхананың репрезентативті екенін, зерттеу нәтижелерінің шындыққа сәйкес келетінін ұмытпауымыз қажет. Демек, қауіпсіздік бұзылған жағдайда пробиркалар эксперимент процесінде әлі де «сынуы» мүмкін. Алайда виртуалды әйнек адамға зиян тигізе алмайды. Лабораториядағы анализатор виртуалды «сезім мүшелері» арқылы реакция өнімдерін зерттеуге көмектеседі. Математикалық модель болса – заттар мен құрылғылардың әрекетін имитациялайды. Мысалы, егер түтік қыздырылса, сіз «күйіп қалуыңыз» мүмкін.

Виртуалды зертхана бейорганикалық химия курсының мектеп бағдарламасына енгізілуіне мүмкіндік береді. Бірнеше ондаған реагенттерді қолдана отырып, сіз мектеп бағдарламаларына кіретін тәжірибелерді оңай әрі артық шығынсыз жасай аласыз. Виртуалды лаборатория келесідей мүмкіндіктерге ие: – Әртүрлі заттарды өзара әрекеттестіру арқылы олардың физикалық және химиялық қасиеттерін модельдеу. Ол үшін виртуалды зертханадағы үш өлшемді жабдықтар мен өлшеу құралдары бір мезгілде шектеусіз қол жетімді болып келеді;

– Кіріктірілген математикалық модельді қолдана отырып, әртүрлі заттар мен объектілер арасындағы физикалық және химиялық өзара әрекеттесу параметрлерін жоғары дәлдікпен есептеу. Бұл ретте виртуалды зертханада пайдаланылатын объектілер санына шектеу жоқ;

– Алуан түрлі заттармен келесідей манипуляцияларды орындау: араластыру, қыздыру, қайнату, бір ерітіндіге екінші ерітіндіні қосу, т.б.;

– Белгіленген диапазон аймағында тәжірибе барысында қолданылатын реагенттер мен құрал-жабдықтардың кеңістіктегі орнын өзгерту. [8]

4.Ойын платформалары мен қосымшалары:

Химияны оқытуға арналған көптеген арнайы ойын платформалары мен қосымшалары бар. Олар әртүрлі ойын сценарийлерін, тапсырмаларды және қиындық деңгейлерін ұсынады, сонымен қатар оқушылардың үлгерімін автоматты түрде бақылап, индивидуалды түрде, яғни әрбір оқушыға жеке кері байланыс бере алады. Educaplay сайтында өтілген тақырыптарды қайталауға және жаңа сабақты пысықтауға арналған бірқатар ойындар бар. «Иә немесе жоқ» ойынында берілген сұраққа жылдам жауап беру қажет. «Бақаның секіруі» атты ойында оқушыларға кезекпен сұрақ қойылады, жауап беру үшін бақаның алдында тұрған 3 вариантты біреуін таңдау керек. Жауап дұрыс айтылған жағдайда бақа алға қарай бір қадам секіреді, бұрыс айтылған жағдайда суға батып кетеді. Осылайша, білім алушылардың алдындағы басты мақсат – бақаның бір жағалаудан екінші жағалауға аман-есен жетуін қамтамасыз ету. «Комбинациялық ойын» кезінде оқушылардың алдында бірнеше карточкалар орналастырылады. Әр карточкада сабаққа қатысты сөз, формула, элемент, термин, т.с.с. объекттер жазылған. Басты мақсат – өзара ұқсас карточкаларды топтастыру. Бұл форматқа ұқсас Educaplay сайтындағы ойынның келесі түрі «Есте сақтау» деп аталады. Алдыңғы ойыннан айырмашылығы – карточкалар теріс қаратылады. Демек, ойынның бұл типі оқушылардың тек теориялық білімін ғана емес, сонымен қоса есте сақтау қабілетін тексеріп, дамытуға әсер етеді. «Алфавиттік ойын» тапсырмасында химиялық терминдер мен ғалым аттарын, элемент қасиеттеріне сүйене отырып, оның атауын оңай жаттап алуға болады. Мысалы, химиялық реакцияларды жеделдететін, бірақ өзі жұмсалмайтын зат – катализатор. Оқушылардың алдына катализатордың дефинициясы беріледі және жасырылған сөздің ішіндегі әріптер шеңбер бойына шашыранды түрде орналастырылады: ааткзорита. Әріптерді дұрыс реттілікпен сәйкестендіру арқылы жасырын сөз анықталады. [4]

Жоғарыда аталған геймификациялық әдістер оқу процесінің тиімділігін арттыруға бағытталған қосымша тәсілдердің қатарына жатады. Геймификациялық технология – педагог үшін оқушылардың білім деңгейін саралауға, олардың пәндік білімін, қызығушылығын стимулдап, тұлғалық қабілеттерін жетілдіруге көмек беретін таптырмас құрал. Ал оқушылар үшін бұл – өз білімдерін диагностикалауға, топпен бірлескен түрде жұмыс жасауға, бойындағы сенімділікті оятуға керемет мүмкіндік. Білім беру жүйесіндегі өзге технологиялармен салыстырғанда, геймификация – оқушылардың түрлі индивидуалды қабілеттерге ие екендігіне қарамастан, назарларын толыққанды сабақ барысына аударатындай мүмкіндіктерге толы екендігін айтып өткен жөн. [2]

Қорытындылай келе, химияны оқытуды геймификациялау қызықты және тиімді оқу процесін құруға кең мүмкіндіктер ашады. Ойын элементтері мен тәсілдерін пайдалану оқушылардың мотивациясын арттыруға және олардың химиялық ұғымдарды түсінуін жақсартуға ғана емес, сонымен қатар ынтымақтастық, сыни ойлау және мәселелерді шешу сияқты маңызды дағдыларды дамытуға көмектеседі. Орынды қолданылған кезде геймификация жан-жақты, құзыретті, химияға қызығушылығы мол оқушылардың қалыптасуына ықпал ететін заманауи білім берудің қуатты құралы бола алады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Ахметов М.А. Стратегии успешного изучения химии в школе. – Санкт-Петербург, 2010
2. Жұмахан Г.Е., Исламова Б.Б., Қуанышева Ж.Қ. Жаңартылған білім беру жағдайында химияны оқытудағы ойын технологиясы. – Алматы, 2019
3. Ляпина О.А., Рогачева Н.А., Яковлев К.В. Использование игровых технологий при обучении химии. – Саранск, 2018
4. https://educaplay.com/
5. https://joyteka.com/ru
6. https://kahoot.it/
7. https://quizizz.com/
8. https://vr-labs.ru/

9. https://wordwall.net/ru

ӘОЖ372.865

ХИМИЯ САБАҚТАРЫНЫҢ САПАСЫН АРТТЫРУ

Ускенбай Мерей – 1504-23 тобының студенті
Ғылыми жетекшісі: Керимбаева К.З. – т.ғ.к, доцент
Ө.Жәнібеков атындағы оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В статье рассмотрены некоторые аспекты повышения качества уроков, формирования мыслительных навыков обучающихся с применением современных технологий обучения. Приведены примеры раскрытия вопросов по учебному материалу, которые можно использовать на уроках химии в школе.

Summary

The article discusses some aspects of improving the quality of lessons, the formation of students' mental skills using modern teaching technologies. Examples of disclosing questions on educational material that can be used in chemistry classes at school are given.

Білім беру мазмұнын жаңарту барысында оқу үдерісін ұйымдастырудың өзіндік ерекшеліктері қалыптасып келеді. Қазіргі таңда бағдарламаны терең меңгерген, күнделікті сабақтағы мақсатқа сай іс-әрекет таңдай отырып, оны оқушыларға жеткізе алатындай белсенді оқу әдістерін колданатын, әр түрлі деңгейдегі тапсырмаларды саралай білу іскерлігін қалыптастыратын, оқушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыра алатын, білімге деген қызуғушылықты арттыра отырып, сыни тұрғыда дарындылығын дамытуда іздену - зерттеу бағытындағы тапсырмалар жүйесін ұсынатын, тиімді кері байланыс ұйымдастыра алатын - өз ісінің шебері ғана жоғары жетістіктерге жете алады.[1]

Жаңартылған білім беру тиімділігінің маңызы оқушылар пәндерді оқу кезінде спиральділік оқу әдісімен, деңгейлеп-саралап оқыту технологияларымен, проблемалық оқыту технологияларымен, сын тұрғысынан оқыту технологиялары және диалогтік оқыту мен жас ерекшеліктеріне қарай оқытуды қолдану дағдыларын қалыптастырып дамытады. Әрбір оқушы ұсынылған тақырып бойынша ақпаратты іздейді, сабақ барысында дұрыс қолдануды, жеке, жұппен, топпен жұмыс жасауды, шығармашылықты қолдана білуді және оның тиімді тұстарын жүзеге асыруды, өзін-өзі және өзгелерді бағалауды үйренеді. Жаңартылған техника бойынша оқу кезінде, оқушылардың ойы шыңдалып, дамып белгілі бір жетістіктерге жетері сөзсіз. Бұл техника оқушылардың жеке басын дамыту мен білім беру мақсатына жету жолындағы педагогикалық қызметтің, іс-әрекеттік жүйелі дамып отыратын жобасы ретінде оқушы белсенділігін арттыруды көздейді. Оқушы белсенділігінің артуы оны шығармашылыққа жетелейді.[2]

Химия пәнінен оқушылардың сын тұрғысынан ойлауын кейбір тақырып төңірегінде қарастырылды.

Менделеевтің периодтық заңының қазіргі тұжырымдамасы және оған түсініктеме беру. Химиялық элементтердің физикалық және химиялық қасиеттері олардың атом ядросы зарядына периодты түрде тәуелді болады. Заңды түсінуге деген құлшыныс қандай болуы керек? Осы тұжырымдамада қандай сұраққа жауап беріледі. Элементтердің қасиеттері оларды сипаттайтын қандай да бір шамаға тәуелді болуы керек. Бұл қандай шама? Неліктен? Әрбір элементтің өзіне ғана тән шамасы бұл - ядро заряды.

Химиялық элементтердің қасиеттерін анықтайтын көрсеткіш - бұл осы элемент атомының химиялық байланыс түзуге жұмсайтын электрондарының саны. Элементтердің қасиеттері ұғымына келесі шамалар кіреді: осы химиялық элемент түзетін жай және күрделі заттардың физикалық және химиялық қасиеттері (металл немесе бейметалл болуы, қышқылдық - негіздік немесе екідайлы қасиеттері, тотықтырғыштық - тотықсыздандырғыштық қасиеттері және т.б). Периодтық заңның тұжырымдамасының мәнін ашып, тереңірек түсіндіру үшін келесі схеманы жазайық:

Сонымен, периодтық заңның тұжырымдамасында элементтердің физикалық және химиялық қасиеттері қандай шамаға тәуелді болады деген сұраққа жауап беріліп тұр. Басқа айта кететін жағдай - бұл элементтер қасиеттерінің олардың атомдарының химиялық байланыс түзуге жұмсайтын электрондарының саны. Элемент түзетін жай заттың металл немесе бейметалл болуы, күрделі заттардың сипаты (қышқылдық қасиеті, негіздік қасиеті, екідайлы, амфотерлі қасиеті), жоғарыда көрсетілген қасиеттері бір сөзбен заңның тұжырымдамасында элементтердің қасиеттері делінген және сол қасиеттер ядродағы протондар санына тәуелді. Міне, осындай түсініктемелер арқылы периодтық заңның мағынасын ашып көрсетуге болады. Өйтпеген жағдайда оқушыларда периодтық заң туралы тек жаттанды түсінік болып, оның мағынасына көңіл аудармауы мүмкін.[3]

Сутек газын алу кезіндегі проблемалық маселені шешу. Мысалы, сутегі газын алу және онын қасиеттерін зерттеуге арналған зертханалық тәжірибені оқу құралдарында әдістемелік нұскауында берілгендей бірнеше мырыш түйіріне сұйылтылған күкірт қышқылын қосу және түзілетін сутегін жинау туралы айтылады. Бірақ осы нұскауға сәйкес тәжірибені орындағанда сутек газы өте баяу түзіледі және оны жинап алу, жиналған газды тұтату мүмкін емес. Әдістемелік нұсқауда берілгендей газды жинап ала алмаған болашақ мұғалім оқушылармен сабақ өткізу кезінде оқушылармен ыңғайсыз жағдайға тап болуы мүмкін. Сондықтан оқушылар алдына тәжірибені жүргізу экспериментін жетілдіру мақсаты қойылады және осы арқылы рефлексияны ұйымдастырамыз. Оқушылар әртурлі шешімдер айтады. Соның бірі - күкірт қышқылын тұз қышқылына ауыстыру. Шындығында, бұл кезде реакция әлдекайда жылдам жүреді (себебі, тұз қышқылы күкірт қышқылына қарағанда күштірек) және сутек газын осы реакция нәтижесінде жинап алуға болады. Бірак тұз қышқылын пайдаланғанда түзілетін сутегі хлорсутегімен ластанған болады, себебі тұз қышқылы - ауаға оңай ұшып шығатын хлорсутек газының судағы ерітіндісі. Сондықтан күкірт қышқылы ерітіндісін пайдалану арқылы тәжірибиені жетілдіру проблемасын қайта қоямыз. Әдетте бұл мәселені шешуге оқытушының көмегі қажет болады, себебі бұл мәселенің шешімін табу бір емес, көптеген бейорганикалық химия оқулықтарының сәйкес тақырып бойынша материалымен таныс болуды, яғни студенттің өз бетінше іздену жұмысын талап етеді.

Аталған проблеманың шешімі келесідей. Мырыштың күкірт қышқылы ерітіндісімен әрекеттесу реакциясы мыс (ll) тұздарын қосу арқылы жылдамдатуға болады. Мырыш күкірт қышқылымен әрекеттескенде $Zn+2H^+ =Zn+H_2$ сутек иондары металдық мырыштың бетінде тікелей зарядсызданады ($H^++e=H_2^0$) және түзілген сутегі мырышты ерітіндіден оқшаулай отырып, ұсақ газ көпіршіктерімен жабады. Сонымен қатар, ерітіндіге өтетін мырыш иондары металл беті маңайында оң зарядты иондар қабатын түзеді, бұл оң зарядты сутек иондарының металл бетіне жақындауына кедергі келтіреді. Сондықтан бұл реакция өте баяу жүреді. Егер бастапқы реакциялық қоспаға мыс (ll) тұзын қосса, $Zn+Cu^{2+}=Cu+Zn^{2+}$ реакциясы нәтижесінде бөлінетін мыс кеуек қабатпен мырыш бетіне қонады. Бұл кезде элементтердің гальвани жұбы $Zn\ |H_2S0_4||H_2SO_4|Cu$ түзіледі. Активті металл ретінде мырыш өз иондарын ерітіндіге жібереді, ал электрондар мырыштан мысқа ауысады. Мыс теріс зарядталады да, сутек иондары енді мырыш бетінде емес, мыс бетінде тотықсызданады. Осылайша, мырыштың қышқылмен әрекеттесу процесі айтарлықтай жылдамдайды. [4]

Әрбір химиялық тәжірибені орындағаннан кейін байқалған құбылысты және оның химиялық теңдеуін жазып қана қоймай, оқушы оның жүру механизмін тереңірек түсінуін, түсініктемені өзі іздеп табуна, яғни айтқанда өзі ғылыми ізденіс жасап химиялық тәжірибені қорытындылауына ықпал жасау қажет.

Химия пәні бойынша кез келген зертханалық жұмыс соңында студенттерді тақырыпқа байланысты проблемалық сұрақтар туындатуға жетелеу керек. Мысалы, бұл затты біз неге осы әдіспен алып жатырмыз, баска алу әдістері бар ма, егер бар болса қандай, эксперимент жүргізу үшін неғұрлым қолайлы реактивтер мен жағдайлар қандай, реакция баяу жүрген жағдайда оны жылдамдатудың қандай жолдарың қарастыруға болады, заттың практикалық маңызы туралы ғылымда қандай сонғы жаңалықтар бар, оларға сіз қалай қарайсыз, сіз қандай пайдалану жолдарын ұсына алар едіңіз деген сияқты сұрақтарды талдаумен аяқтаса, студенттердің сыни тұрғыдан ойлау кабілеті сабақтан сабаққа дамып отырады.

Қорыта айтқанда, мұғалім - білім берудегі басты тұлга. Оның білімі мен кәсіби дағдылары химия сабақтарын сапалы өткізудің кепілі болып табылады. Химия курсының кез келген сұрақтарын терең қарастырып, химиялық процестердің механизмін аша білетін мұғалім оқушылардың да ойлау қабілетін, сыни тұрғыдағы дарындылығын, ғылыми ізденіске бейімділігін дамыта алады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Студентке арналған нұсқаулық. Астана: Пед, шеберлік орталғы, 2015.-183б.
2 Бабич Л.В., Балезин С.А. и др. Практикум по неорганической химии. - М.: Просвещение, 2010. - 320 с.
3 Бірімжанов Б.А., Нұрахметов Н.Н. Жалпы химия. - Алматы: Ана тілі, 1992. - 640 б.
4 Ахметов Н.С. Актуальные вопросы курса неорганической химии - М.: Просвещение, 2001.- 224 с.

ӘОЖ 376

БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА ИНКЛЮЗИВТІК БІЛІМ БЕРУДІ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ

Көпбаева М.Ж. –М 1505-13 тобының магистранты,
Ғылыми жетекшісі:Мамыкова Р.У. б.ғ.к., доцент м.а.
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В статье рассматриваются принципы инклюзивного образования, особенности работы учителя в школе с детьми о особыми образовательными потребностями. Приводятся проблемы и способы преодоления их. Раскрываются и обсуждаются некоторые методы и подходы к обучению биологии детей с различными уровнями развития.

Summary

The article discusses the principles of inclusive education, the specifics of the teacher's work at school with children with special educational needs. The problems and ways to overcome them are presented. Some methods and approaches to teaching biology to children with different levels of development are revealed and discussed.

Инклюзивтік білім беру дегеніміз барлық балалар оқи алады деп тұжырымдалады. «Білім туралы» ҚР заңының 3-бабының 1,2-тармақтарына сай «білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың негізгі қағидаттарына баршаның сапалы білім алуға құқықтарының теңділігі, әрбір адамның зияткерлік дамуы, психикалық-физиологиялық және жеке ерекшеліктері ескеріле отырып, халықтың барлық деңгейдегі білімге қолжетімділігі жатады» [1].

Мүмкіншіліктері шектеулі балаларды жалпыға білім беру үдерісіне енгізу қазіргі кезде өзекті мәселенің бірі болып табылады. Осыған байланысты бүгінгі мұғалімдер инклюзивті жағдайда білім беруге дайын болу үшін, оларға келесі міндеттер қойылады:

- Балалармен қарым-қатынас жасай білу, олардың қадір-қасиетін тану, түсіну және қабылдау;

- Баланың эмоционалды-құндылық саласын дамытатын жағдайлар мен оқиғаларды жобалай және жасай білу (тәжірибе мәдениеті және баланың құндылық бағдары);
- Балалардың мәдени айырмашылықтарын, жыныстық және жеке ерекшеліктерін ескере отырып, тәрбие іс-әрекетін құра білу, балалар ұжымында іскерлік достық атмосфераны сақтау. Мектептегі мұғалім жұмысының ерекшелігі ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың барлық санаттарына көмек көрсетуді көздейді.

Балалардың көп бөлігі білім беру қажеттіліктеріне тән:

- Танымдық белсенділіктің жеткіліксіз деңгейі;
- Оқу іс-әрекетіне мотивация жетілмеген;
- Жұмыс қабілеттілігі мен дербестік деңгейінің төмендеуі;
- Ақпаратты қабылдау және өңдеу қабілетінің төмендігі, сондай-ақ алынған ақпаратты талдау, синтездеу, салыстыру және жалпылау бойынша қалыптаспаған дағдылар.

Осыған байланысты оқытудың белсенді нысандарын, әдістері мен құралдарын іздеу және пайдалану түзету-дамыту процесінің тиімділігін арттырудың қажетті әдістерінің бірі болып табылады [2].

Әр мұғалім өз қызметін өз бетінше жоспарлайды. Қызықты, қол жетімді жеке және тәжірибеге бағытталған мазмұнды таңдайды. Мақсаттарға жету үшін әртүрлі жәрдемақыларды, техникалық құралдарды пайдаланады. Балалардың әр түрлі іс-әрекеттерін ұйымдастырады, соның ішінде әр түрлі өнер түрлерімен байланысты шығармашылық; экскурсиялар, дидактикалық ойындар және т.б. Пәндер бойынша бағдарламаларда мұғалімдер оқу материалының мазмұнын игеруге қойылатын көп деңгейлі талаптарды саралауды үйренеді: негізгі және минималды қажетті (төмендетілген). Бұл даму ерекшеліктері бар балалармен жұмысты жекелендіруге мүмкіндік береді

Мектептегі жұмыс тәжірибесі көрсеткендей, оқушылардың психикалық саласының дамуында біркелкі емес; ауызша-логикалық мәселелерді шешуде қиындықтар туындаған кезде, балалар көрнекі деңгейде жалпылаумен көрнекі-бейнелі және визуалды-тиімді сипаттағы тапсырмаларды салыстырмалы түрде жақсы орындайды. Демек, топтық оқыту элементтерімен сараланған тәсілді қолдану қажет.Біз ұжымдық жұмысты «бір бас жақсы, ал екі бас одан жақсы!» немесе «біреудің қолынан келмейтіні ұжымға жеңіл!». Оқушылардың бір бөлігі, өкінішке орай, өз бетінше жұмыс істегенде өз күштеріне сенімсіздік сезінуі ғажап емес. Жұмысты ауысымдық құрамның жұптарында немесе топтарында орындау арқылы балалар тапсырманы сәл сәтті орындауға мүмкіндік алады, бұл бүкіл топтың нәтижелі жұмыс істеуі үшін олардың жалпы тапсырманың бір бөлігін қалай орындайтыны өте маңызды екенін түсінеді.

Сонымен қатар, сабаққа оқытудың ұжымдық формаларын енгізу сабақты жандандыруға, оқушылардың коммуникативті қажеттіліктерін жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Сабақтың оң нәтижесінің жетекші факторларының бірі ақпараттық-коммуникациялық технологиялар болып табылады, өйткені ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар интерактивті тақтамен жұмыс істеу процесін ғана емес, сонымен бірге бірінші болып шығып, қаламмен жаза бастайтын бәсекелестік сәтті де ұнатады; немесе әртүрлі тапсырмалардағы заттарды жылжыту. Материалды осындай ұйымдастырумен балалардың жадының 3 түрі кіреді: көру, есту, моторикасы. Мультимедиялық презентациялар сабаққа көрнекілік әсерін тигізеді, мотивациялық белсенділікті арттырады, мұғалім мен оқушының тығыз қарым-қатынасына ықпал етеді және тақырыпқа деген сүйіспеншілік пен қызығушылықты оятады. Сабақ динамикалық, нәтижелі және қызықты болуы үшін әр бала үшін оқытудың әртүрлі әдістерін қолдану, сабақта іс-әрекеттің өзгеруін қамтамасыз ету маңызды [3].

Биология сабақтарында біз ойын әдістерін кеңінен қолданамыз. Әр мұғалім оқушылар сабақта ұқпақұлақ емес жағдайға тап болады. Бұл жағдайда сабақтың қызметі мен формасының күтпеген өзгеруі көмектеседі (экскурсиялар, саяхаттар, ойын,викторина). Сабақта балалардың жеке дамуына назар аудару керек. Әр түрлі танымдық мүмкіндіктері бар балалар оқитын сыныптарда біз әр бала үшін жетістіктерге мониторинг жүргізуге тырысамыз. Әр түрлі дидактикалық ойындарды тарту білім алушыларға жеке және сараланған көзқарасты жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Сараланған оқыту әркімге өз қарқынымен жұмыс істеуге мүмкіндік береді, тапсырмаларды жеңуге мүмкіндік береді, оқу іс-әрекетіне қызығушылықты арттыруға ықпал етеді, ілімнің оң мотивтерін қалыптастырады.

Мысалдар, «Пазл» әрекет арқылы бүкіл сыныпқа бөлінген суреттер таратылады, оларды алынған объектіні атау үшін қосу тапсырмасы беріледі және т. б.

Кейбір оқушылар Пазл құрастыра алатын шағын суреттер жинағын алады. Кейбір балаларға қосымша үлкен өлшемді бөліктерден тұратын үлкен карта беріледі. Оқушылардың алған тапсырмалары бірдей екендігі туралы әсер алуы маңызды. Ойынды сабақтың кез келген кезеңінде, мысалы, жұмбақ, ребус, анаграмма түрінде қолдануға болады. Оқушылардың бейнелі және логикалық ойлауын дамыту үшін сабақтың басында «коммуникативтік шабуыл» әдісін қолданамыз. Мысалы: «Жұмбақты тауып, біз сабақта не оқитынымызды білесіңдер».

Оқушылардың барлық мақсаттарына қол жеткізе отырып, сабақтың оң нәтижесіне шоғырлануы үшін табысқа жету жағдайын жасау маңызды. Табысты жағдай - бұл шарттар жиынтығы. Ең алдымен, сіз қандай оқушылар тобымен жұмыс істейтініңізді есте сақтауыңыз керек. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін жетекші әрекет - қарым-қатынас. Мотивациялық кезеңде сәттілік жағдайын жасау жағымды эмоцияларды қалыптастырудың негізі болып табылады. Ол үшін әртүрлі техникаларды қолданамыз. Сабақ басында оқушыларға жағымды психологиялық көңіл-күй қалыптастыру үшін біз «Күлкі сыйла» әдістемесін немесе «Ауа райы болжамын» жаттықтыратың жаттығуларын қолданамыз, сонымен қатар оқушыларға сабақ басталғанға дейін жағымды эмоциялармен қуаттауға көмектесетін әртүрлі бейнероликтерді жиі қолданамыз.

Сабақтың мақсаты мен міндеттерін қоюда, практикалық жұмыс тапсырмаларын орындауда біз «Сәтті нәтиженің алға жылжуы» әдістемесін қолданамыз: мысалы, тақырып қиын, бірақ сіздің жетістікке жететініңізге, міндетті түрде жеңетініңізге күмәніміз жоқ, «Біз тіпті сәтті нәтижеге күмәнданбаймыз», «адамдар өз қателерінен сабақ алады және басқа шешімдерді табады», «біз бұл материалдан өттік, сіз бәрін білесіз және тапсырмаларды оңай жеңе аласыз» т.б.

Бұл әдістемені қолдану баланың бойында өз күштері мен мүмкіндіктеріне сенімділікті оятуға мүмкіндік береді. «Қорқыныштан арылу» әдісі өзіне деген сенімсіздікті, ұялшақтықты, тапсырманың өзінен және басқалардың бағалауынан қорқуды жеңуге көмектеседі. Сабақтың барлық кезеңдерінде сәтті жағдайды сақтау үшін біз «Эмоционалды сипау» әдісін қолданамыз, мақтау сөздерді оңай таратып, «жарайды», «ақылды», «жігіттер, біз сендермен мақтанамыз» деп бірнеше рет айтамыз. Өйткені, баланың өзіне деген сенімділігін қалыптастыру өте маңызды – бұл табысты оқудың кепілі.

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушылар тез шаршайды және әрекеттерді жиі өзгертуді қажет етеді. Сабақ қаншалықты қызықты болғанымен, сабақ басталғаннан кейін 20-25 минуттан кейін балалардың үлгерімі төмендейді, жұмыс қарқыны мен сапасы төмендейді, қозғалыс белсенділігі өзгереді, сабаққа деген қызығушылық жиі жоғалады, алаңдаушылық пайда болады. Сабақтағы дене шынықтыру минуттары оқушылардың белсенді демалуын қамтамасыз етеді, зейіннің бір әрекет түрінен екіншісіне ауысады, ағзалар мен жүйелердегі тоқырауды жоюға көмектеседі, сабақтың келесі кезеңінде зейін мен белсенділікті арттыруға көмектеседі. Дене шынықтыру минутының басталу уақытын мұғалім өзі белгілейді. Дене шынықтыру минутын оқушыларда шаршаудың алғашқы белгілері байқалған уақытта өткізген жөн. Шаршаудың сыртқы көріністері – көңіл бөлетін нәрселердің көбеюі, қызығушылық пен зейіннің төмендеуі, есте сақтау қабілетінің әлсіреуі, қолжазбаның бұзылуы, жұмыс қабілетінің төмендеуі.

Сабақта дене шынықтыру минуттарын өткізуге қойылатын негізгі талаптар:

1. Кешендер сабақтың түріне және оның мазмұнына байланысты таңдалады.
2. Жаттығулар әртүрлі болуы керек, өйткені монотондылық оларға деген қызығушылықты, демек, олардың тиімділігін төмендетеді.
3. Дене шынықтыру жаттығуларын шаршаудың бастапқы кезеңінде жүргізу керек, қатты шаршаған кезде жаттығуларды орындау қажетті нәтиже бермейді.
4. Шаршаған бұлшықет топтарына арналған жаттығуларға артықшылық беру керек.
5. Жағымды эмоционалды көңіл-күйді қамтамасыз ету маңызды.

Талаптар негізінде дене тәрбиесінің келесі түрлері бөлінеді:

1. Жалпы немесе жергілікті шаршауды басатын жаттығулар.
2. Қолға арналған жаттығулар.
3.Көзге арналған гимнастика

4. Естуге арналған гимнастика.
5. Қалыпты түзететін жаттығулар.
6. Тыныс алу жаттығулары.

Біз демалыстың ең жақсы сәттерінің бірін биологиялық фокусы бар дене шынықтыру минуты деп есептейміз, сондықтан да әр түрлі тыныңу минуттарын өзіміз жиі ойлап табамыз.Егер 6-7 сынып оқушылары би және биге байланысты әр түрлі дене шынықтыру минуттарын орындай алса, ал асөспірімдік және жыныс-жас ерекшеліктеріне байланысты ерекше білім беру қажеттіліктері бар 8-9 сынып оқушылары белсенді дене жаттығуларын орындау кезінде ыңғайсыздықты сезінеді, сондықтан біз белгілі бір сыныптағы әрбір оқушының жеке ерекшеліктерін ескере отырып, демалыс минуттарын пайдалануға тырысамыз және осы мәселенің оңтайлы шешіміне келеміз. Дене шынықтыру сабақтарын партада отырғанда да өткізуге болады. Оқу материалын меңгеруді тексеру кезеңінде біз оқушыға жеке эксклюзивтілікті және орындалатын әрекеттегі оның күш-жігерінің маңыздылығын сезінуге мүмкіндік беретін «Сөзды толықтыр» әдісін қолданамыз.

Оқушылардың жауаптарын келесі сөздермен мадақтау: «тек сен ғана.....», «біз сенің көмегіңсіз жеңе алмадық.....». Оқушы көбінесе оның жалпы іс-әрекет процесіндегі күш-жігері бағаланатынын күтеді, сондықтан әр баланың жетістіктерін атап өту өте маңызды, сонда оның әрі қарай оқуға деген құлшынысы пайда болады.

Сабақ соңында біз үшін сыныпта қандай эмоционалдық фон басым болатынын және балалардың оқу жетістіктерін қаншалықты сәтті бағалайтынын білу маңызды. Бұған рефлексия, өзін-өзі бағалау және балалардың бір-бірін бағалауы ықпал етеді.

Биология сабағында ерекше білімді қажет ететін мектеп оқушыларының оқу іс-әрекетін белсендіру үшін оқытудың белсенді әдістері мен тәсілдерін қолданамыз: терминдермен жұмыс, биологиялық диктант, «Ассоциация» әдісін, идеялар қоржынын, логикалық тізбекті, миға шабуылды жиі қолданамыз, синквейн, биологиялық карталар, флэш-анимациялар және т.б.

Инклюзивті мектеп мұғалімінің кәсіби шеберлігінің жаңа түрі балалардың өзін қабылдау, есту және тыңдау қабілетінде де, әріптестерімен қарым-қатынас жасау, топта жұмыс істеу, белгісіздік жағдайында бола білуінде де жатады, яғни туындайтын сұрақтарға дайын жауаптар жоқ және өзі жұмыс істейтін білім саласының пәндік саласына зерттеушілік қызығушылық таныту қабілеті.

Жақсы мұғалімдер туылмайды, олар қалыптасады. Әрине, әрбір адамды тамаша ұстаз ету мүмкін емес, бірақ мұғалімдерді нәтижелі етіп, өз жұмысын жақсы атқаруға тәрбиелеуге әбден болады.

Өмір – түрлі-түсті кемпірқосақ, мұнда қызыл – махаббаттың түсі; жасыл – үміттің, жастық пен жаңарудың түсі; қызғылт сары - күн мен жылу түсі; көк - тереңдік пен кемелдіктің түсі; ақ - тазалықтың түсі.

Ұстаз шәкіртіне әкелетін ең бастысы – осы. Балалар біздің айнамыз, ал айна өтірік айтпайды...

Пайдаланылған әдебиеттер

1 ҚР «Білім туралы» Заңы.-Астана, 2007 (15 сәуір 2016 жылы өзгертулер мен толықтырулар енгізілген)

2 Мовкебаева З.А., Оралканова И.А., Бейсенова А. Инклюзивті білім беруді кіріктіруде педагогтарды дайындау бойынша әдістемелік ұсыныстар.-Алматы, 2016.-12 б.

3 Искакова А.Т., Мовкебаева З.А., Айтбаева А.Б., Байтурсынова А.А. Основы инклюзивного образования (учебное пособие) –Алматы: L-Pride, 203-280 с.

ӘОЖ372.860

ХИМИЯ ПӘНІНІҢ ӨЗЕКТІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЖОЛМЕН ОҚЫТЫЛУЫ

Балтабай А.Қ. – 1504-13а тобының студенті
Ғылыми жетекшісі: Керимбаева К.З. – т.ғ.к., доцент

Өзбекәлі Жанібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті, Шымкент

Резюме

В данной статье рассмотрена о новой инновационной технологии и о его возможностях в развитие самообразования учащихся. Из за высоких требований от педагогов современной методики, исходя этого из всех типов методик, самым эффективным является инновационная технология, обчающий новое поколение новым возможностям.

Summary

This article discusses the new innovative technology and its capabilities in the development of self-education of students. Due to the high demands from teachers of modern methods, based on this, of all types of methods, the most effective is innovative technology, teaching the new generation new possibilities.

Қазіргі кезде мемлекетімізде білім беру жүйесінің жаңа түрі жасалып, әлемдік деңгейге көтерілуде. Бұл елміз үшін жаңа кеңістік есіктері ашылуының улкен қадамдарының бірі. Оқу-тәрбиедегі өзгерістер білім берудегі идеалдардың, көзқарастар мен ұсынылатын оқу материалдарының өзгерісіне тікелей қатысты. Келешек ұрпақ талабына, қоғамдық нормаларына сай білім мен тәрбие беруде педагогтардың инновациялық ғылыми әдістемеліктерді меңгеруі актуальді қозғалатын мәселелердің бірі болып табылады. Сол бағытта ғылым мен техникалық даму кезінде белгілі саналы ой қалыптастырып, сапалы білім беру мен жан-жақты адам қабілеттерін дамыту және пайдалана білу ең манызды қажеттілігін білдіреді. Осындай себептермен әрбір білім алушының жеке индивид ретінде қалыптасуына арналған білім беру жүйелері мен жан-жақты мүмкіндіктердің ашылуына жағдай жасалуы қажет.

Иновация ұғымының түп-тереңі XIX ғасырда мәдениеттанушылардың зерттеу нәтижесінен пайда болды. Бұл сөздің мәні «бір мәдениет түрін екінші ел мәдениет түріне еңгізу», дегенді білдіреді. Ал латын тілінен аударсақ жаңа, жаңалық, жаңарту екен.

Инновациялық үдерістін негізі – жаңалықтарды қалыптастырып жүзеге асрудың тұтастық қызметі. Инновация білім деңгейінің көтерілуіне жағдай туғызады [2].

Оқу- тәрбие ісінде инновациялық педагогикалық жаңалықтардың 4 кезеңін қарастыруға болады:

1 кезең: Жаңа идея іздеу. Ақпараттандыру және жаңалықтарды ұйымдастыру, іздеу.

2 кезең: Жаңалықтарды ұйымдастыру. Жаңалықтардың алғашқы сынақтан өтуі.

3 кезең: Жаңалықтарды еңгізу. Жетілген әдіс- тәсілдерді оқу- тәрбие үстінде пайдалану.

4 кезең: Жаңалықтарды бекіту. Еңгізілген жаңалықтардың нәтижесін бағалау.

Бұл кезеңдер іске асырылуы үшін бірнеше алгоритмдік деңгейден өту қажет. 1. Білу – оқушының іс әрекеті тыңдау, қабылдау, есте сақтау, түсіну, ойлау. 2. Түсіну – оқушы іс әрекеті түсіндіреді, айтады, көрсетеді, жазады. 3. Қолдану – оқушының іс-әрекеті ойланады, салыстырады, табады, талқалайды, ашады, іздейді. 4. Талдау – оқушының іс әрекеті бұрыңғы білім негізін пайдалана отырып, жаңа мәселені шешеді. 5. Топтау – оқушының іс- әрекеті ойлап табады, құрастырады, шығарады, байланыстырады. 6. Бағалау – оқушының іс әрекеті бағалайды, талқылайды, өз талабын айтады.

Білім жүйесінің алгоритмдік сызба нұсқасы көптеген білім ордалары үшін жаңа оқыту және тәрбиелеу үдерісі тиімді болғандықтан, мемлекеттік білім жүйелерге еңгізілді. Сондай ақ, осы дүниенің іске асыруы мен педагогтардың жүйемен ілесуінде айырмашылықтар байқалатыны анық. Сол себепті білім деңгейінің жоғарлауына әсер ететін бірнеше талаптарды қоюға болады, олар: оқушылық; алгоритмдік; эвристикалық; шығармашылық.

Қазіргі технологияда «миға шабуыл», модем, дебат, жоба жасау, топтық жұмыстар, қорғату, оқу, жазу арқылы білім алушылардың сыни көз қарасын қалыптастыру үшін жиі қолданады. Бұл әрине оқушының индивид ретінде қалыптасуының бірнеше қағидалары ғана.

Инновацияны жалпылама модификациялық, комбинаторлық, радикалық деп 3 түрге бөлуге болады.

Модификациялық инновация – қолда бар ақпаратты өзгерте дамытумен айналысу. Оған мысал қазіргі мектеп программасындағы оқулықтар немесе В. Шатловтың математикаға жазған оқулығының тірек конспектісін көптеген мұғалімдер пайдалануы мысал бола алады.

Комбинаторлық инновация – бұрын пайдаланылмаған әдістемелікті жаңадан идеялар қосу арқылы құрастыру. Бұл инновация түріне қазіргі пәндерді оқытудың түрін қарастырсақ болады.

Радикалық инновация – оқу түріне мемлекет бекіткен стандарт түрін еңгізу жатады. Көбінесе инновацияның осы түрі деңгейлік, сапалық оқытудың көрсеткішіне тәуелді болады.

Бәрімізге аян дәстүрлі жүйеде алғашқы орынға мұғалім өз сабағын егжей-тегжейлі түсіндіре келіп, «нәтиже» шығаруға тырысады. Бұл оқыту жүйесінде мұғалім мақсаты баланы, яғни оқушыны ақпаратпен байланыстыру болып табылады. Оқушының сабаққа таза санасымен кіріп, сабақтан соң таза сананы ақпаратпен толтыруға тырысады. Біз бұл әрекеттің оқушының ақпарат көзі тек мұғаліммен шектеліп, сабақтан тыс сол ақпаратты бекітумен айналысатының көре аламыз.

Инновациялық оқыту жүйесінде оқушы мен оқытушы өз назарын «үйрету процесіне» аударады, яғни «қалай?» және «қандай?» әдіс-тәсілдерімен білім алушыны белсенді әрекеттері арқылы ақпарат ізденуіне, қызықты материалдарды зерттеуі мен өздігімен білім игеруіне әсерін тигізеді.

Білім алушылардың топтық жұмыстар, жобалар, дебаттар және жаңа көзделген жоспар бойынша баланың өз көзқарасын ашық түрде білдіруіне, оның социальды түрде ашылуына көмектеседі. Себебі инновациялық оқыту технологиясы дұрыс жауапта тақалып қалмай, осындай жұмыстай арқылы тәжірибе жинауға үлкен көмектеседі. Осы сәтте Периодтық жүйедегі элементтер химиясы пәнінен өтілген «Сілтілік жер металдарын» талқыласақ.

Жоғарғы оқу орнының жүйесіне сәйкес аптасына 1 лекция, 1 семинар және 2 тәжерибелік сабақ өтіледі. Ең алдымен біз енді өтілетін сабаққа толық дайындалып лекцияны дәптерге түсіріп келеміз. Лекция күні мұғалім инновациялық технологияның бірі – белсенді тақтаны пайдалана отырып, сабақ тақырыбын ашады. Соған сәйкес алдыңғы өткен тақырыптар мен бүгінгі жаңа тақырыпқа көзделген жаңа тапсырмалар, онлайн тест турлері мен ойындардың басқа түрлерін де дайындар келеді және ол тапсырмаларды студенттер жылдамдыққа шеше бастайды. Келесі сабақ семинар, бұл семинар жұмысы өтілген тақырыптарға теориялық тұрғыда есеп шығарумен айналысу түрі. Ал тәжірибелік сабақтарда лаборатория ішінде өтілген тақырып бойынша теорияны практика жүзінде дәлелдеу болады.

Химия бойынша педагогикалық іс тәжірибе жұмысы тек университет қабырғаларымен ғана шектелмейді. Мектеп территориясында қауіпсіздікке байланысты практика жұмыстары көп жүргізілмейді. Алайда бұл білімнің шектеліп қалғаны емес, себебі, соңғы технологиялық өндірістердің арқасында виртуальды лабараториялар бар.

Иновациялық технологияның химияға деген ең үздік жемісі – виртуальды лабаратория мен кәдімгі лабаратория айырмашылығына тоқтала кетсек. Кәдімгі лабараторияларда адам мүмкіндігі шектеулі, ал виртуальды лабаратория мүлдем басқа әңгіме. Өйткені шексіз мүмкіндіктер, әрі қауіпсіздік пен программалар жиынтығы. Жалпы тоқталып өтетін болсақ, мектептерді инновациялық технологиялармен жабдықтау, оқушылардың келешекке деген улкен есіктерін ашады.

Химия пәнінен инновациялық жолмен білім алу, оқыту оқушылардың ой дамуына, өз түсініктерінің қалыптасуына, даму кезеңіндегі қызығушылығын арттыруда және жаңа ұғымдар мен құбылыстармен танысуға көмектеседі. Нәтижесінде болашақ ұрпақ ой санасы жоғарылап, білім мен дағдыға үйренеді, сонымен қатар химия ғылымының маңызды заңдылықтарын ашып көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Бұзаубақова К.Ж. Инновациялық педагогика негіздері. Алматы, 2009
2. Бөрібекова Ф.Б. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар. Алматы, 2014
3.Жүнісбек Ә. Жаңа технология негізі – сапалы білім. Қазақстан мектебі, №4, 2008

ӘОЖ 37.016

АЗОТ ЭЛЕМЕНТІН ОҚЫТУДА БЛУМ ТАКСОНОМИЯСЫН ҚОЛДАНУ

Қорған Л.А. –1507-10а тобының студенті
Ғылыми жетекші:Керимбаева К.З. – т.ғ.к., доцент
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті,Шымкент

Резюме

В данной статье рассматривается таксономия Блума и повышение уровня знаний учащихся путем использования заданий при обучении элементу азота.

Summary

This article examines Bloom's taxonomy and enhancing student knowledge through the use of activities when teaching the element nitrogen.

Қазіргі таңда жаратылыстану пәндерін бұрынғы дәстүрлі оқыту бағдарламасына қарағанда жаңартылған оқыту бағдарламасы арқылы оқытылғаны көбіне тиімді болып жатады. Себебі, оқушылардың жаратылыстану пәндеріне қызығушылығын және меңгеруін ерекше,деңгейленген,толық білімді игеруге мүмкіндік беретін әдістер мен технологиялар арттырады. Осындай тақырыпты жан-жақты қамтитын тиімді жолдардың бірі Блум таксономиясы болып табылады. Бұл мақала азот элементін оқытуда оқушылардың ойлау дағдыларын арттыратын тапсырмалар мен жаттығуларды құрайды.

Негізінде оқушылардың білімін, функционалдық сауаттылығын,сыни ойлау қабілетін қалыптастыру оқу процесіндегі маңызды мақсаттардың бірі болып табылады. Оқу мақсаттарына жету - ең маңызды жетістіктердің бірі. Таксономия арқылы, оқу материалдарын игеру үдерісі арқылы оқу мақсаттарына жетуге болады. Егер оқу мақсаттарын күтілетін нәтиже етіп алатын болсақ, сол мақсаттарға жететін жолын әрекет деп алсақ болады. Ал әр әрекетті орындауға қатысты тапсырмалар өз кезегінде сол тапсырмаларды орындау арқылы шешіледі. Яғни, мақсат→тапсырмалар→тапсырмаларды орындау→нәтиже. Осы оқу мақсаттарына жетуге,ойлау дағдыларын арттыруға Блум таксономиясы көмектеседі.

Таксономия сөзінің өзі иерархиялық, қиын құрылымды болып келетін аймақтардың жүйеленуі мен жіктелуі болып табылады. Таксономияны білім беру технологиясы шеңберіндегі иерархиялық өзара байланысқан жүйе ретінде 1956 жылы Б.Блум жасап, кейіннен Д.Кротвелл жалғастырды. Дәл осы жылы Б.Блум ойлау дағдыларын қарапайымнан талдау мен бағалауға дейінгі жіктеуін ұсынды.Ойлау қабілеттерін ең қарапайымнан ең қиынға қарай арттыру өте маңызды.

Осы орайда оқу мақсаттары 3 түрге бөлінді:когнитивті,психомоторлы, аффективті. Когнитивті саладағы оқу мақсаттарының категориялары 6-ға бөлінеді.

1.Блум таксономиясының деңгейлері.

1.	Білу	Ең бастапқы,төменгі деңгей. Бұл деңгейде терминдер туралы, ақпараттар туралы танысып,оны қайталай алуы жеткілікті. Мысалы:Химиялық құбылысты атаңыз? Металдардың қасиеттерін айтыңыз?
2.	Түсіну	Осы деңгейдің жетістігін көрсету үшін оқушылар оқылған материалды өз сөздерімен айтып беруі керек. Берілген ақпаратты қорытындылап, өз сөзімен баяндауы материалды меңгергендігін көрсетеді. Ауызша материалды, факттарды, қағидаларды, принциптерді қарастырады. Мысалы:Металдарды сипаттап,қорытынды шығарыңыз.
3.	Қолдану	Бұл деңгейде меңгерілген материалды тапсырмаларда және жаңа ситуацияларда қолдана алу қабілетін көрсетеді. Сонымен қатар,материалды бір формадан екінші формаға ауыстыра алады. Мысалы:Бейметалдарға қатысты есепті шешіңіз.

4.	Талдау	Бұл деңгейде оқылған материалды бөлікке бөле алып,олардың арасындағы байланысты таба алады.Жасырын пікірлерді, қателерді таба алады. Осы ойлау үдерістері шығармашылық ойлауға әкеледі. Мысалы:Мәтінді салыстырып, дұрыс ақпаратты анықтаңыз.
5.	Синтез	Бұл деңгейге жеткенде оқушылар меңгерілген білімдерін эффективті түрде жинактай отырып,жаңа құрылымдарын құрастыра алады. Әртүрлі саладан білімі бар, идеялар синтезі болады. Мысалы:Өз ойыңызды білдіріңіз.
6.	Бағалау	Бұл- ең жоғары, 6-деңгей. Оқылған материалға қатысты жаңа ақпараттарды,бағалау үкімдерін шығарып,мағыналығын бағалай алады. Мысалы:Бағалап,басқаша шешімін ұсыныңыз.

Осы 6 деңгей арқылы оқудың қарапайымнан құрделіге ұласқан үдеріс екенін білуге болады.Себебі, білімді қолдану үшін алдымен оқушы ол туралы мәлімет білуі қажет және ол ақпаратты түсінуі керек.[1]

Азот элементіне қатысты қысқаша мәлімет беріп кетуге болады. Азот элементі - V А топшасына жататын элементтердің бірі. Азот элементі ауаның 78%-ын құрайды.Молекуласында 1-σ және 2- π байланыс болады.Азотты лабораториялық жағдайда аммоний нитритінен алуға болады:

$$NH_4NO_2 \rightarrow N_2+2H_2O$$ [2]

Азоттың молекуласы өте берік және ерекше жағдайда тотықтырғыш та, тотықсыздандырғыш та бола алады. Азоттың тотығу дәрежелері:

-3:0:+1:+2:+3:+4:+5 болып табылады.

Азоттың кейбір химиялық қасиеттері:

1. $N_2+O_2=2NO$ азот (II) оксиді
2. $N_2+3H_2=2NH_3$ аммиак
3. $6Li+N_2=2Li_3N$ литий нитриді
4. $3Mg+N_2=Mg_3N_2$ магний нитриді
5. $N_2+3F_2=2NF_3$ азот (III) фториді [3]

Енді осы азот элементіне қатысты Блум таксономиясы арқылы жасалған деңгейлі тапсырмаларды құрастыруға болады.

Блум таксономиясы контекстінде оқу тапсырмаларын жобалау мысалдары:

Тапсырма 1. «Білу»

Тақырыпты еске түсіріп, сөйлемдерді толықтырыңыз:

- Азот элементі периодтық кестеде ..... орналасқан.
- Азоттың физикалық қасиеттеріне жатады.....
- Азоттың қосылыстары..... деп бөлінеді.
- Азоттың тотығу дәрежелері.....
- Азоттың табиғатта таралуы.....

Тапсырма 2. «Түсіну»

Өз сөзіңізбен мәлімет беріңіз:

- Азоттың тотықтырғыш және тотықсыздандырғыш болатын реакциялары;
- Азоттың алынуы;
- Азоттың басқа 5 топ элементтермен ұқсастықтары.

Тапсырма 3. «Қолдану»

Тізбекті шешіңіз:

$$N_2 \rightarrow NO \rightarrow NO_2 \rightarrow HNO_3 \rightarrow Ca_2NO_3$$

Төмендегі реакцияларды жазыңыз:

- Азот + фтор=
- Азот оксиды=

- Азот қышқылы + металл=
- Аммиак=
- Азот + металл=

Тапсырма 4. «Талдау»

Азоттың кейбір қосылыстармен әрекеттеспеу принциптерін анықтаңыз.

Тапсырма 5. «Синтез»

- Азоттың әртүрлі салаларда қолданылуын жіктеп, дәлелдеңіз;
- Азот неге тотықтырғыш та, тотықсыздандырғыш та бола алады?

Тапсырма 6. «Бағалау»

- Сіздің ойыңызша,азоттың ауа құрамында көп болуы адамзатқа зиян тигізеді ме?
- Азоттың химиялық синтезде инертті атмосфера жасау үшін пайдалануының бағалаңыз.

Қорытындылай келе, қарапайымнан күрделіге қарай қиындатылған тапсырмалар оқушыларға азот элементі туралы жан-жақты білім алуға көмектеседі. Бастапқы білімнен бастап,жоғары ойлау деңгейлерін қамтитын,сабақтан алған білімдерін қоршаған ортамен байланыстыра алатын,фукнционалдық сауаттылықтарын қалыптастыратын, шығармашылығын дамытатын тапсырмалары бар Блум таксономиясын оқу үдерісінде пайдалану тиімді жолдардың бірі болып саналады. Мектеп бағдарламасындағы оқыту кезінде Блум таксономиясын қолдану арқылы оқушылардың ойлау, білім деңгейлерін арттыруға болатыны көрінді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1.Мурзағалиева А.Е., Өтегенова Б.М. Тапсырмалар мен жаттығулар жинағы. Блум таксономиясы бойынша оқу мақсаттары. Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» АҚ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2015 ж.
2. «Элементтер химиясы» Оқу құралы. УПИ.
3. Усманова М, Сакарьянова К, Сахариева Б Й «Химия» оқулығы 9-сынып. Алматы «Атамұра»2019 ж.

КӨМІР КЕН ОРЫНДАРЫНЫҢ ӘСЕРІ

Мадалі Т.Е.-1504-12 тобының студенті
Ғылыми жетекшісі: Мәдібекова Ғ.М.-х.ғ.к., профессор
Өзбекәлі Жәнібеков атындағы Оңтүстік Қазақстан педагогикалық университеті,
Шымкент қ.

Резюме

Мақалада көмір кен орындарынан келетін адам өміріне және экологияға зияны туралы айтылады.

Summary

The article talks about the harm to human life and ecology from coal deposits.

Кіріспе

Көмір өндірудің қоршаған ортаға әсері

Көмір өндіру көптеген жолдармен лас бизнес болып табылады, бірақ ол әлі де әлемдегі бірінші энергия көзі болып табылады.

Көмір, қатпарлы шөгінді тау жынысы көміртегінің таза емес түрі болып табылады және кейде қоңыр болса да қара түсті болады.

Көмір жерден екі әдіспен алынады: жер үсті және жер асты қазу. Екеуі де көмірді жер астынан көтеру үшін үлкен крандарды пайдаланады. Көмірді жылу электр станцияларына одан әрі тасымалдау пойыздармен, жүк көліктерімен, кемелермен немесе тіпті құбырлармен жүзеге асады. Жер үсті қазбасына қарағанда жер үсті кенін өндіру біршама жеңіл.

Қоршаған орта тұрғысынан бұл энергияның ең қауіпті көзі. Көмір негізінен көміртегі мен сутектен және аз мөлшерде күкірт пен темірден түзіледі. Жанған кезде қоршаған ортаға зиянды емес зиянды

газдар бөлінеді. Көмір көмір жағу арқылы бөлінген кезде ол оттегімен араласып, көмірқышқыл газын түзеді. Көмірқышқыл газы - жаһандық жылынуға жауап беретін парниктік газдардың бірі.

Жаһандық жылыну

Жаһандық жылыну көмірді пайдаланудың ең ауыр зардаптарының бірі болып табылады, бүкіл әлем бойынша төрт мыңнан астам электр станциялары жаһандық жылынумен бірге жүретін өлімге әкелетін салдарға үлес қосуда.

Ауаның ластануы

Әлемдегі Ауаның ластануының көп бөлігі көмір, бензин және мұнай сияқты қазба отындарының толық жағылмауына байланысты болуы мүмкін.

Судың ластануы

Қарапайым тілмен айтқанда, көмір электр станциялары сағатына көп мөлшерде суды тұтынады және су ресурстарына ауыр жүктеме жасайды.

Қорғаныс министрлігінің Ұлттық энергетикалық технологиялар зертханасының мәліметі бойынша, 520 мегаватт көмір электр станциясы сағатына 12 миллион галлон суды тұтынады.

Тіршілік ету ортасын бұзу

Өкінішке орай, арзан энергия көзін іздеу ландшафттар мен жабайы табиғат мекендейтін жерлердің жойылуына әкелді.Ашық әдіспен өндіру, оны ашық тау-кен деп те атайды, астындағы көмір қабаттарына жету үшін топырақты алып тастайды

Жердің ластануы

Көмір өндіру қызметі пайдалы қазбаларды өндіру кезінде жердің деградациясы мен қышқылдық дренаж нәтижесінде жердің ластануында шешуші рөл атқарса да, көмір электр станцияларының көмір күлі жердің ластануына ең көп үлес қосады.

Климаттың өзгеруі

Көмірмен жұмыс істейтін электр станцияларының шығарындылары климаттың өзгеруіне әсер ететін Жер планетасындағы парниктік газдар шығарындыларының ең маңызды көздерінің бірі екені сөзсіз.Шын мәнінде, көмірмен жұмыс істейтін электр станциялары әлемдегі парниктік газдар шығарындыларының бестен бір бөлігін өндіреді, бұл басқа көздерден көп.

ТАСЫМАЛДАУДЫҢ КЕМШІЛІКТЕРІ

Өңірлерге көмірді жеткізіп болған соң оның бағасы қымбаттайды себебі жолда түрлі қиыншылықтарға ұшырайды, елімізде көмірдің қоры жеткілікті болсада бағасы жыл сайын көтерілуде.

Көмір тасымалдау мәселелері

Қолданыстағы жағдайлардан басқа, көмір тасымалдау өз проблемаларымен бірге келеді, соның ішінде:

Ұзақ қашықтыққа тасымалдау кезінде көмір сапасының жоғалуы;

Тасымалдау кезінде көмірдің жануы мен жарылуы мүмкін.

Адамдардың денсаулығына да, қоршаған ортаға да қауіпті болуы мүмкін шаңның пайда болуы.

Көмірді қауіпсіз тасымалдау бойынша кеңестер

Көмір тасымалдау кезінде ықтимал проблемаларды азайту үшін ұсынылады:

Жүктерді тасымалдау шарттары мен ережелерін сақтау, әсіресе қауіпті жүктерді тасымалдау кезінде.

Жүктің қауіпсіздігі мен сақталуын қамтамасыз ететін көмірді түсіру, тиеу және тасымалдау үшін арнайы техникалар мен құралдарды пайдалану.

Көмір тасымалданатын кеменің тазалығы мен жарамдылығын қамтамасыз ету. Температуралық режимді қадағалаңыз және тасымалдауға дейін көмірді салқындату және орау шарттарын сақтаңыз.

Эксперименттік бөлім

Эксперименттік бөлімде мен көмірдің әсерін суға және ауаға байланысты зерттеп көрдім.Ең алдымен көмірдің ұнтақтарын суға салдым яғни таза суды алып оған әсерін байқадым нәтижесінде жай ғана көмір шаңы аузы суды жарамсыз суға айналдырды шаңның өзі ғана өте көп зиян әкелді ал көмір тасын салатын болсақ ол мүлдем судың құрамын өзгертеді қышқылдық ортаға дейін одан кейін ол суды

тазарту біз үшін өте көп процестерді талап етеді ол біріншіден шығын екіншіден уақытты көп талап етеді.Ауаға әсерін айтатын болсақ көмірді жаққан соң тез көмірқышқыл газы бөлінді ол бөлінген жерде дем алу мүмкін емес тез арада ол жерден шығып кету керек өйткені өкпеге ол өте зиян. Мектеп бағдарламасында оқушыларға бұл тақырыпты 10шы сыныптың 2ші бөлімінде, 36шы параграфта берілген,оларға көмір өндірісін және қолданылуын зертхана арқылы көмірді кокстеп одан шығатын өнімдерді оқушыларға көрсету.

Жұмыс барысы;

Кокстеу процесін зертханада жүргізуге болады. Егер таскөмірді темір түтікшеде ауа қатыстырмай қыздырса, аз уақыттан кейін газдың және будың бөлінгені байқалады. U-тәрізді түтікте ұнамсыз иісі бар шайыр конденсацияланады, оның үстінде аммиак суы пайда болады. Ал әрі қарай өтетін газдар ыдыстағы судың үстіне жиналады. Тәжірибеден кейін темір түтікте кокс қалады. Жиналған газ жақсы жанады, оны кокс газы деп атайды.

Сөйтіп, ауа жібермей таскөмірді қыздырған кезде, негізінен төрт өнім түзіледі: кокс , таскөмір шайыры, аммиак суы, кокс газы.

Коксхимия өндірісі көп жағынан көмірді зертханада кокстеу тәжірибесіне ұқсас, оны тек үлкен масштабта ұдайы өндіруге негіз делген. Өндірістік кокс пеші жоғары тесігінен таскөмір салынатын ұзын, тар камерадан және түтіктерінде газтәрізді отын (кокс немесе домна газы) жағылатын аралық қабырғадан тұрады.Осындай бірнеше ондаған камералар кокс пешінің батареясын құрайды.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Ө.О.Оспанов, Е.Жамалбеков«Табиғи байлықтар » Алматы 1983 ж 2. Қ.Сыбанбеков «Жасыл әлем сырлары» Алматы, «Рауан» 1990 ж 3. А.А.Шибанов,М.И.Щербаков,Г.В. Устименко «Основы агротехники полевых культур» Москва 1990 ж 4. А.С.Шілдебаев «Экология» Алматы 2005 ж 5. Джангалиев А.Д., Коцейко А.Н., Левина М.П. Бейорганикалық химия,қосылыстар. –Алматы: Кайнар, 1968 6. Колесников В.А. (ред.). Частное плодоводство. –М.: Колос, 1979 7. Матаганов Б.Г., Аяпов К.Ж. Экология,уголь. –Алматы: Кайнар, 1997 8. Тарасов В.М. (ред.) и др.

ХИМИЯ ПӘНІН ОҚЫТУДА АКТ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Турегелдиева Рано Ерсайтовна

Шымкент қаласы, №43 жалпы орта білім беретін мектебінің химия пәні мұғалімі

Резюме

В данной статье рассматриваются эффективность использования акта в преподавании химии.

Summary

This article discusses the effectiveness of using the act in teaching chemistry.

Жаңа технологиялар арқылы жас ұрпаққа сапалы білім мен ұлағатты тәрбие беру, өміріне жолдама алуына барлық жағдай жасау үшін білім беру ісін әлеуметтендірудің маңызы зор. Оқытудың жаңа ақпараттық-коммуникациялық технологияларын меңгеру – қазіргі заман талабы.

XXI ғасыр – ақпараттық технология ғасыры. Қазіргі қоғамдағы білім жүйесін дамытуда ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың маңызы зор. Білім беруді ақпараттандыру және пәндерді ғылыми-технологиялық негізде оқыту мақсаттары алға қойылуда. Ақпараттандыру технологиясының дамуы кезеңінде осы заманға сай білімді, әрі білікті жұмысшы мамандарын даярлау оқытушының басты міндеті болып табылады. Қоғамдағы ақпараттандыру процестерінің қарқынды дамуы жан-жақты, жаңа технологияны меңгерген жеке тұлғаны қалыптастыруды талап етеді. Қазіргі білім жүйесінің ерекшілігі – тек біліммен қаруландырып қана қоймай, өздігінен білім алуды дамыта отырып, үздіксіз өз бетінше өрлеуіне қажеттілік тудыру. Білім беру саласында инновациялық үрдісті жүзеге асыру мұғалімдерден өз мінез-құлықтарын, ұстанымдарын, мүмкіндіктерін түрлендіруді талап етеді.

Көптеген жаңа технологиялармен қатар соңғы кездері химия пәні сабақтарында ақпараттық технологиялар жиі қолданылуда. Заттардың құрамы мен құрылымын, қасиеттерінің құрылымына тәуелділігін, қасиеттері белгілі жаңа заттар мен материалдар алуды, химиялық өзгерістердің заңдылықтары мен оларды басқарудың жолдарын зерттеу – мектепте химия пәнін оқытудағы негізгі мәселелер. Заттар әлемін (олардың құрамын, құрылымын, бір заттың басқа затқа айналуын) зерттей отырып, оқушылар практикалық қызмет үшін тиянақты білім алуы тиіс. Осыған байланысты күнделікті сабаққа:

-мультимедия (видео, аудио қондырғылары мен теледидарды, электрондық оқулықтарды);

-зертханалық тәжірибелер;

-компьютер (компьютерлік бағдарламалар, интерактивті тақта);

-анықтамалық мәліметтер (сөздік, энциклопедия, карта, деректер қоры);

-интернет және т.б. көрнекі материалдарды пайдалану айтарлықтай нәтиже береді. Мұндай қондырғылар оқушылардың қызығушылығын арттырып, зейін қойып тыңдауға және алған мәліметтерді нақтылауға мүмкіндік береді. Оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын ояту мұғалімнің сабақ өткізу тәсіліне де байланысты. Қазіргі таңда оқудың интерактивті әдіс-тәсілдері өте көп. Педагогикалық ғылым мен озық тәжірибенің бүгінгі даму деңгейінде белгілі болған оқыту әдіс-тәсілдерінің бәрін де еркін игеріп, әрбір нақтылы жағдайларға орай ең тиімдісін таңдап алу және олардың бірнешеуінің жиынтығын түрлендіре тиімді, үйлесімді әрі шығармашылықпен қолдану – сабақтың сәтті өтуінің кепілі.

Осы ретте мына мәселелерге баса назар аударғым келеді.

1.Мұғалім сәтсіз өткен сабақтарға өзіндік талдау жасап өз кемшілігін іздеуге әрекет жасау керек.

2.Білім мен тәрбие беруде жариялылық, педагогикалық, ынтымақтастық, ғылыми-әдістемелік, тың ізденістерге сүйене отырып жаңашылдыққа талпыну қажет.

3.Мұғалім күнделікті әр сабағына шығармашылықпен дайындалуы керек. Өйткені, сабақ-мұғалімнің өнері, шығармасы. Сондықтан әр сабақты тиімді ұйымдастыруда оқушыны жалықтырмайтын, қабілетін арттыратын жағдай туғызуға ықпал етуміз керек деп ойлаймыз.

Ақпараттық технология негіздері тұлғаның химия пәнінен алған білім сапасы мен сауаттылығын кеңейтуге жәрдемдеседі, мысалы: интернет сайты арқылы жоғары деңгейдегі көрнекіліктерді пайдалануға болады. Заман ағымына қарай сабаққа видео, аудио қондырғылары мен теледидарды, компьютерді қолдану оқушының дүниетанымын кеңейтеді. Әсіресе, оқулықтағы тарауларды қорытындылау кезінде оқушылар қосымша материалдар жинақтап, білімдерін кеңейтіп, танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, қисынды ойлау жүйесін қалыптастырып, шығармашылығын дамытады. Тестік тапсырмалар орындайды. Компьютер көмегімен оқыту оң нәтижелер береді. Ақпараттық мәдениет дегеніміз- тек компьютермен дұрыс жұмыс істей білу ғана емес, кез-келген ақпарат көзін: анықтамаларды, химиялық формулалар, сөздіктерді, теледидар бағдарламаларын т.с.с. дұрыс пайдалана білу деген сөз. Мысалы, бір ғана химиялық формуланың

өзінен көп ақпарат алуға болады. Химиялық формула-химиялық тілдің ең маңызды бөлігі болып есептелінеді, себебі сол заттың химиялық құрамын ажыратып береді.

Тақтаны қолдану арқылы оқушылардың қызығушылығын, интеллектуалдық танымын, білім сапасын арттыруға болады. Өз басым интерактивті тақтаны әр сабақ барысында, соның ішінде химиядан зертханалық сабақтарды өткізген кезде жиі қолданамын. Мысалы: Бейорганикалық химия пәнін оқытуда интерактивті тақтамен жұмыс жасауда оқушылардың қызығушылығын танытып қана қоймай, шығармашылық қабілеттерін дамыту мен қатар жаңа ақпараттық технологияны меңгеруге, оны пайдалана алуына мүмкіндік береміз. Сабақта интерактивті тақтаның элементтерін пайдалану, дайындалған арнайы тапсырмаларды тыңдап қана қоймай, көздерімен көріп, оны жетік түсінуге, дағдыланады. Интерактивті тақтаны пайдалану аркылы оқушылардың білімін тексеру үшін әр тарауды аяқтаған кезде немесе жаңа сабақты бекіткен уақытта тестілеу әдісін қолдануға болады. Оқушылардан бір уақытта жауап алуға мүмкіндік береді. Тестілеудің нәтижелерін құрылған график арқылы тексеріп, сол уақытта бағалауға болады. Жауап нәтижелерін бақылап және оқушылардың материалды түсіну деңгейін анықтауға мүмкіндік береді. Интерактивті тақтаны пайдалану арқылы тестілеген кезде мұғалім оқушылардың білім деңгейін анықтай алады. Оқушыға тест сұрақтарына жауап беруі үшін уақыт беріледі. Бұл жүйе тұйық оқушылардың ойын білдіріп, жалқау оқушылардың қызығушылығын арттырады. Оқушылар жауаптарын құпия түрде бере алады.

Ақпараттық технологияларды жүзеге асырудағы тағы бір мүмкіндігі – ол электронды оқулық. Электрондық оқулық - бұл дидактикалық әдіс – тәсілдер мен ақпараттық технологияны қолдануға негізделген түбегейлі жүйе. Электронды оқулықпен оқыту оқытушының оқушымен жеке жұмыс істегендей болады. Электрондық оқулық тек қана оқушы үшін емес, мұғалімнің дидактикалық әдістемелік көмекші құралы да болып табылады.

Қазіргі заманның даму қарқыны мұғалімдерден шығармашылығын жаңаша, ғылыми-зерттеу бағытында құруды талап етеді. Компьютер және ақпараттық технологиялар арқылы жасалып жатқан оқыту процесі оқушының жаңаша ойлау қабілетін қалыптастырады. Бүгінгі таңдағы ақпараттық қоғам аймағындағы оқушылардың ойлау қабілетін қалыптастыратын және компьютерлік оқыту ісін дамытатын жалпы заңдылықтардан тарайтын педагогикалық технологиялардың тиімділігі жоғары болмақ. Жаңа ақпараттық техникаларын пайдалану соңғы уақытта мектептегі білім беру жүйесінде маңызды бағыттардың бірі болып табылады. Мультимедиялық технологиялар көбіне компьютерлік сыныптарда қолданылады. Қазіргі уақытта сабақ материалына байланысты көптеген компакт-дискілер бар. Мектептегі химия сабағын компьютердің көмегіне сүйеніп өткізуге көп мүмкіндіктер жасалған. Жаңа материалды түсіндіруде интерактивті компьютерлік графиканы пайдалануды көздейтін аппараттық-бағдарламалық құралдарды пайдалануға болады. Компьютерлік графикалық материал презентациялық монитор көмегімен көрсетіледі. Химия пәні бойынша компьютерлік тестілеуді қолдану оқушылардың интеллектуалдық танымын арттырады. Оқушылар бір тестілеуден жақсы нәтижеге жеткенше бірнеше қайтара өтеді. Бұл тестілердің барлығы химия бойынша минимум талаптарына сәйкес келеді. Келесі бір маңызды жағдай уақытты үнемдеу. Аз уақыттың ішінде бағдарламаның көптеген киын сұрақтарын формулалар мен эксперименттер көрсету арқылы түсіндіріліп, бекітіледі. Химия сабағында жаңа ақпараттық технологияларды қолдана отырып өз бетінше жұмыс істеу факторы – есептерді шығара білу, шапшаңдылық, шеберлік дағдыларын ұйымдастыра отырып, сабақтар өткізуді өз тәжірибеме де кірістіріп келемін.

XXI ғасырда әлемдік өркениет төрінен орын алып, Қазақстанның жан-жақты дамуының бірден-бір жолы білім мен ғылымды әр қырынан меңгеру қажет болып отырғаны белгілі.

Экономикасы күшті дамыған елдердің тәжірибесі білім беру жүйесін ақпараттандыру экономика, ғылым және мәдениеттің қарқынды дамуының негізгі кепілі екендігін көрсетіп отыр. Олай болса қазіргі заманның ақпараттық және телекоммуникациялық технологиясын игеру әрбір мұғалімнің басты міндеті болып табылады. Білім беру үрдісін ақпараттандыру – жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы дамыта оқыту, дара тұлғаға бағыттап оқыту мақсаттарын жүзеге асыра отырып, оқу тәрбие үрдісінің барлық деңгейлерінің тиімділігі мен сапасын жоғарылатуды көздейді.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Ә.М.Нұрмағамбетова. Ақпараттық-коммуникативтік технологияны оқу үрдісінде пайдалану.// Педагогикалық альманах,№3-4,2010,-64-бет.
2. А.Ғабитқызы. Кәсіби құзыреттілік және жаңа ақпараттық технологиялар.// Қазақстан мектебі, №11,2012,-5-бет.
3. Б.Ибраимова.Ақпараттық технология -нәтижелі білім берудің көзі.// Қазақстан мектебі,№6,2012,-3-бет.
4. М.Ж.Жадрина. Жалпы білім берудегі жаңа үрдістер.// Открытая школа,№5,2004.
5. Білім технологиялары -2010.-№ 2.

МЕКТЕПТЕГІ ГЕОГРАФИЯ САБАҒЫНДАҒЫ НЕГІЗГІ ТИІМДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ

Баймуратова Эльмира Алдашовна
Шымкент қаласы, №137 жалпы орта білім беретін мектебінің
география пәні мұғалімі

Резюме

В данной статье описаны преимущества использования эффективных методов обучения на основе современных цифровых технологий на уроке географии и способы формирования функциональных знаний учащихся посредством проблемного обучения.

Summary

This article describes the advantages of using effective teaching methods based on modern digital technologies in a geography lesson and ways to develop students' functional knowledge through problem-based learning.

Қазіргі білім беру үдерісі білім алушылардың фунционалдық сауаттылығын дамытуға бағытталған. Осы арқылы шығармашыл, белсенді, бәсекеге қабылетті жеке тұлғаны қалыптастыра аламыз.

Қазіргі мұғалімнің басты міндеті – оқушы тұлғасының дамуына ықпал ететін білім алушылардың оқу іс-әрекетін ұйымдастырудың әдіс-тәсілдерін таңдау. Кез-келген мұғалім сабағын жарқын да қызықты өткізуге, өз пәнімен оқушыларды баурап алуға тырысады. Географияның бірегейлігі – бұл пән фотосуреттер, деректі фильмдер, ғылыми-танымдық фильмдер, тақырыптық-салалық карталар, заманауи цифрлық технологиялар негізіндегі ойындар сияқты дүниелер арқылы көп ақпараттарды көрнекілік негізінде көрсетуге болады. АКТ қолдану мұғалімге зор мүмкіндіктер береді және оқушылардың өзін-өзі жетілдіруіне жағдай жасайды.

Педагогикалық тәжірибемде келесі инновациялық технологиялар мен әдістерді белсенді қолданамын: жобалау және зерттеу технологиялары, проблемалық оқыту технологиялары, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, дамыта оқыту әдістері, сонымен қатар ойын әдістері. Мен ақпараттық-коммуникациялық технологияларды әр сабағымда кеңінен қолданамын, өйткені географияны оқытуда көрнекіліктің күшті құралы деп есептеймін. Презентацияларды немесе бейнематериалдарды пайдалану оқу материалын меңгеруді жеңілдетеді, өйткені қолжетімді және көрнекі түрде олар сабақта зерттелетін құбылысты немесе географиялық объектіні бейнелейтін фото немесе бейнені көрсетуге мүмкіндік береді. Мен сондай-ақ АКТ технологияларын білімді меңгеру сынағы (мысалы, тесттер), сондай-ақ емтихандарға дайындық кезінде қолданамын. Дамыта оқыту – оқытудың белсенді әдісі. Ол оқушыларды әр түрлі іс-әрекет түрлеріне тарту негізінде жүзеге асырылады. Оқытудың мұндай әдістерін қолдану ойлауды, есте сақтауды, сөйлеуді дамытуға бағытталған. Мысалы мен география сабағында қолданатын мынандай әдістерімді айтуға болады: «төртінші артық» немесе «үшінші артық» әдістемесі – оқушыларға қандай да бір ортақ белгі арқылы біріктірілген географиялық объектілердің, құбылыстардың, терминдердің және т.б. тізімі ұсынылады. Тапсырмада артығын тауып, себебін түсіндіру. Мысалы, Амазонка, Ніл, Сахара, Дунай немесе

Пигмейлер, үндістер, тутсилер, эфиоптар. «Ол кім? бұл не?» әдісі - мұнда мультимедиялық презентация қолданылады. Слайдта тау, жазық, көл, өзен, саяхатшы, т.б атаулары бірінен соң бірі көрсетіледі. Міндет – бұл объектілердің не екенін, олардың қандай ортақ белгісімен біріктірілетінін анықтау (Гималай, Кавказ, Кордильер, Альпі – «таулардың» ортақ белгісі, т.б.). Бірақ сіз тапсырманы аздап қиындата аласыз - олар орналасқан континентті атаңыз. Мысалы, Анд, Титикака, Ориноко, Ангел, Колумб (Оңтүстік Американың географиялық объектілері). Бұл әдіс номенклатура туралы білімді автоматизмге келтіруге мүмкіндік береді. «Геологика» техникасы – анықтамаларды пайдалана отырып, географиялық терминді немесе ұғымды тап. Мысалы, жылы, суық, жұлдызды, таяз, жиі, созылмалы... (жаңбыр). Континенттік, жанартаулық, маржандық, адам тұрмайтын... (арал). Жайнаған, бұйра, мақталы, жаңбырлы, (бұлттар) т.б. немесе тапсырма міндетті түрде топтарға бөлінетін тізім түрінде беріледі. Мұнда білім алушы неғұрлым көп топты анықтаса, соғұрлым жауап құнды болады. Мысалы, Бразилия, Боливия, Кордильера, Амазонка, Сенегал, Байкал, Нигер, Виктория, Миссисипи, Енисей, Гималай, Эльбрус, Монблан, Обь, Конго, Вьетнам, Үндістан, Анд, Ніл, Эквадор, Финляндия, Атакама, Эверест, Камчатка.

Сонымен қатар география сабағында проблемалық оқыту аса маңызды болып табылады. Бұл технология проблемалық мәселелерді шешу қабілетінің дамуын қамтамасыз етеді және логиканы дамытады. Мысалы, мәтін беріледі және бар білім мен географиялық картаны пайдалана отырып, қойылған проблемалық сұраққа жауап беру қажет. Пробламалық оқытуды өзімнің сабағымда былайша жүзеге асырамын: «ғаламшардағы ең құрғақ шөлдердің бірі Оңтүстік Американың батыс жағалауында орналасқан. Ол мұхит бойымен 1000 км-ге жуық тар жолақпен созылып жатыр. Бұл Атакама шөлі. Мұнда жылына 50 мм-ден аз жауын-шашын түседі. Өсімдіктері сирек немесе мүлде жоқ. Бұл шөлді жер бетіндегі тозақ деп атайды. Тынық мұхиты жағалауында Атакама шөлінің пайда болуын түсіндіретін себептер қандай? (жауын-шашын аз, өйткені ол тропиктік ендіктерде орналасқан, оңтүстік тропикпен кесіп өтеді және суық Перу ағысы жағалау бойымен өтеді).

Пәнге деген қызығушылығын, танымдық белсенділігін арттыру мақсатында сабақтарымда ойын технологиясына ерекше мән беремін. Ойын әрекетінің нәтижесінде оқушылар: бақылайды, салыстырады, топтасады, заңдылықтарды табады, қорытынды жасайды. Ойын сабақ барысында қосымша болып табылады, өйткені ол оқу процесін белсендіруге көмектеседі. Ойын сәтін сабаққа негізінен шаршауды басу, өтілген материалды бекіту (қайталау) немесе белсенділікті арттыру мақсатында енгіземін. Кейде мен сабақты толығымен ойын түрінде өткіземін: жарыс сабағы, викторина сабағы, саяхат сабағы. Бұл жағдайда сынып топтарға немесе командаларға бөлінеді. Балалар ойын жағдайы туралы сұрақтарға өз бетінше жауап табады, әртүрлі ақпарат көздерімен жұмыс істейді, нәтижелерді қорытындылайды, қорытынды жасайды. Оқушылардың механикалық, көрнекі және басқа есте сақтау түрлері іске қосылады. Соның нәтижесінде оқушылардың шығармашылық қабілеттері дамып, бір-біріне деген жанашырлық, жауапкершілік сезімдері қалыптасады, оқушылар жеңіске жетуді мақсат тұтатын ұжымға бірігеді. «Теңіз шайқасы», «Өз ойыны» т.б. - бұл форма бүкіл сабақты алады, сынып командаларға бөлінеді. Ойын алаңы - бұл әртүрлі деңгейдегі категориялар, сұрақтар және тапсырмалар ұсынатын презентация. Әрбір сұрақтың ұпай мәні бар. Тәжірибе көрсеткендей, сабақтағы ойын сәттері немесе сабақты толығымен ойын түрінде өткізу оқуға деген қызығушылықты арттырады, материалды жақсы меңгеруге және бекітуге көмектеседі. Балалар сабақ барысында осы форматта жұмыс істеуге қуанышты. Мен білімдерді жалпылау, бекіту немесе бақылау үшін ойын технологияларының көпшілігін қолданамын.

География сабағында әртүрлі әдістерді, әдіс-тәсілдерді және технологияларды қолдану оқушылардың оқу-танымдық іс-әрекетін ынталандырудың маңызды құралы болып табылады. Олар оқу процесін белсендіреді, оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытады: ойлау, өз көзқарасын дәлелдеу және қорғау және әңгімелесушінің пікірін қабылдау, оған қатысушылардың белсенді психикалық әрекетіне жағдай жасайды. Қорытындылай келе, білімді ұмытуға болатынын, бірақ мектепте қалыптасқан танымдық белсенділіктің арқасында оны алу дағдылары мен есте сақтау дағдылары сақталатынын атап өткім келеді.

Мұғалім мен оқушының өзара әрекеттестігінің жаңа формалары білімді меңгеру қажеттілігін, оқу міндеттерін шешудің оңтайлы жолдарын таңдауды, білімді меңгеру бойынша жұмысты өз бетінше

ұйымдастыра білуді, оқу қызметін жоспарлауды, өзін-өзі оң бағалауды қалыптастыруы керек. Осының барлығы заманауи педагогикалық технологияларды педагогикалық тәжірибеңізде қолдансаңыз мүмкін болады. Заманауи дүниенің ерекшелігі – ол барған сайын жылдам қарқынмен өзгереді, сондықтан оқушылардың мектепте алған білімдері оны практикада қолдана алмай, ескіреді. География табиғи-гуманитарлық циклге жататын, «табиғат – адам – шаруашылық әрекет» жүйесін қамтитын жалғыз мектеп пәні болуы мүмкін. Қазіргі қоғам білім беру кеңістігін жедел жетілдіруді, мемлекеттік, әлеуметтік және жеке қажеттіліктер мен мүдделерді ескеретін білім беру мақсаттарын анықтауды талап етеді. Заманауи география сабақтары білім алушыға фактілерді, заңдарды, ғылым заңдарын білуге, өз бақылауларына сүйене отырып, ойлауға, әртүрлі көзқарастарды, әртүрлі позицияларды салыстыруға, өз көзқарасын тұжырымдауға және дәлелдеуге мүмкіндік беруге құрылуы керек. Мектептегі сабақ мәселесі әрқашан өзекті. Сабақты қалай дамыту керек? Мектепте география сабағын тиімді құру үшін нені білу керек және не істей білу керек? Оқытуды қандай формада ұйымдастыру керек? Бұл мәселе әсіресе география мұғалімі үшін өзекті, өйткені әр сабақта жаңа материал оқытылады, бекіту немесе қайталау үшін қосымша сабақтар іс жүзінде жоқ. Ал сабақты ойдағыдай өткізу, оқушыны қызықтыру, танымдық қабілеттерін дамыту, ізденушілік, зерттеушілік әрекетке баулу үшін тиімді оқыту әдістерін қолдану қажет.

Қазіргі география сабағы – оқу іс-әрекетін технологиялық ұйымдастырудың бір түрі. «Технология» сөзінің өзі гректің «techno» (өнер, шеберлік, шеберлік) және «логос» (сөз, оқыту, ғылым) сөздерінен шыққан. Сондықтан әрбір сабақты ұстаздық іс-әрекет принципін ескере отырып құру керек. Сабаққа дайындалу кезінде мұғалім оқушылардың және мұғалімнің өзінің іс-әрекетінің нақты сценарийін жасауы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. Сагалиева Ж.К. «Білім беру кеңістігіндегі цифрлы педагогика» Астана 2020ж. 12-120б.
2. К.Д. Бузаубакова, А.С. Амирова, А.А.Маковецкая «Цифрлы педагогика» Тараз 2022, 16-45б.
3. Ақашева Ә.С., Дүйсебаева К.Ж. Географияны оқыту әдістемесі: оқу-әдістемелік құралы. - Алматы: Қазақ университеті, 2013. - 175 б.

ТАБИҒАТ ТАҢҒАЖАЙЫПТАРЫ

Орындаған: Аманбай Сабыр 7 "Е" сынып оқушысы
Ғылыми жетекшісі: Бухашев Бекзат Сарсенбаевич
Шымкент қаласы, №58 ЖОББМ география пәні мұғалімі

Резюме

В данной статье рассматриваются исследование чудес природы родного края

Summary

This article discusses the study of the wonders of nature

Мақсаты: Туған жер табиғатын аялауға, келер ұрпаққа мирас етіп қалдырған асыл қазынамыз, өшпес байлығымыз саналған табиғатты сүюге, оны қорғап, қастерлеп, сақтай білуге баулу, жастарды табиғаттың болмысына, заңдылығына үйрете отырып, табиғат байлығын қорғауға және оны тиімді пайдалануға үйрету.

Міндеттері:

1. Табиғаттың адам баласына берер сыйы мол екенін кеңінен насихаттау.
2. Табиғаттың түрлі құбылыстары туралы сыр шерту.
3. Өзінің қайталанбас байлығы санаған табиғаттағы болатын құбылыстарды көреген қазақ халқының болжай алу қабілеті туралы мағлұмат беру.

Әдіс - тәсілдері:

Ізденіс - сараптама жасау

Сұрақ - жауап

Пікірлесу
Талдау - жинақтау
І. Кіріспе бөлім
Табиғат пен адам егіз
ІІ Негізгі бөлім
А) Табиғат – адам тәрбиешісі
Ә) Табиғат құбылыстары
Б) Халық болжамдары

Табиғатта сезім бар, құлақ та бар,
Ренжітсең, күрсініп, жылып та алар.
Аяласаң, жаныңа шуақ тамар,

Қажығанда бойыңа қуат болар - деп ақын жырлағандай табиғат пен адамның мінезі де ұқсас. Табиғат не төксе, бар әлем құлпырып жүре береді. Халық өзін қоршаған табиғаттың мінез, әдет - қалыптарын өзіне алады және мәңгіге қалдырады. Табиғаттағы барлық нәрсе өзара тығыз байланысты. Адам да табиғаттың бір бөлшегі. Табиғаттың бірінде болып жатқан өзгеріс міндетті түрде екінші жерге әсерін тигізеді. Сондықтан да табиғаттың бір бөлшегін жою өзіне зиян келтіреді, сол арқылы адам баласының күн көрісіне залалын тигізеді. Табиғат сырын терең білмей оған қалай болса солай шабуыл жасау үлкен апатқа әкеп соқтырады. Табиғат – халық қазынасы. Адам мен табиғат егіз. Табиғат пен адам егіз әлем ретінде бірін - бірі күтуге, аялауға міндетті. Олар бір - біріне сый - құрмет жасауға тиіс болса, сол сыйластықтың және бір түрі – адамның табиғатқа деген пейілі. Адам – табиғат перзенті.

Табиғат - адам тәрбиешісі. Оның құрамдас бөлігі болып саналатын өсімдіктер мен жануарлар әлемі, биік таулар мен сарқыраған өзендер, кең дала барлығы да адам баласына ой салып, денесіне қуат, бойына күш, көңіліне шабыт береді. Адам да, қоғам да - табиғаттың төл баласы., жалғасы. Тіпті, адам ауасыз, сусыз өмір сүре алмайды дейтін болсақ, сол ауа мен судың өзі жан - жануарлар, адамзатқа табиғаттың тарту еткен ғажайып сыйы.

Басқаша айтқанда, табиғат барлық уақытта да адамзаттың өмір сүретін ортасы, тіршіліктің қайнар көзі болған және солай болып қала бермек. Табиғат пен қоғам арасындағы қарым - қатынасты терең әрі нақты түсіну үшін географиялық орта деп аталатын түсінік қалыптасады.

Адамзаттың қоршаған ортаға тәуелділігі сол табиғаттың, ен байлықтардың қайнар көзі және өмір сүру ортасы болғандығынан. Ғұлама ойшыл Әбу Насыр әл - Фараби айтқандай «Адам бойында ерекше жаралған, олар – дене құрылысы, жан құмарлығы мен ой - парасаты»

Адам мен табиғаттың, табиғат пен қоғамның арасындағы қарым - қатынас өмір сүрудегі аса қажетті алғы шарт және географиялық орта болып саналады. «Табиғат біртұтас әлем, одан тысқары ештеңе болуы мүмкін емес», деген екен оқу тәрбие мәселесіне көңіл бөлген жазушы, философ, психолог – ғалым Жүсіпбек Аймауытов. Табиғат мейірімі, табиғат көркемдігі адам баласында мейірімге бөлек, ар тазалығын сақтауға бейімдеп отырады.

Табиғатта түрлі құбылыстар бар. Олар жыл мезгілдеріне сай өзгеріп отырады.

Қар - атмосферадан түсетін әр түрлі пішінді ұлпа мұз кристалдары түріндегі жауын - шашын. Ол қыс мезгілінде жапалақтап жауады.

Жаңбыр - бұлттан бөлініп жерге түсетін атмосфералық сұйық тамшылардың жиынтық атауы. Тамшылардың диаметрі 0, 5 — 7 мм болады. Тропосфераның жоғарғы қабатында қалыптасқан қар, мұз түйіршіктері оның жер бетіне жақын қабатынан өткенде еріп жаңбыр тамшыларына айналады. Кейде жаңбыр бұлт арасындағы тым ұсақ тамшылардың бір - бірімен қосылуынан пайда болады. Жаңбырдың бірнеше түрі бар. Ақ жаңбыр — қатпарлы бұлттардан жауады, бірнеше сағаттан бірнеше тәулікке дейін созылады. Нөсер жаңбыр — будақ бұлттардан қатты жауып тез аяқталады; олар, көбінесе, төменгі ендіктерге тән.

Тұман — атмосфераның жерге таяу қабатына ұсақ су тамшыларының немесе мұз кристалдарының жиналуы.

Найзағай — бұлттар не бұлт пен жер арасында болатын ұзындығы бірнеше км, диаметрі ондаған см және ұзақтығы секундтың ондаған үлесіндей болатын алып электрлік ұшқынды разряд. Найзағай - кешенді атмосфералық құбылыс. Бұл құбылыс кезінде қалың будақ - жаңбырлы бұлттарда және

бұлттар мен жер арасында көп еселі электр разрядтары пайда болады, күн күркірейді. Ұйтқыма жел, дауыл соғып, кейде бұршақ аралас нөсер жаңбыр жауады. Найзағайды шептік және масса ішіндегі деп ажыратады.

Кемпірқосақ – аспан күмбезінде түрлі түсті доға түрінде көрінетін атмосферадағы оптикалық құбылыс. Тамшы үлкен болса кемпірқосақ айқын, жарық болып көрінеді. Кейде алғашқы кемпірқосақпен бірге екінші кемпірқосақ қабаттаса көрінеді, оны қос кемпірқосақ деп атайды. Қос кемпірқосақ күн сәулесінің су тамшысына белгілі бұрыш жасай, екі рет шағылысуынан түзіледі. Сонымен бірге ай сәулесінен пайда болатын кемпірқосақты ай кемпірқосағы деп атайды.

Түрлі өзгерістер мен құбылыстарға байланысты халқымыз жылдың әр айы мен тоқсанында болатын ауа райындағы, табиғаттағы өзгерістер мен құбылыстарды алдын - ала болжап, оған ат қойып, айдар тағып отырған. Жылдың он екі айындағы табиғат құбылысына байланысты халықтық қағидаларға сәйкес болжамдар мен атаулар наурыз айынан бастау алады.

Өліара. Бұл – екі айдың арасындағы уақыт. Халқымыз: «Өліарада жауын - шашын болса, жаңа ай (келесі ай) жауынды - шашынды болады», - деп, өліара арқылы ауа - райына болжам жасаған. Ол дәлме - дәл келген.

Амал. Бір жылдың ішінде ыстық пен суық, қар мен жаң - быр, жел мен боран айналып келіп отырады. Халық оны осылай деп атап, жылдың әр мезгіліндегі өткінші әрі тосын, аз уақытта болып өтетін табиғат өзгерістері мен көріністерін жеті амалға балап, оларды былай түрлеп, түстеген:

Құс қанаты. Наурыз айының соңына қарай жылы жақтан құстар ұшып келе бастағанында қар аралас жаңбыр, суық жел тұрып, ауа райы бұзылады. Оны халық құс қанаты дейді. Бейне - бір суық құс қанатымен келгендей.

Аласапыран. Наурыз, сәуір - де қардың күрт еріп, айналаның лайсаңға айналуын осылай деп атаған, - дейді аталарымыз.

Жауын-шашын түрлері

Шық

Атмосфералық жауын-шашын — ауа райы мен климат элементтерінің бірі; жер (немесе су) бетіне бұлттан жауатын не оның бетіне су буының қойылуы салдарынан тікелей ауадан белініп шығатын қатты немесе сұйық күйіндегі су.

Шық – ауа температурасы 0С-қа шамалас кезде қалыптасатын атмосфералық ылғал. Негізінен түнде және таңертең топырақ бетінде, өсімдік үстінде, тағы басқа байқалады. Шық – ауаның күрт салқындауының және су буының конденсациялануының нәтижесі. Шық әсіресе ауа райы ашық және самал жел ескен кезде көбірек жиналады. Шық түрінде түсетін ылғал мөлшері өте аз болады, орташа есеппен түн ішінде 0,1 – 0,3 мм-ден аспайды. Шық — түнгі салқындау нәтижесінде суынған (0°С-тан жоғары) ауадағы ылғалдың конденсацияға ұшырауынан топырақта, өсімдіктерде және жер бетіндегі заттарда жиналатын ығал тамшылары.

Көкмұз

Қылау

Жер беті мен нәрселерге ауадан бөлініп түсетін атмосфералық жауын-шашынның мынадай түрлері болады: шық, қырау, қылау, көкмұз.

Көкмұз - бұл қалың мұздың беті, көкмұз жерде, тротуарларда болады. Көкмұз - ауа температурасы 0С-ден - 3С пайда болады.

Жердің үстіңгі қабаты өте суық, осыдан өлшемі өте кішкентай кристаллдар пайда болады. Төменге түсу кезінде олардың өлшемі күрт өседі. Мұның бәрі аспан қабатындағы су буының қатуынан пайда болады.

Қырау

Қырау— ауадағы су буының салқындауынан топырақ бетіне, шөп сабақтарына, электр желілеріне, т.б. жерлерге қататын мұз қабаты. Желсіз ашық түнде, жылу өткізгіш қасиеті төмен заттардың бұдыр беттерінде пайда болады. Кейде күндіз, көлеңке жерлерде де байқалады. Шамалы аяздан құралған Қырау кристалдары алтыбұрышты призма, ал қатты суық кездегі Қыраудың кристалдары ұзынша ине тәріздес болады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Метеорология и климатология : учебник. – 7-е изд. / С.П. Хромов,. М.А. Петросянц. - М. : Изд-во Моск. ун-та : Наука, 2006. - 582 с.
2. Будыко М.И. Климат в прошлом и будущем // Л. Гидрометеоиздат, 1980. — 352 с.

ГЕОГРАФИЯ САБАҒЫНДА СЫН ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ

Мамакова Мадина Курманалиевна
Шымкент қаласы, №44 ЖОББМ
география пәні мұғалімі

Резюме

В статье рассматриваются роль технологии критического мышления, активных и интерактивных методов обучения в формировании навыков командной работы.

Summary

The article discusses the role of critical thinking technology, active and interactive teaching methods in the formation of teamwork skills.

Сыни ойлау технологиясының мүмкіндіктері

Сыни тұрғыдан ойлау дегеніміз – ой қозғай отырып, білім алушылардың өз ойымен өзгелердің ойын сыни қарап, естігенін, білгенін талдап, сылыстырып, реттеп, сұрыптап, жүйелеп, білмегенін өзі зерттеп, дәлелдеп, тұжырым жасауда бағыттауда өз бетімен және бірлесіп шығармашылық жұмыс жасау. Сыни тұрғыдан даму бағдарламасы – әлемнің түкпір түкпірінен жиылған білім берушілердің бірлескен еңбегі. Тәжірибені жүйеге келтірген Джинни, Л.С.Стил, Куртис С.Мередит, Чарльз Тэмпл. Жобаның негізі Ж.Пиаже, Л.С.Выгодский теорияларын басшылыққа алады. Мақсат барлық жастағы білім алушылардың кез келген мазмұнға сыни тұрғыдан қарап, екі ұйғарым бір пікірдің біреуін таңдауға саналы шешім қабылдауға сабақтарда үйрету. Сыни ойлауды дамыту технологиясын дәстүрлі оқытудан басты айырмашылығы – білімнің дайын күйде берілмеуі. Сын тұрғысынан ойлау – оқу мен жазуды дамыту бағдарламасы. Оқушы мен мұғалімнің бір – бірімен еркін сөйлесуге, пікір таластыруға, бір-бірінің ойын тыңдауға, құрметтеуге, өзекті мәселені шешу жолданын іздеп отырып, қиындықты жеңуге баулитын бағдарлама. Оқушы – ізденуші, ойланушы, өз ойын дәлелдеуші. Мұғалім – әрекетке бағыттаушы, ұйымдастырушы.

Сыни тұрғыдан ойлауды үйрету үшін мына төмендегі шаралар орындалуы шарт:

1. Сын тұрғысынан ойлауды тудыру үшін уақыт керек;
2. Білім алушылардың ойланып –толғануға, ойын ашық айтуға рұқсат беру керек;
3. Әртүрлі идеялар мен пікірлерді қабылдау;
4. Үйрену барысында білім алушылардың белсенді іс –әрекетін қолдау;
5. Кейбір білім алушылар түсіп қалған қолайсыз жағдайларды әжуаға айналдырмау;
6. Білім алушылардың бір бірінің жауабына жасаған сынының дәлелді, дәйекті болуын талап ету;
7. Сын тұрғысынан ойлауды бағалау.

Оқыту үдерісінде алдымен оқу мақсаты, оқыту мазмұны және сабақ құрылымы мен формалары өзгереді. Сын тұрғысынан ойлауды дамыту бағдарламасы бойынша оқыту үдерісінде білім алушы басты тұлға деп алып:

- Оқытуды білім алушылардың дамуына байланысты ұйымдастыру;
- Оқыту мазмұнына байланысты мақсат пен міндетті дұрысқойып, нәтижеге жету;
- Жек тұлғаның танымдық әрекет иесі болуы;
- Мұғалім мен білім алушының арасында тең құқылы қарым қатынастың болуы;
- Кәсіби деңгейін дамытып, жаңашыл мұғалімнен зерттеуші мұғалімге көтеруілу;

Сын тұрғысынан ойлауды дамыту бағдарламасы бойынша оқытудағы өзгерістің нәтижесі мынадай болады:

- сабақ түбегейлі білім алушыға бағытталады;
- ұжымдық ынтымақтастық қатынас орнайды;
- бұрынғы білімдеріне білім қосады;
- микроклимат өзгереді;
- білім алушылардың жауапкершілігі артады;
- күтпеген өзгерістер болу үшін стандартты емес тәсілдерді қолдану;
- проблемалық ситуациялар туғызу;
- білім алушылар жоғары деңгейдегі сұрақтар қоюға дағдыланады;
- білім берушіде өзгереді, білім алушы мен білім беруші бірге дамиды, бір – бірінен үйренеді, бірге ізденеді.

1. Белсенді әдістерді қолдану жолдары.

Интерактивті әдісті таңдау себебі көбіне ол білім алушылардан модельдеуді және қатысушының дағдысын дамыту. Сабақтың жоғары деңгейде өтуінің алғы шарты белсенді әдіс – тәсілдерді дұрыс таңдап, оны жүргізу. Кез келген мұғалім әдіс – тәсілдердің қыр – сырын жетік түсінуі керек. Сонда ғана жұмыс нәтижелі болады. Интерактивті әдіс өзара әрекет түрін және кең көлемдегі тапсырмаларды қамтиды. Бірақта қандай әдістемелік тәсілдер болмасын, негізгі білім көздері білім алушының өз өміріндегі тәжірибесі болып табылады. Әдіс – тәсілдердің негізінде білім алушыларды шығармашылықпен әрекет етуге, ізденімпаздыққа баулуға, еркін, жан - жақты ойлануына, үздіксіз жұмыс жасауына жол ашады. Жұмыстың ыңғайына қарай әдістерді де өзгертіп отырған тиімді.

«Ми шабуылы», «ми штурмы» («дельфи» әдісі) – бұл әдіс, берілген сұраққа кез-келген оқушы жауап бере алатын әдіс.

Рөлдік ойын

Рөлдік ойын - бұл өмірлік жағдайлардың белгілі бір мінез-құлық немесе эмоционалдық жақтарын меңгеру ниетінде алдын-ала бөлінген рөлдер арқылы қатысушы топтардың сахналап ойнауы.

Жобаны әзірлеу

Бұл әдіс қатысушыларға ойша аудиториялардан шығып, талқыланатын мәселе бойынша өз әрекетінің жобасын жасауға мүмкіндік береді.

Кері байланыс

Кері байланыс қатысушылардың талқылап отырған тақырыптарының реакциясын ұғынуға, оқуды ұйымдастыру мен өткізудің кемшіліктері мен артықшылықтарын көруге, нәтижелерін бағалауға мүмкіндік береді.

Попс әдісі

Менің ойымша.....
Мен мұны былай дәлелдеймін....
Дәлел ретінде мысалдар келтіремін.....
Мынадай қорытынды шешімге келдім.....

«Ақылдың алты қалпағы»

Ақ қалпақ – негізгі фактілер, орташа объективті ақпарат.
Қызыл қалпақ – ішкі сезім, эмоцияны білдіру.
Қара қалпақ – сыни аналитик, логикалық негатив.
Сары қалпақ – шуақты оптимизм, логикалық позитив.
Жасыл қалпақ – мүмкіндіктер, идеялар.
Көк қалпақ – қорытынды, шешім.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. А.Әлімов. Оқытудағы интербелсенді әдіс –тәсілдер. Астана, 2014.
2. А.Әлімов., Интербелсенді әдістерді ЖОО қолдану мәселелері. Оқу құралы. – Алматы, 2013.
3. Мирсеитова С. Оқыту ізденіс ретінде және ізденіс оқыту ретінде. Қарағанды, 2011.

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ МАЗМҰНЫ ГЕОГРАФИЯ ПӘНІНДЕ

Бугыбаева Гулдана Онласыновна
Шымкент қаласы, №61 ЖОББМ география пәні мұғалімі

Резюме

В данной статье рассматриваются реализация целей обучения обновленного содержания образования по предмету географии

Summary

This article discusses the implementation of the learning goals of the updated content of education in the subject of geography

Жаңартылған білім беру бағдарламасының ерекшелігі: спиральді қағидатпен берілуі. Спиралды құрылым білім мен дағдылардың сыныптан сыныпқа ілгерлемелі дамуын қамтамасыз етеді. Яғни білімнің қарапайым деңгейден күрделі деңгейге көшуі болып табылады. Оқу мақсаттары оқушылардың зерттеу дағдыларын, қарапайым бақылауға тәжірибе арқылы білімі қалыптасуына, алған білімін қайта өмірде қолдана білуіне бағытталған.

Жаңартылған білім мазмұнында бағалаудың критериалдық жүйесі мұғалімге оқушының білімін, ептілігін және дағдысын анықтап қана қоймай, сонымен қатар оларды оқушының функционалдық сауаттылығымен байланыстырып қарауға мүмкіндік береді. Жаңартылған білім мазмұнындағы критериалды бағалау жүйесі бұрынғы бағалауға қарағанда қалыптастырушы және жиынтық бағалаумен ерекшеленеді. География сабағындағы қалыптастырушы бағалау оқытуды, әдістерді және осы мүмкіндіктерді іске асыру түрлерін жақсарту мүмкіндіктерін анықтауға бағытталған болса, жиынтық бағалау мақсатты баға қою немесе оқытудың алға жылжуын тіркеу үшін оқыту қорытындысын шығару үшін қажет.

Критериалды бағалау бойынша мысалы қалыптастырушы бағалауға тапсырма жасаған кезде оқу мақсаты сабақтың мақсатындағы етістікті Блум таксономиясының қай сатысы екенін анықтап алу қажет. Яғни, ойлау дағдыларының деңгейін сәйкестендіреміз. Оқу мақсаттарын ойлау дағдыларының деңгейімен және бағалау критерийлерімен сәйкестендіру маңызды рөл атқарады. Сабақты құрғанда оқу бағдарламасы мен оқу жоспарында көрсетілген оқу мақсаттарын басшылыққа аламыз.

География сабағында оқушылардың оқу жетістіктерін бағалауда тиімді құралымыз Блум таксономиясы. Блум таксономиясы бойынша ұйымдастыру оқушылардың дайын ақпаратты қабылдауынан гөрі, ондағы қойылған мәселені зерттеуіне, талдауына және салыстыруына, ой толғауына және бағалауына қолдау ететінін айта кеткен жөн. Блум таксономиясының мақсаты-оқытудың неғұрлым тұтас нысанын құру.

География пәні бойынша берілетін тапсырма Блум таксономиясы бойынша сол ойлау деңгейінен асып кетпеуі шарт. Қолдану болса тапсырмада одан жоғарғы талдау, жинақтау, бағалау бойынша тапсырмалар берілмейді. Блум таксономиясы оқыту нәтижелерін жазу үшін жиі қолданылады, ол дайын құрылыммен және етістіктер тізімімен қамтамасыз етеді. Етістіктерді дұрыс қолдану – оқыту нәтижелерін ойдағыдай жазып шығудың кілті. Бағалау критерийі де оқу мақсатымен тығыз байланысты. Бағалау критерийі дегеніміз — білім алушылардың оқу жетістік деңгейлері өлшенетін белгі, өлшем, негіздеме. Одан кейін тапсырма құрастырамыз. Бағалау критерийінен дескрипторлар беріледі, яғни критерийді қадам бойынша ашамыз. Дескриптор – оқушының жұмысты қаншалықты жақсы орындағанын бағалайтын тұжырым. Тапсырманы әр оқушы дескрипторларға қарай отырып, өз деңгейінде орындайтын болады. Тапсырманы орындау үшін берілетін уақытты нақты белгілеу. Жұмыстың аяқталу мерзімін тақтаға жазып қойған орынды. Дәл осы уақытта жұмыс тоқтатылып, қажет болса жиналып алынады.

Мұғалім тапсырманы қалай орындау керегін түсіндіреді, немесе тақтаға жазып қояды. Әр топқа немесе әр оқушыға таратып беруге де болады. Тапсырма бойынша не жасау керектігін 1 минут уақыт беріп топ ішінде талқылауға да болады.

Критерийлер мен дескрипторлар әр оқушыға немесе топқа таратылады. Интерактивті тақтаға шығарып қоюға да болады. Тапсырманы дұрыс түсінгендігін анықтау қажет.

Берілген тапсырманы топ немесе жұп құрамында орындау қажет. Оқушылардың бұл жұмысты таңдап алған рөлдер ауқымында жүзеге асырғандығы дұрыс. Мұнда топтағы өзара позитивті тәуелділікті тудыру үшін әр топтың спикерін көрші топтың таңдағаны орынды. Бұл спикерді топтың өзі тағайындаудан әлдеқайда тиімді болады, өйткені топ мүшелері топ намысын бермеу үшін барлық оқушылардың талқылауға белсенді қатысып, спикер болатындай дәрежеге шығуға тырысады.

Оқушылар өз жұмыстарын сыныпқа таныстыру, қорғау үшін қанша уақыт берілгенін айту керек. 1, 2, 3 минут. Жариялау барысындағы ең маңызды сұрақ: «Бір топ қорғағанда қалған оқушылар не істеп отырады?» Қалған оқушылар бекер отырмау үшін олар бір-біріне кері байланыс беруге дайындалып отырады. Ол үшін жариялаумен таныса отырып (тыңдап, қарап отырып), бір топ (немесе бір оқушы) сұрақтар қоюға дайындалса, екінші топ (немесе оқушы) «жұлдызшалар» беруге (таныстырылымның ұтымды жақтарына тоқталу), ал үшінші топ (немесе оқушы) таныстырылымды қалай жақсартуға болатындығы туралы ұсыныс жасауға дайындалады. Егер төртінші топ болса (немесе төртінші оқушы), онда оларға таныстырылымды қорытындылау тапсырмасы беріледі, яғни оқушылар мұның оларға жасаған әсері, көмегі, маңызы туралы өз ойларымен бөліседі.Осылайша оқушылар тек мұғалімге жауап бермей, өз таныстырылымдарын бүкіл сыныпқа бағыттайды. Қалған оқушылар да өздерінің жұмыстарымен әлек болмай, назарларын жарияланып жатқан жұмысқа (немесе айтылып жатқан жауапқа) аударады.

Жариялау немесе таныстырылым аяқталған соң оқушылар оның сапасы туралы өз ойларын ортаға салып, жағымды жақтарына тоқталады және оны жақсарту туралы ұсыныстар жасайды. Әрине, мұнда кері байланыстың «сыншыл дос» ұғымы ауқымынан шықпағаны дұрыс. Сонымен бірге кері байланыс жауап берген оқушыларға пайдалы болып, оларды ынталандыруы және қанаттандыруы керек. Мұнда бұл оқушылардан кері байланысты қалай қабылдағандығы туралы сұраған орынды: кері байланысқа қайта кері байланыс жасату.

Мұғалім мен оқушылар арасында тиімді қарым-қатынас, өзара түсінушілік арқылы қалыптастырушы бағалауды сабақта қолданса, табыс критерийлерін оқушылармен бірлесе отырып құрса, оқушының да пәнге деген қызығушылығы артады. Қалыптастырушы бағалау сабақ үдерісінде үздіксіз жүргізіледі, бұл бағалау оқушы қатесін түзетуге мүмкіншілік беріледі. Сабақта мұғалім әрбір тапсырмадан кейін қалыптастырушы бағалауды кіріктіріп отырса, Джон Хэтти зерттеулеріне сәйкес оқушының оқуына әсер етуде жазбашаға қарағанда ауызша кері байланыс неғұрлым тиімдірек екені ескерілсе, оқыту нәтижелі болады. Оқушылар сабақ үдерісінде құрбыларын бағалауда бір-біріне құнды кері байланыс ұсына алады және бір-бірінен үйренеді, бір-бірін қолдайды.

Жаңартылған мазмұндағы білім беруде, оқыту әдістерінің кез келген түрін белсенді әрекетке айналдыру- мұғалімнің әдістемелік шеберлігі мен шығармашылық ізденісіне байланысты болмақ. Қытайдың дана ойшылы Конфуций: «Ескіден қол үзіп, жаңаға қол жеткізгендер ғана мұғалім бола алады», - деген, сондықтан, қазіргі заман мұғалімі – рухани жағынан дамыған, педагогикалық әдіс-тәсілдердің барлық түрлерін шебер меңгерген білікті маман болуы керек.

Мұғалімдер пән бойынша оқу бағдарламасының талаптарын орындау үшін, сонымен қатар, оқушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін сабақты барынша тиімді жоспарлауы қажет.

Сабақта жеке, жұптық, топтық немесе бүкіл сыныпты қамтитын жұмыс түрлерін араластырып қолдану тиімді болады.

География пәні көбіне ауызша жауаптары талап ететін болғандықтан жұптық, топтық, жеке жұмыстар арқылы табиғат құбылыстары мен заңдылықтарын сабақ барысында зерделеуге, зерттеуге жұмысын жүргізуге, болжамдар жасауға, өз пікірін дәлелдеуге, гипотеза ұсынуына, тіпті өзіндік кішігірім жаңалық ашуына мүмкіндіктер береі. География ғылымы-өте қызықты да күрделі ғылым.

Жаңартылған білім мазмұнын география пәнінде жүзеге асыру үшін мұғалімнен үлкен шеберлікті, оған қоса ғылым мен техника жаңалықтарын, яғни жаңа педагогикалық технологияларды әр сабағында тиімді қолдануды талап етеді.

XXI ғасыр- ақпараттық технология ғасыры. Қоғамды ізгілендіру, оның білім мен мәдениет жүйесін дамыту процесінде ақпараттық технологиялар маңызды рөл атқарады. География пәні үшін басқа пәндермен салыстырғанда, картамен жұмысты талап етеді, сондықтан оқушылардың материктер мен дүние бөліктеріндегі және аралдардағы елдер мен халықтар жайында деректерді жинау, оларды сараптау, салыстыру, маңыздылығын бағалау басқа пәндермен байланыстыру оқушы үшін ерекше қызық. Мысалы: материктің қалыптасуын, дамуын және қазіргі табиғат жағдайындағы ұқсастықтарын, солтүстік және оңтүстік жарты шар материктерін бейне материалдан көрсету оушының білімін кеңейтеді және пән туралы ұғымын қалыптастырады. Оқушылар оқулықпен жұмыс істеу барысында географиялық әдебиеттер мен карталар, сызбалар, суреттер, интернет ақпараттарын пайдалану арқылы бір-бірімен білім алмасып бір-бірінің оқуының ілгерлеуіне ықпал етеді.

Педагог-жазушы Жүсіпбек Аймауытов «Сабақ беру – үйреншікті жай ғана шеберлік емес, ол – жаңадан жаңаны табатын өнер» дегендей, сабақты өткізуде белсенді оқыту түрлерін қолдану арқылы оқушы уәжін арттыруды; мұғалім мен білім алушы арасындағы кері байланыс орнатуды; оқу жетістігін критериалды жүйе арқылы бағалауды да ескеруі қажет. Нәтижесінде білім алушылар өзара ынтымақтастықта жұппен, топпен жұмыс істеуге; өз ойларын еркін жеткізуге; өзін-өзі және серіктестерін бағалауды жүзеге асыруға; бір-бірін тыңдауға, талдауға, салыстыруға, сабақты қорытындылауға, қорғауға; оқытудың белсенді әдістерінің пән мазмұнына еніп, алынған білімнің негізінде еркін бағдарлай білуге дағдыланады.

Қорыта келе айтарым, жаңартылған мазмұндағы білім беруде, оқыту әдістерінің кез келген түрін белсенді әрекетке айналдыру- мұғалімнің әдістемелік шеберлігі мен шығармашылық ізденісіне байланысты болмақ. География сабақтарында оқушыларды шығармашылықпен жұмыс жасатып, алған ақпараттарын өмірде қолдана алуына жағдай жасау үшін құзыреттілік тұрғысынан оқыту тәсілдерін қолданудың оқушы біліктілігін арттыру үшін маңызы зор.

Әйгілі зерттеуші Л.С. Выготский: «Дәстүрлі оқыту – бала дамуына тек қондырғы болып, дамуға стихиялы әсер етсе, яғни «дамудың соңында жүрсе», жаңаша оқыту – «дамытуды өзімен бірге ала жүреді»,- деген болатын. Сондықтан тек дәстүрлі оқытумен шектелмей, мұғалім әрқашан ізденісте болып, өзіне және шәкірттеріне тиімді жақтарын қарастырып отыруы тиіс деп ойлаймын.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1.Искакова Р., Ерназарова З. «Жаңа технологияны пайдалану әдістері». Қызылорда, 2004 ж.
2. «География және табиғат » журналы №6, 2016 жыл
3. «Қазақстан мектебі» ғылыми – педагогикалық журналы. № 12, 2002 ж.5. М.Валиева «Білім беру технологиялары және оларды оқу – тәрбие үрдісіне енгізу жолдары» /Әдістемелік нұсқау/.
4. Ж.Ж.Қожамқұлова. «Жаңа ақпараттық педагогикалық технологиялар» Алматы, 2013 ж.

ГЕОГРАФИЯ ПӘНІНЕН ЖАҢАРТЫЛҒАН БАҒДАРЛАМА БОЙЫНША ОҚУШЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУ

Сералиева Айгул Сартбековна
Шымкент қаласы,
№103 ЖОББМ география пәні мұғалімі

Резюме

В данной статье рассматривается формирование познавательной деятельности учащихся на уроках географии в условиях обновленного содержания образования

Summary

In this article is given information about the formation of cognitive activity of learnerss in geography lessons in Updated Curriculum

География пәні – өзіндік ерекшелігі бар пән. Ол жалпы құрлық – жер бетін, планетамызды, ондағы тіршілік ететін өсімдік – жануарлар дүниесін, жер бедерін, байлығын және өмір сүріп отырған бірнеше мыңдаған ұлттар мен ұлыстардың тіршілігін зерттеп үйретететін ғылым. Сондықтан, география пәні мұғалімі болу деген сөз – кең көлемді, терең білімді, есте сақтау қабілеті күшті, мазмұн – табиғаты терең ұстаз мұғалімдерді талап етуі, әрі осыны қажет етеді.

Әрбір пән мұғалімінің мақсаты – оқушыларға сапалы білім беру. Сабақта қолданылған оқытудың әр түрлі әдістері оқушылардың білім сапасын арттыруда және пәнге қызығушылығын, сонымен қатар әр баланың іскерлігін, ізденімпаздығын, байкау қабілеттерін жетілдіруге мүмкіндік береді. Сабақта қай тақырыпта болса да ғылыми – теориялық әдебиеттер, оқу- әдістемелік құралдар, көрнекіліктер, электронды материалдар, т.б. пайдалануға болады.

Басқа пәндерге қоса географиядан да тиянақты білім берудің негізі – географиялық білім түрлерін жүйелі оқыту. Географиялық білім түрлерін атап айтар болсақ: геологиялық, климаттық, картографиялық, номенклатуралық, топонимикалық, тарихи, экологиялық және экономикалық білім деп бөлуге болады.

1. Геологиялық білім арқылы оқушылар жер қыртысының тұрақты және тұрақсыз түрлерімен танысып, соған байланысты табиғаттың бірнеше ғасыр бойы табиғи жолмен даму тарихынан білім алады. Бұл теориялық білімдерін танымжорық кезінде өз өлкесінен жинап алған тау жыныстарының түрлерін анықтауға тапсырма беру арқылы практикалық дағдыларымен ұштастыра аламыз.

2. Климаттық білім жер бетіндегі климаттың климат туғызушы факторларына тәуелділігін, ауа-райы құбылыстарының шаруашылықты ұйымдастыруға әсерін үйрете отырып, картаны пайдалану және оны оқи білуге баулу, логикалық ойлау қабілеттерін арттыру арқылы беріледі.

3.Картографиялық білім оқушылар картамен жұмыс істеу кезінде беріледі. География сабағында жер бедерінің формасын анықтауда, масштабты қолдана отырып қашықтықты есептеуде, климаттық картаның көмегімен әр материктің климатын оқи біліп, климатты қалыптастырушы факторларды анықтауда, елдердің физикалық – географиялық жағдайын сипаттауда және экономикалық географиясына, т.б. сипаттама беруде географиялық картаның маңызы зор.

4.Номенклатуралық білім оқушы картамен жұмыс істеп, географиялық атауларды меңгеріп отырса беріледі.

5.Экологиялық білім табиғатты қорғауға, аялауға тәрбиелеуде, туған жерге деген перзенттік адамгершілік борышын сезінуге көмектеседі. Түрлі экологиялық тапсырмалар, яғни өз ауылындағы бұлақтар немесе өзеннің табиғат компоненттерінің ерекшеліктерін сипаттау, жыл мезгілдері бойынша өзгерістерін бақылау, ауыл халқының тұрмысы мен шаруашылығында алатын орнын анықтау, адам әрекеті нәтижесінде болатын табиғаттағы өзгерістердің себебі мен оны жою жолдарын табуда оқушыларға тапсырма беру арқылы экологиялық білімдерін өз беттерінше арттыруларына көмектесе аламыз.

6.Экономикалық білім де экономикалық білім жүйесін игеру барысында,экономикалық есептеуде, іскерлік пен дағдыны қалыптастыру, өндірістегі ісәрекет экономикасын талдау арқылы меңгеріледі.Оқушыларға нарықтың құрылымы мен кәсіпкерлік жүйесін ұғындыруда, нарықтық білім берудің бағыттары мен кәсіпкерлікке баулудың әлеуметтік педагогикалық қажеттілігін түсіндіреді. Сонымен қатар, оқушыларға нарықтық ұғымдарды оқыту барысында экономикалық білімдерін қалыптастырады. Оқушыларға ауыл халқының өсу динамикасын анықтау, әр шаруа қожалықтарының шаруашылықты ұйымдастыру ерекшеліктерімен танысу, қорытынды жасау, өнімнен түсетін қаржыны болжау жұмыстарын үйрету арқылы экономикалық білім беруге болады.

Мұғалім жоғарыдағы білім түрлері арқылы география пәндерін оқытуда оқушылардың танымдық деңгейін арттырады. Яғни, оқушылар өз беттерімен тапсырма орындап, оқу материалдарының мазмұнын жақсы меңгеріп, өз ойларын толық және дәлелді жеткізуге төселеді. Олардың ойлау және сөйлеу қабілеттері артады. Өз беттерімен керекті материалды тауып, тапсырмаларды дұрыс орындауға үйренеді.

Танымдық белсенділік дегеніміз – оқушының оқуға, білімге деген ынта – ықыласының, құштарлығының ерекше көрінісі. Мысалы: мұғалімнің баяндап тұрған материалын түсіну үшін, оқушының оны зейін қойып тыңдауы, алған білімін кеңейтіп толықтыру үшін, өздігінен кітап оқуы, бақылау, тәжірибе жасау, жазу, сызу сияқты жұмыстар істеуі керек. Өйткені өтілген материалды саналы қайталауда, жаңадан білім алуда, оның жолдары мен дағдыларына үйренуде белсенділіксіз мүмкін емес. Танымдық әрекеттің негізінде оқушыларда танымдық белсенділік қалыптасады. Сабақ барысында оқушының бойында танымдық белсенділік пайда болса, оқушылардың ақыл – ой қабілеттерінің мынадай элементтері дамиды: зеректілік, байқағыштық, ойлау және сөйлеу дербестігі т.б.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. А.Әбілқасымова, Р.Омарова. Мұғалімдердің танымдық
ізденімпаздығын қалыптастыру негіздері. Алматы., 2016 ж.

ОҚУШЫЛАРҒА ТАНЫМДЫҚ ОЙЫНДАР ЖӘНЕ ХАЛЫҚТЫҚ ПЕДАГОГИКА АРҚЫЛЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМ МЕН ТӘРБИЕ БЕРУ ЖОЛДАРЫ

Канаева Гульфайруз Кубеевна
Шымкент қаласы, №87 ЖОМ география пәні
мұғалімі

Резюме

В данной статье рассматриваются использование познавательных игр и пути развития экологического образования и воспитания учащихся через народную педагогику

Summary

In this article is given information to use of cognitive games and the ways of development of environmental education and training of students through folk pedagogy.

Қоршаған ортаны және табиғатты білікті түрде пайдалана білу біздің дәуіріміздің ең басты мәселелерінің бірі болып отыр. Табиғатсыз адамның күні қараң. Адамзаттың тарихы, дамуы техникалық прогрестің жеделдеуі қоғам мен табиғат арасындағы өзара қатынасты барынша шиеленістіре түсетінін ескерте отырып К. Маркс «Мәдениет егер ол стихиялы дамыса, саналы бағытталмаса өзінен кейін шөл даланы ғана қалдырады» дейді. Бұл пікірдің айтылғанана сан жылдар өтсе де, ол сөз өз мәнін жойған жоқ. Керісінше, қазіргі кезде адамзаттың өмір сүруі үшін аса маңызды мәнге ие болып отыр. Бүгінгі жер тағдыры – ел тағдыры болып отырған табиғатта болып жатқан дағдарыстан туған зардаптар әбден асқынған уақытта біз өзіміз қаласақ та, қаламасақта ата – бабаларымыздың атамекен, туған жер топырағы туралы түсініктеріне таным – талғамдарына ой жүгіртетініміз сөзсіз. Ендеше ата – бабаларымыздың табиғатты қорғау туралы айтып кеткендерін еске түсіріп, терең ойлап, өз өмірімізде бұлжытпай орындап, өскелең ұрпақты тәрбиелеуде пәрменді құралдардың бірі өсиеттерді білгеніміз жөн. Халқымыздың табиғатқа деген сүйіспеншілігі және оны көзінің қарашығындай сақтап келуі жайында қазіргі ұрпаққа үлгі - өнеге боларлық дана ұғымдар, мақал –мәтелдер, нақыл сөз, аңыз-әңгімелер арқылы жетіп отырған. Сондықтан әрбір ұстаз, әрбір тәрбиеші өзінің күнделікті жұмысында халықтық педагогиканың асыл маржанына үнемі көңіл бөліп, оны тиімді пайдалана білуі тиіс. «Көзіңді қалдыр – бұлақ көзін ашып жүр,
өзіңді қалдыр – бақша өсіріп жаса нұр» деген ата –баба өсиетінде не деген көрегенділік, ақылдылық бар десеңші. Атамыз қазақ жол жүріп келе жатып, аға алмай жатқан бұлақ көрсе, атынан түсіп, көзін ашқан, сонда талайдан бұлқынып жер тепкілеп жатқан бұлақ көзі кеңіп, арна алып, қуана жар салып аға жөнелген. Қазіргі уақытта жас жеткіншектерге осындай ата – баба өсиеттерін жеткізіп, оларды ұғындыру бүгінгі мұғалімдердің басты мақсаты болу керек. Қай заман, қай ғасырда болсын қазақ халқы дәстүрінде табиғатқа тағылылықпен қарау деген болған емес. Қайта аң, құстардан бастап өсімдіктерге

дейін жанашырлықпен қарап, табиғат тұнығын шайқауды обал, өсіп -өнуіне әсер етуді сауап санады. Мысалы ұлы ақын атамыз Абай 18 - қара сөзіндегі табиғат туралы философиялық ой – пікірлері, табиғат заңдылығын пайымдау алумен бірге оған байланысты ғылыми көзқарастарын да танытады. Ол табиғаттың бар байлығы адам баласына азық болып отырғандығын көрсете келіп, өскелең ұрпақты табиғат – ананы аялап, сүйе білуге шақырады. Халықтық педагогикада тәрбие құралдары болып табылатын мақал – мәтелдер, өсиет, нақыл сөздер, ырымдар мен тыйымдарды жүйелі түрде пайдалану баланы ағаттық жасаудан сақтандырып, адамгершілік қасиетке тәрбиелейді. Табиғатты қорғауға байланысты мәнді мақал – мәтелдерді орынды пайдаланған ұстаз – баланы табиғатты сүюге тәрбиелейді.

Мысалы өсімдіктер туралы: *«Қыз елдің көркі, орман-тоғай жердің көркі», «Атаңнан мал қалғанша, тал қалсын», «Бір тал кессең, он тал ек», «Дана көптен шығады, дәрі шөптен шығады», «Көкті себепсіз жұлма, көктей соларсың», «Кыз елдің көркі, гүл жердің көркі», «Тау бұлағымен көрікті, бұлақ құрағымен көрікті»*, ал су қадірі туралы: *«Судың да сұрауы бар», «Су- тіршілік тіregі», «Сулы жер, нулы жер», «Су бар жерде өмір бар», «Су бергеннің сауабы бар, су төккенің жауабы бар», «Су анасы – бұлақ», ал жер қадірі туралы: «Жері байдың елі бай», «Туған жердің топырағы да ыстық», «Ер жігіт туған жеріне, ит тойған жеріне»,* табиғат туралы: *«Адамзаттың табиғатсыз күні жоқ, мұны айтуға табиғаттың тілі жоқ», «Қара жерге не ексең соны орасың, табиғаттан алсаң- қарыз боласың»* деген өсиет сөздерді сабақта кеңінен қолдану керек. Табиғатты қорғау, күту туралы: *«Бұлақ көрсең көзін аш», «Жылап тұрып арық қазсаң, күліп жүріп су ішерсің», «Күте білсең – жер жомарт», «Қара жер қарыз арқаламайды», «Бір тал ағаш өсірсең,еңбегіңнің жанғаны, абзал перзент өсірсең басыңа бақ қонғаны», «Сауаптың ең үлкені- шөлге құдық қазған, өзенге көпір салған және жолға ағаш еккен»* деген сияқты мақал- мәтелдерді жаттату, ел жинау, оларды түрлі сынып сағаттары мен кештерде, түрлі жарыстарда қолдана білуге үйрету, мұғалімдердің міндеті. Бұл міндетті шешу табиғатты қорғау ісіне өз көмегін тигізеді. Сонымен қатар экологиялық тәрбие беруде ойын элементтерін де қолдану керек. Ойын баланың ой-өрісін дамытады. Көптеген ойын түрлері баланы шынықтырып, жылдамдығын арттыруға, табиғатпен сырласуға шақырады. Табиғат аясына шыққан кезде мынадай ойынды ойнатуға болады: 1.әріптерді таратып береміз де сол әріптен басталатын табиғи заттарды тез тауып келіңдер деген тапсырма беру керек. Мысалы: а-ағаш, алма, б-бұтақ, ж-жапырақ, жусан, жалбыз, г-гүл, т-тас, топырақ т.б. Енді тапқан затыңа сипаттама бер, оның адамзатқа тигізер пайдасы мен оны қорғау шаралары туралы айтып бер немесе жазып кел деп үйге тапсырма беруге болады. 2. Мақал- мәтел жарысы: оқушыларды топқа бөліп, табиғатқа оны қорғауға байланысты мақал- мәтел айтудан жарыстырамыз бірінші топ бір шумағын, ал келесі топ екінші шумағын айтуы керек. 3. Бұл ойынды қыз қуу ойыны ретінде бір ұл мен бір қызды ортаға шығарып жарыстырып ойнатуға да болады. 4. Жұмбақ жарысы: оқушыларды топқа бөліп, бір-біріне жұмбақ жасырып ойнатамыз. Жоғарғы сынып оқушыларына адамзаттың ғаламдық проблемаларының негізгісі экологиялық проблемаларға байланысты рефераттар дайындап келуге тапсырма беру керек. Рефераттың тақырыбын оқушы өзі таңдауына да, мұғалім беруіне де болады. Экологиялық ойлай білу жүйесін оқушыларда қалыптастыру мұғалімнің міндеті болып табылады. Осы міндетті орындау үшін мұғалім жыл бойы жоспарлы түрде экологиялық танымдық ойын сабақтарын, экологиялық тақырыптарға арналған конференция, семинар сабақтарын, эколог мамандарды шақырып кездесу өткізіп, өндіріс орындарына экскурция ұйымдастырып, оны қорытындылап тұру керек. Міне, осындай жұмыстар жас ұрпақтың бойында экологиялық білім жүйесі мен мәдениетінің қалыптасуына әсер етеді. Өзімен бірге жүз мыңдаған құрбандық әкеткен алапат жер сілкіністері мен су тасқындары орта ғасырлар мен салыстырған кезде, соңғы уақытта 5-7 есе жиілепті. Табиғаттың мұндай тосын мінезі адамдардың аяусыз қатігездігі мен тойымсыз ашқарақтығына қарсылығы секілді. Сондықтан, өзімізді қоршаған табиғат байлығын қалыпты жағдайда ұстау - әрқайсысымыздың азаматтық борышымыз. Біз бұл міндетті жас ұрпаққа жеткізе білуіміз керек.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. К.Ж.Бұзаубақова.Мектептік экология негіздері. Тараз 2000. М.Х. Дулати атындағы Тар МУ баспаханасы

2. География және табиғат журналы 2008 №3
3. География және табиғат журналы 2007 №1
4. М. Шаханов. Ш Айтматов. Құз басындағы аңшының зары.1999. Алматы.

TIMSS ТЕСТ ТАПСЫРМАЛАРЫН ГЕОГРАФИЯ САБАҒЫНДАТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ

Құдайберген Ұлжан Жолдасқызы
Шымкент қаласы, №2 ЖОББМ география пәні мұғалімі

Резюме

В данной статье рассматриваются эффективное использование тестовых заданий TIMSS на уроке географии.

Summary

This article discusses the effective use of test tasks TIMSS in geography class.

TIMSS деген не?

- TIMSS (Trends in Mathematics and Science Study)
- Үйлестіруші IEA оқушылардың оқу жетістіктерін бағалайтын Халықаралық қауымдастығы болып табылады.

Халықаралық TIMSS (Trends in Mathematics and Science Study) зерттеуі оқушылардың математика және жаратылыстану бағытындағы пәндерден білім жетістіктерін анықтауды мақсат етеді. Зерттеу оқушылардың қабілеттерін емес, ол оқу барысында меңгерген білімдері мен дағдылары өмірлік жағдайлардақолдана білу қабілеттерін бағалауға бағытталған.

Халықаралық TIMSS зерттеуі 1995жылы басталып, төрт жылдық кезеңмен(1995, 1999, 2003, 2007, 2011, 2015, 2019) өткізілді. Қазақстанда бұл зерттеуді алғаш рет 2007жылы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігіне қарасты «Ұлттық білім беру сапасын бағалау орталығы» өткізеді.

Зерттеудің негізгі әдіс-тәсілі-сауалнамалар жүргізу және тестілер алу. Оғанбастауыш мектепті, яғни 4 сыныпты және 8 сыныпты бітірген оқушылар қатысады.

Халықаралық TIMSS зерттеуінің мақсаты - әртүрлі елдердегі білім жүйесі мен орта мектеп оқушыларының жаратылыстану-математикалық дайындық деңгейін салыстырмалы бағалау және осы дайындық деңгейіне әсер ететін факторларды анықтау.

Халықаралық TIMSS зерттеуінің міндеті - білім саласындағы әлемдік артықшылықтарды көрсететін обьективті өлшемдер шегіндегіқұралдары негізінде алынған нәтижелерді талдау және білім саясатына қажетті ғылыми дәлелденген қорытындылар жасау.

Халықаралық TIMSS зерттеуі негізгі екі бағыт бойынша жүзеге асады:

«математика»және «ғылыми жаратылыстану»,сонымен қатар оқушылардың жалпы оқуды меңгеруі және зияткерлік қабілетін бағалауға ерекше көңіл бөлінеді.

Тестке қатысушылардың нәтижелері төмендегі оқу танымдық іс-әрекеттің бағыты бойынша бағаланады

• Білу	• Қолдану	• Ойлау

• Ғылыми жаратылыстану дәлелдерін жады бойынша жаңғырту; терминдер мен түсініктерін анықтау; процестерді байланыстарды сипаттау; білімдерін дәлелдеу, мысал келтіру; мәліметтер мен жабдықтарды қолдануда білім арқылы көрсету.	• Ұқсас жақтары мен айырмашылықтарын салыстыру, берілген нысандарды жіктеу; суреттеу; модельдерді, диаграммаларды қолдану, байланысын табу, мәліметті және түрлі құбылыстарды түсіндіру.	Мәселелерді шешу, талдау, жинақтау, жаратылыстанудың әртүрлі бөлімдері бойынша білімдерін ықпалдау, шешімдері мен болжамдарын тұжырымдау, берілген тапсырмаларғасәйкес эксперимент жоспарлау; процестер мен құбылыстардың басымдығы мен кемшіліктерін бағалау.

TIMSS зерттеуі тест тапсырмалары

- ✧ Бір дұрыс жауапты таңдай отырып,тапсырмалар
- ✧ Бір қате жауапты таңдай отырып,тапсырмалар
- ✧ Дұрыс жауаптарды бірнеше рет таңдаған тапсырмалар
- ✧ Тапсырмаларды сәйкестендіру
- ✧ Дұрыс реттілікті орнатуға арналған тапсырмалар
- ✧ Қосымша тапсырмалар

БГ8_1

Айдың Жерге гравитациялық тартылысы төмендегілердің қайсысыныңнәтижесінде болады

A жер сілкінісі

B судың көтерілуі мен қайтуыC күннің толық тұтылуы

D жердің өз осін айналуы

БГ8_2

Төменде берілгендердің қайсысы жер құрлықтарының қозғалысын көрсетеді

A Алқаптар өзендермен бөлінедіB Поляр мұздары ериді

C Құрлықтар шетіндегі жағалау шегінің бұзылуы

D Құрлықтық плиталар арасында сейсмикалық жарылыс бойымен жер сілкінулері болады

ҚГ8_1

Экватордан солтүстікке немесе оңтүстікке қарай, көптеген жерлерде жыл мезгілдерінің ауысуын түсіндіру үшін, диаграммалардың қайсысын қолдануға болады? Диаграммада С – Күннің көзі, З – Жер, ал Л – Ай.

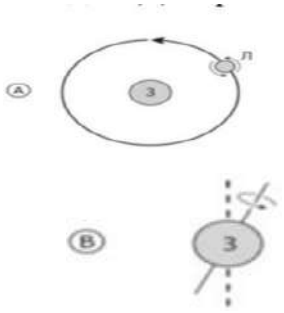

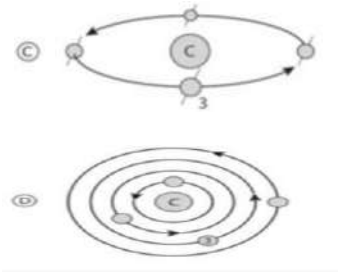

ОГ8-1

Ай – Жердің жалғыз табиғи серігі. Оның біздің ғаламшарымызға әсері өтеүлкен. Алайда, астроном ғалымдар Айдың біртіндеп Жерден алыстап бара жатқандығын дәлелдеуде.

Егер осы тұжырым орындалса, оның қандай салдары болуы мүмкін.Өз жауабыңызды келтіріңіз.

Жауап нұсқалары:

- Жерде температура біршама төмендейді.
- Жер ғаламшарында бір жыл мезгілі болады.
- Толысу мен қайту толқындары қалыптаспайтын болады.
- Түнде белсенді өмір сүретін тірі ағзалар жойылады.

8 - сынып оқушыларының география пәнінен TIMSS-қа дайындық барысындаалынған тест жұмыстарының қаңтар,ақпан айларындағы мониторингі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. «PISA халықаралық зерттеуін жүргізу аясында оқушылардың фунционалдық сауаттылығын дамыту» педагог қызметкерлерінің біліктіліктігін арттыру курсы бойынша типтік оқу бағдарламасы.
2. Оқушылардың оқу сауаттылығы. Оқу құралы «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ, «Педагогикалық өлшеулер орталығы». http://group- global.org/kk/publication/15595-shetel-tilin-okytuda-okylym-reketin-uyretu- zholdaryРайкул Диуанова, «Шетел тілін оқытуда оқылым әрекетіне үйрету жолдары».

ГЕОГРАФИЯ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ТӘЖІРИБЕЛІК ЖҰМЫСТАРДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУАРҚЫЛЫ ДАМЫТУ

Ниязметова Ирода Шухратовна
Шымкент қаласы, №42 ЖОББМ география пәні мұғалімі

Резюме

В данной статье рассматривается развитие функциональной грамотности учащихся на уроке географии через организацию практической работы

Summary

This article discusses the development of functional literacy of students in a geography lesson through the organization of practical work

Функционалдық сауаттылық тұлғаның белгілі бір мәдени ортада өмір сүруі үшін қажетті деп саналатын және оның әлеуметтік қарым-қатынас жасауын қамтамасыз ететін білім, білік, дағдылардың жиынтығынан құралады. Ал кең мағынасында ол тек білік пен білімділік әлеміне барудың жолы ғана емес, ол – ұлттың, елдің немесе жеке адамдар тобының мәдени және әлеуметтік дамуыныңөлшемі. Осындай сапалық сипаты тұрғысынан қарағанда, функционалдық сауаттылық жеке адамды дамытудың тетігі ретінде қолданылады. Жалпы, функционалдық сауаттылық дегеніміз не?

Функционалдық сауаттылық адамдардың әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсене араласуы, яғни бүгінгі жаһандану дәуіріндегі заман ағымына, жасына қарамай ілесіп отыруы, адамның мамандығына, жасына қарамай үнемі білімін жетілдіріп отыруы.

Адамзаттың функционалдық сауаттылық деген ұғым адамдардың әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсене араласуы және өмір бойы білім алуына ықпал ететін құрылым факторы. Бүгінгі жаһанданудәуіріндегі заман ағымына қарай ілесіп отыруы. Ағысқа қарсы жүре отырып, мамандығы мен жасына қарамастан үнемі білімін жетілдіріп отыруы. Ең басты функциональдық ұстанымдар: белсенділік, шығармашылық тұрғыда ойлау, шешім қабылдай алу, өз кәсібін дұрыс таңдай алуға қабілеттілік болып қалмақ. Функционалдық сауаттылықты жүзеге асырудың ең басты тетіктерінің бірі ол –оқыту әдістері. Тәуелсіз қазақ елінің оқулықтарының мазмұны ұлттық құндылықтарды басшылыққа ала отырып жазылып, оны оқыту мен жүзеге асырудың жаңа әдістері, яғни интербелсенді әдістер арқылы жүзеге асуы тиіс. Осы негізде білім алған мектеп оқушылары теориялық білімдерін практикалық тұрғыда қолданумен қатар ана тілінің келешегіне үлкен жауапкершілікпен қарауға тәрбиеленеді.

Мектеп оқушыларының функционалды сауаттылығы дегеніміз – оқушылардың пәнді терең түсіну қабілетін дамыту,алған білімін сыныптан тыс жерде, кез-келген жағдайда тиімді пайдалана білуін қамтамасыз ету. Яғни, оқушылардың мектепте алған білімдерін өмірде тиімді қолдануына үйрету дегенмағынаны білдіреді..

Тұлғаның ең басты функционалдық салалары:

- ✓ Белсенділік;
- ✓ Шығармашыл тұрғыда ойлауға шешім қабылдай алуы;
- ✓ Кәсіби жолын таңдай алуға қабілеттілік;
- ✓ Өмір бойы білім алуға дайын тұруы болып табылады.

Бұл функционалдық дағдылар мектеп қабырғасында қалыптасады.

География пәнінде оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың тиімді жолдарының бірі – логикалық сипаттағы тапсырмалар болып табылады. Яғни оқушылардың логикалық ойлау қабілетін дамытуға жәнешығармашылық тұрғыдан ізденуге бағытталған болуы керек. Төменде бірнеше тапсырмаларды ұсынамын:

Мысалы, оқушылар суреттерді қолдана отырып, оларда бейнеленген географиялық нысандар мен табиғат құбылыстарын ажыратады.

Тапсырма №1. Зерттеу нысандары Ғарыштық, аймақтық, жергілікті болып бөлінеді. Берілген суретпен жұмыс жасайды.

А. Қандай географиялық нысан көрсетілген?В. Қандай табиғи құбылыс көрсетілген?

Бұл тапсырамада коммуникативтік тәсіл сөйлеу, ой-бөлісу, пікір алмасуболып табылады.

1. Материктің өлшемдерін анықтау.

1. Африка материгінде оңтүстіктен солтүстікке дейінгі қашықтық 20°меридиан бойынша неше градус неше км?

32°с.е + 37°о.е = 69° (градус)69° х 111 = 7659 (км)

2. Батыс пен шығыс 10° параллель бойында қашықтық неше градус жәненеше км?

15°б.б + 52°ш.б = 67 °(градус)67 ° х 109, 6 = 7343,2 км

2. Масштабтарды сандықтан атаулыға және керісінше айналдырып жазу

.

а) 1: 2000 – 1 см–де...20 м

б) 1: 1000000 – 1 см–де..... 10км.

в) 1: 50000 – 1 см–де. 500м

г) 1 см – 1000 м, бұл 1: 100000

д) 1 см – 200 км, бұл 1: 20000000

е) 1 см – 30000 м, бұл 1: 3000000

«План мен карталарда Жерді кескіндеу» тақырыбына арналған

диктант

1.....көкжиек тұстарын, бақылаушының тұрған жерін, қозғалыс бағытын анықтау.

2. Көкжиек тұстары ..... болып келеді.

3. Солтүстік, оңтүстік, шығыс, батыс көкжиектің ..... тұстары.

4. Көкжиек тұстарын анықтайтын құрал.....

5..... «жол» деген мағынаны білдіретін араб сөзі.

6. Азимуты 900 болатын көкжиек тұсы....

7. Темірқазық жұлдызының бағыты....

8. План мен картада неше есе кішірейтіліп түсіргенін көрсететін шарттыөлшем.....

9. Масштабтың..... түрі бар.

10..... ең ұзын параллель.

Дұрыс жауабы: 1. Бағдарлау 2. Негізгі және аралық 3. Негізгі 4. Тұсбағдар (компас) 5. Азимут 6. Шығыс 7. Солтүстік 8. Масштаб 9. Үш 10. Экватор Сонымен қатар төмендегі мәтіндік тапсырмаларды ұсынамын:

1. Орман және ағаш өңдеу өнеркәсібі – орман өндірісі кешенінің бір бөлігі.Оның басқа тармағына орман шаруашылығы жатады. Бұл жеткілікті шикізат базасы жоқ Қазақстандағы бірде-бір өнеркәсіп. Статистикалық материалды пайдалана отырып, еліміздің аумағы мен жеке бөліктерінің ормандылық көрсеткішін анықтаймыз. Аумақтың «орманшылық көрсеткішін» (О) анықтау үшін орман аумағының (А1) жалпы аудан аумағына (А2) пайызбен алғандағы қатынасын есептейміз.

2.

№	Қазақстан аумақтары	Жалпы жер	Орман аумағы	Ормандылығы
1.	Солтүстік	56,6	1,8	
2.	Батыс	70,5	0,3	
3.	Оңтүстік	70,1	8,6	
4.	Шығыс	28,3	1,8	
5.	орталық	35,6	0,1	

Мәнмәтіндік тапсырмалар

Қазақстан өзінің жер қойнауының байлығымен әйгілі. Бұл Жер қыртысының геологиялық құрылысы мен даму ерекшеліктеріне байланысты. Қазақстанда аса маңызды минералдық шикізат түрлерінің барлығы дерлік бар.

Сан мен ғасыр

- 1899 ж. еліміздегі ең алғашқы ашылған мұнай кен орны: Ембі
- Ғалымдардың жобалауы бойынша Қазақстандағы көмір қорының мөлшері қанша жылға жетеді: 248 жылға
- Қазақстан темір кенінің қоры жағынан ТМД бойынша нешінші орында: 3
- Мұғалжардың оңтүстігіндегі Бөгетсай кен орнында не өндіріледі: асбест
- Республикадағы марганец рудасының қоры: 408 млн 100 мың тонна

2. Шөлді аймақтарда күндізгі ыстыққа қалмас үшін керуеншілер қай жұлдыз туа салысымен жүріп кетеді.
А) Үркер, Ә) Үлкен жетіқарақшы, Б) Темір-қазық, В) Шолпан, Г) Кіші Жетіқарақшы.

3. Саяхатшы өз күнделігінде, тауда тамақтану үшін от жағып, ас әзірледік.Ыдыстағы су жылдам қайнағанымен, картоп піскен жоқ. Біз ұзақ күттік. Бірақ картоп сол күйінде қала берді. Саяхатшылардың картопты пісіре алмауының себебі неде?
А) Су буының азаюы, Ә)Жоғары температура, Б)Төмен температура, В) Жоғары қысым, Г) Төменгі қысым.

География сабағында әр түрлі тақырыптарға эссе жазу, хабарлама, реферат, бүктемелер, презентация, жоба дайындау оқушылардың жалпы және ақпараттық сауаттылығын қалыптастыруға ықпал етеді. Зерттеушілік бағыттағы жұмыстарды орындау барысында оқушылар өздігінен ақпарат жинап, оны өңдеуді және көркемдеуді үйренеді, есептеу, графиктер мен диаграммалар құру дағдылары жетілдіріледі. Мысалы, 9-сыныпта өздері оқып жатқан мектеп оқушыларының ұлттық, жастық-жыныстық құрамын анықтау немесе туған өлкесінің көрікті жерлері, тарихи – мәдени ескерткіштері. Сонымен қатар өлкеден шыққан танымал тұлғалар туралы материал жинақтау сияқты тапсырмаларды орындатуға болады. Өз өлкесін танып-білу арқылы оқушылардың Отанға деген сүйіспеншілігі артады. Географиялық нысандарға сипаттама беру, олардың ерекшеліктерін анықтау немесе оларды бір-бірімен салыстыру үшін оқушылар мәтінмен, атласпен жұмыс жасайды, графикалық кескіндемелерді талдайды, қорытынды шығарады және болжайды.
7 сыныптың географиясында оқушылардың ойлау қабілетін арттыру мақсатында «Графикалық әдістердің қолданылуы» тақырыбы бойыншатөмендегі тапсырма беріледі:
Мұғалім оқушылардың назарына әртүрлі графикалық үлгілер ұсына отырып, функционалдық сауаттылығын арттырады.

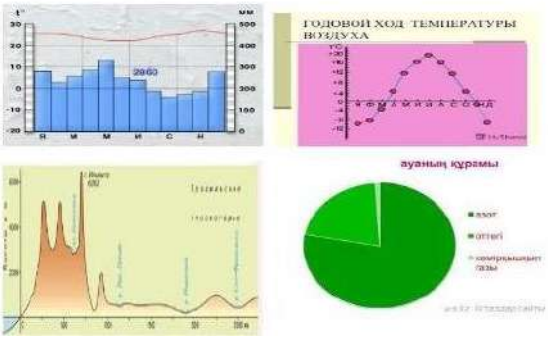

1. Суретте не көріп тұрмыз?
2. Бейнелеуде қандай әдіс пайдаланған?
3. Ауа температурасының өзгерісін қайдан көруге болады?
4. Берілген графиктердің бір-бірінен айырмашылығы.

Сонымен қатар, белгілі бір тақырыпқа фишбоун, кластер, синквейін және Венн диаграммасын құрастырғанда оқушылар сын тұрғысынан ойлауды, өзойларын еркін және нақты жеткізуді үйренеді.
Әрбір мұғалімнің мақсаты – білім сапасын көтеру түрлерін жетілдіру, оқушылардың пәнге деген қызуғушылығын арттыру, іздену, таным деңгейін көтеру. География сабағында флипчартты қолдану оқушылардың белсенділігі мен қызығушылығын арттырады. Әсіресе, жоғары сыныптарда елдер мен олардың астаналарын сәйкестендіру, кескін картаға елдер атауларын орналастыру, елдерді аймақтар бойынша топтастыру мазмұнындағытапсырмалар астаналарды тез жаттауға, картографиялық білімдерін жетілдіругекөмектеседі.
Оқушының тану қабілетін арттырып, ақыл-ой әрекетін дамытуда проблемалық оқытудың маңызы зор. Проблемалық оқытудың нәтижесі терең де берік білім беріп қою немесе тәсілдерін үйретумен тынбайды, оқушылардың ой-өрісі кеңейеді.

Проблемалық мәселелер мен ситуацияларды құру үшін әр түрлі білімкөздерін, оқулық мәтінің, картаны, сурет, сызба, т.б. пайдалануға болады. Мысалы, 8-сыныпта «Қазақстанның экологиялық проблемалары» тақырыбын қарастырғанда оқушылар 7-сыныпта алған білімдерін пайдалана отырып, төмендегідей тапсырмаларды орындайды.

- ✓ «Табиғат кешені» сызба нұсқасын құру;
- ✓ Адамдардың шаруашылық әрекетінің табиғат кешендеріне тигізетінәсері туралы мысалдар келтіру;
- ✓ Арал проблемасының ғаламдық проблемаға айналу себебін түсіндіру;
- ✓ Экологиялық проблемаларды шешу жолдарын ұсыну.

Білім берудің түрлері мен әдістерін жетілдірудің тағы бір бағыты – оқушыларды топпен жұмыс істеуге ұйымдастыру. Топтық оқытудың ерекшелігі

– жастары шамалас шағын топтағы оқушылардың бірігіп жұмыс істеуінде. Мұндай шағын топта оқушы өзін-өзі жоғалтпайды, олар бір-біріне көмектесіп ортақ тапсырмаларды орындайды. Мұндай жағдайда әр оқушы жетістігі мен кемшілігін бағалап қана қоймай, олардың ортақ нәтижеге қанда үлес қосқаны да ескеріледі. Тақырыпты топпен жұмыс істей отырып түсіндіру, қайталау оқушылардың ойлауын дамытуда жәнекөпшілікпен жұмыс істеуге дайындауда үлкен рөл атқарады. Оқушылар өз ойларын еркін және нақты жеткізуге, бірін бірі тыңдай білуге үйренеді. Оқушылардың тапсырманы орындай алмаған жағдайда сабаққа деген ынтасы азайып, өзіне-өзі деген сенімділігі төмендейді. Бұл жағдайдан шығудың жолы – деңгейлік тапсырмалар.

І деңгей:

1. Экономикалық және әлеуметтік география..... зерттейді
2. Қазақстанның дүние жүзі кртасындағы географиялық жағдайының басты ерекшелігі.....
3. Қазақстанның теңіздік шекарасы,,,,,,,,,км, құрлықтық шекарасы км
4. Географиялық картаны пайдалана отырып кестені толтыр

Қазақстан аймақтары	Шектесетін елдер	Шекарасының ұзындығы
Солтүстігі		
Оңтүстік шығысы		
Оңтүстігі		
Оңтүстік батысы		
Батысы		

ІІ деңгей

1.Сурет бойынша табиғи ресурстардың аумақтық үйлесіміне сипаттама бер:

1. Қай облыста орналасқан?
2. Қандай пайдалы қазбалардан құралған?
3. Қандай ресурстың ұлттық, аймақтық жергілікті маңызы бар?
4. Игерілу жағдайы.

ІІІ деңгей

1. Анықтаңдар:

1. Сандармен белгіленген облыс орталықтарын ата.

2. Әріптермен белгіленген облыстарды ата.

Пәнге қызығушылығы төмен оқушыларға қабілеті жететін тапсырмалар беру арқылы ынталандыру қажет. Ал қызығушылығы жоғары оқушылардың қосымша тапсырмаларды орындауы олардың қабілетін ашуға ықпалын тигізеді.Оқушылардың әлемдегі күнделікті болып жатқан өзгерістерге жан-жақты дайынболып, алған білімдерін, сауаттылығын күнделікті өмірге пайдалана алуы дағдылары мектеп қабырғасында қалыптасатындықтан, мұғалімдерге жүктелген міндет жоғары.

Қорыта келгенде, оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың тиімді жолдарын арттыру мұғалімді үнемі ізденуге,тұрақты еңбек етуге міндеттейді. XXI ғасыр - білімділер ғасыры. Ендеше, бізге ой-өрісі жоғары дамыған зерделі, жан-жақты парасатты ұрпақ керек екенін бір сәт естеншығармағанымыз жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Абрезов Н.Ө. // География пәні бойынша дидактикалық материалдар жинағы. Алматы 2020 жыл.

2. Бұзаубақова К.Ж. Құзыреттілік тұрғыдан білім берудегі білім сапасының мәні //«Шаяхметов оқулары» атты Республикалық ғылыми- практикалық конференция материалдары. – Павлодар, 2009. – Б.237-243.

3. Вершловский С.Г., Матюшкина М.Д., Оразахынова Нұрша // Функциональная грамотность выпускников школ //

4. Нұрахметов Н.Н. Нәтижелі білім беру үшін функционалдық сауаттылықтар жүйесін қалыптастыру мәселесі //Қазақстан Республикасы химияжәне биология мұғалімдерінің съезінің материалдары. – Өскемен: 2012 (28-29 маусым). – Б.21-23.

PISA ЗЕРТТЕУІНДЕ ҒЫЛЫМИ ЖАРАТЫЛЫСТАНУ САУАТТЫЛЫҒЫРЕТІНДЕ ҒЫЛЫМИ ЖАРАТЫЛЫСТАНУ БІЛІМДЕРІН ҚОЛДАНА БІЛУ

Асамбаев Жаксылык Багисбаевич

Түркістан облысы, Келес ауданы №46 Абай жалпы білім беретін орта мектебінің физика пәні мұғалімі

Резюме

В данной статье рассматриваются формирования естественнонаучной грамотности учащихся на уроках физики.

Summary

This article discusses the formation of natural science literacy of students in physics lessons.

PISA негізінде - бұл өмірде кездесетін ситуацияларды шешуге қатысты пәндік білімін, біліктілігін, дағдысын жинақтап көрсетуге бейімділігі.

PISA зерттеуінде ғылыми жаратылыстану сауаттылығы ретінде ғылыми жаратылыстану білімдерін қолдана білу, қоршаған әлемді және оған адамның іс- әрекетінен қосылатын

өзгерістерді түсінуге және сәйкесінше шешімдер қабылдауға қажетті мәселелерді анықтап, негіздемелі қорытындылар жасай білуқабілеттерімен түсіндіріледі.
Жалпы оқытудағы мақсат оқушыларды өз бетімен жұмыс жасауға тәрбиелеу, үйрету, шығармашылық қабілетін дамыту. Тақырып бойынша деңгейлік тапсырма жүйесі дамыта оқыту жүйесін іске асырады. Өйткені, ол оқушының ойлауын, елестету мен есте сақтауын белсенділігін, дағдысын білім саласының дамуын қамтамасыз етеді.
Сабақтың ерекшелігі және оның тиімділігін арттырудың негізгітәсілдерінің бірі-оқушыларға деңгейлік тапсырма беру. Жаңа тақырыпты оқушылар шығармашылық ізденіс үстінде өздігінен меңгереді. Осы әрекеттердіұйымдастыру нәтижесінде:

- · Оқушылар зерттеу жұмыстары нәтижесінде физика сабағында алған білімдерін практикада қолдануға үйренеді;
- · Оқу-зерттеу әрекеттерін ұйымдастыру негізінде оқушылардың жаратылыстану ғылыми сауаттылық деңгейі көтеріледі;
- · Қиындығы жоғары есептерді шығару қабілеттері дамиды;
- · Оқушының дүниетанымы кеңейеді, зерттеушілік, ізденушілік қасиеттері қалыптасады.
- Қорыта келе айтарым: PISA халықаралық салыстырмалы зерттеулеріндегі тапсырмалар арқылы толық құзырлы тұлға қалыптасуына ықпал жасалынады. Әрбір жеке тұлғаның болашағы мектепте шыңдалады. Ертеңосы елге ие болып тәуелсіз еліміздің тізгінін ұстар азаматтар – бүгінгі мектеп оқушылары. Мемлекетімізді дамыған өркениетті елдер деңгейіне көтеру үшін болашақ ұрпақты мектеп қабырғасынан бастап жан-жақты білімді, кәсіпкерлік ортаға бейімді етіп тәрбиелеу басты бағытымыз. Елдің ертеңі білімнің тереңдігімен өлшенеді демекші. Үздіксіз өзгеріп тұрған әлем адамнан да қабілет пен қажеттіліктерді үздіксіз дамытуды талап етеді. Сондықтан білім беру саласыныңбасты мақсаты – оқушыларды өзгермелі өмірде қорықпай, еркін өмір сүруге, білім мен білігіне сай келетін бағдар таңдап алатындай дәрежеге, өз бетінше жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруға, аналитикалық ойлау қабілеттерін дамыту және олардың шынайы өмірде дара тұлға етіп қалыптасуына ықпал ету.
- Оқушының ойлау және қабылдау қабілетін дамытуға байланыстымынадай логикалық тапсырмаларды беруге болады.
- 1. Біраз ішіп алған ер адам үйіне қайтып бара жатыр. Ол құмды, ауыл арасындағы жолмен жүріп келе жатыр. Жолға айдың жарығы түсіп тұрған жоқ, оған қоса ол жерде ешқандай шам жоқ болатын. Ер адам қара киімде болатын. Кенеттен жолда фары жағылмаған машина пайда болады. Ең соңғы сәтте жүргізуші ер адамды көріп, бұрылып кетеді. Жүргізуші оны қалай көрді? (күндіз)
- 2. Он метрлік сатыдан еш жерін жарақаттамай қалай секіруге болады.
- 3.Бір қыз отыр. Ол тұрып кеткен жағдайда да сіз оның орынына отыра алмайсыз. Ол қай жерде отыр?
- 4. Сіз доп лақтырдыңыз делік. Қай жағдайда доп ештеңеге соғылмай, тимей өзіңізге қайтып келеді?
- 5. Мұғалім су құйылған тәрелкен і күннің көзі түсетін терезе алдына қойды. Ғалия кешке таман тәрелкеге қараған кезде, ол судың жоғалып кеткенін көрді. Судың жоғалу себебін түсіндір. Төменде жаңа технологияларды қолдану арқылы өткізген сабақтарымның кейбір бөліктерін ұсынып отырмын. 7 - сыныпта физикадан «Күш. Деформация.
- Гук заңы» тақырыбын өткенде «Блум токсономиясын» қолдандым.

«FILA» кестесін толтыру арқылы өткен тақырыптарды еске түсіріп, сұхбат пікірталасын құру.

- 1.Білу: «Ньютон алмасы» - «Бізге жеткен аңыз бойынша алма ағашының көлеңкесінде жел екпінінен алманың жерге үзіліп түскенін ойлана бақылапотырған Ньютонға әлемдегі барлық денелердің арасында өзара тартылыс күшінің бар болуы туралы ой келген дейді. Ньютонның әзілі бойынша оның басына түскен алма қажетті формуланы қорытып шығаруына себепші болған».
- 5. 1 - тапсырма: FILA – кестесі.
- Фактілер Идеялар Сұрақтар Іс-әрекет жоспары
- 1.Алма

- ағашы.
- 2.И.Ньютон
- 3. Алманың
- құлап түсуі.
- 4.Күш -жел екпінінен алманың жерге түсуі. -Әлемдегі барлық денелерге күш әсер етеді 1.И.Ньютон кім? 2. Ньютон нені анықтады? 3.Ньютон басына түскен алманың күшті анықтауда себебі қандай? 1.И.Ньютон туралы мәліметтержинау. 2.Күш, күштің түрлері , олардың әрекет анықтау. 3.Күштің кез-келген денеге әрекет етуі туралы слайд дайындау.
- FILA нәтижесі:
- 1. Іс – әрекет жоспарын жасақтайды;
- 2. Мәтінді түсініп оқиды;
- 3. Ойлау қабілеті дамиды;
- 4. АКТ – мен жұмыс жасайды;
- 5. Ізденуге жетелейді, қызығушылығы артады;
- 6. Мәтінді толық талдайды;
- 7. Түйін жасай біледі.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. «PISA халықаралық зерттеуін жүргізу аясында оқушылардың фунционалдық сауаттылығын дамыту» педагог қызметкерлерінің біліктіліктігін арттыру курсы бойынша типтік оқу бағдарламасы.
2. Оқушылардың оқу сауаттылығы. Оқу құралы «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ, «Педагогикалық өлшеулер орталығы». http://group- global.org/kk/publication/15595-shetel-tilin-okytuda-okylym-reketin-uyretu- zholdaryРайкул Диуанова, «Шетел тілін оқытуда оқылым әрекетіне үйрету жолдары».

АТМОСФЕРАЛЫҚ ЖАУЫН- ШАШЫНДАР. ОЛАРДЫҢ ТҮРЛЕРІ. ЖАУЫН-ШАШЫННЫҢ ТӘУЛІКТІК ЖӘНЕ ЖЫЛДЫҚ ӨЗГЕРІСТЕРІ

Серикбаев Бекзат Жумагалиевич
Шымкент қаласы, №90 ДБАММГ география пәні мұғалімі

Резюме

В данной статье объясняются атмосферные осадки, причины их возникновения.

Summary

The article explains the precipitation, the reasons for their occurrence.

Бұлттылықтың әсерінен пайда болып жер бетіне түсетін сұйық және қатты заттар *атмосфералық жауын шашындар* деп аталады.

Жауын шашындардың пайда болуы процесінде конденсация немесе сублимация ядроларының қызметі зор болып табылады. Себебі, конденсация ядросы болмаса, су буы сұйыққа айналуы мүмкін емес, ал сублиматция ядролары су буының қатты күйге өтуіне себепші болады. Себебі, олардың, яғни конденсация ядросына қарағанда, сублиматция ядросының қалыптасуы күрделірек болады, себебі олардың термикалық жылулық жағдайлары өзгеше болады. Жер шарына орта есеппен жылына 1130 мм атмосфералық жауын- шашын кеми түседі, оның

жартысына жуыға экваторлық ендіктерге келеді. Экватордан тропиктік белдеулерге қарай жауын- шашын кеми түседі.

Ал, қоңыржай белдеулерде қайта көбееді, полярда кеміп, жауын- шашын көп түседі және олардың мөлшері ағыстарға байланысты өзгереді; яғни суық ағыс аймағында жауын- шашын аз, жылы ағыста көп болады. Құрлықтарда жауын- шашын таралуына мұхиттың әсері мен жер бедері ықпал етеді.

Жер шары бойынша жауын- шашын ең көп мөлшері тынық мұхитында Гавай аралдарында тіркелген, яғни жылына Кауай аралында 12090 мм жауын- шашын түседі, Үндістанда Черапунджа аймағында 11660 мм ьүседі, ал ең аз мөлшерде Атакама және Ливия шөлдеріне тән, мұнда кейбір жылдары мүлдем жауын- шашын түспейді.

Түсетін жауын- шашын мен булану деңгейіне қарап, ылғалдың коэффициентін анықтауға болады.

К ———————————

Мәсәлені, Сахарада, 100 мм жауын шашын түседі, ылғалдану 4500 мм.

К>1 ылғал жеткілікті

К=1 бірқалыпты

К<1 ылғал жеткіліксіз (шөп)

Жауын- шашын ең негізгі формаларына қар мен жаңбыр жатады. Қандай да бір уақыт ішінде жер бетіне жауған атмосфералық жауын- шашын мөлшерін есептеуге болады, егер де ол топыраққа сіңбесе, буға айналмаса және жердің ойысты жерлеріне ағып кетпесе.

Жер бетіне түскен жауын шашын мөлшері 7 мм, см немесе метрмен өлшенеді. Атмосфералық жауын шашынның бірнеше түрлері бар:

I. Атмосфералық жауын- шашындар өзіндік сипатына қарай Бірнеше түрлерге бөлінеді.

1. Қар – қиыршық бөлшектерден тұратын, сыртқы пішіні,
Жұлдызша тәрізді болып келетін атмосфералық жауын-
шашынның борпылдақ түрі.
2. Қар ұнтағы- диаметірі 2-5 мм- ге жететін, ақшыл түстес
ұнтақтар , түсі мөлдірсіз.
3. Қар түйіршіктері – диаметрі 1 мм –н аспайтын, өте ұсақ
қар бөлшектері, түсі мөлдірсіз.
4. Мұз ұнтағы – диаметірі 2-5 мм шамасында болатын
мөлдір мұз қабығы.
5. Бұршақ – мұздық бөлшектерден құралған, формасы әртүрлі өлшемде болады. Бұршақтың ядросы болады, сол ядроны қоршап отыратын мөлдір және мөлдір емес мұздық қабықшалары болады да, олардың өлшемдері бірнеше сантиметірге дейін жетеді.
6. Мұздық жаңбырлар, диаметірі 1-3 мм – ге жететін қатты мөлдірейтін су тамшыларының кристалданған түрі.
7. Мұздық қиыршықтар – ұсақ мөлдірейтін мұз кристалшаларының жиынтығы, аязды күндері күнге шағылысып, жылтыр түс береді.
8. Жаңбыр – конденцасия әсерінен пайда болған, сұйық жауын- шашындар, ондағы су тамшыларының диаметірі 5-7 мм – ге жетеді.
9. Қылау мен шықтар.
10. Сулы қар – бұл еріген қар түрінде немесе қар аралас жаңбыр түрінде түседі диаметрлері 7-9 мм.

Су буының конденсациялану ерекшеліктеріне қарайЖауын- шашынның 3 түрі бар:

II. Атмосфералық жауын- шашын – жер бетіне түсуіне
Байланысты 3 типке бөлінеді.

1. Бұлытты жауындар – қабатты, яғни үстін- үстін жауа-
Тын жаңбырларды тудыратын бұлыттардан пайда болады. Бұлытты жауындар жылы фронтарға тән. Олар

Көбнесе жаңбыр тамшылары сияқты орта өлшемде немесе жай жауған қар тәрізді жерге түседі.

2. Нөсерлі жауындар – бұлар топтасып жауатын жаңбыр-

Ларды тудыратын қабатты бұлыттардың пайда болады.

Олар жиілігіне тез өзгерумен және жерге аз түсумен ерекшеленеді. Олар жаздыгүні ірі тамшылы жаңбыр, кейде бұршақ түрінде жауады. Ерте көкмегі маусымда нөсерлі жауындар қар көшкіндермен бірге жүруі мүмкін.

3. Сіркіреме жауындар – түйдек жауынды бұлыттардан

Пайда болып, өте ұсақ су тамшыларынан тұрады, диаметірі 0,5 мм болады. Кейде тамшылары ауада ылғал болып қалып қояды. Қыс мезгілінде сіркіремелі жауындар аязды уақытта қар қиыршықтарынан щаңтозаң ретінде түсіп отырады.

Атмосфералық жауын- шашындардың пайда болуы

Атмосфералық жауын- шашындардың пайда болуы бұлыттардың түріне қарай өзгеріп отырады. Мысалы, еріткіш қоспасы бар қышқылдардың көп шоғырланған аймақтарындағы буланудың әсерінен пайда болып, бұлыттарда жауын- шашынның жауы қиынырақ болады,себебі, олардың құрамындағы каллоидты ерітінілер судың мөлшерін азайтып отырады . Ал, өсімдік жамылғысымен толық жабылған аймақтарда бұлыттардан жауын- шашын тез қалыптасады. Жауын- шашынның пайда болуына әсер еттетін келесі фактор- бұлыттардың түсі. Мысалы, биік немесе қабатталған бұлыттардың түсі ашық сұр түсін күңгірт түске дейін өзгереді. Сондықтан ашық сұр түстен жауын- шашын түседі. Кейде тіпті жазды күні түспейді. Ал, күңгірт түсті бұлыттардан міндетті түрде жауын пайда болады.

Егер сиррус, стратус және стратокумулус бұлыттары өте ұсақ су тамшыларынан құралса, онда олар жауын- шашын пайда болмайды, бірақ тропиктік белдеулердегі осы бұлыт 2-3 км биіктіктен көрінсе, онда ұсақ су тамшылары жерге түседі.

Ал, жоғары ярустық бұлыттары құрылымы жағынан біртектес болып келеді. Қыс мезгілінде пайда болған мұндай бұлыттар көбнесе мұздықты болып, анағұрлым ылғалды болады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Мұқашева Ж. Н Жалпы жертану А., 2002 ж.
2. Арманд Д. Л. Наука о ландшафте М..,1975.
3. Неклюкова Н.П. Общее землеведение М., 1976
4. Мильков Ф.Н. Основные проблемы физической географии М., 1980
5. Мильков Ф.Н. Физическая география М., 1986
6. Колесник С.В. Общие закономерности земли М., 1970
7. Пашканг К.В. Практикум по общему землеведению М., 1982

«МЕКТЕПТЕГІ ГЕОГРАФИЯ САБАҒЫНДАҒЫ НЕГІЗГІ ТИІМДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ»

Баймуратова Эльмира Алдашовна

Шымкент қаласы білім басқармасына қарасты

№137 жалпы орта білім беретін мектебінің, география пәнінің мұғалімі

Резюме

В данной статье описаны преимущества использования эффективных методов обучения на основе современных цифровых технологий на уроке географии и способы формирования функциональных знаний учащихся посредством проблемного обучения.

Summary

This article describes the advantages of using effective teaching methods based on modern digital technologies in a geography lesson and ways to develop students' functional knowledge through problem-based learning.

Қазіргі білім беру үдерісі білім алушылардың фунционалдық сауаттылығын дамытуға бағытталған. Осы арқылы шығармашыл, белсенді, бәсекеге қабыілетті жеке тұлғаны қалыптастыра аламыз. Қазіргі мұғалімнің басты міндеті – оқушы тұлғасының дамуына ықпал ететін білім алушылардың оқу іс-әрекетін ұйымдастырудың әдіс-тәсілдерін таңдау. Кез-келген мұғалім сабағын жарқын да қызықты өткізуге, өз пәнімен оқушыларды баурап алуға тырысады. Географияның бірегейлігі – бұл пән фотосуреттер, деректі фильмдер, ғылыми-танымдық фильмдер, тақырыптық-салалық карталар, заманауи цифрлық технологиялар негізіндегі ойындар сияқты дүниелер арқылы көп ақпараттарды көрнекілік негізінде көрсетуге болады. АКТ қолдану мұғалімге зор мүмкіндіктер береді және оқушылардың өзін-өзі жетілдіруіне жағдай жасайды.

Педагогикалық тәжірибемде келесі инновациялық технологиялар мен әдістерді белсенді қолданамын: жобалау және зерттеу технологиялары, проблемалық оқыту технологиялары, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, дамыта оқыту әдістері, сонымен қатар ойын әдістері. Мен ақпараттық-коммуникациялық технологияларды әр сабағымда кеңінен қолданамын, өйткені географияны оқытуда көрнекіліктің күшті құралы деп есептеймін. Презентацияларды немесе бейнематериалдарды пайдалану оқу материалын меңгеруді жеңілдетеді, өйткені қолжетімді және көрнекі түрде олар сабақта зерттелетін құбылысты немесе географиялық объектіні бейнелейтін фото немесе бейнені көрсетуге мүмкіндік береді. Мен сондай-ақ АКТ технологияларын білімді меңгеру сынағы (мысалы, тесттер), сондай-ақ емтихандарға дайындық кезінде қолданамын.

Дамыта оқыту – оқытудың белсенді әдісі. Ол оқушыларды әр түрлі іс-әрекет түрлеріне тарту негізінде жүзеге асырылады. Оқытудың мұндай әдістерін қолдану ойлауды, есте сақтауды, сөйлеуді дамытуға бағытталған. Мысалы мен география сабағында қолданатын мынандай әдістерімді айтуға болады: «төртінші артық» немесе «үшінші артық» әдістемесі – оқушыларға қандай да бір ортақ белгі арқылы біріктірілген географиялық объектілердің, құбылыстардың, терминдердің және т.б. тізімі ұсынылады. Тапсырмада артығын тауып, себебін түсіндіру. Мысалы, Амазонка, Ніл, Сахара, Дунай немесе Пигмейлер, үндістер, тутсилер, эфиоптар. «Ол кім? бұл не?» әдісі - мұнда мультимедиялық презентация қолданылады. Слайдта тау, жазық, көл, өзен, саяхатшы, т.б атаулары бірінен соң бірі көрсетіледі. Міндет – бұл объектілердің не екенін, олардың қандай ортақ белгісімен біріктірілетінін анықтау (Гималай, Кавказ, Кордильер, Альпі – «таулардың» ортақ белгісі, т.б.). Бірақ сіз тапсырманы аздап қиындата аласыз - олар орналасқан континентті атаңыз. Мысалы, Анд, Титикака, Ориноко, Ангел, Колумб (Оңтүстік Американың географиялық объектілері). Бұл әдіс номенклатура туралы білімді автоматизмге келтіруге мүмкіндік береді. «Геологика» техникасы – анықтамаларды пайдалана отырып, географиялық терминді немесе ұғымды тап. Мысалы, жылы, суық, жұлдызды, таяз, жиі, созылмалы... (жаңбыр). Континенттік, жанартаулық, маржандық, адам тұрмайтын... (арал). Жайнаған, бұйра, мақталы, жаңбырлы, (бұлттар) т.б. немесе тапсырма міндетті түрде топтарға бөлінетін тізім түрінде беріледі. Мұнда білім алушы неғұрлым көп топты анықтаса, соғұрлым жауап құнды болады. Мысалы, Бразилия, Боливия, Кордильера, Амазонка, Сенегал, Байкал, Нигер, Виктория, Миссисипи, Енисей, Гималай, Эльбрус, Монблан, Обь, Конго, Вьетнам, Үндістан, Анд, Ніл, Эквадор, Финляндия, Атакама, Эверест, Камчатка. Сонымен қатар география сабағында проблемалық оқыту аса мңызды болып табылады. Бұл технология проблемалық мәселелерді шешу қабілетінің дамуын қамтамасыз етеді және логиканы дамытады. Мысалы, мәтін беріледі және бар білім мен географиялық картаны пайдалана отырып, қойылған проблемалық сұраққа жауап беру қажет.

Пробламалық оқытуды өзімнің сабағымда былайша жүзеге асырамын: «ғаламшардағы ең құрғақ шөлдердің бірі Оңтүстік Американың батыс жағалауында орналасқан. Ол мұхит бойымен 1000 км-ге жуық тар жолақпен созылып жатыр. Бұл Атакама шөлі. Мұнда жылына 50 мм-ден аз жауын-шашын түседі. Өсімдіктері сирек немесе мүлде жоқ. Бұл шөлді жер бетіндегі тозақ деп атайды. Тынық мұхиты жағалауында Атакама шөлінің пайда болуын түсіндіретін себептер қандай? (жауын-шашын аз,

өйткені ол тропиктік ендіктерде орналасқан, оңтүстік тропикпен кесіп өтеді және суық Перу ағысы жағалау бойымен өтеді).

Пәнге деген қызығушылығын, танымдық белсенділігін арттыру мақсатында сабақтарымда ойын технологиясына ерекше мән беремін. Ойын әрекетінің нәтижесінде оқушылар: бақылайды, салыстырады, топтасады, заңдылықтарды табады, қорытынды жасайды. Ойын сабақ барысында қосымша болып табылады, өйткені ол оқу процесін белсендіруге көмектеседі. Ойын сәтін сабаққа негізінен шаршауды басу, өтілген материалды бекіту (қайталау) немесе белсенділікті арттыру мақсатында енгіземін. Кейде мен сабақты толығымен ойын түрінде өткіземін: жарыс сабағы, викторина сабағы, саяхат сабағы. Бұл жағдайда сынып топтарға немесе командаларға бөлінеді. Балалар ойын жағдайы туралы сұрақтарға өз бетінше жауап табады, әртүрлі ақпарат көздерімен жұмыс істейді, нәтижелерді қорытындылайды, қорытынды жасайды. Оқушылардың механикалық, көрнекі және басқа есте сақтау түрлері іске қосылады. Соның нәтижесінде оқушылардың шығармашылық қабілеттері дамып, бір-біріне деген жанашырлық, жауапкершілік сезімдері қалыптасады, оқушылар жеңіске жетуді мақсат тұтатын ұжымға бірігеді. «Теңіз шайқасы», «Өз ойыны» т.б. - бұл форма бүкіл сабақты алады, сынып командаларға бөлінеді. Ойын алаңы - бұл әртүрлі деңгейдегі категориялар, сұрақтар және тапсырмалар ұсынатын презентация. Әрбір сұрақтың ұпай мәні бар. Тәжірибе көрсеткендей, сабақтағы ойын сәттері немесе сабақты толығымен ойын түрінде өткізу оқуға деген қызығушылықты арттырады, материалды жақсы меңгеруге және бекітуге көмектеседі. Балалар сабақ барысында осы форматта жұмыс істеуге қуанышты. Мен білімдерді жалпылау, бекіту немесе бақылау үшін ойын технологияларының көпшілігін қолданамын. География сабағында әртүрлі әдістерді, әдіс-тәсілдерді және технологияларды қолдану оқушылардың оқу-танымдық іс-әрекетін ынталандырудың маңызды құралы болып табылады. Олар оқу процесін белсендіреді, оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытады: ойлау, өз көзқарасын дәлелдеу және қорғау және әңгімелесушінің пікірін қабылдау, оған қатысушылардың белсенді психикалық әрекетіне жағдай жасайды. Қорытындылай келе, білімді ұмытуға болатынын, бірақ мектепте қалыптасқан танымдық белсенділіктің арқасында оны алу дағдылары мен есте сақтау дағдылары сақталатынын атап өткім келеді. Мұғалім мен оқушының өзара әрекеттестігінің жаңа формалары білімді меңгеру қажеттілігін, оқу міндеттерін шешудің оңтайлы жолдарын таңдауды, білімді меңгеру бойынша жұмысты өз бетінше ұйымдастыра білуді, оқу қызметін жоспарлауды, өзін-өзі оң бағалауды қалыптастыруы керек. Осының барлығы заманауи педагогикалық технологияларды педагогикалық тәжірибеңізде қолдансаңыз мүмкін болады.

Заманауи дүниенің ерекшелігі – ол барған сайын жылдам қарқынмен өзгереді, сондықтан оқушылардың мектепте алған білімдері оны практикада қолдана алмай, ескіреді. География табиғи-гуманитарлық циклге жататын, «табиғат – адам – шаруашылық әрекет» жүйесін қамтитын жалғыз мектеп пәні болуы мүмкін. Қазіргі қоғам білім беру кеңістігін жедел жетілдіруді, мемлекеттік, әлеуметтік және жеке қажеттіліктер мен мүдделерді ескеретін білім беру мақсаттарын анықтауды талап етеді.

Заманауи география сабақтары білім алушыға фактілерді, заңдарды, ғылым заңдарын білуге, өз бақылауларына сүйене отырып, ойлауға, әртүрлі көзқарастарды, әртүрлі позицияларды салыстыруға, өз көзқарасын тұжырымдауға және дәлелдеуге мүмкіндік беруге құрылуы керек. Мектептегі сабақ мәселесі әрқашан өзекті. Сабақты қалай дамыту керек? Мектепте география сабағын тиімді құру үшін нені білу керек және не істей білу керек? Оқытуды қандай формада ұйымдастыру керек? Бұл мәселе әсіресе география мұғалімі үшін өзекті, өйткені әр сабақта жаңа материал оқытылады, бекіту немесе қайталау үшін қосымша сабақтар іс жүзінде жоқ. Ал сабақты ойдағыдай өткізу, оқушыны қызықтыру, танымдық қабілеттерін дамыту, ізденушілік, зерттеушілік әрекетке баулу үшін тиімді оқыту әдістерін қолдану қажет. Қазіргі география сабағы – оқу іс-әрекетін технологиялық ұйымдастырудың бір түрі. «Технология» сөзінің өзі гректің «techno» (өнер, шеберлік, шеберлік) және «логос» (сөз, оқыту, ғылым) сөздерінен шыққан. Сондықтан әрбір сабақты ұстаздық іс-әрекет принципін ескере отырып құру керек. Сабаққа дайындалу кезінде мұғалім оқушылардың және мұғалімнің өзінің іс-әрекетінің нақты сценарийін жасауы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер

2. Сагалиева Ж.К. «Білім беру кеңістігіндегі цифрлы педагогика» Астана 2020ж. 12-120б.
4. К.Д. Бузаубакова, А.С. Амирова, А.А.Маковецкая «Цифрлы педагогика» Тараз 2022, 16-45б.
5. Ақашева Ә.С., Дүйсебаева К.Ж. Географияны оқыту әдістемесі: оқу-әдістемелік құралы. - Алматы: Қазақ университеті, 2013. - 175 б.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ХИМИЯ ӨНЕРКӘСІБІ

Ауельбаева Раушан Жусиповна
Шымкент қаласы, №40 ЖОББМ география пәні мұғалімі

Резюме

В данной статье рассматриваются пути развития химической промышленности Республики Казахстан

Summary

This article discusses the ways of development of the chemical industry of the Republic of Kazakhstan

Қазақстан халық шаруашылығының ең жас саласы- химия кешені болып табылады. Химия өнеркәсібі келешегі мол, өнеркәсіптің басқа салаларымен тығыз байланыс орнататын, шаруашылықтың салаларын әртүрлі шикізат, жартылай фабрикат және дайын химиялық өнімдермен қамтамасыз ететін сала. Оның басқа салалармен байланысы соңғы кездері байқала бастады. Себебі, күнделікті өмірдің барлық бағыттарында химия өнеркәсібінің өнімдері болып табылатын резина, пластмасса, синтетикалық каучук, жасанды талшықтар көптеп қолданылып келеді.

Химия өнеркәсібінің дамуына республикада зерттеліп, барланған кен-химия шикізаттары мен химиялық тұздар өз ықпалын тигізіп отыр. Сонымен бірге химия өнеркәсібінің басқа салалардан ерекшелігі, ол кейбір шикізат түрлерін ауыр өнеркәсіп салаларына қарағанда жүздеген, мыңдаған есе көп қолданады, мысалы, су ресурстарын және кокстелген көмірді.

Қазақстанның химиялық шикізаттары болып табылатын фосфориттер Қаратауда (Жаңатас, Көкжон, Ақсай, Ақжар, Үшбас, Шолақтау, Түйесай кәсіпорындары), Ақтөбеде (Қандыағаш, Көктөбе, Шиелісай кәсіпорындары), хромиттер мен кварциттер Ақтөбедегі Хромтауда, асбесттер Ақтөбедегі Жетіқара, Үшбұлақ, калий тұздары Қарабұғазкөл, Индер көлі, ал ас тұздары Аралда көптеп кездеседі.

Сонымен қатар Қазақстанда органикалық шикізаттың мол қоры бар. Бұл - Қарағанды бассейнінің кокстелетін көмірі, Каспий маңы мен Маңғыстау түбегінің мұнай және іліспе газ қорлары табылған. Осындай қорларын пайдаланып, дайын өнім шығаратын Қазақстанның химия өнеркәсібі бірнеше салаға маманданған. Өнеркәсіп бағыттарының ішіндегі ең алғашқы болып пайда болғаны- ол мұнай химиясы. Қазақстанның мұнай химиясына қажетті шикізаттар көзі республиканың батыс аудандарында болғанымен, оның кәсіпорындары Атырауда, солтүстікте Павлодар және оңтүстікте Шымкентте орналасқан мұнай өңдеу зауыттары. Бұл орталықтар батыстың шикі мұнайын өңдеп, әртүрлі мұнай өнімдерін бөліп алумен шұғылданады, мысалы, керосин, бензин, солярка, дизель майлары және т.б. Ал Шымкентте мұнай өңдеу зауытының өнімдері республика бойынша жоғары сапалы өнім болып отыр. Ал мұнай өңдеу зауытының Павлодарда салынуының негізгі себебі мұнда әртүрлі минералды шикізат көздері бар, аудан су қорларымен толық қамтамасыз етілген, көмір мен электр энергиясының қоры мол және ауданның экономикалық- географиялық орны аса ыңғайлы болып келеді.

Қазіргі кезде Қазақстан мен Ресей территориясында астықты аудандар күн санап артып келеді, яғни минералды тыңайтқыштарға деген қажеттілік көбейді. Соған байланысты химия өнеркәсібінің негізгі салаларының бірі- минералды тыңайтқыштар саласы пайда болды. ТМД елдерінің ішінде Қазақстан Республикасы минералды тыңайтқыштар өндіруден алдыңғы

орындарды иемденеді. Бұл саланың негізгі шикізаттары- Қаратау фосфориттері мен Ақтөбе апатиттері. Қазақстан фосфор тыңайтқыштарын өндіруде ТМД елдері арасында 1-ші , ал д.ж. бойынша 2 орын алса, Қаратау фосфориттерін Орта Азия мемлекеттерінде 4 зауыт пайдаланып жұмыс істейді, оның 2-еуі Қазақстанда, ал 2-і Өзбекстанда орналасқан. Қаратау фосфориттерінің негізгі ерекшелігі оның құрамы пайдалы компоненттерге өте бай, әр 1 тонна шикізаттан 40-45 пайызға дейін пайдалы компонент өндіруге болады. Ал, Ақтөбе апатиттерінде пайдалы компоненттің мөлшері аз, 0,5-2,5 пайызға дейін-ақ жетеді. Одан басқа фосфат тыңайтқыштарын күкірт қышқылынан алуға да болады, ондай күкіртті шикізаттар түсті металдарға қоспа ретінде мыс, қорғасын, мырыш кәсіпорындарында өте көп кездеседі. Өскемендегі қорғасын- мырыш комбинатында, Балқаш пен Жезқазғандағы мыс қорыту заводтарында күкірт қышқылын өндіретін цехтар салынған.

Ал кокстелетін көмірден бөлініп шығатын газдан азот тыңайтқыштарын алуға болады, оның бірден-бір кәсіпорны- Теміртау қаласында салынған. Шымкенттегі фосфор және фосфор тұздарын өндіретін химия заводының минералды тыңайтқыштары негізінен мақта мен қызылша егістіктерінде пайдаланылады.

Қазақстан минералды тыңайтқыштарды өндіруден алдыңғы орынды алғанымен, оны егістік көлеміне шаққанда пайдаланудан ортаңғы орынды алады. Мысалы, Шетелдік Европаның Дания мемлекетінде егістіктің әрбір гектарына 240 кг тыңайтқыш қолданса, ал Қазақстанда небәрі 6-7 кг қолданады. Келешекте минералды тыңайтқыштарды көптеп өндіру негізгі міндетке айналып отыр.

XIX ғ-ң соңынан бастап резина бұйымдарын көп пайдаланудың арқасында д.ж. табиғи каучукты өндіру жолға қойылды. Ол өте күрделі процесс болғандықтан XX ғ. бірінші жартысында химия өнеркәсібінің синтетикалық каучук өндіру саласы пайда болды. Бұл саланың негізгі орталықтарының бірі- Шымкент шина зауыты, ол жартылай фабрикаттарды қолдана отырып, автомобильдерге, ауыл шаруашылық машиналарына қажетті шиналарды, ал қалдық өнімдерден аяқ киім фабрикалары үшін резина дайындайды. Одан басқа да әртүрлі полимерлер өңдейді. (Полимер дегеніміз- химиялық жолмен алынатын синтетикалық материалдар).

Ал органикалық синтез химиясы жеңіл өнеркәсіптің жіп өндірісінде және тоқыма өнеркәсібінде пайдаланылады. Бірақ химиялық жолмен алынған және жасанды талшықтардан тоқылған химиялық маталардың сапасы, төзімділігі төмен болады. Бұл саланың ірі кәсіпорындары Теміртау қаласындағы синтетикалық каучук зауыты, Қарағанды резина техникалық бұйымдар зауыты, Қостанай химиялық талшықтар комбинаты, Өскемен жібек-маталар комбинаты, Шахтинскі синтетикалық жуғыш құралдар зауыты, ол порошок зуб. паста, сабын шығарады. Ал 60- жылдардан бастап Қазақстанда пластмасса өнімдері өндіріле бастады. Оның негізгі кәсіпорны Ақтау пластмасса зауыты. Бұл зауыт алғашқыда жартылай фабрикаттар шығарумен айналысса, қазіргі кезде түгелдей дайын пластмассалық өнімдер дайындайды. Ал Қарағанды синтетикалық каучук зауытында смоладан пластмасса алатын арнайы цехтар жұмыс істейді.

Түсті және қара металлургия өнеркәсібінің қосымша өндіретін өнімдерінің қатарына түрлі тұздар мен қышқылдар жатады. Қышқылдардың ішінде ең көп алынатын, сульфиттерден бөлінетін ол- күкірт қышқылы. Оны өндіретін цехтар мен кішігірім кәсіпорындар түсті металлургия орталықтарына жақын орналасқан. Қазақстанда Павлодар мен Қызылорда облыстарындағы ас тұздарының ірі қорлары және Ақтөбе маңындағы калий тұздарын пайдаланып жұмыс істейтін химия комбинаттары салынды. Атап айтсақ, Павлодар химия комбинаты, Ақтөбе химия комбинаты, Ақтөбе хром қосындылары заводы, Ақтау азот заводы.

Әртүрлі тұздарды пайдаланып химиялық қосынды мен ерітінділер алатын кәсіпорындар бар, олар Жаңатас қаласындағы «Қаратау» өндірістік бірлестігі, Тараз суперфосфат зауыты, Тараз қос- суперфосфат зауыты, Тараз фосфор зауыты, Шымкент фосфор- тұз зауыты.

Соңғы кездері Қазақстанның химия өнеркәсібі дами отырып, өзінің тағы бір саласы- дәрі-дәрмек жасауды қолға алды. Оның орталықтары- Орал химия – фармацептика зауыты. Шымкент химия- фармацептика зауыты, Алматы химия- фармацептика зауыты.

Кез келген елдің химия өнеркәсібі- техникалық даму деңгейінің негізгі потенциалы (көрсеткіші) болғандықтан, таяу болашақта Қазақстанда да бұл сала одан әрі дамуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Ахмедов К. Экономическая и социальная география Казахстана. А. 1996
2. Исаченко А.Г. Проблемы и перспективы интеграции географии. География в школе. 2003,
3. Родзевич Н.И. Воздействие транспорта на окружающую среду. География в школе. 2002,
4. Сиротенко Н.Г. Менделеев В.А. , Малая энциклопедия стран, М. 2002
4. Холина В.Н. География человеческой деятельности. М. Просвещение 2000
5. Семивенний В.Н. Введение в экономическую географию. Ленинград 1986

ӘЛЕМ ЖАНАРТАУЛАРЫ

Оқушы: **Шадияр Алйя**

Ғылыми жетекшісі: Қуанышова Майра Орақбайқызы

Шымкент қаласы, №26 ЖОББМ география пәні мұғалімі

Резюме

В данной статье рассматриваются проблемы извержений вулканов и землетрясений.

Summary

This article discusses the problems of volcanic eruptions and earthquakes.

Вулканизм - табиғаттың күрделі, реттелмейтін құбылысы-ғасырлар бойы адамзатты қызықтырды.

Жанартау (лат. vulcanus-от, жалын) - лава, күл, ыстық газдар, су буы және тау жыныстарының сынықтары жер бетіне шығарылатын жер қыртысындағы арналар мен жарықтардың үстінде пайда болатын геологиялық форма. Вулкандарды зерттейтін ғылым вулканология, геоморфология деп аталады.

Жанартаулар қалай пайда болады.

Жанартау - бұл жер қыртысында магма, жанартау газдары мен күл пайда болатын тесік. Жанартау қыртысы алып плиталардан тұрады және жанартаулардың пайда болуы олардың қозғалысынан туындайды. Жанартаулар әдетте тектоникалық плиталар соқтығысатын немесе сынған жерлерде кездеседі. Плиталар бір-біріне қарай жылжиды, олардың төменгі қабаттары тереңірек түсіп, ериді және магма құрайды. Атқылау магманы тудырады. Еріген тау жынысы қайтадан көтеріледі. Ол қатты қабаттарды ерітіп, жоғарғы жағында лавамен жарылып кетеді.

Көптеген жанартаулар теңіз түбінде орналасқан. Су астындағы жанартаулардың арқасында бүкіл аралдар пайда болды.

Біздің планетада мыңға жуық белсенді жанартау бар деп саналады. Көптеген жанартаулар ұйықтап жатыр деп айтуға болады және олардың атқылауы кез-келген уақытта басталуы мүмкін.

Көптеген кітаптар Мексикадағы Парикутин жанартауының пайда болу жағдайын сипаттайды. Бірде мексикалық шаруа өз алаңында түтін шыққан жарықшақты көрді. Шаруа жарықшақты таспен жауып тастады, бірақ түтін күшейе түсті. Күннің аяғында жер астында жарылыстар басталып, жарықшақтың орнында шұңқыр пайда болды. Одан тастар - жанартау бомбалары мен күл ұшып, ыстық лаваның ағындары төгіле бастады. Бір жылдан кейін өрістің үстінде 430 метр биіктіктегі атқылау өнімдерінен тұратын тау тұрды, тағы бір жылдан кейін тау 457 метр биіктікте болды. Күн сайын одан 100 мың тонна лава атылды.

Жанартаулардың құрылымы. Әдетте жанартау - бұл тау, оның жоғарғы бөлігінде депрессия бар-жанартау кратері,ал қалыңдығында тесік арқылы өтетін канал. Ол арнайы камераға – магма ошағына апарады. Магма-мантияның балқытылған заты (грек тілінен аударғанда "магма"-қамыр, илеу). Ол қысым азайған жерде пайда болады және ыстық мантия қатты күйде қала алмайды. Бұл әдетте плиталардың шекарасына жақын жерде болады. Сондықтан жанартаулардың ең көп таралған аудандары сейсмикалық белсенді аудандармен сәйкес келеді.

Атқылау пеште көптеген магма жиналып, ол тесікке көтеріліп, жер бетіне төгілген магма лава деп аталатын кезде басталады.

Әдетте жанартаулар өте жоғары және жоғарғы жағында кратері бар конус тәрізді. Жанартау кратері (грек сөзінен кратер — тостаған) — жанартау конусының жоғарғы немесе баурайындағы чаша тәрізді немесе шұңқыр тәрізді депрессия. Кратердің диаметрі ондаған метрден бірнеше шақырымға дейін және тереңдігі бірнеше метрден жүздеген метрге дейін болуы мүмкін. Кратердің түбінде бір немесе бірнеше саңылаулар бар. Жанартау саңылауы-Лава мен басқа да вулкандық өнімдер бетіне көтерілген шығатын канал. Жер бетінің терең астында 1250 ° С-қа дейін қызған магманың (балқытылған тау жынысы) ошағы орналасқан. Ол сыртқа шығып, жанартау баурайындағы лава түрінде ағып жатыр. Ағынның жылдамдығы сағатына 300-500 метр.

Жанартау түрлері. Жанартау атқылауы әртүрлі жолдармен жүреді. Атқылаудың табиғаты көптеген себептерге байланысты-негізінен магманың тұтқырлығы және жанартау газдарының мөлшері.

Жанартаулар бар — оларды қалқан деп атайды — олар алдын-ала болжанатын, сирек жарылыстармен бірге жүреді. Лава үнемі бетіне шығады.

Басқа стратоволкан жанартаулары — ең биік. Атқылау кезінде көптеген күл, тастар, лавалар пайда болады.

Ең қорқынышты кальдера жанартаулары-бұл жанартаулар соншалықты жарылып, олар өздерін жойып жібереді, ал олардың орнында тек үлкен шұңқыр қалады

Олардың белсенділігі бойынша жанартаулар белсенді, ұйықтап жатқан және жойылған болып бөлінеді. Белсенді жанартау-бұл тарихи уақыт кезеңінде, бүгінгі күнге дейін (Камчаткада) пайда болған жанартау. Белсенді емес жанартаулар ұйықтап жатыр деп саналады, оларда атқылау мүмкін, ал жойылған — олар екіталай, олар мыңдаған жылдар бойы ұйқысыз болды (Қырым, Забайкалье).

Жанартаудың белсенді кезеңі бірнеше айдан бірнеше миллион жылға дейін созылуы мүмкін.

Тағы бір жанартауды орналасқан жері бойынша топтарға бөлуге болады: жер үсті, су асты және тіпті мұз асты. Жер бетіндегі жанартаулар, әдетте, жер сілкінісінің салдары болып табылады, ал су астындағы жанартаулар Цунамимен бірге жүреді (олардың жолында бәрін бұзатын үлкен толқындар). Мұз астындағы жанартаулар ең қуатты болып саналады.

Жанартаулар су асты және жағалау.

Жанартау атқылауы-бұл апат. Жанартау атқылауы табиғи апаттарға әкелуі мүмкін геологиялық төтенше жағдайларға жатады. Жанартаулар өрт, су тасқыны және цунами тудыруы мүмкін. Ыстық күл өз жолындағы барлық нәрсені күйдіріп, адамдар мен олардың үйлерін толтыра алады. Атқылау процесі бірнеше сағаттан бірнеше жылға дейін созылуы мүмкін. Кейде өте тұтқыр лава каналда қатып, тығын түзе алады. Алайда, біраз уақыттан кейін қысым оны төменнен итереді , қатты атқылау пайда болады, ауаға блоктар-жанартау бомбалары шығады.

Атқылау кезінде тек лава ғана емес, сонымен бірге бір рет-жеке газдар, су буы, жанартау шаңы, күл бұлттары пайда болады. Шаң мен күл жүздеген мың шақырымға желмен тасымалданады. Индонезиядағы Кракатау жанартауының үлкен атқылауы кезінде (1883) жанартау шаңының бөлшектері жерді екі рет айналып өтті.

Әдетте жанартаудың атқылауы Жер асты дауылымен, кейде жер сілкінісімен, өрттермен бірге жүреді.

Үнемі немесе аз атқылайтын жанартаулар Белсенді деп аталады. Егер атқылау толығымен тоқтаса, оларды жойылған деп атайды. Рас, жойылған жанартаулар кейде күтпеген жерден оянып, қайта тірілуі мүмкін. Бірде Исландияда жанартау оянды, ғалымдардың пікірінше, 5 мың жыл атылмайды.

Қазір құрлықта бірнеше жүздеген белсенді ағаштар бар. Жыл сайын 20-30 атқылау болады. Біздің елде Камчатка мен Куриль аралдарында белсенді жанартаулар көп. Олардың ішіндегі ең үлкені – Ключевская шоқысы-Камчаткада орналасқан. Оның биіктігі 4750 М. мұхиттардың түбінде көптеген жанартаулар бар. Су астындағы атқылау бар.

Тарихта жанартаудың атқылауының көптеген қайғылы жағдайлары белгілі. Міне, олардың кейбіреулері:

Біздің дәуіріміздің 24-25 тамызында Везувийдің жойылып кеткен жанартауы атылды. Атқылау төрт рим қалаларының өліміне әкелді. Помпей қуаты шамамен бес-жеті метр болатын өте кішкентай пемза тастарының қабатымен жабылған және жанартау күлімен жабылған. Сол күні Помпейде шамамен 2000 адам қайтыс болды.

1669 жылы 11 наурызда Этна жанартауы Сицилияда атқылап, сол жылдың шілдесіне дейін созылды. Лава ағындары 15 ауылды өртеді.

1883 жылы Суматра мен Ява аралдары арасындағы Шығанақтағы Кракатау жанартауының жарылуы. Атқылаудан шыққан дыбыс 5014 км қашықтықта естілді, ал жанартау күлінің бағанасы шамамен 100 км биіктікке жетті. Үлкен толқындар пайда болды — цунами, биіктігі 25-тен 40 метрге дейін, жағалаудағы аудандарда 40 000 адам қайтыс болды. 19 ғасырда Кракатау атқылауы 21 шаршы шақырымға жуық тау жынысын, күлді және пемзаны лақтырды. Атқылау Аралдың үштен екісін жойды. Ауа температурасы қатты төмендеді және 5 жылдан кейін қалыпты жағдайға оралды.

1991 жылы маусымда Филиппинде Пинатубо жанартауы атылды. Нәтижесінде шамамен 200 адам қайтыс болып, 100 мың адам баспанасыз қалды.

Бірақ вулкандық белсенділік әрқашан зиян тигізбейді. Исландияда жер асты магмасы шығаратын жылу электр қуатын өндіру және жылыжайларды жылыту үшін қолданылады.

Бақытымызға орай, ғалымдар жанартаудың атқылауын болжауды үйренді, сондықтан қазір адамдар көп жағдайда "қауіпті" жерлерден уақытында эвакуацияланууда. Бірақ бұл вулкандарды қауіпті етпейді.

Жанартау атқылауы - бұл адамдар үшін апат. Жыл сайын Жер бетінде 10 000 атқылау болады, олардың шамамен 150-і өте күшті. Қалалар қирап, адамдар қайтыс болады. Алайда, жанартаулардың адамдарға пайдасы да бар. Олардың арқасында жер қыртысын құрайтын тау жыныстары пайда болады. Вулкандар, лифттер сияқты, көптеген пайдалы заттарды бетіне көтереді. Сондықтан олардың айналасындағы топырақ өте құнарлы.

Вулкандық шаңнан дәрі-дәрмектер, тыңайтқыштар, су тазартқыштар жасалады. Қатты лавадан үйлер салынуда. Жанартаулар бізге жер қойнауынан көміртек, азот және басқа газдарды жеткізеді, онсыз жер бетінде өмір сүру мүмкін емес.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. "Әлем айналасында" http://vokrugsveta.com
2. "География" энциклопедиясы авторлары: Керол Варли, Лиза Майлз РОСМЕН, 2006 жыл Л.
3. "Жанартаулар. Жер жанартауларының каталогы". http://vulcanism.ru
4. "Жер планетасы" энциклопедиясы авторлары: Фиона Уотт, Феликс Брукс, Ричард Спарджен РОСМЕН: 2005 жыл
5. http://rgo.ru/geography/fiz_geography/obshie_voprosy/vulkan1
6. Жанартау түрлері. http://mir-zemli.ru

ҚАНЫШ СӘТБАЕВ ЖАҢАЛЫҚТАРЫНЫҢ ГЕОГРАФИЯЛЫҚ КЕН ОРЫНДАРЫНЫҢ МАҢЫЗЫ

Орындаған: Мамыржанова Дилафруз Батыржановна
9 сынып оқушысы №53 ЖОББМ
Ғылыми жетекшісі: Хашимжанова Халида Орынбаевна
Шымкент қаласы, №53 ЖОББМ география пәні мұғалімі

Резюме

В этой научной проекте приведены о Каны́ш Имантáевич Сатпáев (каз. Қаныш Имантайұлы Сәтбаев; 31 марта [12 апреля] 1899, Караши, Степное генерал-губернаторство — 31 января 1964, Москва) — советский учёный-геолог, организатор науки и общественный деятель, доктор геолого-минералогических наук (1942), профессор (1950), академик АН Казахской ССР (1946) и АН СССР (1946), первый президент Академии наук Казахской ССР.

Основоположник школы металлогении в Казахстане. В 1930-е — 1940-е годы изучал Джезказганское месторождение меди, ставшее на то время крупнейшим по прогнозируемым запасам.

Summary

In this scientific project, Kanysh Imantaevich Satpaev (kaz. Yanysh Imantayuly Sətbaev; March 31 [April 12] 1899, Karashi, Steppe Governor General - January 31, 1964, Moscow) - Soviet geologist, organizer of science and public figure, doctor of geological and mineralogical sciences (1942), professor (1950), academician of the Academy of Sciences of the Kazakh SSR (1946) and the USSR Academy of Sciences (1946), the first president of the Academy of Sciences of the Kazakh SSR.

The founder of the school of metallogeny in Kazakhstan. In the 1930s and 1940s, he studied the Dzhezkazgan copper deposit, which at that time became the largest in terms of projected reserves.

Қаныш Имантайұлы Сәтбаев, шын есімі – Ғабдулғани (12 сәуір 1899 жылы, Баянауыл ауданы, Павлодар облысы – 31 қаңтар, 1964 жылы, Мәскеу) — геолог-ғалым, минерология ғылымдарының докторы, профессор, академик.

Қазақ КСР Ғылым академиясын ұйымдастырушы және оның тұңғыш президенті, Қазақ КСР академиясының академигі, Кеңес Одағының және Қазақстанның металлогения мектебінің негізін қалаушы, қазақтан шыққан тұңғыш академик.

Қ. И. Сәтбаев ашқан тау-кен қазба байлықтары:

1926 жылы Қ.И. Сәтбаев Атбасар түсті металл серіктестігіне келгеннен бастап, көп жылдар бойы Жезқазған, Қарсақбай, Ұлытау, Торғай, Атбасар, Есіл даласын зерттеді. Сол зерттеудің нәтижесінде Жезөазғанның байлығын анықтап, көптеген кен орындарын ашады. Түсті металл кендері, марганец, силикат, құрылыс, басқа да өндіріс кендері ашылды, көмір орны анықталды, қалың қатпар қорғасын, жез, күміс табылды. Қара темір, алтын мен молибденді ашты. Қаныш Сәтбаев ашқан жер қойнауындағы байлық қазыналарында осы күнгі өндірісті көркейтуге негіз болған химия элементтерінің барлығы бар деуге болады. Кен байлығын ашумен бірге сол қазба байлық шығатын жерлерге заводтар салдыруға зор үлес қосты. Тау-кен шикізатын басқа жерлерге тасымай, сол жерде қорытатын заводтар құрылысының қажеттігін дәлелдеді. Соның нәтижесінде Ұлы Жезқазған, Ұлы Алтай өндіріс орындары, Қарағандыдағы темір балқытатын заводы, Қарағанды-Ертіс каналы, Қаратау фосфориті салынды. Осы арқылы Қазақстанның өндіріс шаруашылығын өркендетуге күш салды.

Қазақ Ғылым академиясының тұңғыш президенті

1946 жылы 1 маусымда Қазақстан Ғылым Академиясы ашылды, оның тұңғыш президенті болып Қ.И.Сәтбаев сайланды. Сол жылы ол СССР Ғылым академиясының академигі атағына ие болды. Соғыстан кейінгі жылдары Қазақ ССР Ғылым Академиясы өндірістік орындармен творчестволық байланысты нығайту үшін академияның кезекті сессияларын Алтай, Орталық Қазақстан, Қостанай, т.б. республиканың өндірістік орталықтарында өткізді.

1951 жылы "ұлтшыл" деген жаламен Қ.И.Сәтбаев Қазақ ССР Ғылым Академиясының президенті қызметінен босатылды. 1955 жылы Қ.И.Сәтбаев қайтадан Қазақстан Ғылым Академиясының президенті болып қайта тағайындалып, өмірінің соңғы күндеріне дейін осы қызметте істеді. Қазақстан Ғылым Академиясының жұмысын дамыта түсті. Көптеген салалы ғылыми-зерттеу институттары ашылды. Қаныш Имантайұлы физика-математика ғылымдарының, әсіресе ядролық физиканың дамуына жоғары мән берді. Қаныш Имантайұлының бастамасымен ядролық физика институтының комплексті құрылысы басталды. Сонымен бірге Қазақ ССР Ғылым Академиясында биология мен медицина ғылымдарының көптеген салалары зоология мен паразитология, адам физиологиясы мен ауыл шаруашылығы хайуанаттары, микробиология, вирусология, ботаника, физиология, археология, этнография, тіл, әдебиет, өнер, экономика, құқық, философия салаларындағы ғылыми-зерттеулердің дамуына айрықша мән беріп, бұл салаларда да ғылыми институттар ашуды ұйымдастырды. Солардың ішінде геологиялық ғылыми-зерттеу институты жетекші болып танылды. Ғылымды өндіріспен байланыстыру мақсатымен еліміздің ірі өндірістік орталықтары – Өскеменде, Қарағандыда, Атырауда Қазақстан Ғылым Академиясының әр саладағы институттарын ашуды ұйымдастырды.

Академик Қ.И. Сәтбаев – энциклопедиялық білімі бар XX ғасырдың ғұламасы. Ол өз заманының сан алуан салалар мен тарауларға бөлініп, жоғары дамыған ғылымының бәрінен хабардар болды. Әр ғылым саласының заңдары мен байлығын ашып, халық игілігіне пайдалануға қалтқысыз еңбек етті.

Қ.И.Сәтбаев – жаңашыл ғалым. Ол металлогения ғылымының негізін салушылардың бірі, ал Қазақстанда осы ғылыми бағытты орнықтырушы деп атайды. 1950 жылдың басында Қазақ ССР Ғылым Академиясының Геологиялық ғылымдар институтында Орталық Қазақстан бойынша материалдарды жинап, оны талдау жұмысы аяқталды. 1954 жылы жұмыс макеттері және жүйеленген металлогениялық болжам карталары жасалынады. 1958 жылы Орталық Қазақсатнның металлогениялық болжам карталарын жасағаны үшін Қ.И.Сәтбаев бастаған Қазақстан ғалым-геологтар тобы Лениндік сыйлық алды.

Қ.И.Сәтбаев – 641 еңбектің авторы, оның 534-і орыс тілінде, 98-і қазақ, қалғаны басқа тілдерде жарық көрді. Ғылыми еңбектерінің басым көпшілігі Қазақстанның минералдық қоры, мыс рудалары, түсті металдары, көмір, мұнай, газ, басқа да шикізат ресурстары жайында болды.

Қ.И.Сәтбаевтың ғылыми зерттеулері Маңғыстау қоры, Ембі мұнайы, Ақтөбе даласындағы газдың мол қоры жатқандығын анықтады. Қазақстанның таяу арада газ, мұнай өндіру жөнінен алдыңғы қатарға шығатынын айтқан ғалымның зерттеулері қазіргі кезде іс жүзіне асқанын білеміз.

Қ.И.Сәтбаев өзінің мамандығымен бірге әдебиет пен өнерді, тарихты меңгерген. Бұл ғалымдарды рухани жан дүниесін байытумен бірге кен зерттеу ісіне де пайдаланған. Қаныш Сәтбаевтың осындай жан-жақтылығын Мұхтар Әуезов "Қазақ халқының зор ғалымы" атты мақаласында жазды.

"Қаныштың үлкен бір ерекшелігі – ол химикпен де, биологпен де, физикпен де, медикпен де және тарихшымен де, филологпен өздерінің ғылыми тілінде сөйлесе біледі. Мамандық тілдерімен үндесіп, ұғыса біледі" - дейді М. Әуезов.

Қаныш Сәтбаевтың алғашқы әдеби туындысы – 1923 жылы "Қазақ тілі" газетіне шыққан "Обаған" әні туралы ғалымның тырнақалды шығармасы. Оқиғаның басталуын автор ошақ басында ән салған әйелдің мұңды даусын шебер суреттеу арқылы жеткізеді. Бұл шағын лирикалық новелла Қаныш Сәтбаевтың суреткерлік қолтаңбасы зор болғанын анық байқатады.

Қазақ әдебиетін, қазақ әндерін терең білетіндігі "Қазақстанның ұлт театры туралы" атты 1927 жылы жазған мақаласынан айқын көруге болады.

Қазақ мәдениетінің сарқылмас мол қазына екендігін Қаныш Сәтбаев "Ән туралы толғаулар", "Қазақ совет әдебиетінің аса көрнекті туындысы", "Қазақстанның халық әндері" атты музыка-этнографиялық жинағында жазған ой тұжырымдарынан білуге болады.

Қазақтың тарихын, қазақ әдебиеті мен өнерінің тарихын ғылыми тұрғыдан зерттеу қажет екенін түсінген ғалым Қазақ ССР Ғылым академиясының жанынан Тарих, Тіл және Әдебиет институтын ашқызады.

Қ.И. Сәтбаев тұңғыш "Алгебра" оқулығын жазған. Ол педагогикалық училищені бітіріп, алғаш ұстаздық қызметін бастағанда қазақ тілінде математика оқулықтарының жоқ екенін ескеріп, ана тілінде алғаш рет алгебра оқулығының қолжазбасын латын және араб әріптерімен жазған.

Қ.И. Сәтбаевты ғалым-математик дей аламыз. Ол геологиялық кен барлау жұмыстарында математикалық шарттарды шебер қолдана білген. Орал аймақтарында көлбеу орналасқан тау-кен қазбаларында көлбеу бұрғылау әдісі қолданылса, Ұлытау-Қарсақбай жерасты кен байлықтарына тік бұрғылау әдісін тұңғыш рет қолдану ұсынылады. Математикалық өлшеммен дәлелденген ғалымның бұл жаңалығы бұрғылаудың үнемділігін іс жүзінде арттыра түсті.

1951 жылдың күзінде "Буржуазиялық ұлтшылдармен" күрес басталып, қазақтың зиялылары құдалауға ұшырады. М. Әуезов, А. Жұбанов, Қ. Сәтбаевқа "ұлтшыл" деген жала жабылып, жұмыстан босатылды.

Қ.И. Сәтбаев 1952 жылы 20 қаңтар күні Сталинге "Жазықсыз кінәлі болғаным ба?" деген хат жолдайды. Бұл хатта Қаныш Сәтбаев өзінің саналы өмірінің 15 жылын геолог қызметінде болып, 11 жылға жуық Қазақстан ғылымының жетекшісі болғанын айта келіп, жоғары мәселе бойынша обьективті түрде анықтама-түсінік беріп, таза да адал еңбегін ескеріп, әділетсіз айып пен партиялық жаза алынып тасталады деген үмітпен ойын жеткізеді.

Қ.И. Сәтбаев бұл қаралаудан тек 1955 жылы ғана ақталып, қайтадан Қазақстан Ғылым Академиясының президенті болып тағайындалды.

XX жылдары В.И.Ленин көтерген деректерге байланысты Қазақстанда ұйымдастырылған «Атбасарцветмет» тресіне жас инженер Қаныш келді. Олардың да кен өндіру жұмыстары жедел дами бастады. Осы кезде алдына қойған мақсат – Жезқазған – Атбасар аралығында жатқан кен көздерін барлап, өндіріске қосу еді. Сондықтан жаңа келген жас инженердің алдында осы өңірдің барлық қазба байлықтарын (Байқоңыр, Қияқты көмірі, Ұлытаудың мысы, сирек металын, Жезқазғанның мысын ашу) үшін Жезқазғанда тұрақты геологиялық – барлау экспедициясын құру негізгі мақсат болды. 1931 жылдың аяғында Жезқазған зерттелген руда қоры бойынша еліміздің мыс кенінің ішінде 1-ші орынға шықты. Бұл кезде Жезқазған – Ұлытау аудандарын зерттеумен шұғылданып қана қоймай, Орталық және Шығыс Қазақстанда да барлау жұмыстарының дамуына белсене қатысты. Ол Атасудың темірін, мысын, қорғасынын, Атбасардың мысын, Торғайдың бокситін жедел барлап игеру қажет екенін көрсетті, Орталық Қазақстанда қара металлургия Индустриясын құру проблемасын көтерді. Жезқазған аймақтарының руда байлықтарын тез арада еліміздің халық шаруашылығына пайдалану үшін қажетті мына мәселелерді алға қойды:

1. Атасу темірлі аудан арқылы Қарағанды көмір бассейні мен Жезқазған аралығынан темір жол салу;
2. Үлкен Жезқазған комбинатын салуға кірісу;
3. Комплексті геологиялық барлау жұмыстарын жедел дамыту;
4. Жезқазған аудандарында ферро – марганец заводын және басқа өндіріс орталықтарын салу;
5. Болашақ зор өндіріс комплексін тез арада сумен қамтамасыз ету.

Қаныш Сәтбаев атында

- Қазақстан Ғылым академиясының Геологиялық ғылымдар институты,
- Сәтбаев қаласы,
- Сәтбаев ғаламшары,
- Қаныш Сәтбаев атындағы Қазақ ұлттық техникалық университеті,
- Академик Қ. Сәтбаев атындағы Екібастұз инженерлік-техникалық институты,
- Сәтбаевтың мұздығы,
- Қаратаудағы ваннадий кен орнынан табылған «Сәтбаевит» минералы,
- «Академик Сәтбаев» гладиолиус гүлі
- Сәтбаев көшесі (Алматы)

- Сәтбаев көшесі (Астана)

Пайдаланылған әдебиеттер:

1.Медеу Сәрсеке. ЖЗЛ. Сәтпаев. Мәскеу, Молодая гвардия, 2024 жыл, ISBN 5-235-02625-X
2."Қаныш" энциклопедиясы, Алматы, "Қазақ энциклопедиясының" редакциясы, 2021 жыл.
3.Серік Имантайұлы Жақсыбаев Қаржас ұрпақтары — Павлодар: ЭКО, 2022. — 400 б. — 1000 таралым. — ISBN 9965-08-265-0.
4.Тарихи тұлғалар. Танымдық - көпшілік басылым. Мектеп жасындағы оқушылар мен көпшілікке арналған. Құрастырушы: Тоғысбаев Б. Сужикова А. – Алматы. “Алматы кітап баспасы”, 2024.
5.профессор Бүркіт Әуесхан Қантөреұлы. Геолог Қ.Сәтбаев. Астана, 2024. Энциклопедия.

ЖЕРДІҢ ПІШІНІ МЕН ӨЛШЕМДЕРІ ЖӘНЕ ҚОЗҒАЛЫСЫ

Хадиметов Арзимат Хайитматович
Шымкент қаласы, №14 ЖОББМ география пәні мұғалімі

Резюме

В этой статье даный подробные сведения о форме, размерах и движении Земли.

Summary

This article provides details on the shape, size, and movement of the earth

Ежелде Жер туралы түсініктің дөңесті диска ретінде кеңінен таралуы адамдардың көргенімен түсіндіріледі. Біздің эрамыздан 7 ғасыр бұрын Жердің дөңгелек екені белгілі болған. Б.э.д. 4 ғасырда Аристотель сол кежде Жердің шар тәрізді екені туралы мәліметтер жинақтап, негізін қалаған. Ал, 1873жылы неміс ғалымы И.Листинг жердің эллипс тәрізді екенін анықтап, оған зерттеулер жүргізді.

Жер эллипсоидының өлшемдері:

Экваторлық радиус (үлкен жартылай осі) а=6378,245км;

Полярлық радиус (кіші жартылай осі) в=6356,863км;

Орташа радиус = 6371,11км;

Меридианның ұзындығы = 40008,55км;

Экватордың ұзындығы = 40075,696км;

Жер бетінің ауданы 510млн.км^2;

Жер көлемі = 1,083х10^{12}км^3.

Жердің пішіні мен мөлшерінің географиялық маңызы өте зор. Жердің пішіні экватордан полюстерге қарай бағытта күн сәулелерінің жер бетіне түсу бұрышын заңды түрде азайтып отырады. Жердің құрылысы қабықтардан тұрады. Жердің сыртқы газ қабығы – атмосфера, сұйық қабығы-гидросфера деп аталады, оның орташа қалыңдығы 4000км-ге жетеді. Ал ішкі құрылысы ядро, мантия және жер қыртысынан тұрады.

Жер қыртысы –бұл мантиядан ажыратылған бөлім, ол биік таулардың астында 80км тереңдікте, ал жазықтықтар астында 30-40км, ал мұхит түбінде 10км-ге дейін көтеріледі. Жер қыртысының орташа қалыңдығы континенттермен салыстырғанда мұхит астында 5 есе аз болып келеді. Мұхит қыртысы екі қабаттан: базальт қабаты мен шөгінді жыныстардан тұрса, континенттік қыртыста базальтты қабат пен шөгінді жыныстар арасында гранитті қабат бар, яғни ол үш қабаттан тұрады.

Мантия- бұл жер қыртысынан 2900км тереңдікте орналасқан. Ғалымдар мантияның температурасы беткі қабатында 100-150^{0}С, ал ядроның шекарасында 3800^{0}С-қа жетеді деп болжаған.

Жер ядросы, оның радиусы 3500км, t = 4000-5000^{0}С, ол үшке бөлінеді: сыртқы ядро, аралық зона және ішкі ядро. Сыртқы ядросы сұйық, ал ішкісі қатты.

Күн системасының барлық планеталары сияқты Жер де үздіксіз дамып отырады, заттары өзгереді, араласады, яғни әртүрлі процестер жүріп отырады. Жердің ішкі қабаттарында радиактивті элементтердіңыдырауынан энергия бөлініп шығады. Осы энергияның есебінен Жердің ішкі бөлігінде жоғары температура болады. Жердің қозғалысы және оған әсер етуші себептер

Жер планетасы бір уақытта бірнеше қозғалыстарға қатысады, ол өз осінен айналады, Күн маңымен айналады, Айменен ортақ және бүкіл Күн системасымен ортақ ауырлық центрінің төңірегінде, Галактика ядросы маңында қозғалса, бүкіл Галактикамен бірге әлем кеңістігінде айналады. Бірақ жерде болып жатқан процестерге тигізетін әсері жағынан бастысы- біздің планетамыздың осьтік және орбиталық қозғалыстары. Бүкіл қозғалыстар бір уақытта болатындықтан, олардың тигізетінәсері шатысып жатады.

Жердің өз осінен айналуы. Егер Жерге солтүстік полюс жағынан қарайтын болсақ, Жер батыстан шығысқа қарай сағат стрелкасына қарама-қарсы айналып, 23 сағат 56 минут ішінде өз осінен толық айналып шығады. Жердің бетінде осьтің шығуын бейнелейтін нүкте – географиялық оңтүстік және солтүстік полюстер қозғалмайды. Экватор сызығындағы нүктелер үлкен жылдамдықпен (464м/сек) айналады.

Жер айналымынң ауытқу әрекеті. Жердің осінен айналуының маңызды салдарының бірі – олардың қозғалысының бғытынан дене ауытқыған тәрізді көрінуі. Қозғалыс заңы бойынша кез келген қозғалушы дене дүние кеңістігіне қарағанда қозғалыс бағытын және жылдамдығын сақтауға тырысады. Осыған байланысты Жер айналымының ауытқу әрекетін Корролиус күші деп атайды.

Ол дене қозғалысына әр уақытта перпендикуляр бағытталған, егер айналым сағат стрелкасына қарсы болса, қозғалыс оңға қарай, ал сағат стрелкасы бойынша болса, солға қарай бағытталған. Бұл күш дене қозғалысының жылдамдығына байланысты; қозғалыс тездеткен сайын ауытқу көбейе түседі.

Полюстерде ғана дене ешқандай ауытқымай тік түседі: оның құлау бағыты жер осінің бағытымен дәл келеді. Экваторда құлаған дененің қозғалу бағыты осьтің бағытына перпендикуляр, сондықтан да ауытқу көбірек болады. Өйткені, Жер батыстан шығысқа қарай айналады, құлаған денелер шығысқа қарай ауытқуы тиіс. Жердің Күнді айнала қозғалуы.

Жер планетасы эллипстік орбита бойынша Күнді айнала қозғалады, яғни Күн мен Жердің арақашықтығы 5 шілдеде 152млн, км, ал 3 қаңтарда 147 млн.км-ге жетеді. Жердің орташа жылдамдығы 29,8км/сек. Ал бүкіл орбитаның ұзындығы 940 млн.км болса, оны жер 369 тәулікте айналып өтеді. Бұл аралық *жұлдыз жылы* деп аталады. Күннің қозғалысын Жер бойынша бақылауға болады, яғни әрбір ендікте Күннің тал түстегі биіктігі, батуы және шығу орны өзгеріп отырады.

1-сурет. Жердің Күнді айнала қозғалуы

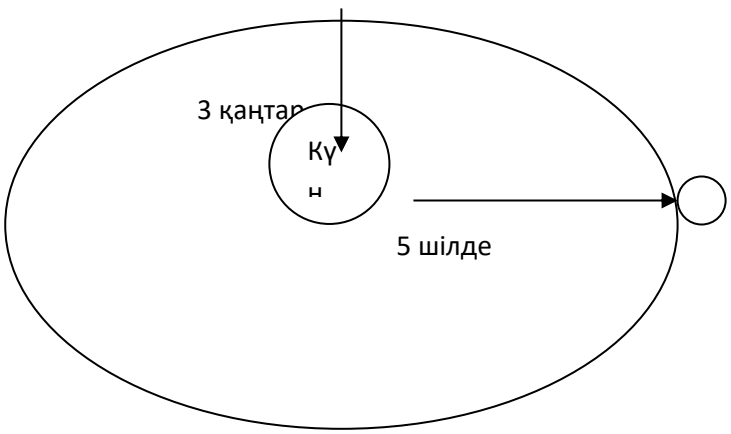

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Мұқашева Ж. Н Жалпы жертану А., 2002 ж.
2. Арманд Д. Л. Наука о ландшафте М..,1975.
3. Неклюкова Н.П. Общее землеведение М., 1976
4. Мильков Ф.Н. Основные проблемы физической географии М., 1980

5. Мильков Ф.Н. Физическая география М., 1986
6. Колесник С.В. Общие закономерности земли М., 1970
7. Пашканг К.В. Практикум по общему землеведению М., 1982

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТМД МЕН ӘЛЕМ КАРТАСЫНДАҒЫ ОРНЫ

Ирисметов Бекмурад Турсуматович
Шымкент қаласы, №111 ЖОББМ география пәні мұғалімі

Резюме
В данной статье объясняются атмосферные осадки, причины их возникновения.
Summary
The article explains the precipitation, the reasons for their occurrence.

Кез – келген мемлекеттің аумағын оқығанда оның табиғат жағдайларын анықтайтын негізгі географиялық шарттарды білу қажет.
«Мемлекеттің географиялық орны» деген ұғымға мыналар енеді:

- Мемлекет орналасқан материк
- Ең шеткі нүктелерінің координаттары
- Мемлекетпен шекаралас елдер
- Дүние жүзілік мұхитқа алыс жақындығы
- Экваторлық белдеуге алыс жақындығы

Жалпы, мемелекеттің географиялық орнын картанаң немесе глобустың көмегімен анықтайды.

Қазақстан жер аумағы жағынан Еуразия материгінде Ресей, Қытай, Үндістан мемлекетінен кейін төртінші орынды иеленеді. Жалпы жер аумағы 2 724,9 мың шаршы километр. Қазақстан батысында Каспий маңы ойпатымен шығысында Алтай тауларына дейін 3000 шақырым, солтүстігінде Батыс Сібір жазығынан оңтүстігінде Тянь – Шань тауларына дейін 1600 шақырым жерге созылып жатқан кең байтақ мемелекет. Аумағының үлкендігі Еуразияның Франция, Испания, Норвегия, Португалия, Италия, Греция, Швеция және Финляндия сияқты елдерін тұтас алғандағы көлеміндей. Жер көлемі жағынан дүние жүзіндегі аса ірі мемлекеттің бірі. Қазақстан Ресей, Канада, Қытай, АҚШ, Бразилия, Аустралия, Үндістан және Аргентинадан кейін 9-шы орын алады. Біздің еліміз Франциядан 5 есе, италиядан 9 есе, Англиядан 11 есе үлкен. Республика халық саны 15млн-дай, астанасы – Астана қаласы. Қазақстан Еуразия материгінің орталығында орналасқан. Қазақстан Тынық мұхиты мен Атлант мұхитынан, сондай-ақ Үнді мұхиты мен Солтүстік мұзды мұхитынан бірдей дерлік қашықтықта жатыр. Оның мұхиттардан шалғай жатқандығы, әрі территориясының орасан үлкендігі климатына әсер етеді. Қазақстан батысында Еділдің төменгі ағысынан, шығысында Алтай тауларының етегіне дейін 3 мың км-ге созылып жатыр. Солтүстіктегі Батыс Сібір жазығынан, оңтүстіктегі Қызылқұм шөлі мен Тянь – Шань тау жүйесіне 1600 км-ге созылып жатыр. Сөйтіп, республиканың географиялық орны оның табиғат жағдайларын анықтайды. Қазақстан қоңыржай белдеудің орта және оңтүстік ендіктерінде орналасқан. Дәл сондай ендіктердегі Шығыс Еуропа қоңыржай континенттік климатымен, ал Батыс Еуропа субтропиктік климатымен ерекшеленсе, Қазақстан қуаң және қатаң континенттік климатымен көзге түседі. Қазақстан аумағы табиғатының бір шетінің екінші шетінен айырмашылығы үлкен.

Республика жерінің солтүстігінде өсімдіктер мен жануарлардың Сібірге тән түрлері, ал оңтүстігінде Тропиктік және Субтропиктік аймақтарға тән түрлері кездеседі. Еліміздің батысы мен шығыс аймағының табиғаты да ұқсай бермейді.

Қазақстанның солтүстік ендігі (55º 26' с.е) Мәскеу мен Қазан қалаларының ендігінде, ал оңтүстігіндегі шеткі нүктесі (40º 56' с.е.) Мадрид, Стамбул, Баку қалалары орналасқан ендікте жатыр. Сондықтен оңтүстігінде жеміс ағаштары гүлдегенде, солтүстік аймағында қар ери бастайды.

Республиканың батыс шеті (46 º 27' ш.б.) Эльтон және Баскұншақ көлдері маңында, ал шығыс нүктесі (87 º 20' ш.б.) Бұқтырма өзенінің бастауына сай келеді. Ендік бойымен батыстан шығсқа қарай материк ішінде тереңдеген сайын, климаттың континенттігі арта түседі. Қазақстанның оңтүстік – шығысы мен шығыс таулы өңірлерінде ландышафтылардың күрделене түсетін алуан түрлі биіктік зоналары байқалады. Қазақстанның барлық өңірлерінде географиялық орнына байланысты жылдың 4 мезгілінің ауысуы байқалады. Қазақстан Каспий теңізі арқылы Әзірбайжан, иран елдеріне, Еділ өзені және Еділ-Дон каналы арқылы Азов және Қара теңіздерге шыға алады. Еліміздің көп бөлігі жазық, үстіртті болып келеді. Ол алуа түрлі шаруашылық жұмыстарын дамытуға мүмкіндік береді.

Қазақстан қоңыржай климаттық белдеуде орналасқан. Табиғат зоналары (орманды дала, дала, шөлейт, шөл) негізінен ендік бағытта созылып жатыр. Дүние жүзі мұхиттардан қашық жатқандықтан, жерінің көбі шөл және шөлейт болып келеді. Оңтүстік шығыс және шығыс бөлігіндегі биік тау бөктерлерін суармалы жерлер алып жатыр. Батысында Каспий теңізі жағасында теңіз деңгейінен 132 метр төмен жатқан Қарақия ойысы, ал оңтүстік шығысында Қазақстан, Қырғызстан және Қытай елдерінің шекарасы тоғысқан жерінде биіктігі 6995 метр Хан Тәңірі шыңы бар.

Шекаралары. Қазақстан Еуразия материгінде орналасқан бес мемлекетепн шектеседі. Шекарасының жалпы ұзындығы 15000 шақырымнан астам, оның 12000 шақырымы құрлықпен, ал 3000 шақырымы Каспий және Арал теңізі арқылы өтеді. Батысы мен солтүстігінде Ресеймен, шығысында Қытай Халық Республикасымен, оңтүстігінде Қырғызстан, Өзбекстан және Түркменстан мемлекеттерімен шектеседі. Қазақстанның шекарасы кей жерлерде табиғи шептер (Каспий және Арал теңіздері, Алтай, Тянь – Шань таулары) арқылы өтеді. Республиканың шекарасы оның байырғы тұрғыны – қазақ халқының орналасуына қарай белгіленген.

1991 жылдың соңы 1992 жылдың алғашқы айлары еліміздің саяси - әлеуметтік өміріне көптеген өзгерістер әкелді. Бұрынғы Кеңестер Одағының ыдырауы нәтижесінде басқа одақтас республикалармен қатар Қазақстан да өз тәуелсіздігін жариялады. Егемендік алған Қазақстан мемлекетін Біріккен Ұлттар Ұйымы мүше етіп қабылдады. Тәуелсіздігін дүние жүзі елдер танып, дипломатиялық қарым-қатынастар орнатып, Астана мен Алматы қалаларында өз елшіліктерін ашты. Ал республикамыздың егемендігін айқындайтын елшіліктері Ресей, АҚШ, Ұлыбритания, Қытай, Үндістан, Түркия, Италия, Германия және т.б. елдер бар. 1992 жылы маусымның 6-сы күні еліміздің тарихында елеулі күн болды. Алматыдағы Абай атындағы мемлекеттік опера және, балет театрында егемен қазақстан жаңа елдік айшық – нышандарын қабылдау рісіміне арналған салтанатты жиын болды. Онда жаңа Туымыз желбіреп, Елтаңбамыз жарқырап, Гимніміз шырқалды.

Қазақстанның шет елдермен мемлекеттік шекара ұзындығы төмендегідей:

- Қазастан мен Ресей шекарасының ұзындығы – 6467 шаршы клометр
- Қазақстан мен Өзбекстан шекарасының ұзындығы - 2300 шаршы клометр
- Қазақстан мен Қытай шекарасының ұзындығы - 1460 шаршы клометр
- Қазақстан мен Қырғызстан шекарасының ұзындығы - 980 шаршы клометр
- Қазақстан мен Түркіменстан шекарасының ұзындығы - 380 шаршы клометр

Қазақстан – Еуразияның ең ірі мемлекеттерінің бірі, жер көлемі жағынан төртінші орында.

Қазақстан солтүстіктен оңтүстікке және батыстан шығысқа ұзыннан-ұзақ созылып жатуына байланысты, табиғаты әр алуан болып келеді.

Қазақстан егемендігі 1991 жылы жариялады. Дербес мемлекеттерге тән рәміздері бар. Туы, Елтаңбасы, Гимні (әнұраны) және ұлттық теңгесі бар.

Қазақстан Біріккен Ұлттар Ұйымының тең (праволы) құқықты мүшесі болып табылады және Дүниежүзінің 100-ден астам мемелекеттерімен дипломатиялық қарым – қатынаста.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1.Ахмедов К. Экономическая и социальная география Казахстана. А. 1996

2. Исаченко А.Г. Проблемы и перспективы интеграции географии. География в школе. 2003, №5

3. Родзевич Н.И. Воздействие транспорта на окружающую среду. География в школе. 2002, №3

4. Сиротенко Н.Г. Менделеев В.А. , Малая энциклопедия стран, М. 2002

6. Холина В.Н. География человеческой деятельности. М. Просвещение 2000

7. Семивенний В.Н. Введение в экономическую географию. Ленинград 1986

ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯ ҒЫЛЫМДАРЫ	
Polatbekova N.M., Balkibekova S.Zh. “STUDENT –CENTERED PEDAGOGY : EMPOWERING LEARNERS FOR THE FUTURE”	3
Karimbaeva.K.Zh.Kurmasheva M.B. THE IMPORTANCE OF EDUCATION	4
Tursynbekova R.,Raimbekova G.I. THE USAGE OF MBTI IN PEDAGOGY	7
Ходжанова К.К., Керимбаева К.З. ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕ ХИМИЯДАН ДАМЫТУ ТАПСЫРМАЛАРЫН ҚОЛДАНУ	10
Ormanova G., Kiyasova K.K. TEACHING ART TECHNOLOGIES WITH JOLLY PHONICS METHODOLOGY AT PRIMARY SCHOOL	13
Жусипханов А.Е., Омашова Г.Ш. CLIL ӘДІСІН ОРТА МЕКТЕПКЕ ЕНГІЗУДЕГІ ОЗЫҚ ӘДІС-ТӘСІЛДЕР МЕН ТЕХНОЛОГИЯЛАР	16
А.Рахымберді, М.Нышанбай, Б.С.Айтай ШОҚАН УАЛИХАНОВТЫҢ «ҚАШҚАРИЯ САПАРЫ» ЕҢБЕГІН STEAM ТЕХНОЛОГИЯСЫМЕН ОҚЫТУ	19
Жаңабай Н.Е., Әбілмансұр Ә.Қ. EFFECTIVENESS OF THE FLIPPED CLASSROOM MODEL ON STUDENTS’ SELF-REPORTED MOTIVATION	22
Tileubekova A.S., Tastanova G.ZH. USING ACTIVE AND INTERACTIVE METHODS OF TEACHING IN THE LEARNING PROCESS	24
Калмаханова Ж., Махмутова А., Калыбекова С.К. ЕСТУ ҚАБІЛЕТІ БҰЗЫЛҒАН БАЛАЛАРДЫҢ ДЫБЫСТАУЫН ТҮЗЕТУ ЖОЛДАРЫ	26
Mukhametzhankyzy A., Baigutova G.N. SOME PEOPLE ENJOY CHANGE,AND THEY LOOK FORWARD TO NEW EXPERIENCES. OTHERS LIKE THEIR LIVES TO STAY THE SAME,AND THEY DO NOT CHANGE THEIR USUAL HABITS.COMPARE THESE TWO APPROACHES TO LIFE.	30
Орынтай Г., Султанбаева Д., Калыбекова С.К. ЕСТУ ҚАБІЛЕТІ БҰЗЫЛҒАН БАЛАЛАРҒА КОХЛЕАРЛЫҚ ИМПЛАНТ ҚОНДЫРЫЛҒАННАН КЕЙІН ЕСТІП ҚАБЫЛДАУЫН ДАМЫТУ	32
Жорабек А., Калыбекова С.К. ЕСТУ ҚАБІЛЕТІ БҰЗЫЛҒАН БАЛАЛАРДЫҢ ДАУЫСЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	36
Күмісбекова Б., Ниязымбетов А.Д. ХХІ ҒАСЫР МЕКТЕБІ ЖӘНЕ ОНЫҢ МҰҒАЛІМІ, ОҚУШЫ БОЙЫНДА ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҚАЖЕТ ДАҒДЫЛАР	38
Ulykbek T.B., Tastanova G.Zh. THE TRANSFORMATIVE ROLE OF GAMING TECHNOLOGIES IN EDUCATION	41
Диханбай Ержан Құрманғазыұлы, Ортаева А.С. ҚОЗҒАЛМАЛЫ ОЙЫНДАРДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СИПАТТАМАСЫ	43
Нышанбек Б.К., Байшуакова А.Д. ОРТА БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ БАҒА МЕН БАҒАЛАУДЫҢ МАҢЫЗЫ	46
Koshkar.A.N., Karabayeva.S.K.,Nuraly.A.A.,Aynabekova.T.A.	

ПОТЕНЦИАЛ АУТЕНТИЧНЫХ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ФИЛЬМОВ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ И ВОЗМОЖНОСТИ ИХ ВКЛЮЧЕНИЯ В УЧЕБНЫЙ ПРОЦЕСС.	49
Асылхан А.Е., Тұрсынбай А.Р., Орынбасарова Г.Ж. А.БАЙТҰРСЫНОВТЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КӨЗҚАРАСТАРЫ	51
Уалбек Әсел , Аллақұл Әлия, Керимбаева К.З. ЗАМАНАУИ ОЙЫНШЫҚТАРДЫҢ ПАЙДАСЫ МЕН ЗИЯНЫ	53
Илесбек Асем , Акилбаева Г.И. ҚАНЫШ СӘТБАЕВТЫҢ ЕҢБЕКТЕРІНІҢ ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМЫН ДАМЫТУДАҒЫ РӨЛІ	56
Davranova D.Zh.,Suyundikov A.A. TECHNOLOGY OF CRITICAL THINKING DEVELOPMENT IN THE PROCESS OF TEACHING STUDENTS TO READ AND WRITE	59
Жакияева Қ.А., Керимбекова Ж.У. ЛОГОПЕДИЯЛЫҚ ДИАГНОСТИКАНЫҢ МАҢЫЗЫ	62
АсилбековаҰ.Б., Керимбекова Ж.У. СӨЙЛЕУ ТІЛІ ЖАЛПЫ ДАМЫМАҒАН БАЛАЛАРМЕН ЛОГОПЕДИЯЛЫҚ ЖҰМЫСТА ТЕАТРЛАНДЫРЫЛҒАН ОЙЫНДАРДЫ ҚОЛДАНУ	65
Аққұл А.С., Асанова У. Қ., Керимбекова Ж.У. АЛАЛИЯ ЖӘНЕ ОНЫ ЛОГОПЕДИЯЛЫҚ ТҮЗЕТУ МҮМКІНДІКТЕРІ	69
Berdyorova Shoira Akhmadjonovna CLASSIFICATION OF IMPROVEMENT OF WOMEN'S SPIRITUAL ACTIVITY BASED ON SYNERGETIC APPROACH	72
F.S. Makhamatova DEVELOPMENT OF COMPETENCES OF FUTURE TEACHERS BASED ON DIGITAL LEARNING ENVIRONMENT.	75
F.A. Rahmatova THE ROLE OF THE TEACHER IN THE IDEOLOGICAL AND SPIRITUAL FORMATION OF THE CHILD'S PERSONALITY	78
Х.Х.Хамзаев, М .А.Эшпулатова ФОРМИРОВАНИЕ ДУХОВНОГО ВОСПИТАНИЯ УЧАЩИХСЯ В УЧЕБНЫХ КЛАССАХ	82
Әменова Аружан., Рақымберді Қарлығаш, Орынбасарова Г.Ж. МЕКТЕПТЕ ТАРИХТЫ ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕ ГЕЙМИФИКАЦИЯ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ	86
Жуасбек Д.М., Абылда Д.С., Маханов Т.Ш. ДИДАКТИКАЛЫҚ ОҚУ ҚҰРАЛЫНА ҚОЙЫЛАТЫН ЭРГОНОМИКАЛЫҚ ТАЛАПТАР	89
Исмаилова А.Х., Калжанова Алтынай Кенжемуратовна РАЗВИТИЕ РЕЧИ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ	92
Исабекова Мадина Мұратқызы МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДІ ОҚЫТУДАҒЫ МӘТІНДЕРМЕН ЖҰМЫС	96
Нурметов Темурхон Бахритдинович МҰҒАЛІМ ТӘЖІРИБЕСІНДЕ РЕФЛЕКСИЯ ТӘСІЛІН ҚОЛДАНУ – ҮЗДІКСІЗ ДАМУ КЕПІЛІ	99
Алдабергенов Абдирахман Отаркулович АУЫЗША СӨЙЛЕУ НОРМАЛАРЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІ МӘДЕНИЕТІНДЕГІ ӨРІСІ	101
Байдулла Марина Сабыржанқызы ОТБАСЫЛЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖОБАЛАР	103

Сарыбекова Жазира Шәрипбаевна БАЛАБАҚШАДА БАЛА ТІЛІН ДАМЫТУДЫҢ МАҢЫЗЫ	106
Таскараева Бибинур Мухамеджановна ОҚУШЫЛАРДЫҢ БЕЛСЕНДІ ОҚЫЛЫМ ДАҒДЫСЫН ДАМЫТУДА КӨРКЕМ ШЫҒАРМАЛАРДЫ ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ	110
Егенова Нуркамила Атаевна БАЛАЛАРДЫ БАЛАБАҚШАҒА БЕЙІМДЕУ	112
Кенжаева Оксана Александровна РАЗВИТИЕ РЕЧИ ДОШКОЛЬНИКОВ – ПРОБЛЕМЫ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ	114
Сариева Зухра Ильяшевна ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕНІ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ БАЛАБАҚШАНЫҢ РӨЛІ	117
Идирисбаевв Роза Уалихановна, Есенбекова Айнур Лесбаевна ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ОҚУ ТАПСЫРМАЛАРЫНЫҢ РӨЛІ	119
Аккозова Гулзия Нурсеитовна МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ТӘРБИЕ МЕН ОҚЫТУҒА ЖАҢА ӘДІС-ТӘСІЛДЕРДІ ЕНДІРУ	122
Сейдахметова Таңшолпан Тұрсымбекқызы 5-6 ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ КРЕАТИВТІ ҚАБІЛЕТІН ЗЕРТТЕУ ЖӘНЕ ДАМЫТУ ЖОЛДАРЫ	123
Айдарбек Ақмарал Жалғасбекқызы ТӘРБИЕШІНІҢ ТҰЛҒАЛЫҚ БЕЙНЕСІ	125
Қарымбекова Балжан Сейтановна БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН КӨРКЕМ ЖАЗУҒА ҮЙРЕТУ ЖОЛДАРЫ	127
Лебекова Айгуль Төрегелдіқызы БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ МЕКТЕП ЖӘНЕ ОТБАСЫНЫҢ ӨЗАРА ІС-ӘРЕКЕТІНІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ	130
Мирзалиева Балиха Уразбаевна ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ФИЗИКА САБАҚТАРЫНДА ЖОБАЛАУ ӘДІСІН ҚОЛДАНЫП ЖЕТІЛДІРУ МҮМКІНДІКТЕРІ	132
ФИЛОЛОГИЯ ҒЫЛЫМДАРЫ	
Ергеш Нұрқанат, Айнабекова Т.А. WAYS TO USE MOBILE DEVICES IN THE PROCESS OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE	135
Тұрсынова А.Ш., Құдайберген Г.Н., Рахманкулова С.Х., Айнабекова Т.А. ШЕТЕЛ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ЦИФРЛЫҚ МЕДИАНЫ ПАЙДАЛАНУ МҮМКІНДІКТЕРІ	137
Kazykhan Aktoty, Ramberdieva G. “COGNITIVE AND COMMUNICATIVE METHODS OF TEACHING PHRASEOLOGY OF THE ENGLISH LANGUAGE”	141
K. Orazhmet, A. Manap, G.I. Abramova THE ROLE OF Literature iN TEACHING FOREIGN LANGUAGES	143
Dauilbay Gulzada, Sabirkhanova Sabina, Khalmetova Muqaddas, Turginbayeva L.V. “USING ONLINE RESOURCES TECHNOLOGY FOR FOREIGN LANGUAGE LEARNING: STRATEGIES, IMPACT AND CHALLENGES”	146
Umirzakova K. F., Serik S. A., Saidullayev S. P., Abualiyev T.M. MOTIVATION ISSUES IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING	149

Yerkebay Merey Ruslanqyzy, Maisova Zhanerke Aidarkhankyzy,Irismetova Maftuna Ikramzhanovna, Duisenova M.M. USING OF GAME TECHNOLOGIES IN TEACHING ENGLISH GRAMMAR	152
Tursynbay M. D., Makulbek A. B. COMMUNICATION TECHNIQUES: HOW TO COPE WITH SPONTANEOUS SPEECH	156
Myrzaliyeva A.A., Konysbekova M.A.,Rakhymova M.D., G.I. Abramova ADAPTATION TO A FOREIGN LANGUAGE CULTURE IN FOREIGN LANGUAGE LEARNING	158
Shaizanda B. B., Makulbek A.B. THE USE OF VIRTUAL REALITY IN LANGUAGE EDUCATION AND COMMUNICATION	161
Kazykhan Aktoty, Zhekebaeva R.D. "COGNITIVE AND COMMUNICATIVE METHODS OF TEACHING PHRASEOLOGY OF THE ENGLISH LANGUAGE"	163
Zh. Onalbek, G. Takibay, Zh. Dosymbek, G.I. Abramova USING POETRY IN ENGLISH LANGUAGE classes	166
Ергешбай.Б.Б., Сабырханова А.Ғ., Маханова Ж. К. DIDACTIC TEXT AS A SPECIAL FORM OF COMMUNICATION IN THE PROCESS OF STUDYING LANGUAGE AND CULTURE	169
Пердебекова Ю.Ш., Абдукаримова А.А. АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ЦИФРЛЫҚ ҚҰРАЛДАРДЫ ҚОЛДАНУ	173
Айнабекова Асем, Абдыханов У. К. ОБРАЗ Печорина РОМАНА МИХАИЛА ЛЕРМОНТОВА «ГЕРОЙ НАШЕГО ВРЕМЕНИ»	175
Досмет Д., Абдыханов У. К. ОСОБЕННОСТИ ОТРАЖЕНИЯ ТРАГЕДИИ ГЕРОИНИ ПОВЕСТИ НИКОЛАЯ КАРАМЗИНА «БЕДНАЯ ЛИЗА»	178
Сатылханова Ә., Абдыханов У. К. «НҰРЫН, СЫРЫН КӨРУГЕ, КӨКІРЕГІНДЕ БОЛСЫН КӨЗ» (АБАЙ)	181
Абзал А., Абдыханов У. К. АНТОН ЧЕХОВТЫҢ ШАҒЫН ФОРМАДАҒЫ ҚОҒАМНЫҢ АДАМГЕРШІЛІК ДҮНИЕСІН АШУЫНДАҒЫ ШЕБЕРЛІГІ	183
Сырлыбай Д., Абдыханов У. К. АБАЙ МЕН ЛЕРМОНТОВТЫҢ ПОЭЗИЯСЫ: ӨЗ ЖҮРЕГІНЕ, ХАЛЫҚТЫҢ РУХЫНА ЕРЕКШЕ ЖАҚЫН	186
Дайрабаева Ажар Айдарбеккызы ҚАЗАҚ ТІЛІ ПӘНІН ОҚЫТУДА САРАЛАУ ТАПСЫРМАЛАРЫН ҚАРАСТЫРУДЫҢ ТИІМДІЛІ	189
Айнабекова Балнур Жанузаковна ҚАЗАҚ ТІЛІ ПӘНІН ОҚЫТУДА ОҚУ-ТАНЫМДЫҚ ІС-ӘРЕКЕТТІ ҰЙЫМДАСТЫРУ ӘДІСТЕРІН ПАЙДАЛАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕР	193
Тастамбекова Акмарал Сарсенбековна ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ САБАҒЫНДА КӨРКЕМ ШЫҒАРМАНЫ ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІ ТӘСІЛДЕРІ	195
Сарсенбаева Анар Жандуллаевна ҚАЗАҚ ТІЛІ ПӘНІН ОҚЫТУДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ТИІМДІ СТРАТЕГИЯЛАР	197
Бердибекова Рабига Жакидаевна	

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА ЖАҢАШЫЛ ӘДІС - ТӘСІЛДЕРДІ ПАЙДАЛАНУ ТИІМДІЛІГІ	200
Султанбекова Гульжамал Сейдалиевна ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҒЫНДА САРАЛАП ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ	201
Камалова Клара Амангельдиевна ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА САРАЛАП ОҚЫТУДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ӘДІСТЕРІ	204
Тажибекова Акерке Мусабековна ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА ДЕҢГЕЙЛЕП-САРАЛАП ОҚЫТУ ТӘСІЛДЕРІН ПАЙДАЛАНУДЫҢ МАҢЫЗЫ	205
Жалалова Гузал Абдуламитовна ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА АҚПАРАТТЫҚ- КОММУНИКАТИВТІК ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ПАЙДАЛАНУ НӘТИЖЕГЕ БІЛІМ БЕРУДІҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ	209
Тусипбекова Гульбану Омаровна ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ САБАҒЫНДА ЖОСПАРЛАУ МЕН САРАЛАУ ТӘСІЛДЕРІН ҚОЛДАНУ	211
Налибаев Багдат Шаймерденович ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІ САБАҒЫНДА КӨРКЕМ ШЫҒАРМАНЫ ТАЛДАУ ТҮРЛЕРІ	213
Ибрагимов Ерлан Насенович ҚАЗАҚ ТІЛІ ЛЕКСИКА-ФРАЗЕОЛОГИЯЛЫҚ БІРЛІКТЕРІНДЕ «МЕКТЕП» КОНЦЕПТІСІНІҢ БЕРІЛУІ	215
Begimbetkyzy K., Zhekebaeva R.D PHRASEOLOGY AND WORD. TEACHING METHODS OF PHRASEOLOGY OF THE ENGLISH LANGUAGE	218
Shanakhmetova D., Khamza B. РОЛЬ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА В ДИЗАЙНЕ	221
Назарова А.М., Раимбекова Г.И. LEARNING FOREIGH LANGUAGES THROUGH SOCIAL MEDIA	224
Султанова А., Рахматулла Ж., Сулейманова Н., Голикова Л.В. ИНТЕРНЕТ-ПЛАТФОРМА АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУДЫҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ	227
Еркебай Ж.Б., Калибаева Д. EFFICIENCY OF LEARNING NEW LANGUAGES	229
Абдуллаева Н., Шарифова С., Сайдуллаева З. , Дуйсенова М.М. WAYS OF LISTENING SKILLS DEVELOPMENT IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING AT SECONDARY SCHOOL	231
Аймишева Ә.Қ., Рахимгалиева Ж.Б. ГАРМОНИЯ ОБУЧЕНИЯ: КАК МУЗЫКА УЛУЧШАЕТ ИЗУЧЕНИЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА	234
Kengesbaeva G.A., Askanbayeva G. B., Kanybek A. J GAMIFICATION IN THE PROCESS OF TEACHING ENGLISH IN PRIMARY SCHOOL	236
K.S. Aliyev, K. Sh. Ergashbekova, D. A. Iskandarova, Duisenova M.M. UTILIZING GAMIFICATION AND GAME-BASED LEARNING STRATEGIES TO ENHANCE STUDENT MOTIVATION IN ENGLISH VOCABULARY ACQUISITION	239
Kazangapova Zh., Mussurmankulova E., Torebek A.,Duisenova M.M. EXPLORING THE ROLE OF WEBSITES AND MOBILE APPLICATIONS IN FOREIGN LANGUAGE EDUCATION	241

Narimanova A. T.,Suyundikov A. A. THE CONCEPT OF "INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES AT THE UNIVERSITY AND IN THE SCHOOL"	244
Кенжеханова К.Е.,Рахимгалиева Ж.Б. ENHANCINGLANGUAGE LEARNING: THE IMPACT OF NEURAL NETWORKS IN ENGLISH EDUCATION	247
Каримкулов Н. Б., **Алдаберген М. Н.** ГЕРМАН ТІЛДЕРІ. ГЕРМАН ТІЛДЕРІНІҢ ДАМУ ТАРИХЫ	251
Айбекова Қ.Д., Байниязова Ж.Т. ТҮРІК ТІЛІНДЕГІ «-АЖАҚ, -ЕЖЕК» КЕЛЕР ШАҚ ЖҰРНАҒЫ ЖАЙЫНДА	255
Баянбекова М., Байниязова Ж.Т. ҚАЗІРГІ ТҮРІК ТІЛІНДЕ ОСЫ ШАҚТЫҢ ЖАСАЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	257
Сайлау А.С.,Байниязова Ж.Т. ҚАЗІРГІ ТҮРІК ТІЛІНДЕГІ ӨТКЕН ШАҚТЫҢ ЖАСАЛУЫ ЖАЙЫНДА	259
Ермаханбетова Ә.П., Байниязов А.Ж. ТҮРІК ТІЛІНДЕ ОСЫ ЖӘНЕ КЕЛЕР ШАҚТЫҚ МӘНДЕ ЖҰМСАЛАТЫН -АР, -ЫР, – Р ҚОСЫМШАСЫ ТУРАЛЫ	262
Джабаева Айгуль Баубековна ОПЫТ ОСМЫСЛЕНИЯ САМООБРАЗОВАНИЯ УЧИТЕЛЯ «ИСКУССТВА» В ДУХЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИДЕЙ И. АЛТЫНСАРИНА	264
Маннопова Озода Баходиркызы БҮГІНГІ ЖАСТАР ТӘРБИЕСІНДЕГІ АБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ МАҢЫЗЫ	267
Жайкова Даметкен Сейтжановна АБАЙ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН ОҚЫТУДЫҢ ЖАҢАШЫЛ ӘДІСТЕМЕСІ	270
Ибрагимова Дана Кудяровна ӘДЕБИ ТІЛ ЖӘНЕ ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ ТІЛІНІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ	272
Дуйсенбиев Махсат Кенжегулович «КІТАБИ ТІЛ» ЖӘНЕ ҚАЗАҚ ӘДЕБИ ТІЛІНІҢ ТАРИХЫ	274
Баймұратова Мереке Нұралықызы АҢЫЗ ӘҢГІМЕЛЕРДІҢ ТАНЫМДЫҚ, ҒИБРАТТЫҚ МӘНІ	277
Бахиева Айнур Абилдаевна О.БӨКЕЙДІҢ «АТАУ КЕРЕК» РОМАНЫНДАҒЫ БЕЙВЕРБАЛДЫ АМАЛДАР МЕН ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДІҢ ҚОЛДАНЫСЫ	280
Тажибаева Гульнара Жарылкасынкызы РАЗВИВАТЬ РЕЧЕВЫЕ СПОСОБНОСТИ, ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЕ И ПОЗНАВАТЕЛЬНЫЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА	282
Сарсенбаева Лаура Омархановна МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ЖӘНЕ ТІЛДІК ҚАБІЛЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӘДІСТЕМЕСІ	285
ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ЖӘНЕ ҚОЛДАНБАЛЫ ҒЫЛЫМДАР	
Бақбергенқызы Динара, Мәдібекова Ғалия ХИМИЯ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯ АРҚЫЛЫ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНА ТЕМІРДІҢ САПАЛЫҚ , САПАЛЫҚ СИПАТЫН АНЫҚТАУ	287
Бабаназар Б.М., Байсеитова Н.М. БОЛАШАҚ БИОЛОГИЯ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КӘСІБИ ДАЯРЛАУ САПАСЫН АРТТЫРУДА СЫНИ ОЙЛАУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	290
Қауысбек Д.Б., Медғатұлы Чингизхан, Керимбаева К.З.	

ХИМИЯ ӨНЕРКӘСІБІНДЕГІ ҚАЛДЫҚТАРДЫ КӘДЕГЕ ЖАРАТУ ЖӘНЕ ҚАЙТА ӨҢДЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН БОЛАШАҒЫ	293
Жарылқасын Ә.С., Мадыбекова Г.М. ХИМИЯ ПӘНІ БОЙЫНША ИНТЕРАКТИВТІ ТАПСЫРМАЛАР ӘЗІРЛЕУ	396
Қалжан Дана Ержанқызы, Есмаханова Жарқынай Шарабдиновна БИОЛОГИЯ ПӘНІНЕН ФУНКЦИОНАЛДЫ САУАТТЫЛЫҚТЫ АРТТЫРУ ТАПСЫРМАЛАРЫ	299
Өмірбекова Айнұр Ғаниқызы, Есмаханова Жарқынай Шарабдиновна БИОЛОГИЯ ПӘНІН ОҚЫТУДА ЦИФРЛЫҚ ДАҒДЫЛАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ	304
Маккамбаева Р.Ж., Мадібекова Ғ.М. ХИМИЯЛЫҚ ҮДЕРІСТЕР АРҚЫЛЫ ГЛЮКОЗАНЫ ТҮРЛЕНДІРУ	307
Уразбаева Г.Е., Мамыкова Р.У. МЕКТЕПТЕ БИОЛОГИЯДА «ЖАСУШАЛЫҚ БИОЛОГИЯ» БӨЛІМІНДЕГІ САБАҚТАРЫНДА (7-11 СЫНЫПТАРДА) СПИРАЛЬДІК ҚАҒИДАТТЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІН АНЫҚТАУ	310
Садыбай А.Е., Мәдібекова Ғ.М. ТҰЩЫ СУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	313
Туймебай Сабина Абдразахқызы, Есмаханова Жарқынай Шарабдиновна ЖҮРЕК ҚАН ТАМЫРЛАР ЖҮЙЕСІ АУРУЛАРЫНА ЕМДІК ЖАТТЫҒУЛАРЫ	317
Рахметулаева Айша, Керимбаева К.З. СІЛТІЛІК МЕТАЛДАРДЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРМЕН ОҚЫТУ	320
Алшинбаева Лаура Мадиярқызы, Есмаханова Жарқынай Шарабдиновна ЕМДІК ДЕНЕ МӘДЕНИЕТІ МАЗМҰНЫ МЕН ҚЫЗМЕТІ	322
Курванкулова З.Ш., Қыбраева Н. ХИМИЯ САБАҒЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ҚАЖЕТТІЛІГІ	325
Тургунова Я.А., Керимбаева К.З. ХИМИЯ ПӘНІН ОҚЫТУДАҒЫ ГЕЙМИФИКАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕР	328
Ускенбай Мерей, Керимбаева К.З. ХИМИЯ САБАҚТАРЫНЫҢ САПАСЫН АРТТЫРУ	331
Көпбаева М.Ж., Мамыкова Р.У. БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА ИНКЛЮЗИВТІК БІЛІМ БЕРУДІ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ	333
Балтабай А.Қ., Керимбаева К.З. ХИМИЯ ПӘНІНІҢ ӨЗЕКТІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ЖОЛМЕН ОҚЫТЫЛУЫ	337
Қорған Л.А., Керимбаева К.З. АЗОТ ЭЛЕМЕНТІН ОҚЫТУДА БЛУМ ТАКСОНОМИЯСЫН ҚОЛДАНУ	339
Мадалі Т.Е., Мәдібекова Ғ.М. КӨМІР КЕН ОРЫНДАРЫНЫҢ ӘСЕРІ	341
Турегелдиева Рано Ерсайтовна ХИМИЯ ПӘНІН ОҚЫТУДА АКТ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ	344
Баймуратова Эльмира Алдашовна МЕКТЕПТЕГІ ГЕОГРАФИЯ САБАҒЫНДАҒЫ НЕГІЗГІ ТИІМДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ	346
Аманбай Сабыр, Бухашев Бекзат Сарсенбаевич ТАБИҒАТ ТАҢҒАЖАЙЫПТАРЫ	348
Мамакова Мадина Курманалиевна ГЕОГРАФИЯ САБАҒЫНДА СЫН ТҰРҒЫСЫНАН ОЙЛАУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ҚОЛДАНУ	351
Бугыбаева Гулдана Онласыновна ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ МАЗМҰНЫ ГЕОГРАФИЯ ПӘНІНДЕ	353

Сералиева Айгул Сартбековна ГЕОГРАФИЯ ПӘНІНЕН ЖАҢАРТЫЛҒАН БАҒДАРЛАМА БОЙЫНША ОҚУШЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУ	356
Канаева Гульфайруз Кубеевна ОҚУШЫЛАРҒА ТАНЫМДЫҚ ОЙЫНДАР ЖӘНЕ ХАЛЫҚТЫҚ ПЕДАГОГИКА АРҚЫЛЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМ МЕН ТӘРБИЕ БЕРУ ЖОЛДАРЫ	357
Құдайберген Ұлжан Жолдасқызы TIMSS ТЕСТ ТАПСЫРМАЛАРЫН ГЕОГРАФИЯ САБАҒЫНДА ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ	359
Ниязметова Ирода Шухратовна ГЕОГРАФИЯ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ТӘЖІРИБЕЛІК ЖҰМЫСТАРДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ АРҚЫЛЫ ДАМЫТУ	362
Асамбаев Жаксылык Багисбаевич PISA ЗЕРТТЕУІНДЕ ҒЫЛЫМИ ЖАРАТЫЛЫСТАНУ САУАТТЫЛЫҒЫ РЕТІНДЕ ҒЫЛЫМИ ЖАРАТЫЛЫСТАНУ БІЛІМДЕРІН ҚОЛДАНА БІЛУ	367
Серикбаев Бекзат Жумагалиевич АТМОСФЕРАЛЫҚ ЖАУЫН- ШАШЫНДАР ОЛАРДЫҢ ТҮРЛЕРІ. ЖАУЫН-ШАШЫННЫҢ ТӘУЛІКТІК ЖӘНЕ ЖЫЛДЫҚ ӨЗГЕРІСТЕРІ	369
Баймуратова Эльмира Алдашовна «МЕКТЕПТЕГІ ГЕОГРАФИЯ САБАҒЫНДАҒЫ НЕГІЗГІ ТИІМДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ»	371
Ауельбаева Раушан Жусиповна ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ХИМИЯ ӨНЕРКӘСІБІ	374
Шадияр Алйя, Қуанышова Майра Орақбайқызы ӘЛЕМ ЖАНАРТАУЛАРЫ	376
Мамыржанова Дилафруз Батыржановна, Хашимжанова Халида Орынбаевна ҚАНЫШ СӘТБАЕВ ЖАҢАЛЫҚТАРЫНЫҢ ГЕОГРАФИЯЛЫҚ КЕН ОРЫНДАРЫНЫҢ МАҢЫЗЫ	379
Хадиметов Арзимат Хайитматович ЖЕРДІҢ ПІШІНІ МЕН ӨЛШЕМДЕРІ ЖӘНЕ ҚОЗҒАЛЫСЫ	382
Ирисметов Бекмурад Турсуматович ҚАЗАҚСТАННЫҢ ТМД МЕН ӘЛЕМ КАРТАСЫНДАҒЫ ОРНЫ	384